

THE
ĀSTILAKA
OF
OMADEVA SŪRI

WITH THE COMMENTARY OF ŚRUTADEVA SŪRI

PART II.

EDITED BY

MAHĀMAHOPADHYĀYA PANDIT ŚIVADATTĀ,

Head Pandit and Superintendent, Sanskrit Department,
Oriental College, Lahore,

AND

KĀŚĪKATH PĀNDURANG PARAB.

PRINTED AND PUBLISHED

BY

TUKARAM JAVAJĪ,

PROPRIETOR OF JAVAJĪ DĪDĪTĪ VĪGYĀYA-ŚĪGARA PRESS,
BOMBAY

1903

Price 2½ Rupees

(Registered according to Act XXV of 1867)

(All rights reserved by the Publisher.)

श्रीसोमदेयसूरिविरचितं

यशस्तिलकम् ।

श्रीधृतसामरसूरिकृतया व्याख्याया समेतम् ।

—००००००००—

उत्तरखण्डम् ।

—००००००००—

अथपुरमहाराजाभितमहामहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसादद्वारक-
बेदारनाथठपाईहिनसोपनकर्मणा महामहोपाध्याय-
पण्डितमिबद्धसमंजा, मुम्बापुरबासिपरपोपाह
वाण्डुरहात्मजकार्त्तनाथसमंजा च
संशोधितम् ।

—००००००००—

तद्य

मुम्बय्या निर्मममागाराख्यवप्राप्तये तदधिपतिमा मुद्राक्षररङ्गविना
प्राकाश्यं नीतम् ।

—००००००००—

११०१

—००००००००—

(अथ अथवा पुनर्मुद्राणीमिषये नवीना निर्मममाग(मुद्राक्षररङ्गविना-
प्राकाशितः ।)

—००००००००—

सूर्य २॥ अण्डका ।

तद्व्यानत्विपि जातकल्मषमुपि प्रादुर्भवज्ज्योतिषि

त्रैलोक्यक्षुभि दत्तयात्रककुभि स्वर्गिस्मृतानुष्टुभि ।

यस्मिन्नच्युति सर्वलोकमहति स्तोत्रोन्मुखश्रीकृति

श्रेयोभाजनतां जनः परमगात्स स्ताच्छ्रये वो जिनः ॥ २ ॥

अहो स्वकीयप्रतापोद्रेकमुद्रितसमस्तसमुद्र कुबलयानन्दनचन्द्र, अन्यदा

न च केवलज्ञानादिलब्धीप्राप्ते सति भुवनत्रयस्य पतयः इन्द्रधणेन्द्रादयः पुरोऽग्रतः
छत्रत्रय विभ्रत. आतपत्रत्रय धारयन्तो जायन्ते । कीदृशा जायन्ते । प्रतिचारका इव ।
हृषिकोपमालङ्कारः ॥

तद्व्यानत्विपीत्यादि । स जिनो वो युष्मार्कं धिये अभ्युदयनिःश्रेयसलक्ष्म्यर्थे
ज्ञात् भवतु । स क. यस्मिन्जिने जनो लोक. पर निश्चयेन श्रेयोभाजनतां कल्याणपरम्परा-
मन्त्रन्वमगात्प्राप्तः । कथंभूते यस्मिन् । तद्व्यानत्विपि सा सर्वकर्मनिर्मूलिनी ध्यानत्विद्
ज्योति धृतं धृतं वा यस्य स तथा तस्मिन् । इत्यनेन पदेन पृथक्त्ववितर्कविचारं
एकत्ववितर्कविचारं च शुद्धध्यानद्वयमुक्तं भवति । पुनः कथंभूते । जानक्यपमुपि
कल्पं मुष्णतीति कल्पमुद्र, जान उत्पन्नधासी कल्पमुद्र जानक्यपमुद्र तस्मिन् ।
इत्यनेन पदेन ध्यानबलेन कृत्वा घातितकर्मत्रिपट्प्रिप्रकृतिलयमुक्तो भगवत् इति ज्ञातव्यम् ।
पुनः कथंभूते । प्रादुर्भवज्ज्योतिषि प्रादुर्भवत् उत्पद्यमान ज्योतिः केवलज्ञानलक्षण तैजो
यस्य स तथा तस्मिन् । इत्यनेन पदेन घातितमघानघातने मति केवलज्ञानमुत्पन्न भगवत्
इति सूचितं भवति । पुनः कथंभूते । त्रैलोक्यक्षुभि क्षोभण (क्षुप्) इन्द्रादीनामामनकल्प-
नम्, त्रैलोक्यस्य क्षुप् चलनं यस्मान् स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन स्वर्गलोके घण्टानादः,
ज्योतिर्लोके सिंहनादः, व्यन्तर्लोके पटहध्वनिः, भवनवासिलोके शृङ्गध्वनिरभूत् इति सूचितं
भवति । पुनः कथंभूते । दत्तयात्रककुभि दत्ता कृता यात्रा भगवत्केवलज्ञानपूजार्थं गमनं
कक्षुष्पु दिक्षु यस्य स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन देवागम सूचितो भवति । पुनः कथंभूते ।
स्वर्गिस्मृतानुष्टुभि स्वर्गिभिरिन्द्रादिभिर्देवैः स्मृताः चर्त्ताकृता अनुष्टुपादिछन्दोभिः
स्तुतयो गद्यपद्यादयो यस्य स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन समवसरणस्थितो भगवान् कथितः ।
पुनः कथंभूते । अच्युति न च्यवते न चलति अच्युत्तस्मिन्नच्युति । इत्यनेन पदेन विहाग-
नन्तर योगनिरोधः सूचितः । पुनः कथंभूते । सर्वलोकमहति सर्वेषां लोकानां सर्वेषु
लोकेषु वा महान् परमगुह सर्वलोकमहान् तस्मिन् । इत्यनेन पदेन भगवान् सिद्धो बभू-
वेति सूचितम् । पुनः कथंभूते । स्तोत्रोन्मुखश्रीकृति स्तोत्रेषु उन्मुखा बद्धोत्कण्ठास्तेषां
धियः सर्वोत्कलक्षणं करोतीति स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन भगवत् परिनिवृत्तकल्याण-
निद्रादिभिः कृतं भवतीति सूचितम् । अतिशयालङ्कारः ॥

अहो स्वकीयप्रतापोद्रेकमुद्रितगमनसमुद्र स्वकीयेन प्रतापोद्रेकेणाधिकेन मुद्रिता

मार्गनिर्गमद्युति स्वरकरानुव्रजनपराम्बरचरचमूरचितारुणमणिविमानप्रभा-
पटलतुलने त्रिपुरदाहोर्जितधूर्जटिनिटिललोचनानलज्वलद्दानवनगरनीति-
निकटे सुरासुरसमरमेदिनीद्रवद्विधिरपूरप्रकाशिनि दिनकृत्करकृपाणपाति-
तदैत्यचिताचक्रवालानुकूले मातृमण्डलक्रीडाकीलालकुण्डकान्तिनिकैतिनि
रविरथतुरगवेगखरखुरोदस्तास्तमस्तक्रमनःशिलाधूलिलीले चण्डीशताण्डवा-
डम्बरावसरसुरप्रसारितसुवर्णमण्डपशिणि तमस्तमालारामप्रथमतराविर्भूत-

पिण्डालककरसेन पिण्डप्रायलाधारसेन प्रनाविर्ता मण्डिता चरणा तयो. मार्गनिर्गम
पदवीनिर्गमस्तद्वत् शुद्धिर्न्यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन. कथंभूते । स्वरकरानुव्रजनपरा-
म्बरचरचमूरचितारुणमणिविमानप्रभापटलतुलने स्वरकर. श्रीसूर्यन्तस्यानुव्रजनपरा पृष्ठतो
गमनतत्परा या अम्बरचरचमू देवसेना तथा रचितानि निर्मितानि अद्यमणिविमानानि
पञ्चराग्योमयानानि तेषां प्रभा तस्या वन्द्यत्वं समूहस्तस्य तुलना उपमा यस्य संच्याराग-
महत्तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुन. कथंभूते । त्रिपुरदाहोर्जितधूर्जटिनिटिललोचनानलज्वलद्दान-
वनगरनीतिनिकटे त्रिपुरो नाम दैत्यविशेषस्तस्य दाहो भस्मीकरणं तस्मिन् ऊर्जितो
बलवत्तरोऽप्रतिहतव्यापारो योऽसौ धूर्जटिः श्रीमहादेवस्तस्य निटिलं ललाटपद्मं यत्
लोचनं तृतीयं नयनं तस्यानलेन ज्वलन्ति यानि दानवनगराणि त्रिपुरपुगाणि तेषां नीति-
रूपमा सा निकटे यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुन. कथंभूते । सुरासुरसमरमेदिनीद्रवद्विधिर-
पूरप्रकाशिनि सुराश्च असुराश्च सुरासुरास्तेषां समरमेदिनी तत्र द्रवन्ति प्रवहन्ति यानि
द्विधराणि तेषां पूरस्तद्वत् प्रकाशते इत्येवशीलं तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुन. कथंभूते । दिनकृ-
त्करकृपाणपातितदैत्यचिताचक्रवालानुकूले दिनकृत् तस्य करो हस्तस्तत्र योऽसौ कृपा-
णस्तेन पातिता भारिता ये दैत्यास्तेषां चिताचक्रवालं नृतकामिनण्डलं तस्य अनुकूलं
सदृशं यत् तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुन. कथंभूते । मातृमण्डलक्रीडाकीलालकुण्डकान्ति-
निकैतिनि मातृणा मण्डलं तस्य क्रीडाकीलालकुण्डं तस्य कान्तितत्तस्या निवेतो गृह
उपमा विद्यते यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । उक्तं च—‘ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कामारी वैष्णवी
तथा । वाराही चैव चन्द्राणी चामुण्डा सप्त मातरः ॥’ पुनः कथंभूते । रविरथतुरगवेग-
खरखुरोदस्तास्तमस्तक्रमनःशिलाधूलिलीले रविगन्धस्य ये तुरगास्तेषां वेगेनोपलक्षिता
खरास्तीव्रतरा ये खुराः पादाग्राणि तैरुदस्ता उत्कृष्टा अस्तमस्तकस्य अस्ताचलशिखरस्य
या मनःशिलाधूलित्तस्या लीला यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुन. कथंभूते । चण्डीशताण्डवा-
डम्बरावसरसुरप्रसारितसुवर्णमण्डपशिणि चण्डीशस्य ताण्डवस्तस्याडम्बरस्तस्यावसरे सुरै-
रप्रसारितो योऽसौ सुवर्णमण्डपस्तस्य श्री गोभा यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुन. कथंभूते ।
तमस्तमालारामप्रथमतराविर्भूतकिशलयस्तम्बाडम्बरे तमोऽन्वकारस्तदेव तमालागमन्तमा-
लतत्त्वणं तस्मात्प्रथमतः पूर्वमेव आविर्भूतो योऽसौ किशलयस्तम्बः पल्लवसमूहस्तद्वत् आट-

दरदकन्दरपरागसंगमादिव दाडिमीकुमुमकुञ्जलपरिमलनादिव धुनदीती-
रतपोधनोन्मुक्तरक्तचन्दनवन्दनादिव कनककेतकीरजोग्गनादिव वृक्षोत्प-
लमखरीमकरन्दस्यन्दादिव च नितान्तं लोहितायति निजारुणिमरञ्जितव-
रुणपुरपुरंभिकाधग्दले सति संध्यारागमहसि,

तरसरसिकराक्षसक्षोभममीक्षयारुणतोद्रेकदुर्दिनहृदयरक्षावेक्षणादिव अ-
धोक्षजविपक्षोत्क्षीवदानवावस्कन्धभीतेर्दितिमुतशत्रुकलत्रपत्रिणाणचरित्रेणैव

रागापहारादिव दरदरन्दरपरागसंगमादिव दाडिमीकुमुमकुञ्जलपरिमलनादिव धुनदीतीर-
पोधनोन्मुक्तरक्तचन्दनवन्दनादिव कनककेतकीरजोरजनादिव वृक्षोत्पलमखरीमकरन्दस्य-
न्दादिव च नितान्तं लोहितायति निजारुणिमरञ्जितवरुणपुरपुरंभिकाधग्दले नितान्तमर्मा-
शयेन लोहितायति रक्तत्वसंगनया उपलक्षितो योऽर्गा निजः स्वकीय अग्निगा अव्यच-
रागत्वेन रञ्जितानि विद्रुमवर्णानि कृतानि वरुणपुरपुरंभीणां पथिनदिनसालनगरगर्वाणां
अधरदलानि येन संध्यारागमहना तत्तथोक्तं तस्मिन् । नितान्तं लोहितायति कस्मात् ।
उत्प्रेक्ष्यते—मिथुनचरपतङ्गानां चक्रवाकीचक्रवाकपक्षिणां राक्षसिष्टमया नद्विदोनेन
रागापहारादिव तद्रागमोचनादिव । पुनश्च कस्मात् ।

..... । पुनश्च कस्मात् । दाडिमीनां रक्तवर्णां कुमुमकुञ्जलानि
सुकुलानि तेषां परिमलनादिव मिमर्दनादिव । पुनश्च कस्मात् । धुनदीतीर्योगं प्रानटयोयै
तपोधनाः श्राम्यमुनयै तैरुन्मुक्तानि कर्ष्ये क्षिप्तानि मूर्खजनायै यानि रक्तचन्दनानि
कुचन्दनानि तेषां वन्दनादिव संगमादिव । पुनश्च कस्मात् । कनककेतन्यन्तारा रज्जाति
परागास्तेषां रज्जनादिव रागसयोगादिव । पुनश्च कस्मात् । वृक्षोत्पलः कर्णिकारवृक्षास्तेषां
पुष्पाप्यपि वृक्षोत्पलानि तेषां मञ्जरीणां वट्टरीणां योऽर्गा मरन्दनस्य स्यन्दादिव स्य-
णादिव । उत्प्रेक्षालंकारः ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । स्थूलग्निलण्डे
..... । कर्षभूने । संक्रेचोदगतपुट-
प्रकाण्डे सम्रचेन समरणेन उदगन्ति उद्वन्तन्ति पुटप्रकाण्डानि पत्रममृता यस्य न तथो-
क्तस्तस्मिन् । कमलपुष्पपत्राणां संक्रेचोऽपि कस्मात् इत्याह—तरगरनिस्सगधमलो-
भसमीक्षया तरसे अपक्रमाते रक्षिक् आकाङ्क्षायै राक्षसास्तेभ्यः क्षोभ उच्यन्त
तस्य समीक्षया अवलोकनेन अरुणतोद्रेकदुर्दिनहृदयरक्षावेक्षणादिव अरुणताया रक्तचन्द-
योऽसावुद्रेक आधिक्यं तेन दुर्दिनानि नाहितानि मयुष्कामिच्छन्ति यानि हृदयानि
तेषां रक्षावेक्षण रक्षणकाङ्क्षणा तस्मादिव । अत्रायं भावः—कमलैश्चिन्तितं अस्माकं हृदयानि
रक्तानि वर्तन्ते, तानि च मासमिति मत्वा राक्षसा ना भक्षयन्त्विति शङ्कया हृदयचवरण
कमलैः कृतमिति भावः । पुनश्च केन सयुक्ता सकुचिता इत्याह—अधोक्षजविपक्षोत्क्षीवदा-

अराविश्रमसासनस्त्वस्मत्समावनवा सर्वतस्तद्वद्वम्पसंभ्रमादिष च सको-
चोदत्तुटप्रकाशे स्थूकनसिनसण्डे,

अदिमात्रवाक्यसमागमादिष मन्दरगिरिशिखरजवनिकानिवेदितसर्वा
नवसरेऽपि वनबुधवारुणितसुरसुन्दरीकपोलच्छविनि विषम्यमानतपनी
यतश्चिह्नकृतिमनोहरे मुवनान्तरप्रकाशकर्मणि पुनर्वर्धनादरादिष कम
क्षिनीकुलकुलपञ्चपामाञ्जलिहारके समोरासिमण्डले,

पुनराचिमयासद्वतरणपपमुदीक्षितुमिष विनतविध्वंमरावकाष्ठदेश-

वदस्त्वन्मतेः अद्योतनः श्रीमदण्णतस्व विद्या धन्य उत्तरीय अदिमत्त य-
दिता वा कवय वैद्यास्तेष्वन्यत्स्वन् रात्रिचम्बिनी पादौ तस्मिन्नीतिर्न च तस्य भूते-
मन्वत्तत्त्वात् तद्विद्युत्तनुकलपरिभाषपरिवेष इतिमुत्तनु श्रीमदण्ण तस्व
कमलं कर्मात्तस्व परिभाष रात्रिं तत्त चरित्रेणैव । तस्मीरत्तस्व संकुमिता इत्यर्थः ।
पुनश्च कस्मात् संकुमिता इत्याह—अपिस्मिन्मन्वत्तस्वकमलं भावयन् अरावा कर्मा-
कमेन विद्ये मन्व इतिदीप्तं कौड्यं मन्वत्तस्व तस्व तस्व मन्वत्तस्व संकुमिता
रसा तस्व हेतुमत्तया सर्वतस्तद्वद्वम्पसंभ्रमादिष सर्वेण सर्वविधु वदनमन्व मन्वत्त-
स्वमन्वत्तस्व कस्मात् मा पतति विनतमिष अद्योतित । अद्यपि उद्योतितम् ॥

पुनश्च कस्मिन् सति मन्वदेवीमन्वत्तस्वकमलं भावयन् अरावा कर्मा-
कमेन विद्ये मन्व इतिदीप्तं कौड्यं मन्वत्तस्व तस्व तस्व मन्वत्तस्व संकुमिता
रसा तस्व हेतुमत्तया सर्वतस्तद्वद्वम्पसंभ्रमादिष सर्वेण सर्वविधु वदनमन्व मन्वत्त-
स्वमन्वत्तस्व कस्मात् मा पतति विनतमिष अद्योतित । अद्यपि उद्योतितम् ॥
पुनश्च कस्मिन् सति मन्वदेवीमन्वत्तस्वकमलं भावयन् अरावा कर्मा-
कमेन विद्ये मन्व इतिदीप्तं कौड्यं मन्वत्तस्व तस्व तस्व मन्वत्तस्व संकुमिता
रसा तस्व हेतुमत्तया सर्वतस्तद्वद्वम्पसंभ्रमादिष सर्वेण सर्वविधु वदनमन्व मन्वत्त-
स्वमन्वत्तस्व कस्मात् मा पतति विनतमिष अद्योतित । अद्यपि उद्योतितम् ॥
पुनश्च कस्मिन् सति मन्वदेवीमन्वत्तस्वकमलं भावयन् अरावा कर्मा-
कमेन विद्ये मन्व इतिदीप्तं कौड्यं मन्वत्तस्व तस्व तस्व मन्वत्तस्व संकुमिता
रसा तस्व हेतुमत्तया सर्वतस्तद्वद्वम्पसंभ्रमादिष सर्वेण सर्वविधु वदनमन्व मन्वत्त-
स्वमन्वत्तस्व कस्मात् मा पतति विनतमिष अद्योतित । अद्यपि उद्योतितम् ॥
पुनश्च कस्मिन् सति मन्वदेवीमन्वत्तस्वकमलं भावयन् अरावा कर्मा-
कमेन विद्ये मन्व इतिदीप्तं कौड्यं मन्वत्तस्व तस्व तस्व मन्वत्तस्व संकुमिता
रसा तस्व हेतुमत्तया सर्वतस्तद्वद्वम्पसंभ्रमादिष सर्वेण सर्वविधु वदनमन्व मन्वत्त-
स्वमन्वत्तस्व कस्मात् मा पतति विनतमिष अद्योतित । अद्यपि उद्योतितम् ॥

पुनश्च कस्मिन् सति मन्वदेवीमन्वत्तस्वकमलं भावयन् अरावा कर्मा-
कमेन विद्ये मन्व इतिदीप्तं कौड्यं मन्वत्तस्व तस्व तस्व मन्वत्तस्व संकुमिता
रसा तस्व हेतुमत्तया सर्वतस्तद्वद्वम्पसंभ्रमादिष सर्वेण सर्वविधु वदनमन्व मन्वत्त-
स्वमन्वत्तस्व कस्मात् मा पतति विनतमिष अद्योतित । अद्यपि उद्योतितम् ॥

बन्धेषु, स्तुतिवेगास्त्रिषु कृष्णागुरुष्विज्जरितकर्षपालीषु, प्रवृत्तप्रवाहास्त्रिषु
 पुष्परसनिष्पूरितमूलास्त्रिषु, प्रसरन्तीष्विषु स्नेहनाम्नमार्गेषु, स्नि-
 मिताबमानास्त्रिषु ताम्बूलकृष्णिकाश्यामलितापरदलेषु, धनमाधुपगता
 स्त्रिषु मृदामोगलितितृमृगमदपत्रमञ्जेषु, सम्भावकाष्ठास्त्रिषु सान्द्रसुरमित-
 नाभिकुन्दरेषु, पयोधरपत्रप्रस्थितास्त्रिषु समारुद्धभूषिभूसरितरोमराभिनि-
 र्गमेषु, मन्दप्रकारास्त्रिषु मेघसामर्गिकिष्किणीवासवदनेषु, विहितावधारा-
 स्त्रिषु नीलोत्पलपुष्पाकोटिषु, मुक्ताफलदन्तुरास्त्रिषु निर्माजितचरणनल-
 परम्पराषु, पर्वलविभुमपनास्त्रिषु यावदपुनरुक्तकञ्चनप्रभावेषु पादपल्लवेषु,

त्रिषु प्रचुरतराषु संश्रयस्त्रिषु । पुनः कचम्पूषु । अचरन्मनुष्यत्वेन अचरन्तां शो-
 णितां कचम्पूषु । तेषु कचम्पूषु इन्दीवरेषु कचम्पूषु । पुनः कचं
 मूषु । कचम्पूषु निजरीत्या विनिता कचम्पूषु । कचम्पूषु इच्छागुरुष्विज्जरितक-
 र्षपालीषु सान्द्रसुरमित-त्रिषु । निजन्तस्त्रिषु । पुनः कचम्पूषु ।
 पुष्परसनिष्पूरितमूलास्त्रिषु पुष्परसनेषु इत्येव निजुरीत्या यः कचम्पूषु । विही-
 तकोटिषु । प्रवृत्तप्रवाहास्त्रिषु प्रवृत्तप्रवाहाः प्रवाहो यानां सम-पद्येविसेषीनां ता-
 प्रवृत्तप्रवाहास्त्रिषु । पुनः कचम्पूषु । स्नेहनाम्नमार्गेषु स्नेहनाम्नमार्गेषु प्रारम्भी-
 त्विषु । पुनः कचम्पूषु । ताम्बूलकृष्णिकाश्यामलितापरदलेषु ताम्बूलकृष्ण-
 कृष्ण-तया श्यामलितास्त्रिषु ताम्बूलकृष्णिकाश्यामलितास्त्रिषु ताम्बूलकृष्ण-
 त्रिषु । पुनः कचम्पूषु । समारुद्धभूषिभूसरितरोमराभिनिर्गमेषु समारुद्धभूषि-
 भूसरितरोमराभिनिर्गमेषु । पुनः कचम्पूषु । मन्दप्रकारास्त्रिषु मन्दप्रकारास्त्रिषु । पुनः कचम्पूषु ।
 मेघसामर्गिकिष्किणीवासवदनेषु मेघसामर्गिकिष्किणीवासवदनेषु । पुनः कचम्पूषु ।
 नीलोत्पलपुष्पाकोटिषु नीलोत्पलपुष्पाकोटिषु । पुनः कचम्पूषु । मुक्ताफलदन्तुरास्त्रिषु मुक्ताफलदन्तुरास्त्रिषु । पुनः कचम्पूषु ।
 निर्माजितचरणनलपरम्पराषु निर्माजितचरणनलपरम्पराषु । पुनः कचम्पूषु ।
 पर्वलविभुमपनास्त्रिषु पर्वलविभुमपनास्त्रिषु । पुनः कचम्पूषु । यावदपुनरुक्तकञ्चनप्रभावेषु यावदपुनरुक्तकञ्चनप्रभावेषु । पुनः कचम्पूषु ।

पूर्वदिगन्तादितस्ततो धावन्तीषु कृष्णलामुखमलिनरुचिषु तमःपयोधिवीचिषु,
 सर्वं विष्णुमयं जगदिति सत्यतां नयतीव प्रतिक्षणं कृष्णतां पुष्पाति
 विष्वद्रीचिभुवनेषु संजाते च प्रदोपसमये,

तदनु कामिनीप्रसाधनेष्विव यथास्थानमुपसरत्सु वननृगेषु, प्रवसितेष्विव
 वासराश्रयोन्मुखेषु चिकिरनिकरेषु, वारवनितास्त्रिव स्त्रवासाङ्गणभागिनीषु
 शार्दूलसमितिषु, कितवकटित्रेष्विव विमुच्यमानेषु संध्योपासनाञ्जलिमुकु-

चरणप्रान्तेषु पर्यत्तविद्वन्वनस्त्रिव पर्यत्तानि व्रत्तानि विद्वन्वनानि यामि. प्रवालरत्नव-
 नानि यात्वात्वास्त्रिव । कथंभूतेषु पादपद्मेषु । यावत्पुनरुक्तकान्तिप्रभावेषु यावत्केन
 लाङ्कारसेन पुनरुक्तो द्विगुणोक्त. कान्तिप्रभावो येषां ते तथा तेषु । किं कुर्वतीषु
 तमःपयोधिवीचिषु । पूर्वदिगन्तात् ऐन्द्रादिदिक्पर्यन्तान् इतस्ततो यत्र तत्र धावन्तीषु
 वेगवत् गमनं कुर्वतीषु । पुनः किं कुर्वतीषु । कृष्णलामुखमलिनरुचिषु रक्तिकवक्त्रकल-
 कान्तिषु । उपमालङ्कारः ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारानुपागतोऽस्मि । प्रदोपसमये रजनीमुखे संजाते
 सति । किं कुर्वति प्रदोपसमये । विष्वद्रीचिभुवनेषु विश्वगवतीति विश्वश्च इत् तस्मिन् विश्व-
 द्रीचि । 'विश्वदेवयोरश्चरतां कौ' । सर्वस्मिन् पृथ्वामण्डले प्रतिक्षणं कृष्णता पुष्पाति पुष्टि न-
 यति सति । पुनश्च किं कुर्वति प्रदोपसमये । इति ईदृशं वचनं नयतां नयतीव । इतीति
 किम् । सर्वं विष्णुमयं जगत् । एतावता किमुक्तं भवति । सर्वं विष्णुमयं जगदित्यस्य
 कवेरिति भावः ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारानुपागतोऽस्मि । वननृगेषु, वनश्रापदेषु सत्सु ।
 किं कुर्वन्तु वननृगेषु । यथास्थानं यथास्त्रीयस्थितित्वत्र उपसरत्सु सत्सु । कथम् । तदनु तत्प-
 द्धात् । प्रदोपसमयादनन्तरमित्यर्थः । पुनः कथंभूतेषु वननृगेषु । कामिनीप्रसाधनेष्विव यथा
 कामिनीनां प्रसाधनानि उद्धर्तनानामुपनालुलेपनादीनि परिकर्माणि यथास्थानमुपसरन्ति ।
 पुनश्च केषु सत्सु । चिकिरनिकरेषु चिकिराणां पक्षिणां निकरेषु समूहेषु सत्सु । कथंभूतेषु
 चिकिरनिकरेषु । वासराश्रयोन्मुखेषु वासर. श्रयनयोग्यः स चासावाश्रयो मालङ्कारद्विस्तत्र
 उन्मुखास्तत्परास्तेषु । पुनः कथंभूतेषु । प्रवसितेष्विव यथा प्रवसिताः पयिकाः वासराश्र-
 योन्मुखा भवन्ति । पुनश्च कासु सतीषु । शार्दूलसमितिषु व्याघ्रसंततिषु (कसन्तिषु?) ।
 कथंभूतासु । स्त्रवासाङ्गणभागिनीषु स्वयां वासाङ्गणानि तानि मजन्ते इत्येवशीलाः स्त्रवा-
 साङ्गणभागिन्यन्तासु । कास्त्रिव । वारवनितास्त्रिव वारः सेवावसरस्तस्य सयन्धिन्यो या वनिता
 वारवनिता । वेय्या इत्यर्थः । तास्त्रिव । यथा वारवनिताः स्त्रवासाङ्गणभागिन्यो भवन्ति ।
 पुनश्च केषु सत्सु । संध्योपासनाञ्जलिमुकुलेषु संध्योपासनस्य चानि अञ्जलिमुकुलानि

रितसितदुक्कमुत्पटप्रसर इव, निखमुद्भवन्मोत्सविगृम्भितस्य बसराश्लेष्-
ण्डसद्विरिक्तोपमिषतेनपुष्पोष्ण इव, उष्णकराभितापदुःसितस्य धरणिधर
कुटुम्बिग्रामस्य शिथिरकरमहीपते प्रसादावलोकोदय इव, उच्छेदामर्हति
निरिहणीकमोक्षपाण्डुरे पुरंवरपुरपुरत्रिकासितसितचोरिणि हसितसितप
ताकांशुकाङ्गरे विहम्बितकेतकीरजपटलकान्तिनि दृष्टिपथमवतरति
सरसवीरुटावसक्ततासराळे किरणजाले,

ततः प्रथमतः रमिरहृतमसङ्गरुधिरवलयमहिमानमुपनेमुमिच्छुना क-
रिबैरिक्तिस्रोरेण मण्डलितसटाभकवाहहारिणि समीपतरासोक्तवलय-
निर्ध्विगीन्यवका चन्द्रका चन्द्रा मये प्रसारितः शिरस्त्रयोदशे कोट्यो नितकुङ्कु-
मपटा कुम्भमिषक्तमुत्पटप्रसर इव, उष्णकराभितापदुःसितस्य धरणिधर
कुटुम्बिग्रामस्य शिथिरकरमहीपते प्रसादावलोकोदय इव, उच्छेदामर्हति
निरिहणीकमोक्षपाण्डुरे पुरंवरपुरपुरत्रिकासितसितचोरिणि हसितसितप
ताकांशुकाङ्गरे विहम्बितकेतकीरजपटलकान्तिनि दृष्टिपथमवतरति
सरसवीरुटावसक्ततासराळे किरणजाले,

ततः प्रथमतः रमिरहृतमसङ्गरुधिरवलयमहिमानमुपनेमुमिच्छुना क-
रिबैरिक्तिस्रोरेण मण्डलितसटाभकवाहहारिणि समीपतरासोक्तवलय-
निर्ध्विगीन्यवका चन्द्रका चन्द्रा मये प्रसारितः शिरस्त्रयोदशे कोट्यो नितकुङ्कु-
मपटा कुम्भमिषक्तमुत्पटप्रसर इव, उष्णकराभितापदुःसितस्य धरणिधर
कुटुम्बिग्रामस्य शिथिरकरमहीपते प्रसादावलोकोदय इव, उच्छेदामर्हति
निरिहणीकमोक्षपाण्डुरे पुरंवरपुरपुरत्रिकासितसितचोरिणि हसितसितप
ताकांशुकाङ्गरे विहम्बितकेतकीरजपटलकान्तिनि दृष्टिपथमवतरति
सरसवीरुटावसक्ततासराळे किरणजाले,

पल्लवरुचि कपिशकुसुमस्तवकसुन्दरे कुसुम्भांशुकपिहितगौरीपयोधरविड-
म्बिनि धूर्जटिजटाज्योतिरमन्दमन्दाकिनीडिण्डीरपिण्डहृदयंगमे पुरुहूत-
निकेतकेतुरक्ताञ्चलकलितकलधौतकलशलक्ष्मीलिहि रोहिणीमुखचुम्बनसं-
गलितजतुरसारुणिताङ्गनिर्माणे क्षणमुपतर्क्यमाणे, पुनरनतिचिरादेव नि-
कटगतगगनापगातरङ्गसंगमादिव मनसिजोत्सवप्रसाधितसितातपत्ररोचिपि,
योपिदौषधीनामधरदलेषु रागसंक्रमादिव पितामहमौलिमनोहरत्वपि, नि-

त्येवंशीलः स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । मनीषतराशोक्तरणपल्लवरुचि मनी-
षतरा अर्थात् चन्द्रस्य निकटवर्तिनो ये अशोकानां तरुणपल्लवाः प्रत्यप्रकुम्पलानि तद्वत्
रुक् दीप्ति रक्तत्वं च यस्य स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । कपिशकुसुमस्तवकसुन्दरे क-
पिशः श्यावः धूमराण्य पाण्डुररक्तो योऽसौ कुसुमस्तवकः अर्थात् अशोकपुच्छगुलुञ्छकः
तद्वत् सुन्दरो मनोहरस्तस्मिन् । पुनः कथंभूते । कुसुम्भांशुकपिहितगौरीपयोधरविडम्बिनि
कुसुम्बेन रागद्रवेण उपलक्षितं यदशुकसूक्ष्मवस्त्रं तेन पिहित आशृतो योऽसौ गौरीपयोधरः
त विडम्बयति तिरस्करोति इत्येवंशीलः स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । धूर्जटिजटाज्यो-
तिरमन्दमन्दाकिनीडिण्डीरपिण्डहृदयंगमे धूर्जटेः धीनहादेवस्य जटाज्योतिरिमरमन्दः प्रचुरो
योऽसौ मन्दाकिनीडिण्डीरपिण्डः गङ्गानदीफेनपिण्डस्तद्वत् हृदयंगमे मनोहरे । मनाप्रक्त इ-
त्यर्थः । पुनः कथंभूते । पुरुहूतनिकेतकेतुरक्ताञ्चलकलितकलधौतकलशलक्ष्मीलिहि पुरुहूत
इन्द्रः पूर्वदिक्पाली तस्य निकेतः प्रासादस्तत्र ये केतवो ध्वजास्तेषां रक्ताञ्चलैः कलितो
वेष्टितो योऽसौ कलधौतकलशः कनककुम्भः रूप्यकलशो वा । 'कलधौत रूप्यहेत्रो कलाधौतं
कलध्वनौ' । तस्य चा लक्ष्मी रक्तत्वं ता लेडीति आत्मादयतीति म तथा तस्मिन् । पुनः कथं-
भूते । रोहिण्यमुखचुम्बनसंगलितजतुरसारुणिताङ्गनिर्माणे रोहिणी कुसुदचसुपो भार्या
तस्या मुखस्य चुम्बनेन संगलितो निर्गलितो योऽसौ जतुरसः तेनारुणितमव्यक्तरागाङ्कृतं
अङ्गनिर्माणं शरीरनिर्मितं यस्य स तथोक्तस्तस्मिन् । पुनः कथंभूते । पुनरपि अनतिचिरादेव
शीघ्रमेव रक्तत्वादनन्तरं मनसिजोत्सवप्रसाधितसितातपत्ररोचिपि मनसिजस्य उत्सवे
महोत्सवे प्रसाधितमुद्धृतं यत् सितातपत्रं शुक्रच्छत्रं तद्वद्वोचिः शोभा यस्य स तथा
तस्मिन् । उज्ज्वलता प्राप्त इत्यर्थः । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—निकटगतगगनापगातरङ्गसंगमा-
दिव निकटगता सर्नीषवर्तिनी या गगनापगा वियद्गङ्गा तस्यास्तरङ्गा महान्तः कल्लोलास्तेषां सं-
गमादिव संसर्गादिव । पुनः कथंभूते । पितामहमौलिमनोहरत्वपि पितामहस्तस्य मौलिः
मत्त्वकस्तद्वत् मनोहरा उज्ज्वला त्विद् कान्तिर्यस्य स तथा तस्मिन् । एवंविधं शुक्रं चन्द्रे
कुत आगतमित्याह—योपिदौषधीनामधरदलेषु रागसंक्रमादिव योपितामधरेषु औषधीनां
दलेषु पञ्चेषु रागस्य रक्तिनः संक्रमात् संचरणात् इव । यथासंख्योत्प्रेक्षालंकारः । रक्तत्वं

विजम्बमानाः कर्मभेदे, कुमुदोदरनिखीनाभिकुम्भसर्पिणि, मयबन्मातहतकट
निकटमदसेसारेसे, सुपासिन्मुपफुल्लनीकाम्बुजशङ्खिनि, प्रसूतबन्धन्त-
रोद्वहहरितच्छदच्छावाच्युपि साम्भने,

न सत्त्वसमानविग्रहः पुरुषाणामनारम्य कांक्षिम्महतीमापवमुपसाम्य-
तीति मनीषयेन निबान्धयवीजसंरक्षणाय पर केपुचिनीभाषुतगहन-
मकाशदेहेषु निवृत्त्य स्थितिकुशले च तमपटले,

मयस्तु च मधुगन्धनुष्ममधुपसंवाधनिरुप्यमानविधुदीपितिप्रसरेषु वि-
जासिनामुदबसितवातावनविबरेषु,

मयदोदरकटके विजम्बमानाः कर्मभेदे विजम्बमानाः कर्मभेदो वेन ततथा
तस्मिन् । पुनः कर्मभेदे । कुमुदोदरनिखीनाभिकुम्भसर्पिणि इत्युत्तरं कर्म तस्योदरे मयि
विजम्बमानाः कर्मभेदे तस्य स्वर्गते उपमां वरति इत्येवमीदं ततथा तस्मिन् । पुनः
कर्मभेदे । मयबन्मातहतकटमदसेसारेसे मयचान् इत्युत्तरं मयत्वं ऐरावतस्य कटौ
गन्धत्वत्तं तस्य निवृत्ते चर्मते उपरितमभागे वा मयकेवा इत्युत्तरं तस्य उपमां वरति
काम्बुजस्य ततबीजं तस्मिन् । पुनः कर्मभेदे । सुपासिन्मुपफुल्लनीकाम्बुजशङ्खिनि सुपा-
सिन्मीं बीरोद्वहरे प्रमुञ्चति निवृत्तं बीजम्बुजं इत्युत्तरं तस्य उपमां वरति
कर्म ततथा तस्मिन् । पुनः कर्मभेदे । प्रसूतबन्धन्तरोद्वहहरितच्छदच्छावा-
च्युपि प्रसूतबन्धनुष्ममधुपसंवाधनिरुप्यमानविधुदीपितिप्रसरेषु मयि चरत उत्पन्नो कोऽर्थो
हरितच्छदे बीजत्वत्तं तस्य उपमां वरति तस्य उपमां वरति ततथा तस्मिन् ॥

पुनश्च तस्मिन् सति मयदेवीमयचान्मुपागतोऽस्मि । तमपटले सति । कर्मभेदे तम-
पटले । परं चेन्न केपुचिन् निवरेषु बीजहस्तगहनपदचरसेषु मयस्य प्रसूतबीजस्य
स्थितिपटले स्वाम्भरमयिचरमे बीजस्य मित्रा वाहनाय आचरन्तद्विद्या पश्यन्तं धमि
कातपरमायस्य प्रसूतस्य कर्मभेदे अपरितसूचीरितेजसः । ते च स देवाः प्रदेसाद्येषु ।
तमपटले स्थितिकुशले विजम्बम् । निबान्धयवीजसंरक्षणाय । वया उत्पद्यते—इति मनीषया
इव ईदृश्या जुग्या इव । शरीरिणि तस्मिन् । मयमावविग्रहः महति चरतं मुई तस्य मयवेन
पुत्राणां वरति निवृत्तिं महतीं शुक्तां आपदं निवर्त्तन्मरम्य अहसा व उपसाम्यति ॥

पुनश्च केपु चरत मयदेवीमयचान्मुपागतोऽस्मि । निवृत्तिं वरवसितवातावन-
विबरेषु चरतं उपवसितवा विवृतिं तेषां वातावनवि वरवसितवा विवरेषु
स्थितेषु चरत । कर्मभेदे उपवसितवातावनविबरेषु । मधुगन्धनुष्ममधुपसंवाधनिरुप्य-
मानविधुदीपितिप्रसरेषु मयस्तु संवापमायेषु चरतं मयि तस्य गन्धः तस्मिन् । तस्या

करविलम्बितकुसुमसरसौरभसुभगेषु सगाजीविनामापणरङ्गमागेषु,
परिवर्तमानकाश्मीरमलयजागुरुपरिमलोद्गारसारेषु सौगन्धिकानां विप-
णिविस्तारेषु,

ससंभ्रममितस्ततः परिसर्पता समोगोपकरणाहितादरेण पौरनिकरेण
निजविलासदर्शनाहंकारिमनोरथाभिरवधारितविटमुधाप्रश्रसंकथाभिः सर-

लोभ गता ये मधुपास्तेषां संवायो मेलपङ्कस्तेन निरुध्यमानः । आग्रियमाणो^(१) निबोधन्द्रन्य
दां धितीनां किरणानां प्रसरो व्याप्तिर्येषां उदयचितवातायनविवराणां तानि तथोक्तानि तेषु ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारसुपागतोऽस्मि । सगाजीविना मालाकारिणां आप-
णरङ्गमागेषु सत्सु हृद्यप्रमागेषु सत्सु । कथभूतेषु आपणरङ्गमागेषु । करविलम्बितकुसुम-
सरसौरभसुभगेषु केषु कर्वां विलम्बिता उच्यन्ति ये कुसुमसरा पुष्पहारास्तेषां सौरभेण
परिमलेन सुभगा अतिमनोहरास्तेषु ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारसुपागतोऽस्मि । सौगन्धिकानां विपणिविस्तारेषु
गन्धद्रव्यनिक्रयिणा वणिजा हृद्यप्रसरेषु सत्सु । कथभूतेषु विपणिविस्तारेषु । परिवर्तमान-
काश्मीरमलयजागुरुपरिमलोद्गारगारेषु काश्मीरदेशे भव कुटुम्ब काश्मीरम्, मलयपर्वते जातं
चन्दनं मलयजम्, अगुरु न गुरु अगुरु कृत्रिमतया लघुत्वगुणमहित राजार्हापरनामक लोह-
संज्ञमशुल्क्यते, काश्मीरमलयजागुरुणि परिवर्तमानानि पल्यमानानि यानि काश्मीरमल-
यजागुरुणि तेषां परिमलोद्गारा गन्धप्रादुर्भावास्तैः सारा अतिमनोहरा ये विपणि-
स्तारास्ते तथा तेषु ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारसुपागतोऽस्मि । राजवीथीमण्डलेषु राजमार्गसमूहेषु
सत्सु । कथभूतेषु राजवीथीमण्डलेषु । पौरनिकरेण नगरलोकसमूहेन समाकुलेषु व्याप्तेषु ।
किं कुर्वता पौरनिकरेण । नसंभ्रम नादरं इतस्ततो यत्र तत्र परिसर्पता समन्ताद्व्यवृत्ता
पर्वयता । कथभूतेन पौरनिकरेण । समोगोपकरणाहितादरेण समोगस्य उपकरणानि यत्र-
इहमतूलपद्महताम्बूलपटलिकापुष्पवन्दनार्दानि तेषु आहितः कृत आदरः प्रदत्तो येन स
तथा तेन । न केवलं पौरनिकरेण समाकुलेषु राजवीथीमण्डलेषु, अपि तु पण्याङ्गनासमि-
तिभिः वेद्याममूर्ध्नि समाकुलेषु । कथभूताभिः पण्याङ्गनाममितिभिः । निजविलासदर्शनाहंका-
रिमनोरथाभिः निजानां विलासानां ह्यवभावविभ्रमादीनां दर्शनेन कामुकानां विलोकनकरणेन
अहंकारेण सदा मनोरथा दोहदानि यासां तास्तथोक्ताभिः । पुनः कथभूताभिः । अवधारित-
विटमुधाप्रश्रसंकथाभिः अवधारिता विटानां कामुकानां मुधाप्रश्रसंकथाः फलानुयोगसंकथनानि
वार्ताः ताभिस्तथोक्ताभिः । ये ये फलानुना निरर्थकेन इच्छन्ति किं ग्रहिष्यसीति प्रश्नं कुर्वन्ति
तान् प्रति संभाषणं वेद्या न कुर्वन्ति । तासां वैलक्षण्यान् ये ये अर्थिनः सन्ति पृच्छन्ति तान्

कुरङ्गक्रीडावनवसतिमि पण्याङ्गनासमितिगिरात्मपतिसंविष्टपटनाकुम्भित-
हृदयेनावधीरितसस्तीमनसभावजोत्तरदानसमवेन सञ्चरता सञ्चारिकानिका-
येन च समाकुलेषु समस्ततो राजवीथीमण्डकेषु,

प्रवृत्तासु च दिवसव्यापारद्विगुणितानुरागवेगवृत्तासु नगरमिधुनाभाम-
मङ्गरसरहस्योष्ठीषु,

निसिङ्गमनममोनस्मिनसंभव सङ्कलमुबनोत्पत्तिप्रज्ञापते रतिरमण मि-
यतमावरासुत्तर्पावप्रहावकाण्डजन्मन कृशानुकम्पगर्मानिष करान्विकिर-
तोऽमुष्मासुत्पातरविमण्डकाचन्द्रास्त्वयमेव शुष्कसर-रामस्मिनीवनादपि कष्ट-

संशयपक्षं प्रविष्टपतीत्यर्थः । उच्यते च—'आद्यार्थे च बदे पूर्वे व्यस्तवैराग्यमिच्छितके । मार्गा
तत्र च प्रवृत्तौ तत्राप्यैव निर्मितं । पुनः कर्मभूतामि । अरकुरङ्गक्रीडावनवसतिमि-
मरः कर्तव्यं स एव कुरङ्ग । चवकलमावत्तात् मन्त्रप्रवृत्तितात् च । तस्य क्रीडाकलम-
सिमि क्रीडायाः संरक्षित्यो वनवत्तत्त्वे वनस्यावामि तासि । च केचन पञ्चवृत्तमि-
सिमि सम्यक्कृत्यैषु, अपि तु सञ्चारिकानिकायेन च वृत्तैरुत्तरेण च । कर्मभूतेन सञ्चारिक-
निकायेन । अत्रमपतिसंविष्टपटनाकुम्भितहृदयेन आत्मपतिना निवसामिन्या सञ्चिता उप-
सिता सिद्धिता वा कदा मेककथा तथा कदाचित् कृतं हृदय वक्ष्ये सञ्चारिकानिकायस्य
स तथा तेन । पुनः कर्मभूतेन । अवधीरितसस्तीमनसभावजोत्तरदानसमवेन अवधीरित-
अ-
मरुतः सस्तीमनसभावस्य परस्परभावस्य उत्तरदानसमवेन प्रसुत्तरदानवत्तरे वेन
सञ्चारिकानिकायेन स तथा तेन । किं कुर्वता सञ्चारिकानिकायेन । सञ्चरता निरक्षितपट्ट-
प्रवेशं कुर्वता ॥

पुनश्च कस्य सत्यं महावेद्यमवनश्रासुपमतोऽस्मि । नगरमिधुनयां राजवीरजनकैषु-
रवद्वृत्तानां मन्त्रहरसरहस्योष्ठीषु प्रवृत्तासु चमरसख्येव्यवत्तत्त्वाङ्गु च प्रवृत्तासु । कर्मभू-
तासु । दिवसव्यापारद्विगुणितानुरागवेगवृत्तासु दिवसव्यापारैः सेवावृत्तिवामिच्छाविरहितमिधो-
वैर्हिमुम्भितः पुनरुच्यो योऽसी अतुरागवेद्यो अहमिमोक्षो जीन्मुपवर्तेन वृत्तावबोध्यासु ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महावेद्यमवनश्रासुपमतोऽस्मि । प्रवृत्तिवामिच्छाविरहितमिधो-
वैर्हिमुम्भितमविविधमि । इति अमुना प्रपारेण मुमुक्षवशुचि कर्मवेद्ये कामदेवे उपा-
सक्यमाने निम्नशुद्ध उपासक्यमवर्त्तने शक्यमाने च सति । इतीति हिम् । हे मिति
अत्रममवेनमनसंभव सर्वस्यैवहृदयकमक्यामुपवर्त्तते हे सङ्कलमुबनोत्पत्तिप्रज्ञापते सङ्क-
लस्य मुदवस्य पूज्यमण्डलस्य तत्रस्थितलीपुङ्कविगम्याने ज्ञापते. समवस्य प्रज्ञापते स
विध्वंसः प्रज्ञानं, हे रतिरमण हे रतिरमण निरक्षितोऽने निप्रकल्पपुरोद्गममूढे पञ्चमि-
रति वामिच्छावरोद्गमसंज्ञापकोवस्यारम्यमिधौ नवमिरपि धरिः प्रवृत्ते निपुरप्रज्ञान-
रसु मवातस्य किं शुक्ल किं वीर्यमिधो कर्मम् । कर्मभूते सति निरक्षितोऽने । अव-

तरमवस्थान्तरमुपगतवति विरहिणीजने किं पञ्चभिरपि वाणैर्भवतः प्रहर्तुं युक्तमिति प्रवसितपथिकवनिताभिरुपालभ्यमाने च कुसुमघनुपि,

अहमपि तदाहो मनसिजातिशायिशरीरपरिकर कामिनीमुखकमल-
मधुकर विभ्रमदिदृक्षयेव विलासिनीनां नयनेषु प्रतिफलन्तीभिः लाव-
ण्यरसपिपासयेव कपोलेषु विलुण्ठमानाभिश्चुम्बनाभिलापधिपणयेवाधरेषु
परिस्फुरन्तीभिः परामर्षमनीषयेव स्तनतटेषु चोद्दण्डया प्रवृत्ताभिरमृतम-
रीचिदीधितिभिराज्याहुतिभिरिव संधुक्ष्यमाणमदनदहनः, रतिरहस्यवय-

मेव आत्मनैव शुक्लशरचमलिनीयनादपि कष्टतरमवस्थान्तरमुपगतवति गति । किं तु
अमुष्मात् प्रत्यक्षीभूतान् चन्द्रात् च कष्टतरमवस्थानुपगतवति गति । कथंभूतात् अमुष्मात्
चन्द्रान् । उत्पातरनिमण्डलात् अयं चन्द्रो न भवति किं तु विरहिणीनां उत्पातरनिमण्डलो
वर्तते । पुनः कथंभूतात् । प्रियतमाधरामृतवर्षावप्रहात प्रियतमस्य कान्तस्य यदधरामृत
ओष्ठपानपीयूषं तस्य वर्षां शृष्टिं तस्य अवग्रहं प्रनिबन्धं शृष्टिरोधो यस्मिन् चन्द्रे न तथो-
क्तस्मात् । उक्तं च—“शृष्टिर्वैषं तद्विधातेऽवग्रहावग्रहं मम ।” कथंभूतादमुष्मात् ।
अकाण्डजन्मन उत्पातोद्भवान् । किं कुर्वन्त अमुष्मात् । करान्किरणान्विकिरतः विद्धि-
पतः । कथंभूतान् । कृशानुरुगगर्भानिव अमिचूर्णसन्ततमध्यप्रदेशानिव उत्पातरविमण्डला-
दिव । विशेषणमनुपपन्नमपि उपपन्नमेव । तदाह—“अभिधेयस्यातिथ्यं तदनुपपन्नं”
• • • । यत्र स्युर्वकाणामुन्मादीत्यर्थमुक्तं वा ॥’

तदा तन्मिन् चन्द्रोदये काले अहो मनसिजातिशायिशरीरपरिकर मनमिजात् कन्दर्पा-
दपि अतिशायी अतिशयवान् शरीरपरिकर कायसमुदायो यस्य मारदत्तमहाराजस्य स तथो-
क्तत्वस्य सचोपनं हे तथोक्तं हे मारदत्तमहाराज, हे कामिनीमुखकमलमधुकर कामिनीना-
मुत्तमनायिकानां मुखान्येव कमलानि तन्मकरन्दास्वादने मधुकरे अमरः तस्य सचोपनं हे
तथोक्तं, अहमपि महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । अहं कथंभूत । अमृतमरीचिदीधितिभिः
चन्द्रकिरणं संधुक्ष्यमाणमदनदहनः संधुक्ष्यमाण उद्दीपीक्रियमाण मदन एव कन्दर्प एव दहनो
यस्य स तथोक्तं । कथंभूताभिरमृतमरीचिदीधितिभिः । आज्याहुतिभिरिव घृतस्य आहुति-
भिरिव । कथंभूताभिराज्याहुतिभिः । विलासिनीनां नयनेषु प्रतिफलन्तीभिः प्रतिविम्बमाग-
च्छन्तीभिः । किमर्थं प्रतिफलन्तीभिः । मिभ्रमदिदृक्षयेव भूक्षेपशोभादर्शनेच्छया इव । पुनः
किं कुर्वन्तीभिराज्याहुतिभिः । विलासिनीनां कपोलेषु विलुण्ठमानाभिः विलुण्ठन्तीभिः । किमर्थं
विलुण्ठमानाभिः । लावण्यरसपिपासयेव लावण्यमेव रसः तस्य पिपासया इव पानेच्छया
इव । पुनः किं कुर्वन्तीभिराज्याहुतिभिः । विलासिनीनां अधरेषु परिस्फुरन्तीभिः समन्तात्
चमत्कुर्वन्तीभिः । किमर्थं परिस्फुरन्तीभिः । चुम्बनाभिलापधिपणयेव • • • • • ।
पुनः किं कुर्वन्तीभिराज्याहुतिभिः । विलासिनीनां स्तनतटेषु उद्दण्डया प्रवृत्ताभिः • • • • •

परिषदम् आलापसंभ्रमेण बलमुख्यान् उपासनोपचारेण पुरोधसम् उप-
भोगपारितोषिकेण राजकुमारकान् पादवन्दनेन पितृपितामहसंबन्धवती-
र्जरतीः अनुव्रजनविनयेन च गुरुन्, आसन्नचरचामरधारिणीभुजशिरसि
विन्यस्तवामबाहुः, अपरकराङ्गुलिनिदेशेन विनोदरदीनामुपान्तवर्तिनो जनस्य
मन्दिराणि दर्शयन्, दृष्टिप्रदानसंभावितान्तःपुरसमारक्षकलोकः, स्मरनि-
शितविशिखाग्रभागानिवोपहसता विडम्बयतेव विद्रुमोद्भेदशिखाडम्बरमु-
ल्लासयतेव सहविहरन्तीनां विलोचनानि विस्तारयतेव दशनरश्मीनुपचि-

पीठक्षितिः चरणावशेषपीठभूमिः यैस्ते तथोक्तास्तान् । पुनश्च किं कृत्वा । अवलोकनप्रसाद-
दानेन मन्त्रिपरिषद सचिवसभां विसृज्य अवलोकन समुखनिरीक्षण तेनोपलक्षित प्रसाददान
ब्रह्माभरणदिसमर्पण तेन अवलोकनप्रसाददानेन । पुनश्च किं कृत्वा । बलमुख्यान् सेनापतीन्
आलापसंभ्रमेण आभाषणादरेण विसृज्य । पुनश्च किं कृत्वा । पुरोधस त्रिकालज्ञानिन
पूज्यब्रह्माणं उपासनोपचारेण पादपतनादिसेवाव्यवहारेण विसृज्य । उक्तं च—‘वेदवेदा-
ङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः । आशीर्वादपरो नित्यमेव राज्यपुरोहितः ॥’ पुनश्च किं
कृत्वा । उपभोगपारितोषिकेण ब्रह्माभरणताम्बूलपुष्पचन्दनाद्युपभोगस्य पारितोषिकेण
हर्षप्रदानेन राजकुमारकान् राजपुत्रान् विसृज्य । पुनश्च किं कृत्वा । पादवन्दनेन
चरणावलम्बेन जरती वृद्धस्त्री विसृज्य । कथभूता जरती । पितृपितामहसंबन्धवतीः पितु-
र्यशोधर्महाराजस्य पितामहस्य यशोबन्धुरमहाराजस्य संबन्ध संगघाता^(१)विद्यते यासां ताः
पितृपितामहसंबन्धिन्यस्तास्तथोक्ताः । पुनश्च किं कृत्वा । गुरुन् उपाध्यायादीन् अनुव्रज-
नविनयेन पृष्ठतो गमनपूजनेन विसृज्य । पुन कथभूतोऽहम् । आसन्नचरचामरधारिणीभुज-
शिरसि विन्यस्तवामबाहु आसन्नचरचामरधारिणीनां स्त्रीणां समीपचरप्रकीर्णकवीजनव-
तीनां स्त्रीणां भुजशिरसि स्कन्धप्रदेशे समारोपितसव्यभुजदण्डः । पुन किं कुर्वन्नहम् । अपरक-
राङ्गुलिनिदेशेन विनोदरदीनां क्रीडागजानां उपान्तवर्तिनो जनस्य भिष्टादेर्मन्दिराणि गृह-
स्थानानि दर्शयन् यूयमत्र तिष्ठतेति कथयन् । पुनः कथभूतोऽहम् । दृष्टिप्रदानसंभावितान्तः-
पुरसमारक्षकलोकः दृष्टिप्रदानेन संमुखावलोकनेन संभाविताऽनुकूलित अन्तःपुरस्य सच-
न्धी समारक्षकाणां लोकस्त्रीणां समूहो येन स तथोक्तः । पुनः कथभूतोऽहम् । कर्पूरतै-
लप्रबोधितेन प्रज्वालितेन करदीपिकाचक्रवालेन करैरुद्धतानां दीपिकानां चक्रवालेन
मण्डलेन परिवृतो वेष्टितः । किं कुर्वता करदीपिकाचक्रवालेन । स्मरनिशितविशिखाग्र-
भागान् उपहसता तिरस्कुर्वता इव । स्मरस्य निशिता तीक्ष्णा ये विशिखाग्रभागान् उपहसता
इव । पुनः किं कुर्वता । विद्रुमोद्भेदशिखाडम्बरं विडम्बयता इव तिरस्कुर्वता
इव विद्रुमाणां प्रवालवृक्षाणां उद्भेदा अङ्कुरास्तेषां शिखानामग्राणां आडम्बरमादोष हसता
इव । पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां सहगच्छन्तीनां स्त्रीणां विलोचनानि उल्लासयतेव ।

वैशिकानां चापकोटीरिव विफल्यन्त्या, नयनविभ्रमेण वाणाढम्बर-
मिव च निराचक्षाण्या, वचनसौष्टवेन गोपुरपरिधानिव प्रत्यादिशत्या,
स्तनाभोगेन कपाटयुगलमिवापकुर्वाण्या, रोमराजिनिर्गमेन वेत्रलतामि-
वाधिक्षिपन्त्या, उरुभारेण तोरणस्तम्भानिव विजयमानया, मेखलाजा-
लेन चन्दनमालामिव पुनरुक्तयन्त्या, चरणनखस्फुरितेन रङ्गवलि-
मणीनिवासहमानया, वैकक्ष्यकलक्ष्यदक्षिणेतारकक्षान्तरविनिक्षिप्तकौक्षेयि-
कया प्रतापानुगतयेव मन्मथकीर्त्या, भुजगाधिष्ठितयेव कल्पलतिकया,
सतडिद्रुणयेव वलाहकमालया, लाञ्छनलेखालंकृतयेव चन्द्रकलया, मधु-

च—‘द्वास्थैर्द्वारे प्रतीहार’ । कथभूतया प्रतीहारपालिकया । अमृतमतिमहादेवीलावण्य-
शेषादिवोत्पन्नया अमृतमवर्धमहादेव्या लावण्यशेषात् उद्वारेतलावण्यात् उत्पन्नया इव ।
मनाग् महादेव्या रूप धरन्त्या इत्यर्थः । किं कुर्वत्या प्रतीहारपालिकया । भ्रूविजृम्भि-
तेन व्यापारेण अन्तर्वैशिकानां राज्ञानां रत्ने नियुक्तानां पुरुषाणां चापकोटीं धनुरग्राणि
विफल्यन्त्या तिरस्कुर्वत्या इव । पुनः किं कुर्वत्या । नयनविभ्रमेण लोचनशोभया अन्तर्वै-
शिकानां वाणाढम्बरं शराटोप निराचक्षाण्या इव । पुनः किं कुर्वत्या । वचनसौष्टवेन वा-
क्प्रगल्भत्वेन वाग्वलेन गोपुरपरिधान् प्रतोलीद्वारागलानि प्रत्यादिशत्या इव निराकुर्वत्या
इव । वचनेन पुरुषान् द्वारपालकान् चालयन्त्या इव । पुनः किं कुर्वत्या । स्तनाभोगेन
स्तनोद्धाटनेन कपाटयुगलं अररद्वयं अपकुर्वाण्या इव कपाटी उद्धाटयन्त्या इव । पुनः किं
कुर्वत्या । रोमराजिनिर्गमेन रोमराजादर्शनेन अन्तर्वैशिकानां वेत्रलतामधिक्षिपन्त्या
तिरस्कुर्वत्या इव । पुनः किं कुर्वत्या । उरुभारेण उरुस्थलेन तोरणस्तम्भान् विजयमानया
इव निराकुर्वाण्या इव । ‘विपराभ्यां जे’ इत्यात्मनेपदम् । पुनः किं कुर्वत्या ।
मेखलाजालेन मगच्छादनवस्त्ररचनेन चन्दनमाला पुनरुक्तयन्त्या इव द्विगुणीकुर्वाण्या
इव । पुनः किं कुर्वत्या । चरणनखस्फुरितेन पादनस्रतेजसा कृत्वा रङ्गवलिमणीन्
नानावर्णरत्नचूर्णरचितमण्डनविशेषान् असहमानया इव तिरस्कुर्वाण्या इव । कथभूतया
प्रतीहारपालिकया । वैकक्ष्यकलक्ष्यदक्षिणेतारकक्षान्तरविनिक्षिप्तकौक्षेयिकया वैकक्ष्यवत् ।
तिर्यग्वलसि विक्षिप्त वस्त्रं वैकक्ष्यकमुच्यते । वैकक्ष्यवत् लक्ष्येते वैकक्ष्यकलक्ष्ये ईदृशां
दक्षिणेतारकक्षान्तरयोः अपसव्यावाहुमूलमध्ययोर्विनिक्षिप्ता उत्तरासद्गवस्त्रवत् धृता कौक्षे-
यिकां खर्जा यया सा तथोक्ता तया । पुनः कथभूतया । प्रतापानुगतया प्रता-
पमहितया मन्मथकीर्त्या इव । पुनः कथभूतया । भुजगाधिष्ठितया स्वसङ्गद्वययुक्तत्वात्
सर्पद्वयावेष्टितया कल्पलतिकया इव श्रीचन्दनवह्ण्या इव । पुनः कथभूतया । सतडिद्रुणया
विशुद्धणसंयुक्तया वलाहकमालया इव मेघमालया इव । पुनः कथभूतया । लाञ्छनलेखाल-

करकुलकस्तितयेव पारिजातमञ्जरिकया, विहृताकस्परामणीयकेन सकुत्
हलमवलोकनीयया, निःशेषविषयभाषावेषधिपजया, प्रथमशठभावेनार्ध-
मूर्धप्रणामगलितकर्णावतसया प्रतीहारपालिकया मनाग्विबलम्यमान
'किमकाण्डे कठिनहृदया देवी । यतस्त्वमेवं संवृतासि ।' 'कथयामि । देवस्य
किंलापापरेव काचित्प्रणविन्यभूदिति निश्चय्य देवी महति कोपे कृता
वेशेवास्ते । विज्ञापयत्यपि च मन्मुखेन—देवस्य तथैव पर्याप्तत्वादलमसामु

कृत्या तद्गुणमद्वैतवाचककृत्या इव कन्धपोलसमागता इव । पुन कर्मभूतया ।
मनुकृष्टमन्त्रितया मनुकृत्यवेष्टितया पारिजातमञ्जरिकया इव कल्पवृक्षवर्णा इव । पुन
कर्मभूतया । मनुकृत्यं कौतुकवद्वितं कथा भक्त्येवं अवलोकनीयया निरीक्षणीयया ।
केन कृत्या । विहृताकस्परामणीयकेन विहृते विकारे प्राप्ता पङ्कजात् आकम्पो वेपथुस्य
रामणीयकं सुन्दरत्वं तन । पुन कर्मभूतया । निःशेषविषयभाषावेषधिपजया निःशेषा
समता ये विषया वैभास्यतां भाषयन् वेपेभु च विरप्य बुद्धिबन्धा सा तथोक्तया ।
तथा चोचम्—'मागवन्तिवा प्राप्या सीरसेभ्यर्षमामयी । वत्सीयि काचित्कस्य च
सप्तभाषा प्रकीर्तिता ॥' पुन कर्मभूतया । प्रथमशठभावेन शोकश्रेहहर्षमेव कर्ममूर्ध-
प्रथमगलितकर्णवर्ततया कर्णो मयाहृ पोऽर्था मूर्धप्रणमो मन्त्रमात्रमन्त्रं तेन
मन्त्रितो भव-पतिग कथावर्तम कर्णपुत्रो बन्धा सा तथा तथा । तथोचम्—'वृत्तवर्त-
रयोर्मन्त्रितं पुंषि भव स्मृत' । पुन कर्मभूतया । इत्यमुया प्रकारेण सपरिहर्ष
तवर्तं सप्तमशठभावेनहर्षवेष्टया समुच्छ्रष्ट. परिहृते पुरातनहृदय्य वेष्टस्य. वैद्य
प्रवेष्टो कथा सा तथा तथा । इतीति किम् । वत्सीयं कथं देव- वत्सवत्तये नरेन्द्रस्त्वम् ।
कथिति काक्यात्कारे । कथं विचारयितु अर्हं समर्था न भवामि । पुन कर्मभूतया । इत्य-
मुया प्रकारेण विरिठावुपगमकथा विरितो विज्ञाने तन्मुपरि कुचो मूढः परिश्रमेति
अनुपगमे कथा प्रतीहारपालिकया सा तथोक्ता तथा । इतीति किम् । किमवान्ते कठिनहृदय
देवी हे प्रतीहारपालिके अन्धान्ते अग्रस्याने देवी अमृतमहिमहादेवी किं कठिनहृदय
वर्तते अद्योमन्त्रमया वर्तते । किं महादेव्याः ममोपरि प्रेय न वर्तते इति राजा श्रद्धा. वनो
यन्मात् पारचन् त्वं प्रतीहारपालिका एवं कर्ममूर्धप्रणमया श्रुती अन्तममन्त्रित्य संज्ञा
मात्रविधी न कति । प्रतीहारपालिका श्राह—देव कथयामि अहं ब्रवीमि । कथं । देवस्य
भवतो ब्रवीमि । देव- श्रुत्येतु मम कथनम् । तथा हि—अद्य इत्यर्था देवी महति गुरुतरे
कोपे कोपे कृतावेष्टेव आसत् सिद्धि । किं कृता पूर्वम् । इत्यमुया प्रकारेण निश्चय्य पुन-
धिन् भुक्ता । इतीति किम् । देवस्य किम अद्य अर्पेण काचित् क्व प्रचयिनी केहिनी अम्-
हम् । न देवतं वदी महति कोपे कृतावेष्टेवास्ते किं तु श्रुतामुना प्रकारेण अपि च तथा च
मन्मुखेन मम मुखेन देवस्य विहारवति । इतीति किम् । देवस्य अद्यतनवर्तन कथाविन्

कितवोपचारवैशिकेन—इति सचादुत्तरं देव, देवस्योपरि प्रसादनाय
देव्याः पादयो. पतितायास्तदलक्तिकाविलं मे भालं किं न पश्यति देवः ।
अपि च—

नयननदनिदानैरेभिश्चुप्रवाहैः

स्तनकलशमुखाग्रव्यग्रधारासहस्रैः ।

सुतनु हृदयमध्यस्थे प्रियेऽस्मिन्भवत्या

कथमिह बहिरेषा सज्यते मज्जनश्रीः ॥'

‘त्वदिरिके, मामपि महादेवा प्रत्येवमुपालभेथा’ । ननु विदितमेवैतद्देव्याः
यथा न त्वमेऽपि मे विप्रलम्भनकराः काश्चिदपि प्रवृत्तयः । किंतु तवैवेदम-
शेषं धूर्तविलसितम् । त्वं हि न भवसि सामान्येति किमहं न जाने । कुला-

प्रियया पर्याप्तत्वात् परिपूर्णत्वात् अन्त्या अन्त्या विषये कितवोपचारवैशिकेन क्रीडित्वोप-
चारमायया अल पूर्णम् । तथा इत्यनुना प्रक्षरेण सचादुत्तरं मिथ्यान्वयः यथा भवत्येवं हे
देव हे राजन्, देवस्योपरि तवोपरि देव्या प्रसादनाय प्रसन्नकरणाय मे मम पादयो. प-
तिताया. देव्याश्चरणस्मल्योर्लमाया तदलक्तिकाविलं देव्यलक्तवचरालाक्षारसेन आविल
ल्लिप्तं मे मम भालं लालटं किं न पश्यति देव किं न निर्गच्छते इति सचादुत्तरम् ॥

अपि च । नयननदेत्यादि । हे सुतनु हे शोभनकरये हे अमृतमतिमहादेवि, अ-
स्मिन् प्रत्यक्षीभूते तव प्रिये प्रागवस्थे हृदयमध्यस्थे मति अदृग्वर्तिनि मत्पि भवत्या
त्वया इह अस्मिन् तव शरीरे वा एषा प्रत्यक्षीभूता अश्रुप्रवाहं कृत्वा मज्जनश्रीं नानलक्ष्मीं.
बहिर्वाशि कथं केन प्रक्षरेण किमर्थं सज्यते । कथंभूतं. अधुप्रवाहं । नयननदनिदानैः
नयननद्यो लोचनहृद्दं निदान आदिप्रकरणे येषामश्रुप्रवाहाणां ते नयननदनिदानान्तं । पुनः
कथंभूतंरश्रुप्रवाहं । एभिः प्रत्यक्षीभूतं. पुनः कथंभूतं. स्तनकलशमुखाग्रव्यग्रधारासहस्रैः
स्तनावेव कलशो अस्मिन्प्रेमरसान्तरत्तावागत्वात् नयोर्मुखयोरग्रे व्यग्रा व्याघ्रना धागणां
छट्यानां सहस्रा येषां अश्रुपातानां ते तयोक्तान्तं । रूपकालकारः ॥

राजा प्राह—हे त्वदिरिके धूर्ते, महादेवी प्रति मामपि एवं मायाप्रक्षरेण उपालभेथा.
ननिन्दावचनं त्वं ब्रवीथा. । ननु अहो धूर्ते त्वदिरिके, विदितमेव ज्ञानमेवैतत् देव्या. यथा
त्वमेऽपि, आन्तां तावन् अतिम्वमेऽपि, मे मम विप्रलम्भनकराः वधनकरा काश्चिदपि
चा अपि प्रवृत्तयो न वदन्ते । किंतु तर्हि तवैव भवत्या एव इदं प्रत्यक्षीभूतं अशेषं समग्रं
धूर्तविलसितं वचनाचेष्टितम् । त्वं भवती हि यस्मान् न भवसि सामान्या सर्वलोकस्य
ईदृशी किमहं न जाने । अपि तु जानाम्येव । तव भवत्या परमरस्य नलज्जणो लोकश्च

तेन विकृतालापनर्तकैतवेन विकास्यमानलोचनः, समन्तादाकुलाकुलविरलीभवत्सकलपरिजने यक्षकर्दमखचितकर्पूरदलदन्तुरितजातरूपभित्तिनि मृगमदशकलोपलिस्रजतवातायनविवरविहरमाणसमीरसुरभिते सान्द्रस्यन्दसमार्जितामलकदेहलीशिरसि घुसृणरसारुणितमरकतपरागपरिकल्पितभूमितलभागे मनाद्धोदमानमालतीमुकुलविरचितरङ्गवलिनि अनवरतदृष्टमानकालागुरुधूपधूमधूसरितवितानपर्यन्तावलम्बितमुक्ताफलमाले कूर्चस्थान-

विकृतालापनर्तकैतवेन विकास्यमानलोचनः आलस्यमाननयनः । कुञ्जाश्च न्युञ्जा गदुलपर्याया, वामनाश्च रावा हस्रपर्याया, निखर्वाश्च गदूरा कथ्यन्ते । किराताश्च भिल्लवेपाः, कञ्चुकिनश्च शुद्धाण्डा कुञ्जवामनकिरातकञ्चुकिनस्तैः । तत्र कुञ्जानां विचित्रकृतम्, वामनानां आलापा, किरातानां नर्तनानि, कञ्चुकिनां वैनवानि, विकृतानि च आलापाश्च नर्तनानि च कैतवानि च विकृतालापनर्तकैतव तेन विकास्यमानलोचन उदस्यमाननयनः । कथभूतन्तः । महेल युगपत् सलीलं वा अन्तःपुरप्रचारिभिः शुद्धान्तमथ्ये प्रवर्तिभिः । पुनः कथभूतः । अस्मद्दर्शनप्रवृत्तमनोनुरागवेगैः अस्मद्दर्शनेन अस्माकं विलोकनेन प्रवृत्ता सजानाः मनोनुरागवेगा हृदयवृत्तिमन्त्रेणोत्पद्यमानानि येषां कुञ्जादीनां ते तथा तैः । कथभूते वासभवने । समन्तादाकुलाकुलविरलीभवत्सकलपरिजने समन्तात् सर्वत्र आयुन्याकुलोऽतिव्याकुलः सन् विरलीभवत् दूरीभवत् सकलः परिजनः यत्र वासभवने तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथभूते । यक्षकर्दमखचितकर्पूरदलदन्तुरितजातरूपभित्तिनि । 'कङ्कोलागुरुकर्पूरकस्तूरीयक्षकर्दमः ।' कुङ्कुमश्रीखण्डद्वयं चेति केचित् । यक्षकर्दमेन खचिता लिप्ताः कर्पूरदलं कर्पूरखण्डं दन्तुरिताः सजातदन्ता इव जाता जातरूपभित्तयः मुष्णभित्तयो यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथभूते । मृगमदशकलोपलिस्रजतवातायनविवरविहरमाणसमीरसुरभिते मृगमदस्य कस्तूरिकाया शकलैः खण्डैरुपलिप्तानि उपदिग्धानि यानि रजतवातायनानि रूप्यमयगवक्षजालानि तेषां विवरेषु विहरमाणः सचरन् योऽयं समीरस्तेन सुरभितः मुगन्धितः तस्मिन् । पुनः कथभूते । सान्द्रस्यन्दसमार्जितामलकदेहलीशिरसि सान्द्रो विलेपनविशेषः तस्य स्यन्देन रसेन समार्जितं लिप्तं आमलकस्य स्फटिकमण्डेर्देहलीशिरो गृहावग्रहिणोमस्तकं यस्य तत्तथा तस्मिन् । पुनः कथभूते । घुसृणरसारुणितमरकतपरागपरिकल्पितभूमितलभागे घुसृणरसेन कुङ्कुमद्रवेणारुणितो अव्यक्तरागो योऽयं मरकतपरागो नीलमणिचूर्णं तेन परिकल्पितो रचितो भूमितलभागे यस्य तत्तथा तस्मिन् । मरकतपरागद्वन्द्वेनात्र धूलीशालवत् मरकतखण्डानि ग्राह्याणि । पुनः कथभूते । मनाद्धोदमानमालतीमुकुलविरचितरङ्गवलिनि मनाक् ह्रियन्तोदमाना विकसन्ती या मालती जाती तस्यां मुकुलानि कुञ्जलानि तैः विरचिता शोभिता रङ्गवलिर्नानावर्णचूर्णरचितमण्डनविशेषो यत्र तत्तथा तस्मिन् । पुनः कथभूते । अनवरतदृष्टमानकालागुरुधूपधूमधूसरितवितानपर्यन्तावलम्बितमुक्ताफलमाले

नामानि वासभवने, सरसचन्दनतरुलम्बिकाचतुष्टयमध्यावतीर्णमुल्लपत्पारा-
पतपतद्वपेशलप्रतिपादोपरिविन्ध्यस्तपादमण्डलं तरङ्गितदुकूलपटप्रसाधितहं-
सतूलिकमन्तरान्तरा हरिचन्दनस्थासकाङ्गितपर्यन्तमविग्लोपान्तपरिकल्पित-
धूपकूपिकाविवरविसरद्रुमपटलमुभयपार्श्वोपदार्शितमणिप्रदीपिकुमुपधानद्वयो-
त्तम्भितपूर्वापरभागमुत्फुल्लकमलाकरमिव सरोवरमम्बुधरपरिवारितमिव शं-
भुशिखरिणममरासुरगुरुमध्यवर्तिनमिव तुहिनकिरणमधरोत्तरशेतुवन्धावल-

नरणि मागौ यस्मिन् वागभवने तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूतम् । सततलप्रागादोप-
रितनभागवर्तिनि नम्रनलः ममभूमा नोऽग्रा प्रागादो राजनदन तस्य उपरितनभागे
न्यवमश्रम भवन् वर्तते दृश्यवर्गाल नत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूतम् । मनोजिह्विलामह-
मनिवामतामरमनामनि मननिजविलासः कामसंघा म एव ह्यः उभयपक्षशुद्धत्वान तस्य
निवामाय स्थितये तामरस कमलमीदृश नाम यस्य वागभवनस्य तत्तथा तस्मिन् ।
कथभूत यन्त्रमुन्दर शयनीयाग्रम् । सरसचन्दनतरुलम्बिकाचतुष्टयमध्यावतीर्ण मरमा
नवीना या चन्दनतरुलम्बिका श्रीगण्डरुल्लयुल्लम्बानासा चतुष्टयम् । पादचतुष्टयमि-
त्यर्थः । तस्य मध्ये अवतीर्ण आगतम् । पुनः कथभूतम् । उपपत्त्यापतपतपतहंशलग्न-
प्रतिपादोपरिविन्ध्यस्तपादमण्डलम् उल्लपन्त उन्मयेण अञ्जकशब्दान् कुर्यन्त पक्षिपक्षिणी-
र्माडामु वर्तन्ते पारापतपतहन्ति पेशला मनोहरा ये प्रतिपादा पादचतुष्टयाथ स्थितपादा.
प्रतिपादास्तेषामुपरि विन्यस्तं आरोपित पादमण्डल पत्यङ्गपादचतुष्टय यत्र यन्त्रमुन्दरं
तत्तथोक्तम् । पारापतपतहं ह्यपुष्टययोः यमोद्रेक उन्मयत्र इति कारणादित्यर्थः । पुनः
कथभूतम् । तरङ्गितदुकूलपटप्रसाधितहंसतूलिकम् तरङ्गिता लहरिता नोनविशेषेण निमोद-
तीभूता दुकूलपटप्रसाधिता पटकूलप्रवरचिता हस्ततुल्य प्राप्नोतिशेषो यत्र तत्तथो-
क्तम् । पुन कथभूतम् । अन्तरान्तरा हरिचन्दनस्थासकाङ्गितपर्यन्तम् अन्तगन्तरा मध्ये
मध्ये हरिचन्दनस्थासकैः परमोत्तमचन्दनहन्तप्रतिनिर्देशगङ्गितधित्तिन पर्यन्तः प्रान्तो
यस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । उत्फुल्लकमलाकरं विक्रान्तकमलवन सरोवरमिव । पुनः
कथभूतम् । अविरलोपान्तपरिकल्पितधूपकूपिकाविवरविसरद्रुमपटलम् अविरला अविच्छि-
न्नानि ऋतनिकटवर्तिन्यः उपान्तेषु रमीषेषु परिकल्पिता रचिता या धूपकूपिका धूपघटि-
कान्तायां विवरेभ्यो विसरन्ति प्रसरन्ति धूमपटलानि पर्यावान्तरममृता यत्र तत्तथोक्तम् ।
कथभूतमिव । अम्बुधरपरिवारित कालमेषपरिवेष्टितं शम्भुगिर्यान्तं कैलासपर्वतमिव । पुन क-
थभूतम् । उभयपार्श्वोपदार्शितमणिप्रदीपिकम् उभयपार्श्वयो वामदक्षिणसमीपयोः पदार्शितं म-
मीपयोः स्थापितं मणिप्रदीपकं रत्नप्रदीपिकं यस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । अमरासुरगुरु-
मध्यवर्तिन वृहस्पतिवृक्षमध्यस्थितं तुहिनकिरणमिव परिपणचन्द्रमण्डलमिव । पुन कथ-
भूतम् । उपधानद्वयोत्तम्भितपूर्वापरभागम् उपधानयोर्द्वयेन उच्छीर्षकयुगलेन उत्तम्भितौ

वोरुस्तम्भश्रिताम्, अनङ्गयोगाभ्यासभूमिमिव विशालजघनस्थलाम्, अनङ्गजयापताकामिव विततरोमराजिदण्डिकाम्, अनङ्गजलकेलिवापिका-
मिव गम्भीरनाभिमण्डलाम्, अनङ्गावतरणवसतिमिव बलिविराजिताम्,
अनङ्गायुधयष्टिमिव मुष्टिमितमध्यभागाम्, अनङ्गशरासारवृष्टिमिव परि-
पूर्णपयोधराम्, अनङ्गवनवसुधामिव भुजलतानन्दिनीम्, अनङ्गादेशप-
त्रिकामिवालकलिपिलिखितमालमध्याम्, अभ्युत्तिष्ठन्तीमिव भ्रूलताविला-
सेन, स्वागतप्रणयिनीमिव विम्बाधरस्फुरितेन, विहितासनप्रदानामिव
नीवीनिवेशोल्लासेन, पाद्यक्रियोपयुक्तामिव कर्णकण्डूविनोदाडम्बरितह-

भूताम् । ऊरुस्तम्भश्रितां ऊरुस्तम्भाभ्यां शक्तिस्थूणाभ्यां श्रिता आश्रिता ऊरुस्तम्भश्रिता
तां अनङ्गमण्डपिकामिव कदर्पोपकारिकावगनिमिव । पुनः कथंभूताम् । विशालजघनस्थ-
लाम् विशालं विस्तीर्णं जघनस्थलं कथ्यप्रमाणं यस्याः सा विशालजघनस्थला तां अनङ्ग-
योगाभ्यासस्य ध्यानानुशीलनस्य भूमिः स्थानमिव । पुनः कथंभूताम् । विततरोमरा-
जिदण्डिका वितता आयता रोमराजिदण्डिका रोमराजियष्टिर्यस्याः सा तथा ताम् अन-
ङ्गजयापताकामिव । पुनः कथंभूताम् । गम्भीरनाभि-
मण्डलाम् । अनङ्गजलकेलिवापिकामिव कदर्पजल-
क्रीडादीर्घिकामिव । पुनः कथंभूताम् । बलिविराजितां बलिविराजिता उदररेण्या यत्र सा
ताम् अनङ्गावतरणवसतिमिव कदर्पावतारगृहमिव । पुनः कथंभूताम् । मुष्टिमितमध्यभागा
मुष्टिना सकुचिनकरेण मितो मापितो मध्यभागो शरीरमध्यप्रदेशो यस्याः सा तथा ताम् ।
मध्यसामामित्ययं । अनङ्गायुधयष्टिमिव कदर्पधनुर्दण्डमिव । यथा कदर्पधनुर्मध्यभागे मुष्टि-
मितं भवति । पुनः कथंभूताम् । परिपूर्णपयोधरां परिपूर्णं नातिवृद्धां नात्युन्नतां नानिनिर्द्धां
परस्परं सुलभां पयोधरां स्तनां यस्याः सा तथा ताम् । अनङ्गशरासारवृष्टिमिव कदर्पबाण-
समूहवर्षणमिव । यथा पयोधरां मेघां जलवेगवद्वर्षणसहितौ भवतः । पुनः कथंभूताम् ।
भुजलतानन्दिनीं भुजलतामानन्दयतीत्येवं साधु भुजलतानन्दिनीं बाहुनह्यानन्दकारिणीं
तां अनङ्गवनवसुधामिव । यथा कदर्पवनभूमिं लताभिरानन्दिनी भवति । पुनः कथंभूताम् ।
अनङ्गादेशपत्रिकामिवालकलिपिलिखितमालमध्यां अलकाधूर्णकुन्तला तेषां लिपिरस्तरवि-
न्यासस्तथा लिखितो मालमध्यो यस्याः सा तथा ताम् । यथा अनङ्गादेशपत्रिका शासन-
पत्रिका लिपिलिखितमध्या भवति तामिव । पुनः कथंभूताम् । भ्रूलताविलासेन नेत्रोपरिरो-
मराज्युत्सनेन अभ्युत्तिष्ठन्तीमिव अभ्युत्थानं कुर्वतीमिव । पुनः कथंभूताम् । विम्बाधरस्फु-
रितेन चलेन स्वागतप्रणयिनीमिव साध्वागता स्वामिव इति वदनीमिव । पुनः कथंभूताम् ।
नीवीनिवेशोल्लासेन स्त्रीकटीवस्त्रबन्धनं नीवी तस्या निवेशः स्थानं तस्योल्लासेन उन्नमनेन
विहितासनप्रदानामिव मण्डितासन्दीविध्राणनामिव । पुनः कथंभूताम् । कर्णकण्डूविनो-

स्तनसमनामवादेन, वर्षप्रतिपत्तीमिव मत्स्यज्जनिर्मतरोमाश्चक्रन्मेन, सं
 पदितमधुपर्कमिवाकृत्वाकृत्वापरितवाहुमूलाप्रदर्शनेन, जायामयन्तीमिव
 न शृङ्गाररसोपरहिते कटाक्षवीक्षिते, भूतवासकसञ्चिकास्तिर्ति तामधु-
 तमतिमहादेवीमपश्यम् । अवलोक्य च ताम् अहो महामाम, यदा
 ह्यन्यनिर्ममनादिब तदा हि मे समुल्लसितं हृदयेन, विष्णोभमोक्षदेहादिब
 प्रसन्नं यशुषा, अमृतवर्षाभिषेकादिब प्रशान्तं बेहेन, सिद्धौपनिबन्धनादिब
 विरतं विरहम्बरेण, चिन्तामणिछमादिब फलितं मनोरथे, काममेमुसमा-
 गमादिब चामवकुशागमः समस्तोऽपि प्रजापासनायमाः परिभन ।

शृङ्गाररसोपरहिते कटाक्षवीक्षिते, भूतवासकसञ्चिकास्तिर्ति तामधु-
 तमतिमहादेवीमपश्यम् । अवलोक्य च ताम् अहो महामाम, यदा
 ह्यन्यनिर्ममनादिब तदा हि मे समुल्लसितं हृदयेन, विष्णोभमोक्षदेहादिब
 प्रसन्नं यशुषा, अमृतवर्षाभिषेकादिब प्रशान्तं बेहेन, सिद्धौपनिबन्धनादिब
 विरतं विरहम्बरेण, चिन्तामणिछमादिब फलितं मनोरथे, काममेमुसमा-
 गमादिब चामवकुशागमः समस्तोऽपि प्रजापासनायमाः परिभन ।

ततस्तच्छयनतले दक्षिणतः ससंवाधमुपविश्य तस्यामृतस्तेन तेनार्घोक्ति-
मुभगेन मुग्धविदग्धभाषितेन मनागपरिसमाप्तव्यापारेण क्षिग्धमधुरावलो-
कितेन ईषन्निषेधार्पणरसिकेन समालिङ्गितेनान्यैश्च तैलैरनङ्गनदरहस्योपदेश-
प्रगल्भवृत्तिभिर्विलासैस्तत्र तत्रावस्थान्तरं मुखस्रोतसि विजृम्भमाणमनः-
कलहंसः, वसन्त इव दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुतः प्रवितर्क्य मनसिजरसो-

धमः स्येदं कृतायांगम नफलोऽभवत् वभूय । कस्मात् । कामधेनुगमागमादिव च
दिव्यगवीप्राप्त्या इव । समुद्यत्कारः ॥

ततस्तदनन्तरं तच्छयनतले यन्मृग्युन्दरोपरि महादेवीपत्न्यद्वेपरि निशामिन् स्यापमिव
अहं अकरव चकार । किं कृत्वा पूर्वम् । दक्षिणतः अमृतमनिमहादेव्या अपगन्धपात्रेन स-
संवाध शरीरसंघटनमहितं यथा मन्येत उपविश्य स्थित्वा । ततस्तदनन्तरं तस्या अमृ-
तमनिमहादेव्यास्तेन तेन कामिजनप्रतिद्वेन मुग्धविदग्धभाषितेन मुग्धं कोमलं अविज्ञान-
यथावत्स्वरूपं वा विदग्धं चतुर यद्भाषितं वचनं तेन कृत्वा । तत्र तत्र तन्मिन् तन्मिन्
अवस्थान्तरम् । कथंभूतोऽहम् । मुखस्रोतसि मुखप्रवाहे विजृम्भमाणमनं कलहम् प्रगल्भ-
यराजहम् । कथंभूतेन मुग्धविदग्धभाषितेन । अर्घोक्तिमुभगेन अर्घ्या उक्त्या मनोहरेण ।
न केवलं मुग्धविदग्धभाषितेन, अपि तु क्षिग्धमधुरावलोकितेन क्षिग्धं श्रेष्ठसहितं नभुरं
अमृतधाराममं अवलोकितं विलोकितं तेन । कथंभूतेन क्षिग्धमधुरावलोकितेन । मनाकू-
ईप्सत् अपरिसमाप्तव्यापारेण अर्घविलोकितेन । न केवलं क्षिग्धमधुरावलोकितेन, अपि तु
समालिङ्गितेन च सम्यगाश्लेषणेन च । कथंभूतेन समालिङ्गितेन । ईषन्निषेधार्पणरसिकेन
किञ्चिन्निषेधनं अङ्गार्पणं ताभ्यां रसिकेन स्रवता । न केवलं भाषितावलोकितसमालिङ्गितं ।
अन्यथ अपरैश्च तैस्तैर्विदग्धकामुकजनप्रसिद्धैर्विलासैः विच्छोर्कं । कथंभूतैर्विलासैः ।
अनङ्गनदरहस्योपदेशप्रगल्भवृत्तिभिः अनङ्गः स एव नटं नानावृत्त्यकारकत्वात् तस्य
रहस्यस्योपदेशः कामगोप्यतत्त्वशिक्षोपदेशः तस्य प्रगल्भा प्रौढतरा शृतिः प्रयुक्तिर्येषु
विलासेषु ते तथा तैः । पुनः कथंभूतोऽहं निद्रामकवम् । दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुतं
पिङ्गलाया नाड्यां प्रवर्तमानस्वागोच्छ्वासवायुः । अहं क इव । वसन्त इव यथा वसन्तः
दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुतो भवति अपाग्निप्रवर्तमानपवनो भवति । तथा चोक्तं न्यरो-
दयशास्त्रे—‘दक्षिणाशोऽनेल श्रेयान्नामसंप्रामयोर्नृणाम् । क्रियास्वन्यान्त्यः न्याह्वान-
नाडीप्रभञ्जनः ॥’ किं कृत्वा पूर्वम् । न्यरमन्दिरप्रासादं प्रवितर्क्य । न्यरमन्दिर
हृदये शृत्वा इति भावः । केन कृत्वा । न्यरमन्दिरप्रासादं पितर्क्य । लोचनद्वयेन ।
कथंभूतेन । तरलतारोदयेन तरलश्रवणं गन् उज्ज्वल उदयो यन्मं लोचनद्वयं तत्त-
थोक्तं तेन । कस्मात्तरलत्वं लोचनद्वयस्येत्यहं—उन्प्रेक्षते—मनसिजरमोक्षसादिव मन-
सिजः कदर्पः तस्य रसो रागजलं तस्योष्मादिव उत्पन्नादिव । यथा जलोत्पन्नेन

ज्ञासादिषु तरुतारोदयेषु कोचनद्वयेषु कामसमीरसमागमादिषु सपारि-
 ह्वेनाभरपक्षेन शृङ्गारासृत्तपानादिषु संघातोत्सेकेन कपोलपुच्छकेन मद-
 नान्धसंपुञ्जवादिबोध्यमेन सानुगुणमेनानन्धमपर्वम्यामिर्वादिषु च सान्द्र-
 सहेम तेनाङ्गेन संपादितहृद्ययोन्मार्त्तं सरमन्दिरप्रासादम्, प्रसृत्य च पादु-
 कारपरिमाणमनोहरा प्रणस्युपोद्घातविस्मारिणीर्विषण्वप्रदानानुत्तमप्रवृत्ताः
 सरसूत्रविहरणवतीस्त्रास्ता कथाः, पुनर्द्विरिदं इव मकरन्दपानेन, राजहंस

वस्तु तरुतं तारं च मयति । पुनश्च केन कृत्वा । अवरपक्षेन इत्युक्तं प्रसृत्य ।
 कर्षभूतेन । सपारिह्वेन अरमन्तसहितेन । ससुरभिनेनैव । कम्पात् । उत्प्रेष्यते—
 कामसमीरसमागमादिषु कर्षभानुगुणमागमादिषु यथा समीरेषु वस्तु सपारिह्वं भवति
 पुनश्च केन कृत्वा । कपोलपुच्छकेन गण्डसम्बन्धेनैव । कर्षभूतेन । संघातोत्सेकेन
 कम्पात् संपुञ्जविशेन । कम्पात् । उत्प्रेष्यते—शृङ्गारासृत्तपानादिषु यथासृत्तपानात्
 कपोलस्योः पुच्छः संश्रयते । पुनश्च केन कृत्वा । सानुगुणेन । कर्षभूतेन । उन्धमेन
 कम्पात्सहितेन । कम्पात् । उत्प्रेष्यते—मदनान्धसंपुञ्जवादिषु यथा मदनान्धसंपुञ्जवात्
 कम्पात् संश्रयते । पुनश्च केन कृत्वा । तेन कानुगुणमपसिद्धं न द्वेपं तदीरेषु । कर्ष-
 भूतेन । सान्द्रमहेन सहस्वैरङ्गमेन । कम्पात् । उत्प्रेष्यते—अन्धमपर्वम्यामिर्वादिषु च
 अन्धमपर्वं कर्षभः स एव पञ्चम्यो मेव । सर्वलोचनमन्दपारिवात् प्रकाशकमप्यं सरभूमि
 सैक्यमप्यं च तस्य अनिर्वादिषु समन्तान् वर्णनादिषु । कर्षभूतेन सरमन्दिरप्रासादम् ।
 संपादितहृद्ययोन्मार्त्तं सम्पादितमनोहरम् । तथा चोक्तम्—‘पारिह्वं नक्तनपोरभर-
 कम्प’ कर्म कपोलपुच्छके पुनःप्रकम्पः । कम्पासमः सन्धुपे मकरन्दवद् । कौशाम्बुने च
 निर्वर्तयति तां रामः तं पुनश्च किं कृत्वा निद्रामकरम् । तान्त्रा कानुगुणमपसिद्धा । कथा
 प्रसृत्य प्रकाशमनोहरा । कथयिष्या इत्यर्थः । कर्षभूता कथा । पादुकारपरिमाणमनोहरा
 पादुकाः श्रेष्ठमिष्याप्रशंसयामि । उक्तं च—‘अथी पादुकाः श्लाघा प्रेम्णा मिष्यामि-
 त्वम् । पादुकाराणां परिमाणं संमाणं तं मनोहराः इत्यनुरङ्गाः । पक्षे अनिपये
 निबन्धनपरिणी परिभाषा शान्तिविधिपक्षे यथा मनोहरा भवति । पुनः कर्षभूता ।
 प्रकपुण्ड्रसहितमिन्द्रिणी प्रकसा पारपक्षेन उप समीपे मलकटादनं प्रकपुण्ड्रसहितं
 दिव्यारिणीः विन्दवती । पक्षे कथाप्रारम्भे महामयं इत्येवमाद्यमस्तथाः प्रणीतव्यमप्यं
 उपोद्घातं निश्चितवस्तुनोऽप्युत्तरकम् । तान्त्रा प्रकपुण्ड्रसहितान्त्रा विन्दवती कथा
 भवति । पुनः कर्षभूता । कथप्रकाशानुगुणमप्यं कथप्रकाशमनोहरं पुनश्चारीव
 शान्दमप्यं अत्युपे पञ्चम्युरते प्राप्ताः प्राप्तिं कथा । पक्षे कथप्रारम्भेन इति
 कथापेन (१) अनुगुणमपसिद्धं प्रकथा । पुनः कर्षभूता । सरसूत्रविहरणवती
 कर्षभूतरी कर्षभूतेन स्वापनेन सरसूत्रधारणं तस्य विहरणवती श्रेष्ठमप्यं कथप्रकाशमनोहरं । पक्षे

इव मृणालखण्डनेन, कुरङ्ग इव मृगीशृङ्गविलेखनेन, वनपादप इव लतावेष्टनेन, सिंह इव मेखलाधिरोहणेन, पुष्पाकर इव पिकवधूकूजितेन, उद्यावदिनपल्लव इव पूर्णकुम्भाश्रयणेन, करम इव विटपाकर्षणेन, सरित्पतिरिवापगावर्तपरिवर्तकलनेन, मकर इव कल्लोलताडनेन, वनगज इव कमलिनीसरःपरिमलेन, द्रवन्निव विलीनयन्निव निमज्जन्निव विशन्निव निर्वापयन्निव च, तैस्तैरनन्त्यजन्मनो रसप्रसरैः प्रणयकोपसंवर्धितानुराग-

शास्त्रस्य मूलसूत्रविवरणं वृत्तिग्रन्थेन भवति । पुनश्च किं कृत्वा निशमकरवम् । तथा अमृतमतिमहादेव्या सह सर्वेशमुखं सुरतसांख्यं अनुभूय भुक्त्वा । केन कृत्वा । पुनः मकरन्दपानेन अधरग्रहणेन सुरतमुखमनुभूय । क इव । द्विरेफ इव यथा द्विरेफो भ्रमरः पुष्परसपानेन सुखमनुभवति । पुनः केन कृत्वा । मृणालखण्डनेन अधरखण्डनेन । क इव । राजहस इव यथा राजहसः कलहसः मृणालखण्डनेन सुखमनुभवति । पुनः केन कृत्वा । मृगीशृङ्गविलेखनेन । क इव । कुरङ्ग इव यथा कुरङ्गः । पुनः केन कृत्वा । लतावेष्टनेन बाह्यालिङ्गनेन । क इव । वनपादप इव यथा वनपादपो बर्षावेष्टनेन सुखमनुभवति । पुनः केन कृत्वा । मेखलाधिरोहणेन । क इव । सिंह इव यथा सिंहः । पुनः केन कृत्वा । पिकवधूकूजितेन [कोकिलजाया]कूजितेन कृत्वा । क इव । पुष्पाकर इव यथा पुष्पाकरो वसन्तः पिकवधूकूजितेन सुखमनुभवति । पुनः केन कृत्वा । पूर्णकुम्भाश्रयणेन स्तनपरामर्शेन । क इव । उद्यावदिनपल्लव इव यथा उद्यावदिनपल्लव उत्पन्नादिवमप्रवालः पूर्णकुम्भाश्रयणेन सुखमनुभवति । पुनः केन कृत्वा । विटपाकर्षणेन ताडनेन । क इव । करम इव यथा करमः क्रमेलकः विटपाकर्षणेन कटप्राकर्षेण सुखमनुभवति । पुनः केन कृत्वा । आपगावर्तपरिवर्तकलनेन नाभिप्रदेशावलोकनेन । क इव । सरित्पतिरेव यथा सारित्पतिः समुद्र आपगानां नदीनां आवर्तपरिवर्तकलनेन भ्रमरधारणेन सुखमनुभवति । पुनः केन कृत्वा । कल्लोलताडनेन दोर्दण्डताडनेन । क इव । मकर इव यथा मकरो नक्रः समुद्रकल्लोलताडनेन सुखमनुभवति । पुनः केन कृत्वा । कमलिनीसरःपरिमलेन स्मरमन्दिरसुरतकरणेन । क इव । वनगज इव यथा वनगजः विन्ध्यकुञ्जरः कमलिनीसरःपरिमलेन पद्मिनीसंयुक्तसरोवरनिमज्जनेन सुखमनुभवति । ध्वनिरयमलंकारः । तथा चोक्तम्—‘अन्यार्थवाचक्यं प्रदर्शयार्थ उच्यते । सोऽलङ्कारो ध्वनिर्ज्ञेयो वक्तराशयसूचनात् ॥’ अहं किं कुर्वन् । द्रवन्निव क्षरन्निव । विलीनयन्निव तन्मयीभवन्निव । निमज्जन्निव तन्मये प्रवेश कुर्वन्निव । विशन्निव । निर्वापयन्निव च निर्वाणसुखमानन्दः प्रापयन्निव । क्रियासमुच्चालकः । कथंभूत संवेश-सुखम् । तन्मः प्रसिद्धैरनन्त्यजन्मनः कामस्य रसप्रसरं रसप्रवाहं प्रणयकोपसंवर्धितानुरा-

मनुनयोपभारद्विगुणितमेहसहस्रमन्योन्त्यकलाकौशलोपनितरसवेगममर्षादमु-
 क्तहितक्रमास्पदमनपेक्षितवपुःसेतुमपुनर्लभ्यमिवापथिमं समा सह 'संबेष्ट
 सुस्तमनुभूय, उपान्तयन्नपुत्रिकोत्पिप्यमाणमनपवनापनीयमानसुरतधम',
 गच्छिते नितम्बदेशात्काष्ठीगुणमण्डने नितम्बिन्वा ।
 नस्तरेखाः पुनरधिकां क्षोमां जनयन्ति अधनस्त ॥
 भवति कश्चमहयोगात्तरत्नं कुन्तलेषु युवतीनाम् ।
 तन्निशेषविभेरिव कुटिला श्वासास्तु जायन्ते ॥
 दन्तश्लथमिदमधरे रमणीनां नेति मन्यन् किं तु ।
 दग्धमरुहमम्भवतरोरयं पद्मबोक्षास ॥

[illegible]

इतीति हिम्—गच्छित इत्यादि । निरतिमिमाः वाचीषुष्यमन्त्रे नेत्रमपुन्यमन्त्रे
निष्पन्देष्टाद्विधे उति अचलस्य मन्त्रेणा पुनर्मन्त्रोऽपि अमिष्य(विष्य) सीमा
अचलस्य । संयुक्तप्रकारम् ॥

मन्त्रादीनां कथाप्रमाणानां वेदानां सुविशेषयोगात् पुनश्चैतु वाच्यं
भवति । आगान्तु इति च पश्यन्ते । अन्त्यात् । इत्येवमेव—तन्निमित्तमिति च तस्य
इति च तस्य निमित्तमिति च पश्यन्ते । इति च तस्य निमित्तमिति च तस्य

द्वन्तस्तमित्यादि । एवमेतां शीघ्रां जगते दृष्टे प्रसङ्गीकृतं द्वन्तस्तु ग्रहं न
मन्दति । किं यदि । मन्मथः जरीयं भित्तो हनि वर्तते । इतीति निम् । वरप्रस्थमन्मथस्तोर्य

चक्षुषि लाक्षारागः कज्जलमधरे च मण्डनं कुरुते ।
 दिग्वासस इव चित्रा वृत्तिर्मदनस्य विपरीता ॥
 रमयति मनो नितान्तं स्वेदोद्गमविन्दुमशरीजालम् ।
 लज्जित इव कुचमध्ये प्रविशति हारः पुरंध्रीणाम् ॥
 उरसि नखक्षतपङ्क्तिर्वनितानां भाति मरसविनिवेशा ।
 स्मरशरशल्यविनिर्गमजनितः प्रायेण मार्ग इव ॥
 स्तनगलकपोलभुजगा राजन्ते करजराजयः कुटिलाः ।
 मदनस्य युवतिवसतिषु निवासलिखिता प्रशस्तिरिव ॥

— — —

पल्लवोद्भासः दग्धः किल स्त्रेण भर्मीकृतः पश्चात् प्ररुद्धः प्रादुर्भूतः मन्मथतरो कामरक्षस्य
 अयं प्रवालोल्लासो वर्तते । अपदुतिरयमलङ्कारः ॥

चक्षुषीत्यादि । चक्षुषि लोचने लाक्षारागः अलङ्कारो मण्डनं कुरुते शोभा वि-
 दधाति । अधरे च दन्तवासतिः कज्जलं मण्डनं कुरुते । मदनस्य वृत्तिः यद्येष्टितं चित्रा
 आधर्यकारिणी । कस्मादाधर्यकारिणी तद्वेतुर्गमितं विशेषणमाह—कथंभूता वृत्तिः । विपरीता
 विपर्यस्ता । नञ् विपरीता । चक्षुषि कज्जलं विलोम्यने तत्तु अधरे, अधरे लाक्षारसो विलो-
 क्यते स तु चक्षुषि, यतो वर्तते तेन कारणेन विपरीता वृत्तिः । कस्येव । दिग्वासस
 इव दिग्म्वरस्येव । यथा दिग्वाससः ध्यानयोगेन चक्षुषि रक्षत्वं भवति, अधरे तु तृपायो-
 गात् कृष्णत्वं भवति । इत्यनेन किं सूचितं भवति । पुरुषेण स्त्रीलोचनं चुम्बितम्, तत्र
 लाक्षारमस्ताम्बूलरसो वा लग्नः, लोचनस्य कज्जलं तु पुरुषस्य अधरे लग्नम् । दीपको-
 पमाहेललङ्कारः ॥

रमयतीत्यादि । पुरंध्रीणां स्वेदोद्गमविन्दुमशरीजालं प्रस्वेदविन्दुवह्नीरसमूहो नि-
 तान्तं मनो रमयति । हारस्तु कुचयोर्मध्ये प्रविशति प्रवेशं करोति । हारः कथंभूतः ।
 उत्प्रेक्षते—लज्जित इव मन्दाक्षः प्राग्भव इव । रूपद्रोपमालङ्कारः ॥

उरसीत्यादि । वनितानां उरसि नखक्षतपङ्क्तिः कामाङ्कुशम्रणराजिः भाति शोभते ।
 कथंभूता नखक्षतपङ्क्तिः । मरसविनिवेशा तत्कालदत्ता । पुनः कथंभूता । उत्प्रेक्षते—
 स्मरशरशल्यविनिर्गमनोत्पादितः प्रायेण मार्ग इव भाति । उत्प्रेक्षादीपकालङ्कारः ॥

स्तनगलेत्यादि । स्तनगलकपोलभुजगाः स्तनयोः कुचयोर्गले ग्रीवायां कपोलयो-
 र्गण्डस्थलयोः भुजयोर्बाहुवाङ्गयोः गच्छन्ति तिष्ठन्तीति स्तनगलकपोलभुजगा एवविधाः
 करजराजयः नखक्षतपङ्क्तयोः राजन्ते । कथंभूताः करजराजयः । कुटिला वक्त्रम् । पुनः
 कथंभूता । मदनस्य सवन्धिनीषु युवतिवसतिषु युवतिप्रासादेषु निवासलिखिता उत्कीर्णा

नार्थिनि मस्तिनमुत्सर्गं दातुं कस्यापि युज्यते कर्तुम् ।
 स्रग्म्यमविबेकि कठिनं कुचयुग्मं कोऽपि किं त्यजति ॥
 भीर्वाचिर्येषां त एव मन्वस्ति चिरतरं पुर्याः ।
 नूपुरवर्ति सुरते महोत्सवः केसकुसुमेषु ॥

अपि च ।

पुष्पेष्वस्त्रिणीमुत्सावकिरमूलीस्रसकभीरियं
 मेत्रे ओत्रसमीपमाभितवती किंचिन्मित्रो भाषितुम् ।
 बह्वं पुष्पिमुत्साविव कुभावसा पुन सुसुव
 काचित्स्नानसमृद्धिमत्सरित्पथा मर्ष्यं कुसुमं गतम् ॥

विविधः । एकस्यापि प्रसङ्गस्य बहुवचनं सूचितं वर्तते, तेन विविधस्त्रिणीमुत्सावमिति बोधो भवति । समुच्चरपद्योत्सवस्य च ॥

नार्थिनीत्यादि । अर्थिनि पुण्ये कस्यापि दातुं कनकस्य मस्तिनमुत्सर्गं इत्यमरवक्तव्यं कर्तुं निवृत्तं न युज्यते न युक्तं भवति । अमुनेष्वर्थे आक्षेपेन मन्वस्ति—कुचयुग्मं कनकयुग्मं कोऽपि कश्चित्पुत्रः उदरस्थितो कनकः सुरस्यस्य पुष्पे वा किं त्यजति । अपि च कर्तव्यं ह्यकुसुमम् । सत्यं ज्ञातं अविबेकि अचरितं कठिनं कर्तव्यम् । पश्ये स्रग्म्यं स्रग्म्यं अविबेकि पात्रवदीत्यादयश्च कठिनं निर्देवं सत्यं वा । श्लेषोपासकस्य ॥

भीर्वाचिर्येषां । येषां पुष्पानां भीर्वाचिः अनुज्ञातव्यं भवति निश्चयपदस्थितैर्मवति त एव पुर्याः चिरतरं चिरतरं मन्वस्ति वर्तन्ते । सुरते संयोग्यमित्यर्थं नूपुरवत् वादन-
 शीर इव केसकुसुमेषु विराजितपुष्पेषु किं महोत्सवो भवति । आक्षेपोपासकस्य ॥

अपि च । पुष्पेष्वित्यादि । अस्याः प्रसङ्गस्य मूलाद्याः पुष्पच निव इव प्रसङ्गस्य-
 भूतं मीमांसकमी कृत्वाकेसकभीरमूलाभूत् । भीरवी अभूत् । पुष्पेष्वस्त्रिणीमुत्सावकि-
 पुष्पेष्वर्थे कस्याः प्रेरिताः किरीटमुत्सावकिः वाचपट्टिः उत्तराक्षी अभूत् बभूव ।
 कामस्य निर्वचनं संजातमिहासीत् । अथवा पुष्पेषु हस्तपुष्पेषु नीत्यवकाशः अस्त्रिणीमुत्सा-
 वनिः समरद्विता संजाता । कस्यादवकाशः अस्याः सुसुव मेत्रे हे अक्षेपे ओत्रसमीपं
 अभितवती अभिते । आतिमित्रगुरित्सीत् । मित्रं ओत्रसमीपमाभितवती मेत्रे । मि-
 त्त्रं पूर्वं मित्रः परतरं भाषितुं कश्चित् अस्याः शुभ्रः कुसुमं सत्यं सत्यं संजातं ।
 निमग्नम् । बह्वं पुष्पिमुत्साव काचित्पुष्पिव । अस्याः मर्ष्यं वर्तते मन्वस्तिरेव कृतात्
 इत्यमरं कथं प्रसङ्गम् । कथा । काचित्स्नानसमृद्धिमत्सरित्पथा काचित्स्नानस्य मेघस्नानस्य
 सद्योत्सवस्य मत्सरित्पथा सुमहोत्सवस्य । ज्योत्स्नस्य च ॥

किं च ।

मनसिजकलमोऽयं नूनमस्मिन्प्रदेशे

निवसति वनितानामूरुमूलप्रचारः ।

यदिह तनुजराजिव्याजतो नाभिवाप्यां

प्रसृतवपुरिवास्यालक्ष्यते हस्त एषः ॥

इति भगवतः कुसुमशरस्य चरितचिन्तासंतानस्तिमितान्तःकरणः स्तो-
कोन्मेपस्फुरितलोचनपर्यन्तो निद्रामिवाहमकरवम् ।

महादेवी तु मां स्वभावसुप्तमिवालक्ष्य, निभृतमाक्षिप्य मत्कण्ठदेशादुप-
धानीकृतं करम्, अवेक्ष्य मुहुर्मुहुराकुलाकुलविलोचना मदीयाननम्, उ-
त्सृज्य शनैःशनैः शयनम्, उपविधायार्धमुहूर्तमात्रं बहिरन्तश्चाटनचापल-
त्वम्, अनुवितर्क्य निःसंचारतया शून्यतावन्ध्यमिव राजमवनमध्यम्, अ-

किं च विशेषमाह—मनसिजकलम इत्यादि । अयं मनसिजकलमं कदपंचिप्रगजं ।
गजवालक इत्यर्थः । नूनं निश्चयेन अस्मिन् प्रदेशे वनिताना न्मरमन्दिप्रदेशे निवसन्ति
निवासं करोति । कथभूतो मनसिजकलमः । ऊरुमूलप्रचार ऊर्ध्वः गङ्गप्रो मूले प्रचारः प्रव-
र्तनं यस्य स तथोक्तः । अत्र निवसतीति कथं ज्ञायते । यत् यस्मान् पारणात् इह अ-
स्मिन् प्रदेशे तनुजराजिव्याजतः रोमावलीमिषेण अस्य मनसिजकलमस्य एष प्रत्यक्षीभूतो
हस्तः शुण्डादण्डः आलक्ष्यते दृश्यते । कथभूतो हस्तः । नाभिवाप्यां नाभिदीर्घिक्रयां
प्रसृतवपुरेव दृश्यते प्रसृतं दीर्घ्यमागनं वपुः शरीरं यस्य हस्तस्य प्रसृतवपुः । वर्तमाना-
लङ्कारः ॥

कथभूतोऽहं निद्रामकरवम् । नोन्मेपस्फुरितलोचनपर्यन्तं मोक ईषदुन्मेपो मनाग्लो-
चनोद्घाटनं तेन स्फुरितः तेजसा व्याप्त लोचनयोः पर्यन्तो ग्रान्तो यस्य मनः स तथोक्तः ।

हे मारदत्त महाराज, महादेवी तु पटमहिषी तु आशु शीघ्रं प्रस्थितवती चरिता । किं
कृत्वा पूर्वम् । मा चशोधरं स्वभावसुप्तमिव आलक्ष्य दृष्ट्वा । पुनः किं कृत्वा । करं बाहु मत्क-
ण्ठदेशात् निभृतं शनैः आक्षिप्य आकृष्य । कथं भूतं करम् । उपधानीकृतं मया कण्ठ-
कीकृतम् । उच्छ्दीर्षीकृतमिति यावत् । पुनः किं कृत्वा । आकुलविलोचना गती अति-
व्याकुलविलोचना सती मुहुर्मुहुर्वारं वारं मदीयं मन आननं मुक्तं अवेक्ष्य दृष्ट्वा । पुनः
किं कृत्वा । शनैः शनैः शयनं पत्यश्च उत्सृज्य परिहृत्य । पुनः किं कृत्वा । बहिर्वाणे
अन्तश्च मनसि अटनचापलत्वं अर्धमुहूर्तमात्रं क्षणार्धे उपविधाय कृत्वा । पुनः किं कृत्वा ।
राजमवनमध्यं अनुवितर्क्य निःसंचारतया कस्यापि अप्रवेशतया शून्यतावन्ध्यमिव

बकीर्यात्मनः शीतमिव धम्मिल्लकुसुमानि, परामृश्य सञ्चरितमिवाङ्गरागम्,
अविभक्तं हितोपदेष्टमिव कर्णामरणम्, अवधीर्य मत्प्रणयमिव हृदयमूष-
णम्, अवभूय मियसत्तीमिव काशीदाम, निर्मत्स्यं बान्धवमिव नूपुरयुग-
लम्, अपहाय वैहायकोचितपतिकेव सफलं वस्त्रमादिकं मण्डनम्, अन्यच्च
राममहिषीबोग्यमाकल्पम्, अतिस्वरितमुपाठनिजासञ्चरचामरणपरिणीषेवा
विधाय किञ्चिदर्थोद्भूतितुपकरणयुत्सङ्गाभिकरणमसथाय च कपाटपुटमाशु
प्रस्थितवती । मवाप्याहुस्वा कालक्षेपम् 'अहो, महादेव्याः कोऽप्यपर एव
महासाहसम्बन्धायो स्रस्यते । यदस्यामर्षरात्रदेस्यायां निश्चेकास्मिन्पसती-

इत्यतश्चित्तमिव । पुनः किं कृतम् । धम्मिल्लकुसुमानि संघट्टेरापुन्यमिव अवधीर्य
सुरक्षितम् । किमिव । अत्यन्तः शीतमिव शिञ्जलपर्वमुत्सर्ज्यं विमुच्यते । पुनः किं
कृतम् । अङ्गण्य कर्पूरकस्तुरिधपञ्चलकुङ्कुमादिरसमिश्रणं परमदृश्यं दृष्टिजन्यम् ।
मिमिव । सञ्चरितमिव सञ्चारात्मिकम् । पुनः किं कृतम् । कर्णामरणं कर्णकुण्ड-
लदिकं अमिश्रण्य अदम्यमयम् । कमिव । हितोपदेष्टमिव युत्सङ्गमिव । पुनः किं
कृतम् । हृदयमूषणं मुञ्च्यकालिङ्गपतिके अवधीर्य दृष्टिजन्यम् । कमिव । मत्प्रणयमिव ।
पुनः किं कृतम् । काशीदामं वदितेवकां अवभूय दृष्टिजन्यम् । कामिव । मियसत्तीमिव
मियसत्तीमिव । पुनः किं कृतम् । नूपुरयुगलं पादद्विधोरण्यं निर्मत्स्यं उच्यते । कमिव ।
बान्धवमिव । पुनः किं कृतम् । सफलं वस्त्रं वस्त्रादिकं करचरणज्ज्वालादिकं मण्ड-
नमसमरत्नं अङ्गण्य दृष्टिजन्यम् । केव । वैहायकोचितपतिकेव निहायके करदके उचितो योग्यो
परिभर्तय वस्तुं सा वैहायकोचितपतिकेव । एवेवेकवर्गः । न केवममेतत् । अत्यन्तं राजस-
द्विषीत्येवं परास्तुचितं आश्रयं वैभम् अपास्तम् । परिहृयेकवर्गः । कर्णमूषणं प्रस्थि-
तवती । अतिस्वरितं अतिशीघ्रं यथा मन्त्रोक्तम् । कर्णमूषणं सती प्रस्थितवती । उपाठ-
निजासञ्चरचामरणपरिणीषेवा उपातौ पठौतो निजासञ्चरचामरणपरिणीषेवा अङ्गी-
र्णकवीर्यात्मनः वैभ आश्रयो यथा सा तयोक्तम् । पुनश्च किं कृतम् पूर्वं प्रस्थितवती । कि-
ञ्चित् उत्सङ्गाभिकरणं वैभञ्ज्यद्विभक्तम् । अहो निश्चितं वरं वैभञ्ज्यमुच्यते । इत्येव शिर्षमूर्तं
वर्णं उच्यते अहोद्विभक्तं कर्णमूषणं निपात्य कृतम् । पुनश्च किं कृतम् पूर्वं प्रस्थितवती ।
कपाटपुटं करचक्रयुगलं जलपाय अवहत्वा । हे मारुत मरुताय, मयापि धनक्षयेन
अङ्गण्य अत्यह्वयमपदं अत्यह्वयमनेन केतिवापसत्वं शक्तिपकेषु पञ्चि(?) अतुल्यवन्ती
मयापकम्पौ(?) मद्यदेवी तदा । एवेव च—'अतिपादहस्तपदः पृथग्वनकम्पमिदिकीयेषु ।
यद्येव वस्यतस्तद्विदेवे वाहवा इति त' कर्णमूषणं मयः । इति वस्तुन्य अचरेण अवधि-
तवेतसा निश्चितचित्तेन । इतीति हिम् । अहो इहौ जीव, महादेव्याः कोऽपि अमिर्षकवीरो
अपर एव अहौ एव महासाहसम्बन्धायो स्रस्यते मद्यहृतकर्मोद्यो स्रस्यते । कस्यत् । अ-

जनोचिताचरणेव लघुतरमुचलिता । तदलमत्र चित्तभ्रमकारिणा विचार-
चक्रेण । अवलोकयेयमहमेवास्यास्तावदाकृतपरिपाकम् ।' इत्यवसितचेतसा,
सोत्तालं विहितनिजनिःकटवर्तिस्रङ्गवह्वेपेण गवेपयता च तत्पदवीम्, रा-
जमन्दिरस्य प्रथमकक्ष्यायां दक्षिणस्यां दिशि युवराजविनोदहस्तिनो वि-
जयमकरध्वजनामधेयस्यापाश्रयाविदूरवर्तिनि कटद्वरकुटीरके करिकवला-
वशिष्टयवसप्रस्तरविस्तरिण्यवगुण्ठितरज्जुपुञ्जपरिकल्पितशिरस्पदे निद्राय-
न्तम्, इभाम्यङ्गकर्पटपिहितलज्जास्थानम्, अतिकठिनकचकण्टकोदुमरमु-
ण्डमण्डलम्, अनवानुपदीनापटलसमश्रवसम्, उत्तानकपिकरामोगनिभल-
लाटम्, अङ्गारलिखितकरेखासमानभ्रूकम्, उदञ्चनशुपिरातिशायिलोचनम्,

यस्मात् कारणात् अस्या प्रत्यर्थाभुताया अर्पणत्रयेभ्यायां मनागपि समाप्तिर्नीयवेत्यत्रा
निशि एकाकिनी एकिना अमर्ताजनोचिताचरणेव पुष्कलीलेश्चोग्यचेष्टितेन लघुतर उच्यतिता
उभवात् प्रस्थिता । तत्तन्मात् कारणान् अत्र विचारचक्रेण अल पूर्णम् । कथभूतेन विचार-
चक्रेण । चित्तभ्रमकारिणा हृदयसदेहपिधायकेन । अवलोकयेय विलोकयामि अहमेव स्वय-
मेव तावन् पश्यामि । किं विलोकयेयम् । अस्या मृगदेव्या आकृतपरिपाक अभिप्रायावगमा-
नम् । अन्यकथित नाह मानयामीत्यर्थः । किं कुर्वेता मया लेनिमपमद अष्टवद्वननुन-
यन्ती दृष्टा । सोत्तालमुत्सुक्यया विहितनिजनिःकटवर्तिस्रङ्गवह्वेपेण तत्पदवीं गवेपयता
तस्या मार्गे अवेपयता विहितो निजनिःकटवर्तिनस्रङ्गवह्वेपेण अङ्गारलिखितेपेण तत्पद-
वीमन्वेपयता । किं कुर्वन्तमष्टवद्वम् । कटद्वरकुटीरके निद्रायन्तः मृगद्व्याकुन्ति-
तकुट्या स्वपन्तम् । कथभूते कटद्वरकुटीरके । प्रथमकक्ष्यायां राजमन्दिरस्य प्रकोष्ठके
दक्षिणस्या दिशि मन्दिरात् अवाप्रकुभि मिजयमकरध्वजनामधेयस्य युवराजविनोद-
हस्तिन यशोमतिदुम्भारश्रीडागजस्य अपाश्रयाविदूरवर्तिनि राज्यस्थानान् निःकटवर्तिनि
इदंशे कुटीरके । पुन कथभूते । करिकवलावशिष्टयवसप्रस्तरविस्तरिणि करिण
कवलो ग्रासन्तस्मादवशिष्ट उर्वरित यवसं घामस्तस्य प्रस्तर आन्तरण विस्तरते विद्यते
यत्र तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । अवगुण्ठितरज्जुपुञ्जपरिकल्पितशिरस्पदे अवगु-
ण्ठितः कुण्डलीकृतः योऽसौ रज्जुपुञ्ज रज्जुममृहस्तेन परिकल्पित शिरस्पद उच्यते यत्र
तत्तथोक्त तस्मिन् । कथभूत अष्टवद्वम् । इभाम्यङ्गकर्पटपिहितलज्जास्थानं इमानां हस्तीना
अभ्यङ्गकर्पटेन तैलभ्रणवक्ष्णेण पिहितलज्जास्थानं कोशो येन न तथा तम् । पुन कथभूतम् ।
अतिकठिनकचकण्टकोदुमरमुण्डमण्डलम् अतिकठिना मृशं कर्कशा ये कचकण्टकास्तैरुदुमर
भयानक मुण्डमण्डल यस्य स तथोक्तस्तम् । पुन कथभूतम् । अनवा जीर्णा या अनुपदीना
उपानत् तस्याः पटलसमे चर्मसदृशे धवली कणौ यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उ-
त्तानकपिकरामोगनिभललाटम् उत्तान स्फुटतटनलो योऽसौ कपिकरस्तस्याभोगो विस्तरस्तेन-

नोरुकम्, अतनुकूर्मकर्परप्रतिष्ठाष्ठीवत्प्रदेशम्, उच्छूनसिराग्रन्थिजटिल-
पिण्डिकम्, उन्निर्गतोत्कटघुण्टिकाकीकसम्, अनेकविपादिकाविलविरलव-
क्राङ्गुलिफटत्कपाटम्, अघसंघातमिव दुर्निरीक्ष्यम्, अमङ्गलस्थानमिव नि-
तरामुद्वेजनीयम्, अखण्डमण्डूरकुलमिव मनुष्यरूपेण परिणतम्, अखिल-
मिव वैरूप्यमवचित्य वेधसा निष्पादितम्, अतिस्थूलश्वासस्फूर्जत्कुक्षिपरि-
सरम्, उद्धोपणधोरणघोषघर्षरितदिग्विवरम्, उद्धृष्टनिद्राभरव्यादीर्णवदन-
कन्दरम्, उपलसंपुटनिष्पीडितमिव खर्वतरपूर्वभागम्, उभयतः परिकृष्ट-

स्थान् कीलकौ तयोर्गणना उपमा ऊर्ध्वौ । मङ्गलोर्ध्वस्य स तथा तम् । पुनः कथंभूतम् ।
अतनुकूर्मकर्परप्रतिष्ठाष्ठीवत्प्रदेशम् अतनुमहान् कूर्मस्य कच्छपस्य कर्परप्रतिष्ठा खर्परस-
दृशा अष्टीवतोजानुनोः प्रदेशौ स्थानके यस्य स तथा तम् । पुनः कथंभूतम् । उच्छून-
सिराग्रन्थिजटिलपिण्डिकम् उच्छूना श्वयधु प्राप्ता ये सिराग्रन्थयस्तासा जालानि तैर्जटिले
सर्वत्रव्याप्ते पिण्डिके जट्टे यस्य स तथा तम् । पुनः कथंभूतम् । उन्निर्गतोत्कटघुण्टिकाकी-
कसम् उन्निर्गते ऊर्ध्वे प्रकटिते उत्कटे उट्टिके उत्वणे घुण्टिकयोर्गुण्फयोः कीकसे द्वे हट्टे
यस्य स तथा तम् । पुनः कथंभूतम् । अनेकविपादिकाविलविरलवक्राङ्गुलिफटत्कपाटम् अ-
नेकाभिर्बद्धाभिः विपादिकाभिर्विचित्रिकाभिः पादस्फोटराविलौ व्याप्तौ विरलवक्राङ्गुली विरला
अश्लिष्टा वक्रा अद्भुत्यो ययोस्तौ विरलवक्राङ्गुली ईदृग्विधा फटत्कपाटा स्फुटिता चरणौ
यस्य स त तयोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । दुर्निरीक्ष्य दुःखेन महता कष्टेन निरीक्षितु
द्रष्टु शक्यो दुर्निरीक्ष्यस्तम् । दुर्दर्शमित्यर्थः । कमिव । अघसंघातमिव पापसमुहमिव । पुनः
कथंभूतम् । नितरामतिशयेन उद्वेजयति उद्वेगनुत्पादयतीति उद्वेजनीयस्तम् । 'कृत्स्न्युदो
बहुलम्' इति वचनात् कर्तव्यनीयः । किमिव । अमङ्गलस्थानमिव । श्मशानमिवेत्यर्थः । पुनः
कथंभूतम् । अखण्ड अशकल चन्मण्डूरकुलं लोहमलराशिः । मनुष्यरूपेण परिणतमिव पर्या-
यमागतमिव । पुनः कथंभूतम् । अखिल पर्याप्त वैरूप्यं कुत्सितरूपतां अवचित्य गृहीत्वा वेधना
पूर्वजन्मपापकर्मणा निष्पादितमिव निर्मितमिव । पुनः कथंभूतम् । अतिस्थूलश्वासस्फूर्जत्कु-
क्षिपरिसरम् अतिस्थूलश्वासः वृहद्विः श्वासः स्फूर्जन् अप्रतिहृतव्यापारः कुक्षिपरिसरः
उदयपर्यन्तभूमिप्रदेशो यस्य स तयोक्तस्तम् । पुनः कथंभूतम् । उद्धोपणधोरणघोषघर्षरित-
दिग्विवरम् उद्धोपणायाः उत्पटितनासिकाया ये धोरणघोषाः निद्राशब्दास्तैर्घर्षरितानि
वधिरितानि जठरितानि दिग्विवराणि येन स तथा तम् । पुनः कथंभूतम् । उद्धृष्टनिद्राभ-
रव्यादीर्णवदनकन्दरम् उद्धृष्टो हर्षं गतः उन्मादं प्राप्तो योऽसौ निद्राभरः प्रमीलाविषय-
स्तेन व्यादीर्णा विदारिता वदनकन्दरा मुखगुहा यस्य स तयोक्तस्तम् । पुनः कथंभूतम् ।
खर्वतरपूर्वभागम् खर्वतरो हस्तः पूर्वकायो(भागो) यस्य स तथा तम् । उत्प्रेक्षते—

मिव दीर्घतरापरागम्, इह करिषिजनस्य दृष्टिर्विपमापतेदिति मयीपुण्ड्रक
मिव द्विपसमीपनिबुक्तम्, अलिङ्गजोपजीविकेकाजीवनमष्टमङ्गनामपदं
केसिकापसदमूर्ध्वशुष्कश्चास्मसीविटपकर्मकास्यर्धे स्थूले चरणाङ्गुष्ठमूले वि-
निवेश्य मध्येममासादपरिषोपोद्गन्तव्यमानकस्फुटिभूमिव करमुत्पापयन्ती,
पुनस्त्वितेन च तेन किञ्चिदस्त्रीकमाकृषता विर्गुणुदमस्मिन्नेन वामहस्तेना-
कृष्य कुरक्षाङ्गुष्ठमूर्ध्वार्धे केसपाशमङ्गुष्ठमहारनिर्वयेन चेतरेण करेण
हन्यमाना, 'अथे प्रियतम, अस्मत्कमनेनावेगेन । क्षमस्तेनमेकमनुचितसंभ-

उपसर्गपुनरिषोपिदमिव पाशापकण्डूषं चम्यितमिव । पुनः कर्मभूतम् । दौष्टोत्परागम्
दीर्घतरं अत्यन्तं अत्यन्तं कस्यापि कथ्ये वस्य च तथा तम् । उद्येकते—उत्तमः परि-
हृष्टमिव अपरकालोत्तममाश्लेषेयमित्यमिव । पुनः कर्मभूतम् । द्विपसमीपनिबुक्तम्
द्विपत्वा इत्येतां समीपे निबुक्ते निबुक्तमिविदम् । निबुक्तम् । मयीपुण्ड्रकमिव कर्ममस्मिन्-
मिव । निबुक्तम् । इति एतच्छब्दं चारणम् । उद्येकते—इह अस्मिन् द्विपसमीपे करिषिजनस्य
हस्तिपदमङ्गुष्ठं दृष्टिर्विषं दृष्टोपं व्यापयेत् आपतिभ्योऽपि चरमात् । इति चण्डोऽत्र
उद्येकाश्लेषः । पुनः कर्मभूतम् । अलिङ्गजोपजीविकेकाजीवनम् अलिङ्गजं पश्येत्पजी-
वितां मोक्षार्थं केसनां उच्छिद्य जीवनं मोक्षं वस्य च तथा तम् । देवी अङ्गुष्ठमटी
किं कुर्वती दद्या । अङ्गुष्ठं करं उत्पापयन्ती पश्यन्मन्ती । कर्मभूतां अङ्गुष्ठं
करम् । मध्येममासादपरिषोपोद्गन्तव्यमानकस्फुटिभूमिव मयीषो चोऽती मेन केसो मध्ये
च ह्य प्रस्ताद्यो उत्तमद्वयं तस्य परिषोपोद्गन्तव्यमानकस्यापि कस्यापि कस्यापि
स्फुटिभूमिव अस्मिन्कमिव । किं कुर्या पूर्वम् । चरणाङ्गुष्ठमूले पश्यन्मन्तीपि निबि-
देत्तं चपविम् । कर्मभूते चरणाङ्गुष्ठमूले । उच्छिद्यश्चास्मसीविटपकर्मकास्यर्धे कर्मभूतयो
चोऽती अस्मत्कमिवः कुरक्षाङ्गुष्ठमूर्ध्वार्धे कर्मकास्यर्धे सती वस्य तस्मिन्
चरणाङ्गुष्ठमूले । स्थूले मष्टि । देवी दृष्टिं अनुया प्रचरेण अनुपयन्ती दद्या । कर्मभूता
अनुपयन्ती दद्या । पुनः पुनरपि तेन अङ्गुष्ठेन केसिचयसरेण चम्यितेन
कर्मभूतेन किञ्चिन् अपूर्णे अङ्गीर्षं अस्त्री कर्मन् व्यापयता वसता हन्यमाना टाव्य
माव्य । किं कुर्या पूर्वम् । वामहस्तेन केसपाशं अङ्गुष्ठं नामनिषा । कर्मभूतेन वामहस्तेन ।
विर्गुणुदमस्मिन्नेन अग्रपदभिरिष्टाकृतमयेन । कर्मभूतां केसपाशम् । कुरक्षाङ्गुष्ठमूर्ध्वार्धे
कर्मभूतमन्तारं कर्मभूतम् । केन कुर्या हन्यमाना । इतरेण दृष्टिर्विषं च करेण च हन्य-
माव्य । कर्मभूतेन इतरेण करेण । अङ्गुष्ठमङ्गुष्ठमिदमेव चम्यितुं पश्यन्मन्ती निबुक्तेन ।
देवी इत्यनुपयन्ती दद्या । इतीति निम् । अथे इति आदरे वर्तते । यथे च—'उत्तमे चरमिषोपे
विचारे वसिते प्रिये ।' अथे प्रियतम अथो सावित्र, अथेन प्रमद्विभूतेन आनेन चोकेन
अथं अथं पूर्व पूर्वम् । एकं अङ्गुलीं एव प्रत्यङ्गीर्षां अपराधं दोषं क्षमय दृष्टम् । कर्मभूतम-

न्यमपराधम् । आकर्णय नावन् । एपासि तव दासी । धृतां च ते
मया पादौ । इयं च वासनेयी मम कुशलेन मा विभानीत्, यद्यहमा-
त्मवशेनैव स्थितवती । किं तु हतविधिनाहं मन्दभागवती परवती
विहिता । स च तपनः क्षणमपि दुष्टग्रह इवागत्य न मां मुञ्चति ।
तस्मिन् नु खलु करोमि । नन्वहं हताशा । वलीयश्च मे निर्मागिन्याः पुरा-
कृतं दुष्टतम्, येन त्वयि न शक्नोमि जीवितेशमनोनुरागवदनेन सुधाग-
ल्लावण्यकेन कायेन सदा संनिधानम् । तत्समागमसमये च यदि त्वामेव
हृदये निधाय तेन सह नासे, तदास्यामेव निशि भगवती कात्यायनी
मां स्वादतु । पृथिव्येनसां च भागिनी स्याम् । तत्प्रसीद । एष ते पादपतनं

पराधम् । अनुचितसंस्कारम् । अनुकूलितयम् । आकर्णय तावन् शृणु अनुक्रमेण । एता अहं
प्रत्यक्षीभूता तव भवने दासी कर्मकरी । अस्मिन् गमये धृतां च मया ते तव पादौ । तव
पादयोः शपथं कर्णेर्नीत्यर्थः । इयं च प्रत्यक्षीभूता वासनेयी रात्री नम कुशलेन धेमेन मा वि-
भानीत् नैव गमन्, यदि अहं आत्मवशेनैव स्वार्थान्तया स्थितवती उन्मूर्छितवती । किं तु
हतविधिना निन्दितेन मृतेन वा अश्रुणा परवती विहिता परागमनतां स्थितवती । कथं-
भूताहम् । मन्दभागवती अल्पपुण्या । न च तपनः क्षणः क्षणमपि मुहूर्तमपि दुष्टग्रह इव
पिशाच इव आगत्य मां न मुञ्चति । तवामित्येवैषाह विज्ञानीत्यर्थः । नु इति प्रश्ने ।
तत्तस्मात् कारणात् । खलु अनुनये वाक्यान्त्यरे वा । अहं किं कर्मेति नम
को दोषः । विधेरेव दोष इत्यर्थः । नन्वहं हताशा निष्वन्नमनोरया नञ्ज्ञाता । उक्तं च—
'वाक्यान्त्यरवीन्त्या जिगानामुनयेऽपि न । निषेधे ननुशब्दोऽयं निद्विष्टिर्ह कथ्यते ॥
नन्वाक्षेपे पक्षे प्रश्ने वाक्यान्त्येऽवधारणे । प्रत्युक्तमदनुज्ञाननिषेधेऽनुनयेऽपि च ॥'
अये प्रियतम, मे नम निर्मागिन्याः अपुण्यायाः दुष्टतं पापं वर्जयश्च घलवनर वर्तते ।
कथंभूत मे दुष्टतम् । पुराकृतपूर्वजन्मोपाजितम् । येन दुष्टतेन त्वयि विषये स्नेहेन कथेन
सदा सर्वकालं संनिधानं निकटीभवितुं न शक्नोमि न मनसा भवामि । किं न । जीविते-
शमनोनुरागवत् तव हृदयानुरागवत् । यथा त्वयि जीवितेशे नम मनोनुरागो
वर्तते तथा कथेन समीपाभवितुं न शक्नोमीत्यर्थः । कथंभूतेन कथेन । सुधागल्लाव-
ण्यकेन सुधा निरर्थक निर्गल्लान्तिकेन । तत्समागमसमये च यशोधरसुरतसमये च
त्वामेव भवन्तमेव हृदये निधाय तेन सह यशोधरेण सार्वं यदि अहं नासे न विज्ञामि,
तदा अस्यामेव निशि रात्री भगवती परमेश्वरी कात्यायनी चण्डिका माता मां स्वादतु ।
पृथिव्येनसां पृथिवीपापानां च भागिनी च संवन्धवती च स्यां भवामि । तत्तस्मात्
आरणात् प्रसीद प्रसन्नो भव । एष प्रत्यक्षीभूतस्ते प्रणयदग्दः प्रायश्चित्तरूपं पादपतन-

४ भाषासः] यथस्तिरुक्तम्युक्ताव्यम् ।

प्रत्ययवण्डः समाख्य । इदमुपकरणम् । आक्षिप्त्य निर्वापयेमकान्यद्वकानि ।
येनैव पर्याप्तमन्तरायेण ।' इत्यनुनयन्ती च इष्टा ।
तदनु बह्वानसपरिचक्षमिव मे सत्तारसुसतरङ्गस्यापुनरागमनवेत्तमिव
विषयामिच्छावगत्रस तयोर्दुर्मिसंविमात्मसमक्षविधिमवेक्ष्य, आशुशुद्धिजक
कीकृत स्थितिरु इव दृष्टमानान्तर्वेहः, व्युत्तमर्वावसुद्र समुद्र इवानिर्वा-
क्ष्येपप्रसरः, वैदिकेयगृहीतशिथिरकर इव विमिश्राननकान्तिः, आसन्नमरणः
प्राणिगण इव कम्पोत्तरसतरकरणाः, छिद्यमानकवः पल्लव इव प्रवेपमाना-

नेत्र संमत्तव दराव । इदं उपकरणं कर्तव्यत्वरिचन्दनमिषेनपुष्पादिभ्यम् । इनजानि
दुष्टितान्नेतामि अत्रापि शरीरमि आतिष्ठ्य आतिष्ठ्य हावा निर्वापय सुखितामि
इव । यदेवैवाप्तपदेन पर्याप्तम् । एतावता कालेन वर्यं वमता तेनैव पूर्वमिति स
तदनु तत्पथात् तद्व्याय तस्य वचमिति आगतम् । तद्व्यायत्तं वर्यं वमता तेनैव पूर्वमिति स
कम्पुत्तं कम्पुत्तं वस अतो च अवाप्तुयेवत्यम् । अयमिति निर्वापः । पूर्वमिति
अति पार्थ वर्यं कम्पुत्तम् । अहमिति वचनम् । किं इत्या पूर्वम् । तयोरेव वर्यम्-
तमस्योदुर्मिसंवि दुष्टमिमात्र दुर्मिसंवे मे मम आत्मसमक्षमिति कम्पुत्तं प्रत्यक्षमिति
अवेत्त इष्ट । कम्पुत्तम् मे । संसारसुसतरङ्गस्य संसृतिरातकालेन स
दुर्मिसंविम् । बह्वानसपरिचक्षमिव । वया तद्वत्स्य सतुप्रस कम्पुत्तम् बह्वानस-
रिचक्ष्म कर्मात्मकसंज्ञकः दुःखराशौ भवति, तथा मम तयोर्दुर्मिसंवि दुःखराशौ
कम्पुत्तम् । पुनः कम्पुत्तम् मे । विषयमित्यपमत्रस्य । कम्पुत्तं दुर्मिसंविम् ।
अनुपगतममवेत्तमिव । वया मयो वेन द्वारेण पीडितो भवति तेन द्वारेण पुनर्नष्टति
तदारम्भपुनरागमनवेत्तमिव । तथा विषयमित्यपमत्रस्य मम चोक्त इत्यर्थः । क इव ।
मृष्टेऽहम् । वयावाक्यतर्हो जयोधिकप्राप्तवित । आशुशुद्धिमिमा अमिमा कर्माहृतः
चित्तिरु इव वया चित्तिरु इव कम्पुत्तम् । आशुशुद्धिमिमा अमिमा कर्माहृतः
चित्तिरु इव वया चित्तिरु इव कम्पुत्तम् । पुनः कम्पुत्तम् । अतिवर्धयेपप्रसरः अतिवर्धये
कीकृतो दयामाप्ततर्हो भवति । पुनः कम्पुत्तम् । व्युत्तमर्वावसुद्रः व्युत्ता परिहृत मर्वाव
व्युत्तः । क इव । समुद्र इव । कम्पुत्तम् । वया मयावाक्यतर्हो भवति । पुनः कम्पुत्तम् ।
वेन त्वितेर्हो आशुशुद्धिः वेन स व्युत्तमर्वावसुद्रः विमिमा इतिहृता आत्मस्य सुखस्य भवति ।
भवति । पुनः कम्पुत्तम् । विमिमा इतिहृता आत्मस्य सुखस्य भवति । पुनः कम्पुत्तम् ।
प्रमद वयं स तथा । क इव । विमिमा इतिहृता आत्मस्य सुखस्य भवति । पुनः कम्पुत्तम् ।
वैदिकेयो गृहीतशिथिरकर इव विमिश्राननकान्तिः । वयाहो विमि
वचनमिति कम्पुत्तम् । वयाहो विमि । वयाहो विमि । वयाहो विमि । वयाहो विमि ।
प्राणिगणः । वयाहो विमि । वयाहो विमि । वयाहो विमि । वयाहो विमि ।

धरदलः, त्रिपुरदाहप्रवृत्तमतिः पार्वतीपतिरिव भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्यः,
ताप्यमानावगाहः कटाह इव लोहिततरवक्षःस्थलः, तिमिरवीचिकाभिरिवा-
मर्पोत्कलिताभिरन्धीक्रियमाणलोचनस्तद्वधाय कोशादर्शानुरोधमसिमहमा-
कृष्टवान् । अमवच्च दैवात्तदैव मे प्रदीपबोधादिव मनस्तमस्तनुच्छेदः । आः
किमिदमहो कर्माहमनुष्ठातुं व्यवसितः । न खलु नार्य इव शुभमशुभं वा
कर्म सहसैवारम्भन्ते विनीतमतयः, नापि विपदि संपदि वा कृपणप्र-
कृतय इवाशु विक्रियां गच्छन्ति महानुभावाः, न चाल्पमेघसामिव म-
हीयसानुपपन्ना भवन्ति कामचारेण प्रवृत्तयः, न चैतद्गृह्णं(णं) किंतु

देहो भवति । पुनः कथंभूतोऽहम् । प्रवेपमानाधरदलः प्रवेपमान कम्पमान अधरदलं दन्त-
च्छेदो यस्य स प्रवेपमानाधरदलः । क इव । पल्लव इव । कथंभूतः पल्लवः । छिद्यमानलवः
छिद्यमानो द्विधाक्रियमाणो लवो जिलासो यस्य सः । यथा पल्लवः भिद्यमानलवः प्रवेपमानदलो
भवति । पुनः कथंभूतोऽहम् । भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्यः भ्रुकुटिना ब्रूभङ्गेन भङ्गुरितो वर्णा-
कृतो भालमध्यो यस्य स तथा । क इव । पार्वतीपतिरिव रत्न इव । कथंभूतः पार्वतीपतिः ।
त्रिपुरदाहप्रवृत्तमतिः त्रिपुरदाहे दैत्यविशेषस्य भर्त्साकरणे प्रवृत्ता व्यापृता मतिर्यस्य स तथा ।
यथा त्रिपुरदाहप्रवृत्तमती रदो भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्यो भवति । पुनः कथंभूतोऽहम् । लो-
हिततरवक्षःस्थल रक्तोभूतहृदयप्रदेशः । क इव । कटाहमि(ड)व लोहमाजनमिव । कथंभूतः
कटाहः । ताप्यमानो जाज्वल्यमानः अवगाहो मध्यो यस्य स । ताप्यमानावगाहः कटाहो लो-
हिततरो भवति । पुनः कथंभूतोऽहम् । अमर्पोत्कलिकाभिः श्लेथकञ्जैर्लरन्धीक्रियमाणलोचनः ।
कथंभूताभिरमर्पोत्कलिकाभिः । तिमिरवीचिकाभिरिव अन्धकारलहरीभिरिव । हे राजन्
श्रीनारदत्तमहाराज, दैवात् कर्मयोगान् तदैव तस्मिन्नेव अस्याकर्मणकाले मे मन मनस्त-
मस्तनुच्छेदश्च विव्रस्थितशोवायन्धकारकायच्छेदश्चामवद्भूव । कथंभूतोऽह्वात् । प्रदीपबोधा-
दिव प्रदीपप्रज्वलनादिव । कथं मनस्तमस्तनुच्छेदो बनूव । तदेव विचिन्तयति—आ सतापे ।
उक्तं च—‘आ. सतापप्रकोपयोः ।’ अहो आत्मन्, इदं कर्म तद्वचयवकर्म अहं यशोधरः
अनुष्ठातुं कर्तुं व्यवसितः प्रवृत्तः । विनीतमतयः पुरुषाः विद्वांसो जनाः शुभमशुभं वा कर्म
सहसैव आरम्भन्ते तथाविनीतमतयो नारम्भन्ते इत्यर्थः । क इव । नार्य इव । महानुभावाः
महान्तः पुरुषाः विपदि संपदि च लक्ष्मांसद्रावे आशु शीघ्रं विक्रिया नापि न च गच्छन्ति
प्राप्नुवन्ति । क इव । कृपणप्रकृतय इव मूर्खलोका इव । यथा कृपणप्रकृतयो लोका विपदि संपदि
च आशु शीघ्रं विक्रिया गच्छन्ति तथा महानुभावा विक्रिया न गच्छन्तीत्यर्थः । महीयसां
गरीयसा अतिमहता पुरुषाणां कामचारेण प्रवर्तनं विचारेण विपृच्छया प्रवृत्तचक्षेष्टितानि
उपपन्ना प्राप्ता न च भवन्ति न सजायन्ते । केपामिव । अल्पमेघसामिव । यथा अल्पमेघसः
कामचारेण प्रवर्तन्ते तथा न गरीयासो प्रवर्तन्ते इत्यर्थः । न चैतद्गृह्णं किंतु प्रातः

प्रातर्मयैव सञ्जायनतमस्तकेन शिरः पिबाय स्वातथ्यम् । शोथितथ्य च मयैव
 प्रजयिनां पुरः पश्चात्तापदुःप्रतिष्ठानमिदमनुष्ठानम् । श्रोतव्या भविष्यन्ति
 मयैव कर्णकटुताकारा पुरजनस्य भिकाराः । सुष्ठु मञ्जिनीकृतं म्नान्मयै
 वात्मीयं मामीय च कुसुम् । शोथव्या मयैव सतुफुल्लनिरुत्तरविषाभिष-
 चत्यस्तुष्ठ कुसुमदानामभिषाः । अहयेनोदाहरणं भविष्यामि दुर्मुद्दीनां
 कुटुम्बविषदने । कृतपतामेष्यत्येपैवास्याने विनियोजिता सङ्गरुता । स्त्री-
 भावदमननि तपस्वीति सूतस्यापि मे न दुर्बलं प्रशान्तिमर्हति । श्लोकातश्चे
 पतिष्यति च सापराधसवित्रीमृतिबुद्धितो युवराजः । परं च बहुपराधे हि
 देहिनि क्षणमात्रव्यथाक्षरणं मरणमनुग्रह इव । यदि पुनरनवेक्षणमुपसितस्य,
 प्रयास मयैव वराधरेण राज्ञः सञ्जायनतमस्तकेन सञ्जाया अपत्रपथा अवनतं मञ्ज-
 मूलं मरुतं बन्ध स तथा तम शिरः पिबाय मस्तकमाहूय स्वातथ्यं स्वापनीयम् । चाभ्यन्
 प्रजयिनां केहिनां पुरयाजं पुरोऽज्यो मयैव यथोदरेण राज्ञः शोथितथ्यं शोथवीर्यं दुर्बलं
 दुर्बलमितं प्रवाचनीयम् । किं शोथितथ्यम् । इत्यनुष्ठानं अष्टतममिहादधीर्बुक्तिस्तनम् ।
 कर्णभूतमिदमनुष्ठानम् । पश्चात्तापदुःप्रतिष्ठानं अनुष्ठयतुमूयम् । पुरजनस्य भगारक्षेकस्य वि-
 वातः निम्नपथानि मयैव श्रोतव्या भविष्यन्ति अवधीय भविष्यन्ति । कर्णभूत
 विवातः । कर्णकटुताकाराः कर्णयोः कटुवस्यागमनः । पथं च—अग्रस्तामिगते कैव
 वार इत्यभिधीयते । तत्र अतिशयेन मञ्जिनीकृतं म्नान् मयेत् । 'वातुसंयन्त्रे प्रसक्तः'
 इति वचनात् वचनस्य प्रथमम् । किं मञ्जिनीकृतं म्नात् । मयैव वात्मीयं मदीयं मामीयं
 च मस्तुमीय च कुसुमन्वयः । कुसुमदानां मम बुद्धे ज्येष्ठानां अभिवा वचनानि मयैव
 श्रोतव्या सहवीर्याः । कर्णभूत अभिषाः । सतुफुल्लनिरुत्तरविषा सतुफुल्ले निम्नवीर्य-
 सङ्गमं पापे विरतयन्ति प्रत्युक्ताः अभिराहुताः विषा विषयानि प्रत्युक्ता विषामनि-
 क्षणां ता सतुफुल्लनिरुत्तरविषाः । पुनः कर्णभूत अभिषाः । पितृसत्त्वस्तुष्ठः पितृस्य
 सत्त्वं स्तुष्टान्ति पितृसत्त्वस्तुष्ठः । मनोदुःखघातिव्य इत्यर्थः । कुटुम्बविषदने कर्णमिदमे
 दुर्मुद्दीनां दुःस्थानो उदाहरणं राजान्तवर्णनं अहमेव भविष्यामि । एष प्रसङ्गभूता सङ्गरुता
 अस्ताने विनियोजिता अविष्टा राती कृतपतामेष्यति च । वराधविनी वराधविनी
 न भविष्यतीत्यर्थः । य मम इति च दुर्बलः ईदृशमपपत्ता प्रथमं नास्ति । इति च
 दुर्बलो न धाम्मदीर्घः । इतीति किम् । अर्थः यथोदरः स्त्रीधाम्नीयं मदीयं तपस्वी
 वरयोऽजनि धर्मः संयत् । युवराजः श्रीमद्योमतिबुद्ध्या सापराधमनित्रीमृतिबुद्धित-
 योपमालमरुतुद्धितः सन् श्लोकातश्चे च पतिष्यति पश्चात्तापरोगे पतिष्यतीति । परं च
 अपरं च बहुपराधे बहुपापे देहिनि क्षणमिदं मरणं कृतं सन् अनुग्रह इव उदधर इव भवति ।
 कर्णभूतं मरणम् । क्षणमात्रव्यथाक्षरणम् जल्पमनुष्ठानम् । कथम् । हि निश्चयेन ।

असंभाषणमासन्नस्य, उपेक्षणं विज्ञपयतः, अवधीरणमसमैः परिभूयमानस्य, आशामङ्गकरणमर्थयतः, प्रीतिवितरणं तदनभिमतानाम्, अस्मरणं प्रियगोष्ठीषु, अनवेक्षणं तत्परिजनस्य, अपवार्यं व्याहरणं स्वप्रकाशेष्वप्यालापेषु, अनवसरानुसरणमसङ्गमावेष्वापि प्रस्तावेषु क्रियेत, स्यात्प्रत्यानीतश्चिरमस्थाने कृतसमयः प्रणयः । साधितं चाभिमतम् । इदमेव च निश्चित्याविदितवृत्तान्तस्येव [तच्छ्रयनतलमुपगम्य पुरावस्थितवतः प्रलयकालकलितप्रसरस्य मकराकरस्येव] निर्मर्यादमन्तर्विकल्पकलोलदोलायमानमानसस्य, सा निवर्त्यात्मनो दुर्वि-

यदि पुनः उपस्थितस्य आगतस्य पुरुषस्य अनवेक्षणमनवलोकनं क्रियेत तर्हि अस्थाने अयोग्यस्थाने कृतसमयः प्रणयः कृतावसरः स्नेहश्चिरं दीर्घकालं प्रत्यानीतो निराकृतः स्यात् । यदि पुनः आगतस्य जीवस्य असंभाषणं अवक्तव्यं क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः विहितावसरः प्रणयः चिरं दीर्घकालं प्रत्यानीतो निराकृतः स्यात् । यदि पुनः विज्ञपयतो विज्ञापनं कुर्वतः पुरुषस्य उपेक्षणं निरादरः क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात् मारितेन क्षणमात्रमेव दुःखं स्यात् । तथा असमैः परिभूयमानस्य पुरुषस्य यदि अवधीरणं निरादरं क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात् । तथा अर्थयतो याचमानस्य पुरुषस्य यथाशामङ्गकरणं क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात् मारणे तु क्षणमात्रदुःखं स्यात् । तथा तदनभिमतानां द्वेषिणां पुरुषाणां यदि प्रीतिवितरणं क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात् मरणे कथम् । तथा प्रियगोष्ठीषु अस्मरणं । तथा तत्परिजनस्य तत्परिवारस्य अनवेक्षणं अवीक्षणं यदि क्रियेत तदा । तथा स्वप्रकाशेष्वपि आलापेषु निजायत्तेश्चपि आभाषणेषु यदि पुनरपवार्यं व्याहरणं आकार्यं प्रस्थापनं क्रियेत इदानीमवसरो नास्ति इति च क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात् । तथा असङ्गमावेष्वापि अनवसरानुसरणं । साधितं च अभिमतं निर्धारितं च कार्यम् । इदमेव च निश्चित्य तया सह संभाषणं न करिष्यामि इति निश्चयं कृत्वा अविदितवृत्तान्तस्येव अविज्ञातदुर्विलसितस्येव तच्छ्रयनतलं महादेवांशव्यां उपगम्य आगत्य पुरावन् स्थितवतो मम भुजपङ्कजं अविनिर्णयसुल्ल आश्रित्य च अविदितमाहमेव अविज्ञातदुर्विलसितं व अङ्गनिक्षेपमात्रेणैव शय्यायां शरीरनिक्षेपमात्रेणैव अतिमान्द्रमतिबहुलं सा अमृतमतिमहादेवी न्यद्रान्तीत् मुष्वाप । कथंभूतस्य मम । निर्मर्याद अपर्यन्तं अन्तर्विकल्पकलोलरन्तर्मेनसि चे विक्रमाधिताभोगाधितोन्नतवत्स एव कल्लोला महातरङ्गा तद्दोलायमानं कम्पमानं मानसं

ऽपि न मे मनागपि प्रसीदति मनः । पिशाचच्छलितस्यैव शून्यहृदयता, महा-
शोकतप्तस्यैव दीर्घतरमुच्छ्वसितम्, अग्निपतितस्यैव परिवर्तनबहुलता, ज्वरित-
स्येवातीवमुखशोषः, कौसीयोपहतस्यैव मुहुर्मुहुर्विजृम्भणम्, उन्मत्तस्यैव य-
त्किञ्चित्प्रलपनम्, निपादानुगताङ्गी कुग्ङ्गीव च न कचिदेव पदमावधत्ति
बुद्धिः, मनोऽपि घनदिनमिव वाढमन्वकारयत्याशाम्, आत्मनः क्षणमात्रमु-
द्योतमानमिव प्रतिभासते, भवति च पुनर्वाष्पजलप्रवाहदुर्दिनम् । अहो महद्वा-
श्चर्यम् । इयं हि पुरा स्वैरविहारेष्वपि रममाणा भग्नचरणैव नैवाकिनी पदमे-
कमपि ददाति, जलक्रीडासु बालमृणालस्पर्शेनापि संदिग्धजीवितेव मूर्च्छति,
कुसुमावचयेष्वशोकदलकल्पितान्वपि शय्यासु शर्करिलदेशपतितेव न सु-

दृशं जानतोऽपि मनो न प्रसीदति । तथा तस्य पुरुषस्य श्रिताक्षगम्या मननिवृत्त जायते
त्रिवर्धरिति (१) शेषः । तथा मे मनः शून्यहृदयता अर्चनन्यहृदयतमम् । कस्येव । पिशाचच्छलित-
स्यैव ग्रहगृहानस्यैव । तथा मे दीर्घतरमायतं उच्छ्वसितमुच्छ्वस- । कस्येव । महाशोकतप्त-
स्यैव । यथा महाशोकतप्तस्य पुरुषस्य उच्छ्वसितं दीर्घतरं भवति । तथा तेन प्रकारेण मे मनः
परिवर्तनबहुलता चानन्दक्षणपार्श्वपलट्(चट)नप्राप्तयम् । कस्येव । अग्निपतितस्यैव । यथा अग्नि-
पतितः पुमान् बहुपरिवर्तनं करोति । तथा मे अतीवतिशयेन मुखशोषः । कस्येव । ज्वरित-
स्यैव । यथा ज्वरितः पुमान् मुखशोषवान् भवति । तथा मे मुहुर्मुहुर्विजृम्भण वाग्धारं
जृम्भाकरणम् । कस्येव । कौसीयोपहतस्यैव आलस्योपहतस्यैव । तथा मे यत्किञ्चित्प्रलपनं
यद्वा तद्वा अनर्थकवचनम् । कस्येव । उन्मत्तस्यैव पातमयस्यैव । तथा मे बुद्धिमतिः कचिदेव
क्षण्येव पदं ध्यान नावधत्ति न रचयति । केव । कुग्ङ्गीव । कथंभूता कुग्ङ्गी । यथा कुग्ङ्गी निपा-
दानुगताङ्गी पृष्ठलप्रत्यावशरीरा कचिदपि पदं नावधत्ति । तथा मे मनः मनोऽपि बाटमति-
शयेन आशां घनभोगाद्यभिलाषेऽन्यकारयति । किमिव । घनदिनमेव । यथा वर्षादिनं आशां
दिशं बाटमतिशयेन अन्यकारयति अन्यकारमहिता करोति । तथा मे मनः जानन्न-स्वन्य
क्षणमात्रं सुहृत्तमपि प्रतिभासते । किमिव । उद्योतमानमेव उद्योत कुर्वदिव । तथा मे मनः
पुनर्वाष्पजलप्रवाहदुर्दिनं भवति जलजलपूर्णं दृष्टं संजायते । अहो राजन् । इति दृष्टं पया-
लोच्य सन्त्यग्विचार्य अखिलजनावसरमभामण्डपं अखिलजनावसरमभामयेव सभाजनाथयसु-
पागनोऽन्मि संप्राप्तः । इति पयालोच्य । इतीति किम् । अहो महद्वाश्चर्यम् अहो गुह्यतरमाश्चर्यमि-
दम् । इयं अनृतमर्तमहोदयी हि निश्चयेन पुरा पूर्वं स्वैरविहारेषु अपि वनक्रीडादिषु रम-
माणा सर्वा भेषचरणैव भग्नपादेषु एकाकिनी एकमपि पदं एकपदन्यामस्थानमपि न ददा-
ति । इयं महोदयी जलक्रीडासु बालमृणालस्पर्शेनापि कोमलपद्मिनीकन्दम्पशेनापि संदिग्ध-
जीवितेव मूर्च्छति स्तेव मूर्च्छा प्राप्नोति । इयं कुसुमावचयेषु चुप्टनेषु अशोकदलकल्पिता-
न्वपि अशोकदलविरचितान्वपि शय्यासु शयनीयेषु शर्करिलदेशपतितेव शर्करादिनप्रदे-

स्वामते, यत्किञ्चिदपि संहरन्ती कण्टकोत्कटक्रमेव स्वरति, केचिन्न-
हेष्यपि विमुच्यमाना कृतपिशाचोपद्रवेव विरूपति, कथं चेदानीं तु स-
कुटीच्छुटिता घोटिकेव भृशममानगमना तथाविधप्रहारसपातेऽप्यन्यैव
काचिद्वृत्तेषु तिष्ठति, वृषसंखारेऽपि निवसन्ती न मनागपि कुस्वामते, परुष
मार्गप्रचारेष्वपि कक्षान्तरेषु प्रविष्टमाना रथाकूटेव प्रयाति, वीरधर्मातिव
हिंस्यामप्यन्यां वेलायामवगणा न विभेति । कथं तु भारं महिम्नां स्यमेऽपि
सरलमात्रः समान्यते, वासामन्तरमवासावगाह इव मनः कुटिलतासरिखावह
कुन्तलच्छन्नेन स्रजदतरेषु, मूछप्रना भ्रमणान्तरालेषु, विडोक्तन्यायेन
लोचनकुहरेषु, आढापमिषेण वदनकन्दरेषु, गतिविभ्रमेण चरणदर्शनेषु, बहिर्द-
र्शनपथमगात् । अत एव प्रावृषि बाहिनीनामिव सीमन्तिनीनां प्रायेण भवन्ति

रापस्त्रिव न मुद्रायते न मुक्तं मन्वते । एवं यत्किञ्चिदपि रजःवद्भूमिष्वपि संहरन्ती स-
कृन्ती कण्टकोत्कटक्रमेव कथं चेदानीं स्वरति । केचिन्नहेष्यपि विमुच्यमाना
अवपमिता सती कृतपिशाचोपद्रवेव विरूपति मृदुहृदय विरूपण करोति । कथं चे-
दानीं तु पुनः कुटीच्छुटिता घोटिकेव भृशममानगमना सकुटीच्छुटिता घोटिकसंख्य-
कुटिलकप्यवा घोटिकेव भृशममानगमना अतिवैषम्यमन्य कथं संवाता तथाविधप्रहार
सपातेऽप्यन्यैव काचिद्वृत्तेषु तिष्ठति तथाविधप्रहारार्थं वसिष्ठकटाङ्गमना सपातेऽपि
संखारेऽपि अन्यैव चरणैव काचिद्वृत्तेषु तिष्ठति । वृषसंखारेऽपि वृषसंखारेऽपि निव
सन्ती मनागपि न कुस्वामते न कुस्त्रिणी भवति । परुषमार्गप्रचारेष्वपि कटिनमार्कस्यमेऽपि
कक्षान्तरेषु कृन्तकोटेषु प्रविष्टमाना कण्टकोत्कटक्रमेव प्रयाति । वीरधर्मातिवहिंस्यां वीर-
दरी कर्मन्वाचा कर्मन्वाचैव्यवा परिगतायां राज्ञा अवमण्य पृथ्विनी न विभेति न चङ्कते ।
कथं केन प्रचारेण । तु इति विचार्य । ज्ञमेति संमालनायाम् । यद्विज्यां स्येऽपि । आद्या
तावत्प्रवृत्ततायाम् भिन्नतामपि । सरलमात्रो अकुटिलस्य संमान्यत संभवतीति कथं केन
प्रकारेण निवर्तते । अपि न संमान्यत इत्यर्थः । यासां यद्विज्यां कुटिलतासरिखावह
वक्राग्रवर्दीपुः कन्तमैतसि भवधातावगाह इवासेमात इव । बहिर्दर्थे दशनपथमवलोकाय
वगात् । तेषु केषु वसनपथमगात् । कुन्तलच्छन्नेन स्रजदतरेषु बहिर्दशनपथमगात् ।
मूछप्रना भ्रमणान्तरालेषु कथं मन्वतेऽपि पक्षिर्दशनपथमगात् । विडोक्तन्यायेन लोच-
नकुहरेषु मेरुधिरेषु बहिर्दशनपथमगात् । आढापमिषेण वदनकन्दरेषु बहिर्दशनपथम-
गात् । यतिविभ्रमेण चरणदर्शनेषु चरणदर्शनेषु बहिर्दशनपथमगात् । अत
एव वारण्यं प्रावृषि वर्पाचर्कं बाहिनीनामिव वदीन्यामिव सीमन्तिनीनां मृदुलं प्रायेण

मलीमसाः प्रवृत्तयः । तथा हि—नावेक्षितो ममात्मनश्च कुलस्य परिवादः,
न गणितो मे मनागप्यात्मन्यसाधारणः प्रणयः, नावलोकितानि प्रणयकल-
हेष्वपि मया विहितपरमार्थागमेन कृतान्यनुनयप्रसादनानि, न स्मृतमनुभू-
तपूर्वमिवाजन्मसंवाचितं सदावमथमख्यम्, न चिन्तिता सकलजनमान्या स्वस्य
पदवी, कथमिव न स्थिता मत्तः परिभवाद्गङ्गा, कथमिव न लज्जितं म-
पवीजनस्य, कथमिव न बीभत्सितमयशःपटहस्य, कथमिव च नावधा-
रितमनन्यजनमुलभविलासानां संपादनम् । यद्यपि च 'स्त्रियः खलेषु रज्यन्ते
दासहस्तिपकादिषु' इति 'अपात्रे रमते नारी' इति वचनमस्ति, तथापि
वयोभोगश्चारुवेपिता कलानु विश्रुतत्वं वा पुरुषाणां संगमयन्त्यसंस्तुता
अपि वनिताः । न चास्यतेष्वन्यतमोऽपि गुणः । तर्हि नु स्वत्वस्याः

मलीमसा मलदूषिता भवन्ति संजायन्ते । तथा हि तदेव निरूपयति—नावेक्षितो न
विलोकितो मम यशोधरस्य आत्मनश्च स्वस्य महादेव्याः कुलस्य परिवादा निन्दा । न गणितो
न विचारितो मे मम मनागपि नोक्तोऽपि आत्मनि महादेव्या असाधारणः प्रणयः अन-
मानः क्रोहः । नावलोकितानि न दृष्टानि प्रणयकलहेष्वपि क्रोदेष्वपि मया कृतानि अनु-
ष्ठितानि अनुनयप्रसादनानि नानापनयनप्रमर्शरूपानि । कथंभूतेन मया । विहितपरमा-
र्थागमेन कृतसत्यार्थापगमेन । न स्मृतं न चिन्तितम् । किं न चिन्तितम् । आजन्मसं-
वाचितं जन्मपर्यन्तं कृद्धं नातं सदावमथमख्यं तद्व्यासमख्यम् । कथंभूतं सदावमथमख्यम् ।
अनुभूतपूर्वमिव पूर्वमनाद्यादितमिव । न चिन्तिता न विचारिता सकलजनमान्या सर्वलो-
कपूज्या स्वस्य पदवी महादेवीत्वपदम् । मत्तः मत्सङ्काशात् परिभवाद्गङ्गा परमवर्मानिः
कथमिव कथं मनसि न स्थिता । मपनीजनस्य अच्युताश्रित्यलोकस्य अपिचिन्तितजनस्य क-
थमिव कथं न लज्जितं कथं न मीढितम् । अयशःपटहस्य अपकीर्तिध्वनेः कथमिव न बी-
भत्सितं कथं न जुगुप्सितम् । कथमिव कथं च नावधारितं न स्मृतं अनन्यजनमुल-
भविलानानां अपरलोकदुर्लभमोगानां संपादनमुत्पादनम् । यद्यपि यदि च स्त्रियः खलेषु
दासहस्तिपकादिषु कर्मकमेयादिषु रज्यन्ते रागं गच्छन्तीति यस्मान् 'अपात्रे रमते
नारी' इति वचनमस्ति यस्मान्, तथापि तदपि वयोभोगो यौवनभोगः कर्पूरकस्तूरीचन्द-
नादिकः, चारुवेपिता रुचिरवस्त्राभरणादिकम्, कस्यानु ललितविपदितादिषु विश्रुतत्वं प्रसि-
द्धिता वा पुरुषाणां संगमयन्ति संगमं करयन्ति । काः कर्मेतापन्नाः संगमयन्ति मेलयन्ति ।
असंस्तुता अपि वनिता अपरिचिता अपि स्त्रीः । संगमयन्ति इति । न चैवं अस्य दुष्टज-
कस्य एतेषु गुणेषु वयोभोगचारुवेपिताकलाविश्रुतत्वादियु अन्यतमोऽपि गुणो न वर्तते । त-
र्हि किमर्थं नु इति विनर्कयाम्यहम् । मन्विनि वाक्यालङ्कारे । अन्या अमृतनतिमहादेव्याः

कचरलोचनालोऽस्मिन्कुलो प्रीतिकारणम् । आ, अज्ञासिषमज्ञासिषम् ।
 एष हि किञ्च निसर्गकलकण्ठतया शुष्कानपि तरुण्यल्लययतीत्यनेकसः कथितं
 कुमारेण । गृजन्ति च ककासु गीतस्यैव परं महिमानमुपाध्यायाः । सुप्रयुक्तं
 हि गीतं क्षमावदुर्मयमपि नरं करोति युषतीनां नयनमनोविद्यामस्थामम् ।
 मयसि कुरूपोऽपि गायनं कामदेवाद्यपि कामिनीनां प्रियदर्शनं । गानेन
 हि दुर्बला अपि योषितं पाशेमाकृष्टा इव सुवरां सयच्छन्ते । कुञ्चलैः कृत-
 प्रयोगं हि गेयमपनीय मानग्रहमपरमेयं कथिदनम्यजनसाध्यमाविमुत्पादय-
 ति मनसिनीनाम् । अत एवोचन्ति नीतिवेदिन—तेरथोऽपि पुयोगः
 क्षियो दूषयति, किं पुनर्न मानुषं । न चैतासामकाञ्छाहितामिषं मनुष्यस्य

कचरलोचनालोऽस्मिन्कुलो प्रीतिकारणम् । आ, अज्ञासिषमज्ञासिषम् ।
 एष हि किञ्च निसर्गकलकण्ठतया शुष्कानपि तरुण्यल्लययतीत्यनेकसः कथितं
 कुमारेण । गृजन्ति च ककासु गीतस्यैव परं महिमानमुपाध्यायाः । सुप्रयुक्तं
 हि गीतं क्षमावदुर्मयमपि नरं करोति युषतीनां नयनमनोविद्यामस्थामम् ।
 मयसि कुरूपोऽपि गायनं कामदेवाद्यपि कामिनीनां प्रियदर्शनं । गानेन
 हि दुर्बला अपि योषितं पाशेमाकृष्टा इव सुवरां सयच्छन्ते । कुञ्चलैः कृत-
 प्रयोगं हि गेयमपनीय मानग्रहमपरमेयं कथिदनम्यजनसाध्यमाविमुत्पादय-
 ति मनसिनीनाम् । अत एवोचन्ति नीतिवेदिन—तेरथोऽपि पुयोगः
 क्षियो दूषयति, किं पुनर्न मानुषं । न चैतासामकाञ्छाहितामिषं मनुष्यस्य

पेक्षास्ति । प्रत्युत केतक्य इवाशुचिष्वेव वस्तुषु प्रायेण वध्नन्ति प्रीतिम् ।
उदाहरन्ति च—

‘नेता रूपं प्रतीक्षन्ते नासां वयसि संस्थितिः ।

विरूपं रूपवन्तं वा पुमानित्येव मुञ्चते ॥’ इति ।

आः पाण्डुरपृष्ठे, त्वदालम्ब्यनैकजीविते हि मयि दुष्कर्मवमाचरन्ती कथं
द्विधा न विदीर्णासि । अहो पर्याप्तं विषयसुखतर्पणं । तदिदानीं किमिमाः
परित्यज्य परमाज्ञाफलोपचर्यमैश्वर्यमनुभवामि । तत्र । विना हि विला-
सिनीजनेनारण्यमिवेदं राज्यम्, मृतकमण्डनमिवामरणम्, पद्मोपदेह इव
विलेपनम्, सुप्तसंवाहनमिव शरीरसंस्कारः, प्रकरणमिव चामरातपद्माडम्बरः,
कालहरणोपाय इव कलानामभ्यासः, तुण्डकण्डूविनयनमिव काव्याध्ययनम्,

विशेषेण केतक्य इव तृणराजजानय इव अशुचिष्वेव भ्रमेष्वेव वस्तुषु प्रायेण बहु-
तया प्रीतिं वध्नन्ति । केतकीमूलेषु किल मिथ्यं चदा भवति तदा केतक्य उद्वगन्ति । उदाह-
रन्ति च विद्वांसः । किमुदाहरन्तीति चेन् । अभ्यायमर्थः—एताः स्त्रियो रूपं सुन्दरत्वं न प्रती-
क्षन्ते प्रतिपालयन्ति । आसां स्त्रीणां वयसि यावन्ते संस्थितिः सन्ध्या न वर्तते । विरूप रूपहीन
रूपवन्तं वा सुन्दररूपं पुरुष भुङ्गन्ते अनुभवन्ति । कथम् । इति एतस्मान् कारणान् ।
इतीति किम् । पुमान् पुरुषलिङ्गवान् । अथ पुमान् वर्तते इति मत्वा भुङ्गन् इत्यर्थः । आ. कोपे
प्रपीडया वा । हे पाण्डुरपृष्ठे कुलटे हे निर्भागिनि वा, त्वदालम्ब्यनैकजीविते त्वमालम्ब्यमाया
एवमद्वितीय जीवितं प्राप्तिं यम्य मन सोऽहं त्वदालम्ब्यनैकजीवितं तन्मिन् मयि विषये
हि निश्चयेन एवममुना प्रकारेण दुष्कर्म पापमाचरन्ती त्वं कथं केन प्रकारेण
द्विधा द्विप्रकारेण न विदीर्णासि न द्वितुण्ड जातासि । अहो आश्चर्यम् । पर्याप्तं परिपूर्णं
विषयसुखतर्पणं विषयेषु तृण्यया । ततस्मान् कारणान् उदानीमधुनैव किं इमाः
परित्यज्य स्त्रियः परिहृत्य परमुच्छृष्टं ऐश्वर्यं नापत्य अनुभवामि भुङ्गेऽहम् । कथंभूतमैश्वर्यम् ।
आज्ञाफलोपचर्यं आज्ञा विविदिष्टिः सैव फलं लाभन्तेन उपचर्यं पूज्यम् । तत्र तदपि नाशु
न भवति । हि यस्मात् स्त्रीसुक्ता ऐश्वर्यं भुज्यते चेन् विलासिनीजनेन विना स्त्रीजनेन विना
इदं राज्यं अरण्यमिव अट्वाव वर्तते । स्त्रीजनेन विना आमरणं सुवर्णपद्मपद्म मृतकमण्ड-
नमिव वर्तते । स्त्रीजनेन विना विलेपनं कर्पूरकस्तूरीचन्दनादीनि पद्मोपदेह इव कर्द-
मविलेपनमिव वर्तते । स्त्रीजनेन विना शरीरसंस्कारो देहमण्डनं सुप्तसंवाहनमिव सुप्तस्य
निद्रितस्य पादमर्दनमिव वर्तते । स्त्रीजनेन विना चामरातपद्माडम्बरः प्रकीर्णकणामा-
टम्बरः छत्राणामाटोपः प्रकरणमिव वर्तते क्षेत्रपालादीनां वर्धापनमिव वर्तते । स्त्रीजनेन
विना कलानामभ्यासः लिखितपठनाद्यनुशीलनं कालहरणोपाय इव वर्तते वेलानि-
र्गमनमिव वर्तते । स्त्रीजनेन विना काव्याध्ययनं तुण्डकण्डूविनयनमिव

महामिनिवेश इव मन्त्रभिस्तमम्, कारागारमवेष्टनमिव समाप्रधानम्, वृषा-
 बीजितपुष्कार इव गेयसमाधारः, सत्सारसुसोत्सारणपटवद् इव दुन्दु-
 भीनां हृदः, शैलकन्दरावकाशा इव भवनविनिवेशः, पितृवनानीषोषा-
 नानि, गठरभृतिवेष्टनमिव प्रजापाकनम्, नगरमापितकर्मैव प्रकृतीनामनु-
 नमकरणम्, शुष्कमदीतरणमिव बाहुष्यप्रयोगः, अन्यकारनर्तनमिव धनसंभ-
 हप्रयासः, पुराकृतकर्मानुभवनार्थमिव च देहपोषणम् । अहो, किमिदं विषादु-
 रेकत्र विरुद्धगुणनिर्माणे परमं नैपुणम् । यत्किंवाक्यकलमिवापातमधुरं परिमा-
 मविरसश्च स एव भवति भावः, समुद्रकल्लोलानामिव यदेव अन्तलासु-
 त्पतित्वान् तदेव भवति विषयस्व च, माहेन्द्रविज्ञान इव यत्रैवेदं मनो
 बाह्यमुत्कण्ठते तत्रैव भवति मुहुः सिधिरावरं च, पविक्तसंगतमिव य

“ वर्तते । मन्त्रभिस्तमे पञ्चाङ्गमन्त्रिचारं व्युत्तिविशेष इव पात्रभूतमिव
 वर्तते । पञ्चाङ्गत्वं समाम्बनं कारागारमवेष्टनमिव वर्तते । येष्टमन्त्राचारः गीतत-
 मीचीन्त्राचारः वृषाबीजितपुष्कार इव ‘अहो खेद्यः बीजितं वृषा’ इति पुष्कार इव वर्तते ।
 दुन्दुभीनां हृदः पटवद् इव सत्सारसुसोत्सारणपटवद् इव वर्तते । “ कोऽपि मा
 मुखा इति कुर्यात्तत्परः (स्वप्न) इव वर्तते । भवनविनिवेशः मन्त्रावर्ततत्परिपूरणार्था
 विनिवेशः संस्तव्यमिव शैलकन्दरावकाशा इव ” वर्तते । उपायमिव
 प्रवरकन्दरीनि पितृवनानि इव प्रजापतानीव वर्तते । प्रजापाकं लोकप्रदानं पञ्चरुतिवे-
 तनमिव गठरभृत्कल्पमिव वर्तते । प्रकृतीनामनुनमकरणं प्रमीलनमाकनं नगरमा-
 पितकर्मैव यथा नगरमापितः सर्वेषां कर्म करोति तथा वर्तते । बाहुष्यप्रयोगः संविधिं
 प्रवृत्त्यसमर्थकश्चैवीमावप्रयोगं जीं विना शुष्कमदीतरणमिव निमज्जनमिव वर्तते ।
 अन्तलासुतम् इत्येतत्पुनः अन्यकारनर्तनमिव अन्ततमनर्तनमिव वर्तते । देहपोषणं
 चोत्तरपुत्रिकरणं पुराकृतकर्मानुभवनार्थमिव पूर्वपापकर्मनोकार्थमिव वर्तते । अहो व्यावर्त्यम् ।
 विरुद्धगुणैः एकत्र विरुद्धगुणनिर्माणे इदं परमं नैपुणं नैपुणं विपुलं किं वर्तते ।
 यो भावः । वहीरशी विजिता जीं तर्हि किमिति शुष्कहीना कृता । अहो पम्प्यत् कारागार-
 वाक्यममिव अकृतमधुरं पूर्णरूपे सुखात् परिणामविरसश्च च एव भावोऽर्थो भवति इति
 विरुद्धगुणनिर्माणम् । समुद्रकल्लोलानामिव अन्तलां अवेष्टोत्पतित्वान् तदेव निमज्जनं विरा-
 काय चोत्पतित्वान् भवति । माहेन्द्रविज्ञाने इव पूर्वं इन्द्रजाके इव यत्रैव यस्मिन् स्वाने
 इरमेव मनो बाह्यं दृष्टमुत्कण्ठते इवाहं करोति वाङ्मयावरं भवति तथैव तस्मिन्नेव स्वाने
 कतमशौ सुहृदीरवारं च विविध्यवरं उपासीतं च मनो भवति । पविक्तसंगतमिव अन्त्यमे-

द्वेषं गच्छन्त्युपेक्षायां प्रीतौ प्रीतिं न तन्वते ।
 रोपे तोषे च नारीणां सुखमस्ति न कामिषु ॥
 प्रियोपचारसंचारे कुले रूपे वयस्यपि ।
 अन्येष्वपि गुणेष्वसामपेक्षास्ति न मृत्युवत् ॥
 भ्रूर्धनुर्दृष्टयो वाणास्त्रिशूलं च बलित्रयम् ।
 हृदयं कर्तरी यासां ताः कथं नु न चण्डिकाः ॥
 स्त्रीषु साक्षाद्विषं दृष्टौ न सपेक्षिति मे मनः ।
 तद्दृष्ट एव लोको हि दृश्यते भस्मतां गतः ॥
 एतदेव द्वयं तस्मात्कार्यं स्त्रीषु हितैषिभिः ।
 आहारवत्प्रवृत्तिर्वा निवृत्तिरयवापरा ॥

यन्तीत्यर्थः । विरहे विग्रहन्मे सति भय कुर्वन्ति । योषितां स्थितिः स्वभावः कश्चि-
 दनिर्वचनीया अपूर्वैव अभिनवैव वर्तते । केयामिव । खलानामिव । यथा खलानां सदे
 सति हृदयस्थितं क्षययन्ति विषटिताः सन्तो भयनुत्पादयन्ति । उपमालंकारः ॥

द्वेषमित्यादि । उपेक्षायां निरादरे सति द्वेषमप्रीतिं गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति । प्रीतौ
 द्वेहे सति प्रीतिं न तन्वते द्वेहं न कुर्वन्ति । नारीणां च रोपे तोषे च
 सति कामिषु कामुकेषु सुखं नास्ति न भवति । जाललंकारः ॥

प्रियोपचारेत्यादि । आसां स्त्रीणां प्रियोपचारसंचारे प्रियकरणप्रवेशे अपेक्षा
 बाञ्छा नास्ति । तथा कुले अपेक्षा नास्ति । तथा रूपे अपेक्षा नास्ति । तथा वयसि चायने
 अपेक्षा नास्ति । तथा अन्येष्वपि पलादिषु गुणेषु अपेक्षा नास्ति । किंवत् । मृत्युवत् यथा
 मृत्योर्यमस्य प्रियकरणरूपवयोवनवतादिषु गुणेषु अपेक्षा बाञ्छा न भवति । समुच्चयो-
 पमालंकारः ॥

भ्रूरित्यादि । यासां स्त्रीणां भ्रूर्धनुश्चाप वर्तते, दृष्टयो अवलोकनानि वाणा. शरा.
 सन्ति, बलित्रयं उदररेखात्रयं त्रिशूलं वर्तते, हृदयं कर्तरी वर्तते, उभ्रतन्वनद्वयसंयोगात्
 बकहृदयत्वात् च । ताः त्रियः । नु इति वितर्के प्रश्ने वा । चण्डिका भवान्यः कथं न भव-
 न्ति । अपि नु भवन्त्येव । उपमाक्षेपालंकारः ॥

स्त्रीष्वित्यादि । स्त्रीषु साक्षात् प्रत्यक्षेण निश्चयेन वा दृष्ट्य विषं वर्तते, सपेक्षु दृष्टौ
 विषं न वर्तते, इति ईदृशं मे मन सोमदेवाचार्यस्य मनः संकल्पो वर्तते । तद्दृष्ट एव
 ताभिः स्त्रीभिर्दृष्टोऽवलोकितो लोको जनो भस्मतां गतः दृश्यते अवलोक्यते । ननु नर्पेदृष्टो
 भस्मतां गतो दृश्यते । उत्प्रेक्षानुमानालंकारः ॥

एतदेवेत्यादि । हितैषिभिः मोक्षार्थिभिः पुरुषैः एतदेवेदमेव द्वयं तस्मात् चार-

एव भवन्ति कारणमनर्थपरम्परायाः, हसन्त्य एव शल्ययन्त्यङ्गानि, पश्य-
न्त्य एव दहन्ति देहम्, आलपन्त्य एव स्खलन्ति मनसः स्थैर्यम्, आसजन्त्य
एव कुर्वन्ति तृणादपि लघुतरं मनुष्यम्, आरक्ष्यमाणाः स्वच्छलेनैवारमन्ते
दुष्कर्माणि । न चासामस्ति रक्षणोपायः । तथा हि—अनुश्रवः कृतरक्षाशल्या-
प्यहत्या किलाखण्डलेन सह संविवेश, हरदेहार्धाश्रितापि गिरिसुता गजामु-
रेण, यमजठरालयापि छाया पावकेन, एकवसनवैदेहकवधूर्मूलदेवेन, एव-
मन्याश्चोपाध्यायिकाप्रभृतयो निजपतिसमक्षमुपपत्तिभिः सहारेभिरे महा-

अपवित्र मानयन्तीत्यर्थः । अनुरज्यन्त्य एव स्नेहं कुर्वन्त्य एव अनर्थपरम्परायाः का-
रणं हेतुं भवन्ति । हसन्त्य एव पुरुषस्य अङ्गानि शरीरानि शल्ययन्ति । पश्यन्त्य एव
पुरुषस्य देहं दहन्ति भस्मीकुर्वन्ति । आलपन्त्य एव आपमाणा मनसः चिन्तनस्य स्थैर्यं
स्खलन्ति विनाशयन्ति । आसजन्त्य एव नङ्गं कुर्वन्त्य एव मनुष्यं मानवं तृणादपि रोदा-
दपि लघुतरं अगुरुं कुर्वन्ति । आरक्ष्यमाणा प्रतिपाल्यमाना स्वच्छलेन निजकृपापटेन दुष्क-
र्माणि जारगमनलक्षणानि पापानि आरमन्ते मण्डयन्ति । न च नैव आग्रा रक्षणा रक्षो-
पायोऽस्ति न विद्यते । तथा हि । तदेव निरूपयति—अनुश्रवः लौकिकी धृतिर्वर्तते कृतर-
क्षाशल्यापि कृतं रक्षाशल्य रक्षाकण्टको यस्याः सा कृतरक्षाशल्या अहत्या गौतमभार्या ।
क्रिडेति लोकोक्तौ । आखण्डलेन शस्त्रेण सह संविवेश मेषुन चकार । एव मिल धूयते—
गौतमकौशिकयोः सहातीव तपस्ततः तपःप्रभावप्राप्तः प्रजापतिरहत्या माननीयामुत्तरार्धकस्मै
नाम परस्मै चन्द्रत्व दातुमेच्छन्नागीदृभूव । तत्र कौशिकः ऐश्वर्यं नति सर्वं विभवं इति
विचिन्त्य शस्त्रपदं गृहीत्वा तथा सह रेमे । गौतमशापाय भगावृतवपुर्भूव । हरदेहार्धा-
श्रितापि हरस्य देहस्य अर्धमात्रापि सती गिरिसुता पावकेती गजामुरेण सह संविवेश क्रीडां
चकार । तथा हि गिरिसुता हिमगिरिसुता गौरी गजरूपधारिण हरं करेणुतया कुर्वन्ती
भवन्ती स्वेच्छया कृतविहारा गजामुरेण सह रेमे । तद्वेषेण किल हरेण न गजामुरो
मारित इति । यमजठरालयापि छाया पावकेन सह संविवेश इत्येवम् । तथा हि वत्सगो-
त्रजन्मा आकम्पनिस्तीर्ययात्रां चिकीर्षुरयं यमो धर्मराज इति मत्वा उपाख्ययावना छाया
नाम कन्यका तस्मै न रक्षणार्थं समर्पयामास । सोऽपि यमस्ता छायां स्वकीयजठरे न्या-
पितवान् । एकदा तु तां छायां शरवणे निधाय मानसे सरणिं क्रातुं गते यमे ना छाया
पावकेन सह संविवेश । एकवसनवैदेहकवधूर्मूलदेवेन । तथा हि अयोध्यायां एकदाटो
नाम वणिक् सर्वत्र अविश्वासी निजभार्यारक्षणार्थं पत्न्या सह एकवन्नं पिदधी । शशि-
मूलदेवश्च तां वार्तामाकर्ण्य गत्वा च तत्र कचवलयपरिधानव्याजेन कृतसंकेतदेवे वपेति
निशोधिभ्यां सप्ततलप्रासादाप्रवासभवनवर्तिनीमपि तन्पत्नीनुपजहुः । एवमन्याश्च अप-
राधं त्रियः उपाध्यायिकाप्रभृतयः निजपतिममम उपपत्तिभिः सह जारि सार्धं महा-

साहसानि । अतिमुत्तमसर्गव्यायं मार्गो यथा न देवोऽपि ग्रहीतुं शक्नोति
महिलानां हृदयम् । कव्यमन्यथेमे पुराणन्यौ भुती—

पौञ्चल्याच्चरुचिपत्न्यासौ खेडाच्च समावृतः ।

रक्षिता यत्नतोऽपीह मर्तुष्वेता विकुर्वते ॥

मदर्थे च मही त्यक्त्वा भीवितार्थं च हारितम् ।

सा मां त्यजति निःखेदा कः स्त्रीणां बल्लभो नरः ॥ इति ।

साहसानि आरेमिरे कृतवत्स । उपान्यासिक इत्यस्य कथा—सौराष्ट्रदेशे बल्लभीनाम्
बनरे पर्यन्तायोपाध्यायस्य गृहस्थस्य पत्नी सोमशी तिस्र उपासितमाध्याय्य कृतवत्सेता
सती तमुपाध्यायवैभवमभवत्—“मत्, पत्नेव वा भवति क्त्वा । तद्विज्ञानां मयापीव कुन्त
इत्यवर्तते । क्त्वेवाम्निष्ठादि बन्धनात्तु वात्सल्यमस्ति तस्य पापमस्ति नैव इत्यम्” इति तमुपा-
ध्यायं प्रत्यर्थं निर्देष्य संयमं वाचते । तेन आरेव सह पुनः पतिकवैवचारिण्य क्त्वेवाम-
ध्यायं तस्मैव विद्वत्सामोपाध्यायस्य कथो वदति । विद्वत्सामध्याय सत्य वदती दुर्बलतमाध्या-
यार । तस्मैवामध्यायरे तस्मैवोपाध्यायवत्सल्यमस्ति नैव क्त्वेवामी विद्वि विद्विदुस्तन्तु धीवर्त्तने
याम भवत्सामां वदितुं विद्वत्सो मूढा प्रवृत्ता । अतिमुत्तमसर्गव्यायं पुनरपि
प्रवृत्तान्तां स्त्रीणां मनोमानीं यथा अतिमुत्तमसर्गव्यायं देवोऽपि क्त्वा तान्मनुष्यो
महिलानां हृदयं ग्रहीतुं न शक्नोति । कव्यमन्यथा वरि क्त्वेवाम् यार्थो न भवति तर्हि
इति हे पुण्यतमो विद्वत्सो भुती हे मां कथं वदते । के ते हे मां—

पौञ्चल्यादित्यादि । पुञ्चल्या मायः कर्म वा पौञ्चल्यं तस्मात् । पौञ्चल्यं विद्वत्सं
तस्मात् । निःखेदा मायो वैखेदां तस्मात् । वरि उपाध्यायवत्सल्यं । तान्मनुष्यो निःखेदाः ।
यत्नतोऽपि सावधानतयापि रक्षिता प्रतिपादिता एताः त्रिय इव संसारे भवन्ति विद्वत्सं
विद्विनां भवन्ति । वात्सल्यमायः ॥

यदर्थे इत्यादि । अस्य कथा—पञ्चविपुत्रपत्तनपतरेवैव वृद्धिः सर्वव्याप्योपाध्याय यो
मां क्त्वाभिर्देव्यति तस्मात् पत्नी भवितुमिति इति कृतप्रतिज्ञा वपुः । इदम्भवंतं भुत्वा कु-
क्षराधिरवेस्तुबन्धनात्तस्य तां त्रिना पतिवैतवाम् । अथवा प्रत्यापे तस्मैवाम्भिरुपेक्षान्
व्याधिरासीत् । तत्र केवचित्पुत्रव्याधिरवेव एवमुपदिष्टम्—“वत्सेतस्तुतथा वत्सिनिवर्तने विवते
तदापि वदति” इति । तस्मात्तस्मैव तस्मैव क्त्वा मां पौञ्चल्या क्त्वायता तान्पुत्रो म्भत्तव्यां
मिदैव । तत्र वत्सुत्तरेव सा राजपुत्री वत्स । तन्मोहेन साहसकृत्यादिभ्योऽपि विवते ।
क्त्वेवाम्भिरुपेक्षान् क्त्वा विवतेवत्सुत्तः—“यत्सि क्त्वायतायाम्भिरुपेक्षान् तस्मैव तव पत्नी
पौञ्चलि” स तस्मैव प्रतिपद्य तदा सह पुनरेवमित्यम् वरि प्रविष्टम् प्रवृत्तं भुत् । तस्मै-
वामध्यायरे क्त्वायतायाम्भिरुपेक्षान् तस्मात्तस्मैवाम्भिरुपेक्षान् तस्मैवाम्भिरुपेक्षान् तस्मैवाम्भिरुपेक्षान् । पुनरुपेक्षान्

अहो, केयं नु खलु चित्तस्य वचनगोचरातिचारिणी पुरस्तात्संध्या-
घनस्येव रागकलुपता, क चेदानीं क्षारजलघौतस्य वसनस्येव । निर्मलभावः
क तादृशं पाशपतितस्य पक्षिण इव चक्षुषश्चापलम्, क चेदानीं कुलिश-
कीलितस्येव निश्चलभावः । हतविधे, किमपरः कोऽपि न तवालि ववोपायो
येनैवमुपप्रलोम्य प्राणिनः संहरसि । कथं हि त्वमेवमसि मध्यस्थो यद-
वमसदृशे वस्तुनि देहिनः ज्ञेह्यसि । मुवा च तवैवमतिदारुणकर्मणो धर्म
इति प्रसिद्धिः । अहो, कथमिव लोकस्माहार्यगुणरमणीयतावपुषि वपुषि शुनः

तत्पतिना तद्वयं नगरं प्रविशन्ती तेन सह दृष्टा धृता च । 'क गच्छसि' इति विवादे संजाते
तया प्रोचे—'अयं देशिको मम भर्ता भवति' इति । राजपुत्रमा(आह)—'यद्येव यद्यन्मदीय
वनदेवतानमस्य त्वया गृहीतं तन्मे समर्पणीयम् । तयोक्तं(वादम्)—'गमपितम् ।' इत्युक्ते
सति सा तन्माल गृह्णा । आचारदर्शिभिश्च स राजपुत्र स्वयं पृष्ट—'कोऽयं वृत्तान्तः ।'
स च श्लोकं पपाठ—'यदर्थं च महो त्यक्ता जीवितार्थं च हरितम् । मा मां त्यजति
निनेहा कः स्त्रीणा वल्लभो नरः ॥' मां त्यक्ता देशिकेन सह गच्छतीति तात्पर्यार्थः ॥

अहो आश्चर्यं । नु वितर्के । खलु वाक्यालङ्कारे । क इयं पुरस्तात् पूर्वं मम चित्तस्य वचन-
गोचरातिचारिणी वक्षुमशक्या रागकलुपता । मम कस्येव । संध्याघनस्येव । यथा
संध्याघनस्य रागकलुपता भवति । क चेदानीमधुना चित्तस्य निर्मलभावः । कय-
भूतस्य मम चित्तस्य । क्षारजलघौतस्य वसनस्येव यथा क्षारजलेन धौतं श्वेतद्रव्योदकेन
प्रक्षालितं वसनं निर्मलं भवति । क तादृशं मम चक्षुष्यापलम् । कयभूतस्य चक्षुषः ।
पाशपतितस्य पक्षिण इव यथा पाशपतितः पक्षी चपलो भवति । क चेदानीमन्मिध्र-
वसरे चक्षुषो निश्चलभावो वर्तते । कयभूतस्य । कुलिशकीलितस्येव यथा कुलिशेन की-
लितं विद्धं चक्षुः निश्चलं भवति । हतविधे पापिष्ठविधानं, किं तवापरः कोऽपि अन्यः
कोऽपि ववोपायो नास्ति न वर्तते येन कारणेन एव अमृतमतिमहादेवीप्रकरणेन उप-
प्रलोम्य लोभं दर्शयित्वा वशयित्वा प्राणिनो जन्तून् मत्सदृशान् संहरसि मारयसि ।
कथं केन प्रकरणेन । हि निश्चयेन । त्वं भवान् एवमनुना प्रकरणेन मध्यस्थः सर्वसाधारणो
भवसि । यत् यस्मान् कारणदेव असदृशे वस्तुनि अतुल्ये पदार्थे देहिनो ज-
न्तून् ज्ञेह्यसि ज्ञेह्युक्तान् करोषि । एव च सति भवतोऽतिदारुणकर्मणो अतिशयेन
हिंसकस्य धर्म इति प्रसिद्धिः प्रख्यातिर्मुधा वर्तते । अहो आश्चर्यम् । कयमिव केन प्रक-
रेण लोकस्य निर्विवेकस्य वपुषि तर्पणं तृष्णा कथं वर्तते । कयभूते वपुषि । अहार्यगुणर-
मणीयतावपुषि अहार्यगुणेन सुगन्धवस्त्रादिसंयोगेन रमणीयतां मनोहरत्वमवपुष्णातीति
अहार्यगुणरमणीयतावपुष्टं तस्मिन् । कस्मिन् कस्येव । शुनः कुर्कुरस्येव यथा शुनः सारमेयस्य

भण्डैरिव वाह्यते । न वेत्ति वहिःश्लायाप्रतारितमुदुम्बरफलस्येवास्य कले-
 वरस्यान्तर्बीमत्सताम् । न चैतदथवा शोच्यम्, किं नु खल्वयं वराकः करोतु
 जन्तुः । कर्मैव तावत्प्रथममनुकूलं न भवति जीवलोकस्य । यतः क नि-
 सर्गतः पर्वदिवसानीव पुराकृतपुण्यलवविपाकदुर्लभानि प्राणिषु स्त्रीविल-
 सितानि, क च तदुच्छेदनकरागमः कृतान्तपञ्चकुलसमः स्वच्छन्दवृत्ते-
 गुणविद्वेषणस्याधर्मरुचेरज्ञानतिमिरस्यैश्वर्यमहाग्रहस्य च समवायः । यथा-
 जनाभिप्रायमुपदर्शितविधयस्ते च ते चागमाः प्रमाणम् । उपतर्पितदेवपित्र-
 तिथिचेतसि हि पुंसि किमप्यशुभं कर्म न भवति दोषायेति, तैस्तैर्निर्दर्श-
 नैरभ्युपगमयितारः प्रायेण समीपवर्तिनः पुरुषाः । यौवनाविर्भावः पुनः
 कादम्बरीयोग इव पर मुमुक्षूणामपि नाविकार्य मनांसिविश्राम्यति ।

नर्मसन्निवैरिव वाह्यते । न वेत्ति । किं कर्तुं न वेत्ति जगत् लोकः । वहिःश्लायाप्रतारित
 मन् त्वद्गुणवर्णनवञ्चित मन् उदुम्बरफलस्येव जन्तुफलस्येव अस्य कलेवरस्य
 अस्य शरीरस्य अन्तर्बीमत्सता अन्तर्मन्ये विरूपकत्व (मूकावनन्व) न वेत्ति जगन् ।
 न चैतत् अथवा शोच्यं न शोचनीयं अथवा । नु वितर्के, खलु निश्चयेन, अयं वराको
 जन्तुः किं करोतु किं कर्तुं न शक्नोति । कर्मैव पुराकृतं कर्म तावन् अनुक्रमेण प्रथमं पूर्वं
 जीवलोकस्य जन्तुमूहस्य अनुकूलं हितं न भवति । यतो यस्मात् कारणात् क नि-
 सर्गतः स्वभावेन पर्वदिवसानीव दीपोत्सवादिदिनानीव प्राणिषु स्त्रीविलसितानि । कथं-
 भूतानि । पुराकृतपुण्यलवविपाकदुर्लभाणि पूर्वोपाजितपुण्यलेशोदयेन दुष्प्राप्याणि वर्तन्ते ।
 क च तदुच्छेदनकरागमः पुण्योच्छेदनकरमित्यागमः मिथ्याशास्त्रम् । तदुच्छेदनकरागमः
 कथंभूतः । कृतान्तपञ्चकुलसमं सिद्धान्तपञ्चकुलसमानः । मूत्रधारायस्करादयो यथा पञ्चकु-
 लानि आचारं लोपयन्ति तथा । स्वच्छन्दवृत्तेः शिक्षाचारस्य (१) [प्रथमस्य], गुणविद्वेष-
 णस्य [द्वितीयस्य], अधर्मरुचेस्तृतीयस्य, अज्ञानतिमिरस्य चतुर्थस्य, ऐश्वर्यमहाग्रहस्य च
 पञ्चमस्य । एतेषां पञ्चानां पञ्चकुलानामिव समवायः समुदायः पुण्योच्छेदनकरः । मिथ्याशा-
 स्त्रमित्यर्थः । यथाजनाभिप्रायं लोकमनोभिप्रायानुसारेण उपदर्शितविधयः । यथा लोको
 वाञ्छति तथैव शास्त्रं पठन्ति मिथ्यादृष्टयः । ते च ते आगमा जगत्प्रसिद्धाः सिद्धान्ताः किल
 प्रमाणम् । तथा हि—उपतर्पितदेवपित्रतिथिचेतसि यस्य पुनः स तथा तस्मिन् ईदृग्विधे
 हि निश्चयेन पुंसि किमपि किञ्चिदपि अशुभं कर्म दोषाय न भवति इति पठन्ति । तैस्तैः प्रसिद्धैः
 निर्दर्शनैः कुदृष्टान्तैः अभ्युपगमयितारः अङ्गीकर्तारः । कारयितारो वा प्रायेण समीपवर्तिनः
 पुरुषा भवन्ति । यौवनाविर्भावस्तारुण्यप्रादुर्भावः पुनश्च कादम्बरीयोग इव मदिरापानमिव
 पर निश्चये । मुमुक्षूणामपि मोक्षमिच्छूनामपि पुरुषाणां मनांसि अविकार्यं विकारमकारयित्वा

भीमद सर्वेन्द्रियाणां अनुपान्धत्वमिवाप्रतीकारमुपपातकरणम् । अनङ्ग-
सिद्धान्तः सतोपदेश इवानर्थमुज्ज्वमानामुत्थापनदण्डः । कथय पुनः
पिशाचा इव विषयेषु विभ्रमयन्ति निसर्गादविज्ञान्यपि चित्तानि । दि-
ग्दिग्मध्वनिरिव व्यसनव्यासप्रबोधनकर कलानामभ्यास । नियोगसाम
इवापातसुन्दर प्रसङ्गोन्मादयति सुबिबुधोऽपि पुरुषान् । प्रणयिजनविलासो
हृदयमुपनिपत्य दर्पयति च । मायितकमण्डनमिव छन्दानुवर्ती परिजनः ।
तदेतेष्वेकमप्यलमुपहन्तुं मायिमः, किं पुनरमीषां न समवाम । तदहमेव-
मनुसंभावयेयम्, स्वयमुचितं कर्मानुष्ठानमसक्यं स्वव्यसनतर्पणाय कामचा-
रक्रियासु प्रवर्तन्ते विवेकविह्वलाः । न ससु आत्मपेक्षया पापमपार्थं धर्मो वा
मवश्यधर्मः । स्यादपि यदि कर्मविपाकस्तथैव हृष्येत, न वैवम् । तथा हि—

न विप्राश्चरि न तिर्यग्निः । भीमदो व्यसनीमदः सर्वेन्द्रियाणां पदेन्द्रियाणां अनुपान्धत्वमिव ।
अभ्यन्ता अन्धत्वमिवाप्रतीकारमविद्विन्तवीर्य उपपातकरणमिवापकारकम् । भवमद इत्यर्थः ।
अनङ्गसिद्धान्तः अमद्यस्तः सतोपदेश इव वदन्तेपदेश इव अनर्थमुज्ज्वमानां कलानामङ्गी-
मिद्वक्त्रमर्षाणां उन्मत्तपदवत् अङ्गप्रकरणवृत्तिः कर्तव्यः । कथय पुनः पिशाचा इव व्यसरा
इव विषयेषु स्पष्टानिषु विभ्रमन् आमायिनः अविद्याव्यवहृदिरव्यपि चित्तानि विभ्रमय-
न्ति भ्रान्तिमुत्पादयन्ति । दिग्दिग्मध्वनिरिव उन्मत्तपदवत् इव व्यसनव्यासप्रबोधनकरः
पुञ्जकलमर्षाणां उन्मत्तपदवत् कलानां व्यतृप्तव्यासिवादीनां अभ्यासोऽनुष्ठानम् । नियो-
गसाम इव सविचारितकण्ठनिरिव आद्यगुणसुन्दरः प्रसङ्गस्येव मनोहरः प्रसङ्ग इत्यकारेण
उन्मादयति । कोऽर्थो कन् उन्मादयति । सुबिबुधोऽपि पुरुषान् प्रणयिजनविलासः लीलायां
योगः न केवल उन्मादयति हृदयमुपनिपत्य चेतस्वामसं हृषयति च हर्षं कारयति च ।
अकिञ्चनमङ्गप्रकरणं तथा छन्दानुवर्ती हृष्यनुवर्ती परिजनः । केवलं शोभायै भवतीति
शब्दः ।

ततश्चान्तराकारकान् ननु वशीकर तन्मसुता प्रचारेण अनुसंभावयेयं विचारयामि ।
अवर्तैवात्मना उचितं कर्म पुण्यं कर्म अनुपशुमयच्छः बन्तु मत्तमये अव्यवहारपरमं ज्ञानमस्य
नमरोपपाद्य कामचारक्रियासु ज्ञेयव्यापारेषु प्रवर्तन्त व्यापयन्त विषयविषयः निर्दिष्टपु-
रुषः । न कस्य आत्मपेक्षया पापमपार्थं वा धर्मो भवति । धर्मो भवति । धर्मो भवति । धर्मो भवति । धर्मो भवति ।
न मवशीकरः । स्यादपि पापमपार्थं भवेदपि । धर्मोऽधर्मो वा पापमपार्थं न वेति चेद्विद् ।
कर्मविपाकः कर्मोऽवश्यमेव हृष्येत विद्विग्नपदा निर्दिष्टतया पापमपार्थं पुण्यापु-
रुषः न हृष्येत न वैव न च तथा हृष्येत किं पापापु-
रुषः । तथा हि—

वाच्यमानं पुस्तकमिव प्रतिक्षणमवहीयन्ते सकलजनसाधारणानामी-
श्वराणामप्यायूषि । मुनिशिरमिजेषु वृद्धिरिव न चिरस्यायिनी भवति दे-
हकान्तिः । स्त्रीमनसोऽप्यस्थिरतरमिदं यौवनमाजवं जवीभावोपनीते वि-
निपाते च पतति । न भवत्यल्प इव महानगोचरः । कीनाशस्तु यः परं
वीभत्सुमपि शरीरिणमतिस्पृहयालुतया गिलति, स कथं स्वभावसुभगं
परिहरेत् । लघ्वेव मे वृत्तिच्छेदो मा भूदिति स यदि कदाचित्कानिचि-
द्दिनानि दन्तान्तर इवास्ते, तदावश्यं विषयविजयप्रासादविनिर्माणादिव
भवितव्यं शिरसि पलितवल्लरीपताकारोहणेन, हितोपदेशनिषेधपरिपाका-
दिव वाढमुत्कम्पितव्यमुत्तमाङ्गेन, मनःस्फुरितविगमादिव नितरामाचरितव्यं
चक्षुस्तिमिरपटलेन, संधिवन्धविघटनाद्विवातीव स्यन्दितव्यं वदनकन्दरेण,

देव निरूपयति । वाच्यमान पुस्तकमिव प्रतिक्षण क्षण प्रति सकलजनसाधारणाना मवेलो-
कसदृशाना ईश्वराणामपि पितृणामपि आयूषि अवहीयन्ते वृद्धि(नश्य)न्ति । मुनिशिरसिजेषु
वृद्धिरिव मुनीनां केशेषु वर्धनमिव देहकान्तिः । चिरस्यायिनी भवति । स्त्रीमनसोऽपि
स्त्रीणां चित्तादपि अस्थिरतरं चपलतरं इदं यौवन आजवं जवीभावोपनीते संनारस्वभा-
वादागते विनिपाते मरणे च पतति म्रियते एव । अल्प इव क्षुद्रलोक इव महानपि
गजाधिको गुरुलोकोऽपि मृत्योरगोचरो न भवति । कीनाशो यमः च पर निश्चयेन
वीभत्सुमपि शरीरिण विरूपकमपि जन्तु प्रतिस्पृहयालुतया गिलति वाञ्छकशीलतया
भक्षयति, स कीनाशः स्वभावसुभग निमर्गात् प्रातिजनक राजान कथं केन प्रकारेण
परिहरेत् । अपि न कथमपि परिहरेदित्यर्थः । राजान पूर्वमेव प्रायेण गिलतीत्यर्थः ।
लघ्वेव शीघ्रमेव मे मम कीनाशस्य वृत्तिच्छेदो प्रासविनाशो मा भूत् मा भवेन् इति कारणान्
स कीनाश यदि चेत् कदाचित् कर्मश्रिदवनरे कानिचिद्दिनानि कांक्षिद्दिनान् दन्तान्तर इव
आस्ते न गिलतीति । नदा तस्मिन् काले अवश्य निश्चयेन शिरसि पलितवल्लरीपताकारोहणेन
भवितव्य भाव्यम् । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—विषयविजयप्रासादविनिर्माणादिव । राजा यथा वि-
षयस्य देशस्य विजये सति परदेशग्रहणे सति प्रासादस्य निर्माणात् प्रासादोपरि उच्च ध्वजमा-
रोपयति, तथा यमोऽपि वृद्धस्य विषयिणा स्पर्शादीनां विजये सति प्रासादनिर्माणान् प्रमत्तता-
निर्माणात्पठितध्वजमारोपयति । तद्गुह्यमलकध्वजस्यारोहणेन अवश्य भवितव्यम् । तथा
उत्तमाङ्गेन वाटमतिशयेन उत्कम्पितव्य उत्कम्पनीयम् । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—हितोपदे-
शनिषेधपरिपाकादिव । तथा चक्षुर्लोचन तिमिरपटलेन नितरामाचरितव्यं आचरणीयम् ।
कस्मात् । उत्प्रेक्षते—मन स्फुरितविगमादिव । तथा वदनकन्दरेण अतीव स्यन्दितव्यम् ।
कस्मात् । उत्प्रेक्षते—संधिवन्धविघटनादिव शरीरसंधिवन्धानां स्फुटनादिव तथा दन्तवल-

गतिशक्तिवैषम्यादिव समन्ततः पतितस्य वृन्तवलयेन, मोहानिष्ठविजृम्भ
णादिव धनतरं सरस्वतिसम्पन्नपथेन, सरसत्वज्ञायादिव मितान्तमवनमनीयं
पृष्ठबन्धेन, सावप्यवसधिगलनादिवात्यर्थं प्रकटितस्य ज्ञानसमाधेन, भास
प्रतरमरणमपादिव प्रकृतं वैपित्तमज्ञेन । यस्यां पुनर्लक्ष्म्यामय महाना
महो बोध्यः सा वैवास्करमुपागतापि सूतककणिकेन न भवति स्थिरा,
सकमैत्रीव सगच्छमानापि जनयस्यवश्यं काञ्चिद्विषयम्, अपामार्गमवागूरिव
सम्भापि न शक्यते परिणमयितुम्, प्रयत्नपरिपाकितापि कुलटवै करोत्युप
पतावमिच्छापम्, अनुभूयमानापि मदिरैव मोहवत्यन्तःकरणम्, महोपरागछे-
त्सेव गताप्यसंतापमन्त्री न व्यतिष्ठते, साहसैरुपस्थितापि राज्ञसीव छस्यति

यैव ह्यनपुण्या समन्ततः पतितस्य पतनीयम् । कस्यान् । उत्प्रेषते—उत्तिष्ठतिवैषम्यादिव
वैषम्ये सति इन्तस्तस्यानि स्तेज्यन्ते । तथा अपथ्येन सरीरेण वनतरं प्रचुरतरं सरस्वतिस्य
महोपकरोकथितम् । त्वनसंश्लेषहरीमिर्ममित्तम्यमित्तम् । कस्यान् । उत्प्रेषते—
मोहानिष्ठविजृम्भणादिव । काञ्चिद्विषयम् । प्रयत्ने कथमप्येव तदा अवन्तीति भावः ।
तथा पृष्ठबन्धेन मितान्तमवनमनीयं समन्तभिन्नेन वक्ष्येन मयनीयम् । कस्यान् ।
उत्प्रेषते—सरसत्वज्ञायादिव सरसतामिन्यादिव । सरसतामिन्येन वक्ष्ये नमति ।
तथा ज्ञानसमाधेन महोपकरोकथितं ज्ञानवैपित्तस्यैव प्रकटितस्य प्रकटनीयम् ।
कस्यान् । उत्प्रेषते—सावप्यवसधिगलनादिव सावप्यवस्य वक्ष्येन स्य पञ्चान्
वक्ष्येनपञ्च । वक्षे निर्वक्षिते सति मक्ष्येनः प्रकटनीयमिति । तथा अत्रैव सरीरेण
मक्ष्यममल्लिख्येन वैपित्तम् । वैपनीयमिच्छेन । कस्यान् । उत्प्रेषते—अनपुण्यमरण-
मणादिव । यस्यां पुनः लक्ष्म्यां संपत्तिं अयं महान् बोध्यःमहोपकरो वनते, सा लक्ष्मीः
वैवास्वतः सरीरेण महोपकरोकथितं सती स्थिरा निश्चयः न भवति । केव । सूतकक-
णिकेन पारदरसैव इव । तथा सा लक्ष्मीः संपद्यमानापि संजायमानापि क्वचिन्न-
यैव कञ्चिद्विषयं कथमप्यर्थं जनयस्युपादयति । केव । सकमैत्रीव । तथा सकम्य पिभुनस्य
मैत्री मित्रतं वाक्यपादमुपादयति । तथा सा लक्ष्मीर्लक्ष्म्यापि सती पतिवदभितुं वरयितुं
न शक्यते । केव । अपामार्गमवागूरिव बोधविवर्धीविव प्रवर्धयेव । सा पिब यमैवेन
जीवेति । तथा सा लक्ष्मीः प्रयत्नपरिपाकितापि वक्ष्येन छिन्तापि उपपन्नं वरयितुम् पुरे
अमित्यर्थं करोति । केव । कुलटवै । तथा कुलटा पुष्पवै उपपद्यते पारे अमिक्षा
करोति । तथा सा लक्ष्मीरनुभूयमानापि अनुभूयमानापि सती अन्तःकरणे मनो मोहवति वक्ष्ये
करोति । केव । मदिरैव । तथा मदिरा भुरा भुञ्जमानापि अनुभूयमानापि मोहयति । तथा सा
लक्ष्मीर्ज्ञापि यद्यपि सती अवन्तावन्ती संपद्यमानापी न व्यतिष्ठते । केव । महोपरागछेदेव
पञ्चाहोपरागछेदेव । पञ्चमहोपरागछेदे सति राजप्रकारिणु वीडावत्येव । तथा सा लक्ष्मीः

केवलं महापुरुषेषु प्रतिष्ठां प्रत्यवसादयितुम्, दुर्जनेषु क्षणमात्रं सखीभावमु-
पयाति । अलमतिविस्तरेण । अहं तावत्परवशेनैव गलितमोहपाश इवाभूवम् ।
किं तु सकलजनविदितमप्रियं न मे किमप्यस्ति प्रव्रजतः । पाणिपरिगृहीता
भुजङ्गीव सकृदेव मोक्तुमशक्या चेयं राज्यलक्ष्मीः । कष्टश्च खलु महत्त्वैश्वर्ये
देहिनामात्मलामः, यत्र श्रायसमपि कर्माचरितुं न लभ्यते स्वातन्त्र्येण ।
मन्ये च महर्शेनावलम्बनजीविता कुलदेवतेव न मामनुमंस्यते तपस्यायाम-
न्वादेवी । नवे च वयसि मयि संजातनिर्वेदे विद्यास्यन्तेऽशुभकर्मपरिणामा
इव संहत्य मन्त्रिणो मनीषितस्यान्तरायम् । इयतोऽवस्थान्तरस्य हेतुर्लो-
करङ्गनेनापि भविष्यति मे विष्टिरिव प्रस्थानविघातकारिण्यमृतमतिमहा-
देवी । दुष्करमसमग्रहसदोह इव श्रेयसि मामनुलोमयिष्यति सामन्तनिवहः ।

गार्हस्त्यः कृत्वा उपस्थिताप्यागतापि सर्ता केवलं महापुरुषेषु महानुभावेषु प्रतिष्ठां शोभां
प्रत्यवसादयितुं विनाशयितुं छलयति वशयति । केव । गलमाव । यथा राजर्त्नी गार्हस्त्यागनापि
सर्ता मत्सुहृदेषु शोभा विनाशयति । तथा गा नर्त्नीदुर्जनेषु धनमात्रं सुहृतेभ्यः नर्त्नीभाव
नर्त्नीत्वं उपयान्युरगच्छति । अलमतिविस्तरेण । पूर्व अहं यशोवर्त्नावदनुक्रमेण परवशेनैव
परार्थनत्वेनैव गलितमोहपाश इव अभूव सज्जनः । किं तु मे नम प्रव्रजतो दीक्षा गृह्यतः
अप्रिय किमपि नास्ति । कथंभूतमप्रियम् । सकलजनविदितं सर्वलोकविख्यातम् । एक पूर्वोक्तं
वैराग्यकरणं विहाय अन्यन्ते विप्रिं वैराग्यकरणं किमपि नास्ति । पाणिपरिगृहीता हस्तेन
कृता भुजङ्गीव राज्यलक्ष्मीः.....यत्र महत्त्वैश्वर्ये श्रायस-
मपि कर्म श्रेयस्करमप्याचरण स्वातन्त्र्येण स्वार्थान्तया आचरितुं न लभ्यते कर्तुं न शक्यते ।
'शिशिपादोना वृद्धेरेषवादः' इत्यनेन सूत्रेण आक्रमेण वक्तव्यः । शिशिपाया इदं शाश्वतम् ।
तथा श्रेयसि नव धायनम् । मन्ये च जानामि च महर्शेनावलम्बनजीविता मदबल्लोकनाधारेण
प्राणिता कुलदेवतेव गोप्रदेवीव अम्बादेवी चन्द्रमस्तिनहादेवी नन्माता तपस्यायां प्रव्रज्यायां
नानुमंस्यते नानुज्ञा दान्यति । नवे च वयसि श्रौतने मयि विषये संजातनिर्वेदे उन्वयसंसार-
शरीरभोगवैराग्ये मन्त्रिणः सञ्चिताः संहत्य एषाभूव मनीषितस्य मनोवाञ्छितस्य
अन्तरायं विप्रं विद्यास्यन्ते करिष्यन्ति । क इव । अशुभकर्मपरिणामा इव पापकर्मोदया इव ।
इयतः एतावतः अवस्थान्तरस्य वैराग्यस्य हेतुः करणभूता लोकरङ्गनेनापि अमृतमति-
महादेवी अजितमहाराजनन्दना प्रस्थानविघातकारिणी तपोवनगमननिषेधक्य मे नम
भविष्यति सजनिष्यति । केव । विष्टिरिव सप्तमकरणमिव । श्रेयसि श्रेयस्करं कर्मणि
मोक्षमाधने सामन्तनिवहो मदाजावर्तितृपमग्रहः यन् अनुशोमयिष्यति सानुकूलो भविष्यति
तदुष्करं दुःसाध्यम् । सामन्तनिवहः क इव । असमग्रहसदोह इव विषमग्रहसमग्रह इव

प्रार्थिते वस्तुनि पाश इव करिष्यति गतिमङ्गं पादयो पतन्निर्गमप्रणमी
 पुवराम् । किमेकविषयतादोषादेव सकलमपि वनमुपहर्तुं युक्तमिति
 विरूपदन्त-पुरं शिवाकुलमिव विप्रविष्यत्ययिष्ठितयाश्रासभयम् । तिर्यग्-
 यिष्यन्ति च पतन्निव इव पुरवृद्धाः कामितस्व प्रतिक्रोमनाम् । यतः ।

अप्रार्थितोऽपि आयेत पापायामेसरो वनः ।

धर्मानुष्ठानवेष्टायां निसर्गात्प्रतिक्रोमनः ॥

सद्वदमत्र कं नु सखपायमारचयामि । अथवा रचित एवोपायः । तथा हि—
 यदीमं विमावरी कुशलेन विमास्यति, तदा सर्वावसरं सभामण्डपमास्वा-
 याह्य चाम्बादेदीमसिर्लं चानुचरलोकमिदमेकमसिद्धितमनुभूतपूर्वमनु-
 धितमप्युपसितवद्भुजनिस्तरणो निकटकूटकपटमनुष्ठास्यामि । भवति हि

विद्यावान्मित्रः । प्रार्थिते वस्तुनि तपस्वरत्नकरये गतिमङ्गं करिष्यति वनवन्तराजं विधा-
 क्यति । वीर्यम् । निमग्नप्रणमी जगत्पदोपायः पुवरामो वक्तोमतिप्रसारः । किं कृत्य मनिमङ्गं
 करिष्यति । पादयो फलम् चरन्महत् कुर्वन् । क इव । पाद इव । यथा पादयोः पतितः पादो
 गतीमङ्गं करोति । किं एकविषयतादोषात् एव सकलमपि वनं उपहर्तुं युक्तं चेत्तु नास्ति ननु
 इति हेतुं विरूपदन्तः अर्थकः कुशलेन अन्तःपुरं अन्तर्गतेन मूर्तेः अविश्रयितव्यत्वात्तमप्येव तपोवनमते
 विप्रविष्यति अन्तरे एष्यति । निमित्तः । शिवाकुलमिव शाश्वतमनुभूतिम् । तिर्यग्गमिष्यन्ति
 चास्ति तस्य प्रतिक्रोमनाम् तपोवनमपि विरोधनाम् । के वे । पुरवृद्धा नम्रमहर्षिणः । क इव ।
 पतन्निव इव । प्रसवने आश्रयमात्रं पतन्निवः अपरपुत्रं भवति । पतो वस्तुत्वरूपम् ।
 अप्रार्थित इत्यादि । अप्रार्थितोऽपि अप्रार्थितोऽपि अथो अर्थः पापाय पापनिमित्तं
 अन्तरं आयेत कर्तव्यं भवति । धर्मानुष्ठानवेष्टायां पुष्पकर्मविश्रान्तवन्तरे निमग्नं सभा
 केन प्रतिक्रोमनः प्रतिक्रोमने भवति । तत्तत्पादं चारण्यहर्षं यथोपरः अत्र तपोवनगमने । नु इति
 चित्तम् । यत्तु निमित्तम् । अनुपाकमारचयामि । अथवा रचित एवोपायो मन्त्र एवोपायः ।
 तपसि । तपोवोपायं दर्शयति—यदि पतिव विमावरी जगत्पदी रात्रिः कुशलेन विधि-
 येन विमग्नमिति चाम्यति तदा तस्मिन् चले सभावसरं नाम सभामण्डपं आस्वाय तपोव-
 निम् । 'अविहीरुव्यानी कर्म' इति मन्त्रादधिकरणे द्वितीया । अम्बादेदीमसिर्लं अस्ति
 अनुचरलोके च अनुचर आचार्य इव वक्ष्यमाणलक्षणोपमङ्कित निकटकूटकपट अनुष्ठान-
 मि अनुष्ठानं करिष्यामि । कर्मभूतं निवृत्तकूटकपटम् । एकमद्वितीयम् । पुन कर्मभूतम् ।
 अधिष्ठितं च केनापि उपदिष्टम् । पुनः कर्मभूतम् । अनुष्ठानार्थं पूर्वमनुभूतमप्यनुष्ठानम् । पुन
 कर्मभूतम् । अनुष्ठानमपि अनुष्ठानम् । वस्तुनां करिष्यतीत्याह तत्पारमर्शमिति विस्तरमाह—

मृषोद्यमपि प्रायेण ब्रह्मोद्यकर्मणे, यत्रात्मनो नैहिकामुत्रिकफलविलोपः । मा-
यापि खलु परं निःश्रेयसमेवारभते, या न भवति परेषां परमार्थतः प्रतारणकरी ।
वहिरतिपरुषापि क्रिया मुकृतमेवातनोति, यदि न मनस्तमोबहुलम् । अवसा-
नेष्वन्यथावृत्तिरपि व्यापारो न करोति कामप्यर्थश्रतिम्, यदि न विनेयानां
जनयति व्यसनानि । तथा च प्रवचनम्—वासुपूज्यभगवतो वन्दनामिषेण
गतो मिथिलानगरीनाथः पद्मरथो बभूव गणधरदेवः । मातुः कानि-
चिद्दिनानि दन्तारोऽपि पञ्चशतयुवतिरतिमारः सुकुमारश्च साधयामासा-

कथभूतोऽहम् । उपस्थितघट्टलनिन्नरणः समागनव्यसननिवारकोऽहं यस्मात् । भवनि संजा-
यते हि यस्मात् कारणात् मृषोद्यमपि अमल्यवनन प्रायेण बहुलनया ब्रह्मोद्यकर्मणे श्रेयमे
भवति, यत्र मृषोद्ये आत्मनो निजजीवस्य ऐहिममुत्रिकफलविलोपो न भवति इहलोक-
परलोकमुखविनाशो न भवति । जायापि कूटकपटोऽपि । खलु वास्याल्लहारे निधये वा ।
परमुकृतं निःश्रेयसमेव शुभमेवारभते शुभमेव करोति, या माया परेषामपरप्राणिनां पर-
मार्थतो निश्चयेन प्रतारणकरी वञ्चनकरी न भवति । 'आटूरियाणा कालो माया कर्मां यति-
त्यनाहम्स' इति वचनात् । तथा चोक्त लौकिक वचनम्—“...नैर्मनुष्य वचनं हि नानि न
स्त्रीषु राज्ञश्च विवाहकाले । प्राणालये सर्वधनापहारे पद्मानृतान्याहुरपातकानि ॥” वहिर-
तिपरुषापि क्रिया लोचनकरणानि उपयामगानादिनापि मुकृतमेवातनोति करोति, यदि
चेत् मनस्तमोबहुल मश्रेयपर न भवति । अवसानेषु प्रान्तेषु अन्यथावृत्तिरपि व्यापारः
अमल्यव्यापारोऽपि कामपि काचिदपि अर्थश्रतिं पुज्यविनाशं न करोति न विदधानि यदि
चेत् विनेयानां शिष्या(प्या)नां व्यसनानि दुःखानि न जनयति । तथा च प्रवचनं सिद्धा-
न्तवचनम् । किं तत्—मिथिलानगरीनाथः पद्मरथो नाम राजा वासुपूज्यभगवतो द्वादश-
तीर्थकरस्वामिनो वन्दनामिषेण वन्दनाभक्तिच्छलेन गतधन्यां पुरीं प्राप्तो दीक्षां गृहीत्वा
गणधरदेवो बभूव । चान्यत् सुकुमारः सुकुमालस्वामी अभिनत दीक्षाग्रहणं साधयामास
समाधितवान् । कथंभूतः सुकुमारः । मातुर्निजजनन्याः कानिचित् कियन्त्यपि
दिनानि दन्तारोऽपि एतावत्सु दिनेष्वहं दीक्षां न गृहीष्यामीति उक्तवचनोऽपि । पुनः कथ-
भूतः सुकुमारः । पञ्चशतयुवतिरतिमारः पञ्चशतसंख्या या युवतिरतयस्तासां मारः का-
मदेवसदृशः । कथमेतत् । अस्यामेवोच्चयिन्या नगरीं महति वाणिग्वरकुले लब्धजन्मा सुकु-
मारस्वामी किल मुनिदर्शनमात्रेणैव यतिर्भविष्यतीति कल्पितलग्नं सपत्नेन रक्षमाणोऽपि

१. 'विवाहकाले रतिसप्रयोगे प्राणालये सर्वधनापहारे । विप्रस्य चार्थं ह्यनृतं वदन्त
पद्मानृतान्याहुरपातकानि ॥' इति कर्णपर्वणि जिष्णु प्रति कृष्णोक्तिः

मिमत्तम् । तद्विष्णुव्यम् अस्य मन्मनोरथानां कल्पसिद्धिः, निष्ठमय ममैका
विश्रुतिम् । अयमायुक्तस्तत्रप्रवृत्त्याः प्रथमाभ्युत्थिः । निसर्गकल्पमात्र समस्त-
कार्यप्रारम्भनिर्विघ्नमन्त्रप्रभाव सचिबलोक, त्वमपि मनागवधाम कर्तुमर्हसि ।
उदितोदितकुलदीप्ताविगुणभरते दुरापफलसपादनचिन्तामणे पुरोहित, स
पादपतनं याचितोऽसि । प्रयच्छेत् प्रियक्षिप्त्वा कर्णम् । वीरभीविद्यासकम-
काकर सकलदिरवस्यमसाधनकर सेनापते, मय व्यासहमपदाय प्रयत्न
येता । कीर्तिसुधाधवलिषाणपरावनिवास महाह्वमरारम्भनिर्भूटम

ईश्वरोक्तं संज्ञानुनिर्देशनं सन् संज्ञातत्परावचनोक्तमय कल्पनया प्रवृत्तः, हे पुत्र, प्रत्येक
निष्कल्पितेषु एवैवं दिनं संज्ञासुखमनुभूय त्वया तत्पराव कर्तव्यम् इति तदुपरोधात्
सदैवमनुपामम् विद्योद्यानवासिने महासुने सञ्चरात् स्वर्गत्वस्मानुपौष्ट्यत्वं उपनिष्ठम्
अन्तराले एव प्रवृत्तिवन्तः । तत्तस्मात् वारम्भान् अविकल्प्य क्षीप्रमेव हे अन्व हे मन्त्रवन्त्र
मने । हे कर्णभूते । मन्मनोरथानां कल्पसिद्धिः मम बोद्धव्यां पुराणे कल्पवृक्षे तत्रमवस्था
पूज्यायाः महा प्रथमाभ्युत्थिः प्रथमसंज्ञाविह्वल्योक्तमय प्रयत्नायुक्तं कृत प्रथमाभ्युत्थिः ।
सं ममैका निष्कृति विद्यापनं निष्कमम् श्रुत्वा । हे सचिबलोक, त्वमपि मनागपि मन्मनोरथ
कार्यप्रारम्भो कर्तुमर्हसि । हे कर्णभूत । हे निसर्गकल्पमात्र अन्वविद्योद्यन । हे धर्मक
कार्यप्रारम्भनिर्विघ्नमन्त्रप्रभाव

निर्निष्ठो निःप्रत्युक्तो मन्त्रप्रभावः यदा स तथा तस्य संज्ञोक्तं हे तपोध ।

हे उदितोदितकुलदीप्ताविगुणभरते दुरापफलसपादनचिन्तामणे पुरोहित
उदितवन्तोऽनुदवन्तो ये कुलदीप्ताविगुणा कुलं कुलमव्ययम्, धर्मं च परकीयराष्ट्र
कल्पम्, आविष्टव्यात् सङ्कल्पितुपरोधावयवः स च ते शुभ उपपद्यते तदा चरन्निर्भरा तस्य
संज्ञोक्तं हे तपोध । आविष्टमित्रत्वात् जीव न कल्पति । हे दुरापफलसपादनचिन्तामणे
कुलोन्मत्तः महा कवेन व्यमुमद्यमानि दुरापानि तानि च तानि कल्पमि अर्धवन्मनासेषां
संज्ञाने प्रवृत्तिरने चिन्तामणिः दिव्यरत्न तस्य संज्ञोक्तं हे तपोध । हे पुरोहित ध्यति-
कर्मविद्यायुक्तं पुरो धर्मपतनं चरन्निर्भरमपूर्वकं आनिष्टोऽसि त्वं मया प्रवृत्तोऽसि । इय
एतस्मिन् विषये प्रियक्षिप्त्वा मन्त्रमविद्याय मया कर्णे प्रवृत्तं देहि । हे वीरभीविद्यास-
कमकाकर वीरमित्रो निष्कलाय कमकाकरः कमकमय तस्य संज्ञोक्तं हे तपोध । हे सकल-
दिरवस्यमसाधनकर सकल दिव्यकर्म तस्य प्रसाधनं वधीकरणं करावीति स तथा तस्य
संज्ञोक्तं हे तपोध । हे सेनापते चमूनाय व्यासहमपदाय परिसम्य प्रवृत्तकृता
सावधानमवधानं मय संज्ञासक । हे कीर्तिसुधाधवलिषाणपरावनिवास कीर्तं सच
कुला श्रेष्ठवर्च इय तथा वधकिया उन्मथीकृता अवैषा तमया रात्रिनिशाया वृषाण
मन्त्रिण्यः येन स तथा तस्य संज्ञोक्तं हे तपोध । हे महाह्वमरारम्भनिर्भूटमहा-

हासाहस सामन्तसगाज, समाकर्णय सम्यगिममुदन्तव्यतिकरम् । राज्यलक्ष्मीरक्षाक्षमप्रतापप्रसर निखिलमण्डलेश्वरप्रणामकर्कशकर दौवारिक, निषीदावधारयितुमेनं वृत्तान्तम् । एवमन्योऽपि यः कश्चिन्मात्प्रणयी परिजनः स क्षणमेकमनन्यमनाः शृणोतु । अद्य विभातशेषायां निशि स्वप्नमहमेवमदर्शम्—आत्मनः किलापनीय राज्यभारं यशोमतिकुमार इव निहितवान् । विहाय राजधानीमाश्रमावन्यामिव प्राविश्य(क्ष)म् । उत्सृज्य कनकासनमुपलगहन इवोषविष्टवान् । अवमत्य राजमन्दिरमद्रिकन्दरमिवाशिश्रियम् । अवधूय वसुधाधिपत्यचिह्नानि तपःश्रीलिङ्गानीव गृहीतवान् । परिहृत्य विषयरसमनुष्ठानमानस इवामृवम् । विमुच्य भयादृशं पणिनं मुमुक्षुजनैरिव संग-

साहस महाहयभरारम्भेषु महासंग्रामभारप्रारम्भेषु निर्व्यूहमानानि महामाहमानि महाद्रुतकर्माणि येन स तथा तस्य संघोधनं हे तथोक्त । हे सामन्तसगाज मन्विष्टवर्तिनृपसमूह, इमं प्रत्यक्षीभूतमिममुदन्तव्यतिकरं वृत्तान्तप्रघटनं सम्यक्सावधानतया समाकर्णय चतुर्क्षाभूय त्वमाकर्णय । हे राज्यलक्ष्मीरक्षाक्षमप्रतापप्रसर राज्यलक्ष्म्या गद्याया प्रतिपालने क्षमः समर्थः प्रतापप्रसरो यस्य तस्य संघोधनं हे तथोक्त । हे निखिलमण्डलेश्वरप्रणामकर्कशकर निखिलानां मण्डलेश्वराणां परचक्राधिपनीनां प्रणामे नम्रीकरणे चर्कशः कठिनतरः करः पाणिर्वस्य स तथा तस्य संघोधनं हे तथोक्त । हे दौवारिक प्रनीहार, एन प्रत्यक्षीभूत वृत्तान्तं महान् अवधारयितुं निर्घाट त्वमुपविद्य । एवमनुता प्रकारेण अन्योऽपि अपरोऽपि च कश्चित् मात्प्रणयी मयि श्रेष्ठवान् परिजनः कुटुम्बवर्गः वर्तते न सर्वोऽपि क्षणमेक अनन्यमनाः सावधानचित्तं सन् शृणोतु । किमाकर्णयन् इति चेत्—अद्य अस्यां निशि रात्रौ अहं यशोधर एवं वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षितप्रसरेण स्वप्न अदर्शं दर्शवानहम् । 'यत्पृथोरनि' इति वननादगुणे गुणः । कथमनुतायां निशि । विभातशेषायां विभातः प्रभानः शेष उर्वरितो यस्यां निशि सा विभातशेषा तस्याम् । पश्चिमरात्रामित्यर्थः । तत्किमिव्याह—विलेति लोकोक्ती शास्त्रोक्ती वा निक्षेपे वा । आत्मनो राज्यभारं अपनीय दुर्गकृत्य यशोमतिकुमारे युवराजे निहितवानिव स्थापितवानिव । राजधानीं पत्तनमिदं विहाय परित्यज्य आश्रमावन्यां तपोवने प्राविशमिव प्रविष्टवानिव । कनकासनं सुवर्णसिंहासनमुत्सृज्य परित्यज्य अद्रिकन्दरं पर्वतगुहां आशिश्रियमिव आश्रितवानिव । वसुधाधिपत्यचिह्नानि छत्रचामरार्दानि अवधूय परित्यज्य तपःश्रीलिङ्गानि तपोलक्ष्मीचिह्नानि पिच्छकमण्डलार्दानि गृहीतवानिव जगृहे इव । विषयरसं स्वादं परिहृत्य परित्यज्य अनुष्ठानमानसे क्रियासंगेवरे अभूवमिव बभूवेव ।

१. 'दृष्टवानहम्' इति स्यात्, २. 'अनुष्ठान्तर्मानसे क्रियाकलेवरे' इति स्यात्.

तोऽस्मि । परित्यज्य विभ्रसिनीजनमरण्यकृतावनमिबोपागृहीयम् । अवगणय्य
 वाचकेषु परिचितत्वमटवीसत्वेष्विव प्रीतिं गतवान् । एवमस्यान्यप्यनेकसु
 संसारसुखविमुक्तानि मत्पुराकृतपुण्यावसानसूचनोक्तेस्तानि चतुर्थपुरुषार्थ
 समर्जनोपितानि स्वमजातान्यव्याहम् । अवबुद्ध्य तदैवाहं वदतापि केन-
 चिद्विबोधित इव । सत्यप्रसाद्य भवन्ति भायेन निशावसानेष्ववलोकिता
 स्वमा । नापि मे तामसगुणमयी दोषमयी वा प्रकृतिः, येनाम्यथापि समाख्ये-
 रन् । न चाभीभिहासुज च विरोधाभितं किञ्चिन्निरीक्षितम् । अपि च ।

अवगच्छ परित्यज्य विमुक्त्य परित्यज्य सुमुमुक्षुर्नैर्महासुनिमि मह संगतोऽस्मीह । विम्य
 निवीर्यं लीनमूहं वरिष्ठस्य परित्यज्य जराव्यकृतावनं वरकृताव्यन्दारं उपागृहीयमिव
 अस्मिन्नित्यस्मिन् । वाचकेषु प्रजातिष्वेतेषु परिचितत्वं परित्यज्य अवगणय्य परित्यज्य
 अटवीसत्वेषु हरीण्यदिषु प्रीतिं गतवानिव । एवमस्यान्यपि जराव्यपि नैकसुः क्व
 क्वैसिन्नि कप्रमत्तानि समूहानि अवाहं दृष्टवानहम् । कर्ममूत्रानि सप्रमत्तानि । संसारसु
 खविमुक्तानि अवबुद्धीमवबुद्धसुखपराहसुखानि त्वावबुद्धानि । पुन कर्ममूत्रानि । मत्पुराकृतपु-
 ण्यवसानसूचनोक्तेस्तानि मम पुराकृतस्य पूर्वजमोपाहितस्य पुण्यस्य शुभकर्मणा अवस्था
 वस्य विम्वरस्य सूचने इत्येते उक्तेषु उक्तेषु येषां तेषु तेषां तावि तबोक्तानि । पुन कर्म
 मूत्रानि । चतुर्थपुरुषार्थसमर्जनोपितानि चतुर्थस्य तृतीयस्य तृतीयस्य पुण्यावसानस्य मोक्षस्य सम-
 र्जनं दृष्टीकरत्वे ब्रुवितानि । अवाहं कप्रमत्तानि अवाहं तस्मैव तद्वत् अवबुद्धय जाग्रतव्य ।
 कर्ममूत्रोऽहम् । वदतापि केनचिद्विबोधिना इव जाग्रत इव । इन्द्रियो तेषां । कदाच
 निशावसानेषु जराव्यप्रति(वा)पकृतेषु अवलोकिता । प्रत्येक सत्यप्रसाद्य भवन्ति । नापि
 मे मम तामसगुणमयी तामसी प्रकृतिर्नैवेति । जराव्यकृतामोमिनिदृष्टत्वात् प्रकृतिविनिवा
 भवति । तत्र तत्वेन मर्मपरित्यजेन निदृष्टा ईश्वरपुर्णं संज्ञाया तामसी । तत्र सारित्ववा
 प्रकृत्य वा स्वप्ने दृष्टत्वे न मायकृते भवति । तद्व्यवस्था प्रकृत्य वा स्वप्ने दृष्टा च
 मिष्यप्रत्ये भवति । तद्वहं कवचमि तामसगुणमयी प्रकृतिर्न मे वर्तते । तथा दोषमयी
 वा प्रकृतिर्न न वर्तते वा विनाशोप्यमयी प्रकृतिर्नैवेति । तेषां स्वप्नः सत्यप्रसाद्य इत्यन्ते,
 केन वार्येन अन्वयानि अवगच्छाम्य अपि स्वप्नः समाख्येरन् । इत्यन्त इत्यर्थः । तथा
 चोक्तं चतुर्थेन मन्त्रविद्या—“रतिदृष्टाद्योक्तोपोत्पदहृत्पुण्यामकोत्पन्न । विदया
 शुभाविद्याधामनपुटीरुहः स्वप्नः ॥” न च ईश्वर जमीयु जगतेषु मन्त्रे इह अस्य जगन्म
 अनुम च मन्त्रिष्वज्जन्मने विरोधाभितं विनाशार्थं किञ्चित् किमपि निरीक्षितमस्ति । अपि
 च तथा च ।

श्रुतान्यधीतानि, मही प्रसाधिता, दत्तानि वित्तानि यथार्थमर्थिने ।

पुत्रोऽप्ययं वर्महरः प्रवर्तते, सर्वत्र संपूर्णमनोरथागमः ॥

विषयजोऽपि सुखतर्पां न मे मनः प्रायेण प्रत्यवसादयितुमीश्वरः । यतः ।

सकृद्विज्ञातसारेषु विषयेषु मुहुर्मुहुः ।

कथं कुर्वन्न लज्जेत जन्तुश्चर्वितचर्वणम् ॥

न श्रमान्तकसंपर्कात्सुखमन्यद्भवोद्भवम् ।

तेन सन्तः प्रतार्यन्ते यदि तत्त्वज्ञता हता ॥

बाल्ये विद्याग्रहणादीनर्थान्कुर्यात्, कामं यावने, स्थविरे धर्म मोक्षं चेत्यपि,
नायमेकान्ततोऽनित्यत्वादायुषो यथोपपदं वा सेवेतेत्यपि श्रुतेः । अपि च ।

श्रुतानीत्यादि । श्रुतानि शास्त्रानि अधीतानि पठितानि । मही पृथ्वी प्रसाधिता
वशीकृता । अधिने प्रियोजनवत्पुरुषा यथार्थं यथोक्त वित्तानि धनानि दत्तानि विश्रा-
णितानि । पुत्रोऽपि अयं यशोमतिकुमारः वर्महरः क्वचपदः प्रवर्तते । सर्वत्र सर्वस्मिन्
कार्ये संपूर्णमनोरथागमः परिपूर्णमनोरथप्राप्तिकोऽहं वर्तं । गमुग्यालङ्कारः ॥

विषयज इत्यादि । विषयजोऽपि स्पर्शादिविषयोत्पन्नोऽपि मुक्ततर्पः सुखाभिलाषो
मे मम मनः कर्मतापघ्नं प्रायेण बाहुल्येन प्रत्यवसादयितुं नादितुं ईश्वरः नमयां न
वर्तते । यतः यतः कारणान् ।

सकृदित्यादि । सकृद्विज्ञातसारेषु सकृदेववारं विज्ञातः परीक्षितः नारः धेष्टन्व
यत्नं वा येषां विषयाणां ते सकृद्विज्ञातसारास्तेषु विषयेषु दृष्टव्यग्वनिताचन्दनादिषु मुहुर्मु-
हुः बारवारं चर्वितचर्वणं आस्वादित्वास्वादनं कुर्वन् अनुनिष्टन् जन्तुर्जीवः कथं केन
प्रकारेण न लज्जेत न लज्जां कुर्यात् । आक्षेपालङ्कारः ॥

न श्रमेत्यादि । श्रमान्तरुसंपर्कात् श्रमान्तके मुरतक्रीडापर्यन्ते यः संपर्कं संस्प-
र्शं सुखानुमानं श्रमान्तरुसंपर्कस्तत्त्वान् अन्यदपरं भवोद्भवं ससारोत्पन्नं मुक्तं निर्वाणं
न वर्तते । तेन मुखेन यदि चेत् सन्तो विद्वान् प्रतार्यन्ते वक्ष्यन्ते तर्हि तेषां तत्त्वज्ञता हता
तत्त्वज्ञानं नष्टमेव । जातिरलङ्कारः ॥

बाल्ये इत्यादि । बाल्ये शिशुव्ये विद्याग्रहणादीन् विद्याभ्यासगुणादीन् अधीन्
कार्याणि कुर्यात् विदध्यात् । यावने तारुण्ये कामं काममेवां कुर्यात् विदध्यान् । स्थविरे
वृद्धत्वे धर्मं मोक्षं च कुर्यात् । इत्यपि । यथोपपदं वा यथाप्रस्ताव वा कामादीन् सेवेत
भुञ्जीत इत्यपि वचनं श्रुतेर्वेदम्य । अयं प्रत्यक्षीभूत एकान्ततो न वर्तते । कम्मान् । आयुष
आयुः रमणोऽनित्यत्वादस्थिरत्वात् । अपि च तथा च ।

ध्यामानुष्ठानशक्त्या युवा यो न तपस्यति ।

स ब्रह्मर्षोऽन्धेषां सरोविम्वरः परम् ॥

तद्वद्देवतस्त्वप्रदर्शनमध्वन्यपगमर्जनं कर्तुमीहे, यदि तत्रभवन्तो न मे भवन्त्युत्सर्गाणामपवादा इव प्रतिबन्धोपाया । प्रत्युपपन्नं चैतत् । पुरा हि युष्माकमेकैकश्च परिगणनासीत्तानि परिमुखाणां प्यम्यर्चितान्यहं संपादितवान् । भवद्भिः पुनरप्येवै किमेकमपि स्वयमम्यर्चितं न मे संपाद्यत इति । तथाप्यमी परमार्थेन प्रतिस्वप्नम्याजेन वा तपस्वावां यदि न मामनुमं सन्ते, निरस्याप्येतामात्महितमनुष्ठास्यामि । को नु खलु विचरति चैत एष्टिकवस्त्रमिव सुवापि संपातुमर्हति । निसर्गादस्मिन्ने हि म-

ध्यानेत्यादि । य युवाः युवा तपसः सन् न तपस्यति तपे न निश्चयः । कर्मभूतः । ध्यामानुष्ठानशक्त्या ध्याने किम्यानिरोधकत्वे अनुष्ठाने किम्यकरने शक्तः स्वयं ध्याता ब्रह्म स तथा । य युवाः ब्रह्मर्षो ब्रह्मा भगवतीरतपसन् सन् धन्येभ्यमवरतपस्विनां परं केचन तपेविम्वरो भवति । ध्यान्त्यान् निश्चयपूर्वां करण निरूपते ॥

तत्तत्सर्वं ब्रह्मत्वं ब्रह्मेतद्विद् आप्रदर्शनं ब्रह्मपगमर्जनं तत्त्वविचारणं कर्तुमीह इच्छामि, यदि केन तत्रभवन्तो भूवं प्रतिबन्धोपाया निवेद्योपाया मे मम न भवन्ति यद्यपि । भवन्तः क इव । जपवाद्य इव । यथा जपवाद्य निवेद्योपायविशेषः पश्यमानां भ्रमाम्बोधनिवर्तनं प्रतिबन्धोपायः भवति । “अम्यर्थापवाद्येऽपवाद्यो विविर्नज्जान्” इति । ब्रह्मज्ञानं । अनुपपन्नं चैतत् प्रतिपन्नं यस्मिन् भवतीति भवद्भिः । पुरा पूर्वं हि ब्रह्मज्ञानं धारणां युष्माकं भवतां एकैकश्च परिगणनासीत्तान्यानि अम्यर्चितानि आर्चितानि परिमुखाणां न भवन्ति । भवद्भिर्मुप्यामि पुनरप्येवैतत् सर्वं तपि ज्ञानमेकमम्यर्चितं मे मम किं न संपाद्यते इति ध्यान्त्यते । तथापि भवद्भिर्मम आर्चितं न संपाद्यत । अमी भवन्तो यदि यां तपस्वावां(वा) तपश्चरन्ते न अनुमं सन्ते यन्तु तर्हि प्रतिस्वप्नम्याजेन साध्यानिर्वाहितविशेषण परमार्थेन वा एतान् निरस्य निवेद्यापि आत्मविर्जनं तपोकथयन्तं अनुष्ठास्यामि करिष्यामि । नु इति चित्तं प्रसेवा । खलु निश्चयेन । विचरति चैत सुवापि निरव्ययमपि संपातुं कोऽर्हति । अपि नु न कोऽपि संकल्पं कर्तुं शक्यो भवति । किमिव । एष्टिकवस्त्रमिव एष्टिकमविकृतमिव । यथा एष्टिकमविकृतं एष्टितं न कोऽपि संरक्षति संरक्षणं करोति । निमग्नं

१ ‘ब्रह्मविज्ञानं’ इति खलु, २. ‘नापि संपादि-’ इति खलु, ३ ‘नाकमिषेण पर-’ इति खलु,

नसि मरुभूम्यामिव वृथा भवन्ति परजनस्य रसानयनक्लेशाः । अन्यत्र कृतनिश्चये हि चेतसि मरणोपदेश इव विफलो भवति निकटवर्तिनां प्रतिकूलतया मनःसमागमनविनियोगः । स्वभावनिष्ठुरं हि मनः शिलाश-कलमिव न देवोऽपि शक्नोति पल्लवयितुम् । अभिनिवेशकर्कशे हि हृदये कुलिश इव न प्रवेशं लभन्ते गुणवत्योऽपि वधूनां प्रार्थनाः । किं च ।

देवस्यापि वचः प्रायः पुंसि जाताग्रहग्रहे ।

ऊपरे वर्षवन्न स्याद्गुणकारि मनागपि ॥

इति संकल्प्य अवश्यमिह जन्मनि न मे शयनतलमारोहन्ति महिला इति

स्वभावेन अस्मिन्ने हेहरहिते मनसि चित्ते । हि निश्चयेन । परजनस्य अन्यलोकस्य रसानयनक्लेशा वृथा भवन्ति । कस्यामिव । मरुभूम्यामिव मरुस्थले इव । यथा मरुभूमौ पर-हस्ते पानीय दृष्ट्वा स्वयं तृपिते सति नयनयोः क्लेशा भवन्ति, तथा तपःपिपासाया जन-शृङ्गाररसदर्शन नेत्रयोः सतापाय भवति । अन्यत्र प्रव्रज्यादौ कृतनिश्चये विहितनियमे चेतसि सति । हि निश्चयेन । निकटवर्तिनां पुरुषाणां प्रतिकूलतया प्रतिलोमतया मनःसमागमन-विनियोग चित्तस्य पश्चादायनाधिकारो विफलो भवति । क इव । मरणोपदेश इव । त्व म्रियस्व इत्युपदेशवान् यथा कोऽपि किञ्चित् कर्तुमीहते तस्य-पुरुषस्य मरणोपदेशः कथं दीयते । स मरणोपदेशो दत्तोऽपि विफलो भवति । स्वभावनिष्ठुरं निसर्गेण कर्कश मनः । हिंयस्मात् । देवोऽपि आस्तां तावन्मनुष्यः पल्लवयितुं न शक्नोति उल्लासयितु न समर्थो भवति । किमिव । शिलाशकलमिव पापाणखण्ड किं पल्लवान् मुञ्चति । अभिनिवेशकर्कशे अभिप्रायेण कठिने हृदये । हि निश्चयेन । वधूनां प्रार्थना याचनानि गुणवत्योऽपि गुणकारिण्योऽपि प्रवेश सक्रमण न लभन्ते । कस्मिन्निव । कुलिशे वज्रे गुणप्रवेशो न भवति । किं च स्तोत्रमावेदयामि—देवस्येति । देवस्यापि वचः प्रायो जाताग्रहग्रहे उत्पन्नाग्रहपिशाचे पुंसि मनागपि गुणकारि उपकारक न स्यात् । किंवत् । ऊपरे वर्षवत् क्षारभूमौ मेघवर्ष-णवत् । किं कृत्वा पूर्वं अखिलजनावसरसभामण्डपमुपागतोऽस्मि । इतीदृश सकल्प्य इति पूर्वोक्तमर्थं मनसि कृत्वा । न केवल इति सकल्प्य । इति च पर्यालोच्य विचार्य । इतीति किम् । अवश्य निश्चयेन इह जन्मनि अस्मिन् भवे मे मम शयनतल शय्या महिला । स्त्रियो न आरोहन्ति नैव चढन्ति । कस्मिन् सति । निद्रादशा निद्रावस्था मयि अनुभवति सति । शब्देन ध्वनित कम्बुना गर्जितम् । अहो धर्मावलोक मारदत्त महाराज । शब्देन केनेव ध्वनि-तम् । मदभिमतसाधुकारवादेनेव मदभीष्टसाधुकारवचनेनेव । कथंभूते मयि सति । प्रका-शान्धकारावृत्तिमन्थरितमन प्रसरे प्रकाशश्च उद्योतः, अन्धकारश्च तमः, तयोरावृत्तिरावरण तथा मन्धरितो भूतो मनःप्रमरश्चित्तप्रवृत्तिर्यस्य स तथा तस्मिन् । वैराग्योद्वेगद्वयसहिते

य पर्यालोच्य लोकालोकावच्छ इव प्रकाशान्धकारावृत्तिमन्यरितमनःप्रसरे
विपुलामोगमहुरे भयसीव निमेषोन्मेषाकुलितमयनपर्यन्ते स्वापप्रबोधव्यति-
रिक्तामपरामेष कञ्चिद्वसाकामिव सङ्कीर्णरसासराणां निद्रावशामनुमनति
मयि सति अहो पर्यावच्छोक, मदमिमतसाधुकारवादेमेव एवमितं सङ्गेन,
मत्प्रमदनमङ्गलरवेमेव समुच्छसितं सगीतकनिमादेन, मस्कार्यपरिच्छेदेनेव
स्फुटित पूर्वदिग्भागेन, मद्राज्याभिजावेमेव विरलीभूतं तारकनिकरेण,
मन्मनसिप्रविशसेनेव विषमयिसमिन्दुबिम्बेन, मद्रैराज्यमनसेव विकसति

इत्यर्थः । कसिन्निर । लोकालोकावच्छ इव उच्छवच्छ इव असाधन इव च । यथा उच्छवच्छ
असाधनम् प्रकाशान्धकारावृत्तिरित्युच्यते । पुनः कर्मभूते मयि सति । निमेषोन्मेषाकुलि-
तमयनपर्यन्ते निमेषो दुःखम्, उन्मेष उन्मुक्तम्, उन्मेषाकुलितौ संतुष्टौ नवनपर्यन्तौ
लोचनयोः प्रगल्भी बल स तथा तस्मिन् । कसिन्निर । भयसीव लोभीव । कर्मभूतं भवति ।
विपुलामोगमहुरे विपुलं आमोगेन विस्तरेण महुरे विनयभरीव विपुलामोगमहुरे
तस्मिन् । यथा विपुलं नैकमप्ये प्रविशन्ती अन्धकारं करोति उन्मिषन्ती वृक्षात् करोति
तथा मम लोचनपर्यन्ते उन्मेषोन्मेषौ संजातामिच्छावै । निद्रावशां कामिव । आपप्रबो-
धव्यतिरिक्तां ज्ञानेन प्रबोधेन व्यतिरिक्तम् । उच्छिद्यमिच्छावै । पुनः कर्मभूतां निद्रावशम् ।
अपराधेन अन्धनिव कसिन् अन्धनिवशीयां संकीर्णरसासराणां संनिभरसाभिजावेन
रसाभिजावेन मयि कसिन् निरलीभूतिव । यथा रसात्वं संकीर्णरसा निभरसा भवति । तथा
लोचनम्—'अर्धोऽहं सुविरप्सुपितस्य वामं दण्डवत् बोधसपत्न्यामि क्षितप्रनसः । सर्वं कर्त्तुं
अङ्गुष्ठं मरिचद्विधं हृत्पद्माः कस्यैवमपि चार्त्तपदं कर्तुमर्हं । अन्धे पदे ललनया मृदुपा-
विपुला कर्तुपूतिमुरमीहवमान्दसंत्वा । एषा कृष्येवरसता सरसा रतलम् आकाशिता
मन्मना ननुमद्वैव ॥' इत्युक्तं मनेच्छावः—'साधं पामित्तं सुष्टि' 'कुञ्जमात्रम् ।
होयं बह्वं च क्रमतो विजानीयाकर्तुमर्हम् ॥' अथो कर्ममन्त्रेण संवीतकनिमादेन मीतम्
जगतिप्रविशेन समुच्छसितसुष्ठम् । कर्मभूतेन सगीतकनिमादेन । मत्प्रमदनमङ्गलरवेमेव
मम बीजाप्रवृत्तमङ्गलरवेमेव । हे राजन्, पूर्वदिग्भागेन स्फुटितं निक्षिप्तम् । कर्मभूतेन
पूर्वदिग्भागेन । मस्कार्यपरिच्छेदेमेव मम बीजाप्रवृत्तमङ्गलरवेमेव । हे राजन्, तारक-
निकरेण तारकासमूहेन विरलीभूतं तुण्डीभूतं अल्पतया स्थितम् । कर्मभूतेन तारकनिकरेण ।
मद्राज्याभिजावेमेव यथा मय राज्याभिजावो विरलीभूतः । हे राजन्, इन्दुबिम्बेन
कर्मभूतमङ्गलं निष्ठापितं क्षमातीक्ष्णेन संजातम् । कर्मभूतेनेन्दुबिम्बेन । मन्मनसिप्रवि-
शसेनेव यथा मम मन्मनागेन निद्रावेन भवति । हे राजन्, अरविन्दहृत्वेन कस्य-
तमूहेन निक्षिप्तं स्फुटितम् । कर्मभूतमङ्गलमङ्गलमेव । मद्रैराज्यमनसेव यथा मम

तासु तासु किंवदन्तीषु वाचकः संसारस्वरूपनिरूपणप्रस्तावायातमि-
दमध्यगीष्ट ।

जरैव धन्या वनिताजनानां यस्याः समालिङ्गनभाजि पुंसि ।

अन्याङ्गनावीक्षणविभ्रमाणां न जातु जायेत समागमश्रीः ॥

ततश्च ।

यावज्जरा जरयते न शरीरशक्तिं

यावत्तमश्च न तनोति हृषीकवर्गे ।

तावत्त्वमाचर विचार्य तदत्र किञ्चि-

जन्माङ्कुरः पुनरयं रमते न यत्र ॥

त्वं मन्दिरद्रविणदारतनूद्गहाद्यै-

स्तृष्णातमोभिरनुबन्धिभिरस्तबुद्धिः ।

क्लिश्नास्यहर्निशमिमं न तु चित्त वेत्ति

दण्डं यमस्य निपतन्तमकाण्ड एव ॥

संजातासु च तासु तासु जगत्प्रसिद्धासु किंवदन्तीषु लोकवार्तासु वाचकः संसारस्वरूप-
निरूपणप्रस्तावायात भवस्वभावकथनावसरोपदीकित इदं वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षित
प्रकारं सुभाषितं अध्यगीष्ट अव्यष्ट अधीतवान् । पठितवानिति यावत् । इदं किमिति
चेत्, इत्याह—

जरैवेत्यादि । हे राजन्, वनिताजनानां स्त्रीजनाना मध्ये जरैव वृद्धावस्थैव धन्या
पुण्यवती वर्तते । यस्या जरायाः समालिङ्गनभाजि आश्लेषवति पुंसि पुरुषे अन्याङ्गनावीक्ष-
णविभ्रमाणां अपरवनिताविलोकनशोभाना समागमश्रीरागमनलक्ष्मीर्जातु कदाचित् न
जायेत नोत्पद्येत । अप्रस्तुतप्रशंसालकारः ॥

ततश्च तस्मात् कारणात् । यावदित्यादि । हे आत्मन्, यावत्कालं जरा वार्धक्यं
शरीरशक्तिं वपु सामर्थ्यं न जरयते न ह्रापयते । च पुनर्न यावत्कालं हृषीकवर्गे इन्द्रियस-
मूहे तमोऽन्धकारं न तनोति न विस्तारयति । तावत्कालं त्वं भवान् तत्किञ्चिदत्रास्मिन् संव-
त्सरे विचार्य पर्यालोच्य आचर आचरणं कुरु । तत्किम् । यत्र यस्मिन् कर्मणि अयं प्रत्य-
क्षीभूतो जन्माङ्कुरः संसारप्रादुर्भावः पुनर्भूयोऽपि न रमते न क्रीडति । रूपकालकारः ॥

त्वमित्यादि । हे चित्तं हे आत्मन्, त्वं भवत् मन्दिरद्रविणदारतनूद्गहाद्यैः ...
धनकलत्रपुत्रप्रभृतिभिस्तृष्णातमोभिः काङ्क्षान्धकारैः अस्तबुद्धिर्नेष्टबुद्धिः सन् अहर्निश
निरन्तरं क्लिश्नासि क्लेशवद्भवसि । कथंभूतैस्तृष्णातमोभिः । अनुबन्धिभिः दोषोत्पादकैः ।

राजा—(लगत्तम् ।) सानु गो वाचक, साधु । यतः, कश्चिन्न त्वमप्य
मन्वेतःप्रविष्ट इव भूये । पुनरपि वाचको मामतीव संसारसुखासनायास
कथासु वृत्तावधानमुपसङ्ग्य

को नाम न वगसि वनः कुक्षौ स्वस्य क्रियेत वक्ष्यतीति ।

सीधु सखेयिव विभिरपि मूढः सन्तु वक्ष्यतोपाये ॥

इतीदं च । राजा—(उभयस्य । लगत्तम् ।) अहो रात्रिप्रवृत्तवृत्तास्तवेदिन
इवास्याय सरस्वती मेरयति वचांसि । बाहमानन्वितश्चाहमेनेन । न च
स्वामिप्रसादं सेवकेषु प्रसिद्धिभित्तामपिरिव किमपि फलमसंपाद्य विभ्रान्त्य-
तीति । (प्रकाशम् ।) अहो वसुधैव कुटुम्बकम्, वितीर्यतामसौ सुमापितवर्षाय पारितोषि

पायाध्वजमर्पयिष्ये ।

हे वित्त, त्वं भवन् अनाद्य एव अग्रज्यै एव निपतन्तं अग्रज्यन्तं वसुधाम्भोजम्
इदं इमं प्रसन्नमूर्ते मरुत्सज्जने न तु वेत्ति किं जानाति । स्वराज्यमरोडयम् ॥

राज्यं ज्ञानं आप्यगतं निबल्यति चिन्तयति—सो वाचक, साधु साधुचम् ।
वने वसन्तं वारणं अथ अकिमहनि मन्वेतसि प्रविष्ट इव मे मनसि प्रवेष्टं इव
वाचिन् त्वं मरुत् कश्चिन्न केन प्रकारेण भूये व्यक्तं वक्षति । पुनरपि भूयोऽपि
वाचकः सो अतीव अनिष्टकेन संसारमुखासनायासु संसारमुखासितानु कथासु वार्तासु
वृत्तावधानं उपसङ्ग्य इह इतीदं इदमेतत् सुमापितं च पुनरप्यव्येष्ट । इदं किम् ।

को नामेत्यादि । कुक्षौर्निद्रि— निबल्यतुर्व्यं जयति संतरे । नामसि वंश-
वनात्तम् । को वनः पुष्टं ज्ञान्यममो वक्ष्यतीति आत्माधीनो न क्रियेत च विधीयते । अपि
तु सखीऽपि वनः कुक्षौः स्वस्य वक्ष्यतीति किमत इत्यर्थः । सीधु वक्ष्यतोपाये वक्षीकृत्ये
प्राये कस्तु निबलेन विभिरपि मूढो वक्षीकर्तुं न जानाति । सीधु वेत्तिव । सखेयिव
पिबन्नेयिव । वक्ता पिबन्नेयवीकरणे विभिरपि मूढ इत्यर्थः । स्वतोपमाभकारः ॥

राजा जीवतोवचमहारामा समिकाय शास्त्रं सन् आपतमात्मगतं चिन्तयति—किं
चिन्तयतीति चेत्, अहो ज्ञान्यमम् । अद्यापिमाहनि अस्मा वाचकस्य सरस्वती वारणेवत्या
वचांसि वक्ष्यन्ति मेरयति निबोवयति । कर्ममूलस्यस । रात्रिप्रवृत्तवृत्तास्तवेदिन इव
वच रात्री संज्ञातप्रवृत्तवृत्तास्तवेनेन । बाहमानन्वितश्चाहमेनेन अनन्त वचनेन अहं बाहम-
तिरायेव आबन्दिताय । सेवकेषु प्रसिद्धं सिद्धिं यतः स्वामिप्रसादः किमपि निबल्य फलं
व्यमं असंशयं अनुपाद्य न च निधाम्भगीति नोपक्रमं वक्ष्यतीति । स्वामिप्रसादः क इव
प्रसिद्ध । निधाम्भगीति वक्ता चिन्तामणिः ज्ञानं सन् कुक्षौ संशयं च निधाम्भयति ।
इति ईदं निबिन्ना राजा प्रकाशं व्यक्तमुचयान् । किं उच्यतम् । अहो वसुधैव

कम् । वसुवर्षः—यथाज्ञापयति देव इति । तथा कृतवति वसुवर्षं माता—
 (स्वगतम् ।) अहो, कुतोऽद्य मे पुत्रस्य भवभोगनिर्भर्त्सनपरासु कामिनीजनसं-
 भावनमद्गुरारम्भनिर्भरासु च गोष्ठीष्विदं परं मनः । किं नु त्वन् न महादेवीगेहं
 गतस्यास्य किमपि वैराग्यकारणमभूत् । ममानिच्छन्त्या एव हि पुत्रेण्यं महति
 स्वातन्त्र्ये स्थापिता । अतिप्रसक्तं च स्त्रीषु स्वातन्त्र्यं करपत्रमिव पत्युर्नाविदार्य
 हृदयं विरमति । कथितं च मे स्वाद्योपायनविनियुक्तया रसायनसिद्धेर्माहा-
 नसिकस्य सुतया प्रियंवद्या यथा—अम्बादेवि, तव लुपायाः प्रणयपर
 इव दृश्यते तस्मिन्कुञ्जे दृष्टिविनिपातः ।' (प्रथमम् ।) वत्स, कथमिव ल-
 क्ष्मीविलासहंसाभिनवसमागममरस्यपि वयमि चतुर्थपुरुषार्थप्रार्थनोत्थासु क-
 थासु गतनृष्णमपि सनृष्णमिवाद्य ते प्रतिभाति चेमः । वदनच्छायाप्यन्यथैव

भाण्डागारिक, अस्मै सुभाषितवर्षाय वाचकस्य पारितोषिकं हर्षदानं प्रीतिर्यतां त्वया
 दीयताम् । वसुवर्षं भाण्डागारिको वृत्तं—यथा आज्ञापयति देव इति । वसुवर्षं तथा
 कृतवति पारितोषिकं दत्तवति गति माता स्वगतं चिन्तयति चन्द्रमनी चेतसि विनारयति
 —अहो आश्चर्यं । अद्य अस्मिन् अहनि मे मम पुत्रस्य भवभोगनिर्भर्त्सनपरासु ससारभो-
 गतिरम्कणतन्परासु कामिनीजनसंभावनमद्गुरारम्भनिर्भरासु च स्वांजनानुहृन्त्यवधिन-
 शनशान्तागम्भगातासु च गोष्ठासु वार्तासु इदं परनुत्तुष्ट मनश्चिन्तुतः सज्जनमिति । नु
 इति चिन्तं । महादेवीगेहं गतस्य अस्य मम पुत्रस्य किमपि किञ्चिद्ग्रास्यकारणं विराग-
 त्वहेतु किं त्वन् नाभूत् वसुवर्ष । मम मे अनिच्छन्त्या एव अनभिलमन्त्या एव हि यस्मान्
 पुत्रेण यशोधर्मेण इयममृतमतिर्महति गुह्या स्वातन्त्र्ये स्थापनत्वे स्थापिता रूता । अनिप्र-
 सक्त अतिप्रसक्तमागतं स्त्रीषु वनितासु स्वातन्त्र्यं स्वाधीनत्वं पत्युः भर्तुः हृदय जीवस्थान-
 मविदार्य अच्छित्त्वा न विरमति न विश्राम्यति । किमिव । करपत्रमिव ककनमिव यथा
 करपत्रं अविदार्य न विश्राम्यति । कथितं च निरूपितं च मे मम स्वाद्योपायनविनियुक्तया
 स्वायस्य मोदनादेरुपायने प्रानृते विनियुक्तया अधिकारवत्या रसायननिर्वाहनाहो माहाननि-
 कस्य रत्नवतीपाकस्य सुतया पुत्र्या प्रियंवद्या नास्ती । किं कथितम् । यथा हे अम्बादेवि,
 तव लुपाया तव पुत्रवत्त्वा प्रणयपर इव दृश्यते । को दृश्यते । तस्मिन् प्रसिद्धे कुञ्जे अष्ट-
 वद्वन्नि लेनिकापमदं निकृष्टहन्त्रिपके दृष्टिविनिपातो अवलोकनमिति प्रसंगमम्बादेवी
 व्यक्तमुवाच । अम्बादेवी किमुवाचेत्याह—हे वत्स पुत्र, लक्ष्मीविलासहंसाभिनवसमागममर-
 सि लक्ष्मीविलासो लक्ष्मीभोग एव ह्यस्मन्मय अभिनवसमागमे सरसि नरोवग्र्रायेऽपि वयसि
 र्यावने चतुर्थपुरुषार्थं मोक्षस्य प्रार्थने आरुह्यो उन्त्या उत्थान चासु तात्तथोक्तासु देह-
 गिवधासु कथासु वार्तासु गतनृष्णमपि अभिलाषरहितमपि ते तव चेतो मनोऽद्य इदानीं
 सनृष्णमिव सनृष्ण कथमिव प्रतिभाति प्रतिभासते मम चमत्कारयति । हे वत्स, ते तव

इति समयं सोद्वेगहृदयं सानुकम्पोदयं च समन्ताद्ब्रह्मविप्रुपो विकिरन्ती
 मामेवमब्रुवुधत्—पुत्र, सर्वशास्त्रेषु बुधमङ्गविदग्धोऽपि कथं त्वमद्या-
 चारान्ध इवावभाससे । को हि नाम सचेतनः स्वप्नेषु भक्तमुपलभ्य गोणिः
 प्रसारयति । यदि च नियमेन सत्फला भवन्ति स्वप्नामर्त्तिर्हि हतमेतदार्थ-
 कस्य त्रियामायां मोदकमन्दमटिकावलोकनादामन्त्रितमहीपतेरुपाख्यानम् ।
 प्राणिनो ह्यनिलानलपीनसान्तरिताः स्वप्नावस्थायामर्थजातं भूतपूर्वमभूत-
 पूर्व वा निरीक्षन्ते । कथितवती चायुनैव मे पथि सहागच्छन्तीयं तव धात्री-
 दुहिता वसन्तिका, यथा—आर्याणि, प्रभातशेषायां निशि स्वप्ने किलाहं
 यवागूरिव संवृत्तास्मि । मुक्ता च मन्मातुः श्राद्धामन्त्रितैर्मूदेवैरिति ।

लोकितु यातु गच्छतु । अयं स्वप्नः शत्रुपक्षे पतन्विलयः । न भवान् दृष्ट्वास्मिन् भूमण्डले
 चिरं दीर्घकालमुदितादुदय गच्छोदय प्राप्नुहि । कथंभूतस्त्वम् । प्रतीक्ष्यलक्ष्मीं । पूज्यलक्ष्मीकः
 सन् । रक्षाकरवाग्निमखला समुद्रजलमर्यादां महीं च रक्षतान् प्रतिपालय । कथम् । समं सार्धम् ।
 केन समम् । क्षुपानमृजनेन नृपा च वधू । 'क्षुपा जनवधूः' इति वचनान् । नम्रा च पुत्रस्य
 पुत्रः । क्षुपानसार्गं च तयोर्जनो वर्गस्तेन क्षुपानमृजनेन । मनुचयालकारः ॥

हे पुत्र, सर्वशास्त्रेषु बुधमङ्गविदग्धोऽपि विचक्षणोऽपि सन् कथं केन प्रक्षरेण
 त्वं भवान् अथ दृष्ट्वा नाम आचारान्य इव मूर्ख इव क्रियामूढ इव अवभाससे चमन्द-
 रोपि । नामेति समावनायाम् । कं पुनान् सचेतनो विचक्षणो हि निश्चयेन स्वप्नेषु भक्तं
 ब्रवीन् उपलभ्य प्राप्य गोणिः प्रसारयति नटप्रसेवकं धरति । यदि च यदि चेन् नियमेन
 स्वप्नाः सत्फला सत्यफला भवन्ति तर्हि एतज्जगत्प्रसिद्ध आचर्यकस्य आचार्यकस्य आचार्यस्य
 उपाख्यानं दृष्टान्तकथा ह्यं नष्टं आगतं वा । कथंभूतस्य आर्यकस्य । त्रियामायां रात्रौ
 मोदकमन्दमटिकावलोकनान् मोदकमृतच्छात्रशालादर्शनान् आमन्त्रितमहीपतेः सपरिवा-
 रनिमन्त्रितवृषस्य । हि यस्मात् कारणान् प्राणिनः अनिलानलपीनमान्तरिताः वानपित्त-
 कफसङ्गिताः स्वप्नावस्थायां स्वप्नावसरे अर्थजान् वस्तुनमूहं भूतपूर्व वा पूर्वसंजातं वा
 अभूतपूर्व वा निरीक्षन्ते अवलोकयन्ति । कथितवती च निरूपितवती च आयुनैव
 दृष्टानामेव पथि मार्गे मे मम सहागच्छन्ती सममाचान्ती ड्यमेया तव धात्रीदुहिता
 भवतः उपमातुः पुत्री वसन्तिकानामवेया, यथा—हे आर्याणि हे स्वामिनि, प्रभात-
 शेषायां निशि पश्चिमगन्त्रिग्रान्ते । किलेति निश्चयेन । अहं स्वप्ने यवागूरिव उष्णिकेव
 क्षिप्रघटाव श्राणेव नक्षत्रास्मि संजानामि । मन्मातुः श्राद्धामन्त्रितमन्त्रनन्याः श्राद्धकरणे
 निमन्त्रितैर्गहनैर्मूदेर्वैवाङ्मयमुक्ता चेति वृमुजे ॥

अपि च ।

निष्कण्टकं राज्यमिव प्रहृष्टमिव निवेशावहितान्ध मूपा ।
 दिष्टो दष्टेतास्तत्र कामितानि यच्छन्ति चिन्तामणिभिः समाना ॥
 भूमिनि पूर्वैर्भवतावितानि त्यागाय भोगाय वसुभिः सन्ति ।
 इच्छाविषेयश्च निष्ठासिनीमामस्य गणस्तेऽप्सरसां सद्यः ॥
 निष्कारणं सर्वमिव बिहाय त्वं केन कामेन तपो हि कुर्या ।
 स्वर्गापवर्गाभिमिदं न सम्यग्दृष्टावदृष्टं सद्यः किं गरीय ॥
 अवाहया कोऽपि न वर्तते से तत्रोत्सृज्य कोचविषं न दोष ।
 मयेन किं मन्दविस्मयिणीनां कन्यां त्यक्तोऽपि निरीक्षितोऽस्ति ॥
 दुःस्वप्नसदृशं तव चेदयास्ति सत्यैः समस्तैः कुसुमेवतायै ।
 कृत्वा वसिष्ठान्तिष्ठाप्यैकैकं पद्माभ्यतिष्ठमणिभिः बिभेहि ॥

अपि च तथा च । निष्कण्टकमिति । हे पुत्र, निष्कण्टकं क्षुद्राक्षुरक्षितं इव
 एतत् राज्यं प्रहृष्टं इति गतम् । इमे भूयः खान्तकर्मा निवेशावहितान्ध तन्मयावर्तिव
 मानवाणां वर्तन्ते । इत्य इत्य वसु निष्ठासिनी मयः । कामितानि निष्ठासिनी मयः
 वदन्ति । कर्तव्यं विदुः । चिन्तामणिभिः समाना समाना ॥

असूनीति । भूमिनि पूर्वेर्भवतावितानि त्यागाय भोगाय वसुभिः सन्ति ।
 गन्ध अतुमपनाय वसुभिः सन्ति । अथ एष निष्ठासिनीनां कामिनीनां मयः समूहस्ते
 तव इच्छाविषेयश्च इच्छासिनीनां वर्तते । 'निवेशो निवस्यशी' इति वचनम् । कर्तव्यं
 निष्ठासिनीनां मयः । अप्सराणां सद्यः इच्छासिनीनां मयः । अप्सराणां सद्यः ॥

निष्कारणमिति । इह सर्वं पूर्णं निष्कारणं निष्कारणं बिहाय परिहृत्य त्वं
 नान्यत् केन कर्मिण कर्माभिरूपेण उपहास्यकरणं हि विषयेन कुर्याः निष्कारणम् । इह
 तव स्वर्गापवर्गाभिमिदं त्वं केन कामेन तपो हि कुर्या ।
 दुःस्वप्नसदृशं तव चेदयास्ति सत्यैः समस्तैः कुसुमेवतायै ।
 कृत्वा वसिष्ठान्तिष्ठाप्यैकैकं पद्माभ्यतिष्ठमणिभिः बिभेहि ॥

अथोत्पत्त्यादि । अथ केन हे राजन्, कोऽपि कश्चित् पुमान् से तव आह्वय आदेशेन
 एव न वर्तते नास्ति तत्र तस्मिन् पुत्रे कोचविषं नोपहास्यद्वयं उत्सृज्य मयः । तत्र कोच
 निष्ठासिनीनां कोऽपि दोषो नास्ति । हे राजन्, मन्दविस्मयिणीनां मूकानां मयेन मूकानां
 कोऽपि कन्यां निरीक्षितोऽस्ति । अपि तु न वर्तते
 इत्यर्थः । इत्युत्पत्त्येव समुच्चयकारः, आलोचय ॥

दुःस्वप्नसदृशं । हे पुत्र, अथ केन तव भवतः दुःस्वप्नसदृशं दुःस्वप्नमयमिति

यत ।

यज्ञार्थं पद्यः सृष्टः स्वयमेव स्वयमुवा ।

यज्ञो हि भूत्यै सर्वेषां समाचजे वषोऽवधः ॥

इति । रामा—(कर्म विधातुं निश्चयः) किं तु सत्तु न करोति देहि-
नामय मोहबन्धः, तस्य प्रसवभूमिरज्ञानसंबन्धमेति, कर्मणोर्दकवितर्क-
कर्मसंपातस्थितिर्यथाः अथमात्रमिति कर्मव्यसाविमूढमनःभोता इव भूत्ये
दमवादीत्—प्रसीदाम् । वयमि किंचिदहम्, यदि तत्र भवती मयि
दुःपुत्रापवादपराम न विहिरति । माता—पुत्र, मैव मयि सञ्चिताः ।
मविष्टस्य न्यायनिपूरतया गोष्ठीसौष्ठवेण । न सत्तु केवलमहं प्रसवपारिणी,
किं तु भवत्पितुः प्रसादात्सकलव्यवहारवेदिनी च । यद्येवं मुक्त एव पूर्वपक्षः ।

यद्येव प्रविशतः प्रवृत्ताः । कर्मिण्यमिच्छन्तिस्वार्थेण च कर्मिण्यमिच्छन्तिस्वार्थेण, वारं च
अप्युक्तं यद्येव वृत्तते इत्यर्थेण च वयं च यथा प्रविशतो न भवति ॥

यत कारणात् । यज्ञार्थं पद्यः सृष्टः कृताः स्वयमेवात्मना स्वयमुवा प्रवृत्तः । यज्ञो
यज्ञे हि निश्चयेन भूत्यै ऐश्वर्याय सर्वेषां यथाप्रकारेण समाचरीयम् । तस्मात् कारणात्
यद्येव वयं प्रविशित्वा वयम् इति ॥

रामा यतोवरः कर्मो विधातुं मुक्तात्मा निश्चयः च विधातुं पृथग्व्या इदमवादीत् ।
इह किम् । देहिनां प्रविनां यत्तु मोहबन्धः किं तु सत्तु न करोति । अपि तु सर्वव्यपुन्यादयति ।
तस्य मोहबन्धस्य प्रसवभूमिरज्ञानसंबन्धमेति कर्मणोर्दकवितर्क-
कर्मसंपातस्थितिर्यथाः कर्मणा निर्धनो योऽप्याहर्कं उत्तरपक्षं तस्य वि-
तर्को विचारः स एव कर्मसंपातः अथावपत्तनं तेन निमित्तं निर्धारः विचारपरं केनो मनो
वत्सलं तथोक्तं । रामा किं कृत्वा अवादीत् । अथमात्रं अप्युक्तं इति कर्मव्यसाविमूढमनः
भोता इव भूत्या इति कर्मव्यसाविमूढमनः कर्मनिर्धारतया विमूढ परिज्ञानरहितं मनःभोतं विचारयति-
वत्सलं तथोक्तं । रामा किं अवादीत्—हे कर्म हे माता प्रसीद त्वं प्रसवा भव । अहं
किंचिन् किमपि वयमि वयमि । यदि केन तत्र तस्मिन् वयने उचितं सति भवती त्वं मयि
विषये दुःपुत्रापवादपराम न विहिरति न विहितेति । माता प्राह—हे
पुत्र मयि विषये त्वं एवं दुःपुत्रकथने मा सञ्चिताः मा भव त्वं वयसी । मा मैत्रीसिद्धयः ।
हे पुत्र, मया निपूरतया गोष्ठीसौष्ठवेण उपन्यासप्रणयान् अतिशय प्रसादनेन तुद पूर्वपक्षं
निर्दिष्टं । 'यमवप्रविशतः' इति वचनात्प्राचातोराधनवचनम् । हे पुत्र, न सत्तु । न सत्त्विति
वात्सल्यवारे । अहं केवलं तत्र प्रसवपारिणी अमवादिनी न मवादीति किं तु यवत्पितुः
प्रसादात् यतोवरमहाप्रसादात् सत्तु कर्मव्यवहारवेदिनी च वर्ते । यदि एवं ततः पुत्र, मम
पूर्वपक्षो बुद्ध एव । अहं पूर्वमुपन्यासं कुर्वे । तमेवोपन्यासं करोति—अस्मात् कारणात् हे

यस्मात् 'न धर्माश्चरेत्, एष्यत्फलत्वात्संशयितत्वाच्च । को ह्यवालिगो हस्त-
गतं पादगतं कुर्यात् । वरमद्यकपोतः श्रोमयूरात् । वरं सांशयिकान्निष्का-
दसांशयिकः कार्षापणः' इति महान्त्वलु लोके लौकायतिकलोककोलाहलः ।
स चात्मनो गर्भादिमरणपर्यन्तायां सुषट् एव । राजा—

सत्यं न धर्मः क्रियते यदि स्याद्गर्भावसानान्तर एव जीवः ।

न चैवम् ।

जातिस्रराणामथ रक्षसां च दृष्टिः परं किं न समस्ति लोके ॥

पुत्र, लोके खलु लौकायतिकलोककोलाहलो वादो महान् इत्यस्ति । इतीति किम् । न धर्मा-
श्चरेत् । कस्मान् धर्मान् न चरेत् । एष्यत्फलत्वात् धर्मचरणे फल भविष्यद्वर्तते न वर्तना-
नकाले धर्मचरणफल दृश्यते । न केवलं एष्यत्फलत्वाद्गर्भान् चरेत्, संशयितत्वात् । न जायते
धर्मचरणे फल भविष्यति न भविष्यति वा इति देहत्वाच्च धर्मं न चरेदित्यर्थः । अमुमेवार्थं
आक्षेपेण दृढयति—हि यस्मात् कारणात् कः अवालिशः को विद्वान् हस्तगत वल्लु सुवर्णा-
दिकं पादगतं कुर्यात् । अर्थात् पादाभ्यां गृह्णीयात् । हस्तौ निकटवर्तिनौ वर्तते, पादौ तु
दूरस्थिताविति । तेन दृष्टमेव फलं गृह्णीयात्, अदृष्टं तु परित्यजेत् । वरमितीषदृचौ । श्रोम-
यूरात् प्रातर्लभ्यमयूरात् अथ अस्मिन्नह्नि लभ्यः कपोतः पारापतो वरं श्रेष्ठः । मयूरे मांसं
महत्, कपोते मांसमल्पम् । यस्मात् कारणात् च । वरमितीषदृचौ । सांशयिकात् संशयभवात्
निष्कात् अष्टशतप्रमाणसुवर्णात् अनांशयिक निश्चितः कार्षापणः गद्याणकमेक सुवर्णवर-
श्रेष्ठम् । इति ईदृशं खलु निश्चयेन लोके लोकमध्ये लौकायतिकलोककोलाहलः चार्वाकलो-
कवादः सांख्यलोकवादो वा । स चात्मनः च चामहितो (?) वर्तते । कोऽसौ लौकायतिक-
लोककोलाहलत्वमेवाह—गर्भादिमरणपर्यन्तायां गर्भादिः शुक्रार्तवजीवसंयोगः, मरणं
शरीरेन्द्रियविपर्ययवियोगः, तदन्तायां सुषट्ः सुषट्मान एव वर्तते ॥

राजा प्राह—सत्यमिति । सत्यं हे मातः, त्वद्वचन सत्यम् । धर्मो न क्रियते न विधी-
यते यदि चेत् जीव आत्मा गर्भावसानान्तरः स्यात् गर्भश्च अवसानं मरणं तयोर्वान्तर एव
भवति । न चैवं न च गर्भादिमरणपर्यन्तो जीवो वर्तते । कस्मान् । अमुमेवार्थं वृत्तार्थेन
आक्षेपतया दृढयति—लोके जातिस्रराणां पुरुषाणां परं निश्चयेन दृष्टिः किं न समस्ति ।
अपि तु समस्त्येव । यदि गर्भादिमरणपर्यन्तो भवति जीवस्तर्हि जातिस्मरः पुमान् कथमेवं
वक्ति—अहं पूर्वजन्मनि एवविधो बभूव । रक्षसा च दृष्टिः कस्यचित् पित्रादिको दृष्ट्वा नृत्वा
राक्षसो बभूव प्रेतावासे जन्म गृहीतवानिति श्रूयते । यदि जीवः गर्भादिमरणपर्यन्तस्तर्हि
व्यन्तरः कथं संजात

स्वयं कृतं जन्तुषु कर्म नो चेत्समं समस्तं सन्तु किं न लोकाः ।

मृतात्मकं चित्तमिदं च मिथ्या स्वरूपमेवात्मनमावनीष ॥

एवं वेदमपि संगच्छते—

यदुपचितमन्यमन्मनि शुभाशुभं तस्य कर्मण प्राप्तिम् ।

अथमपि द्वाभ्यमेतत्तमनि द्वय्यानि दीप इव ॥

नव वयश्चारुतरास्तूरुण्यो रम्याणि हर्म्याणि शिवा भिमथ ।

एतानि संसारतरो फलानि स्वर्गः परोऽस्तीति मृषैव वार्ता ॥

दोषस्त्वमीषां पुनरेक एव सौख्यं यथास्ति जगत्सुपाय ।

तत्समवे तत्त्वविदां परं स्यात्सेन्द्राय देहस्य तपःप्रयास ॥

स्वयमित्यादि । जन्तुषु नव इति कर्म अथमुपचितं कर्म जनां कर्मते तर्हि समस्तं लोकाः सन्तु समं समानं किं न भवति रात्रिदिनगुरुशुक्रशुभशुक्रनिर्गन्धकः कर्म पठते । इति चित्तं एव आत्मा मृतात्मकं बहुष्यते पृथिव्यामेवाध्यात्मनिर्गन्धकः बहुष्यत तस्य मिथ्या जगदेतत् । नवरूपभक्षणं मित्रानुभक्तुंस्वार्थिगुणयत्नं जीवाः, मृताणि तु अचननानि तद्विरुद्धानि वर्तन्ते । जन्मान् किं नन्वन्वमेवो वर्तते । परमावनीर पञ्चवयस्य अवनी तु स्थिररूपाः । तदुद्यत्ता अपचयान्निर्गुणत्वात् मृताणि तु अपचयानि धारणादिगुणमयुक्तानि ॥

एवं च मेरुजगदे सति इत्यपि अथाहन् संगच्छत अन्मपिचिदां जादा अ विनश्यते । अथ अथावर्तेताह—यदुपचितमित्यादि । यत् शुभाशुभं कर्म उपचित-सुखमितेन अन्मज्जमनि तस्य कर्मण प्राप्ति उदय अथवापि प्रकटयतेति । किं तत् कर्मजम् । ज्ञानमेतत् ज्ञेयिष्यमाजम् । क इव । दीप इव तमसि इव्यानि चरुद्वयीनि अथवपि । यदि पूर्वजन्ममहावे धत्तजन्ममन्मन् कश्च उद्योति-द्वय प्रकटवति । तेन ज्ञापते वर्मादिमरकतमन्तो जीवा आनि ॥

पुनश्च राज्ञा आह—मयमिति । नव क्वो नवीनं यौवनात् । अष्टतल्लदस्य रम्यानि हर्म्यानि, शिवा सुमनरा भिमथ । एतानि संसारतरो फलानि वर्तन्ते । नमः परोऽस्ति इति वार्ता मृषैव मिथ्या वर्तते । किं तु अपचननीयमादिक इत्येव तदर्थं वर्तते ॥

दोष इति । जमीषां यदवनीषीणां पुनश्च एक एव दोषो वर्तते । यत् जन्मान् चरुद्वयीनि जमनि संगारे उपजन्म यौवनीषीणादिसंख्यः सुखहेतुः स्वैर्यथ स्थिरत्वात् प्राप्ति । किं तु यौवनीषीक एव अपचयमेव वर्तते । तदुक्तं सुमनस्य महाचरित्वा जन्मार्थमहासाधन—
'समस्तपराकस्य संसारे वयमथा जन्तुपटलपुत्रा जायन्ते वा चमरि । सज्जनपुनर्गतीरा-
दीनि विपुचमनि सानिधिति नमः मिद्धि संगारवृत्तम् ।' तस्यैव यौवनीषीणां स्थिरत्वात्तद्वये तदवधिदां नवरूपानि परं वेचत तपःप्रयासः देहस्य लयाव आत्मा ॥

वालस्य मौग्ध्यात् तपोधिकारो युवा तपस्येद्यदि तत्र दण्डः ।

कुटुम्बभाराधिकृतश्च मध्यो वृद्धः पुनर्वृद्धिसहाय एव ॥

परोपरोधादयमेवमात्मा मिथ्याग्रहग्रस्तमनःप्रतानः ।

स्वयं विजानन्नपि दैवदूतैराकृष्य नीयेत भवभ्रमाय ॥

चरमोऽपि पक्षः श्रेयानेव । द्विधा खलु प्राणिनामापदो भवन्ति—संभवत्प्र-
तीकाराः, कालकृतावताराश्च । तत्राद्यानामुपशमनाय प्रतिस्वप्नविधिः श्रेयः-
संनिधेरेव रणाजिरेषु राजव्यञ्जनव्याजेन द्विपद्विपधराणाममर्षविपवर्षस्य
प्रतीकार इव । मध्यमस्तु पक्षोऽतीव मध्यमः ।

वालस्येत्यादि । हे मात', वालस्य शिशोस्तपोधिकारो दीक्षाग्रहणनियोगो न वर्तते ।
कस्मात् । मौग्ध्यात् मुग्धस्वभावात् । यदि चेत् युवा तरुणस्तपस्येत् तपः कुर्यात्
तत्र तप करणे दण्डः प्रायश्चित्तं वर्तते वपुर्दण्डन कष्टं वा भवति । मध्यः अर्ध-
वृद्धः पुमास्तु कुटुम्बभाराधिकृतो भवति कुटुम्बोदरपूरणं करोति । पुनः पश्चात् वृद्धो
वर्षीयान् वृद्धिसहाय एव कालान्तरेणोदरं पूरयति । जाल्यलकारः । तथा चोक्तं गुणम-
द्रेण महाकविना—'बाल्ये वेत्ति न किञ्चिदप्यपरिपूर्णो हितं वाहितं कामान्धः खलु
कामिनीद्रुमघने भ्राम्यन्वने यावने । मध्ये वृद्धतृपार्जितु वसुपशु ह्यिभ्राति कृष्यादिभिः
वार्षेवार्धमृतः क्व जन्मफलिते धर्मो भवेन्निर्मल ॥' इति ॥

परोपरोधादित्यादि । परोपरोधात् मातृपित्रादि आक्षेपात् अयं आत्मा एष
जीवो मिथ्याग्रहग्रस्तमनःप्रतानो मिथ्याग्रहोऽसत्यपिशाचग्रहस्तेन ग्रस्तो गृहीतो मनःप्रतानो
मनोव्यापारो यस्य स तथोक्तः वर्तते । स्वयमात्मना विजानन्नपि विशेषेण चेतन्नपि
दैवदूतैः कृतान्तर्किंकरैराकृष्य तान् नयित्वा भवभ्रमाय ससारपर्यटनाय नीयेत
नीयेत ॥

चरमोऽपि पक्षः शान्तिकपौष्टिकादिलक्षणः श्रेयानेव शुभ एव वर्तते । परं प्राणि-
पातेन न श्रेयानित्यर्थः । हे मात', द्विधा खलु प्राणिना आपदो विपत्तयो भवन्ति । कां
तां ह्येव प्रकारौ । संभवत्प्रतीकारा आसन्नापदा प्रतीकारा, कालकृतावताराश्च कृतान्त-
कृतोत्पत्तयश्च । तत्र तयोर्मध्ये आद्याना संभवत्प्रतीकाराणां आपदा उपशमनाय प्रतिस्वप्नविधिः
श्रेयःसंनिधेरेव पुण्याचरणादिव भवति । प्रतिस्वप्नविधिः क इव । रणाजिरेषु सग्रा-
म-
ङ्गणेषु राजव्यञ्जनव्याजेन द्विपद्विपधराणां शत्रुसर्पाणां अमर्षविपवर्षस्य क्रोधविपवर्ष-
णस्य प्रतीकार इव विद्याधरभेषजमन्त्रतोयहवनादिप्रतीकार इव । मध्यमस्तु पक्षः स्वप्न-
शङ्का इत्यादि यत्पठितं स अतीव मध्यमः निरुद्धः ॥

महोरात्रं यथा हेतुः प्रकाशध्वान्तबन्धनि ।

तथा महीपतिहेतुः पुण्यपापप्रवर्तने ॥

उक्तं च—

रात्रिं धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे पापा समे समा ।

राजानमनुवर्तन्ते यथा राजा तथा प्रजाः ॥

इति । मृतसरक्षणं हि क्षत्रियाणां महान्धर्मः । स च निरपराधप्राणिबधे
नितरां निराकूटः स्यात् । नृपतिप्रतिष्ठानि च सक्तुं वेदिनां व्यवहारस्य
शान्तिं वर्तन्ते । नृपत्यायत्ता पुण्यपापहेतवो वर्णाश्रमाणांमाचारव्यवस्थाश्च ।
ते च नृपतयः कामक्रोशाम्यामञ्जनेन वा यथैव शुभमशुभं वा कर्मां
मन्ते तथैव जानपदा अपि । श्रूयते हि—बह्नीमण्डले नृपतिदोषाद्भूदेवे-

मह इति । महश्च रात्रिश्च बहोरात्रम् । 'मह' सर्वकालेष्टसंस्तव्यतुल्यवर्णदोषादिव
रात्रिः' इत्यनेन उत्पुङ्गवो भवन्तीति निपातः । यथा येन प्रकारेण हेतुः कारणं वर्तते । क-
स्मिन् । प्रकाशध्वान्तबन्धनि प्रकाशे प्रकाशोत्पादे अहर्दिनस्यो हेतुः वर्तते ध्वान्तबन्धनि
बन्धनारोत्पादे रात्रिहेतुर्वर्तते । तथा तेन प्रकारेण महीपती राजा हेतुः प्रजास्ये वर्तते ।
कस्मिन् । पुण्यपापप्रवर्तने पुण्यस्य प्रवर्तने पापस्य च प्रवर्तने ॥

उक्तं च—पूर्वमापितं वर्तते चापकममृतमिच्छति । रात्रीत्यादि । रात्रिं राजानि
धर्मिणि धर्मिष्ठे सति प्रजा धर्मिष्ठा भवन्ति । नापे पापिष्ठे राजानि सति प्रजाः प्रजाः अपि
पापिष्ठा भवन्ति । समे समाने मन्त्रस्थे राजानि प्रजा अपि समं मन्त्रस्था भवन्ति । प्रजा
राजमनुवर्तन्ते राजानः पुण्यशुभकारिणो भवन्ति । यथा राजा अहस्यो राजा तथा
प्रजा प्रजा अपि तदहस्ये भवन्ति ॥

हे मातः, मृतसरक्षणं प्राप्तिनां प्रष्टुमर्हन् हि निश्चयेन क्षत्रियाणां राजपुत्राणां
महान् पुङ्गवो वर्तते । स च सर्वो निरपराधप्राणिबधे निर्दोषबन्धुव्यापनं नितरां
महिषदेव निराकूटो निषिद्धः स्यात्कैव । नृपतिप्रतिष्ठानि च राजाधराणि च सक्तुं निश्चयेन
वेदिनां प्राप्तिनां व्यवहारस्य शान्तिं व्यवहारस्य शान्तिं किमिति शान्तिप्राप्त्यानि वर्तन्ते सन्ति ।
नृपत्यायत्ता राजाधीनं पुण्यपापहेतवः पुण्यपापकारणानि यथाश्रमाणां आश्रमसंविधौ-
व्याप्यां प्रमादप्रवृत्तव्यवस्थाप्रवृत्तिभिर्युक्ता च आचारः आचरणं व्यवस्थां मर्यादां वर्तन्ते ।
ते च नृपतयः कामक्रोशाम्यामञ्जनेन वा यथैव आश्रमेन वा अज्ञानतया वा सर्वत्र केनैव
प्रकारेण शुभमशुभं वा पुण्यपापं वा कर्म अश्रमस्य कुर्यात् तथैव तेनैव नृपतिप्रकारेणैव
जानपदा अपि लोका अपि अश्रमस्ये । श्रूयते हि आकर्षते हि—वन्धात् बह्नीमण्डले

ष्वासवोपयोगः, पारसीकेषु स्वसवित्रीसंयोगः, सिंहलेषु च विश्वामित्रसृष्टिप्रयोग इति । ततश्च ।

यथैव पुण्यस्य सुकर्मभाजां पष्ठांशभागी नृपतिः सुवृत्तः ।

तथैव पापस्य कुकर्मभाजां पष्ठांशभागी नृपतिः कुवृत्तः ॥

अपि च ।

यः शस्त्रवृत्तिः समरे रिपुः स्याद्यः कण्टको वा निजमण्डलस्य ।

अस्त्राणि तत्रैव नृपाः क्षिपन्ति न दीनकानीनशुभाशयेषु ॥

तन्मातः, अहमैहिकामुत्रिकचरित्रानपत्रपस्तेषु प्राणिषु कथं नाम अस्त्रं प्रयोजयामि । किं च ।

न कुर्वीत स्वयं हिंसां प्रवृत्तां च निवारयेत् ।

जीवितं बलमारोग्यं शश्वद्वाञ्छन्महीपतिः ॥

रत्नपुरपतने नृपतिदोषात् राजदोषात् भूदेवेषु ब्राह्मणेषु आसवोपयोग मद्यपानम् । तथा नृपतिदोषात् पारसीकेषु राश्वानदेशेषु स्वसवित्रीसंयोग. ।

तथा नृपतिदोषात् सिंहलेषु च विश्वामित्रसृष्टिप्रयोग. श्रूयते वर्णसकर आकर्ष्यते इति ॥

ततस्तस्मात् कारणात् । यथेत्यादि । यथैव येन प्रकारेण सुकर्मभाजा पुण्यकर्मणा लोकानां सुवृत्तो नृपतिः सदाचारो राजा पुण्यस्य पष्ठांशभागी भवति, तथैव तेनैव प्रकारेण कुकर्मभाजा पापकर्मणा लोकानां कुवृत्तो नृपतिः दुराचारो राजा पापस्य पष्ठांशभागी भवति ॥

अपि च तथा च । य इत्यादि । यो रिपुः शत्रुः समरे सप्राप्ते शस्त्रवृत्तिरायुधवान् स्यात् भवति । तथा च अथ वा निजमण्डलस्य निजदेशस्य यः कण्टको धात्र्यादिदायकः भवति । तत्रैव शत्रौ नृपा राजानो अस्त्राणि क्षिपन्ति मुञ्चन्ति । न दीनकानीनशुभाशयेषु दीनेषु दुर्वलेषु कानीनेषु अकिञ्चित्करेषु शुभाशयेषु यतिवर्गादिषु अस्त्राणि न मुञ्चन्ति ॥

ततस्तस्मात् कारणात् हे मातः, अह ऐहिकामुत्रिकचरित्रानपत्रप इहलोकपरलोकाचरणे अनपत्रपः अविद्धः सन् तेषु प्राणिषु दीनादिषु निरपराधेषु । नामेति सभावनायाम् । कथं केन प्रकारेण अस्त्रं खड्गादिकं प्रयोजयामि व्यापारयामि । अपि न कथमपीत्यर्थः ॥

किं च । मनाग्विशेष कथयामि—नेति । महीपती राजा स्वयं आत्मना हिंसा प्राणिघातं न कुर्वीत न कुर्यात् । प्रवृत्ता च अपरैः कृतां हिंसा निवारयेत् निषेधयेत् । महीपतिः किं कुर्वन् । जीवितं दीर्घायुष्कं बलं शरीरस्य सामर्थ्यं आरोग्यं शश्वन्निरन्तरं वाञ्छन्महिलपत्न ॥

यो दद्यात्काश्चन मेरुं कूटस्थां चापि वसुधराम् ।

एकस्य जीवितं दद्यात्कृतेन न समं भवेत् ॥

यथात्मनि शरीरस्य दुःखं नेच्छन्ति अन्तर्ध्व ।

तथा यदि परम्यापि न दुःखं तेन आयते ॥

इति स्तोत्रप्रसंगे गतवत्येव दिने हिरण्यगर्भस्य मन्त्रिणः सुतेन नीतिः
बृहस्पतिना मामध्यापितवती अवत्येव । कथं माम् विमृता । विधेयमेव
चाशुभमपि कर्म । को कोषो यदि ह्यमानस्येवामनो न भवेत् सुखम्या
म्यापदि विमृष्टानि ।

संतर्पणार्थं द्विजेदेवनानां पुष्टार्घ्यमन्नस्य न सन्त्युपाया ।

अम्बेऽपि कोके बहवः प्रशस्ता सन्तः कुतः पापमिहाचरन्ति ॥

शुक्रशोषितसमूतमनुषीनां निकेतनम् ।

माम् चेत्प्रीत्येदेवानेतद्दद्यान्नुपायमहे ॥

य इति । यः पुमान् यैकमात्रं कावचं दद्यात् ददाति । इत्यां चापि वसुधरां दद्यात् ।
एकस्य जीवितमवदानं दद्यात् । न पुमान् कश्चिन् दत्ता गतं न भवेत् । जीवितस्यैव
अधिकृतं प्रत्युपायार्थम् ॥

यद्येति । तथा यैव प्रशस्तो जायते शरीरस्य दुःखं जन्मस्यो जीव नेच्छन्ति, तथा
तेन प्रशस्तो यदि च । जन्मस्यैव अन्तर्ध्वस्य जीवस्य च । दुःखं नेच्छन्ति यदि तेन
कोषेषु पुत्रजननं न जायते नेच्छन्ति ॥

इति एतत् स्तोत्रप्रसंगे पद्यमित्रं गतवत्येव दिनं दत्तं दिवसं हिरण्यगर्भस्य मन्त्रो
मन्त्रिणः सुतेन नीतिबृहस्पतिना मां अवत्येव समेव अध्यापितवती अनेपदम् । कथं मेव
प्रशस्तम् । मामपि संशयः । मित्युक्तं विमृष्टवती । विधेयमेव च वर्तय्यमेव च अशुभ
मपि कर्म पानकं कर्तव्यम् । यः कथा वर्तते तत्र तु न कथितम् । यदि च ह्यमानस्येव
कर्ममानस्येव अन्तर्ध्वस्यैव अनेपदं भवेत् । यदि न भवेत् । अनेपदं
अनेपदं सुखम्यानि सुखम्यानि विमृष्टानि व्यावृत्तम् ॥

संतर्पणार्थमित्यादि । द्विजेदेवनानां प्रशस्तोपदेवनादीनां संतर्पणार्थं जीवनायम्
जायते च शरीरस्य च पुष्टार्घ्यम्, अम्बेऽपि जीवनायार्थं बहवः अनेक प्रशस्ता
प्रशस्तवती त्र्येदेवमेव उच्यते मन्त्रिणं वर्तयम् । यदि हे मातः पुत्राः तन्पुत्राः
पुत्राः कथम् कथम् यदि इति कर्म इति अन्तर्ध्वस्यैव अनेपदं भवेत् ।

शुचति । हे मातः यदि कर्म वदन्तः दद्यात् प्रशस्तोपदेवनादीनां । कथं भवेत् जीवनायम् ।

मिथ्या चायं प्रवादः पशूपहारेण देवतास्तुष्यन्तीति ।

हताः कृपाणेन वनेऽपि जन्तवो वाढं म्रियन्ते गलपीडनाच्च ।

अदन्ति चैतान्स्वयमेव देव्यो व्याघ्राः स्तवार्हाः परमत्र सन्तु ॥

कृत्वा मिषं दैवमयं हि लोको मध्ये च मासे च रतिं करोति ।

एवं न चेद्दुर्गतिसंगतिः स्याद्दुष्कर्मणां कोऽपर एव मार्गः ॥

यदि च हिंसैव परमार्थतो भवति धर्मः, कथं तर्हि मृगयायाः पापधिरिति रूढिः, मांसस्य च पिधायानयनम्, तत्संस्कर्तुर्गृहाद्बहिर्वासः, रावण-शाक इति नामान्तरव्यपदेशः, पर्वदिवसेषु वर्जनं च ।

शुक्रशोणितसभूत शुक्र पितुः सप्तमो धातुः, शोणित रुधिरं मातृद्वितीयो धातुः, ताभ्या संभूतमुत्पन्नम् । पुनः कथं भूतम् । अशुचीना निक्तेन विष्टादीना स्थानम् । तर्हि एतस्मात् गच्छत यूयम्, व्याघ्रान् द्वीपिनः उपास्महे । तेऽपि यस्मात् मानेन प्रीयन्ते ॥

मिथ्या चायं प्रवादः अमल्योऽयं वादः । अयं कः । पशूपहारेण देवताः तुष्यन्ति सत्तोपमाप्नुवन्ति इति ॥

हता इति । हे मातः, जन्तवो वने । अपिगच्छात् नगरेऽपि । कृपाणेन हता मन्तो वाढमतिशयेन म्रियन्ते गतासवो भवन्ति । न केवलं कृपाणेन हताः । गलपीडनाच्च गलमोडनाच्च म्रियन्ते । छागार्दीना वक्षेण पूरयित्वा गलमोडनं कृत्वा मारयित्वा मारयन्ति कर्मचाण्डालास्तथापि म्रियन्ते । देव्यः कुलदेवतादयः स्वयमेव एतान् पशून् अदन्ति च किं नु खादन्ति च । अस्माद्गने किमपेक्षा कुर्वन्ति । व्याघ्रास्तु स्तवार्हाः स्तुतियोग्याः पर निश्चयेन अत्र ससारे सन्तु भवन्तु । यतस्ते पशून् मारयित्वा स्वयं भक्षयन्ति, देवतास्तु अस्मान् प्रेरयित्वा मरणं कारयित्वा पश्चात् भक्षयन्ति । ततो देवताः स्तवार्हा न भवन्ति ॥

कृत्वेति । अयं लोकः पापिष्ठो जनः दैव देवतासवन्धि मिषं कृत्वा हि निश्चयेन मध्ये च मासे च रतिं करोति । देवता भवान्यादयः किल मद्यपाने मासभक्षणे च रतिं कुर्वन्ति प्रीयन्ते इति कथयित्वा लोको मद्यादीं प्रवर्तते । एवं देवतामिषं चेत् न भवति तर्हि दुर्गतिसंगतिः नरकादिसंगतिः दुष्कर्मणा पापिष्ठाना अपरोऽन्यः क एव मार्गः स्यात् । अपि तु न कश्चिन्मार्गः स्यात् । देवतामिष एव दुर्गतिमार्ग इत्यर्थः ॥

यदि च हे मातः, हिंसैव जीववध एव परमार्थतो निश्चयाद्धर्मो भवति सजायते, तर्हि मृगयाया आखेटकस्य पापधिरिति रूढिः प्रणिद्धिः कथं केन प्रकारेण भवति । मांसस्य च पिधायानयनं आवृत्यानयनं कथम्, तत्संस्कर्तुः मांसकारस्य गृहाद्बहिर्वासः कथम्, 'रावण-शाक' इति नामान्तरव्यपदेशः । मांसस्य रावणशाक इति ईदृशं नामान्तरकथनं कथम्, पर्वदिवसेषु च अष्टमी-चतुर्दशी-अमावास्या-एकादश्यादिदिनेषु वर्जनं कथम् ॥

याचन्ति पशुरोमाणि पशुगात्रेषु भारत ।

सामद्वर्षसहस्राणि पच्यन्ते पशुपातकाः ॥

इति कथमियं पौराणिकी भुति ।

प्राणापातादिह्यतिः परधनहरणे सधम सत्यमाकर्ष्य

काळे शक्त्या मयेय युवतिभनकथामूकमाव परेषाम् ।

तृष्णास्रोतोविषन्धो गुरुषु च विनति सर्वमूतानुकम्पा

सामान्य सर्वशस्त्रेष्वनुपहतविधिः भेदसामेव मार्गः ॥

इति कथमेतत्सर्वपक्षीनमुवाच वररुचिः ।

होमज्ञानतपोमाप्यब्रह्मचर्यादयो गुणाः ।

पुंसि हिंसारते पार्श्वे चाण्डालसरसीसमा ॥

इति कथमियं व्यासोक्तिः ।

यावन्तीति । यावन्ति पशुरोमाणि पशुगात्रेषु वर्तन्ते । हे भारत भुविष्ठिर यद्यप्यत्र, यावन्ति वर्षमाह्वयि उत्तरिमाणा वर्षमाह्वयि पशुपातका नरकेषु पच्यन्ते । इत्येवम् इव कथं पौराणिकी भुति महाभारतसामुद्रिकः कथं वर्तते ॥

प्राणापातादिह्यतिः । प्राण्यपातश्च प्राण्यपरोपचान् निवृत्तिर्निवम, परधनहरणे परधन्यपहरणे संबन्धो ब्रह्मजीवनिवम, सधवायय अप्रवृत्तचनपरिहार, काळे सुनिवेज्यां सत्त्वा निवृत्तिप्रत्युत्तारेण मयेय शब्दं भवति परेषां परपुत्राणां युवतिभनकथा मूकमाव । वररुचिचामप्रसन्नमिच्छार्थं । तृष्णास्रोतोविषन्धो तृष्णा श्रोमः दैव श्रोते बल-प्रवाहस्य निवन्धः । परिप्रवृत्तिप्राप्तमिच्छार्थं । गुरुषु च शीतारेष्वेकेषु निवृत्तिर्निवस्तार सर्वमूतानुकम्पा सर्वेषु मितुंयेषु गुणवत्तु च भूतेषु अनुकम्पा कादम्भम्, सामान्य सर्वसाधारण सर्वेष्वेकेषु कर्तव्यविधिषु मन्त्रेषु भेदसां पुण्यसां एव पार्श्वे भवे मार्गः । कथमूतानुव मार्गः । अनुपहतविधिः । एव मार्गं श्रोत्रेण श्रोत्रहृत इत्यर्थः । इति कथं वेद प्रवृत्तेन मन्त्रैश्च सर्वपक्षीन सर्वमाचार्यं वररुचिः वाक्यावयव उवाच ॥

होमेत्यादि । हे पार्श्वे हे वर्तुल होमज्ञानतपोमाप्यब्रह्मचर्यादयो होमध भूमिमुक्ते वेदसाधमाभुतिः, ज्ञानं च यज्ञाभ्यासां जगन्नामम् । उक्तं च—‘यज्ञादरे कुशावर्ते विष्णवे नीलवर्णः । ज्ञाना कल्पयै तीर्थे संभवय पुनर्भवे ॥’ तपस्य साधनम् । उक्तं च—‘अहं तापमहं प्रातःकालेनयावद्यपिणम् । अहं परं च नाडीव्याहृत्य साधनं स्यतम् ॥’ ज्ञानं मन्त्रावयव, ब्रह्मचर्यं च नीलवर्णं होमज्ञानतपोमाप्यब्रह्मचर्यादि तानि शान्तिर्विदां नतवचनार्थना ये तपोका एते गुणा हिंसारतपुमि चाण्डालसरसीसमाः चाण्डालतवाप्ये-रवयवमप्याः । इत्येवम् इव कथं व्यासोक्तिर्वर्तमान्य तत्त्वज्ञानीपुत्राय उन्निवेचनं कथं वर्तते ॥

भूपितोऽपि चरेद्धर्मं यत्र तत्राश्रमे रतः ।

समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणम् ॥

इति कथमिदमाह वैवस्वतो मनुः ।

अवक्षेपेण हि सतामसतां प्रग्रहेण च ।

तथा सत्त्वेष्वभिद्रोहाद्धर्मस्य च कारणात् ॥

विमाननाच्च मान्यानां विश्वस्ताना च घातनात् ।

प्रजानां जायते लोपो नृपतेश्चायुषः क्षयः ॥

कथमिदमभाषत पाद्भुष्यप्रस्तावे भारद्वाजः ।

चातुर्मास्येष्वर्धमासिकम्, दर्शपूर्णमासयोश्चानूरात्रिकम्, राजनक्षत्रे गुरु-
पर्वणि च त्रैरात्रिकम्, एवमन्यासु चोपहतासु तिथिषु द्विरात्रमेकरात्रं वा सर्वे-
षामघातं घोषयेदायुर्वलवृद्ध्यर्थमिति कथमुपनिषदि वदति स्म विशालाक्षः ।

भूपितोऽपीति । भूपितोऽपि गृहस्थोऽपि चरन्कुर्यात् । कर्म । धर्मम् । अपिशब्दात्
यतिरपि धर्मं चरेत् । यत्र तत्र यस्मिन् कस्मिन् ब्रह्मचर्याश्रमे वानप्रस्थाश्रमे भिक्षुकाश्रमे
वा रतं धर्मं चरेत् । न कथंभूतः । सर्वेषु भूतेषु जीवेषु समः समतापरिणामः । लिङ्गं
जटिसुण्डीत्यादिकं चिह्नं धर्मकारणं धर्महेतुर्न भवति । इतीदृशमिदमेतद्वैवस्वतो मनु-
आदित्यपुत्रो मनुः कथमाह कथं ब्रवीति ॥

अवक्षेपेणेति । अवक्षेपेण तिरस्कारेण हि निश्चयेन गता साधूना शिष्टानाम्, अग-
तामसाधूना प्रग्रहेण स्वीकारेण च, तथा तेनैव प्रसारेण मत्त्वेषु अभिद्रोहात् वधकार-
णात्, अधर्मस्य च कारणात् पापस्य प्रयोजनात्,

विमाननाच्चेति । मान्यानां विमाननात् भद्रकरणात्, विश्वस्तानां च घातनात्,
प्रजानां लोकानां लोपो विनाशो जायते । नृपतेश्च नरेन्द्रस्य आयुषः क्षयो जायते
आयुस्तुल्यति । इदमेतद्वचनं पाद्भुष्यप्रस्तावे सधिविग्रहयानामनसश्चर्द्धर्माभावाः पाद्भुष्या
तदवसरे भारद्वाजो द्विजः कथमभाषत कथमुक्तवान् ॥

चातुर्मास्येषु वर्षाकाले अर्धमासिकं पञ्चदश दिनानि अघातं घोषयेत् । दर्शपूर्णमासयो-

.. . . .

चातुर्मासिकं । राजनक्षत्रे यस्मि-

नक्षत्रे राजो जन्मं ग्रभूत्, गुरुपर्वणि च सक्रान्त्यादिषु त्रैरात्रिकं त्रिदिनानि सर्वेषां अघातं
घोषयेत् । एवमनुना प्रकारेण अन्यासु च अपरासु च उपहतासु ग्रहणादिदूषितासु तिथिषु
द्विरात्रं द्वे दिने एकरात्रं वा तस्मिन्नेव वासरे सर्वेषां अघातं घोषयेत् आयुर्वलवृद्ध्यर्थम् ।
इतीदृशं उपनिषदि वेदान्तशास्त्रे विशालाक्षः प्रभाकरऋषिः कथं वदति स्म कथमुवाच ॥

को भगवन्निह धर्मो यत्र दया भूप सर्वसत्त्वानाम् ।
 को नामाप्तो यत्र हि न सन्ति सांसारिका दोषाः ॥
 तज्ज्ञाने क उपायः शान्त्रं यच्चैकवाक्यतायातम् ।
 तर्हि तपः किं विषयव्यासद्गविनिग्रहो यत्र ॥
 जीवः को यत्रैते भवन्ति बुद्ध्यादयः स्वमवेद्याः ।
 तस्यामूर्तस्य सतः शरीरबन्धः कथं भवति ॥
 स्वकृतैः कर्मभिरेव प्रयाति जीवः शरीरबन्धं वा ।
 वातेरितैः परागैर्भवति यथा संगमो नभसः ॥

मपि विहितचपलत्वमपि मा शिवशर्माणमवमत्य अवगणय्य तेन मह इन्द्रार्चितचरणानां प्रा
 दिगम्बरेण मह महती वेला इतीदृश उदन्त वार्तामङ्गरीन् चरार । कथभूतमुदन्तम् ।
 प्रश्नोत्तरपरम्पराप्रवृत्त मदीयेन राज्ञा प्रश्नपरम्परा कृता, तेन तदुत्तरपरम्परा दत्ता,
 तस्यां प्रश्नोत्तरपरम्पराया प्रवृत्त. संजात' प्रश्नोत्तरपरम्पराप्रवृत्तन्तम् ॥

क इति । राजा प्राह—हे भगवन् हे इन्द्रार्चितचरणमुनिस्वामिन्, इह संगारे धर्मं.
 क । भगवानाह—हे भूप, सर्वसत्त्वानां गुणनिर्गुणप्राणिना यत्र यस्मिन् धर्मं दया
 काष्ठ्यं वर्तते न धर्मं । राजा प्राह—हे भगवन्, यो नाम आप्तो देवो वर्तते ।
 मुनिराह—यत्र दोषाः हि निश्चयेन न सन्ति । के दोषाः । सांसारिकाः ससारे
 भवाः सांसारिकाः । सांसारिका दोषाः क्षुद्रादयः । उक्तं च—'क्षुत्पिपासा जगन्ना
 जन्मान्तकमया. मयाः । न रागद्वेषमोहाद्य यस्यान्ता. न स कीर्तिताः ॥' चकाराशिन्ता-
 गतिनिद्राविषादम्वेदविस्मया गृह्यन्ते । इत्यष्टादश दोषाः ॥

तज्ज्ञान इति । राजा प्राह—तज्ज्ञाने आप्तपरिज्ञाने क उपायः । मुनिराह—एक-
 वाक्यतायात पूर्वापरविरोधरहितं यच्च शास्त्रम् । राजा प्राह—तर्हि हे भगवन्, तपः किं
 दीक्षा का । मुनिराह—यत्र यस्मिन् तपसि दीक्षायां विषयव्यासद्गविनिग्रहः विषयाणां
 सार्धरमगन्धर्वपञ्चाना व्यामङ्गः सगतिस्त्वयि विनिग्रहः परेहगो वर्तते ॥

जीव इति । राजा प्राह—जीवः क आत्मा को वर्तते । मुनिराह—यत्र जीवे एते
 अर्मा बुद्ध्यादयो बुद्धिसुखदुःखादयो भवन्ति वर्तन्ते । बुद्ध्यादयो गुणाः कथंभूताः ।
 स्वसवेद्याः स्वेनैव सवेद्या आत्मनैव जापनीयाः । राजा प्राह—हे भगवन्, तस्यात्मनः
 अमूर्तस्य सतो मूर्तिरहितस्य शरीरबन्धः कथं केन प्रसारेण भवति ॥

स्वकृतैरिति । मुनिराह—स्वकृतैरात्मनोपार्जितं कर्मभिः कृत्वा एव जीवः शरीरस्य
 बन्धं मेलनं प्रयाति गच्छति । यथा येन प्रक्षरेण वातेरितैर्वायुप्रेरितैः परागै रजोभिः
 नभस आकाशस्य संगमो भवति मेलापकः स्यात् ॥

रे मम पुत्रस्य च तपस्यस्य च सर्वस्वखादिनः, प्रजानां च लज्जालुब्धाः, निशाचराः, किमेवमस्मत्पुत्रो भवतां नाशयितुं युक्तम् । ननु सदाहं निवारयामि भवतः, यदुतायमद्याप्यपरिपक्वबुद्धिः व्यलीकवैदग्ध्यात्मसमारोपितपण्डितमन्यभावः श्रीविलासरसवासनासंजातमुकुमारप्रकृतिश्चन्द्रगहिल इव प्रसिद्धेष्वपि वस्तुषु विस्मयोत्फुल्ललोचनश्छिद्यमानगलच्छगल इवाहितकारिणोऽपि जनस्य मुग्धतयातीवमुखनिरीक्षणकुतूहली कदाचिदपि जगन्मोहनाभ्यस्तकौशलैरिन्द्रजालकैरिव दिगम्बरैर्न गंगमयितव्य इति कोपसकम्पां वाचमुच्चारयन्ती तर्जयित्वा च मनाग्रभ्रूक्षेपेण माम्—अहो असंजातबुद्धिपरिपाक चार्वाक, समाकर्णय । ज्ञातः खलु भवतोऽभिप्रायः । तत्राहमेव समर्था दातुमुत्तरमित्यभिप्रेत्येदमवादीत्—

कृत्वा प्रसार्य आलम्ब्य दत्त्वा । रे अरे मन पुत्रस्य तपस्यस्य च मन्यस्य च मयैवस्वादिनः सर्वघनमलका, रे प्रजानां च लज्जालुब्धा उत्प्रेतप्राहृता, रे निशाचराः पिशाचा, अस्मत्पुत्रोऽस्माकं सुत भवतां युष्माक एव दिगम्बरसंगनकरणप्रसारणं नाशयितुं किं युक्तं किं विनाशयितुं योग्यो भवति । ननु सदा अहं भवतो युष्मान् निवारयामि निषेधामि, यदुत यन् अयं अस्मत्पुत्रः अद्यापि अपरिपक्वबुद्धिर्वर्तते । अयं व्यलीकवैदग्ध्यात्मसमारोपितपण्डितमन्यभावः व्यलीकेन अमत्येन वैदग्ध्येन विद्वत्तया आत्मनि समारोपित आनीनः पण्डितमन्यभावो पण्डितमात्मानं मन्यते पण्डितमन्य तस्य भावोऽभिप्रायो येन गतयोक्तः । पुनः कथंभूतोऽयम् । श्रीविलासरमवासनासंजातमुकुमारप्रकृतिः ध्रियो विलासस्य रमस्य भोगानामनुरागस्य वासना तया संजाता मुकुमारा प्रकृति स्तभावो यस्य गतयोक्तः । या गर्भिणी स्त्री चन्द्रग्रहणं मति पराया(?) स्वपिति तस्याः पुत्रश्चन्द्रग्रहिलो भवति । तद्वदयमपि प्रसिद्धेष्वपि वस्तुषु विस्मयात्प्रेष्वपि पदार्थेषु विस्मयोत्फुल्ललोचनो वर्तते । विस्मयेन आश्चर्येण उत्फुल्ले लोचनेन वितर्के जितनेत्र इदं किमिति वदन्ति । छिद्यमानगलः द्विधाक्रियमाणकण्टः छगलच्छगल इव अहितकारिणोऽपि साट्किनो जनस्य मुग्धतया अविज्ञानस्वरूपत्वेन अतीवातिशयेन मुखनिरीक्षणकुतूहली वक्तालोकनयिनोदवान् । अरे कदाचिन् अपि दिगम्बरैः सह अस्मत्पुत्रः न संगमितव्य न मेलनीय इति । कथंभूतं दिगम्बरैः । जगन्मोहनाभ्यस्तकौशलैः जगतां मोहने वशीकरणे अभ्यस्तमनुशालिनं कौशलं प्रवीणत्वं यस्ते तया तं । पुनः कथंभूतं दिगम्बरैः । इन्द्रजालकैरिव इन्द्रजालविद्याविद्विरिव । इति कोपसकम्पा कोपेन कम्पवतीं वाचं वाणीमुच्चारयन्ती मनाग्रभ्रूक्षेपेण तर्जयित्वा निर्मयस्य अहो यशोधर असंजातबुद्धिपरिपाक अनुपपन्नमनुष्यभूय
 इदं वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षणप्रकारेण अवादीजगाद । इदं कथमिति चेत् ।

न तर्पय देवपितृद्विजानां खामस्य होमस्य न चास्ति वार्ता ।
 भुतेः स्पृतेर्बाह्वरे च धीक्षे घर्मे कर्म पुत्र दिग्गम्बराणाम् ॥
 उद्गा पशूनां सङ्घर्षं प्रसन्ते ये सज्जनाः क्षीयगुणेन हीनाः ।
 त्वयः परस्तेः सह को हि गोष्ठीं करोतु देवद्विजनिम्बकैश्च ॥
 नामापि पूर्वं न समस्वमीषामभूत्कसौ दर्शनमेतद्वीर्यम् ।
 देवो मनुष्यः किञ्च सोऽप्यनेकस्त एवमिच्छन्ति च निर्विचारम् ॥
 घर्मे प्रमाणं सन्तु वेद एव वेदात्परं वैवतमत्र नास्ति ।
 नो वेद सन्वद् न हि वेदमेनं वर्णाश्रमाचारमसौ न वेद ॥
 अवास्ति मच्छिस्तव वैवतेषु हर हरिं चार्धय भास्करं वा ।
 नयन्ति हृष्टाः स्वपुरीं क्षमेन तुष्टाः मयच्छन्ति च राज्यमेते ॥

मेति । हे पुत्र, एतेषां दिग्गम्बराणां घर्मे देवपितृद्विजानां तर्पय न वर्तते, खामस्य होमस्य च वार्तापि नास्ति भुतेर्बाह्वरे स्पृतेर्वीर्याणां एते बाह्वरे अवीर्याणां वर्तन्ते ईदृशिवानां दिग्गम्बराणां घर्मे ते एव नो दुष्टिः कर्म वर्तते ॥

उद्गा इति । ये दिग्गम्बरा उद्गा कर्मसिद्ध्याः पशूनां सङ्घर्षं विरज्यां धनान् प्रसन्ते तुष्टयन्ते । ये सज्जना अपत्रपदा धीक्षुमेन च वृत्तिस्तथा वासुप्रकाशनेन हीन्य वर्तन्ते । तैः दिग्गम्बरे सह सता परस्मात्परः कः पुमान् गोष्ठीं वार्तां करोतु निश्चयस्तु । कश्चम् । हि स्तुत्यम् । कर्महीनः दिग्गम्बरी । देवद्विजनिम्बकैश्च हरिहरद्विरव्यपमार्तिदेवानां द्विजानां च ब्राह्मणानां निम्बकैः अश्वत्थारकैश्च ॥

नामेति । हे पुत्र, एतदीनां अवीषां दिग्गम्बराणां पूर्वं कनतुपयैनाद्यापरादिषु याम्यापि न समस्ति वर्तते । उगहीनं कर्मैव दिग्गम्बरीनां पूर्वं न भवति कर्मैव नास्ते जगद्गुरुः । तं दिग्गम्बरा एवं बहुधा प्रकारेण निर्विचारं यथा भवत्येवं इच्छन्ति च मन्यन्ते च । एवं कश्चमिति चेत् दिग्गम्बराणां भवते मनुष्यः किञ्च वेद लोऽपि भवेको बहुयत्नः ॥

धम इति । हे पुत्र, घर्मे कश्च वैद एव भुमिरेव प्रमाणं वर्ततः । वेदात्परं अत्र संछारे ईवते देवो नास्ति । वैद एव ईवतमिषावर्ष । या पुमान् धम्वयप्रकारेण एवं वेदं इमे वैदं न हि वैद वैद विजग्याति । कश्च च—“अहो तुवन् पदानां वचानां च निदेशथा । अश्वत्थे निपाक्यते शिवादीनां वचाकमात् ॥” वाः पुमान् वैदं न वैद अती पुमान् वर्णाश्रमाचारं अनुवीर्यन्तुराश्रमाचारं न वैद न चास्ति ॥

अथेति । हे पुत्र अथ वेदं तव अवती वैवतेषु मच्छित्तुगवः अस्ति वर्तते । तर्हि तं हरं श्रीमहादेवम्, हरिं वा अश्वमीषावत्तम्, वा अश्वत्थं भास्करं श्रीमूर्धन्यं च पूज्य ।

राजा—(स्वगतम् ।) अहो, नितर्गाद्विहारमलिने हि मनसि न भवति खलु सुधासंवन्योऽपि शुद्धये । यतः ।

अन्तर्न विज्ञाय सुधानुरागिता स्वभावदुष्टाशयता विमूढता ।

युक्तोपदेशे च विगृह्य वादिता भवन्त्यमी तत्त्वनिबन्धहेतवः ॥

अपि च ।

यः कार्यवादेषु कगेति संघां स्वपक्षहानां च भवेद्विन्द्यः ।

तत्र स्वयं सामपरेण भाव्यं केनाप्युपायेन फलं हि साध्यम् ॥

इयं हि तावज्जननी मदीया राज्यस्य माक्षादधिदेवता च ।

नर्ब तदस्या घटते विधानुं प्रसुर्यदेवेच्छति तत्करोति ॥

एते देवा इष्टाः सन्तः स्वपुंगं निज्जनगर्गे स्तलेक मिष्टुलेक उर्वेन्नादिक्षं नयन्ति । कथम् ।
क्षणेन सांप्रनया । एते देवा इष्टाः कोपं प्राप्ताः सन्तः राज्यं च प्रयच्छन्ति ददन्ति ॥

राजा श्रौयशोवरमहागजः स्वगत आत्मगत चिन्तयति—अहो आत्मन्, नितर्गाद्विहारमलिने हि निश्चयेन मनसि न भवति खलु सुधासंवन्योऽपि शुद्धये अमृतेन प्रसालनमपि निरालतां न सजयते ॥

यतः कारणात् । अन्तरिति । अन्तर्धिन न विज्ञाय अज्ञाता सुधानुरागिता कृषादेहः, स्वभावदुष्टाशयता वा स्वभावेन दुष्टदृष्टयत ततः, तृतीयं विमूढता अज्ञानतन्, चतुर्थं युक्तोपदेशे च युक्तार्थेनैव विगृह्य घटान्दरेण वादिता वादितम् । अस्मा एते चत्वारः पदार्थाः तत्त्वनिबन्धहेतवः तत्त्वज्ञाननिषेधकारणानि भवन्ति सजयन्ते ॥

अपि च तथा च । य इत्यादि । यः पुमान् कार्यवादेषु सन्त्यविकारेषु संगं प्रतिज्ञां करोति । यदेव न भवति तदा मन जिह्वा छिद्यते इत्यादि प्रतिज्ञां करोति । स्वपक्षहानां च निजपक्षनिप्रदस्थाने सति विन्द्यं निप्रतिपत्तिको भवेत् । तत्र तस्मिन् पुरेय स्वमाननः सामपरेण मृदुभाषिणा भाव्यं भवितव्यं भवनीयम् । केनाप्युपायेन फलं साध्यम् । कथम् । हि स्पृष्टमिति शेषः ॥

इयमित्यादि । इयमन्वादेर्वा हि निश्चयेन तावत्प्रथमतो मदीया ममं हिता जननी माना वर्तते । न केवलं जननी, राज्यस्य माक्षां प्रत्यक्षीभूता अधिदेवता च अधिष्टात्री वर्तते । तत्तस्मात् कारणात् अस्या अन्वादेऽप्यः नर्ब मयि निर्घाटनादिकं विधानुं कर्तुं घटते संगच्छते । अनुमेयार्थं अर्थान्तरन्यासेन दृश्यति—प्रसुं स्वामी यदेव दृच्छति तत्करोति ॥)

येनापि केनापि मिषेण मार्त्यर्धमो विधेयः स्वहितैरुतान्यैः ।

अनेन कामेन कृतः पुराणैर्मार्गोऽयमात्मानुदयप्रवर्णः ॥

निर्निमित्तं न कोऽपीह जनः प्रायेण धर्मधीः ।

अतः श्राद्धादिकाः प्रोक्ताः क्रियाः कुशलबुद्धिभिः ॥

किं च ।

पर्वतीर्यातिथिश्राद्धवारवासरनारकाः ।

नित्यं दानुमशक्तानां पुण्यायोक्ताः पुरातनैः ॥

जन्मैकमात्माधिगमो द्वितीयं भवेन्मुनीनां व्रतकर्मणा च ।

अमी द्विजाः साधु भवन्ति तेषां संतर्पणं जैनजनः करोति ॥

द्वयेन मार्गेण जगत्प्रवृत्तं गृहस्थवृत्त्या यतिकर्मणा च ।

तस्य द्वयस्यापि विभिन्नसृष्टेः शीतोष्णवर्त्नकतया प्रवृत्तिः ॥

परतर्पिणी भवति पितृणां तर्पिणी भवतीति किं तेन न दृष्टं न ज्ञातम् । नैऽपि श्राद्धादिषु न पुर्वन्ति न च तथा वर्त्तन्ते ॥

येनापीत्यादि । हे मातः, येनापि केनापि मिषेण छद्मना मार्त्यः समुत्सर्गः धर्मो विधेयः । कथमर्त्तमान्यः । स्वहितैरुतान्यैः आनन्दितनक्षिष्टैः । अनेन कामेन अनया दृच्छया पुराणैर्धर्मनैर्गम्य मार्गः श्राद्धलक्षणो मार्गः कृतो विहितः । कथमर्त्तः पुण्यैः । आत्मानुदयप्रवर्णनिजान्मर्माभ्याप्राप्तिविनर्धनः ॥

निर्निमित्तमित्यादि । हे मातः, इह मगरे कोऽपि जनो निर्निर्मितं कारणं विना प्रायेण धर्मधीः धर्मबुद्धिर्न वर्त्तते । अत एवस्मान् कारणान् कुशलबुद्धिभिः श्राद्धादिकाः क्रियाः प्रोक्ताः ॥

किं चास्मि विधेयः । एवंत्यादि । नित्यं गयेद्यल दानु दानं कर्तुमशक्तानां पुण्याणां पुरातनैर्धर्मनैरेते अवसराः पुण्याय प्रोक्ताः । एते के । पर्वे च अमावास्यादिकम्, तीर्थे च गङ्गागोदावर्यादिकम्, अतिथयश्च प्राधुर्गताः, श्राद्धं न पक्षमध्ये भोजनदानम्, वाग्य आदित्यादिकं, वाग्यं यस्मिन् देवो पित्रादिभ्यो मृतः, नायका गेहिष्ठादिनक्षत्रम्, पर्वतीर्यातिथिश्राद्धवारवासरनारकाः ॥

जन्मेत्यादि । एक जन्म आत्माधिगमः आत्मलाभः । उत्पत्तिरित्यर्थः । गर्भाग्नि-संस्कारमित्यर्थः । द्वितीयं जन्म व्रतकर्मणा न दीक्षाकर्मणा मुनीनां तृतीया भवेन्संजायते । अमी एते मुनयो द्विजा ब्राह्मणाः साधु भवन्ति समीचीनतया मजायन्ते तेषां मुनिलक्षणानि द्विजानां संतर्पणं चतुर्विधं दानेन संप्राप्य जैनजन आर्हतो लोकः करोति विदधानि । कथं भवत्येकं द्विजानां संप्रीणनं जैनानां न वर्त्तते ॥

द्वयेनेत्यादि । हे मातः, द्वयेन मार्गेण जगदयः मनुष्यलोके प्रवृत्तं प्रचलितम् । तन्

आत्मा ब्रजेतासमयागमे वा पठेद्यदि ध्यानमुपाशरेद्वा ।
 खानं भवेदेव गृहाभितानां स्वर्गोपवर्गागमसंगमाय ॥
 सरित्सरोवारिधिपापिकामु मिमञ्जनोन्मञ्जनमात्रमेव ।
 पुण्याय चेत्तर्हि जलेचराणां स्वर्गं पुरा स्यादितरेषु पश्चात् ॥

तदाह—

रापद्मेवमहोम्भवाः क्षीणां ये ब्रह्मवर्तिनाः ।
 न ते कश्चेन बुध्यन्ति खानापीर्वक्षतेरपि ॥
 बद्धमैकार्वाभिमबाजशुखौ होमो भवेद्भूतवन्निष्ठ माम् ।
 सुबाण्डसः स्वर्गसुखोपिताद्वा साधन्ति किं बहिर्गतं निमित्ता ॥

विष्णु । एतत्स्वरूपं एतत्स्वाचारेण यतिर्कर्मण्यं च ब्रह्मचारेण च तस्य द्वयस्यापि एतत्स्व
 ब्रह्मिर्गर्ह्यकस्यपि एकमेव प्रवृत्तं न वर्तते । ब्रह्मचर्येण तस्य । विनिर्मुक्तः पूजयाचरत् ।
 किं तत् । शीतोष्णतः । यथा शीतं पूजयन्तं पूजकं तत्र एवमेव पूजकं ब्रह्मिन् पूजकं ॥

आत्मेत्यादि । अस्मात् भूतं सर्वलघोत्तममहंत्वं ब्रजेत अथ अथवा जपान्
 मन्त्रं वा जपन्तं किन्तुपुण्यं जगामवर्षी सरस्वतीमूर्तिं वा ब्रजेत पूजयेत् । तथा शौचम्—
 यच्छेत्तं त्रिंशद्द्वयं इत्येकमित्यादि चरितं कथं हरा च । उदमुक्ताहरता ये ईदं इत्युक्तं
 यथा चरितं वा ॥ आत्मा ब्रजेत् जपन्तं कुर्वन् वा भवन्तं जपान्मुक्तयेत् कुर्वन् ।
 ब्रह्मभित्तानां एतत्स्वर्गां ज्ञानं जकेन जरीरज्ज्वालात्वं भवन्तं भवन्तं जपानि निवेद्यः ।
 तत्कर्म निमग्नम् । सत्त्ववर्गाज्जपानसंगमाय गृहस्था पूर्वं स्वर्गं ज्ञानि, ततश्च त्वां
 इत्युक्तं मोक्षं ब्रजति । त्रिंशद्वयमिति शेषः ॥

सरित्सित्यादि । हे मात, सरित्सरोवारिधिपापिकामु सर्वजगत्सुखसुखीर्षिभ्यस्तु
 मिमञ्जनोन्मञ्जनमात्रमेव बुद्धममात्रमेव च पुण्याय भवति तर्हि, जलेचराणां तद्वत्तज
 सवर्गाणां स्वर्गाणां स्वर्गं पुरा स्यात्, इतरेषु ब्रह्मभित्तानां पुण्याय स्वर्गं ज्ञानं ॥

तदाह तदुक्तम्—रागेत्यादि । ये पुण्या रागद्वेषमदम्यन्तः यन्निर्गन्तुरसहसा
 ये पुण्याः क्षीणां ब्रह्मवर्तिनो जपन्तः, त पुण्या जकेन शीतकर्मण्येन न बुध्यन्ति त्वं
 शीतरेपि ज्ञानात् इति पूर्वभाषिन् वर्तते । तथा शौचम्—‘बुद्धमन्तर्गतं वितां त्वं ज्ञानात्
 बुध्यति । जपान्मुक्तयेत् जपन्तं पुरामाण्डमिवापि ॥’

पदकर्मत्यादि । बद्धमैकार्वाभिमबाजशुखौ होमो भवेद्भूतवन्निष्ठ माम् ।
 बद्धमैकार्वाभिमबाजशुखौ जपान्मित्रीकरणात् होमो भवेत् अविमन्त्रे आधुनीर्षित ।
 न वेवन् होमो भवेत्, भूतवन्निष्ठ जपान्गणां प्राक्कार्वा च । अयेति वैभवावाधायम् ।

तत् 'अग्निमुखा वै देवाः' इत्यस्यायमर्थः—अग्निरिव भामुरं मुखं येषां ते तथा । चन्द्रमुखी कन्येतिवन्, न पुनरग्निरिव मुखं येषामिति, प्रतीतिविरोधान् ।

मोक्षार्थमुद्युक्तधियां नराणां ज्ञानेन होमेन च नास्ति कार्यम् ।

गृहस्थधर्मो न यतैर्यतेर्वा धर्मो भवेन्नो गृहिणः कदाचित् ॥

तदुक्तम्—

विमत्सरः कुचेलाद्गः सर्वद्वन्द्वविवाजितः ।

समः सर्वेषु भूतेषु स यतिः परिकीर्तितः ॥

आपन्नानं व्रतज्ञानं मन्त्रज्ञानं तथैव च ।

आपन्नानं गृहस्थस्य व्रतमश्रमपन्विनः ॥

मुधान्धमः मुधा अमृतमेव भक्त येषां ते मुधान्धमः स्वर्गमुद्योचितात्ता निन्दिष्या देवाः
वद्विगत अग्नौ वषट्कृतं किं ग्राहन्ति । अपि तु न ग्राहन्तीत्यर्थः ॥

तन्मस्मान् कारणान 'अग्निमुखा वै देवाः' इत्यस्य वेदाश्रयस्य अयमर्थो वर्तते । अयं क । अग्निरिव भामुरं मुखं येषां ते तथा । अग्निमुखा किंयत् । चन्द्रमुखीत्युक्तं तद्वि न कन्याया मुन चन्द्र एव वर्तते, किं तु चन्द्रमदश मुख कन्याया वर्तते इत्यर्थः । न पुन-
रग्निरिव मुख येषां ते अग्निमुखा इत्यर्थो न वर्तते । वस्मान् । प्रतीतिविरोधान् । मुरास्य
प्रतीतिदन्ताष्टनानिकानेववर्णाटिकैर्भवन्, न च तथा वर्तते ॥

मोक्षार्थमित्यादि । मोक्षार्थ उद्युक्तधिया उद्यमपरयुद्धानां नराणां मुनीनां ज्ञानेन
होमेन च कार्ये नान्ति कार्यं न वर्तते । गृहस्थधर्मो यतेन वर्तते । यतैर्वा धर्म कदाचिद-
पि गृहिणो नो भवेत् ॥

तदुक्तम्—विमत्सर इत्यादि । विमत्सरः परेषां शुभद्वेषरहितः, कुचेलाद्गः कुचेला-
मितिना वस्त्रं तद्वदग मलिनमय यस्य स कुचेलाद्गः, सर्वद्वन्द्वविवाजितः सर्वेषु द्वन्द्वेन
कलहेन युद्धेन च विवाजितो गृहितः । सर्वेषु भूतेषु च सम समानबुद्धिः स पुमान् यतिः
परिकीर्तितः यतिरिति कथितः ॥

आपेत्यादि । हे मानः, आपन्नानम् । जलज्ञानम् । अथ 'अप्' इति व्यञ्जनान्तोऽस्ति, तथा
'आप्' इति आकाशान्तोऽप्यस्ति । तेन आपेन ज्ञान आपन्नानम् । व्रतज्ञानं व्रतेन ज्ञानम् ।
उपवामादिना ज्ञानमित्यर्थः । मन्त्रज्ञानम्—'ओ अमृतोऽत्रेव अमृतं श्रावय श्रावय सं
मे ह्रीं छ्ळं द्रौं द्रां द्रीं द्रीं द्रावय द्रावय स हें ह्रीं ह्वीं हम् । स्वाहा' इति मन्त्रज्ञानम् ।
तथैव न तेनैव प्रकारेण आपन्नानं गृहस्थस्य भवति । व्रतमश्रमपन्विन ज्ञानं भवति ॥

न स्त्रीभिः संगमो यस्य यः परे ब्रह्मणि स्थितः ।

तं शुचिं सर्वदा प्राहुर्मरुतः च हुताशनम् ॥

इति ।

अत्र सामान्यवर्णाधि बर्ज्यप्राज्ञानि भारतः ।

इतिहास पुराणं च वयीदं सर्वमुच्यते ॥

ततश्च शुचिस्तुतिभ्यामतीव बाधेऽवस्थेनाहंत्समये कथं नाम ज्योति
प्राप्ते वचनमिदमुक्तम्—

समग्रं शनिना दृष्टं क्षपणं कोपितं पुनः ।

तद्भक्तस्य पीडायां तावेष परिपूजयेत् ॥

सांख्य योगो लोकायतं चान्नीक्षिणी । तस्यां च स्यादस्ति स्वात्मास्तीति

नेत्यादि । अत्र श्रुति संगमो न भवति च पुत्रान् परे ब्रह्मणि आत्मभावनायां
स्थिते वर्तते, तं पुरुष सर्वदा शुचिं प्राहुर्मरुतः । निरुद्ध इति शेषः । भारतं च हुताशनं
शुचिं प्राहुः । यथा पशुसर्पबालादपि अन्तः सन् पशो वृषस्यापि लगति तत्र भक्ति
शेषः । अपि तु चण्डालादप्यनीवते । अस्ति पुनर्मरुतस्य निःशङ्कं वयं मनश्च
सीतलयाद् ब्रह्मणो तदा शुचिरीति मन्त्रिभ्यः ॥

अत्र इत्यादि । अत्र चण्डालादपि सामान्यवर्णादपि अचर्यादि
अपर्वणवेदमन्त्राः, वयं चण्डालादपि अन्तः, अत्रानि शिलाकल्पमन्त्राश्च अन्तोऽपि
विद्विज्योतिषं निदकं अस्ति वदन्ति । हे भारत शुचिश्चिरमद्वयः इतिहासो भारतं सम्य-
कं च । अत्रापि पुराणम् । अत्रापि बीमाभावाच्चान्तं च विपुलम् । इत्यन्तर्गतं
शान्तं वयं उच्यते कथम् ॥

ततश्च तन्मात्रं धरणात् शुचिस्तुतिभ्यां वैद्वर्गबालादपि अतीव बाधे बहिर्भूते अत्र
तत्र अत्रतन्मात्रेण अहंत्समये अहंते संजातं अस्ति कथं नाम ज्योतिप्राप्ते ज्योतिष्का
वैरागे इदं वत्समात्रं वचनं कथमुक्तम् । इयं विमिति चेत्—

समग्रमित्यादि । समग्रं परिपूर्णं यथा भवत्येव शमित्यार्थेन चण्डालः तस्य
स्थाने स्थितिवाक्येनैव । क्षपणं रियम्बरं कोपितं । तद्भक्तं शनिमन्त्रं क्षपणमन्त्रं
तस्य अने क्षपणमन्त्रं च पीडायां पशुबालादपि तावेष शनिमन्त्रक्षपणमन्त्रेण परिपूज-
येत् पूजयेत् कुर्वेत् । तत्प्राप्तं वैषं तन्पीडाविवारमन्त्रं पूजयेत् । अर्थः च—‘इदमप्युक्तं
वचनमेव चण्डालादपि कथ्यते च । वचन्ति वाचस्पत्या आत्मनि वैषं प्रवक्ष्यन्ति च’

सांख्यमित्यादि । नात्र अत्रतन्मात्रेण अत्रतन्मात्रेणैव, अत्रैव वैषाच, अत्रैव

नमश्चरणक इति बृहस्पतिराखण्डलस्य पुरस्त्वं समयं कथं प्रत्यवतस्थे ।

प्रजापतिप्रोक्ते च चित्रकर्मणि—

श्रमणं तैल्लिप्ताङ्गं नवभिभिनिभिर्युतम् ।

यो लिखेत्स लिखेत्सर्वा पृथ्वीमपि समागराम् ॥

आदित्यमते च—

भववीजाङ्कुरमथना अष्टमहाप्रातिहार्यविभवसमेताः ।

ने देवा दशतालाः शेषा देवा भवन्ति नवतालाः ॥

वराहमिहर्व्याहते प्रतिष्ठाकाण्डे च—

विष्णोर्भागवता मयाश्च मवितुर्विप्रा विदुर्वाक्षणां

मातृणामिति मातृमण्डलविदः शंभोः समस्ता द्विजः ।

काचन चार्वाकमतम्, एतन्नय आन्वाक्षिप्य विद्या बध्यते । तस्मा आन्वाक्षिकीविद्यायां स्यादन्ति नास्ति इतीदृशं वचनं नमः श्रमणको वदति । इत्येवप्रकारेण बृहस्पतिः सुगन्धर्व आखण्डलस्य पुरस्त्वं समयं क्षपणकदागुनं कथं प्रत्ययनस्ये कथं प्रतिपादितवान् ॥

प्रजापतिप्रोक्ते च चित्रकर्मणि चित्रशास्त्रं । श्रमणमिति । श्रमणं तैल्लिप्ताङ्गं श्रमणतीर्थकरपरमदेव तैल्लिप्ताङ्गं कोटिभास्करममानत्रेजस्व नवभिः भित्तिभिर्युतम् । 'क्षालांऽथ वेदिरथ वेदिरथोऽपि मालवादीव(१)शाल इह वेदिरतोऽपि मालः' । वेदां च भाति मद्भि क्रमन (१)मर्दाये यस्मै नमस्त्रिभुवनविभवे जिनाय ॥' इति मधुमायवीक-धितक्रमेण नवभिर्भित्तिभिर्युतमित्याहुः । यो लिखेत् यश्चित्रकरो लिखति स चित्रकः लिखति । सर्वा पृथ्वीमपि । अपिगच्छान् पातालं नगलोकं च लिखेदित्यर्थः । कथं-भूता पृथ्वीम् । समागराममस्यानममुद्रसहिताम् । सर्वदोषावतीमन्यर्थः । इतीदृशं प्रजापतिवचनं कथम् ॥

आदित्यमते मूर्यतिद्वान्तं । भवेति । भवः संसारान्तर्य बीजं रागद्वेषां तस्माङ्कुरा-मोहनीयं कर्म तस्य मथनाः क्षयविनाशिनः अष्टमहाप्रातिहार्यविभवसमेताः अष्टां च तानि महाप्रातिहार्यानि अशोकवृक्षः, दिव्यपुष्पवर्षणम्, यांजनगामिनी वाक्, चतुःपष्टिचामराणि, दिव्यं गिह्रासनम्, कोटिभास्कराधिकन्द्रेचनप्रियदर्शरतेजः, सार्धद्वादशकोटिपटहवाद्यानि, छत्रत्रयं चापयुग्परि वर्तितानि, एव विभव ऐश्वर्यं तेन समेतास्तीर्थकरपरमा देवा दशताला भवन्ति दशहस्तमाना भवन्ति । शेषा देवा हरिहरादयः नवताला भवन्ति । तादृशं वचनं अहंप्रतिमामूर्चकं आदिचमतेः कथम् ॥

वराहमिहर्व्याहते वराहमिहाराचार्यकथिते प्रतिष्ठाकाण्डे च प्रतिष्ठाध्याये इतीदृशं कथं यदि दिगम्बरमतं कर्तुं समुपपन्नम् । इतीति किम्—विष्णोर्दिश्यादि । विष्णोर्भागव-

शाक्या सर्वहिताय शान्तमनसो मग्ना विनानां विदु-
 र्यं यं देवमुपाभिता स्पविधिना ते तस्य कुरु क्रिमाम् ॥

निमिषाभ्यासे च—

पथिनी राजहंसाश्च निर्मन्याश्च सपोषना ।

यं देवमुपसर्पन्ति सुमिषं तत्र निर्दिशेत् ॥

तथा—उर्व भारवि भवभूति-भर्तृहरि-भर्तृमेष्ठ-कण्ठ-गुणाग्र्य-ध्यास भा
 स-बोस-काञ्चिदास बाण-मयूर नारायण-कुमार-भाष-राजशेखरादिम
 हाकविकाव्येषु तत्र तत्रावसरे भरतप्रणीते काव्याभ्यासे सर्वमनप्रसिद्धेषु
 तेषु तेषुपास्यानेषु च कथं तद्विषया महती प्रसिद्धिः । तस्मात्

एवं निम्नो क्तिनां प्रसिद्धां भागवता वैष्णवां कुरु विदुः । मयाच अरिस्तोपजीविनो
 शाक्या सन्निधु भीमरूपा क्तिनां प्रसिद्धां कुरु । निष्ठा शाक्या क्तिनां विदुर्बलन्ति ।
 मातुनां तत्तन्मृगां शम्भवीन्द्राणीशराष्ट्रीधरवीर्यामुखाकन्येयौदीर्घकर्मिकमाना इमे
 क्तिनां प्रसिद्धां यत्तुमन्त्रकविरो भानुमन्त्रकविश्चायम् कुरु । रामो क्तिनां सज्ज्वा
 भस्मकश्चितो द्विजां शम्भवां कुम्भन् इति कर्षवशाद्विमर्शितिरिष्याम । शान्ता बीडा-
 सर्वहिताय दुहाच क्तिनां प्रसिद्धां कुरु । शान्तमनसो बलम् ।

“ “ विदुर्बलन्ति ते तु विनानां प्रसिद्धां कुरु । ये पुराण विद्विभो
 एहस्या य देवं उपाभिता सेनापयस्ते पुराण कविभिन्ना निबन्धनोपनिषत्तैश्च तस्य
 देवस्य क्तिनां कुरु इति ईदृशं वाक्यं वराहमिहिर-कपलुचक्षान्, वरि कर्मी विष्ण्वरा
 वत्तमा ॥

निमिषाभ्यासे च इतीदं वचनं वचम् । इतीति हिम् । पथिनीति । पर्ययौ राजहंसाश्च
 निर्मन्याश्च तपोबन्दाः पथिनी कमथिनी च देव भूमिन् देवे सरासी उपसर्पन्ति प्राबु-
 बन्ति तत्र तस्मिन् देवे सुमिषं निर्दिशेत् कथयेत् । यं इति राजहंसाश्च उपसर्पन्त्यानां
 यच्छन्ति तत्र देवं सुमिषं निर्दिशन् ॥

तथा तैर्वैद्य प्रचारेण उर्वैद्य भारविभ भवभूतिभ भर्तृहरिभ भर्तृमेष्ठभ कण्ठभ गु-
 णाग्र्यभ ध्यासभ भासभ बोसभ काञ्चिदानभ बाणभ मयूरभ नारायणभ कुमारभ भाषभ
 राजशेखरभ ते आर्यैर्देवा इत्यनुव-काव्याभ्यासादीनां ते च स महाकवयस्तेषां काव्येषु तत्र
 तत्रावसरे तस्मिन् विदुर्बलं प्रसिद्धे प्रकाशं तथा भरतप्रणीते काव्याभ्यासे तथा सर्वजनप्र-
 सिद्धेषु तेषु तेषु उपाभ्यासेषु इत्यन्तकथाषु च कथं केन प्रचारेण तद्विषया दिग्भरसंभ-
 विनी महती प्रसिद्धिर्बलते ॥

चत्वार एते सहजाः समुद्रा यथैव लोके ऋतवोऽपि षट् च ।

चत्वार एते समयास्तथैव षट् दर्शनानीति वदन्ति सन्तः ॥

यावत्समर्थं वपुरुद्धतायां यावच्च पाणिद्वयमेति बन्धम् ।

तावन्मुनीनामशने प्रवृत्तिरित्याशयेन स्थितभोजनाग्ने ॥

बालाग्रकोटावपि यत्र सङ्गे निष्किंचनत्वं परमं न तिष्ठेत् ।

मुमुक्षवमत्र कथं नु कुर्युर्मतिं दुक्कृयाजिनवल्कलेषु ॥

शौचं निकामं मुनिपुंगवानां कमण्डलोः संश्रयणात्ममस्ति ।

न चाहुर्लौ सर्पविदूषितायां छिनत्ति नासां खलु कश्चिदत्र ॥

वदन्ति जैनास्तमिहाममेतं रागादयो यत्र न सन्ति दोषाः ।

मद्यादिशब्दोऽपि च यत्र दुष्टः शिष्टैः स निन्द्येत कथं नु धर्मः ॥

हे मातः, तन्मात्रं कर्णान् । चत्वार इत्यादि । यथैव एते सहजाः स्वभावोत्पन्नाश्चत्वारः समुद्रा वर्तन्ते, यथैव लोके ऋतवोऽपि हिमशिशिन्वसन्तर्भाष्यनर्पाशरक्षणाय षट् वर्तन्ते, नयैव तेनैव प्रसारेण एते अनी चत्वारः समया जैनजैमिनिशास्त्रश्रवणमासास्त्यलोकायनतद्वयषट्दर्शनानीतिह्य मन्तो वदन्ति प्रतिपादयन्ति ॥

यत्त्वयोक्तम् उद्गा प्रमन्ते इति निन्दायचन तस्येदमुत्तरम्—यावदिति । यावन्काल उद्गतायां ऊर्ध्वताया वपुः समर्थं वर्तते, यावच्च पाणिद्वय बन्धमेति परस्परं मिलति, तावन्काल मुनीनां अशने प्रवृत्तिर्भवतीतीत्याशयेन ते स्थितभोजनाः ॥

बालाग्रेति । बालाग्रकोटावपि यत्र सङ्गे परिग्रहे निष्किंचनत्वं तिष्ठतिग्रहत्वं परममुत्कृष्टं न तिष्ठेत् भवति । तत्र दिगम्बरश्रमणे मुमुक्षवः अहो मातः, दुक्कृयाजिनवल्कलेषु मतिं कथं नु कुर्युः । अपि तु न कुर्युः ॥

शौचमिति । तथा अर्थात् यत्त्वयोक्तं तदप्यगन् । शौचं निकामं मुनिपुंगवानां कमण्डलोः संश्रयणान् ग्रहणान् समन्ति । अहुर्लौ सर्पविदूषितायां सर्पदंष्ट्राया खलु कश्चित् पुमान् अत्र संसारं नामा नाशिकां न च छिनत्ति न छेदयति । यदपविश्रमज्ञं तदेव प्रज्ञात्वन इत्यर्थः ॥

वदन्तीत्यादि । एते जैना इह संसारं तमाप्तं वदन्ति । तं कम् । यत्रास्ते रागादयो दोषा न सन्ति । यत्र च धर्मे मद्यादिशब्दोऽपि वक्रातवन्मद्यादिपानादिकं तच्छब्दोऽपि दुष्टे दोषवान् भोजनादित्यागाय भवति स धर्मः शिष्टैर्विद्वद्भिः । कथं नु इति प्रश्ने । निन्द्येत । अपि तु न निन्द्यत इत्यर्थः ॥

परेषु योगेषु मनीष्यान्धः प्रीतिं दधास्यात्मपरिग्रहेषु ।
तथापि देवः ॥ यत्र प्रसक्तमेतज्जयदेवमयं समस्तम् ॥
सन्ना न सन्ना कुशल न क्षीलं भुतं न पूतं न वरः प्रचारः ।
मयेन मन्दीकृतमानसानां विवेकनाशाय पिशाचभावः ॥
आतङ्कशोकायकेतनस्य जीवस्य दुःखानुभवान्नयस्य ।
देहस्य को नाम कृतेऽस्य मांसं सचेतनोऽद्यात्क्षणमहुरस्य ॥

उक्तं च—

सिद्धमर्षमार्गं यो मांसमश्नाति मानवः ।
स श्वभ्रातृ निर्वर्तेत यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥
सर्विग्रेऽपि परलोके स्वात्ममेवाशुभं पुनः ।
यदि न स्वात्त किं स्वादस्ति चेष्टास्ति को ह्यस्य ॥

परस्मिन्त्यादि । परेषु अणुसंख्येयानिषु योगेषु संख्येषु मनीषया कृत्वा को देव-
अन्धः श्रोत्राण्यं वर्तते, यो देव आत्मपरिग्रहेषु मत्समामात्मनिमर्षप्रपटीषु प्रीतिं दधाति
तथापि स हरिहृष्टिष्वे वरि देवो भवति तर्हि एतन् प्रसक्तं एव प्रसक्तं संभवत् । एतन्
मिम् । समस्तं जगदेवमयं वर्तते । यः शत्रुषु द्वेषं करोति वस्तुनां द्वेषं दधाति ।
तज्जगदेव शोऽपि नास्ति, सर्वं देवा वर्तन्ते ॥

छन्दोत्पादि । मयेन मन्दीकृतमानसानां जघीकृतचेतनां रक्षार्थीनां मया सन्ना
छन्दोयस्य न वर्तते, तथा मणरीनां क्षीलं ब्रह्मचर्यं दुष्टसं निषुच न भवति, तथा
पूतं भुतं न भवति, तथा प्रचारः प्रवर्तनं न वरः भेदो न भवति । एतन्पूर्वोक्तं वरि न भवति,
तर्हि किं भवति । विवेकनाशाय प्रमादबोधान् पिशाचभावः, मत्समव्यन्तारत्वं पिशाचत्वं
सुच्यते, तद्वदस्ति । उक्तं च कर्ममीश्वरेण महाशुनिना—“शुभं निम्बिहि निमुत इमुच हु
मुच नञ्जु बोधु । मतश्चे वद्विहि मि अद्विस्त इमेव हु पापरवैतु ॥

आतङ्कशोकादि । दे मांसं, जीवस्यैव देहस्य कृतकार्यस्य को नाम श्वभ्रातृ प्रेक्ष-
वान् पुमान् मांसमद्यान् जघानं मलमेव । कर्मभूतस्य देहस्य । आतङ्कशोकात्मकचेतनस्य
अपहृष्टं तपःश्रमहरो व्याधिः, शोचन् पयातापतपः, आमयन् सामान्यरोगः, तेषां
केतनस्य निदानम् । पुनः कर्मभूतस्य देहस्य । दुःखानुभवान्नयस्य । पुनः
कर्मभूतस्य । तममहुरस्य इमेव अन्धकारेण अहुरस्य स्वर्ग्येन निराश्रयत्वात् ॥

उक्तं च—सिद्धत्यादि । यो मानवः सिद्धमर्षमार्गं मांसमश्नाति स यावच्च श्वभ्रातृ
निर्वर्तेत न विवेकहेतुः । निवृत्त्यायम् । चन्द्रदिवाकरो यावत् ॥

सर्विग्रे इत्यादि । परलोके सर्वार्थी सर्विग्रेऽपि सर्विग्रेऽपि पुनर्विद्वद्विराज्यं

मक्षिकागर्भसंभूतबालाण्डकनिपीडनात् ।

जातं मधु कथं सन्तः सेवन्ते कललाकृति ॥

तथा च स्मृतिः—

सप्तग्रामेषु यत्पापमग्निना भस्मसात्कृते ।

तस्य चैतद्भवेत्पापं मधुविन्दुनिषेवणात् ॥

यथाजनाकृतमयं प्रवृत्तः परस्परार्थप्रतिकूलवृत्तः ।

विधौ निषेधे च न निश्चयोऽस्ति कथं स वेदो जगतः प्रमाणम् ॥

तथा हि—मांसं चेदाचरितुमिच्छसि, आचर । किं तु विधिपूर्वकमाचरितव्यम् । तदाह—

प्रोक्षितं भक्षयेन्मांसं ब्राह्मणानां तु काम्यया ।

यथाविधिनियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्यये ॥

मद्यमांसाद्यास्त्रादनं पापं त्याज्यमेव परिहर्तव्यमेव । यदि चेत् परलोकं न स्यात् किमपि रुचिरं न स्यात् ततर्त्ताहि किं स्यात् । अन्ति चेत् नान्ति कश्चावाको हतो निषिद्धः ॥

मक्षिकेति । मक्षिकानां मरधानां गर्भेषु संभूता अन्यथा ये बालाण्डकास्तेषां निपीडनात् निश्च्योतनान्मधु मधुस्रौ जानमुन्यग्रं सन्तो विद्वांसः कथं केन प्रकारेण मेवन्ते आस्त्रादयन्ति । कथंमृतं मधु । कललाकृति कल्लस्य गर्भवेष्टनस्य जगद्युपटलस्याकृतिगकारो यस्य तत्तथोक्तम् ॥

तथा च स्मृतिरन्यदपि स्मृतिशास्त्रं वर्तते—तत्किम् । सप्तेति । सप्तग्रामेषु अग्निना भस्मसात्कृते सति यत्पापं भवेत् तस्य पुण्यस्य च एतन् पापं भवेत् सप्तग्रामभस्मीकरणपापं भवेत् । कस्मान् । मधुविन्दुनिषेवणान् इति ॥

यथेत्यादि । हे मातः, स वेदः श्रुतिशास्त्रं जगतः प्रमाणं प्रमाणभूतः कथं भवति । कथंभूतो वेदः । अयं वेदः यथाजनाकृतं यथाजनेच्छप्रकृति यथाविषयादिकं लोको वाञ्छति, वेदोऽपि तथैव वक्ति । अपरं कथंभूतो वेदः । परस्परार्थप्रतिकूलवृत्तः परस्परमन्योन्यं अयं प्रतिक्ूलं पूर्वापगविरोधसहितं श्रुतः प्रवृत्तिं गतः विधां कर्तव्ये निषेधे च वेदो निश्चयो नास्ति ॥

तथाहि तदेव यथाजनाकृतप्रवर्तनं दर्शयति—मांसमित्यादि । मांसं चेदाचरितुमिच्छसि मांसमक्षणं कर्तुमिच्छसि तर्थाचर । किं तु विधिपूर्वकमाचरितव्यं वेदोक्तप्रकारेण भक्षितव्यम् ॥

तदाह मांसमक्षणे कोऽसौ विधित्तमेव निरूपयति—प्रोक्षितमिति । मांसं प्रो-

क्रीत्वा स्वयं वा कुत्साप्य परोपहतमेव च ।

अर्चयित्वा पितृभ्योऽन्त्यादन्मांसं न दुष्यति ॥

मातरि स्वसुरि वा चेत्यवर्तितुमिच्छति, प्रवर्तस्व । किं तु विधिपूर्वकं प्रवर्तितव्यम् । उदाह—गोसवे ब्राह्मणो गोसवेनेष्टु सप्तस्तरान्ते मातरमप्यभिक्षपतीति । उपेहि मातरमुपेहि स्वसारमिति । एवमन्येऽपि सन्ति यथास्तोत्रमिमांसे मनुष्यास्ते ते विषय ।

प्रसिद्धिरत एवास्य सर्वसाधारणी मता ।

को हि माम् भवेद्वैप्यो लोहच्छन्दानुवर्तन ॥

हिताहितायेति अग्निसर्गात् परस्परस्त्रीषनलोत्तमानसम् ।

तत्रापि यथागम एव तन्मनोवशेन वर्तते तदा किमुच्यते ॥

द्विर्तं पुण्यमन्तरिक्षं मन्त्रेण आदधेत् । किमर्थम् । श्राद्धपूजा तु कान्यस्य ब्राह्मणानामिच्छता । कः पुमान् मन्त्रेण । यथाविधिविपुलः श्रेष्ठप्रादिविधिनाभिहितः प्राह्वानं चैव अत्यन्ते विनाशे सति विधिमहत्वा न मन्त्रेण ॥

यथा न विधि ईदृशसि—क्रीत्वेति । मांसं क्रीत्वा मूत्रेण शरीरात् खन्यं वातमर्चयित्वा मांसं खादन् पुमान् न दुष्यति न दोषयान् भवति । मातरैः जनन्यां स्वसुरि मन्त्रिणां वा चेत्यदि प्रवर्तितुमिच्छति तर्हि प्रवर्तकं ईदृशं पुण्यम् । किं तु विधिपूर्वकं प्रवर्तितव्यम् । उदाह तमेव विधिं निवपयति—यसवे गोसवचक्षे ब्राह्मणो अपरः गोसवेन दोषयेन ह्युषां ह्युषा संक्षरान्ते ह्यक्षरप्राप्ते मातरमपि जननीमपि । अपिछस्यान् भविष्यादिमपि । परस्परमभिक्षपति जन इति ईदृशं वचनं क्व वर्तते । उपेहि मातरमुपेहि स्वसारमिति । एवं असुता प्रशारेण अन्येऽपि श्वरेऽपि निवप्य सन्ति वर्तन्ते वैदे ते ते प्रसिद्धा यथाशेषामिच्छन् अनुत्ता ॥

प्रसिद्धिरित्यादि । अत एव कारणात् अस्य वैदिक सर्वसाधारणी सर्वेषां सामान्या प्रसिद्धिः एवास्तिर्यता अभीष्टा । अनुमेयार्थमर्थान्तरन्यासेन इत्यसि—न्यपेति संजायन्तवाम् । सौक्ष्ण्यक्यानुवर्तकं यथाशेषामिच्छाप्रवर्तकं पुमान् को द्वैप्यो भवेत् । अथि तु न वक्षिरेवमीदो भवतीत्यर्थः । कथम् । हि । एतदिति संशयः ॥

हिताहितेत्यादि । हे मातृ जनम् संसारो निसर्गः स्वभावेन हिताहितायेति वर्तते । द्विर्तं पुण्यमद्विर्तं कार्यं ते हे देवतागैवर्णीयं हिताहितेति । पुन कर्षभूतं जनम् । परस्परस्य भव्योभयस्य न जी न जन न तत्र लोके सम्पदं मानसं चितं यद्य जगत्तत्तपोऽहम् । तत्रापि ईदृशे जयति यदि चेदेव जायते वैदिकदण्डार्थं तन्मनोवशेन जग-

‘सुरा न पेया, ब्राह्मणो न हन्तव्यः’ इत्यपि वचनमस्ति । ‘सौत्रामर्णो य एवंविधां सुरां पिबति न तेन सुरा पीता भवति’ इत्यपि । तथा ‘ब्राह्मणे ब्राह्मणमालभेत’ इति । अपि च—

शूद्रान्नं शूद्रशुश्रूषा शूद्रप्रेषणकारिणः ।

शूद्रदत्ता च या वृत्तिः पर्याप्तं नरकाय ते ॥

तथा मासं श्रचाण्डालकव्यादादिनिपातितम् ।

ब्राह्मणेन ग्रहीतव्यं हव्यकव्याय कर्मणे ॥

इत्यपि ।

सद्यःप्रतिष्ठितोदन्ते सिद्धान्ते परमाग्रहः ।

किं वेदोक्तैरिमैः^(१) सूक्तैरेत पिद्धानुपास्महे ॥

दभिप्रायवशेन वर्तते वर्तते, तदा तस्मिन् काले किमुच्यते किं कथ्यते । परस्परव्रीधन-
लोत्तमानस विरोधेन भवत्येव ॥

अथ पूर्वापरविरोध वेदस्य दर्शयति—‘सुरा न पेया मद्य न पेयम्, ब्राह्मणो न हन्त-
व्य’ इत्यपि वचनमस्ति वेदे । तद्वाक्यविरुद्ध वाक्य यथा—सौत्रामर्णो यजे च एवविधां
सुरा पिबति य पुमान् एवविधां पैंथीर्गाडोमाधवीलक्षणा सुरां मंदिरां पिबति तेन पुंसा
सुरा पीता न भवति, इत्यपि वाक्य वर्तते । तथा च विरुद्धं वाक्य दर्शयति—ब्राह्मणमा-
लभेत ब्राह्मणे सृष्टिकर्त्रे ब्राह्मणं श्रोत्रिय आलभेत मारयेत्, इत्यपि च वाक्य वर्तते ॥

अपि च तथा च मासविरुद्ध वाक्य दर्शयति—शूद्रान्नमित्यादि । शूद्रान्न शोभन-
कर्मणा द्रवतीति शूद्रन्तस्यान्नम्, शूद्रशुश्रूषा सेवा, शूद्रप्रेषणकारिणः शूद्रस्य किकरत्वं
कुर्वन्तीति, शूद्रदत्ता च पुनर्या वृत्तिराजीवनम्, ते पर्याप्त परिपूर्ण यथा भवत्येव नरकाय
नरकपाताय भवतीति भावः ॥

तथा च विरुद्ध वाक्यम्—तथेति । मास श्रचाण्डालकव्यादादिनिपातित शुना कुर्कु-
रेण, चाण्डालेन मातङ्गेन, कव्यादा व्याघ्रादयस्ते आदिष्वेषां स्वरटिक्यादीनां ते श्रचाण्डा-
लकव्यादादयस्तेनिपातित पशून् मारयित्वा गृहान् आनीतं ब्राह्मणेन वेदपाठकेन ग्रहीतव्यं
ग्रहणीयम् । किमर्थम् । हव्यकव्याय कर्मणे देवपितृकार्याय, इत्यपि वचनमस्ति ॥

सद्य इत्यादि । सद्यस्तत्काले प्रतिष्ठित उदन्तो वार्ता यत्र स सद्य प्रतिष्ठितोदन्तन्त-
न्मिमीदृग्विधे सिद्धान्ते परमाग्रहो यदि युष्माकमाक्षेपो वर्तते तर्हि ईमै^(१) वेदोक्तैः सूक्तैः सुभा-
षितं किम् । न किमपि । एत आगच्छत यूयम् । पिद्धान् विद्वानुपास्महे सेवामहे वयम् ।
यदैव पृष्ट तदैवोत्तर पारदारिकविषये वर्तते एव ॥

प्रमाणं व्यवहारेऽपि जन्तुरेकस्थितिर्मतः ।

को नामेत्य विरुद्धार्थे सादरो निगमे नर ॥

अदि च वेदोक्तेन विधिना विधीयमाना हिंसा न मयत्पदमसाधनम्, कर्म
तर्हि मार्यमाणः पशुरेव संबोध्यते 'अन्वेन मातानुमन्यतामनुपितानुभातानु
सगन्धोऽनुसस्ता स्यूध्य' इति ।

अथ पौरुषेयागमवचोवनायां विचारे महत्पातकम् । तदाह—

मानवं व्यासवासिष्ठं वचनं वेदसंपुतम् ।

अप्रमाणं तु यो ब्रूयात्त मनेद्ब्रह्मपातकः ॥

पुराणं मानवो धर्मं साङ्गो वेदविकिसिष्ठम् ।

आद्यासिद्धानि अत्वारि न हन्तव्यानि हेतुमि ॥

इत्येतन्मुसमावितम् ।

प्रमाणमित्यादि । व्यवहारेऽपि वामिद्वारा जन्तुर्जीव एकस्मिन्निरेकव्यवसत्तुल्य-
प्रमाणं मतः लौकिकव्यम् । को नाम इत्थं पूर्वोक्तप्रकारं विरुद्धार्थं नियमे वेदे नरः पुमान्
सादरो वयसि । अपि तु न वयसि ॥

अदि च वेदोक्तेन विधिना विधीयमाना विधानेन विधीयमाना क्रियमाना हिंसा अथ
मैतद्वचनं न भवति तर्हि मार्यमाणः पशुः एवमनुना प्रकारेण कर्म संबोध्यते संबोधनं प्रा-
प्यते । एवं कर्ममिति चेत्—अन्वेन हे पशो, एवं हिंसकपुरुषं मातुः अनुमन्यतां ब्रू-
याम् । अनुपिता अनुमन्यतां ब्रूयाम् । अनुभाता अनुमन्याम् । अनुसस्ता संबन्ध-
अनुमन्याम् । अनुसस्ता मित्रमनुमन्यताम् । कर्ममूलं सत्यं । स्यूध्य । समानकूपे
मयः स्यूध्य

अथ पौरुषेयव्यवसत्तुल्य वया पौरुषेयं सत्यं विचार्यते तथा पौरुषेयं वेदस्य वचने विचारे
विचारव्याप्यं महत्पातकम् ॥

तदाह—मानवमिति । मानवं मनीषिषं मानवं व्यासवासिष्ठं व्यासस्वेवं व्यसम्,
वसिष्ठस्वेवं वसिष्ठम्, व्यासं च वसिष्ठं वचनं व्यासं वेदसंपुतं वेदोक्तमेव वर्तते ।
यस्तु पुमान् अप्रमाणमतकः ब्रूयात्त अप्रमाणरो मनेद् ब्रह्मपातपातयो मयिन् स्यात् ॥

पुराणमिति । पुराणं रामायणं अथरात्रिकम्, मानवो धर्मं रघुविद्याकम्, साङ्गो
वेदं विज्ञातव्यव्यवहारव्यवहारोऽप्योष्टिनिदृष्टव्यवहारव्यवहारो वेदः, विकिसिष्ठं च
अपुर्वैरम्, एतानि अत्वारि साङ्गानि आद्याभिधानि । एतानि वचनमेव मय्यतः । हेतुमिर्न
हन्तव्यानि हेतुकारेण निराकरणीयानि ॥

इति एतन्मुसमावितं वयोव्यवसत्तुल्यं पौरुषेयं व्यासम् ॥

दाहच्छेदकपाशुद्वे हेमि का शपथक्रिया ।

तस्मात्

दत्तानुपात्रं सकलैः प्रमाणैर्दृष्टेषु तत्त्वेषु भवेत्प्रमाणम् ।

अन्यत्र शास्त्रं तु सतां प्रवृत्त्यै पूर्वापरस्थित्यविरोधनेन ॥

उमापतिः स्कन्दपिता त्रिशूली संध्यायु यो नृत्यति चर्मवासाः ।

भिक्षाशनो होमजपोपपन्नः कथं स देवोऽन्यजनेन तुल्यः ॥

देवेषु चान्येषु विचारचक्षुर्यथार्थवक्ता किमु निन्दकः स्यात् ।

एवं न चेत्तर्हि यथार्थदर्शो भानुः प्रदीपोऽपि च निन्दकः स्यात् ॥

यो भाषते दोषमविद्यमानं सता गुणानां ग्रहणे च मूकः ।

स पापभाक्स्यात्स विनिन्दकश्च यशोवधः प्राणिवधाद्वरीयान् ॥

दाहेत्यादि । दाहः अग्नितापः, छेदश्च द्विधाकरणम्, कपा कपपट्टिकोपरि रेखापातनं ताडनलक्षणं ताडनस्य, एताभिः परीक्षितं शुद्धे हेमि सुवर्णे शपथक्रिया शपथकरणं का । न काचिन् । दाहच्छेदकपाशुद्वे परीक्षाया अक्षमे हेमि शपथक्रिया का । न काचिन् ॥

तस्मात् कारणात्—दत्तानुपात्रमित्यादि । दत्तानुपात्रं अतिसवादिस्त्रीकृतव्यवहारं सकलं प्रत्यक्षानुमानादिभिः प्रमाणैः दृष्टेषु तत्त्वेषु शास्त्रेषु प्रमाणं सत्यं भवेत् । अन्यत्र परमते स्वर्गादीं अदत्तानुपात्रे अपरीक्षितानां तत्त्वेषु शास्त्रं तु सतां विद्वज्जनानां प्रवृत्त्यै प्रवर्तनाय भवति । केन कृत्वा प्रमाणाय भवति । पूर्वापरस्थित्यविरोधनेन पूर्वापरविरोधरहितेनेत्यर्थः ॥

उमापतिरिति । उमापतिः स्कन्दस्य पिता च स्कन्दस्य कार्तिकेयस्य पिता जनकः । ब्रह्मचर्यमग्नकारिती भावः । तथा त्रिशूली । शत्रुविद्वेषकारीति भावः । सन्ध्यायु यो नृत्यति प्रभाते सन्ध्याह्ने अपराह्ने यो नर्तनं करोति । तथा चर्मवासा चर्मवामो वस्त्र यस्य स चर्मवासाः । इत्यनेन मोहवान् सूचितः । तथा भिक्षाशनः भिक्षाभोजनकारी । इत्यनेन क्षुधाशेषः कथितः । तथा होमजपोपपन्नो होमेन जपेन उपपन्नः स जगत्प्रनिद्धो रुद्रः अन्यजपेन तुल्यो रथ्यापुरुषेण समानो देवः कथम् । न कथमपीत्यर्थः ॥

देवेष्वित्यादि । देवेषु च पुनरन्येषु गुर्वादिषु विचारचक्षुः दिगम्बरो यथार्थवक्ता सत्यवादी । उ इति सन्वोधने । हे मातः, किं निन्दकः गर्हकः स्यात् । अपि तु न स्यात् । एव न चेत् यदि निन्दकः स्यात् तर्हि तदा यथार्थदर्शो यथार्थप्रकाशको भानुरपि प्रदीपश्च निन्दकः स्यात् । सोऽपि यथार्थदर्शो वर्तते ॥

य इत्यादि । यः पुमान् अविद्यमानमसन्नं दोषं भाषते च, सता साधूनां गुणानां जानादीनां ग्रहणे मूकः अवाक् भवति, स पुमान् पापभाक् पापीयान् स्यात् । अविद्यमानदोषमापित्वात् पुमान् विनिन्दकश्च निन्दावान् भवति । स पापभाक् कथम् । असुने-

असंशयं हेतुविशेषभावाद्यथोपलः स्यात्कनकं तथैव ।

अन्तर्बहिश्चास्तसमस्तद्रोपो ज्योतिः परं स्यादयमेव जीवः ॥

अद्भारवत्तद्धि न जातु शुद्धेद्रूपान्तरं वस्तुनि यत्र नास्ति ।

दृष्टो मणीना मलसंक्षयेण तेजःप्रभावः पटुभिः कृतेन ॥

भूता भविष्यन्ति भवन्ति चान्ये लोकत्रयज्ञाः क्रमशः क्षितीशाः ।

यथा तथाप्ता यदि को विरुद्धो बहुत्वमन्यत्र च बाढमस्ति ॥

हरिः पुनः क्षत्रिय एव कश्चिज्ज्योतिर्गणैस्तुल्यगुणो रविश्च ।

देवौ स्त एतौ यदि मुक्तिमार्गौ पृथुश्च सोमश्च कुतस्तथा न ॥

धीजादद्गुणे भवति, अदूराद्दीजं भवति । हितादिनजे हिननमहितं च देवात् पुण्यात् पुनं
पुरुषे परेण किं कार्यम् । न किमपि । किंयत् । जातिस्मर्यन् । यथा जातिस्मर. पुमान्
अन्य न पृच्छति किं तु स्वयमेव जानाति, एव ज्ञानान् स्वयमेव जानाति । परेण किं
कार्यम् । न किमपि कार्यमित्यर्थः ॥

असंशयमित्यादि । असंशयः यथा भवत्येव हेतुविशेषभावात् कारणभेदस्य भा-
वात् यथा उपल. कनकं स्यात् तथैव अन्तर्बहिश्च अन्तः समंध्योपपन्नमाग्निभावः, बहिश्च
शुभाद्युपपन्नः, अस्तमसस्तद्रोपः क्षीणरुमेमलकलद्रुः अयमेव सत्तारी जीवः परं ज्योतिः
सिद्धं स्यात् ॥

अद्भारेत्यादि । अद्भारवत् अग्निरयत् तद्वत् तदेवात्मस्वरूपं अभव्यजावलक्षणं जातु
कदाचिन् न शुद्धयेन् शुद्धिं न प्राप्नुयात् । तन्किम् । यत्र वस्तुनि [अ]भव्यलक्षणे पदार्थे रूपा-
न्तरं नास्ति । मिथ्यात्वं मुक्त्वा कदाचिदपि यः सम्भवत्येव न याति न शुद्धेदित्यर्थः ।
पटुभिर्विचक्षणैः कृतेन विहितेन मलसंक्षयेण विनाशेन मणीना रत्नानां तेजःप्रभावो
दृष्टो विलोकिताः । तथा चोक्तं समन्तमद्रेण महर्षिणा—‘क्षोपावरणयोर्हानिर्नि क्षोपास्त्य-
तिशायनात् । क्वचिद्यथा स्वहेतुभ्यो बहिरन्तर्मलक्षयः ॥’

भूता इत्यादि । भूता अतीताः, भविष्यन्तोऽनागताः, भवन्तश्च वर्तमानाः, अन्ये लोक-
त्रयज्ञाः क्रमशो न क्रमेण यथा क्षितीशा राजानस्तथा तेनैव क्षितीशप्रकारेण यदि
चेत् आप्तास्त्यर्थेकरपरमदेवा भूता भविष्यन्ति भवन्ति तर्हि को विरुद्धः । न कश्चिद्विरुद्धः
इत्यर्थः । अन्यत्र च परमते बहुत्व प्रचुरत्वं बाटमतिशयेन अस्ति वर्तते, हरिहरहिरण्य-
गर्भनवग्रहतिथिदेवताद्वादशादित्यादिवत् ॥

हरिरित्यादि । हरिः श्रीनारायणः पुनः पद्यात् कश्चित् कोऽपि क्षत्रिय एव वर्तते ।
ज्योतिर्गणैस्तुल्यगुणः शुक्रगर्भधरादिसदृशो रविश्च वर्तते । एतौ द्वौ हरिरिव यदि मुक्ति-

अशेषमेतदुवा विमर्शि दृष्टावतारेण स वर्तते वा ।

शिसा हृत्वादपति विस्मयाहं भातः कथं संगतिमङ्गलीदम् ॥

स्वयं स कुट्टी पद्मो किमार्कं परेषु रोगार्तिहरश्च विभ्रम् ।

अत्रा परेषां विनिहन्ति वार्तं स्वयं तु वातेन हि सा भ्रियेत ॥

माता—(अपठत् १)

गतं स काञ्च खलु यत्र पुनः खलुवृत्त्या हृदयेप्सितानि ।

कार्याणि कार्येषु दृष्टान्तेन भयेन वा कर्मचपेटया वा ॥

युवा निजदेशनिवेशितधी स्वयम्भुः प्राप्तपदप्रतिष्ठः ।

शिष्यः सुतो बालमहितैर्बलाद्धि न शिष्यणीयो न निवारणीयः ॥

मार्ति देवी सः स्वयम्भुः, सति पुत्राय आदिधुत्रिय रोमस्य चन्द्रजया देवी कुतो न स्वयम्भुः ४

अदोरमिस्थानि । हे गान्, न इतिरेतद्वयं अवश्यम् । अदोरमोदरमये विमर्शि । काव्यरूपवतारेण वर्तते यः सर्वनिजचरितेन विमर्शि स दृष्टावतारान् कुतः शिष्यः सुवृत्तिः । शिष्यः हृत्वादपति जले शिसा तरलीति एतन्मात्रेण कथं केन प्रशारेण इह नि स्वयम्भुः संयति अहति व्रतति । कथं सः कतः (१) इत्यर्थः ॥

स्वयमिस्थानि । लौडर्कः निज पद्मो पद्मो न्वयं कुट्टी पद्मोदरमये वर्तते । विभ्रं परेषु भवेत्तु रोगार्तिहरश्च रोगगीतमिगतचक्रं वर्तते । अमुमचारं दृष्टान्तकीचिन्मति— अत्रा एतन्मित्र परेषां लोकाणां बाले विनिहन्ति । न्वयं तु सा अत्रा वातेन वातरोगेण निवैद्य मृतिं वारते । इदमपि शिष्यवार्तम् । शिष्यः अत्रा वातरोगेण न निवैद्य इत्यर्थः ॥

माता चन्द्रजति नृपममामयन विमर्शति—गतं इत्यादि । स गान् प्रत्यक्षाः यतोऽङ्गीकृतः । सः निवर्तते । यत्र वाते पुनो यतोपरः खलुवृत्त्या अस्मादी- मन्वेन हृदयेप्सितानि कार्याणि कर्मण्यनि इत्यन् भयेन भ्यायेन भयेन मीमा वा कर्मचपेट- दया वा इत्यन्मताङ्गनम् वा कार्येण कार्येण । इदानीं तु कार्येणि इत्यरिना अपरिभुं न सत्यम् इत्यर्थः ॥

कचम्भः कार्यते इदानीं तु मार्गं तावत्—युधेस्यादि । युवा शिष्यं वर्तते । अत्रि न निजचरितेनिवेशितधी निजचरिते निवेशिता आरोपिता धीर्धनं स तथोक्तः । पुनः कथं भूतः । स्वयम्भुः स्वयमेव गर्वितो भवति समर्थो वा । पुनः कथं भूतः । प्राप्तपदप्रतिष्ठः प्राप्तता लभ्य परे राज्येने प्रतिष्ठा रोमा येन स तथोक्तः । तेन अपरमेन शिष्यः शिष्याणां मुना वा आत्महितं पुनर्बलद्वाराचारेण न शिष्यणीयो नापि निवारणीयो निनेपनीयः । कचम् । दि । इत्युक्तिमि शब्दः ॥

(प्रमाणम् ।)

तवोपदेशं खलु किं नु कुर्याद्विनीतचित्तस्य बहुश्रुतस्य ।
 को नाम धीमाहवणाम्बुगशेरुपायनार्थं लक्षणं नयेत् ॥
 विचक्षणः किं तु परोपदेशे न स्वस्य कार्यं सकृन्नोऽपि लोकाः ।
 नेत्र हि दूरेऽपि निरीक्षमाणमात्मावलोक्ये त्वममर्थमेव ॥
 निघ्नन्ति निःसंशयमेव भूषाः पुत्रं च मित्रं पितरं च बन्धुम् ।
 स्वस्य श्रिये जीवितरक्षणाय राज्यं कुतः क्षान्तिपरायणानाम् ॥
 तदस्य दुःस्वप्नविधेः शमार्थं संरक्षणार्थं निजजीवितस्य ।
 दुर्वासनां वत्स विहाय जीवितविधेहि यज्ञं कुलदेवतायाः ॥

किमहं, महामुनिर्गौतमः प्राणत्राणार्थमात्मोपकारिणमपि नापीब्रह्मं न

प्रश्नश्च सर्वेषां स्फुटं माना मूले—तद्येन्यादि । हे पुत्र, तव गवतः । गतु निधनेन ।
 नु इति प्रश्ने वितर्कं वा । उपदेशः माता शिक्षकश्च । किं कुर्यात् । अपि तु न किमपि
 उच्यते इत्यर्थः । त्वं सर्वत्र विचक्षणो वर्तसे इत्यर्थः । कथं भूतस्य तव । विनीतचित्तस्य वि-
 नयपरत्वेन । पुनः कथं भूतस्य तव । बहुश्रुतस्य अनेकेषु शास्त्रेषु प्रवीणस्य । अनुमेवार्थं
 प्रामृतीकरणार्थं दृष्टान्तद्वारेण द्रष्टव्यमिति—नामेति सम्भावनायाम् । को धीमान् न प्रेक्षायान्
 पुरयः । लक्षणाम्बुगशेः । लवणोदधिगमुद्रस्य उपायनार्थं प्रामृतीकरणार्थं लक्षणमक्षीप
 नयेत् नयति । अपि तु न कश्चिदित्यर्थः ॥

विचक्षण इत्यादि । हे पुत्र, त्वं विचक्षणो वर्तसे । किं तु नयत्रोऽपि लोकः समन्तो-
 ऽपि जनः । केवलं त्वमेव न । परोपदेशे विचक्षणो भवति । न तु त्वस्य कार्यं विचक्षण-
 म्यात् । अनुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रष्टव्यमिति—हि यस्मान् कारणान् नेत्रं च भुङ्क्तेऽपि बन्धु-
 निरीक्षमाण अवलोकयद्भवति । आन्नावलोक्ये चक्षुर्विलोचने तु अममर्थमेव वर्तते ॥

निघ्नन्तीत्यादि । हे पुत्र, भूषा स्वस्य श्रिये लक्ष्मणानिमित्तं जीवितरक्षणाय आ-
 त्ममृत्युवयनार्थं च निःसंशयमेव पुत्रं च निघ्नन्ति नारयन्ति, मित्रमर्भाष्ट निघ्नन्ति, पि-
 तरं च वत्सर निघ्नन्ति, बन्धु निघ्नन्ति । अनुमेवार्थेन द्रष्टव्यमिति—क्षान्तिपरायणानां क्षम-
 यता राजा राज्यं कुतः । न कुतश्चिदित्यर्थः ॥

तदित्यादि । तत्तस्मान् कारणान् अस्य दुःस्वप्नविधेर्ध्यानस्य शमार्थं शमनार्थं निज-
 जीवितस्य आत्मायुषः संरक्षणार्थं च । हे वत्स पुत्र, दुर्वासना दिगम्बरोपदेशं विहाय
 कुलदेवतायां जीवं पशुभिर्यज्ञं विधेहि पूजां पुरः ॥

अहं अहो पुत्र, गौतमो नाम महामुनिः प्राणत्राणार्थं प्राणरक्षणार्थं आत्मोपकारिणमपि

अमान । विश्वामित्रः सारमेयम् । एवमन्येऽपि शिविदधीषिवस्त्रिबाष्पासुरप्रभृ
तीनामवनिपतीनां सुरमित्तनयादीनामितरेषां च सत्त्वानामासम्भवेनारमन
शान्तिर्ज्ज्वालि सम्मगारेमिरे ।

यथा वष्टे पङ्कभिनीदृशानां पट्टैर्न स्त्र्यो नमसो यथा च ।

राजस्यवा शुद्धमतेर्न पापे संवन्धगणोऽस्ति कर्षचनापि ॥

विषं विश्वौषधमग्निरग्रेरिषं प्रसिद्धिर्महती यथैव ।

पुण्याय हिंसापि भवेत्तथैव सर्वत्र हे पुत्र न पङ्कलानि ॥

माहोऽहं कानरं किं न ज्ञायाम् । अपि तु ज्ञायमैव । गीतम् इति तीर्थे वात्रासु चरितम् ।
चतुर्तापद्य मरुति कान्तारे पतिम् । विषयोऽप्यशेषं सुखसि सेवयथा सुप्रकाशमिति
संशुद्धमप्युक्तिम् सौरविद्युत्तन्त्रं कानरेऽप्युक्तम् नित । स मुनिवद्विषं तेषं
पीडा कानरे मारविषा कृततपैषितमोऽग्नौ वन निक्षपार । हे पुत्र, विश्वामित्रो
महासुनि चारमेव शान्ति कृतोपकारं किं न ज्ञायाम् । एवापि कथा सज्जरेव ।
एवमनुना प्रचारेण जन्मेऽपि राजानं सुरमित्तनयादीनां विष्वादीनामितरेषां च अय
रेषां सत्त्वानां प्रमितां आसम्भवेन मारमेव आत्मन स्त्र्यो शान्तिर्ज्ज्वालि सम्मगारेमिरे
अरम्भवन्तः । तथा हि—शिविदधीषिनी राजानं तयोर्मांसाभिन्नां देवा आत्मनो
निष्प्रोपसम्भवं इतश्चानवद्वयं वृत्तवन्तः । वस्त्रिबाष्पासुरो तयोर्दुष्प्रेक्षि कथञ्चासम्भवाभ्यां
निष्प्रवृत्तां देवा मर्त्यं बभूवुः । शिविदधीषिन्नां वाक् कृतः, वस्त्रिबाष्पासुरो मारिदी । प्रवृत्ति
सम्भूतं सज्जरेव न मारितवन्तः । मरुतिपतीनां राजां सुरमित्तनयादीनां माहोऽहं वृत्तीनां
च सत्त्वानां पङ्कलां आसम्भवेन मारमेव आत्मन शान्तिर्ज्ज्वालि जन्मेऽपि राजानं
सम्भवादिमिरे । योमवे यजे तां माहोर्वा आत्मन मारविषा प्रत्येव न रन्तिरेषो मुनिः
कर्म साक्ष्यमास । अत एव कानरान् जन्मेऽप्युक्तान् जन्मेऽप्युक्तो मर्त्यं बभूव । तत्र
स्त्रिबाष्पासुराश्च अस्त्रिबाष्पो मर्त्यं संजाना ॥

यथेत्यादि । यथा येन प्रचारेण अर्थः पङ्कभिनीदृशानां पट्टिनीपट्टानां स्त्र्यो न
भवति । नमसः बह्मिन्नेषु यथा न भवति । तथा तैव प्रचारेण शुद्धमते राजां पापैः सह
संवन्धकम् कर्षकनापि प्रचारेण संवन्धकम् वापकमस्त्र्योऽपि पाति ॥

विषमित्यादि । यथैव धर्म्य प्रचारेण निपत्स्यापयं विषं भवति, जन्मेऽप्येव जनिर्न
वति, एवं मरुती प्रसिद्धिर्वर्तते, तथैव सर्वत्र प्रचारेण हिंसापि बीषवचोऽपि पुण्याय
भयते भवेत् संजायते । हे पुत्र हे वस्त्रिबाष्पासुरा, सर्वत्र सर्वेषु क्षेत्रेषु पङ्कलानि न
भवन्ति । शिविदधीषिनि, वस्त्रिबाष्पादि वस्त्रि पट्टेव इत्यपि भवन्तीत्यर्थः ॥

गोब्राह्मणस्त्रीसुनिदेवतानां विचारयेत्कश्चरितं विपश्चिन् ।
 श्रुतिस्मृतीहासपुराणवाचस्त्यजात्मना चेन्न तवास्ति कार्यम् ॥
 न कापि पुमः पुरुषार्थमिद्धिः सूक्ष्मेक्ष्यानीवपरीक्षकस्य ।
 जगत्प्रवाहेण तु वर्तितव्य महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥
 विलासिनीविभ्रमदर्पणानि कंदर्पमंतर्पणकारणानि ।
 क्रियाश्रमच्छेदकराणि हातुं मधूनि को नाम सुधीर्यतेन ॥
 मताः समा मन्मथतत्त्वविद्धिर्मृताः न्वियो मद्यविर्वाजिताश्च ।
 ये भुञ्जते मांसरसेन हीनं ते भुञ्जते किं नु न गोमयेन ॥
 यदि च मधुमांसनिपेक्षणे महादोषस्तदा कथमेनन्महर्षिभिरुदाहृतम्—

गोब्राह्मणेत्यादि । गात्राद्यथाध शिष्यः सुनयः शौचमादयो देवताध शिष्या-
 ...द्वयो गोब्राह्मणस्त्रीसुनिदेवतान्माया चरितमानां यो विपश्चिन् विचारयेत्कर्तव्यं । अपि तु न
 कश्चिद्विपश्चिद्विचारयेदित्यर्थः । हे पुत्र, धृतिस्मृतीतिहासपुराणवाच धृतिः वेद, स्मृति
 धर्मशास्त्रम्, इतिहास इतिहासम्, पुराणानां गमायणमहाभारतादीनां पञ्चनानि त्व
 त्वज सुत चेष्टादि आत्मना जीनेन सह नय कार्य नास्ति । जीवार्थो चैतर्हि ना त्वज ॥

न कार्पीत्यादि । हे पुत्र, पुमः पुरुषस्य सापि कश्चिदपि पुरुषार्थमिद्धिनं भवति ।
 कथभूतस्य पुमः । सूक्ष्मेक्षया सूक्ष्मदृष्ट्या कृत्वा अतीवपरीक्षकस्य । जगत्प्रवाहेण तु लोक-
 मार्गेण तु वर्तितव्य वर्तनीयम् । येन यथा मार्गेण महाजनो गतः महान् लोभः प्रवृत्तः स
 पन्थाः स एव मार्गः । अधोन्नरन्यागान्धारः ॥

विलासिनीत्यादि । हे पुत्र, सुधीः पुमान् । नामेति संभावनायाम् । मधूनि मध्वादी-
 नि हातुं परिहर्तुं को यतंत यत्र कुर्यान् । अपि तु न कश्चिन् परिहरेत्स्वल्पं । कथभूतानि म-
 धूनि । विलासिनीविभ्रमदर्पणानि विलासिनीनामुत्तममंशानां विभ्रमाणां अवलोकने दर्पणानि
 आदर्शसदृशानि । पुनः कथभूतानि । कंदर्पस्य कामोदकस्य सतर्पणे समुत्पन्नं काष्णानि
 हेतुभूतानि । पुनः कथभूतानि । क्रियाश्रमच्छेदकराणि क्रियाणां गुरुद्विकारिणां श्रमस्य
 छेदकराणि । आक्षेपालकारः ॥

मता इत्यादि । हे पुत्र, मृता न्वियो मद्यविर्वाजिताश्चापि नमा मता । के-
 मन्मथतत्त्वविद्धिः कामशास्त्ररहस्यविचक्षणं पुरुषं । हे पुत्र, मांसरसेन हीनं ये भुञ्जते
 भोजनं कुर्वते पुरुषा । नु इति प्रतिकं । गोमयेन सह गोमिया सह किं न भुञ्जते ।
 अपि तु गोमिदमहितं भोजनं कुर्वन्तीत्यर्थः । उपमालंकारः ॥

यदि च यदि चेत् मधुमांसनिपेक्षणे महादोषो वर्तते, तदा तस्मिन् काले एतद्वचन
 महर्षिभिः कथं उदाहृतं प्रोक्तम् ॥

‘न मांसमक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने ।

प्रवृत्तिरेव भूतानां निवृत्तेष्वपि महत्फलम् ॥’ इति ।

कथं च हव्यकथ्यविधिषु प्रवन्त्येन तद्वहणम् । सत्राह—

‘सिद्धेर्ब्राह्मणैर्मपैरग्निर्मूकफलेन च ।

दत्तेन मांसं प्रीयन्ते विविधतितरो नृणाम् ॥

द्वौ मासौ मत्स्यमग्निं त्रीन्मासान्धारिणेन च ।

बीरभेष्याप चतुरां शकुनेनैव पञ्च वै ॥

पण्मासांश्रुतागमांसेन पार्षतेन हि सप्त वै ।

अष्टावेषस्य मसिन् रौरवेण नवैव तु ॥

दश मासान्स्तु तुष्यन्ति वराहमहिषामिषे ।

सप्तकूर्मस्य मसिन् मासानेकादशैव तु ॥

एतस्मिन्—नेत्यादि । मांसमक्षणे दोषो पार्ष व वर्तते, च च मद्ये दोषो वर्तते, च च मैथुने दोषो वर्तते । किं तर्हि । भूतानां प्रवृत्तिरेव भवति, निवृत्तेषु मद्यमांसमिष-
स्यद् महत्फलं भवति ॥

कथं च केन प्रकारेण हव्यकथ्यविधिषु देवैः त्रिवर्षविधयेषु प्रवन्त्येन द्वात्रिंशद् मासान्
तद्वहणं मांसमह्यं वर्तते । तद्वह्यं तदेव निवृत्त्यभि—सितैरिष्यादि ।

.. ..

..

..

.. ..

..

..

..

.. ..

.. ..

॥

द्वौ मासादित्यादि । द्वौ मासौ द्वात्रिंशद् मासमग्निं त्रीन्मासान्धारिणेन पितरस्तुष्यन्ति ।
त्रौ मासान् प्रतिपद्यमासांश्च (१) हारिणेन द्विष्यमाग्निं पितरस्तुष्यन्ति । अष्टमस्तु
बीरभेषेण पण्मासं चतुरां मासान् पितरस्तुष्यन्ति । शकुनेनैव पञ्चमासं पार्षतेन
पितरस्तुष्यन्ति ॥

पक्षित्यादि । वै निषयेन । छागमसिन् पण्मासान् पितरस्तुष्यन्ति । पार्षतेन धृग्विष्टे-
पमसिन् तप्त मासान् पितरस्तुष्यन्ति । कथम् । हि निषयेन । वै इति पादपूर्णे । अर्था
मासान् पण्मासं चतुरां मासान् पितरस्तुष्यन्ति । रौरवेण सप्तमासेन नवैव मासान् पितर
स्तुष्यन्ति ॥

वराहमहिषादि । वराहमहिषमिषं सप्तमासान् पितरस्तुष्यन्ति ।
सप्तकूर्मस्य मसिन् दशमासान् पितरस्तुष्यन्ति ॥

संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायमेन वा ।

वार्धाणसस्य मांसेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥' इति ।

राजा—(स्वगतम् ।)

ऐश्वर्यमेकं तिमिरं नराणामेवंविधो बन्धुगणो द्वितीयम् ।

किं नाम पापं न करोतु जन्तुर्मदेन मोहेन च निर्विचारः ॥

श्रियां मनोदर्पकरैर्विलासैरापातरम्यैश्च विलासिनीनाम् ।

प्रतारितान्तःकरणो दुरन्तां भवाटवीमेष विशत्यवश्यम् ॥

बलादमीभिर्विषयैर्वराकः प्रायेण जानन्नपि मोहितात्मा ।

मृत्योः पुरीवारिविहारभाजां वन्यः क्रीवास्पदमापदां स्यात् ॥

(प्रकाशम् ।)

नान्येषु पापं मनसा विचिन्त्यं साक्षात्स्वयं तत्क्रियते मयाद्य ।

त्वया श्रुता किं नु कथा न लोके सगालिशिक्ष्यस्य वसोः प्रसिद्धा ॥

संवत्सरमित्यादि । गव्येन पयसा गोदुग्धेन पायसेन वा संवत्सर पितरस्तृप्यन्ति ।
वार्धाणसस्य गण्डकस्य मासेन द्वादशवार्षिकी तृप्तिर्भवति ॥

राजा श्रीयशोधरः स्वगत आत्मगत चिन्तयति—ऐश्वर्यमित्यादि । ऐश्वर्यं नार्पत
एकं तावत् नराणां तिमिरमन्धकारं वर्तते । एवविधो मात्रादिलक्षणो बन्धुगणो बन्धुवर्गो
द्वितीयं तिमिरं वर्तते । नामेति सभावनायाम् । जन्तुं किं पापं न करोतु । अपि तु
सर्वपापं करोत्वित्यर्थः । कथंभूतो जन्तुः । मदेनैश्वर्यगर्वेण मोहेन च एवप्रियबन्धुवर्गमो-
हेन कर्मणा निर्विचारो निर्विवेकः । यथासंस्थानेपालकारः ॥

श्रियामित्यादि । श्रियां लक्ष्म्या मत्वा विलासिनीनां विलासनेनैव शोभाभिः प्रतारि-
तान्तःकरणो वक्षितमना एष जन्तुरवश्यं निश्चयेन दुरन्तां दृष्टस्वभावा भवाटवीं विगतिं
प्रवेशं करोति । कथंभूतं विलासः । मनोदर्पकरः हृदयमदजनकः । पुनः कथंभूतः ।
आपातरम्यैः प्रथमप्रारम्भे रम्यैः । रूपकालकारः ॥

बलादित्यादि । अमीभिरेतैर्विषयैरिष्टश्रग्वनिताचन्दनादिभिः कारणभूतमोहितात्मा
परेषु जन्तुवराको वर्षटकं प्रायेण जानन्नपि विदन्नपि बलान् आपदामास्पदं स्यात् । क
इव । वने भवो वन्यः क्रीव । यथा वन्यः क्रीव मृत्योः पुरीवारिविहारभाजा मरणस्य नगरी-
विहारवतां करिष्यणस्थानं वारिरुच्यते । तद्विहारजोऽजमास्पदः स्यात् । रूपकदृष्टान्तालकारः ॥

प्रकाशम् । यशोधरो राजा सर्वं स्फुटमुक्तवान् ॥

नान्येष्वित्यादि । हे मातः, अन्येषु जीवेषु पापं तल्लक्षणं मनसा न विचिन्त्य नो
विचिन्तनीयम् । तत्पापं अद्य इदानीं मया यशोधरेण साक्षात्प्रत्यक्षेण कथं क्रियते । कर्तुं न

पिबेद्विषं यद्यमृतं पिबिन्त्य विभीनिषु कोऽपि मरो वराकः ।
 किं तस्य तमैव करोति मृत्युमिच्छावशाभैव मनीषितानि ॥
 रजस्तमोभ्यां बहुलम् पुंस पाप सतां नैव निवर्त्तनाय ।
 नाप्येनसामासजसामपेक्षा जातो कुले वा रजसामिवालि ॥
 आविर्ब्रामृत्युरासाममाद्या नृपेषु बान्धवेषु सम भवन्ति ।
 पुण्यैर्वेनेभ्योऽभ्यगिक्ता क्षितीशा मनुष्यभावे स्वविशेष एव ॥
 यथा मम प्राणिकये भवत्या महान्ति दुःस्थानि भवन्ति मातः ।
 तथा परेषामपि बीजहानौ भवन्ति दुःस्थानि तदभिक्रानाम् ॥

राजसमोभ्याम् । हे मातः, कथा भवत्या । तु इति प्रथे । वयो- वसुनरेभ्यश्च स्त्रेके प्रसिद्धा
 कथा किं न भुव्यः । वयस्यस्य वयोः । सद्यस्तिपिस्वस्य सातिस्तिवस्यस्यदिनम् ।
 एतन्वद्विषं कतिः कथमेवमि निन्देन कथयिष्यति । आश्वासकम् ॥

पिबेद्वित्यादि । यदि केचोऽपि कथिष्यते मनुष्यो वराको हीवदीत्य विभीनिषु-
 र्जनिमुमिच्छुरस्ये विविधं पीयूषमिति इत्यादिषु इत्येव विषं इत्येव विषं पिबेद्वित्यादयेन । तस्य रसस्य
 इति किं मृत्युं मरणं नैव करोति । अपि तु करोत्येव । इत्येव विषं मनास्ववद्विषं
 मनीषितानि नैव भवन्ति । तथा भव्यकुलं पारं कुलं किं पुण्ये कथये । अपि तु नैव
 कथय इत्यर्थः । मनीषितानि मनीषितानि ॥

रजस्तमोभ्यामित्यादि । रजस्तमोभ्यां पापान् अनेन न बहुलम् प्रचुरम् पुन-
 र्मात्रमात्रैर्विषमिनास्व पापं सतां विद्वन्मनां हेतोपाद्यविषैविनां निर्वर्गवय रजस्तमो
 नैव भवति । तं अपिह स्वावपदिमानमस्ये पारं इति तथा सत्यस्या न कुर्वन्ति
 इत्यर्थः । एतत्तां पापानामासजसामपेक्षा जातो कुले वा मनुष्ये भवेद्य कथम्
 अपि कति । केचामिह । रजसामिव नृपैरामिव । तथा रजसि ज्ञापितानि नवेद्य-
 सुषरि पण्डित न कमपि वयस्यमिहार्थः । ययमार्थम् ॥

सातिरित्यादि । सातिरित्यत्र पापं मृत्युः, अपानमृगमायव्या नृपेषु भव्येषु अपर
 शक्तिषु तमे तमनय भवन्ति । तत्र क्षितीशा राजान पुण्यं कृत्वा जनेभ्य अभ्यविद्य
 मयमि अतिरेकियो भवन्ति । मनुष्यभावे तु अविशेष एव राजसोक्तयोर्न कथिदिमे
 योऽपि । सातिः, अनिष्टकारणम् ॥

यद्येत्यादि । हे मातः, यथा मम प्राणिकये भवत्यास्य महान्ति पुत्रि दुःस्थानि
 भवन्ति । तथा परेषामपि बीजहानौ तदभिक्रानां तमामागुणां दुःस्थानि भवन्ति । रजस्तमो-
 वराकः ॥

परस्य जीवेन यदि स्वरक्षा पूर्वे क्षितीशाः कुत एव मम्रुः ।
 शास्त्रं तु सर्वत्र यदि प्रमाणं श्वकाकमासेऽपि भवेत्प्रवृत्तिः ॥
 भवन्नकृत्यावहितो हि लोकः कदापि नेदं जगदेकमार्गम् ।
 यद्धर्मबुद्ध्या विदधाति पापं तन्मे मनोऽतीव दुनोति मातः ॥
 लोके विनिन्द्यं परदारकर्म मात्रा सहैतत्किमु कोऽपि कुर्यात् ।
 मांसं जिघत्सेद्यदि कोऽपि लोलः किमागमस्तत्र निदर्शनीयः ॥
 लोलेन्द्रियैर्लोकमनोनुकूलैः स्वाजीवनायागम एष सृष्टः ।
 स्वर्गो यदि स्यात्पशुर्हिसकानां सूनाकृतां तर्हि भवेत्स कामम् ॥
 मन्त्रेण शस्त्रैर्गलपीडनाद्वा वेद्यां बहिश्चापि वधः समानः ।
 स्वर्गो यदि स्यान्मखर्हिसितानां स्ववान्ववैर्यज्ञविधिर्न किं तु ॥

परस्येत्यादि । परस्य गजवाज्यनादिजीवगणस्य जीवेन यदि चेत् स्वरक्षा भवति तर्हि पूर्वे चिरतना. क्षितीशा कुत एव कस्मादेव मम्रुमृताः । यदि चेत् शास्त्रं तु सर्वत्र प्रमाणं भवति तर्हि श्वकाकमासेऽपि प्रवृत्तिर्भवेत् । जात्यलंकारः ॥

भवन्नित्यादि । हे मात , लोकोऽकृत्यावहित पापकर्मणि सावधानो भवन् सजायमानो वर्तते । इदं जगत् कदापि कस्मिंश्चिदप्यवसरे एकमार्गमेकमताश्रितं न भवति । कथम् । हि निश्चयेन । यद्योको धर्मबुद्ध्या पापं विदधाति तन्मे मम मनोऽतीव दुनोति उपतापं प्राप्नोति । जातिरियम् ॥

लोक इत्यादि । परदारकर्म परस्त्रीभोगो लोके जगति विनिन्द्य विशेषेण गर्हणीयं वर्तते । एतत्परदारकर्म मात्रा सह जनन्या सह कोऽपि किमु कुर्यात् । अपि तु न कुर्यादित्यर्थः । यदि चेत् कोऽपि कश्चित् पुरुष लोले जिह्वालम्पटो मांसं जिघत्सेत् खादितुमिच्छेत् तत्र तस्मिन् मांसमक्षणे आगमः सिद्धान्तः वेदशास्त्रं किं किमर्थं निदर्शनीयः । अपि तु नोदाहर्तव्यमित्यर्थः । आक्षेपालंकारः ॥

लोलेत्यादि । लोलेन्द्रियैरिन्द्रियलम्पटैः लोकमनोनुकूलैर्यथालोकचित्तमनुलापुर्करेपोऽयं आगमो वेदसिद्धान्तः स्वाजीवनाय निजविषयपोषणाय सृष्टो रचितः । यदि चेत् पशुर्हिसकानां गजवाज्यत्राद्वानादियज्ञकर्मणि वधकानां स्वर्गं स्यात् संजायते तर्हि स स्वर्गः काममतिशये सूनाकृता खादकिनां भवेत् संजायते । आक्षेपालंकारः ॥

मन्त्रेणेत्यादि । मन्त्रेण अथर्वणमन्त्रेण सहिता वाक्येन वा शस्त्रैर्गलपीडनात् कण्ठमोटनाद्वा वेद्यां प्रालम्भनकुण्डे बहिश्चापि यागमण्डपवाह्ये वा वधो जीवघातः समानः सदृशपापो वर्तते । यदि चेत् मखर्हिसितानां यज्ञे वपट्कृतानां पशूनां स्वर्गः स्यात् त्रिद-

मातः, आकर्णपात्रोपास्नानम्, यन्मयापरेपुरेव पिधानपद्यनामक्रादुपा-
सक्रादुपभूतम् । तथा हि—किंतासण्डकसभायां ब्राह्मणाचरण प्रति विवद-
मानमनसो द्वौ विद्वौकसावेतत्परीक्षार्थमेकदशगणच्छेदनापरस्तदावीचनव्या-
जेन पाटलिपुत्रपुरवाहिरिकायामवतेरत् । तस्मिन्नेवानसरे सपथाशत पथ-
श्रुती छात्राणामध्याप्यकुपाध्याय सकृत्स्वेदवेशाङ्गोपाङ्गोपदेशावधेयः का-
ङ्कायननामपेय बहिरुमीहस प्राग्बल विविस्तुस्तत्रैवावगाम । ईक्षांशके च
पुरुषेणाभिष्टितमतीव महावेदमन्त्रम् । ‘अहो, साधु भवत्ययमभ्यान्तर्नक्षत्रं सल्ल-
वञ्चकर्मणे’ इत्यनुध्याय त गोपमेवमभ्यधात्—‘अरे मनुष्य, समानीयता-
मित इतोऽयं छागस्तव चेदस्ति विज्ञेनुमिच्छा’ इति । पुरुषः—‘मह, वि-
चिक्रीपुरेवैवं यदि यवानिदं मे प्रसादीकरोम्यह्वीयकम् ।’ उपाध्यायस्तथा

अन्त्यो मनेत् तर्हि । तु इति प्रमे । नवान्तरं निवपुत्रादिद्वयमर्थे वञ्चिभिः किं च
वर्तते । उपमास्कारः ॥

हे मातः अत्र जीवन्व उपपन्नान् दद्यान्मन्त्रां स्वमाकर्णय बहुपात्न्यान् मया वक्ष्ये-
रेव अपरीक्षरेव परस्मिन्नुन्नेव विद्यावचनमप्युपासक्यत् भाव्यदुपभूतमात्रमित्यम् ।
तथा हि । तरेवोपपन्नान् वर्तयति—किंसेति । अत्रान्तरमन्त्राणां साधनैरुपपत्ति-
श्रद्धावचनं प्रति विवदमानमनसो विवाह कुर्वता । इत्ययतोपपत्त्येव नर इति करे विव-
र्यं अन्त्येवमस्ति । ॥ विद्वौकसा एतत्परीक्षां प्रसाध्याप्यपरीक्षां पुनो देव-
स्यगम्यच्छेदेन दपरो वक्तव्यद्वीपस्यव्याजेन अमन्त्रजीवनमिषेव पाटलिपुत्रपुरवाहिरिकायां
नगरसमीपत्वन अवतरेतुरवतीर्य । तस्मिन्नेवानसरे सपथाशत पथश्रुतीं सहाजं छात्रान्
अध्यायकम् कर्मन् उपपध्याय पाठयः सकृत्स्वेदवेशाङ्गोपाङ्गोपदेशावधेयः क्नुर्वेदप-
त्रोपाङ्गानां उपदेशेन अवधेय मयता वयं स तपोकाः काङ्कायननामपेयः पठितमीहसं
प्राग्बलं वलं विविस्तु विवस्तुमिच्छुः । ‘प्राग्बलं पुक्तिरे पञ्चरहम्’ इति वृत् ।
तत्रैवावगाम तस्यामेव नगरवाहिरिकायां आत्रगाम आरप्यति स्म । ईक्षांशके च पञ्चांश
पुरुषेणाभिष्टितं महावेदेन गदितं अतीव महाईदं वरभगवदसन्तम् । अहो आर्णवे ।
अत्र जगन्नाथैववक्तव्योपुत्रो वञ्चकर्मणि सल्ल मयति । कथम् । साधु वया मयति ।
इत्येवमनुध्याय विवस्तुमिच्छा त गोपं आरम्यपुत्र एव अभ्यधात् उच्यवान्—अरे
मनुष्य । साऽपि काङ्कायन आत्मानं वलं मन्त्रमाल इति गायः । तस्यावीक्रीं ध्यायता इतः
स्वाम्यन् इत पन्मिन् स्वाने वलं छागस्तव चेदस्ति विज्ञेनुमिच्छा इति उच्यवान् । पुरो
गपुत्र आह—मह, विचिक्रीपुरेव विज्ञेनुमिच्छेपुरेवाहमेन छायां वलि यवान् इवं च मन प्रप-
त्तीकरोति प्रतप्तो भूत्वा अर्जयति । किं तन् । जहन्त्येवकं सुविशाम् । उपाध्यायः काङ्कायनस्य

विधायापवर्त्य च तं पुरुषमात्मदेगीयं शिष्यमादिशति—‘अहो कुशिक वत्स, वलीयानयमजास्तनंधयः । तदतियलमुपसंव्यानेन वद्वानीयतामुदवसितम् । अहमप्येव तवानुपदमेवागच्छामि ।’ तथाचरति तच्छिष्ये स वसुधायां कुलिशकीलित इव निषण्णः संभूय सर्वैरपि तदन्ते-वासिगिरुत्थापयितुमशक्यः ‘प्रीयन्तामत्रैवास्य चेष्टस्य मांसेन विधिपूर्वकं देवाः पितरो ब्राह्मणाश्च’ इत्यालापोल्वणरूपममर्षविपोन्मेषकलुपचक्षुपमाशु स्वयमेव वधायोद्धृतपर्वताकारपापाणपरुषं स छगलस्तमुपाध्यायं मनुष्यवद्वभाषे—‘ननु भट्टस्य किमर्थो महानेप प्रयासः’ इति । भट्टः सभयः सविस्मयश्च प्रत्याचष्ट—‘महापुरुष, तव स्वर्गगमनाय’ इति । छागः—‘अन्ये खलु ते वराकतनवः पशवो ये मस्त्रमिषेण भवता भक्षिताः । अत्र तु प्रस्तरप्रतिमाकवलन इव केवलं दन्तमद्भस्तव’ इति विचिन्त्य किंचिद्विहस्य च स्तस्तमस्त(?) पुनरेवमवोचत्—

धा विधाय मुद्रिका दत्त्वा अपवर्त्य च प्रस्थाप्य च न पुरुषं भारभट्ट आत्मदेगीय आत्मनो मनागून शिष्यमादिशति—अहो कुशिकनामन् । वत्सेति कोमलालोपे । वलीयानय अजास्तनंधयः । तत्तस्मात् कारणात् अतिव्रज यथा भवत्येव उपसंव्यानेन उत्तरीयवस्त्रेण वद्धा सयम्यानीयता उदवसित मम गृहम् । अहमपि एव तवानुपदमेव भवतः पश्चाद्वेव आगच्छामि । आगमिष्यामीत्यर्थः । तच्छिष्ये तथा आचरति मति वद्धा आनयति मति स छागो वसुधायां कुलिशकीलित इव निषण्णः संभूय मिलित्वा सर्वैरपि सार्धपवर्गतरपि तदन्तेवासिभिः भग्नन्तेवाभिभिरुत्थापयितुमशक्यः न शक्यते । प्रीयन्ता प्रीति प्राप्नुवन्तु अत्रैव अस्य छागस्य चेष्टस्य दामस्य मांसेन विधिपूर्वकं वेदोक्तविधिना देवा मवित्रादयः पितरः ब्राह्मणाश्च इत्यालापल्वणरूपमुक्कटक्रोध यथा भवत्येव अमर्षविपोन्मेषकलुपचक्षुप अमर्षे न एव विप तस्योन्मेषेण प्रादुर्भावेण कलुपे आरक्ते चक्षुषो यस्य भट्टस्य स तथा तम् । आशु स्वयमेव वधाय उद्धृता उगलिता पर्वताकाराः पापाणस्तः परुषः कर्मणो यो भट्टः स तथा तम् । स पूर्वोक्तछगलस्तमुपाध्याय मनुष्यवद्वभाषे उक्तवान्—नन्वहो, भट्टस्य किमर्थः केन कारणेन महान् एषोऽयं प्रयास इत्युवाच । भट्टो मनुष्यवद्ववन्त छाग इष्टा सभयः सविस्मयश्च प्रत्याचष्ट प्रत्युवाच—हे महापुरुष, तव भवतः स्वर्गगमनाय प्रयाणाय मम प्रयास इत्युवाच । छागो मनसि चिन्तयति—अन्ये पशवः खलु ते भवन्ति वराकतनवो अकिंचित्करशरीरा ये पशवो मस्त्रमिषेण भवता भक्षिताः । अत्र तु मयि पिपये प्रस्तर-प्रतिमाकवलने विम्वचवेणे इव केवलं तव दन्तमद्भो भविष्यति । इति विचिन्त्य किंचिन्मनाग्विहस्य च स्तस्तमस्त(?) भट्टप्रति पुनरेव वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षितप्रकारेण अवोचत् जगाद ॥

‘नाह सर्गफलोपभोगसुखितो माम्भारितमर्त्य मया

संतुष्टस्तुभमक्षणेन सतत हन्तुं न युक्त तव ।

सर्गं याप्ति यदि स्वया विनिहता यज्ञे पुर्वं प्राप्तिनो

यज्ञ किं न करोषि मातृपितृभि पुत्रैस्तथा बान्धवै ॥’ इति ।

तदनु यो महाराज, सा मदीयाम्बिका ममोक्तिषु निरुत्तरा सती परमुपा-
यान्तरमपश्यन्ती ‘उभयप्रतिष्ठासमेपु हि राक्षसपुत्रेषु स्वभावेन भवन्ति
प्रातिविषये द्वाव्यनिष्ठुरा समाचारा । तदेते कुशलमतिभि धान्तिर्कर्मणैव
कर्तव्या कार्येष्वन्यन्तराः’ इति, तथा ‘महत्पति हि पुत्रे सवित्रीयां बालकस्तु
इव काटुकारसेहका एवाकापां स्थाप्यन्ते, न पुन कर्णकटुकाः’ इति च विचि-
न्त्य, ‘मातृ , अस्मत्कामेन ममाग्नेयस्करेणोपचारेण’ इति मया सहबहुमानं

विमर्शोक्तिरप्यहं—नाहमिति । इत्ये यद् अहं स्वर्गं कर्णकटुकेणोपभोगसुखितो न भ-
वामि कवमस्य न वाञ्छामि । मया त्वमभ्यर्चितं प्राप्तिनो न वरितं कस्यां कर्म प्राप्य ।
अहं तु तुभमक्षणेन वदन्तीत्यर्थेन सन्तुष्टः संतोषं प्राप्तवान् । कथम् । सततं निरन्त-
रम् । किं करिष्यसि । कर्णकटुके हे मातृ तव भवतां बन्धुत्वमस्य हन्तुं कर्मणश्च अस्मत्कार-
मितु न युक्तम् । तथा यज्ञे विनिहता मारिताः प्राप्तिनो पुन विधेयेन यदि सर्गं याप्ति तर्हि
मातृपितृमित्राणां तव पुत्रैस्तथा तव बान्धवैस्तव प्रातृभि हृत्वा यज्ञं यत्न किं न करोषि
किं न विवचासि इत्युत्तरा ॥

तदनु तत्पश्चात् यो महाराज हे श्रीभारवत्समहाराज, सा मदीयाम्बिका यम स्याता
ममोक्तिषु महत्त्वानु निरुत्तरा सती प्रत्युत्तरिहृता सती परममया उपपन्नान्तरं भवत्य-
मती कनकस्योक्त्या सती इति विचिन्त्या पादयोर्विषयं मानेनमभ्यर्चितवती प्राप्तिनोपमा ।
इति किं विचिन्त्य । उभयप्रतिष्ठासमेपु सर्वव्यस्यतासर्वमावस्यतासु हि विधेयेन राक्षसपुत्रेषु
स्वभावेन प्रातिविषये कुशलमतिभि द्वाव्यनिष्ठुरा पूर्यन्तव निरर्थाः समाचाराः कृतव्यानि भवन्ति ।
ततस्तान् कारयन् एत राक्षसपुत्राः कुशलमतिभि धान्तिर्कर्मणैव राक्षसेप्रार्थनैव कर्तव्ये कर्ण-
कटुकेषु अन्यन्तरा अन्यव्यस्यता कर्तव्या इति । न कर्मकं इति विचिन्त्य । तथा तदैव प्रपरीत
इति च विचिन्त्य पर्यवेक्ष्य । इतीति हिम् । महत्पति हि पुत्रे सवित्रीयां बालकस्तु इव
काटुकारसेहका एवाकापां स्थाप्यन्ते अथ विधेयसमयपत्रेदपरा एव आकापां विधेय
भारवामि स्थाप्यन्त प्रपश्यन्त न पुन कर्णकटुका आकापां प्रपश्यन्ते । तव कर्मिका किं
क्रियमाणा । मया यशोवरेण इत्युक्ता प्रपरीत च विनिवापमाणा । इतीति हिम् । हे
मातृ अस्मत्कं पूर्वं पुन अग्नेयस्करेण पादपतनिकयेन । कथमूतेन उपचारेण । यम
अभवरदरेण । कर्म विनिवापमाणा । सहबहुमानं कथमवस्यति तदा भवत्येवम् । पुन कथं
कथा भवति । अतिप्रपरीतकरव्यस्य अतिवरेण प्रातृमयेन पादपतनिकयेन कथा भवत्ये-

वा, पुरा हि तस्या एव मम प्रमथन्ति वचांसि कुतो नाथेति केहानुगमनेन वा,
नो वेदात्मानमेव करिष्यामि देवतोपहारस्य स्वमेव तावदनुमतोमयकुम्भवि
शुद्धं त्रियोऽस्या फलमित्यपवादबीजस्तथा वा, यदि परलोकादोपासकहने
नान्येव वा केनचित्कारणेन प्राणिनातेन व्याप्रियसे, मा मावर्तिष्ठा । किं तु
विनिवेदितदक्षिणोत्सवैर्वेदविभिर्बाहवैः परिष्ठापितसकलस्तवोपहारफलो
त्कटेन पिष्टकुङ्कुटेन कुम्भदेवतायै वसिष्ठपुत्रस्य सदावसिष्ट पिष्टं मांसमिति
च परिकल्प्य मया सहावस्य प्राप्तनीयम्' इति ।

राजा—(सम्पन्नः) 'अहो, महिम्नानां दुराग्रहभिरवग्रहाणि परोपघाताग्र-
हाणि च मथन्ति प्रायेण चेदितानि । त्रियो हि नाम भवन्तु भर्तृषु स्रष्टाविषये
पुत्रेषु च प्रतिपादनसमये प्रथमं निराधार्या निरङ्कुशाचरणसमर्थाश्च, न पुनः
पौरुषेयेषु कर्मसु । यस्यात्कमलिनीदलेषु जलकणस्येव नारीणां मनसश्चञ्चक-
चरत्वादतीव निःसारत्वाच्च । पुरुषोऽपि गृहकार्यादव्यग्रं त्रिव्यं प्रमाणं यमदीप

इति संयाचनेन निमर्सेन वा । 'तस्या' पुरा अग्रसहस्रकले एव मम वचसि प्रमथन्ति, अथ
तत्तमसं कुतो व प्रमथन्ति' इति केहानुगमनेन वा । 'नो चान्' अतीवितरे महात्म-
नश्च देवतोपहारस्य हर्तव्यं तव मतिमेव । यद्दि ब्रह्मरामान्येव देवतोपहारस्य देवतावन्दन-
करिष्यामि । तमसकुम्भविद्धो मातापितृभ्यस्तुष्टस्तवमेव तान् वक्ष्यामि । अथ यत्तु-
मव मुह्यन्' इति अपवादबीजस्तथा निष्ठावग्रहस्तथा वा । कवेर्मतेन पिष्टकुङ्कुटेन । वाचं
प्रादाव' परिष्ठापितसकलस्तवोपहारफलोत्कटेन परिष्ठापित विविधप्रभप्रमाणसर्वै-
र्योचितं सकलस्तवार्थां प्रमिमात्रस्य च उपहारो वसिष्ठस्य फलं च तत्परोपकारस्तेन ।
कीरर्त्तव्यै' । विनिवेदितदक्षिणोत्सवे विधायन विधेयिण्यां वसिष्ठस्य उत्तम उत्प्राद्यो
वैवां ये तथा ठ' । पुनः कीरर्त्त' । वेदमित्रिः वेदकव्यप्याख्यानिवन्ति ये तथा ठ ।

राजा शीघ्रलोचनः जगत्प्रमाणमपठं किन्तवति—अहो वक्ष्यामि । महिम्नानां कीर्त्तां
दुराग्रहभिरवग्रहाणि दुराग्रहेण व्यापितेभ्येभ्यःप्रदेवाभिनिर्वैसेन निरवग्रहाणि निष्ठापितव्यानि
निर्मितोपानि परोपघाताग्रहाणि परोपघाते परहिंसावायाग्रहाणि चेतितानि अग्र्याणि प्रायेण
बाहुभ्येन मथन्ति । हि वचः । नामेति संयाचनीयम् । त्रिव्यः भर्तृषु स्रष्टाविषये सुरतस-
मयं, च पुनः पुत्रेषु प्रतिपादनसमये प्रथमं वयेच्छ निराधार्यास्तत्पुत्रगृहकार्या निरङ्कुश-
चरणसमयां क्षम्यामिमपारहितं यथा मथति तथा व्याचरति वार्त्तसंज्ञकं स्रष्टा' मथन्तु । न
पुनः च तु पौरुषेयेषु पुष्टप्राप्त्यसु कर्मसु । यस्यान्वारत्तान् नारीणां कीर्त्तां मनसश्चित्तस्य च
चरत्वादतिरिक्ताय अतीव अज्ञानं निःसारतापिर्वक्ष्यामि । कुत्र कस्मैव । कमलिनी-
दलेषु धर्मिण्यां पक्षेषु जलकणस्येव जलविमोहिनि । यथा वदन्तेषु जलविमोहोरभिरता

वाहपतितः पादप इव न चिरं नन्दति । स्त्री तु पुरुषमुष्टिस्थिता खङ्गयष्टिरिव सा-
 घयत्यभिमतमर्थम् । अभिनिवेशं च पुनः पापपुण्यक्रियासु प्रधानं निधानमाम-
 नन्ति मनीषिणः । बाह्यानीन्द्रियाणि तपनतेजासीव शुभेष्वशुभेषु च वस्तुषु
 समं विनिपतन्ति । न चैतावता भवति तदधिष्ठातुः कुशलेन चादृष्टेन संवन्धः ।
 संकल्पोपपन्नप्रतिष्ठानि च देवसायुज्यभ्राज्जि शिलाशकलानि किमत्यासादयन्
 पुरुषो न भवति लोके महापञ्चपातकी । सकृदेव चाशुभसंकल्पमालिने मनसि
 दुरपवादकलुषिते सत्पुरुषचेतसीव दुर्लभाः खलु पुनस्तत्प्रसन्नतायामुपायाः ।
 चिरेणापि च कालेन कृतः कल्याणकर्मणां प्रचयः प्रमादवशेन सकृदपि संजात-
 विधिर्दुरभिसंधिः पावकनिक्षेपाल्पासाद इव क्षणेन विनश्यत्यामूलतः । संकल्पेन

तथा नारीननसोऽपि । यद्यत्सात्कारणात् पुरुषोऽपि गृहकार्यात्याकादिकर्मतोऽन्यत्र क्रियं
 प्रमाणं न चिरं नन्दति । किं तु भोजनादिसमये पाकादिकर्मण्येव प्रमाणमङ्गीकरोति । क
 इव । नदीप्रवाहपतितः नद्याः प्रवाहे पतितः पादपो वृक्ष इव । यथा नदीप्रवाहे पतितः
 पादपो न चिरं नन्दति शोभते स्थिरो भवति । स्त्री तु पुरुषमुष्टिस्थिता पुरुषस्य मुष्टौ
 स्थिता पुदयपरतन्त्रा सती अभिमतमर्थं साधयति । केव । खङ्गयष्टिरिव उत्तमः खङ्ग इव ।
 कीदृक् । पुदयमुष्टिस्थिता पुरुषस्य मुष्टौ स्थिता । न तु भूरोः क्लीबस्य वा मुष्टौ स्थिता ।
 मनीषिणः पण्डिताः पुनरभिनिवेशनासक्तिनेव पापपुण्यक्रियासु प्रधानं मुख्यं निधानं
 स्थानम् आनन्ति वर्णयन्ति । बाह्यानि चक्षुरादीनि इन्द्रियाणि शुभेषु पुण्यजनकेषु
 अशुभेषु पापजनकेषु च वस्तुषु कर्मसु तपनतेजासीव सूर्यातपा इव समं युगपत्
 विनिपतन्ति प्रवर्तन्ते । न च एतावता दर्शनादिमात्रेण तदधिष्ठातुः दर्शनस्पर्श-
 नादिकर्तुः पुरुषस्य कुशलेन पुण्येन चान्यत् अदृष्टेन पापेन संवन्धो भवति ।
 संकल्पोपपन्नप्रतिष्ठानि च संकल्पेन प्राप्तप्रतिष्ठाकर्माणि शिलाशकलानि पापाणस्तण्डानि
 देवसायुज्यभ्राज्जि देवनाम्यप्राप्तानि अत्यासादयन् आसादनां कुर्वन् पुरुषो मनुष्यः किं न
 भवति लोके महापञ्चपातकी । अपि तु भवत्येव । उक्तं च—‘स्वामिद्रोहः क्रोधो बालहिंसा
 विश्वस्तानां घातनं लिङ्गभेदः । प्रायेणैतत्पञ्च पातकानां कुर्यान्मयः प्राणिनः प्राप्तदुःखान् ॥’
 हिंसानृतस्तेयव्रह्मपरिग्रहेभ्यो वा न वा महापञ्चपातकीत्युच्यते । सकृदेव एकवारमपि च पुनः
 अशुभसंकल्पमालिने पापपरिणामदूषिते मनसि खलु निश्चयेन पुनस्तत्प्रसन्नतायां मनोनिर्मल-
 तायामुपाया दुर्लभा भवन्ति । कलिनिवा दुरपवादकलुषिते दुरपवादमालिने सत्पुरुषचेतसीव ।
 चिरेणापि च कालेन कल्याणकर्मणां पुण्यकर्मणां प्रचयः कृतः सन् प्रमादवशेन असावधान-
 तया सकृदपि संजातविधिरुपपन्नविधानो दुरभिसंधिर्नष्टाभिप्रायः क्षणेन सुहृतेन लामूलनो
 मूलदपि पुण्यकर्मप्रचयो विनश्यति । क इव । पावकनिक्षेपात् प्राणाद इव अग्निमोचनात्

न भवन्ति गृहमेधिनाऽपि मुनयः । यथा—उत्तरमधुरायां निशाप्रतिमा
स्मिन्नस्मिन्नदिवसुन्नितकृत्प्रपुत्रमित्रोपद्रवोऽप्येकत्वमावनमामसोऽर्द्धासाः ।
मुनयश्च गृहस्थाः । यथा—कुसुमपुरे विराडाकर्णितभुतसुतसमरसिति-
रातापनयोगयुतोऽपि पुरुहूतदेवर्षिः ।

अथि च जगत्प्रसिद्धमिवमुवाहरणम्—एकस्मिन्नेव किञ्च कागिनी-
कसेवरे मुनिशामिकृष्णपाणिनामभिनिवेशनिमित्तो विविचमिवेक कर्मवि-
पाक इति । किं च ।

मरेषु संकल्पवशेन मन्मथो यथा प्रवर्तेत पवन्ध येनपु ।

तथैव कर्मण्युभयानि मामसाहवाति बोधाभिपत्तिर्बिभृन्मितात् ॥

मन्त्रिद्वयः । संकल्पेन पुण्यपरिणमेन च गृहमेधिनाऽपि मुनयो भवन्ति । ववेति दृष्टान्तः ।
यथा येन प्रकारेण उत्तरमधुरायां जोषाचक्रसमीपमधुरायां निशाप्रतिमास्मिन्न स्मिन्नैव देव-
विश्वेदेव सुविद्यं कृत्वा कञ्चनपुत्रमिश्रायां उत्पन्नो मुनिर्देवः स तपोव्योऽपि एकत्वमाव-
नमावय एकत्वानुप्रदायावयन्तिताः सन् सर्वसत्तनामा भेदी मुनिर्बभूव । तथा हि—
उत्तरमधुरायां स्मिन्न सर्वसत्तनामा भेदी चतुर्धोविद्यायां उपोषित सन् स्मरान्ने स्मिन्नः ।
तु किन्तवति—‘एते मे ज्ञानतो ज्ञाता ज्ञानवर्धनकल्पयः’ इति भावनां स्मरन्
स्मरन्मन्त्रान्ने स्मिन्नः । तत्तत्प्रकाशवाक्यवपुर्भिनवरदेवताभिः कृतोपन्नो मयापि मनसि
ज्ञोमं पतनम् मुनिमाम्यस्य लघयः(१)ति । मुनयश्च संकल्पेन पुरुषा भवन्ति । यथा
कुसुमपुरे पादस्तिपुत्रवरे विराडाकर्णितभुतसुतसमरसिति हेरेकचक्रुतमिन्द्रपुत्रस्य
संश्रामस्मिन्ति आत्मान्नयोन्मुत्योऽपि सुमप्रतिपास्वित्योऽपि पुरुषूतो नाम देवर्षिः विरम्बरो
पुरुषवत्तरो बभूव । तथा हि—पादस्तिपुत्रवरे स्मिन्न पुरुषूतनम्मा कृपति पुत्राय राज्यं
मदं समर्प्य दीक्षां पुरीक्षां देवर्षिर्दिनि नाम ज्ञातः पर्वतमेवकायां आतापनयोमस्वित्यो
बभूव । वैवर्तलोपासनाकायतेन धामकेव सः कृतोन्नादेकवाहकात् जगत्तिमि सः
मिन्द्रपुत्रस्यमामाहर्ष्यं व्यतामय । स तु चेत्तस्य कृतसमरायवसायं दीक्षादिवीपदिष्ट इव
मिन्द्रं भवविज्ञानिन्या आकाशकारमेव जगत्ता स संयोजितः न जह्य तदेव स्वमादाय
एवं किन्तवितुं कुचमिति ॥

अथि च विद्यते च अष्टादशिवै सर्वलोके विद्यमानमिन्द्रमुवाहरणं दृष्टान्तवचनम् ।
तस्मिन् । एकस्मिन्नेव केवले एव विवेति कागिनीकसेवरे मृतवेदमधुरायां मुनिशामिकृ-
ष्णपाणिनां मुनिष त्रिनमुनिः । अमी च त्रयो वैवर्तरो, कृतप्रतिपास्वित्यो मुनिः
मिन्द्रपुत्रवदिनां अमिनिवेशनिमित्तः । अमिश्राये हेतुः—विचित्रनिवेशः विविचमिव-
कर्मविपाको कर्तव्य इति । स्मरान्ने मृतवेदनां दृष्टा मुनिष विनितम्—‘कर्मवचनं अमिम्या
तपचर्यं न कृतम् । इवैव यतेति’ । इत्युक्त्वा

(प्रकाशम् ।) अम्ब, न वालकेलिष्वपि मे कदाचित्प्रतिलोमतां गतासि । न वेद्मि कथमद्यैव ते चन्द्रमतेरप्यस्थाने दुराग्रहमलीमसा मतिः समजनीति । तत्पर्याप्तमत्रालापपरम्परया । भवतु । भवत्येवात्र प्रमाणम् । उत्तिष्ठ । ननु तवैव पूर्यन्तामत्र कामितानि । आहूय त्वमेवादिश कृकवाकुविनिर्माणे शिल्पिनः । साधु समाज्ञापय त्वमेव भगवतीभवनशोभारम्भाय देवभोगिनम् । अनुशाधि त्वमेव यशोमतिकुमारस्य राज्याभिषेकदिवसगणनाय मौहूर्तिकान् । एवमन्यान्यपि विधापय त्वमेव देवद्विजपरिजनपूजापुरःसराणि गृहकार्याणि । अहो वैरिकुल-कमलाकरनीहार प्रतीहार, विसृज्यतामयमशेषोऽपि यथायथमनुजीविनिवहः । अहमप्येष चिरप्रवृत्तवार्तासंजातश्रमो मनागप्यस्माद्भुमतीतिलकात्सभाम-

अत एवामिदं यथेष्टमनोऽभवत् । 'वलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति' इति । वररुचिश्च काल्यायन. वृषलीनिमित्त चेटीकारणेन आसवनिषोद्धहन मद्यघटोच्चालन चकारेत्येव । अस्य कथा—वररुचिः स्खलितब्रह्मचर्यतया सकललोकाधिके नाम्नि वर्तमानो देवतास्यविलासिन्या तैस्त्वि कूटकपटचेष्टितवन्द्यता नीतः । श्यामकान्तं यथा चोसा(?) तमेवमवोचत्—'सर्वमुपपन्नमेवैतत् । किं तु यदि मद्यघटं निजशिरस्मि निधाय उज्जयिनीप्रदक्षिणा करोषि त्वम् ।' इति । सोऽपि कामान्धबुद्धिस्त्वयैव प्रलययतेति ॥

यशोधरमहाराजः प्रकाश व्यक्तमुवाच—अम्ब हे मातः, वालकेलिष्वपि मे मम कदाचित् कस्मिंश्चिदवसरेऽपि प्रस्तावे प्रतिलोमता प्रतिकूलत्वं न गतासि । न वेद्मि न जाने कथं केन प्रकारेण अद्यैवास्मिन्नेवाहनि ते तव चन्द्रमतेरपि निर्मलबुद्धेरपि अस्थाने अयोग्याचरणे दुराग्रहमलीमसा दुष्टग्रहे अतिमलिना मतिर्बुद्धिः समजनि सजातेति । तत्तस्मात् कारणात् पर्याप्त अलं अत्रास्मिन् कार्ये आलापपरम्परया बहुवचनया । भवतु संजायताम् । भवत्येव त्वमेवात्रास्मिन्कार्ये कुर्कुटमारणतत्पल्लभक्षणलक्षे प्रमाण कर्तव्यतया सत्यरूपा । हे मातः, उत्तिष्ठ उत्था भव । ननु निश्चयेन तवैव भवत्या एव पूर्यन्ता अत्र कामितानि । आहूय आकार्य त्वमेव भवती एव आदिश आदेशं देहि कृकवाकुविनिर्माणे कुर्कुटकरणे शिल्पिनो लेपिकारान् । साधु रुचिरं यथा भवत्येव समाज्ञापय आदेश देहि त्वमेव भगवतीभवनशोभारम्भाय कुलदेवतागृहशोभाकरणाय देवभोगिन देवब्राह्मण देवाचर्कम् । अनुशाधि आदेश देहि त्वमेव यशोमतिकुमारस्य राज्याभिषेकदिवसगणनाय राज्याभिषेककरणे लभशोधनाय मौहूर्तिकान् । एवममुना प्रकारेण अन्यान्यपि गृहकार्याणि त्वमेव विधापय कारय । कथंभूतानि गृहकार्याणि । देवद्विजपरिजनपूजापुरःसराणि देवपूजाद्विजपूजापरिजनपूजाग्रन्थीनि । अहो हंहो वैरिकुलकमलाकरनीहार शत्रुसमूहकमलवनहिम-समान हे प्रतीहार, विसृज्यता विसृज्यतामयमेवः अशेषोऽपि सर्वोऽपि यथायथ यथाव्यान अनुजीविनिवहः किंरुसमूहः । अहमपि एष चिरप्रवृत्तवार्तासंजातश्रमः बृहद्वेलासजाता-

पुरापि किं न रेमे गङ्गा सह महेश्वरेण, राधा नारायणेन, बृहस्पतिपत्नी
द्विजराजेन, तारा च वाल्मिना । महासत्त्वेषु हि जगति न किञ्चिदुष्करमस्ति ।
अन्यत्र विरक्ते चेतसि रागप्रत्यानयनात् । को हि नामाय पिण्ड इव तप्ता-
तप्ते मनसि संघातुमर्हति । किं च परमकुहन एव पुरंद्रीषु बुद्धिमानवा-
प्नोति स्वश्रेयसम् । अन्यथा कृत्यारायक इव ध्रुवं पञ्चजनः पञ्चतामश्चेत् । भवे-
द्वावश्यमक्षिगतः । तदेष यावन्न मयि रोषविषं वर्षति तावद्दहमेवास्य तद्वर्षामि ।

तथा हि तदेव निरूपयति—पुरापि पूर्वकालेऽपि महेश्वरेण सह गङ्गा किं न रेमे ।
अपि तु रेम एव । अस्य कथा—यन्मनोर्नाम नृपस्य पत्नी पाणिगृहीता वगन्तसमये किल
कैलासपर्वते गङ्गानात्री मत्सोभिः सह वृन्तदोन्तरतिन्त्रेव उभया सह सचार्दः नर्कः(?) स्वकी-
यगतासंरम्भनाकृष्ट ईश्वर भुक्तवती तामनुभूय भूतपत्नी श्रीमहादेवे गौराचरितं ध्रितवती
गिरिसुतया तमन्वेपमाणया तन्नागनया गङ्गया सार्य ईश्वरमालोक्य वृन्तमिदं प्राचरत—
'का न्व सुन्दरि जादवी किमिह ते भर्ता हरो नन्दयं अन्मन्वं निल वान्ति नन्मयरस
जानालय ते पतिः । त्वामिन् मलमिदं न हि प्रियतमे सत्यं पुनः कामिनामित्येवं
हरजाद्वीगिरिसुतानुजतिभक्त पातु वः ॥' राधा नारायणेन सह किं न रेमे ।
अपि तु रेम एव । राधा गोपी नारायणेन सह रतिं चक्षर इति सुप्रसिद्धमुपा-
न्यायं एतन् । उक्तं च—'अदुल्या क' कपाटं प्रहरति कुटिले माधव किं वमन्तो नो
चर्चं किं कुलालो न हि धरणिधरः किं द्विजितः फर्गान्द्रः । नाह घोराहिमर्दो किमसि
स्वगपतिर्नो हरिः किं कर्पाश इत्येव गोपवध्या चतुरमभिहितः पातु वधकपाणिः ॥' बृहस्प-
तेर्माचस्पतेः पत्नी भार्या द्विजराजेन चन्द्रेण सह किं न रेमे । अपि तु रेम एव । अस्य कथा—
बृहस्पतिपत्नी चन्द्रस्य सह निधुवनं विधाय युधाभिधाननसुवन् युयमलक्ष्य । अत एवासी
निधुर्युद्धापात् कुप्यी बभूव । तारा च वाल्मिना सह किं न रेमे । अपि तु रेम एव । तारा
सुग्रीवमहिला वाल्मिना सह चिर चिर्काडिति महती लौकिकी श्रुतिर्वन्ते । महासत्त्वेषु महा-
साहसेषु हि निश्चयेन जगति संनारे न किञ्चिदुष्करमस्ति साध्यं किमपि नान्ति । अन्यत्र
विरक्ते चेतसि रागप्रत्यानयनात् । विरक्ते मनसि रागः प्रत्यानेतुं न शक्यत इत्यर्थः । को हि
नामाय पिण्डे इव तप्तातप्ते मनसि संघातुमर्हति । हि निश्चयेन । क पुमान् । नामेति समाव-
नायाम् । अयं पिण्डे लोहगोलकाविव तप्तातप्तं न युनाकि अनप्तेन सह तप्तं च युक्तं तप्ते
मनसि चित्ते द्वे संघातुं मेलयितुमर्हति । अपि तु न कश्चिदहंतीत्यर्थः । तप्तेन सह अतप्तं
न युनाकि । किं चान्ति विशेषः । परं केवलमकुहन एव ईर्ष्यारहितं एव बुद्धिमान् पुमान्
पुरंद्रीषु स्वश्रेयसं कल्याणमवाप्नोति । ईर्ष्यालुस्तु त्रियन् इत्यर्थः । अन्यथा कृत्या देव्या
आरायकः पुमान् इव यथा ध्रुवं निश्चयेन पञ्चजनः पुनः पञ्चतामश्चेत् मरणं प्राप्नुयात् ।
नवेद्वावश्यमक्षिगतः वायवा अवश्यं निश्चयेन अक्षिगतो द्वेष्यो भवेत् । तत्तस्मात् कारणात्

यथा चेय ममात्मनस राज्याभिषेककार्या प्रतिलम्बविधि किमवन्ती च बाह
मुच्छलिता । सा यदि देवाद्यैव परमार्थसती तदाचिरात्प्रकामं मे मनो-
रया फलिता । सिद्ध च मे समीहितम् । न चैतदाश्चर्यम् । अनुकूलं हि वैवं
करोति कुरङ्गमपि कण्ठीरवातिवर्तनम् । अचञ्चलमपि च विदारयति नल्य
पदेन । केवलमत्रोत्तायकत्वं परिहर्तव्यम् । उत्तायकस्य हि पुरुषस्य हस्याया
तमपि कार्यं निजानमिष न सुखेन जीर्यति । भवति च जीवितव्यसदे
हाय । किं च न सल्लु बुभुक्षितवशादुदुम्बरानि पच्यन्ते । नाप्युद्वेष्ट-
कवसे पातुम्' इति च विसर्ग्य, तथा—

‘अनुनयत वदत मधुरं यत्कार्यं तदपि मानसे कुरुत ।

रौति कसं हि मयूर सखि च मुखाग्रं ददति ॥

एष एव बाहवत्स यमि ममोपरि रोषमिव कोवपुत्रं य वर्तति न रक्षति तद्वत्कार्यं बह
मेव अस्म एव उपरि तत् रोषमिव वयमि मुखाग्रि । यथा च देव प्रचारेण एवं एषा ममा-
त्मनस राज्याभिषेककार्या प्रतिलम्बविधि किमवन्ती च वीर्याग्रहण ओषधार्थं च बाह
मतिकेन्द्रेच्छलिता उज्ज्व वर्तते । सा निवर्तन्ती एवं यदि चतु ईकात् पुनश्चेत्यन्तु त्वेव
परमावसठी सत्येन उज्ज्व मविष्यति तथा अन्धिरादिदानीमेव प्रथममतिशयेन मे मम
मयोरवा' अन्धिताः कम्पितानि पूर्णानि संश्रुताणि । मे मम सर्वमिदं सिद्धं च केन
त्वेव । न च नैव एतन् मयोरवतिशिक्षकत्वं कार्यं आत्मेन न वर्तते । अनुकूलं हि एवं
पुन्यं कदा द्वित मवति तथा कुरङ्गमपि कण्ठीरवातिवर्तनं करोति चिरञ्जयि मारु
करोति । अचञ्चलमपि च विदारयति कङ्कदन्तेन अनुकूलं एवं अचञ्चलमपि च पर्वतमपि
च अचञ्चलेन पोटमदन्तेन विदारयति सतपाज्जीकरोति । अत्र कार्यं कदाच उत्तायकस्य
उत्तुपन्नं अतिरक्तं परिहर्तव्यम् । हि कक्षात् कारणात् उत्तायकस्यातिरक्तस्य पुरुषस्य
हस्याद्यतमपि कार्यं निजानमिष मुखेमागवासीव न जीर्यति परिश्रमति । जीवितव्यसदेहाय
च भवति । उत्तायकस्य मरकमपि कोलपण इत्यर्थः । किं च निशेपमाह—न एव
बुभुक्षितवशात् उदुम्बरानि कचनपत्रानि गच्छतस्तानि य पच्यन्ते च परिश्रमति ।
यपि मेव उज्ज्वदुच्छल्य अन्धमिषं पातुं कचनते । आलाभिर्दु सचनते इत्यर्थः । इति च
मिदं सखि सखि च विदितवती । पुनश्च हि कक्षा पूर्वं सखि मवितवती । इति च
मिदं सखि इति च पद्याद्येव । इतीति निम् । तथा तत्रैव प्रचारेण अर्धुपुत्रोत्तायकप्रचारेण ।

अनुनयतेत्यादि । अनुनयनं यत् मानका । मधुरं कर्णामृतप्राप्यं वदत मृत । पूर्व
वन्द्यं कर्णं मानसे पिते वर्तते तदपि तत्र कुरुत कुरुतम् । अनुनयार्थं द्याम्येन
इत्यति—मयूरः हृदयपात्रं सारलसौवाहनः हि कक्षात् कारणात् कदा मधुरं पीति
एवं करोति । तस्मिन् निपण्डितं मुखाग्रं च ददति मधुरवती ॥

मूर्ध्ना वहति लोकोऽयं यथा दग्धुमिहेन्धनम् ।
 अनुशील्य क्षयं नेयस्तथारातिर्महात्मना ॥
 पुंसामसारसत्त्वानां किं कुर्याद्विक्रमक्रमः ।
 मस्मीभवन्ति काष्ठानि तेजसानुगतान्यपि ॥
 ज्ञानवानपि कार्येषु जनः प्रायेण मुह्यति ।
 हस्तन्यस्तप्रदीपस्य किं न स्खलति शेमुषी ॥
 प्रायः सरलचित्तानां जायते विपदागमः ।
 ऋजुर्याति यथा छेदं न वक्रः पादपस्तथा ॥
 रक्तभावं समस्तानां प्रदश्येदिति यः पुमान् ।
 आदित्यवत्स किं न स्यात्पादाक्रान्तजगन्नयः ॥

मूर्ध्नेत्यादि । अयं लोकः यथा इन्धनं काष्ठभारं ब्रह्म ससारे दग्धुं मस्मीकर्तुं मूर्ध्ना
 मस्तकेन वहति उच्चलति, तथा तेनैवेन्धनभारौघप्रकारेण अरातिः शत्रुः अनुशील्य
 समाधानं नीत्वा क्षयं नेयो विनाशं प्रापणीयः । केन कर्तुंभूतेन । महात्मना नीतिशालि-
 न्मुना । दृश्यन्तः ॥

पुंसामित्यादि । पुसां असारसत्त्वानां सत्त्वरहितानां विक्रमक्रमः पराक्रमपरिपाटि-
 का किं कुर्यात् । अपि तु न किमपि कुर्यादित्यर्थः । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—
 काष्ठानि इन्धनानि तेजसा अनुगतान्यपि अग्निना सहितान्यपि मस्मीभवन्ति दहन्ते ॥

ज्ञानवानित्यादि । ज्ञानवानपि जनः प्रायेण कार्येषु मुह्यति अज्ञानवान् भवति ।
 आक्षेपेण द्रढयति—हस्तन्यस्तप्रदीपस्य करकृतदीपकस्य पुरुषस्य शेमुषी किं न स्खलति ।
 अपि तु स्खलत्येव ॥

प्राय इत्यादि । सरलचित्तानां पुरुषाणां प्रायो भूयस्त्वेन विपदागमः मरणं जायते ।
 अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—ऋजुः सरलः पादपो यथा छेदं याति द्विधा भवति तथा
 वक्रः पादपः छेदं न याति । एतावता कुटिलेनैव भवितव्यम् ॥

रक्तभावमित्यादि । यः पुमान् [समस्तेषु रक्तभावमनुरक्ततामनुरागं दर्शयेत्,
 स किं पादाक्रान्तजगन्नयः पादेन चरणेनाक्रान्तं जगन्नयं येन तादृक् जगन्नयत्वात्मी न
 स्यात् । अपि तु स्यादेव । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—आदित्यवत् । यथा सूर्यः
 पूर्वमरुगतां दर्शयति, ततः किरणैर्जगन्नयमाक्रमति ॥

बहिर्दुर्लभत्वात् पूर्वं यं स्यात्प्ररोहवत् ।
 किमसौ न भिनस्येव प्राप्य काल महीभूतः ॥
 शूरोऽपि सत्त्वयुक्तोऽपि नीतिं वेत्ति न यो मरः ।
 तत्र समिहिता नित्यमापदं क्षरमोपमे ॥

अपि च ।

भूतेषु मायाविषु दुर्बलेषु स्वार्थकनिष्ठेषु विमानितेषु ।
 वर्तेत यं साधुतया स लोके प्रतीयते मुग्धमस्तिर्न केन ॥

इति च विमृश्य, स्रष्टप्रतिष्ठठन्यायेन किमपि निश्चलाके शिस्तमित्वा
 कुमारवचस्येनालकमङ्गनेनाभिधितं गविष्टिरममाल्यं प्रहितवती । स तयैवा-
 गत्य प्रविश्य च निवेदितावसरो मातुन्मुक्तिमगमिवातीव परिम्पानम्, आ

बहिरिस्मादि । यं पुमान् । पूर्वं प्रथमं बहिर्बले यत् । शीमका स्यात् मवति अपू-
 त्वात् । स्रष्ट् दुर्बलेषु सति । मवति । शिष्टम् । प्ररोहवत् । विमलत्वाद्भूतम् । अर्था
 पुमान् कथं प्रप्य महीभूतः कृपात् किं न भिनसति । अपि तु विमलत्वेन । यथा प्ररोहे
 बहुरो यदुर्लभत्वात् । अतएव पर्वतमपि भिनसति । आक्षेपः ॥

शूर इत्यादि । शूरोऽपि सत्त्वयुक्तोऽपि यो नर नीतिं ध्यायमानं न वेत्ति न ज्ञानाति,
 तत्र नरे मिलं आपदां मूलम् । समिहिता समीपवर्तिन्यो भवन्ति । कथंभूतं तत्र नरे ।
 क्षरमोपमे अक्षरवत्सहस्रे । यथाक्षरस्य मेघगजनेनैव भिद्यते । उपमायेक्षरः ॥

अपि च तथा च । भूतेष्वित्यादि । भूतेषु बलकेषु, मायाविषु सकपटेषु, दुर्बलेषु
 धनुषु, स्वार्थकनिष्ठेषु आत्मन्यायतन्त्रेषु, विमानितेषु मातृभक्तं प्रपितेषु, पुरेषु च
 पुमान् साधुतया हिततया वर्तेत प्रवर्तेत स मुग्धमस्तिर्निर्विकारः केन पुरेषेण न प्रतावते ।
 अपि तु सर्वेऽपि वचनत इत्यर्थः । आक्षेपार्थकारः ॥

पुनश्च किं कृत्वा अमालं सविधं प्रहितवती । स्रष्टप्रतिष्ठठन्यायेन स्रष्टप्रतिष्ठठन्यायेन
 मुग्धमप्रचारेण किमपि अनिष्टवर्णीय निःशब्दके एवागते पविष्टिरं यत्कालं शिष्टमित्वा
 शिष्टां दत्ता । कथंभूतं पविष्टिरम् । कुमारवचस्येन कुमारवाक्यशिष्टेन अल्पकमङ्गनेन अलकम
 अत्रयमयेन अभिधितं प्रहितम् । यं पविष्टिरं मां प्रति एवममुना प्रचारेण अभिज्ञपत् । तर्हि
 निःशब्दकशिष्टवचस्येन आगता उपश्रुत्य । न केनच आपत्तः । किंतु प्रमितं च शिष्टमव
 नमित्तमवति भवने प्रवेष्टं हस्ताः कथंभूतः सन् प्रविष्टः । निवेदितावसरो हारपात्रेण सुवि-
 द्यावसरो । पुनश्च किं कृत्वा अभिज्ञपत् । मां अलकमङ्गलं दत्ता । कथंभूतं मायम् । अर्था परिम्पानं
 अक्षरमेव अत्र निमग्नमहितम् । कथिव । अन्मुक्तिर्न अममिव बयोन्मुक्ति उर्यादितः अयो

दमाचन्द्रार्कमसमभीप्राप्त्यं राग्यम् । न च मया विना भवति देवस्य
कोऽप्यूनं प्रवेष्टः । मद्रिधानां हि देवस्य किञ्चरीनामतीनं सुकमत्वात् ।
नीतिरपि स्यादिति—

‘आत्मानं सततं रक्षेदारैरपि चनैरपि ।’ इति ।

अथ ममैवदिधि प्रेषणावरोधे देवो न करोति करुणां तथा मिथुनपरस्य
पक्षिणश्चक्रवाकीव देवस्याह सहचर्यत एव रात्रौ विमुक्तासि, सरस-
कमळिनीवात एव मञ्जरतासि, जलनिधेरैवेतिवात एव अपत्यसि, भगव-
त्पुत्रमितिमेवात एव सङ्कल्यसि, विटपिनश्चावेवात एवाग्न्योपमोग्नासि,
कुसुमैस्तस्य मेखलेवात एव बुद्धाविष्ठितासि, तपनस्य ममेवात एव सतापि-
कासि, रवस्य मार्गभूमिरिवात एव पाञ्चुकासि, प्रवीपस्य क्षित्तिवात एव

सर्वेऽपि प्रत्यङ्मुख्या भिक्षुसमूहाः प्रक्षाम्यन्तु उपसर्गं भान्तु । देवस्य इदं राज्यं जगन्नाथं
प्रवर्धतां च । कर्मभूतं राज्यम् । जलमभीप्राप्त्यं कृतुमर्हं यत्तुः । देवस्य मम प्राप्तावगमस्य
कोऽपि प्रवेष्टः किमपि स्वानं न च मया विना कनो भवति । मद्रिधानां मम सरसत्वां किञ्च-
रीनां कुसीनां देवस्य हि निजकैव जलीव सुकमत्वात् । नीतिरपि स्यादिति—
आत्मानं सततं रक्षेत् प्रतिपालयेत् दारैरपि चामिरपि चनैरपि । अथ चेत् मम एवदिधि
वसिष्ठिनाम्नस्य प्रेषणावरोधे कार्यकारणार्थं करोतीत्ये वदति देव करोति इत्थं न करोति
मम मरणं वैष्णवी तथा तस्मिन् कार्ये देवस्य मम कामस्य कार्यं सहचरी भवामि । केव ।
मिथुनपरस्य पक्षिणश्चक्रवाकीव कर्मवाकीव । बधोरधिष्ठितासि—अत एव कारणात्
एनौ विमुक्तासि । पुनश्च केव सहचरी भवामि । सरस कमळिनीव । बधोरधिष्ठिता-
सि—अत एव मञ्जरतासि मुखे कुम्भ रत्ना वर्तते । पक्षिणी तु जलरथा भवति । पुनश्च
केव सहचरी भवामि । जलनिधे- वैवेन जलविष्ठितिरिव । बधोरधिष्ठितासि—अत एव
अपत्यसि त्वं अपत्यं वसि वर्तते । पुनश्च केव सहचरी भवामि । भगवत्पुत्रमिति
मेव पुत्रमूर्तिरिव । बधोरधिष्ठितासि—अत एव कारणात् सङ्कल्य सङ्कल्यसि वसि वर्-
तते । पुनश्च केव सहचरी भवामि । विटपिनो वृक्षस्य छायेव वन्यतप इव । बधोरधिष्ठिता-
सि—अत एव कारणात् जगन्मोग्नासि जगन्मोग्ना वर्तते । पुनश्च केव सहचरी भवामि ।
कुसुमैस्तस्य मेखलेव तटीव । बधोरधिष्ठितासि—अत एव कारणात् बुद्धाविष्ठितासि बुद्धेव
तन्मेव कुम्भेन तटिता वर्तते । तथा कुसुमैस्तस्य बुद्धाविष्ठिता जगन्मोग्नासि भवति ।
पुनश्च केव सहचरी भवामि । तपनस्य ममेव पुतिरिव । बधोरधिष्ठितासि—अत एव
सतापिक्कासि सतापसिद्धिं वर्तते । पुनश्च केव सहचरी भवामि । रवस्य मार्गभूमिरिव ।
बधोरधिष्ठितासि—अत एव पाञ्चुकासि कुम्भं वर्तते । मार्गभूमिरपि भूमिस्थिता

मलिनोद्गारासि, वसन्तस्य वनलक्ष्मीरिवात एव मन्मथकथासनायासि,
मलयाचलस्य चन्दनलतेवात एव ऋदुस्वभावासि, गजस्य मदलेखेवात एव
कानचारप्रवर्तनासि, हिमगिरेर्गङ्गेवात एव नीचानुगतासि, रवस्य रागवर्ति-
रिवात एव परमागघटितासि । एवमन्यदपि ममान्यथार्योपकल्पनविषयमभि-
धाय तद्देवस्य सर्वदा राज्यमुखं दायमाग्निनीव समांशतयानुभूयेदानीनेका-
क्येवं परमार्थेनोपस्थितप्रत्यवायवचनमनीषया वा देवः प्रव्रजति । अहं तु
पुत्रस्य श्रियमनुभवन्ती गृह एव प्रतिष्ठामि । इत्यर्तावासंगतनुमयकुलानुचितं
शिष्टजनविगर्हितं च । न चैवमावयोरनुष्ठानाविष्टितयोः कोऽप्यागमविरोधो
जनापवादानुबन्धो वा । तथा चेत्तन्—

भवति । पुनश्च केव सहचरी भवामि । प्रद्वानस्य शिल्पेव जालेव । यशोवरश्चिन्तयति—
अत एव मलिनोद्गारासि वृन्दोद्गमनकारिणी वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । वस-
न्तस्य वनलक्ष्मीरिव मनुमासद्वयस्य वनलक्ष्मीर्यथा सहचारिणी भवति । यशोवरश्चिन्त-
यति—अत एव मन्मथकथासनायासि कानक्यासंयुतासि । पुनश्च केव सहचरी भवामि ।
मलयाचलस्य चन्दनलतेव मलयप्रवर्तस्य चन्दनवल्लीव । यशोवरश्चिन्तयति—अत एव
ऋदुस्वभावासि ऋदुपरिणामिनी वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । गजस्य मदलेखेव
दानधारिव । यशोवरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् कानचारप्रवर्तनासि ददेष्टपर्यटनासि ।
पुनश्च केव सहचरी भवामि । हिमगिरेर्गङ्गेव हिमाचलस्य गङ्गाव । यशोवरश्चिन्तयति—
अत एव नीचानुगतासि नीचानुगामिनी वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । रवस्य रागव-
र्तिरिव मणस्तेजोवर्तिरिव । यशोवरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् परमागघटितासि
परस्य विटस्य भागाव निमिता वर्तसे । यथा रत्नवर्तिः परमाणेन शोभया घटिता भवति ।
एवमनुना प्रकारेण अन्यदपि समानेन अन्यथार्योपकल्पनविषयं कालुष्यक्रीडित्विषयं
अभिवाय उक्त्वा तत्तस्मात् कारणात् देवस्य मन प्रागवस्थस्य सर्वदा सर्वकालं राज्य-
मुखं नार्पत सौख्यं दायमाग्निनीव मागवेद्यमाग्निनीव समांशतया सममागतया अनुभूय
मुक्त्वा इदानीं एकस्मिन् एक एव देव एव एवमनुना प्रकारेण देवः प्रव्रजति दीक्षां
गृहाति । देवः किमर्थं प्रव्रजति । परमार्थेन मोक्षमुत्थानिलापकतया उपस्थितप्रत्यवा-
यवचनमनीषया वा आगतया अनिराकरणयुद्धा वा । अहं तु पुत्रस्य यशोमतः श्रियं
लक्ष्मीमनुभवन्ती मुक्ताना गृह एव मन्दिर एव प्रतिष्ठामि । इति कृतीव असंगतं असुखं
वर्तते । न केवलमसंगतं उभयकुलानुचितं श्वशुरपितुः कुलयोग्यम् । शिष्टजनविगर्हितं
निन्दितं च वर्तते । न च नैव एवमनुना प्रकारेण आवयोक्तव्यं मन च अनुष्ठानाविष्टितयो-
श्चारित्रायुक्तयोः कोऽपि कश्चिदागमविरोधो न वर्तते । जनापवादानुबन्धो लोकापवाद-
संबन्धो वा न वर्तते । तथा चेत्तन्—सहचरी भवामि इत्युपस्तिवचनमस्ति ।

‘संत्यज्य ग्राम्यमाहार सर्वं चैव परिच्छदम् ।
 पुत्रेषु वाराशिक्षिप्य वन गच्छेत्सहैव वा ॥
 मासि स्त्रीणां पुत्रवयसो न व्रतं नाप्युपोषितम् ।
 पतिं शुभ्रपुत्रेषु तेन स्वर्गे गहीमते ॥’

किं च—

‘विशीलं कामहृत्तो वा गुणैर्वा परिवर्जितः ।

उपचर्य स्त्रिया साध्या सततं देववत्पति ॥’ इति ।

तथा च भुक्तिः—किं वानप्रस्थमावेशेऽपि रामस्य सीता सधर्मया रिष्यासीत् । औपदी धनंभवस्य, सुदक्षिणा दिक्षीपस्य, छोपा-मुद्रागस्त्यस्य, अरुन्धती वशिष्ठस्य, रेणुका च जम्बदमेरिति । पतिविरहे छेकेनाप्यहृष्टेन तपस्वभ्यः स्त्रियो भवन्त्यवश्यं विचारगोचरा । यथा मयागे मामोपवेद्यनस्त्रितापि ब्रह्मचर्यं ब्राह्मणी गोविन्देन परिभ्रामा

संत्यजेत्त्यादि । ग्राम्ये सर्वभोजनपारम्पर्यं व्यवहृतं मुक्तिं संकल्प्य स्वममकर्मिणापि विष्णुपरायणी च प्रवृत्तिं कृतवन्त्यः । सर्वं परिच्छदं परिवारं संसृज्य पुत्रेषु वरहेऽप्युपाहारं कृतवापि निश्चिन्तं पुत्रान् वयस्यं वने गच्छेत्तत्रैव वाचं वा दारं सहैव गच्छेत् ॥

मासीत्यादि । स्त्रीणां पुत्रवयसो वयः कदाचित् न भवत्यु, नापि उपोषितमुपचर्यते सर्वतः । किं तर्हि । पतिं भवतारं शुभ्रपुत्रैः । वयस्यतः पारम्पर्यं तु इति वितर्क्य तेनैव धारयन् स्त्री स्वर्गे गहीमते पुनरपि ॥

किं च विदेशोऽस्ति—विशील इत्यादि । विशीलः शीलमूर्खः, कामहृत्तो वा स्वेच्छाचारी वा गुणैर्वा परिवर्जितो गुणवर्धितो वा । ईश्वरिणः पतिं साध्या पतिव्रतया उपचर्यं देववीर्यः । कर्मम् । सततम् । निवृत्तम् । देववत् ब्रह्मनिष्ठमहैश्वर्यसूर्यविराट् ॥

तथा च भुक्तिर्विदेशपुत्रवयसि—विदेशेति भुवतः । वानप्रस्थमावेशेऽपि वानप्रस्थानाद्य-केऽपि रामस्य कपुत्स्वस्य सीता जनकपतिपाकिता सुता तपस्यधारीणी सहस्रमन्त्र-मार्गीप्रभृतः । वनवयस्यमहेश्वर ईश्वरी पाशापी हृष्यहृष्यनन्दस्य वानप्रस्थमावेशे सधर्म-चारीणी आसीत् । सुदक्षिणा विनीतपत्न्य सहचारिणी आसीत् । छोपासुप्रभाया अप-स्त्रायारो अगस्त्यहृष्यरीणी आसीत् । अरुन्धतीनाम्नी वशिष्ठस्य सहचारिणी आसीत् । रेणुका च स्वस्य कुम्भका जम्बदमेः वरगुणमात्रं पिबुः सहचारिणी आसीत् । पति-विरहे कर्तृव्यप्रत्यये हि निवर्तयेन कृतेनापि जहृष्टेन पादज्येष्ठेन तपस्वभ्यः कुर्वन्मा-त्रितो अवश्यं निवर्तयेन विचारगोचरा भवन्ति । निवृत्त्या भवन्त्येवम् । यथा पितामह-चारेण प्रकरो कदाचित्तीर्थे प्राचोपवेशवर्तिन्यापि लटी बद्धवन्मूलाङ्गी ब्राह्मणी योनि-

इदं वात्स्यायनगोत्रजस्य पुत्री भृगोः काञ्चनिकेतिनाम्नी ।

पतिं च पुत्रं च विदं च इत्वा भर्ता तु सार्धं दहनं विवेक्ष ॥

अथैतदुप्यस्यामसंभाव्यम् । रामसिद्धो हि लोकं मायेनाम्भमदिरिव
परामर्शमकृत्वा शुभाशुभाय वा कर्मणे तोलयत्यात्मानम् । इमं पुनः महत्स्यैव
विचित्रातिरिक्तं दुष्टत्वमावा, मकरदंष्ट्रैव कुन्नीभिनी, कर्गिमुत्कृष्टेव बहु-
दृक्पटवेष्टिता, कुमारविषेशानेककुहुकवेदिनी, स्वर्गीव मिथ्यापि स्पृ-
शन्ती दारयत्यङ्गानि । उक्त्यति च नियतिरिव बुद्ध्या ब्रह्मपतिमपि पुरुषम् ।
मदीयं तु विरहितं तद्व्याहाराकर्षणमिव मे संजातम् । अस्याश्च सत्त्वं
वित्वसंयोगसमम् ।

काञ्चन सङ्गम्येति यं नरं काञ्चनान्वितम् ।

दुर्लभः स पुनः काञ्चनस्य कर्म विकीर्तित ॥

कवचकम् । निरुद्धि- कर्म कर्तुं च कवचते । इदं च इदं निरुद्धिर्निरुद्धं, इत्यतश्च
एतावती निरुद्धिर्निरुद्धं एतत् कर्तुं च कवचते । अतिशयोक्त्याः ॥

इदं वैत्यादि । इदं अरुद्धे उक्त्यानां कर्मो वात्स्यायनगोत्रजस्य वात्स्यायन-
विदुषे संजातस्य कर्णोर्गुणामयस्यस्य पुत्री काञ्चनिकेतिनाम्नी पतिं च पुत्रं च विदं
च कर्तुं च दहनं इत्वा भर्ता सार्धं तु दहनं विवेक्ष कर्म चकार । अन्वेषः ॥

अथवा एतदपि अस्यां महादेव्या अंसमयम् । इव विद्यते इति च कथ्यते, मां माद्वि-
प्यति इवैव मरिष्यतीत्यर्थः । निमित्तीत्यर्थं मरिष्यते वक्ष्यते मरिष्यते । वक्ष्यते मरिष्यते
राजसिद्धो हि श्रेष्ठो मरिष्यते तानुक्त्येन कर्मकर्तृलोकः अन्वेषः अन्वेषेतिव एतन्मर्-
महत्त्वा निवारय्यमविषाह शुभाशुभमयवाक्या कर्मणे वात्स्यायनं तोलयति संघर्षं वदति ।
यथा अन्वेषः पुनरपि अतिरिक्तपूर्वं यत्र तत्र कतिपयं तत्र लोके अतिशयोक्त्यैव कर्म
करोति । लोकः यत्र विद्यते इव तु न मरिष्यत इत्यर्थः । इव महादेवी पुनः महत्स्यैव
दुष्टत्वमावा कर्तते । केच । निपद्यतिरिव । यथा निपद्येव- कर्मादेव बुद्धे नपति तथा इत्यम् ।
पुनः कर्मभूता इत्यम् । यद्यद्विदं बुद्धीभिनी बुद्धीश्वर्य कर्तते । पुनः कर्मभूता इत्यम् । कर्मि-
मुत्कृष्टेव मूलदेवपरिजितेन बहुदृक्पटवेष्टिता वर्तते । पुनः कर्मभूता इत्यम् । कुमारविषेव
कुमारो कर्तृत्वात्कथं तस्य विषेव अनेकबुद्धीभिनी मायाधरकविता वर्तते । पुनः कर्म-
भूता इत्यम् । स्वर्गीव कर्ग्यभिनी मिथ्यापि स्पृशन्ती अङ्गानि दारयति । इव वैवी कुप्या
हृद्य ब्रह्मपतिमपि पुनः ब्रह्मपतिवद्व्यमपि तं कल्पयति प्रसारयति । केच । निवसतिरिव । मदीयं
तु निरुद्धितं यम चेष्टिं तद्व्याहाराकर्षणमिव मे संजातम् । अस्याश्च निरुद्धितं वात्सवि-
न्वसंयोगसमं संजातम् । यथा समुद्रमुखा वीटिभ्यः पुनरिच्छे अविद्यति तथा इत्यपि ॥

काञ्च इत्यादि । काञ्च अस्यां महादेव्या अन्वेषयत्युच्यते । यं अन्वेषयति

इति प्रत्यहमधीयानोऽपि तस्या दुष्कर्मणः सद्गतिं संवासपरः सम-
भवम् । अपि च ।

अज्ञानभावादथवा प्रमादादुपेक्षणाद्वात्ययभाजि कार्ये ।

पुंसः प्रयासो विफलः समस्तो गतोदके कः खलु सेतुबन्धः ॥

विहाय शास्त्राण्यवमत्य मन्त्रिणो मित्राण्यवज्ञाय निरुद्ध्य बान्धवान् ।

भवन्ति ये दुर्नयनीतयो नृपाश्चिराय तिष्ठन्ति न तेषु संपदः ॥

न चापि मे सन्ति विनीतचेतसस्तुलासमाः कार्यविचारकर्मणि ।

अमी सदा ये च समीपवृत्तयो मनः परं ते मदयन्त्युपाकृताः ॥

अपि च ।

प्रशास्ति यः श्रोतृवशेन धर्मं नृपेच्छया यो निगृणाति कार्यम् ।

अकल्पकामोपचयेन वैद्यस्त्रयस्त एते कलिकालपादाः ॥

इतीदृशं शास्त्रं प्रत्यहं निरन्तरमधीयानोऽपि पठन्नपि तस्याः दुष्कर्मणो दुरात्मिकायाः
अमृतमनसः सद्गतिं निवासे संवासपरः नृपवान्ततत्परोऽहं ममभवं संजातः ॥

अपि च तथा च । अज्ञानेत्यादि । अज्ञानभावात् ज्ञानरहितत्वात् अथवा प्रमादान्
असावधानतया उपेक्षणाद्वा अनादराद्वा कार्ये अत्ययभाजि कालातिपातसहिते मति पुंसः
समस्तः प्रयासः श्रमो विफलो निरर्थको भवति । गतोदके जलनिर्गमे सति सेतुबन्धः
पालिवन्धः कः खलु वर्तते । न कश्चिदित्यर्थः । आलेपः ॥

विहायेत्यादि । विहाय परित्यज्य शास्त्राणि नीतिनिद्धान्तान् अवमत्य अवगणय्य
मन्त्रिणः मित्राणि अवज्ञाय सखीन् अनादृत्य बान्धवान् निरुद्ध्य आदृत्य ये नृपा दुर्नय-
नीतयो भवन्ति तेषु नृपेषु चिराय संपदो लभ्यन्ते न तिष्ठन्ति नामते । जाल्यलंकारः ॥

न चापीत्यादि । न चापि मे मम विनीतचेतसः विनयग्राहिणः न सन्ति न वर्त-
न्ते । कथंभूतास्ते विनीतचेतसः । कार्यविचारकर्मणि तुलानमास्तुलासदृशदण्डसमाना न
सन्ति । कार्यविचारका न सन्तीत्यर्थः । ये च अमी एते सदा समीपवृत्तयो वर्तन्ते निर-
वर्तिनः सन्ति । ते परं केवलं उपाकृताः स्वीकृताः सन्तः मनो मानसं चित्तं मदयन्ति
मदयुक्तं कुर्वन्ति । ते शास्त्रवाद्या वर्तन्ते इत्यर्थः । उपमालंकारः ॥

अपि च तथा च । प्रशास्तीत्यादि । यः पुमान् श्रोतृवशेन श्रावकाधीनत्वेन धर्मं
क्रियां प्रशास्तिं कथयति । यः श्रोता चर्द्धमरतो भवति व्याख्यातापि तं धर्ममुपदिशतीत्य-
र्थः । नृपेच्छया यः कार्यं निगृणाति राजाभीष्टं मन्त्रं मन्त्री कथयति । अकल्पकामोपचयेन
ज्वरादिरोगपीडितपुरुषेच्छावर्धनेन कृत्वा यो वैद्यो भवति रोगिणो यादृशं रोचते तादृशमे-
वोपदिशति । ते एते पूर्वोक्ता धर्मशास्त्रनञ्चक्रयकरोगीच्छासमानवैद्यान्नयः कलिकालपादा

एकैकमेवा गुणमाकलय्य मया ह्यमी मन्त्रिपदे नियुक्ता ।
 सिद्धेषु दृष्टं यदि नाम शौर्यं क्षेमास्ति किं तै सह संगतस्य ॥
 प्रवर्तते यो नृपतिः सलाना प्रमाणयन्नात्महिताय वाच ।
 नूनं स कस्याप्यमतिर्न किं स्यादाशीर्विषै केलिकरो ययैव ॥
 प्रतिक्षणं सद्ययितापुपो ये न येष्वपेक्षास्ति च कार्यवादे ।
 स एव मन्त्रेऽधिकृता नृपाणां न ये जलौकासमवृत्तयश्च ॥

किं च ।

प्रजाविज्ञोपो नृपतीच्छया स्यात्प्रवेष्टया चाचरिते स्वनाशः ।
 न मन्त्रिणां वेषविधायिनीवस्तुखं सदैवोभयतः समस्ति ॥

भवन्ति । कश्चिच्छब्दः पापिष्ठः त्रिमिः धादैः प्रवर्तते । यद्यप्य चत्वारः पादा भवन्ति तथा
 सर्वः अयमेव वर्तते इत्यभिप्रायः । उपमासंस्कारः ॥

एकैकस्यादि । एषां मन्त्रिपदे नियुक्तानां एकैकं गुणं दद्यात्वादिकं आकलय्य
 ज्ञात्वा मया अनुमीयते मन्त्रिपदे नियुक्ता अधिकृता । एकैकेन गुणेन कार्यं कृतो न भव
 न्तीत्यर्थः । यदि चेत् । ज्ञानेति संभाषणावयवम् । सिद्धेषु शौर्ये दृश्यमानेति तर्हि तैः सिद्धैः
 सह संगतस्य मिलितस्य पुंसः किं क्षेमास्ति कृच्छतः भवति । अपि तु न भवतीत्यर्थः ।
 आक्षेपासंस्कारः ॥

प्रवर्तते इत्यादि । यो नृपतिः स्वमनां वाच आत्महिताय प्रमाणमन् सन् प्रव
 र्तते । स नृपतिः नूनं किं कस्याप्यमतिर्न स्यात् । अपि तु भवत्येव । क इव कस्याप्यम
 तिर्न वैत् । आशीर्विषं सर्वं सह ययैव येन प्रकारेण केलिकरः पुमान् कस्याप्यमतिर्न वैत् ।
 तथापीत्यर्थः । अङ्गुल्येत्यसंस्कारः ॥

प्रतिक्षणमित्यादि । प्रतिक्षणं न मन्त्रिणः संस्रियतापुषः संघर्षं प्राप्तबीजितव्या-
 मसी राजा अस्मान् मारयिष्यति इति भयमीतचेतसो भवन्ति । येषु मन्त्रिषु कार्यवादे
 मन्त्रोपदेष्टे अपेक्षा धनप्रद्वेषश्च न नास्ति न मिषये । स एव मन्त्रिणः मन्त्रे नृपाणां
 अधिकृता अधिकारिणो भवन्ति । ये मन्त्रिणः जर्म्यश्चसमवृत्तयश्च न भवन्ति यथा
 जर्म्योका रक्षया स्तने पूता सख्यो रुधिरमाकर्षन्ति न स्वीरम्, तथा ये मन्त्रिणः
 शोषात् गृह्णन्ति न गुणान् उपदिशन्ति स एव मन्त्रिणः अधिकृता । उपमासंस्कारः ॥

किं च विशेषमाह—प्रजेत्यादि । नृपतीच्छया राजेच्छया प्रजविशेषः स्यात् । प्रजे-
 च्छया चाचरिते च समाप्तो भवति । जतो राजा जनं धाम्नुं न वाञ्छति । तेन कारणेन
 मन्त्रिणां उभयतः प्रकरणे राजेच्छया प्रजेच्छया वसतां मन्त्रिणां सदैव सुखं न समस्ति
 किन्तु दुःखमेव भवति । किं न । वेषविधायिनीवत् यथा वेषविधायिनी पष्टकिञ्च
 मलाके घन्नेन कुट्यते, सुखे तु पापाचारिको मुरगमार्गं करोति । उपमासंस्कारः ॥

तथाप्यमीभिः कुशलोपदेशैर्भाव्यं नृपे दुर्नयचेष्टितेऽपि ।
 अन्धः स्वलेद्यद्यपि चात्मदोषादाकर्षकं तत्र शपन्ति लोकाः ॥
 यतो यथार्थं वदतां नराणामात्मक्षयः स्यात्परमेक एव ।
 राष्ट्रस्य राज्ञो ध्रुवमात्मनश्च मिथ्योपदेशस्तु करोति नाशम् ॥
 तदेतदित्थं मम दुर्नयेन दुर्मन्त्रिणां संश्रयणेन चैव ।
 यथायथं कार्यमिदं प्रयातं देवोऽपि शक्तो घटनाय नास्य ॥
 गविष्टिरस्यापि मया पुरस्तात्किञ्चित्प्रतिज्ञाविषयीकृतं च ।
 सत्यच्युतानां किमु जीवितेन राज्येन वा लोकविगर्हितेन ॥
 दैवे तु पुंसः प्रतिकूलवृत्तौ विवेकिता नैव भवेद्गुणाय ।
 किं लक्ष्मणस्यास्ति रणेपु भङ्गः सीतामसौ येन मुमोच रामः ॥

तथापीत्यादि । तथापि यद्यप्येवं उभयतोऽपि मुन्य न वर्तते तथापि दुर्नयचेष्टिते अन्यायकारके नृपे अमीभिः मन्त्रिभिः कुशलोपदेशः श्रेयस्करोपदेशः भाव्य भवितव्यम् । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रष्टव्यति—अन्धः पुमान् आत्मदोषान् निजचक्षुर्दोषान् यद्यपि स्वलेत् तथापि तत्र अन्धे आकर्षकं अतानकं पुमान् लोकान्तत्र शपन्ति आक्रोशन्ति । मन्त्रिणमेव दूषयन्तोल्लङ्घः ! दृष्टान्तालंकारः ॥

यतो यथार्थमित्यादि । यतो यस्मात् कारणात् यथार्थं सत्यं वदता नराणां मन्त्रिणां पर केवलमेक एव आत्मक्षयः स्यात् नचिव एव प्रियते । मिथ्योपदेशस्तु मिथ्यामन्त्रस्तु राष्ट्रस्य देशस्य राज्ञो नृपस्य आत्मनश्च सचिवस्य च ध्रुवमिति निश्चयेन नाशं करोति विध्वंसं विदधाति । समुच्चयालंकारः ॥

तदित्यादि । तत्तस्मात् कारणात् एतत् पूर्वाक्त इदं कार्यं यथायथमात्मानुसारेण प्रयातं नष्टम् । केन प्रणष्टम् । मम दुर्नयेन । न केवलं मम दुर्नयेन दुर्मन्त्रिणां संश्रयणेन चैव । अस्य कार्यस्य घटनाय देवोऽपि न शक्तः । समुच्चयालंकारः ॥

गविष्टिरस्येत्यादि । गविष्टिरस्यापि पुरस्तात् मया किञ्चिद्वचनं प्रतिज्ञाविषयीकृतं प्रतिज्ञातम् । प्रतिपन्नमित्यर्थः । तद्यदि न करोमि महादेवीमन्दिरं न गच्छामि न च भुजे, तर्हि सत्यच्युतानां पुरुषाणां जीवितेन प्राणितेन किमु । वाय वा राज्येन किमु । न किमपि । कथंभूतेन जीवितेन राज्येन च । लोकविगर्हितेन लोकेर्निन्दितेन । आक्षेपालंकारः ॥

दैवे इत्यादि । दैवे पुंसः प्रतिकूलवृत्तौ पराङ्मुखे सति विवेकिता चतुरत्वं गुणाय नैव भवेत् गुणकारिणी न स्यात् । अमुमेवार्थं लोकप्रसिद्धदृष्टान्तेन द्रष्टव्यति—लक्ष्मणस्य सीमित्रे रणेपु किं भङ्गोऽस्ति भवति । येन कारणेन असौ रामः श्रीसीतां मुमोच वनमध्ये सीता एकाकिनीं मुक्त्वा लक्ष्मणस्य साहाय्यं कर्तुं गतः । दृष्टान्तालंकारः ॥

तदत्र वैबमेव शरणम् । इति विचिन्त्य किञ्चिन्निद्रासुखमनुभूय प्रबुध्य च
 'कुर्वन्मन्दितिमन्दिरेषु करिणामानन्दलीलारस

नासाग्रस्फुरितेन केसरिमस बाभिज्जघानां वहन् ।

क्रीडाशैलनिकुञ्जकन्दरमुवां नृत्त दधन्केकिना-

मधाय किमकाण्ड एव नगरे तुरध्वनि श्रूयते ॥'

इति बुधप्रबोधं सधिविग्रहिणमापृच्छमाने, वातायनोपान्तवर्तिनी नि-
 वर्त्य च नेत्रे

'नृत्यै सम बारविलासिनीनां संगीतकस्यापि महाप्रबन्ध ।

गृहेषु सर्वेषु च पूर्णकुम्भा पुष्पाक्षतव्याकुल एष लोक ॥'

हे भारवत्त महाराज, त्रिगुणिनीलम्बं चण्डिकाभवनं अहं अनुजगाम चन्द्रमतेर्मातुं
 पृष्ठतो गतवान् । किं कृत्वा पूर्वम् । इतीदं विचिन्त्य । इतीति किम् । तत्तस्मात् क्षरण्यत्
 अत्रास्मिन् क्षये चण्डीभक्तमगमनादिद्वयं वैबमेव शरणं गतिरिति । तथा श्लोकम्—'निता
 यत्र बृहस्पतिः प्रहरय बज्र सुराः सैनिकाः खर्गं दुर्गमनुमह खलु इरेरैरावधो बाहनः ।
 इत्याश्ववत्सन्वितोऽपि बलमिद्रा परे संगरे तद्यत्तं ननु वैबमेव शरणं विगिघ्रन्त्या
 पादयत् ॥' पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । किञ्चिन्मनो मिद्रासुखमनुभूय । पुनः किं कृत्वा । प्रबुध्य
 च आगच्छित्वा च । कस्मिन् सति त्रिगुणिनीलम्बमनुजगाम । वैकुण्ठमतिना वैकुण्ठमतिनाम
 केन बरिष्ठकेन क्षेत्रपाथेन इत्यागल्य मिश्रते सति । कस्मिन् सति मिश्रते । इत्यमुना प्रक्षरेण
 बुधप्रबोधं बुधप्रबोधनामानं सधिविग्रहिणं महादूतं आपृच्छमाने मयि पृच्छति सति ।
 इतीति किम् । सो सधिविग्रहिन् । कुर्वन्निद्रादि । अथ अथ अक्षय एव अप्रत्याय एव
 नगरे दधन्ति किं श्रूयते । किं कुर्वन् चनि । मन्दितिमन्दिरेषु राजमन्दिरेषु करिणां
 आनन्दलस्यारसं कुर्वन् । पुनः किं कुर्वन् । नासाग्रस्फुरितेन घोषास्फुरणेन बाभिज्जघानां
 केसरिमसं क्रीडोलुक्त्वं वहन् आचरन् । पुनः किं कुर्वन् । केकिनां मयूराणां मृतं
 दधन् । कर्मभूतानां कस्मिन् । क्रीडाशैलनिकुञ्जकन्दरमुवां क्रीडाशैल्यानां ये निकुञ्जा
 मत्तादिपिहितोदरस्थामानि तेषु कन्दरेषु भू स्थानं येषां ते तथा तेषाम् । आसक्तेश्वरः ॥

किं कृत्वा पूर्वं सधिविग्रहिणमापृच्छमानं मयि सति । वातायनोपान्तवर्तिनी गवा
 क्षसनीपवर्तमाने द्वे नेत्रे निवर्त्य च । पुनश्च कस्मिन् सति बरिष्ठकेन मिश्रते । इत्यस्य
 च एतस्य च हेतुविमर्शजातचेतसि मयि सति क्षरणसौजनोत्पद्यममसि मयि सति । इतीति
 किम्—नृत्यैरित्यादि । नृत्यैः समं बारविलासिनीनां संगीतकस्यापि गीतनृत्यवासिप्रत्यापि
 महाप्रबन्धः प्रपश्ये वसते । सर्वेषु गृहेषु पूर्णकुम्भाः मङ्गलसंज्ञायां वर्तन्ते । एष लोक
 पुष्पाक्षतव्याकुलश्च वर्तते । समुच्चयसंस्कारः ॥

इत्यस्य च हेतुविमर्शजातचेतसि मयि, 'देव, परिकल्पितनिखिलनमसि-
तोपचारा चन्द्रमतिमहादेवी सपरिवारा चण्डिकाचरणार्चनायोच्चलिता प्राप्ता
च पुरवीथीमध्यम्, यतोऽयमाकर्ण्यते महानातोद्यध्वनिः । तदर्थं चैष नगरे
पौराणामुद्यमोद्यमः । तत्र देवः कालविलम्बनमकृत्वा सजीभवतु मज्जना-
दिषु क्रियासु ।' इत्यागत्य वैकुण्ठमतिना वरिष्ठकेन विज्ञप्ते तथैव तद्वचनं
सफलीकृत्य,

न व्रतमस्थिग्रहणं शाकपयोमूलभैक्षचर्या वा ।

व्रतमेतदुन्नतधियामङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम् ॥

इत्यनुस्मृत्य, विहिततदाराधनोचिताचारे समारुखाभ्रमूनाम करेणुकामा-
चार्यपुरोहितसखे भैरवीभवनं प्रति गन्तुमुद्यते च तैस्तरुपालिङ्गैरभावि,

किं विज्ञप्ते सति त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । हे देव हे राजन्, चन्द्रमतिमहादेवी चण्डि-
काचरणार्चनायैमुच्चलिता उज्जगाम । कथभूता सती उच्चलिता । परिकल्पितनिखिलनमसितो-
पचारा निष्पादितसमस्तोपयाचितकव्यहव्यवहारा । महादेवी सपरिवारा न केवलं
उच्चलिता पुरवीथीमध्यं प्राप्ता उपट्टाकिता च । यतः कारणान् अयं आकर्ण्यते महान्
आतोद्यध्वनिः । तदर्थं चण्डिकाचरणार्चननिमित्त एषोऽयं नगरे पौराणां उद्यमोद्यमां महो-
त्सवोत्साहो वर्तते । तत्र चण्डिकाचरणार्चने देवो राजाधिराजः श्रीयशोधरः कालवि-
लम्बनमकृत्वा तैलामलं नीत्वा मज्जनादिषु क्रियासु सर्वाभवतु उद्यतो भवतु । किं कृत्वा
त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । तद्वचनं वैकुण्ठमतिनामवारिष्ठकवचनं तथैव स्नानादिकर्मप्रकारेण
सफलीकृत्य सफलं विधाय । पुनश्च किं कृत्वा त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । इत्यमुना
प्रकारेण अनुस्मृत्य चिन्तयित्वा । इतीति किम् । नेत्यादि । उन्नतधिया महानुभावानां
अस्थिग्रहणं कर्णयोः शङ्खकुण्डलधरणं व्रतं न भवति । वाद्य वा शाकपयोमूलभैक्षचर्या
शाकं च व्यञ्जनमात्रभक्षणम्, पयश्च क्षीरपानं जलपानं वा, मूलं च कन्दभक्षणम्,
भैक्षचर्या च भिक्षासमूहभोजनं व्रतं न भवति । किं तर्हि व्रतं उन्नतधियां पुरुषाणाम् ।
एतत् । किम् । अङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम् । अङ्गीकृतपदार्थनिर्वाह इत्यर्थः । पुनश्च किं कृत्वा
त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । तैस्तरुपालिङ्गैर्दुर्निमित्तेरेवं अभावि भूयते स्म, तथापि तदपि
नियतिर्भवितव्यता केन पुरुषेण लङ्घ्यते इति वचनं सत्यतां नयति । कस्मिन् सति
उपालिङ्गैरभावि । मयि विहिततदाराधनोचिताचारे विहितः कृतः तस्याश्चण्डिकाया
आराधनं पूजने उचितो योग्य आचारः क्रिया येन स तथा तस्मिन् । किं कृत्वा पूर्वं
अनुजगाम । अभ्रमूनाम करेणुकां ऐरावणपत्नीनाम हस्तिनीं समारुखा चढित्वा । कथंभूते
सति मयि । आचार्यपुरोहिता उच्येते सखार्या समीपवर्तिना यस्य स तथा तस्मिन् ।

तथापि 'नियति' केन लङ्घ्यते' इति सत्यता नयन्निव 'हहो विवेकबृह-
स्पते, स्वभावत एव महासत्त्ववसते कण्ठगतेष्वपि प्राणेषु किमनुचिते-
नाचरितेनात्मन प्रियं कर्तुं युक्तम्' इति मतिक्रयेव प्रतिलोमतया
बृहत्तमिच्छितं च मतङ्गजगणिकया, 'कथमय विद्वानप्यहितोपदेशा-
द्दुःखमकराकरवति भवोदन्वति निमङ्गुमुद्युक्त' इति कृतकूपयेव कम्पितक-
म्पितमवन्त्या, 'अये दुर्वासनावश, विश्वामीश, कथमीदृग्विधेरभिसंधेरेष्यत्क-
ल्मषनिषेकमातङ्ग भवान्सहिष्यते' इति सूचयतेव धूमधूसरतामुपगतमा-
शावलयेन, 'अयि पञ्चमीकल्लोकपाल, त्वज्जन्मननितपुष्पवर्षेण दुरेन-
सोऽस्माद्दशमीस्यस्य भवत कथं मया सोढव्या भविष्यन्ति चित्ताचित्रमानो

'रात्राद्-सखिन्म' इति वचनादन्तो निपात । अयि कथंभूते सति दुर्निमित्तरमावि ।
भिरभीमबलं प्रति गन्तुमुद्यते च सति वणिक्काप्रसादं प्रति शक्तिं उपमं प्राप्ते सति ।
एवं दुर्निमित्तरमावीति एवं कथमिति चेत्—इति मतिक्रया इव ईदृगुद्दिशद्वितया इव
प्रतिलोमतया विपरीततया प्रतिद्वया अभ्युनामिकया मतङ्गजगणिकया इम्या बृहत्तं
गर्भितम्, न केवलं बृहत्तं इत्थितं चेष्टितं च । इतीति किम् । इहो अहो विवेकबृहस्पते
पक्षोपरमहाराज, स्वभावत एव प्रहृष्टैव महासरववसते महाधर्मपरिणामनिवासे प्राणेषु
कण्ठगतेष्वपि अनुचितेन आचरितेन आचारेण आत्मन प्रियं कर्तुं युक्तं किम् । अपि
तु न युक्तमिदं । अवन्त्या भूम्या कम्पितकम्पितं दुःखेन कम्पितम् । कथंभूतया
अवन्त्या । उपप्रेक्ष्यते—तस्मात् कारणात् कृतकूपया इव । इतीति किम् । अयं
पक्षोपरमो विद्वानपि अहितोपदेशात् पापोपदेशात् भवोदन्वति संसारसमुद्रे निमङ्गु मुद्युक्तं
कथमुद्युक्तं । कथंभूते भवोदन्वति । दुःखमकराकरवति दुःखमकरसहिते । आधावस्येन
दिग्मण्डलेन धूमधूसरता धूमेन ईष्यमाणदुरत्वं उपगतं प्राप्तम् । आशावलयेन किं कुर्वता ।
उत्प्रेक्ष्यते—इतीदृशमभिप्रायं सूचयता इव कथयता इव । इतीति किम् । अये इति विप्रावाये ।
उत्थं च—'संप्रमे स्मरणे यैव अये कोपविपादयो ।' अये दुर्वासनावश इदृशमावपराधी
न, अये विश्वामीश राजन् पक्षोपरमहाराज, ईदृग्विधे अभिसंधेरे मनोभिप्रायात् आतङ्ग
दुःखसंतापं भवोदन्वति कथं केन प्रचारेण सहिष्यते समिष्यते । कथंभूतं आतङ्गम् । एष्य-
त्कल्मषनिषेकं एष्यत्समूहसामगमिष्यत् कल्मषनिषेकः पापबन्धो यत्रातङ्गे स तपोक्तस्यम् ।
अम्बरेण उम्बज्वात्प्रमिरादम्बरितं ओद्योपितम् । कथंभूतेन अम्बरेण । उपप्रेक्ष्यते—
इत्यमुना प्रचारेण शोकानसोत्सर्गेण शोकः पथात्तापं स एवानसो दाह संतापघ्नकत्वात्
तेन उम्बजमुद्युक्तं तत्तया तेन । इतीति किम् । अयि प्रधे अनुमये वा । अहो
पञ्चमीकल्लोकपाल हे मध्यमसोकपाल, अस्मादुरेनग अस्मादुरपापात् दशमीस्यस्य

कलुषितानिमिपमुखाः शिखालेखाः' इति शोकानलोल्यणेनेवोल्काज्वालाभि-
राडम्बरितमम्बरेण, 'अयि प्रतिपन्नोत्पथकथ पृथ्वीनाथ, तेषु तेष्वसवेपु
संपादितानन्ददुन्दुभिनादयामुष्मादनुदर्कशर्मणः कर्मणस्त्वयि कथाशेषे
सति कथं नु मया नाम कर्णकटुप्रभावस्त्वद्धान्धवहारावः श्रोत्रव्यो भविता'
इति शोचनादिव प्रवृत्तवाप्स्यस्यन्दया दुर्दिनीभूतं दिवा, 'त्वमेवमवश्यमहो
राजन्, जानीहि । न खलु भवत्ययमायतिषु हिताय क्रियोपायः । तदलमत्राग्र-
हेण । निवृत्य गम्यतां हर्म्यम्' इत्याचरितदाक्षिण्येन सुहृदेव प्रतिवातं पांशु-

मृतस्य भवतस्त्व चिताचित्रभानोश्चितानलस्य मृतकाग्रेः शिखालेखा ज्वालाग्राणि कथं
केन प्रकारेण मया मोढव्याः सहनीया भविष्यन्ति । कथंभूतेन मया । त्वज्जन्मजनित-
पुष्पवर्षेण त्वज्जन्मनि जनितो निष्पादितः पुष्पवर्षाः पुष्पवृष्टियेन मया स तथा तेन ।
कथंभूताः शिखालेखाः । कलुषितानिमिपमुखाः कलुषितानि मलिनीकृतानि अनिमिपाणां
देवानां मुखानि यैस्ते तथोक्ताः । दिवा भूमिसमीपवर्तिना आकाशेन दुर्दिनीभूत मेघच्छ-
लीभूतम् । जलकणचूर्णेन व्याप्तमित्यर्थः । कथंभूतया दिवा । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना
प्रकारेण शोचनात् शोककरणात् प्रवृत्तवाप्स्यस्यन्दया इव प्रवृत्तः संजातः वाप्स्यस्यन्दः
अश्रुपतनं यस्याः सा तथा तथा । इतीति किम् । अयि कोमलालपे । अहो प्रतिपन्नो-
त्पथकथ अङ्गीकृतोन्मार्गवार्त्तं पृथ्वीनाथ हे राजन्, अमुष्मात् एतस्मात् अनुदर्क-
शर्मणः न विद्यते उदके उत्तरफले शर्म सुखं यस्मिन् तत् अनुदर्कशर्म तस्मात्
इदग्विधात् कर्मणः कुर्कुटवधान् पापात् त्वयि भवति कथाशेषे सति मृतिं प्राप्ते
सति । नु इति प्रश्ने । कथं केन प्रकारेण । नामेति संभावनायाम् । त्वद्धान्धवहारावः भवतो
वन्धुवर्गस्य रोदनध्वनिः कथं श्रोतव्यो भविता श्रवणायो भविष्यति । न कथमपि श्रोतव्यो
भविष्यतीत्यर्थः । कथंभूतो हारावः । कर्णकटुप्रभावः । कर्णशूलप्राय इत्यर्थः । कथंभूतया
मया । तेषु तेषु प्रसिद्धेषु राज्याभिषेकपुत्रजन्मदिग्जयनादिषु उत्सवेषु संपादितानन्ददुन्दु-
भिनादया संपादित उत्पादित आनन्ददुन्दुभीनां नादो यस्यां सा तथा तथा । पांशुलक्षणेन
पांशवो रजांसि लक्षणं चिह्नं यस्य स पांशुलक्षणः तेन वायुना प्रतिवात संमुखमाया-
न्तम् । कथंभूतेन पांशुलक्षणेन । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण आचरितदाक्षिण्येन
विहितप्रतिपत्तिना सुहृदा इव अभीष्टमित्रेणैव प्रतिवातम् । इतीति किम् । अहो राजन्
हे पृथिवीपते यशोधरमहाराज, त्वं भवान् एवममुना प्रकारेण अवश्यं निश्चयेन जानीहि
प्रतीहि । एव कथमिति चेत्—अयं क्रियोपायः खलु आयतिषु उत्तरकालेषु हिताय सौख्याय
न भवति । तत्तस्मात् कारणात् अत्र क्रियोपाये आग्रहेण आक्षेपेण अल पूर्णम् । निवृत्य
व्याधुष्य हर्म्यं गृहं गम्यतां त्वया ब्रज्यतामिति । आतपत्रेण भुवि निपतित निपत्यते स्म ।

छद्मणेन, 'स्वरकिरणकरनिवारण एवाह प्रभवामि, न पुनरापातचण्डे यमदण्डे'
इति धियेव भुवि निपतितमातपत्रेण, 'न भवतीय सा परागसंसृतिर्यासामिः
शक्यते निवारयितुम् । एषा त्वपरैव यन्निवारणे न कुक्षल' प्रलयकालानिलो-
ऽपि' इति चिन्तयेव विनिर्णीयं विलासिमीकरेभ्यश्चामरनिबहेन, 'महापुरुष,
एषमशुभाभिनिवेशेषु सुप्मादृष्टेषु न विरमस्मादृष्टौ' कल्याणपरम्पराविह्व-
निवेशैः सह समागमः' इति प्रकटितसाचिष्येनेव कुटिलितं पताकासत्तानेन,
'सर्वदा महोत्सवपुरश्चारिणामस्माकं किमेवमसहस्रधर्मणि कर्मणि विनियोगो
युक्तः' इति स्वतु सन्निवेशनाविवर्धयितमातोषवाचेन, 'यद्यपि देव काम-

कम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति धियेव । इतीति किम् । अहमातपत्रं स्वरकिरणकरनिवारणे
सूर्यरश्मिनिषेधे एव प्रभवामि समर्थं भवामि । न पुनः अपातचण्डे यमदण्डे । आगमदु-
र्निवारे मरणकाले इत्यर्थः । पुनश्च केन दुर्निमित्तेनामामि । विलासिमीकरेभ्यश्चामरनिता-
ह्वलकमलेभ्यः स्रक्कात् चामरनिबहेन विनिर्णीयं विविधं यमं तत्र निपतितम् । किमिति
विनिर्णीयम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति ईदृश्या चिन्तया इव । इतीति किम् । इयं सा परागसंसृतिर्य-
सामि । सा का । सा अस्माभिश्चामरनिवारयितुं निषेधं शक्यते शक्यते । का, तर्हि
परागसंसृतिः । एषा योगिनां प्रवर्त्तनीयता अपरैव अर्थैव । एषा का । यन्निवारणे यस्या-
परागसंसृतेर्निषेधे प्रलयकालानिलोऽपि कल्याणकालसातोऽपि न कुक्षले न समर्थो भवति ।
पुनश्च केनोपाधिज्ञेनामामि । पताकासत्तानेन कुटिलितं वक्षितम् । कथंभूतेन पताकास-
त्तानेन । उत्प्रेक्ष्यते—इदमुक्ता प्रकटरेण प्रकटितसाचिष्येनेव सुन्दरीकृतमश्रित्वेनेव । हे
राजन्, एवंनिधं पातकं कर्तुं यदि यासि तत्त्वमेव याहि । अस्माभिस्तत्र न गम्यत इत्यर्थः ।
इतीति किम् । हे महापुरुष, सुप्मादृष्टेषु पुरुषेषु अस्मादृष्टे पुरुषे सह समागमो न विरम-
ति । तोकेनैव कथमेव अस्मादृष्टे विप्रवृत्तः(?) इत्यर्थः । कथंभूतेषु सुप्मादृष्टेषु । एषमशुभा
प्रकटरेण जीवकथे अशुभाभिनिवेशेषु पापकामिश्रायेषु । अस्मादृष्टे कथंभूते । कल्याणप-
रम्पराविह्वनिवेशैः कल्याणानां श्रेयसां परम्परा श्रेणिः बहूनि कल्याणानि तेषां विह्व-
लममृताय विनिवेशो विम्यातो येषां अम्यादृष्टां ते तथा तैः । पुनश्च केनोपाधिज्ञेनामामि ।
आतोषवाचेन चारित्र्यनिवा यर्परितं कुतिततद्यदितम् । कल्याणं यर्परितम् । उत्प्रेक्ष्यते—
इदमुक्ता प्रकटरेण सत्तु-यन्निवेशमारिव सत्तु-यक्यनारिव । इतीति किम् । हे महापुरुष, एवं
ईदृग्विधे कर्मणि अशुभाकारे अम्याकं विनियोगोऽधिकारः किं युक्तः । अपि तु न युक्तो
भवतीत्यर्थः । कथंभूते कर्मणि । अशुभाधर्मिणि निपतितसत्त्वाने जीवकथारूपे । कथंभूतानाम-
स्याकम् । सर्वदा स्रक्कात् महोत्सवपुरश्चारिणां पुत्रजन्मोत्सवमहासुनिश्चयनारिषु अग्रग-
णिनाम् । पुनश्च केनोपाधिज्ञेनामामि । तोरमेव पुरोऽग्रं निपतितविरभूतम् । कल्याणं त्रिवं

क्रोधाभ्यामज्ञानेन वाद्यान्यथाभावः संजातः, तथापि न खलु भवत्प्रसादात्त्रिर-
न्तरश्रीविलासप्रकाशानामस्मादृशानामुपेक्षितुमुचितम्' इति बुद्धेयं निपत्य
पुरस्तिर्यग्भूतं तोरणेन, 'क्षितिप, अद्यापि न किञ्चिद्विनश्यति । तदावास-
मनुसृत्यापरमेव किञ्चिदिहामुत्र च शिवकरप्रतिष्ठानमनुष्ठानमाचरितव्यम्'
इत्युपदिशतेव पृष्ठतः शब्दितं दधिमुखेन, 'हे महीपाल, किं कोऽपि परोपरो-
धादात्मन्यात्मन्यश्रेयांसि कुर्वन्नवलोकितोऽस्ति, येनत्यमकत्यने पथि प्रस्थि-
तोऽसि' इत्युपहसतेवापाचीनतया वासितमादित्यसुतेन, एवमन्यैरपि सद्यो-
दुरन्तफलप्रदायिसङ्घैस्सैरुपालिङ्गैरभावि, तथापि 'नियतिः केन लङ्घ्यते'
इति सत्यतां नयन्निव त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम ।

भूतम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति बुद्धेयं ईदृशेनाभिप्रायेण । इतीति किम् । यद्यपि यद्यपि देवो राजा
कामक्रोधाभ्यां रागद्वेषाभ्यां अज्ञानेन व्यामोहेन वा अथ इदानीं अन्यथाभावः विपरीतपारे-
णामः संजात उत्पन्नः, तथापि तदपि अस्मादृशानां अस्माकं खलु निश्चयेन उपेक्षितुं भवद्विषये
अनादरं कर्तुं नोचितं न युक्तम् । अन्तरेव भवनं वारयामः, गन्तुं न दद्य इति भावः । कथंभू-
तानां अस्मादृशानाम् । भवत्प्रसादात् त्वत्प्रसादान् निरन्तरश्रीविलासानां निरन्तरमवि-
च्छिन्नं श्रीणां विलासो भोगः तस्य प्रकाशः प्रादुर्भावो येभ्यस्ते तथा तेषाम् । पुनः केनो-
पालिङ्गेनाभावि । दधिमुखेन गर्दभेन पृष्ठतः शब्दितं शब्दं चक्रे । किं कुर्वता दधिमुखेन ।
उत्प्रेक्ष्यते—इतीदृशं उपदिशतेव उपदेशं ददतेव । इतीति किम् । क्षितिप, अद्यापि न
किञ्चिद्विनश्यति किमप्यरुचिरं भवति । तनस्मात् कारणान् आवासं राजमन्दिरं अनुसृत्य
गत्वा अपरमेव इतरदेव किञ्चित्किमपि अनुष्ठानमाचरणं आचरितव्यं त्वया कर्तव्यम् ।
कथंभूतमनुष्ठानम् । इहास्मिन्मवे अमुत्र च भविष्यजन्मनि शिवकरं श्रेयस्करं प्रतिष्ठानं
मूलं यस्यानुष्ठानस्य तच्छिवकरप्रतिष्ठानम् । पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि । आदित्यसुतेन
कात्रेण अपाचीनतया प्रतिकूलतया वासितं रतं चक्रे । किं कुर्वता आदित्यसुतेन । उत्प्रे-
क्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण उपहसतेव उपहासं कुर्वतेव । इतीति किम् । हे महीपाल,
परोपरोधान् पराग्रहात् अश्रेयांसि पापानि कुर्वन् विदधन् किं कोऽपि अवलोकितोऽस्ति,
येन कारणेन इत्यमुना प्रकारेण अकत्यने पथि अश्लाघनीये मार्गे त्वं प्रस्थितोऽसि गन्तुं
प्रवृत्तोऽसि । कथंभूतरूपालिङ्गः । एवमीदृशैरन्यैरपि तैस्तैः अकुलशास्त्रप्रसिद्धैरुपालिङ्गैरभावि ।
पुनः कथंभूतः । सद्योदुरन्तफलप्रदायिसङ्घः सद्यस्तत्कालं दुरन्तो दुष्टस्वभावः तस्य फल-
प्रदायी फलदायकः सङ्गः संगतिर्येषा तानि तथोक्तानि तैः । नियतिः केन लङ्घ्यते इति ।
तथा चोक्तं समन्तभूतेण महानुनिना—'अलङ्घ्यशक्तिर्भवितव्यतेवं हेतुद्वयाविष्कृतकार्य-
लिङ्गा । अनीश्वरो जन्तुरहं क्रियार्तः संहत्य कार्येष्विति साधवादी ॥'

तत्र च सविभ्या प्रोक्षितवक्षिणानां च ब्राह्मणानां घचनात्
 सर्वेषु सत्त्वेषु हृतेषु यन्मे भवेत्फलं देवि सवत्र भूयात् ।
 इत्याद्ययेन स्वयमेव देव्या पुर शिरस्तस्य चकर्त्त स्रज्या ॥
 विज्ञानिनां शिल्पविशेषमावादेवविधान्मेऽमिनिवेशतश्च ।
 स हन्यमानो हि न कामवत्सां सचेतनादप्यधिकां चकार ॥
 पिष्ट च मांसं परिकल्प्य तस्य महानसे प्रेषितवांस्रतश्च ।
 अन्येष्टुरन्मासहितस्य देवी सा मे व्यभास्योजनमादरेण ॥
 तथा सुतेन क्षुपया च मात्रा सार्वं मुदैकत्र कृताञ्जनस्य ।
 सा दुष्टधीर्मे जननीयुतस्य सचारयामास विषामिपाणि ॥
 वैद्याय वृता प्रदिता हि यावद्यावद्गृहेष्वपीषमभीक्ष्यते च ।
 ज्ञातं नृपे दृष्टिविषं जनानामिति स तावद्विससर्त्त लोकम् ॥

तत्र च त्रिभुक्तीनिनिष्कमे सविभ्या मात्रा सह प्रोक्षितवक्षिणानां ब्राह्मणानां घचनात्—
 सर्वेष्वित्यादि । इतीदमेन आद्ययेन स्वयमेव आत्मनैव यक्षोपरो देव्या पुरस्तस्य
 कुण्डस्य शिरो स्रज्या सुश्रिता कृत्वा चकर्त्त संविच्छेद । इतीति किम् । हे देवि अग्निके,
 सर्वेषु सत्त्वेषु हृतेषु कतिमपि फलं भवेत् तत्फलं अत्र मे मम भूयाद्भवतु । अतिप्रवासंकरः ॥

विज्ञानिनामित्यादि । स कुण्डः हन्यमानो हिंस्यमानः सन् सचेतनात् जीवकु-
 ण्डादपि अधिष्ठाता अवत्सां न चकार । अपि तु सर्वात्म्यवत्सां चकार । कस्मात् ।
 विज्ञानिनां कैयकपत्न्या शिल्पविशेषमावात् विज्ञानिनामतिशयत्वात् । न केवलं तस्मात् ।
 एवंविधात् सर्वजीवव्यसंक्रमात् मे ममामिनिवेशतश्च अमिप्रायाच । व्यतिरेकसंकरः ॥

पिष्टमित्यादि । तस्य कुण्डस्य पिष्टं च मांसं परिकल्प्य महानसे रसवतीपदे अहं
 प्रेषितवान् । ततश्च तस्माद्विषात् अनन्तरमन्येष्टुरग्निसिन्धुनि सा देवी अमृतमतिर-
 म्मासहितस्य मांसहितस्य मे मम आदरेण भोजनं व्यभात् अके । स्मर्यसंकरः ॥

तथेत्यादि । सा अमृतमतिर्दुष्टधी-पापिष्ठा मे मम विषामिपाणि विषभोजनानि सेवा
 रयामास प्रवेशितवती । कर्मभूतस्य मे । जननीयुतस्य । मम मदीयजनम्याय विषभोजनं
 दत्तवतीत्यर्थः । कर्मभूतस्य मे । मात्रा सार्वं मुदा हव्येण एकत्र कृताञ्जनस्य एकस्मिन् भाजने
 उपविष्टस्य । न केवलं मात्रा कृताञ्जनस्य, किं तु तथा प्रसिद्धया कुपुमावल्लीनामधेयया
 स्तुपया वप्सा मुत्तन च यथोमतिगता पुत्रेण च सार्वं सह कृताञ्जनस्य उपविष्टस्य । यथो-
 मतिर्कुपुमावत्सोरेकं भाजनम्, अग्रमतिपथोपरयोर्बैकं भाजनमित्यर्थः । सहोत्पत्तकारः ॥

वैद्यायेत्यादि । यावत् यावत्प्रल वैद्याय वृता-प्रदिता, यावत् यावत्प्रलं पृष्टे

एकान्तमालोक्य विकीर्य केशान्हा नाथ नाथेति गिरं गिरन्ती ।
 निपत्य मे वक्षसि दुःखितेव रुरोध कण्ठं यमपाशिकेव ॥
 अन्येऽपि ये स्त्रीष्वनुरक्तचित्ता विश्वासमायान्ति नराः प्रमत्ताः ।
 प्रायो दशेयं ननु तेष्ववश्यं नदीतटस्थेष्विव पादपेषु ॥

आकल्पं परिपूर्णकामितफलाः कामं भवन्तु प्रजाः
 क्षोणीशाः प्रतिपालयन्तु वसुधां धर्मानुबद्धोत्सवाः ।
 सन्तः सन्तु सरस्वतीप्रणयिनः सार्धं श्रियः संगमै-
 र्भूयादेप जिनोक्तिमौक्तिकलतारामखिलोकीमुदे ॥

औपधं चेक्ष्यते, तावत् तावत्कालं इति एतस्मात् कारणात् लोकं विससर्ज स्म । स्म इति किलार्थे । ननु अतीतार्थे परोक्षतयैव अतीतार्थस्य प्रयुक्तत्वात् 'अन्यथा स्मेनातीते' इति वचनात् वर्तमानो प्राप्नोति । इतीति किम् । नृपे राजनि जनानां लोकानां दृष्टिविषं जातं समुत्पन्नम् । जाललंकारः ॥

एकान्तमित्यादि । एकान्त अदक्षिणमालोक्य दृष्ट्वा केशान् विकीर्य । हा इति खेदे । नाथ नाथ इति गिरं वाणीं गिरन्ती कथयन्ती मे मम वक्षसि दुःखितेव निपत्य यमपाशिकेव यमपाशिकासदृशी कण्ठं रुरोध दीनां चम्पितवती । तदन्तैः पीडयित्वा वादिभवतीति पुष्पदन्त (?) । उपमालंकारः ॥

अन्येऽपीत्यादि । ये नरा अन्येऽपि न केवलं यशोधरः अपरेऽपि स्त्रीषु विषये अनु-रक्तचित्ता अनुरागिताः सन्तः प्रमत्ता असावधाना विश्वासमायान्ति विश्रब्धा भवन्ति, अवश्य निश्चयेन इयं दशा ईदृशी अवस्था प्रायो बाहुल्येन तेषु पुरुषेषु स्ववसितेषु भवति । कथंभूतेषु । नदीतटस्थेषु तरङ्गिणीतटवर्तिषु पादपेष्विव वृक्षेष्विव । उपमालंकारः ॥

आकल्पमित्यादि । एष प्रलयक्षीभूतः अमृतमतिमहादेवीदुर्विलसन्नो जिनोक्तिमौक्ति-कलतारामः जिनवचनमुक्ताफलवल्लीवनं त्रिलोकीमुदे त्रिभुवनानन्दाय भूयाद्भवतु । पुनश्च किं भूयात् । प्रजाः लोकाः आकल्पं प्रलयकालपर्यन्तं परिपूर्णकामितफलाः कामं भवन्तु संजायन्ताम् । क्षोणीशाः वसुधां प्रतिपालयन्तु रक्षन्तु । कथंभूताः क्षोणीशाः । धर्मानुबद्धो-त्सवा धर्मेषु पूजादानादिषु अनुबद्धो उत्सव आनन्दो यैस्ते तथोक्ताः । सन्तो विद्वांसः सरस्वतीप्रणयिनः जिनवचनमेहिनः सन्तु । कथम् । सार्धं सह । कैः । श्रियः संगमैर्लक्ष्म्याः संयोगैः । अतिशयालंकारः ॥

मया वागर्धसंमारे मुक्ते सारस्वते रसे ।

कवयोऽन्ये भविष्यन्ति नूनमुच्छिष्टमोजनाः ॥

इति सकलतार्किकसोकधूदामणे धीममेमिदेषमगगत शिष्येण सद्योमवधगद्य
पद्यविद्यावरपद्मवर्तिशिल्पमण्डनीमवचरणकमलेन धीसोमदेवसुरिणा
विरचिते यद्योपरमहाराजवरिते यशस्विलकप्रपन्नासि महा
काव्येऽमृतमसिमहादेवीशुर्विलसतो नाम
चतुर्थ आश्वास ॥

मयेस्यादि । मया सोमदेवेन वागर्धसंमारे शब्दसंस्थारे शब्दार्थसंस्कारसहिते
सारस्वते रसे आश्वास्यतरसे मुक्ते आश्वासिते सति येऽन्ये कवयो भविष्यन्ति सवुक्कशब्दा
येन्यो येऽन्यन् किञ्चिदपूर्वस्यमर्थं च विद्यन्ते ते कवयः नूनमिति निश्चयेन उच्छिष्ट-
मोजना केवामुक्ता इव उच्छिष्टे मोक्षन्ते । क्यच्चेपमार्तस्वर ॥

इति सकलतार्किकसोकधूदामणे धीममेमिदेषमगगत शिष्येण सद्योमवधगद्यपद्य-
विद्यावरपद्मवर्तिशिल्पमण्डनीमवचरणकमलेन धीसोमदेवसुरिणा विरचिते यद्योपर
महाराजवरिते यशस्विलकप्रपन्नासि महाकाव्ये अमृतमसिमहादेवीशुर्विलसतो नाम चतुर्थ
आश्वास । अयममृतमसिमहादेवीशुर्विलसतो नाम चतुर्थ आश्वासस्तस्यार्थं परिच्छेद-
समाप्त इत्यर्थः । शेष व्याख्या पूर्ववदेदितव्यम् ॥

इति भीषियानन्दिमहारकप्रिबशिष्येण महारकधीमन्त्रिभूपचगुरुपरमामीदगुरुब्रात्रा
भीष्मनीचन्द्रमहारकप्रिमितेन सिद्धान्तिगुरुमुहुःप्रार्थनया सतिस्तिद्वान्तसागरव्याख्याकृति
निमित्तं मङ्गलीनीलकण्ठविद्वत्परासनामरुद्रादिनवनवसिमहाबादिसम्भविज्ञयेन तर्कव्या
करणव्यञ्जोत्संहरसिद्धान्तसाहिस्यादिज्ञाननिपुणमतिना प्राकृतव्याकरणप्रचनेकशास्त्ररचना-
चतुर्णा सुरभीधुतसागरेण विरचितायां यशस्विलकचन्द्रिकाप्रिमिषानामां यद्योपरमहारा-
जवरितचम्पूमहाकाव्यटीकायाममृतमसिमहादेवीशुर्विलसतनामचतुर्थस्याश्वासस्य चन्द्रिका
परिसमाप्ता ॥

पञ्चम आश्वासः ।

श्रीमानशेषभुवनाधिपतिर्जिनेन्द्र-

श्चन्द्रप्रभस्तव तनोतु मनीषितानि ।

यद्वीक्षणादपि मनःकुमुदाकरः स्या-

ल्लोकस्य लोचनदलामृतपूरसारः ॥

त्वं सर्वस्य सदागतिर्जिनपते त्वं नाथ कर्मान्तभू-

स्त्वं दाता वरदस्त्वमद्भुतरुचीं लोकेश ते ज्योतिषी ।

त्वन्नामामृतमत्र योगिविषयं त्वं देव तेजः परं

त्वं चानङ्गन सर्वगोऽपि नियतः पायाः समस्तो जगत् ॥

अथेदानीं श्रीचण्डोघरमहाराजस्य भवप्रमणवर्णनो नाम पञ्चम आश्वासः श्रीसोमदेव-
सूरिणा प्रारम्भ्यमाणो यस्तस्यादौ अभीष्टदेवनमस्कारार्थं श्रीमान्नित्याद्याह—चन्द्रप्रभो
जिनेन्द्रस्तव भवतः मनीषितानि श्रेयांसि तनोतु वर्धयतु । कथंभूतश्चन्द्रप्रभः । श्रीमान्
वहिरन्तर्लक्ष्मीविराजमानः । पुनः कथंभूतः । अशेषभुवनाधिपतिः अशेषाणि भूर्भुवःस्वर्ल-
क्षणानि त्रीणि जगन्ति तेषामधिपतिः स्वामी । कोऽसौ चन्द्रप्रभः । यद्वीक्षणादपि
आत्मां तावत्प्रपन्नपूजनस्तवनजपनध्यानादिकम्, यस्य स्वामिनः वीक्षणादपि मनः-
कुमुदाकरः नित्तकैरववन लोकस्य भव्यजीवगणस्य लोचनदलामृतपूरसारः लोचनानि
तान्येव दलानि तेषाममृतपूरः अमृतधाराप्रवाहस्तेन सारः सुकृतार्थः मोक्षामृतमृत(?)
स्यादित्यर्थः । उपमालंकारः ॥

त्वमित्यादि । हे जिनपते, त्वं भवान् सर्वस्य प्राणिगणस्य सदागतिः सर्वकालमेव
शरणः । अतिमथनसमर्थ इत्यर्थः । हे नाथ त्रिभुवनप्रभो, त्वं भवान् कर्मान्तभूः अष्टक-
मेविनाशभूमिः । हे भगवन्, त्वं दाता अभ्युदयनिश्रेयससुखदायकः । त्वं वरदः वाञ्छि-
तवरदायकः । हे लोकेश हे त्रिभुवनपते, ते तव ज्योतिषी ज्ञानदर्शनलक्षिते चक्षुषी
वर्तते । कथंभूते ज्योतिषी । अद्भुतरुची आश्चर्यकारिणी रुक् दीप्तिः लोकालोकप्रकाशिका
ययोज्योतिषोस्ते अद्भुतरुची । हे भगवन्, त्वन्नामामृतं भवतो नामैव अमृतं विद्यमान-
ममृतमरण(?) यत्र तत्त्वन्नामामृतं परमनिर्वाणसुखकारणत्वात् अत्र अस्मिन् संसारे योगि-
विषयं योगिनां गौतमादीगणधरादीनां विषयो गम्यता यत्र तद्योगिविषयम् । हे देव
परमाराध्य, त्वं भवान् परमुत्कृष्टं तेजोऽग्निरूपः । कर्ममलकलङ्कादाहकत्वात् । हे अनङ्गन,
न विद्यमानाङ्गना स्त्री यस्य सोऽनङ्गनस्तस्य संवोधनं हे तथोक्त । त्वं च भवांश्च सर्वगोऽपि
ज्ञानेन लोकालोकव्यापकोऽपि सन् नियतो मर्यादीभूतः । चरमशरीरप्रमाणत्वात् । जगत्
जगतिस्थितप्राणिगणं समस्तः अज्ञानात् पायाः रक्ष । अयं भावः—क्षितिजलपवनहुताश-

सदन्वहो सकलदिक्सीमन्तिनीसीमन्तसतानितप्रतापसिन्दूर दुरित-
विदूर, तस्मादुरन्तव्यसनव्यालक्यासङ्गपाशाधुरमिनिवेशात्

हिमालयादक्षिणदिक्पुष्प शैल सुवेलोऽस्ति लताविशोल ।

चकार य कान्तसयामरीणां वीतस्पृह नाम नगेषु चेत ॥

नमजमानाश्च सोमसूयादीन् दंभोरष्टमूर्तयस्तस्मै निराशार्च परमेश्वरस्य चन्द्रप्रमस्य
अष्टमूर्तिगमितवृत्तमिदं युक्तम् । सदागतिरिति पदेन पञ्चमूर्ति सूचित । कर्मान्तमूर्तिस्य
नेन क्षितिमूर्तित्वं सूचितम् । अस्माकमर्थ — कर्मणामन्त कर्मक्षयस्तस्य भू प्रायो गणचरा
दिषु समूहः भव्यगणो वा तं अवति रक्षति इति कर्मान्तम् । कर्मान्तम् एतन्मात्रं पश्चात्
'अथ रक्ष पावने' इत्यस्य आतोर्वर्तते तेन कर्मान्तम् अवतीति कर्मान्तम् । 'किप्' इत्यनेन
क्षिप् प्रत्यये 'क्षितिर्व्यक्षिपिमिविज्वरित्वरमुपधाया' इत्यनेन अक्षरेण सह ब्रह्मस्य
छन्दोवादेश उद्यस्तेन समानकस्ये संर्षा कृते सति कर्मान्तमूर्ति शब्द संजायते । 'वि
र्त्तपोऽष्टकस्य' इति ब्रह्मात् क्षिप्प्रतीयते । पश्चात् सो सति विस्मर्गं संजायते । तेन कर्मा-
न्तमूर्तिरिति निष्पद्यते । शब्दभेदोऽत्र । वाता इत्यनेन यजमानत्वं सूचितम् । ज्योतिषी इत्यनेन
सोमसूयी कथितौ । त्वजामासूयसूक्तं जलमूर्तित्वं प्रतिपादितम् । परं तेन इत्यनेन पदेन
अमिमूर्तित्वं भगवत् प्रतिपादितम् । सर्वगोऽपि इत्यनेन पदेन अनहन इति संबोधनपदेन
ता आकाशमूर्तित्वमुक्तमिति ज्ञातव्यम् । रूप-अक्षर, स्वेपार्कक्षरश्च कथ्यते ॥

तदनु तत्पश्चात् विपप्रयोगमारणादनन्तरं अहो सकलदिक्सीमन्तिनीसीमन्तसं-
तानितप्रतापसिन्दूर सकलान् ता विद्या ता एव सीमन्तिन्यां विद्वत्तासां सीमन्तेषु
क्षिरस्मकेशमार्गेषु संतानितो दीर्घाकृत प्रताप एव सिन्दूरो गर्भनागो यस्य स तपोक्त
स्तस्य संबोधनं हे तपोक्त । हे दुरितमिदं पापाद्विप्रकृष्ट । तस्मात् दुरमिनिवेशात् कुर्व-
न्वपपापामिप्रायात् । कर्मभूतात् दुरमिनिवेशात् । दुरन्तव्यसनव्यालक्यासङ्गपाशात् दुरन्त
दुःखमार्चं बन्धनं दुःखोपपातकादेव आलो दुष्टगजं क्लेशघ्नो वा तस्य व्यासङ्ग संगम
स एव पाशो बन्धनं यत्र दुरिदमिनिवेशो स तपोक्तस्तस्मात् । तस्याब्रह्मस्य सुवेकपर्व
तस्य ऐशान्यां विधि ईशानश्रेणे उपस्रक्कणां पर्वतस्य समीपवर्तिन्यां भूमीं निस्सर्गात्
उदकवर्षां सभावेन सजस्यवां य पादपोऽस्ति इत्यो वर्तते, यत्र इत्ये प्रकाशिनो कृते मयू
रागो कृते अहं यशोपरः अवाप्तजन्मा संप्राप्तजन्मा अभूवम् । इति क्रियाक्षरकसंबन्धः ।
तस्य पर्वतस्य समीपे वा मदीं वसते, तस्या मद्यासटे यो इत्यो वर्तते, तस्मिन् मयूरकुले
अहं मयूरो जात इत्यर्थः ॥

तस्य तस्य अथस्य । हिमालयादित्याह—य शैल सुवेलो नाम पर्वतोऽस्ति ।
कर्मभूत शैलः । हिमालयात् पद्माप्रमूर्तिपर्वतात् दक्षिणदिक्पुष्प इक्षिपस्या दिशः कपोल
इव गङ्गस्य इव वर्तते । कर्मभूतः शैलः । सताविशोलो लता विशोलो मन्दावतकम्पिता-

नभः परिच्छेत्तुमिवोद्यतस्य द्रष्टुं दिगन्तानिव विस्तृतस्य ।

ऊर्ध्वत्वतिर्यक्त्वमहत्त्वमुच्चैर्न शक्यते यस्य जनेन मातुम् ॥

नमेरुसंतानकपारिजातमाक्रन्दमन्दारमनोहरासु ।

यस्यामराः केलिकृतः स्थलीषु स्मरन्ति नो नन्दनकाननस्य ॥

फलैस्तरुणाममृतानुकूलैर्मणिप्रकाशैश्च दरीनिवेशैः ।

दिवौकसां सद्यसुखानि यत्र लोकः स्थितः प्रार्थयते न जातु ॥

यत्तुङ्गशृङ्गाग्रविलम्बिविम्बः पर्यन्तनक्षत्रमणिप्रचुम्बः ।

आभाति राकातुहिनांशुमाली प्रसाधितं छत्रमिवाम्बरस्य ॥

श्रृपला यत्र स तथा । यः शैलः कान्ततया मनोहरतया अमरीणां देवाङ्गनानाम् ।
नामेति संभावनायाम् । नगेषु पर्वतेषु वीतस्पृहं काङ्क्षारहितं चेतो हृदयं चकार कृतवान् ।
रूपकातिशयालंकारः ॥

नभः परिच्छेत्तुमित्यादि । यस्य सुवेलशैलस्य ऊर्ध्वत्वतिर्यक्त्वस्य च महत्त्वं शुस्त्वं
उच्चैरतिशयेन मातुं जनेन न शक्यते न समर्थं भूयते । कथंभूतस्य शैलस्य । तत्कार-
णगर्भितं विशेषणमाह—नभ आकाशं परिच्छेत्तुमिव वा भङ्गुमिव उद्यतस्योर्ध्वगतस्य ।
कथंभूतस्य । दिगन्तान् द्रष्टुमिव विस्तृतस्य दीर्घता प्राप्तस्य । उत्प्रेक्षालंकारः ॥

नमेर्वित्यादि । यस्य सुवेलशैलस्य स्थलीषु उन्नतप्रदेशेषु केलिकृतः क्रीडाकारिणः
अमरा देवा नन्दनकाननस्य स्वर्गलोकवनस्य नो स्मरन्ति न अधिपन्ति । 'स्मृत्यर्थं कर्मणि'
इति वचनात् कर्मणि पठ्यते । कथंभूतासु स्थलीषु । नमेरुसंतानकपारिजातमाक्रन्दमन्दार-
मनोहरासु नमेरवश्च, संतानकाश्च, पारिजाताश्च । एते त्रयोऽपि देववृक्षविशेषा मानवतरु-
विशेषाश्च कथ्यन्ते । माक्रन्दाश्च आप्रतरवः, मन्दाराश्च देववृक्षविशेषा पारिमद्राश्च, तैर्मनो-
हरा हृदयानुरञ्जिकास्तासु । समुच्चयातिशयालंकारः ॥

फलैरित्यादि । यत्र सुवेलपर्वते स्थितो लोको दिवौकसां सद्यसुखानि विमानसौ-
ख्यानि जातु कदाचित् न प्रार्थयते । कैः कृत्वा सद्यसुखानि न प्रार्थयते । तरुणां फलैः
कृत्वा । कथंभूतैः फलैः । अमृतानुकूलैः अमृतवदनुकूलानि स्वादुवन्ति तानि तैः । पुनः
कैः कृत्वा । दरीनिवेशैर्गुहास्थानैः । कथंभूतैः । मणिप्रकाशैः खलतेजोवद्भिः । हेतूपमातिश-
यालंकारः ॥

यत्तुङ्गेत्यादि । यस्य सुवेलपर्वतस्य तुङ्गं यत् शृङ्गं तस्याग्रे उपरितनभागे विलम्बी
स्थितिकरः विम्बो मण्डलं यस्य राकातुहिनांशुमालिनः स यत्तुङ्गशृङ्गाग्रविलम्बिविम्बः ।
एवंगुणविशिष्टो राकातुहिनांशुमाली पूर्णिमाचन्द्रः आभाति शोभते । कथंभूतो राकातु-
हिनांशुमाली । पर्यन्तनक्षत्रमणिप्रचुम्बः पर्यन्तेषु नक्षत्राण्येव मणयस्तान् प्रचुम्बतीति ।
कथमिव तुहिनांशुमाली । अम्बरस्य प्रसाधितं छत्रमिव । उपमालंकारः ॥

यश्चित्रमेघान्बरमण्डिताङ्ग समन्ततश्चामरचारुसङ्गः ।

पूपातपत्रो द्विजगीतकीर्तिरिन्द्रोत्सवस्येव विभर्ति लक्ष्मीम् ॥

यश्च कचिच्छटिकटफवद्रोत्पाटिताटनिपुटकिनीकन्ददन्तुरदरवदनवि
न्यासः साष्टहासः इव, कचिभिकटतटतटाकोदरवरदेहदौलेयकपालसंकुल
प्रतिपन्नकपालिकुल इव, कचिभिसिलतरूपनीतानेकनेत्रसंतति शतघृति-
रिव, कचिद्वान्तप्रवृत्तापगाप्रवाहविषमवलन पवनाधन इव, कचिक्केसरि-
किशोरस्वरनखरोत्खातकरिकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलज्वालबटिलवह्वरीप्र-

यश्चित्रमेघस्यादि । यः पर्वतः इन्द्रोत्सवस्य लक्ष्मीं विभर्ति च धरणीव । कर्मभूतो यः ।
चित्रमेघान्बरमण्डिताङ्गः चित्रा नानावर्णा ये मेघास्त एव अम्बरानि तैर्मण्डितमङ्गं यस्य
स तथोक्तः । इन्द्रोत्सवपक्षे चित्रमेघानामावाह(र्)विशुद्धिषेधः । अत एव इन्द्रसवस्य इति
नाम वर्तते । पुनः कर्मभूतो यः । समन्ततश्चामरचारुसङ्गः समन्ततः चामराणां चमरीमृ
गाणां समूहेन आसृङ्गः । इन्द्रोत्सवपक्षे अमराणां चारुः सङ्गो यस्य इन्द्रोत्सवस्य स तथा ।
पुनः कर्मभूतो यः । पूपातपत्र पूपा भीमास्कर आतपत्रं यस्य । पक्षे पूपावत् सूर्यवत्
तेजोविराजितं यस्य इन्द्रोत्सवस्य । पुनः कर्मभूतो यः । द्विजगीतकीर्तिं द्विजे पशिमिर्माता
कीर्तिर्वस्य स तथोक्तः । पक्षे द्विजैर्माहात्म्यगीता कीर्तिर्वस्य सः । श्रेयोपमालङ्घनः ॥

यश्चेति । यश्च सुवेलघोल कचित् कस्मिंश्चित् स्थाने कटिच्छटिकटफवद्रोत्पाटिताटनिपुटकिनी
कन्ददन्तुरदरवदनविन्यासः कटिनां शूकराणां कटकं समूहस्य बद्धमिस्तपाटिता अटनि
पुटकिनीनां तरुपक्षिनीनां ये कस्या भूमानि तैर्दन्तुर उभयदन्तो दराणां गुह्यानां वदन
विन्यासो यस्य पर्वतस्य स तथोक्तः । उल्लेख्यते—साष्टहास इव । पुनः कर्मभूतः । कचित्
निकटतटतटाकोदरवरदेहदौलेयकपालसंकुलः तटस्य निकटे निकटतटे निकटतटवतीनि
यानि तटाक्षानि सरोवरानि तेषामुपरेषु मध्येषु दरोहा विशद्वर्माणधरीरा ये वीक्ष्याः कुले
कमला अपलानि वीक्ष्याः कच्छपास्तेषां कपाले घृष्टवर्षे संकुम्भे न्यासः स तथोक्तः ।
उल्लेख्यते—प्रतिपन्नकपालिकुल इव प्रतिपन्नमहीकृतं कपालिनां दराणां कुलं येन स तथा
महीकृतदराकुल इव । पुनः कर्मभूतः । कचित् निखिलतन्मयीतानेकनेत्रसंतति
निखिलानां तरुणां उपनीता अनेकनेत्राणां तरुमृगानां मृगविशेषाणां च संतति
समूहे येन स तथोक्तः । उल्लेख्यते—शतघृतिरिव यथा इन्द्रः अनेकलोचनसहितो
महतिः । पुनः कर्मभूतः । कचिन् प्रान्तप्रवृत्तापगाप्रवाहविषमवलन प्राग्मे समीपे
प्रवृत्ताः प्रवहन्सो या आपगा भयस्यासां प्रवाहाणां विषमं बर्हं बलमं यत्र स
तथोक्तः । उल्लेख्यते—पवनाधन इव सर्प इव । पुनः कर्मभूतः । कचित् केसरिकिशो
रस्वरनखरोत्खातकरिकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलज्वालबटिलवह्वरीप्रधान केसरिकिशोराणां
तरुवृत्तिहानां खराः कठिमा ये नयरा नयारौहस्यासानि विदारितानि यानि कुम्भस्थानि
धिरःपिण्डवत्तानि तेन्य उच्छलन्ति यानि मुक्ताफलज्वालानि तैर्बटिषा मिथिता

तानः कामिनीकुन्तलसंतान इव, कचिद्वनेचरसहचरीचरणनखनक्षत्रपवि-
त्रोपत्यकानिचयः सुरशिलोच्चय इव, कचिन्निर्झरजलजर्जरितशिलान्तः
कृतकुञ्जरतटाघातः सामन्त इव, नाकलोक इव कुशिकसुतावलोकः,
शरदागम इव कृतकमलसमागमः, सरस्वतीसभादेश इव पुण्डरीकावका-
शोपदेशः, समीक्षासिद्धान्त इव कपिलकुलकान्तः, शुद्धान्त इव सकञ्चु-
किवृत्तान्तः, पवनमार्ग इव सदन्तोत्सर्गः, सरोवकाश इव पारापतनिवेशः,

वह्नीनां वल्लीनां प्रतानाः समूहा यत्र स तथोक्तः । उत्प्रेक्षते—कामिनीनां कुन्तलसं-
तान इव । पुनः कथंभूतः । कचित् वनेचरसहचरीचरणनखनक्षत्रपवित्रोपत्यकानिचयः
वनेचराणां भिन्नानां सहचरीणां ये चरणनखान्त एव नक्षत्राणि उद्दिष्टाणि उद्भवो वा तैः
पवित्र उपत्यकानिचयः पर्वतायोभूमिसमूहो यस्य सः । उत्प्रेक्षते—सुरशिलोच्चय इव
मेरुगिरिरिव यथा मेरुगिरिरेक्षत्रैर्मण्डितो भवति । पुनः कथंभूतः । कचित् निर्झरजल-
जर्जरितशिलान्तः निर्झरजलेन क्षरणपयसा जर्जरितः गतखण्डीकृतः शिलानामन्तः प्रान्तो
येन स तथोक्तः । उत्प्रेक्षते—सामन्त इव देशपतिरिव । कथंभूतः सामन्तः । कृतकु-
ञ्जरतटाघातः कृतः कुञ्जरतटानां गजपार्श्वानां आघातो निष्ठुरप्रहारो येन स कृतकुञ्जरतटा-
घातः । पुनः कथंभूतः । कुशिकसुतावलोकः कुशिकसुतानामुल्लूकानामवलोको लोचनयु-
तिर्येन स तथा । उत्प्रेक्षते—नाकलोक इव यथा नाकलोकः कुशिकसुतस्य इन्द्रस्य अव-
लोकः दर्शनं यत्र स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । कृतकमलसमागमः कृतो विहितः कमलानां
मृगाणां समागमः संमुखागमनं येन स तथा । उत्प्रेक्षते—शरदागम इव यथा शरदागमः
कृतकमलसमागमः विहिताञ्जसमागमो भवति । पुनः कथंभूतः । पुण्डरीकावकाशोपदेशः
पुण्डरीकाणां व्याघ्राणां अवकाशस्य उप सनीपे देशः प्रदेशो यत्र स तथोक्तः । उत्प्रेक्षते—
सरस्वतीसभादेश इव यथा सभादेशः पुण्डरीकस्य श्वेतकमलस्य अवकाशेन(?) अभि यथा
वा स्यात् उपदेशो व्याख्यानं यत्र व्यङ्ग्यकापरपर्यायः । पुनः कथंभूतः । कपिलकुलकान्तः
कपिलानां मर्कटानां कुलैः समूहः कान्तः, अथ वा मर्कटकुलानां कान्तोऽमीष्टः । उत्प्रे-
क्षते—समीक्षासिद्धान्त इव यथा समीक्षासिद्धान्तं सांख्यशास्त्रं कपिलकुलस्य शिष्यवर्गस्य
कान्तोऽमीष्टो भवति । पुनः कथंभूतः । सकञ्चुकिवृत्तान्तः सकञ्चुकिनां सर्पाणां वृत्तान्तः
कृतकुण्डलीमध्यो यस्य स तथा । उत्प्रेक्षते—शुद्धान्त इव यथा शुद्धान्तो नः (?) परं
सकञ्चुकिवृत्तान्तो भवति स्यापत्यवार्तासहितो भवति । पुनः कथंभूतः । सदन्तोत्सर्गः
सत्समीचीनः दन्तानां तटानां उत्सर्गः उत्कृष्टसृष्टिर्यस्य स तथा । उत्प्रेक्षते—पवनमार्ग इव
यथा पवनमार्ग आकाशः सदन्तोत्सर्गः समीचीनव्याप्तिको भवति । पुनः कथंभूतः । पारा-
पतनिवेशः पारापतानां कलरवाणां निवेशः स्थितिर्यत्र स तथा । उत्प्रेक्षते—सरोवकाश इव

कात्यायनीनिलय इव विहितहेरम्बप्रणयः, पिङ्गल्लेखणावास इव शाकरनि-
वास, कल्याणापघन इव समदन, अनात्मवानपि सचेतकः, अवीमत्सुरपि
कपिष्वजचिह्न, अमेरुशरासनोऽपि सदुर्ग, अमनसिनरसोऽपि समातमोगि-
नीसङ्गः, अरेवतीपतिरपि तालस्थान्छनः, अवैवधिकोऽपि विहङ्गिकाध्यासि-
तस्कन्धः, अकुसुमायुधोऽपि सपुष्पबाणः,

यथा सरोवक्षस्तं पारापतनिवेशो भवति । पुन कथंभूतः । विहितहेरम्बप्रणयः विहितो
हेरम्बर्महियै प्रणयो यत्र स तथा । उल्लेख्यते—कात्यायनीनिलय इव यथा कात्यायन्या
निलयः विहितहेरम्बप्रणयो कृतविप्रराजमेवो भवति । पुन कथंभूतः । शाकरनिवासः
शाकराणां यथा निवासः शाकरनिवासः । उल्लेख्यते—पिङ्गल्लेखणावास इव यथा पिङ्गल्लेखणा
वासो द्वाबासः शाकरनिवासो धूपमनिवासो भवति । पुन कथंभूतः । समदन सह
मदनै राजद्वैर्वर्तते इति समदनः । उल्लेख्यते—कल्याणापघन इव यथा कल्याणापघन
विबाहृदिनघटीरं समदगो भवति, समानः सरो वा । पुन कथंभूतः । अनात्मवानपि सचे-
तकः ननु यः अनात्मवान् अजितेन्द्रियः स सचेतकः आत्मज्ञानवान् कथं भवति । विर-
द्धमेतत्परिह्रियते—अनात्मवान् अचेतः सचेतश्चे इति तस्मिन्सहितः । पुन कथंभूतः ।
अवीमत्सुरपि कपिष्वजचिह्नः ननु यो अवीमत्सुः वीमत्सुना पार्श्वेन रहितः स कपिष्वजचिह्नः
धानरसहितपञ्चकः कथं भवति । विरद्धमेतत्परिह्रियते—अवीमत्सु अकूरः कपयो मर्कट
पञ्चाक्षरबहिर्दयस्य पुनः कथंभूतः । अमेरुशरासनोऽपि सदुर्गः ननु यो अमेरुशरासगो अरु
स सदुर्गः पार्वतीसहितः कथं भवति । विरद्धमेतत्परिह्रियते—अमेरुगो न मेरुद्वारा शरास
बाह्यतन्त्रानि असनात् सज्जकृष्णः प्रियालङ्काराय यत्र स अमेरुशरासनोऽपि निक्षेपेन स
दुर्गो विपमप्रदेशसहितः । पुन कथंभूतः । अमनसिनरसोऽपि संजातमोगिनीसङ्गः ननु यो
अमनसिनरसः अमनरागरहितः स संजातमोगिनीसङ्गः उत्पन्नमोग्यस्त्रीसङ्गः अवच्छिन्नीसं-
गमः कथं भवति । विरद्धमेतत्परिह्रियते—पर्यतस्य ममसिनरसो भवति अचेतवत्वात् ।
संजातमोगिनीसङ्गः उत्पन्नसर्पिणीसङ्गः शुभम् । पुन कथंभूतः । अरेवतीपतिरपि ताल-
स्थान्छनः ननु यः अरेवतीपतिः यत्नमग्नो न भवति स तालस्थान्छनस्तालवृक्षसहितपञ्चकः
कथं भवति । विरद्धमेतत्परिह्रियते—अरेवतीपतिर्वनमग्नो न भवति रेवतीरोग्ररहितश्च
पुपतराजं अन्येषामपि क्षेत्राणां अवस्थानस्तात् 'क्षिप्तया सस्यं न भवति' इति वचनात् ।
तालस्थान्छनस्तालवृक्षोपसहितः । पुन कथंभूतः । अवैवधिकोऽपि विहङ्गिकाध्यासित-
स्कन्धः ननु यः अवैवधिको न भवति स विहङ्गिकाध्यासितस्कन्धः कथपाद्येन समा-
पितस्कन्धः (१) कथं भवति । विरद्धमेतत्परिह्रियते—न विषये वैवधिकं तारोपसमूहो
यस्य । विहङ्गिकाध्यासितस्कन्धः समाधिततटप्रदेशः । पुन कथंभूतः । अकु-
सुमायुधोऽपि सपुष्पबाणः ननु यः अकुसुमायुधः अमदेषो न भवति स पुष्पबाणः कुसुम
धारः कथं भवति । विरद्धमेतत्परिह्रियते—अकुरमूमेः शुभ्रं मा घोमा यस्य सुमः आस

किं च ।

पाताले पादमूलोपलविलसदहिव्यूहवृत्तान्तकान्त-

स्तिर्यक्प्राग्भारभागाश्रयशवरवधूवन्धुराधित्यकान्तः ।

ऊर्ध्वं गन्धर्वरामारतिरभसभरोल्लोलचूलाकराल-

स्रैलोक्यालोक्यलक्ष्मीर्जयति गिरिरयं मेरुलीलासरालः ॥

तस्य सुरसुन्दरीसमाजसेवितसकलमेखलस्याचलस्यैशान्यां दिशि निसर्गा-
दुदकवत्यामुपत्यकायामस्ति भो भुवनत्रयीव्यवहाराहितागण्यगुणपण्य, पु-
ण्यजनानन्दावापः पादपः । यः खल्वनेकविकिरकुलकामिनीनिशितशिखोल्ले-

मन्तात् युधः सिंहगजादीनां युधः सग्रामो यत्र स अकुसुमायुधः सह पुष्पैः वर्तते बाणा-
स्तरविशेषा यत्र ॥

किं चास्ति विशेषः । पाताले इत्यादि । अयं गिरिरेप पर्वतो जयति । कथंभूतः ।
मेरुलीलासरालः मेरुपर्वतशोभासंयुक्तः । कथंभूतोऽयं गिरिस्तत्कारणगर्भितं विशेषणमाह—
पाताले पर्वतस्य अधस्तनभागे पादमूलोपलविलसदहिव्यूहवृत्तान्तकान्तः पादमूलस्य
ये उपलास्तत्र विलसन्तः क्रीडन्तो ये अहिव्यूहाः सर्पसमूहास्तेषां वृत्तान्तेन कुण्डलीकृत-
शरीरपर्वतेन कान्तो मनोहरः जलस्वभावे, मेरुपक्षे नागदेवकयामनोहरः । पुनः कथं-
भूतः । तिर्यक्प्राग्भारभागाश्रयशवरवधूवन्धुराधित्यकान्तः तिर्यक्प्राग्भारस्य तिर्यचीनवि-
स्तारस्य ये भागाः प्रदेशास्तत्र आश्रयो यासां शवरवधूभिः किरातकामिनीभिर्वन्धुरा या
अधित्यकार्धभूमिस्तस्या अन्तो यस्य सः, मेरुपक्षे वरसहिता या वध्वः अमराङ्गनाविद्याध-
र्यादयस्ताभिर्वन्धुरः अधित्यकाया अन्तः पर्यन्तो यस्य । पुनः कथंभूतः । ऊर्ध्वं ऊर्ध्वप्रदे-
शेषु ये गन्धर्वा गायनास्तेषां रामास्तासां रतिरभसभरेण संभोगक्रीडावेगातिशयेन उल्लोला-
चपला या चूला अग्रं तथा कराल उन्नतः, मेरुरपि गन्धर्वरामारतिमान् भवति । पुनः
कथंभूतः । त्रैलोक्यालोक्यलक्ष्मीः त्रैलोक्यस्य अधोमध्योर्ध्वलक्षणस्य आलोक्या निरीक्ष-
णीया लक्ष्मीः शोभा यस्य स तथा । हेतूपमालंकारः ॥

भो भुवनत्रयीव्यवहाराहितागण्यगुणपण्य भुवनानां त्रयी त्रैलोक्यं तस्या व्यवहारां
आहितमाचरित अगण्यं गणनातीतं गुणपण्यं यस्य स तस्य संयोजनं हे तथोक्त मारद-
त्तमहाराज, तस्य पूर्वोक्तवर्णनस्य अवलस्य ऐशान्यां दिशि ईशानदिक्कोणे निसर्गात् उद-
कवत्यां उपत्यकायां पर्वतासन्नभूमौ पादपोऽस्ति । कथंभूतः पादपः । पुण्यजनानन्दावापः
पुण्यजनानां यक्षाणां आनन्दस्य आवापः । कथंभूतस्याचलस्य । सुरसुन्दरीसमाजसेवितस-
कलमेखलस्य । यः पादपः कथंभूतः । खलु अनेकविकिरकुलकामिनीनिशितशिखोल्लेखन-
स्वमुखविलिख्यमानशास्ताभुजशिखर..... शिखानां चूलिकानां
उल्लेखा अप्राणि तैरुपलक्षितानि. नखमुखाणि तैर्विलिख्यमानानि चुष्यमानानि शाखानां

सनसमुत्सविठिरुयमानशास्त्रामुजशिसर , शिसरशिसाहम्भरितनिविठनी-
हकीहदण्डनविम्भतुण्डस्त्रण्यमानकुपलपर्यन्त , कुपलपर्यन्तसचरधारण-
चमूविमानमणिकिङ्किणीनालविलुण्ठितविटपात्रपल्लवपुटपटल , पल्लवपुटप-
टलान्तरालखेलद्वाचाछकीरकुटुम्बिनीकृतकितवालापयिस्मापितपथिकसार्ध ,
पथिकसार्धकथारथायातमिळितानेकदेशिकोचितविचित्रवार्ताकर्णनोदीर्णव-
चनवनदेवतोत्तरलतरलहस्ताहूयमानसहचरीनिचयः, सहचरीनिचयकर-
किशलयसवाहनसुसमुत्तागन्तुकलोकोपसेव्यमानबहलक्षीतलच्छायाच्छन्नत-
लदेष्ट , छायाच्छन्नतलवेशाश्रयमूर्च्छितुच्छवान्छागच्छदविच्छिन्नसिन्धु-

सतानां मुजशिसरस्य यस्य स तपोऽक्ष । पुनः कथंभूत । शिसरशिसाहम्भरितनिविठनी-
हकीहदण्डनविम्भतुण्डस्त्रण्यमानकुपलपर्यन्त शिसरस्य पादपशिसरस्य शिसा अग्रानि
तत्र आहम्भरितानि विस्तृतानि निविडानि यानि मीढानि भास्करास्तत्र ब्रूयन्तो ये कण्ठभा-
पयिस्तेषां विम्भास्तेषां तुण्डानि तैः स्त्रण्यमानान्दृष्टमाना कुपलपर्यन्ता यस्य स
तपोऽक्ष । पुनः कथंभूत । कुपलपर्यन्तसचरधारणचमूविमानमणिकिङ्किणीनालविलुण्ठित
विटपात्रपल्लवपुटपटल

देवविद्येपसेव्यन्योमनानि तेषां मणिकिङ्किणीनालानि रत्नबद्धितमुत्तममुद्रपण्डित्यस
मूढाद्वैर्बिलुष्टानि नोदितानि विटपात्राणां शास्त्राच्छट्पूणां पल्लवपुटपटलानि यस्य स
तपोऽक्ष । पुनः कथंभूत । पल्लवपुटपटलान्तरालखेलद्वाचाछकीरकुटुम्बिनीकृतकितवास-
पयिस्मापितपथिकसार्ध पल्लवपुटपटलान्तरालेषु प्रवासयोगसमूहमध्येषु खेळन्त्य कीड-
न्मो वावात्स बहुवचसा वा कीरकुटुम्बिण्यां हुक्कमिम्यस्यामि कृता विरचिता ये
कितवात्मन्य धूर्तमियोभापयन्ति तैर्विस्मयिता आश्चर्यं प्रापिता पथिकसार्धा यत्र पाद्वे
स तपोऽक्ष । पुनः कथंभूत । पथिकसार्धकथारथायातमिळितानेकदेशिकोचितविधि
प्रवार्ताकर्णनोदीर्णवचनवनदेवतोत्तरलतरलहस्ताहूयमानसहचरीनिचय पथि मार्गे सरन्ति
पथिद्यः सह अप्येन वनेन बतन्ते इति सार्धा ये व्येद्यस्तेषां कथा एव रथा मिहारपालै-
रायाता आगता

स्तेषां उचिता प्रत्यावागता विवित्राश्चमत्कारक्य या
वार्ता किंवत्सल्लाहा आकण्ठेन उदीर्णवचसा उत्पन्नवाचो या वनदेवतास्यासामुत्तरसा
थपन्न ये तरलहस्ता पाणवस्यैराहूयमानाव्याहियमाना सहचरीणां वनदेवमारोणां निचय
समूहो यत्र स तपोऽक्ष । पुनः कथंभूत । सहचरीनिचयकरकिशलयसवाहनसुसमुत्तागन्तुक-
लोकोपसेव्यमानबहलक्षीतलच्छायाच्छन्नतलदेष्ट सहचरस्य सार्धं गच्छन्तीति सहचर्यो मा-
र्यास्यासां निचयस्य करकिशलयस्यैवसवाहन पादमर्दनं तस्मान्पासुसुं तेन सुता मित्रां प्राप्ता
ये श्रमन्नुद्धोद्यः पथिकत्रासीरपसेव्यमाना लीकियमाणा वा बह्व्य पना रीतव्य अनुप्य
छाया तया उग्रः सैतललदेष्टो यस्य स तपोऽक्ष । पुनः कथंभूत । छायाच्छन्नतलदेष्टा

ध्वन्यसंवाधकलहाकुलितपुरःप्रयातपान्थसंदर्भः, पान्थसंदर्भपरिभ्रमश्रम-
विश्राम्यदाश्रमार्भकदर्भगर्भितस्कन्धाभोगपरिसरः, स्कन्धाभोगपरिसरोपर-
चितवनचरनिवासनिपण्णपिङ्गाध्वगमिथुनरतधृष्टताकुलितशकुन्तप्रजः, प्र-
जापतिरिव प्रदर्शितानेकवर्णप्रसूतिः, निखिलभुवनविनिर्माणप्रदेश इव
दलवहुलः, काकुत्स्थकथावतार इव कपिकुलविलुप्यमानपलाशप्रसरः, स-
त्रमण्डप इव द्विजराजविराजितः, पर्जन्यागम इव श्यामलिताखिलदिग्व-

श्रयमूर्च्छदतुच्छवाञ्छागच्छदविच्छिन्नखिन्नाध्वन्यसंवाधकलहाकुलितपुरःप्रयातपान्थसंदर्भः
छायया अनातपेन च्छन्नो योऽसौ तलदेशोऽधःप्रदेशस्तस्याश्रयाय वा मूर्च्छन्तो
वर्धमाना या अतुच्छवाञ्छा प्रचुराभिलाषा तथा आगच्छन्तो निमिलन्तोऽविच्छिन्ना अ-
विरला खिन्नाः श्रान्ता येऽध्वन्याः पथिकास्तेषां संवाधेन संघट्टनेन यः कलहस्तेनाकु-
लितपुरःप्रयातः प्रथममागतः पान्थसंदर्भः पथिकसमूहो यत्र स तथोक्तः । पुनः कथंभू-
तः । पान्थसंदर्भपरिभ्रमश्रमविश्राम्यदाश्रमार्भकदर्भगर्भितस्कन्धाभोगपरिसरः पान्थानां
संदर्भेण समूहेन सह परिभ्रमः पर्यटन तस्मात् योऽसौ श्रमस्तेन विश्राम्यन्तः विश्रामं
कुर्वन्तो ये आश्रमार्भकास्तपस्त्रिवालकास्तेषां दर्भैः कुशैर्गर्भित आच्छादितः स्कन्धाभोग-
परिसरः प्रकाण्डविस्तारपर्यन्तभूमिर्यस्य पादपस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । स्कन्धा-
भोगपरिसरोपरचितवनचरनिवासनिपण्णपिङ्गाध्वगमिथुनरतधृष्टताकुलितशकुन्तप्रजः स्कन्ध
उच्यते तस्य आभोगः तस्य परिसरे पुरस्ताद्भूमौ उपरचिता निर्मापिता ये वनचर-
निवासाः किरातभवनानि तेषु निपण्णा उपविष्टा ये पिङ्गाध्वगा विटपथिकास्तेषां मिथुनानां
स्त्रीपुरुषयुग्मानां रतस्य मैथुनस्य या धृष्टता वैपरीत्यं निर्लज्जता तथा आकुलिता शकुन्त-
प्रजा पक्षिवालका यत्र स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । प्रदर्शितानेकवर्णप्रसूतिः प्रदर्शिता
प्रकटीकृता अनेकेषां वट्टानां वर्णानां श्वेतपीतहरितारुणकृष्णानां प्रसूतिरुत्पत्तिर्येन पादपेन
स तथा । क इव । प्रजापतिरिव यथा प्रजापतिर्ब्रह्मा अनेकवर्णानां ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राणां
प्रसूतिमुत्पत्तिं प्रदर्शयति । पुनः कथंभूतः । दलवहुलः पत्रप्रचुरः । क इव । निखिल-
भुवनविनिर्माणप्रदेश इव निखिलभुवनस्य विनिर्माणस्य रचनायाः प्रदेश इव स्थानमिव ।
सोऽपि दलवहुलः कारणवहुलो भवति । पुनः कथंभूतः । कपिकुलविलुप्यमानपलाशप्रसरः
कपिकुलैर्वानरसमूहैर्विलुप्यमानोत्पद्यमानः पलाशप्रसरो यस्य स तथा । क इव ।
काकुत्स्थकथावतार इव काकुत्स्थकथाया रामायणस्य अवतार इव प्रवेश इव यथा काकुत्स्थ-
कथायां कपिकुलैः सुग्रीवहनुमन्नलनीलाङ्गदवानरैर्विलुप्यमानो मार्यमाणः पलाशप्रसरः
राक्षसव्यापारो यत्र स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । द्विजराजविराजितः द्विजराजैः
पक्षिप्रधानैः विराजितः शोभितः । क इव । सत्रमण्डप इव यथा सत्रमण्डपो दानशाला
द्विजराजैर्मुख्यब्राह्मणैर्विराजितो भवति । पुनः कथंभूतः । श्यामलिताखिलदिग्वलयः

छयः, छन्दःप्रसार इव पादप्रबन्धावरुद्धवसुधः, क्षितिपञ्चमयात्राकाल
 इव सुच्छायपत्रः, काननश्रीप्रसाधितातपत्रामोघ इव सुवृत्तमण्डलः, पु-
 ष्पोदयदिवस इव संपादितफलपरम्पर, शरणागतसमावनादिव दूरतर-
 मभ्युरिचयः, प्रापूर्णेकपरिरम्भसम्रमादिव प्रसारितशास्त्रामुनसहसः, स्ववि-
 म्वसमर्पणोपचारादिव बद्धपुटकुञ्जलप्रणामाञ्जलि, सिद्धालय इवानेकश-
 खिदशदयितोपयान्त्रितपिष्टपञ्चाङ्गलावरुद्धबुधः, कुबेरपुरनिवास इव प्ररो-
 हदोलादक्षयक्षकुलकुमारः, पशुपतिरिव गामधिष्ठित समीपतरविनायकश्च,
 श्यामस्त्रित मील्यर्जाहृतं अखिलं दिग्बल्यं येन स तथोक्तः । क इव । पर्जन्यागम इव यथा
 पञ्चन्याममो वर्षाञ्जलः श्यामस्त्रिताखिलदिग्बल्यो भवति । पुनः कर्मभूत । पादप्रबन्धा-
 वरुद्धवसुधः पादप्रबन्धेन मूलसमूहेन अवच्छाया व्याप्ता वसुधा पाताळभूमिर्बेन स तथा ।
 क इव । छन्दःप्रसार इव यथा छन्दःप्रसार पादप्रबन्धेनाक्षरसंभातसमूहैर्बुधामवश्यते ।
 पिङ्गलः किञ्च पादप्रसारान् कुर्वन् मूर्ध्नि प्राप्नुवन् समुद्रमप्ये पतितः । उक्तं च—‘पादे सदै-
 गुरावाद्यान्त्यं न्यस्य गुरोरथ’ । यत्रोपरि तथा शेष मूलः कुर्व्यादस्य विधिम् ॥ क्ते दद्याद्
 क्तेन यावत्सर्वसंपूर्णवेत् । प्रसारोऽयं समान्वातस्यन्दोविधिविधेदिभिः ॥ इति । पुनः कर्म
 भूतः । सुच्छायपत्र सुच्छयवानि शोभनानि यासि पत्राणि यस्य स तथा । क इव । क्षिति
 पञ्चमयात्राञ्जल इव क्षितिपानां पञ्चमयात्राञ्जलो विमिश्रजलगमनावसरो यथा सुच्छयपत्र
 स्तेजस्विवाहनो भवति । पुनः कर्मभूत । सुवृत्तमण्डलः सुवृत्तं मुनिर्षे(१) मण्डलं वर्तुल्यं
 यस्य स तथा । क इव । काननश्रीप्रसाधितातपत्रामोघ इव काननश्रीव प्रसाधितो
 मण्डित आतपत्रामोघ इव । पुनः कर्मभूत । संपादितफलपरम्पर संपादिता उपहोक्ता
 फलपरम्परा येन स तथा । क इव । पुष्पोदयदिवस इव यथा पुष्पोदयदिवसः सुवृत्तविपाक-
 फलपरम्परा संपादयति । पुनः कर्मभूतः । दूरतरमभ्युरिचयः दूरतरे विपङ्गुं अम्युरिचयः
 पयिष्मन्नां संमुखमागतः । कस्मात् । उल्लेख्यते—शरणागतसंभावनादिव शरणागतानां
 पयिष्मन्नां संभावनात् अनुकूलनादिव । पुनः कर्मभूतः । प्रसारितशास्त्रामुनसहसः
 प्रसारित शास्त्रामुनसहस्यं येन स तथा । कस्मात् । उल्लेख्यते—प्रापूर्णेकपरिरम्भसं-
 भ्रमादिव प्रापूर्णेकानां आगन्तुकानां परिरम्भसंभ्रमात् आतिष्ठानादरादिव । पुनः कर्म
 भूतः । बद्धपुटकुञ्जलप्रणामाञ्जलिर्बद्धो पुटकुञ्जले प्रणामाञ्जलिर्नमस्कारकरपोटकं येन
 स तथा । कस्मात् । उल्लेख्यते—स्वविम्वसमर्पणोपचारादिव निजसंपत्प्रदानमिनवादिब ।
 पुनः कर्मभूतः । अनेकशोऽनेकवारान् त्रिवक्षदयितानां उपयान्त्रितैर्ममसिदैर्होतृभ्यः
 पिष्टपञ्चाङ्गले(१)प्ररोहैरवरुद्धं बुधं मूलप्रवेशो यस्य स तथा । क इव । सिद्धालयो
 देवभवनमिव देवाग्रनोपयान्त्रितपिष्टपञ्चाङ्गलवरुद्धबुधो यथा सिद्धालयो भवति । पुनः
 कर्मभूतः । प्ररोहदोलापक्षयक्षकुलकुमारः प्ररोहदोलासु जटप्रेक्षासु दक्षा यक्षकु-
 लकुमारा भवन् स तथा । क इव । कुबेरपुरनिवास इव जलकानगरीमन्दिरमिव ।

नारायण इव वनमालाविभूषणः परिकल्पितभुजगशयनश्च, पितामह इव वयःपरिणतः शुचिच्छदपरिच्छदश्च, स्कन्द इव मयूरासनः सुरवाहिनी-संगमश्च, तापस इव विहितवल्कलपरिग्रहः कृतजटावन्धश्च, समुद्र इव महासत्त्वसंश्रयः प्रवालपाटलितकटनिश्च, सत्पुरुष इव प्रियालोकनः परार्थघटनानिघ्नश्च,

यश्चानवरतमखिलजनोपसेव्यमानसर्वस्वः पवनवशविकाशधरेण पल्लवा-धरेणोपहसतीव प्रतिवेशितरूनस्मिन्दुःसंचारे कान्तारे दैवादवाप्यमानसमा-

पुनः कथंभूतः । सनीपतरविनायकश्च समीपतरा वीनां पक्षीणां नायका गढादयो यस्य स तथा । क इव । पशुपतिरिव यथा पशुपती रुद्रो गां वृषमं अधिष्ठितो भवति सनीपत-रल्हन्मोदरश्च भवति । पुनः कथंभूतः । वनमालाविभूषणः वनश्रेणीमण्डनः परिकल्पित-भुजगशयनश्च परिकल्पितं रचितं भुजङ्गः शयनं स्थितिर्यत्र स तथा । क इव । नारायण इव यथा नारायणो वनमालाविभूषणः वृन्दारिकाजालंघरदैत्यभार्यासहितो भवति नागश-य्याशयनश्च भवति । पुनः कथंभूतः । वयःपरिणतः वयोभिः पक्षिभिः परि समन्तात् नतो नम्रोभूतश्च शुचिभिः पवित्रैश्छद्मैः पर्णैः परिच्छदः परिवृत आच्छादितश्च । क इव । पितामह इव यथा पितामहो ब्रह्मा वयःपरिणतो वृद्धो भवति । शुचिच्छदो हंसपक्षी स परिच्छदो बाह्नो यस्य स तथा । पुनः कथंभूतः । मयूरासनः मयूराणामासनानि मालिका यत्र स मयूरासनः । सुरवाहिनीसंगमश्च सुरवाहिनी देवसेना तस्यां संगमो मेलापको यत्र स तथा । क इव । स्कन्द इव कार्तिकेय इव यथा स्कन्दः मयूरवाहनो भवति सुरवाहिनीसंगमश्च गङ्गानदी-संगमो भवति । पुनः कथंभूतः । विहितवल्कलपरिग्रहः कृतजटावन्धश्च । क इव । तापस इव यथा तापसः विहितवल्कलपरिग्रहो भवति विहितकैफिकविकारश्च भवति । पुनः कथं-भूतः । महासत्त्वसंश्रयो महतः सत्त्वस्य बलस्य संश्रयः प्रवालपाटलितकटनिश्च प्रवालैर्वा-लपल्लवैः पाटलिता श्वेतरक्तीकृता कटनिस्तटं येन स प्रवालपाटलितकटनिः । क इव । समुद्र इव यथा समुद्रो महासत्त्वानां मकरार्दानां संश्रय आश्रयो भवति प्रवालैर्विद्रुमरत्नदक्षैः पाटलितकटनिश्च भवति । पुनः कथंभूतः । प्रियालोकनः प्रियदर्शनः परार्थघटनानिघ्नश्च परेषां लोकाणां पक्षार्दानां च अर्थः प्रयोजनं तस्य घटना तस्यां निघ्नस्तत्परः । क इव । सत्पुरुष इव यथा सत्पुरुषः प्रियालोकनः परस्त्रीणां अवलोकनो भवति परोपकारतत्परश्च भवति ॥

यत्र पादपः पल्लवाधरेण प्रतिवेशितरुद्रिकटवृक्षानुपहसतीव उपहास्यं करोतीव । कथंभूतः पादपः । अनवरतमखिलजनोपसेव्यमानसर्वस्वः अखिलजनैरुपसेव्यमानं उपर्जाव्यमानं सर्वस्वं सर्वसंपदस्य स तथोक्तः । कथंभूतेन पल्लवाधरेण । पवनवशविकाशधरेण पवनवशेन कारणेन विकाशं विकसनं धरतीति तथा तेन । किमु-

गमनस्यार्थिजनस्याविधाय कमप्युपकारमरे खविर, किं तवान्त सारतया ।
सरल, वृषेद सरस्त्वम् । सपाक, मुषेय रामवृक्षता । श्वात्मले, निष्कारण
कण्टकित वपु । अर्जुन, आत्मसेवाय फलमारपरिमह । वृणराज, निजफल-
विमवगोपनाय नितान्तं वृद्धि । पूतीक, अर्थिजननाशामङ्गाय मार्गावस्थिति,
किं च ।

पान्यैः पट्टवलुण्टन करटिमि स्कन्धस्य सघट्टनं

सबाधो हरिमि शकुन्तनिकरै स्तोदस्तु किं वर्ण्यते ।

किं चान्यत्तत्र देवदेहसदृशसैलोक्यमान्यस्थिते-

रात्मीया इव यस्य याचकजनै स्वच्छन्दसेव्या भिय ॥

तमहो महाराज, विटपिनमधिवसति, तैस्तैः खैरविहारचरितैरनेकरत्न-
रचिता इव गिरिदरीविरचयति, विचित्रोद्गमस्तम्भतुरुम्भाडम्बरा इव शा-

पहसतीत्याह—अरे खविर अरे मो दन्तधावन, अर्थिजनस्य कमप्युपकारं अविधाय तत्र
अन्तःसारतया अन्तःकठिनतया किम् । न किमपि । कर्मभूतस्य अर्थिजनस्य । अस्मिन् प्रत्य
क्षीभूते दुःसंचारे अन्तारे कर्मिवात्मनि बने वैवात् वैद्ययोगात् अवाप्यमानसमागमनस्य । हे
सरल हे वैद्यवाद, इदं तव सरस्त्वं वृषा । उपकारमकुर्वत इत्यर्थः । रे संपाक, इत्येया
राजवृक्षता मृषा । रे श्वात्मले, तत्र निष्कारण कण्टकितं वपुर्वर्तते । अरे अर्जुन,
तत्र फलमारपरिमह आत्मसेवाय वर्तते अद्यायत्वात् । रे वृणराज तावत्तरो, निजफल-
विमवगोपनाय रक्षणाय नितान्तं वृद्धिः उपसत्त्वं वर्तते । अरे पूतीक करजक, अर्थिज-
ननाशामङ्गाय मार्गावस्थितित्वात् वर्तते ॥

किं च मनोवर्णयामि—पान्यैरिस्थादि । पान्यैः पत्रानां सुष्ठुनं जुष्ठुनं क्रियते । कर-
टिमिर्गर्जः स्कन्धस्य प्रकाण्डस्य संघट्टनं संघट्टनं क्रियते । हरिमिर्षानैरैर्वा संबाध तत्र संबाधनं
क्रियते । शकुन्तनिकरैः स्तोदः खननं क्रियते, स स्तोदः किं वर्ण्यते कथ्यते । किं च स्तोकेषा
प्यत् तत्र मन्त्रः । कर्मभूतस्य । देवदेहसदृशः देवतासमानशरीरस्य । पुनः कर्मभूतस्य तत्र ।
त्रैलोक्यमान्यस्थिते त्रिभुवनजनमाननाचारस्य । यस्य तत्र भियः कर्मतापना याचकजनै
रर्थिजोक्तरात्मीया इव स्वच्छन्दं सेव्या यथेष्टं भोग्या वर्तन्ते । समासोऽप्युपमाङ्कचरः ॥

अहो महाराज मारुत मृष, प्रवसाकिमां कुले मयूरकुले अरं अवाप्तजन्मा । किं कुर्वति
प्रवसाकिमां कुले । विटपिनं अधिवसति सति । 'उपाम्बध्माद्भस' इत्यधिकरणे कर्मत्वम् तुमथ
किं कुर्वति सति । तैस्तैः प्रभिद्धं खैरविहारचरितैः स्वैरुपपन्नैरनेकैस्तैः गिरिदरी पर्वतगुह्य
अनेकरत्नरचिता इव विरचयति सति । पुनश्च किं कुर्वति सति । शाखिशिखा इत्यर्था ब्रूया

खिशिखाः कुर्वाणे, दुश्च्यवनचापचापलाविला इव दिशो दर्शयति, चारुचित्रोलेखा इव मेदिनीर्दधाने, विविधमणिमेचकिता इव सरसीः सज्जयति, वनदेवताचामरचतुरा इव लतागृहावनीर्विनिर्माणे, केशपाशपेशला इवोपवनश्रियः संपादयति, शबरशिविरशिखण्डमण्डनोचितकलापे, पुलिन्दमुन्दरीवतंसीकृतचन्द्रके, वनेचरवनिताहितवर्हवलयविनोदे, नरेश्वरश्रीलाञ्छनपिच्छमूर्च्छिनि, महामुनिसंयमोपधिनिबन्धनाङ्गरुहसंकुले, प्रचलाकिनां कुलेऽहमवाप्तजन्मा । कदाचित्स्वनिःश्वासावसानसमीरसारितस्वल्पतरङ्गपरम्परम्, अतिजरण्डशिखण्डमण्डलीगतस्खलितकलुपप्रसरम्, किमपि खे-

विचित्रोद्गमस्तम्बतुदम्यादम्बरा इव उत्तसा पेया(?) इव कुर्वाणे विदधति मति । पुनश्च किं कुर्वति सति । दुश्च्यवनचापचापलाविला इव दिशो दर्शयति दुश्च्यवनस्य इन्द्रस्य चापं धनुस्तस्य चापलं तेन आविला युक्ता दिशः ककुभः दर्शयति प्रेक्षयति मति । पुनश्च किं कुर्वति सति । चारुचित्रोलेखा इव मेदिनीः दधाने चारुणि यानि चित्राणि आलेख्यानि तैरुलेखास्तत्सहिता इव भूर्मीं धरति सति । पुनश्च किं कुर्वति सति । विविधमणिमेचकिता इव सरसीः सज्जयति नानामाणिक्यकर्तुरिता इव सरसीः महासरोवराणि सज्जयति कुर्वति । पुनश्च किं कुर्वति सति । वनदेवताचामरचतुरा इव लतागृहावनीर्विनिर्माणे वनदेवतानां चामरचतुरा इव प्रकीर्णकशोभिता इव लतामण्डपभूर्मीं रचयति । पुनश्च किं कुर्वति सति । केशपाशपेशला इव कुन्तलहस्तमनोहरा इव उपवनश्रिय उद्यानशोभाः संपादयति उत्पादयति । कथंभूते प्रचलाकिना कुले । शबरशिविरशिखण्डमण्डनोचितकलापे शबराणां शिविरः पेटकस्तस्य शिखण्डो मस्तकानि तेषां मण्डनोचिता भूषणयोग्याः कलापाः पिच्छसमूहा यस्य स तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । पुलिन्दमुन्दरीवतंसीकृतचन्द्रके पुलिन्दानां मुन्दरीभिर्वतंसीकृतानि मुकुटीकृतानि कर्णेप्रीकृतानि वा चन्द्रकानि पिच्छाग्राणि यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । वनेचरवनिताहितवर्हवलयविनोदे वनेचराणां भिल्लानां वनितास्ताभ्यो हितो गुणकारको वर्हवलयविनोदः पिच्छकङ्कणक्रीडा यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । नरेश्वरश्रीलाञ्छनपिच्छमूर्च्छिनि नरेश्वराणां श्रीकारयोग्यानि लाञ्छनानि विद्वानि यानि पिच्छानि तैर्मूर्च्छति वृद्धिं गच्छति इत्येवंशालं तत्तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । महामुनिसंयमोपधिनिबन्धनाङ्गरुहसंकुले महामुनीनां दिग्गम्यराणां संयमोपधिः संयमोपकरणं पिच्छिका तस्य निबन्धनं कारणं अङ्गरुहा रोमाणि तैः संकुलं व्याप्तं तथोक्तं तस्मिन् । प्रचलाकिनां कुले अहमवाप्तजन्मेति संबन्धः । कदाचित्कस्मिंश्चिदवसरे पतङ्गजवनामकस्य पक्ष्मपतेः शबरालयस्वामिन आत्मजेन

दसमममम्रेसरतरुणतररविकरनिकरनिरुप्यमानमार्गोदय, वेशन्तोपान्ताप्तो-
यमादायासंवातकलापोद्योऽप्यागामितत्सपचिवशास्त्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्र-
चार, सचरित्रचिह्नस्य दुराचारधिकणस्य पकणपतेः पतङ्गजवस्यात्मनेन
गजशल्कनाम्ना तत्रैव शकुन्तवातप्रमीसमूहमुपहन्तुमागतेन, सिन्धुररुधि-
रारुणहरिकण्ठकेशकान्तिभिर्दृष्टिदीधितिमिथीससजालानीव दिक्षु प्रतन्वता,
मयूरापाङ्गपाण्डुरैर्वदनवीसिप्रसरैराधामुखेषु मृगबन्धानिव प्रसारयता,

पुत्रेण गजशल्कनाम्ना अह अवलोकित । कथंभूतोऽहम् । वेशन्तोपान्तात् अन्यसरोवरस-
मीपात् तदात् तोयमादाय पीत्वा प्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्रचार प्रवृत्त संजात प्रतीचीनो-
विपरीत पश्चाद्गमन चरणप्रचार पादप्रवर्तने यस्य मम प्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्रचारस्तोयं
पीत्वा पश्चात् चरणप्रचार । कस्मात् कारणात् । संजातपिच्छकम्पपक्षु वल्लभत्वात् वर्तते
यवार्धितमवन् नयात् पश्चाच्चरणान्यां यच्छसीत्याह । तत्कारणमाह—असंजातकम्पपोद्यो-
ऽपि अनुपपन्नपिच्छकम्पपक्षुहोऽपि आगमितात्संपत्तिवशात् आगमिनी भविष्यन्ती तस्य
कम्पपोद्यस्य वा संपत्ति संपत् तस्या वशात् कारणात् । कथंभूतं तोयम् । स्नानि आशाव-
सानसमीरसारितस्वल्पतरङ्गपरम्परम् स्नानि निश्वासस्य अवसानसमीरेन अलक्षमनपादास्त-
बाधुन्य सारिता प्रेरिता क्षल्पतरङ्गपरम्परा अल्पलहरीधेयस्य वस्य तोयस्य तत्तथोक्तम् ।
पुनः कथंभूतं तोयम् । अतिचरणशिलखण्डमण्डलीगतिस्त्वस्मिन्कलुषप्रसरम् अतिचरणश-
अतिरहा वा शिलखण्डमण्डली चूडामण्डली तस्या यस्या आन्दोलितेन स्त्वस्मिन् स्वेष्टित-
कलुषप्रसरं कम्पलब्ध्यातिर्यस्य तोयस्य तत्तथोक्तम् । कथंभूतोऽहम् । किमप्यपूर्वं अनिर्दिष्टनीवं
खेदसमं दुःखपरिपूर्णं यथा भवत्येवं अप्रेसरतरुणतररविकरनिकरनिरुप्यमानमार्गोदय-
अप्रेसरा अप्रमामिनो ये तरुणतरा ग्रीवबीबना रविकरनिकरा प्रस्थाबान्मयूरसमूहस्तौ
निरुप्यमान आद्रिममान मार्गोदयो अन्धारे यस्य मम तत्तथोक्तम् । कथंभूतस्य पतङ्गजव-
स्य आरम्भचाण्डालस्य । सचरित्रचिह्नस्य सदाचारालस्य । पुनः कथंभूतस्य पतङ्गजवस्य ।
दुराचारचिह्नस्य पापाचारस्य आसक्तस्य । कथंभूतेन गजशल्कनाम्ना । तत्रैव वेशन्तोपान्ते
क्षपुन्तवातप्रमीसमूहं शकुन्ता पक्षिणो वातप्रम्यो वायुधेयवाहिनमृगास्तेषां समूहं
मूर्धं कर्मतापज उपहन्तुं मारयितुं आगतेनोपशङ्कितेन । किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना ।
दृष्टिदीधितिमिथीवचकिरणै बीतंघजासानि बन्धनसमूहान् दिक्षु दिशाम् प्रतन्वता
मिथ्यारयतेव । उक्तं च—‘बीतं शस्त्रोपकरणं यधने मृगपक्षिणम् ।’ कथंभूतैर्दृष्टिदी-
धितिभि । सिन्धुररुधिरारुणहरिकण्ठकेशकान्तिभि सिन्धुरस्य मृगनायस्य गजस्य
रुधरेण अरुणा अन्यकराणां च हरिकण्ठकेशा तद्रूपान्ति घोमा येषां दृष्टिदीधितिनी
ते तथोक्तम् । पुनः किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । रघनवीसिप्रसरं आधामुखेषु मृगव-
श्यान् मृगवद्वनानि प्रसारयतेव रोपयतेव । कथंभूतैर्वदनवीसिप्रसरं । मयूरापाङ्गपाण्डुरैः

। पुनः किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । भाविमवान्-

भाविभवान्धकारपटलैरिव लताप्रतानदलैस्तिरोहिततनुना, शनिनेव मपीमा-
पाङ्गारकालकायेन पलिशदेशाश्रयिणा तेनान्तर्केनेवावलोकितः । पक्षाणा-
मद्यापि पक्षतिप्रदेश एवासादितोदयत्वादतिदीनरयत्वाच्च रोदस्योरन्यतर-
स्त्रिपि विषये विहर्तुमसमर्थः, परिगृह्य पञ्जरे कृतकारागारक्रियः, प्रलुढ-
प्रचलाकप्रचयश्च, तज्जनकेन पौराङ्गनापाङ्गपताकितशालायां विशालायां
पुरि यशोमतिमहाराजायोपायनीकृतः, समवलोक्य च तां संसारसारावनीं
तन्निर्गर्गदेव सुन्दरं मन्दिरं च देवादाविर्भूतभूतभवसंभालनः,

कारपटलैरिव लताप्रतानदलैस्तिरोहिततनुना लतानां वलीना प्रतानः गमूहस्तस्य दलैः तिरो-
हिततनुना आच्छादितगरीरेण । कथंभूतलताप्रतानदलैः । भाविभवान्धकारपटलैरिव भावि
भविष्यत् यद्भवान्धकारं जन्मजन्माज्ञानं तस्य पटलैरिव अज्ञानान्धकारगमूहैरिव । पुनः किं
कुर्वता गजशल्कनाम्ना । नपीमापाङ्गारकालकायेन मपी च जञ्जल मापाश्च गृह्यरुणा अज्ञा-
राश्च विध्यतामित्रण्डानि तद्वन् कालः कृष्णवर्णः कायो यस्य स तथा तेन । केनेव । शनिनेव
सप्तमग्रहेणेव । पुनः किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । पलिशदेशाश्रयिणा यत्र स्थित्वा मृगा हन्यन्ते
स प्रदेशः पलिश उच्यते । तं देशमाश्रयतीत्येवमवश्य पलिशदेशाश्रयी तेन ईदृग्विधेन तेन
गजशल्कनाम्ना पतङ्गजवपुत्रेण अन्तिकेनेव यमरूपेणेव । अहमवलोकित इति संबन्धः ।
कथंभूतोऽहम् । रोदस्योर्द्यावाभूम्योरन्यतरस्मिन्नपि विषये स्थाने विहर्तुं पर्यटितुमसमर्थः ।
न आकाशेन भूमौ विहर्तुं समर्थ इत्यर्थः । कस्माद्विहर्तुमसमर्थ इत्याह—पक्षाणां पिच्छाना
अद्यापि पक्षतिप्रदेशे एव पक्षतिः पक्षमूलेन यः प्रदेश एव आसादितोदयत्वान् प्राप्ता-
प्रादुर्भूत्युदयत्वात् । तेन कारणेन आकाशे उदेतुं असमर्थः । तर्हि भूमौ कथं विहर्तुं असमर्थ
इत्याह—अतिदीनरयत्वाच्च अतिदीनवेगत्वाच्च । तेन भूमावपि विहर्तुं असमर्थः । परिगृह्य मां
गृहीत्वा पञ्जरे पक्षिगृहे कृतकारागारक्रियः । बन्दीकृत इत्यर्थः । पुनः कथंभूतोऽहम् ।
प्रलुढप्रचलाकप्रचयश्च प्रादुर्भूतपिच्छकलापश्च । पुनः कथंभूतोऽहम् । तज्जनकेन
गजशल्कस्य पित्रा पतङ्गजवेन विशालाया पुरि उज्जयिन्यां पत्तने यशोमतये महाराजाय
उपायनीकृतः प्रानृतीकृतः । कथंभूतायां विशालायाम् । पौराङ्गनापाङ्गपताकितशालायाम्
पौराङ्गनानां अपाङ्गाः कटाक्षप्रान्तास्तीः पताकिता ध्वजसंयुक्तीकृताः शाला गृहाणि यत्र
सा तथा तस्याम् । कथंभूतोऽहम् । देवात् आविर्भूतभवसंभालनः । प्रकटीभूतजातिस्मर
इत्यर्थः । किं कृत्वा पूर्वं जातिस्मरो जातः । ता विशालानां पुरीं समवलोक्य दृष्ट्वा ।
कथंभूता ताम् । संसारसारावनीं संसारे यानि साराणि पुरुषरत्नादीनि तेषां अवनीं भूमिम् ।
न केवलं ता समवलोक्य । तत्पूर्ववर्णनोपेतं निर्गर्गदेव सुन्दरं मन्दिरं प्रासादं च सम-
वलोक्य । पुनः कथंभूतोऽहम् । इत्यमुना प्रकारेण क्षण उपजातान्तर्वाष्पोदन्त उपजात

सैवेय नगरी, तदेव भवन, सा एव केलीधरा,
 सैवैषा वनभू, स एव सरसीसारे विलासाचल,
 सैवासौ यनिता, स एव सनयस्ते चैव मे बान्धवा-
 चित्रं केवलमेक एव हि कथं जातोऽहमन्याकृति ॥

इति क्षणमुपजातान्तर्भाष्योदन्त, पुनरन्तःपुरकृशोदरीणां निवासतरु-
 स्कन्धावरोहकाद्यैरिषोत्सङ्गदेशैर्गिरिशिखरैरिव पयोधरैः प्रमदवनवल्ली-
 गहनैरिव बाहूपगृह्णैः सरोजसरप्राणैरिव मुस्ताप्राणैः क्षयनकुलकेलि-
 चूर्णैरिव कुन्तलजालैर्विनोद्यमान, पुत्र इव प्रियोपचारेषु सहचर इव
 विहारकर्मसु दीपोत्सवादिगृह पर्वप्रासाद इव मण्डनविधिषु क्षिप्य इव
 नर्तनक्रियासु प्रणयस्थानमिवापरास्वपि क्रीडासु वरारोहाणां च स्वयं

उत्पन्न अन्तर्भाष्यस्य स्पेचनमध्ये अभ्युपास्य उदन्तो वृत्तान्तो यस्य स तथा ॥

इतीति किम्—सैवेयमिन्यादि । सैव नान्या इयं उज्जयिनी नगरी वर्तते । तदेव त्रिमु-
 वनस्तिलकानामयेयं भवनं राजसदनं वर्तते । ता एव केलीधरा श्रीरामायणं वर्तते । सैवैषा
 वनमूर्धतते । स एव पूर्वोक्त एव सरसीसारे सरोवरसमीपे विद्यमानेन श्रीरामायणं वर्तते ।
 सैव असौ यनिता यनितास्वन्तरागा अमृतमतिमहादेवी स्त्री वर्तते । स एव यक्षोमतिनाम
 तनयो वर्तते । त एव च मे मम बान्धवा कुटुम्बवर्ग्य वर्तन्ते । चित्रं आद्यधर्मेति ।
 केवलं एक एव हि कथं अन्याकृतिरन्याकृतिः जात इति । समुच्चयोपमासंकारः ॥

पुनः कथंमृतोऽहम् । पुनः पुनरपि अन्तःपुरकृशोदरीणां वृत्तान्तक्रोणां वरारोहाणां वा
 उत्सङ्गदेशे उपरितनप्रदेशैर्विनोद्यमान । कथंमृतोऽहम् । निवासतरुस्कन्धावरोह
 काद्यैरिव आवासतरुप्रकाण्डावरोहावतारसरदारिव । न केवलं तैः, बाहूपगृह्णैश्च विनोद्यमान ।
 कथंमृतं पयोधरैः । गिरिशिखरैरिव । न केवलं तैः, बाहूपगृह्णैश्च विनोद्यमान ।
 कथंमृतं बाहूपगृह्णैः । प्रमदवनवल्लीगहनैरिव निशान्तसारीणां श्रीरामायणोपनिषद्गद्गदैरिव ।
 न केवलं तैः, मुस्ताप्राणैः सुखपुष्पवर्णैश्च विनोद्यमान । कथंमृतं मुस्ताप्राणैः । सरोजसरः प्राणै-
 रिव कमलमणिद्वितमरोवरजीवितरिव । न केवलं तैः, कुन्तलजालैश्च विनोद्यमान । कथं
 मृतं कुन्तलजालैः । क्षयनकुलकेलिचूर्णैरिव सत्त्वातरुश्रीरामायणैरिव । पुनः कथंमृतो
 ऽहम् । प्रतिनिधाय गृहं गृहं प्रति उपस्थाप्यमानं प्रतिप्राप्त्यमानं । क इव । प्रियोपचारेषु
 हितकरिणेषु पुत्र इव उपस्थाप्यमान । पुनः क इव । विहारकर्मसु सहचर इव उपस्थाप्यमान ।
 पुनः क इव । मण्डनविधिषु भूषाविधानेषु पञ्चप्रासाद इव दीपोत्सवादि गृहमनोपस्थाप्य
 मान । पुनः क इव । नर्तनक्रियासु क्षिप्य इवापस्थाप्यमान । पुनः क इव । अपरास्वपि श्रीरामाय-
 णमज्जियासु प्रणयस्थानमिव प्रेमवानिषोपस्थाप्यमान । वरारोहाणां मत्तकमिनीनां च पुनः

नखनिस्तुपितमण्डलैः कलमतन्दुलैः प्रतिनिकायमुपचाय्यमानः, क्षितिप-
तिना च तेन जेमनावसरेषु स्वहस्तवर्तितकार्यैः प्रथमकवलैः संभाव्यमानः,
तत्र लक्ष्मीविलासाकुले राजकुले सभास्तार इव प्रगल्भप्रचारः मुखेनाह-
मासांचके ।

इतश्चास्ति खलु विन्ध्यादक्षिणस्यां दिशि त्रिदशदेशाश्रयश्रीनिकटः
करहाटो नाम जनपदः । यत्र

सस्यसंपत्तिसंक्षिप्तसीमाभुवः, प्रचुरपथिकप्रियापणितपथिवस्तवः ।

सत्रवापीप्रपारामरम्योदयाः, पद्मिनीखण्डताण्डविततोयाशयाः ।

श्रीविलासोत्सवस्खलितगुरसमितयः, फुल्लफलपल्लवोल्लासिवनवृत्तयः ।

स्वयं आत्मनैव नखनिस्तुपितमण्डलैः नखैर्द्वीकृतनखसमूहरेवविधैः कलमतन्दुलैः कुमुद-
शालिसदकैरुपचाय्यमानः । क्षितिपतिना च राजा च तेन यथोमतिना जेमनावसरेषु भोजन-
प्रस्तावेषु स्वहस्तवर्तितकार्यैर्निजकरनिर्मापितकार्यैः प्रथमकवलैरुपपिण्डैः संभाव्यमानः सं-
तोष्यमानः सन् । तत्र तस्मिन् लक्ष्मीविलामाकुले श्रीभोगपतिपूर्णं राजकुले राजमन्दिरे
सभास्तार इव सभ्य इव प्रगल्भप्रचारः प्रादुर्प्रवेशः मुखेनानायासेन अहं मयूर आसांचके
स्थितवान् ॥

इतश्च एकस्मिन् पार्श्वे खलु विन्ध्यान् विन्ध्याचलनामपर्वतान् दक्षिणस्यां दिशि अपाच्यां
ककुभि करहाटो नाम जनपदोऽस्ति । कथंभूतः करहाटः । त्रिदशदेशाश्रयश्रीनिकटः
त्रिदशदेशाश्रया स्वर्गसंवन्धिनी श्रीः गोभा निकटे धियो वा निकटः समीपवर्ती स तथो-
क्तः । यत्र करहाटे ग्रामविनिवेशिकाः ग्रामविन्यासाः सन्ति । कथंभूताः । सस्यसंपत्तिसंक्षि-
प्तसीमाभुवः सस्यानां संपत्तयः धियो यथा वा ताभिः संक्षिप्ताः व्याप्ताः सीत्रां भुवो भूमयो
येषु ग्रामविनिवेशिकेषु ते तथोक्ताः । ‘रैश्वतुर्भिर्युता स्वर्गिणी संमता’ । पुनः कथंभूताः ।
प्रचुरपथिकप्रियापणितपथिवस्तवः प्रचुराभिः वल्लीभिः पथिकप्रियाभिः अध्वगभार्याभिः
पणितानि क्रीतानि पथिवस्तूनि मार्गवस्तूनि येषु ते तथोक्ताः । पुनः कथंभूताः । सत्र-
वापीप्रपारामरम्योदयाः सत्राणि उपवनानि, वाप्यश्च दीर्घिकाः, प्रपाथ पानीयशालाः,
आरामाश्च उद्यानानि च तानि ते रम्या मनोहरा उदयाः प्रादुर्भावा उन्नतयो वा येषां ते
तथोक्ताः । पुनः कथंभूताः । पद्मिनीखण्डताण्डविततोयाशयाः पद्मिनीखण्डैः कमलिनी-
वनैः ताण्डविता नर्तितास्तोयाशया तडागानि यत्र ते तथोक्ताः । पुनः कथंभूताः । श्रीविलासो-
त्सवस्खलितगुरसमितयः श्रीविलासोत्सवैः लक्ष्मीभोगमहोत्सवैः स्खलिताः तिरस्कृताः
सुराणां समितयः समूहा यैस्ते तथा । पुनः कथंभूताः । फुल्लफलपल्लवोल्लासिवनवृत्तयः फुल्लानि

पिक्वधूरुतमनोहारिसर्वतव , सकलससारसुखसेवितागन्तव ।
 समरमरमागिमटभाववादोत्कटा , खेददुन्मदवृपोत्खाततटिनीतटा ।
 त्यागमोगप्रमाणाद्भुतख्यातय , शुद्धवर्णाधमाचरितविगतेतय ।
 प्रवणक्षरणागतोद्धरणकुलकीर्तय , सन्ति धर्मार्थकामेषु समनीतय ।
 मुकृतफलमूमयो ग्रामविनिवेशिका , कामितावाप्तिविनितामरोद्देशका ॥
 अपि च यत्र

सोत्सेधसौधशिसराभयशातकुम्भ-

शुन्मत्प्रमाममु नम प्रविमान्म भूय ।

कश्चानि व्युत्थय पञ्चबाधैस्तैरुत्थितान् उल्लसन्धीप्सु वनवृत्तयः उपान्वृतयो यत्र ते तथा । पुनः कथंभूता । पिक्वधूरुतमनोहारिसर्वतव पिक्वधूनां हृत्मनोहारिणः सर्वतव हिमशिथिरवसन्तमीप्सवपाशरवो यत्र ते तथा । पुनः कथंभूता । सकलसंसारसुखसेवितागन्तव सकलैः संसारमुखैरिष्टकमलितान्मन्त्रादिभिः सेविता आधिता आगन्तव पयिक्व यत्र ते तथा । पुनः कथंभूता । समरमरमागिमटभाववादोत्कट्य समरमरं संग्राममारं मज्जन्ते इत्येवंधीप्साः समरमरमागिस्तैश्च ते मय्यस्तेषां भाषोऽभिप्रायस्तेन वादो मुद्ध तेन उत्कट्य उत्कट्य । पुनः कथंभूता । खेददुन्मदवृपोत्खाततटिनीतय खेदन्त उन्मदा हर्षवन्तो ये वृषाः तैरुत्खातानि पतितानि तटिनीतयानि मदीकृमानि येषु ते तथा । पुनः कथंभूता । त्यागमोगप्रमाणाद्भुतख्यातय त्यागमोगबोद्धव्यमीनां दानानुमदनयोः प्रमावेण महिमा भद्रता आश्रयंक्षरिणी क्वाप्तिः प्रसिद्धिर्भेषां ते तपोक्षा । पुनः कथंभूता । शुद्धवर्णाधमाचरितविगतेतय शुद्धा असंकीर्णा ये वर्णा आश्रयक्षत्रिवैश्वर्यशूराः , आभ्रमाद्यः प्रक्षयपटी एष्टी वानप्रस्थो मिष्टुधेति चत्वार आभ्रमास्तेषां आचरितैरारण्यैर्धिगताः किनञ्च इत्येते यत्र ते तथा । उक्तं च—‘अतिहृष्टिरनाहृष्टिर्मूपक्यं शुकमाः शुक्लः । स्वर्गकं परस्वर्गं वा सप्तैते इत्येवः स्मृताः ॥’ पुनः कथंभूता । प्रवणक्षरणागतोद्धरणकुलकीर्तय प्रवण्य अत्रुदित्य ये क्षरणागतास्तेषामुद्धरणे रक्षणे कुल्यगता कीर्तिर्भयं ते तथा । पुनः कथंभूता । समनीतय धर्मस्य अर्थस्य कामस्य तेषु समनीतयः समानन्यायाः । धर्मं विनाश्य धनं गोपार्थसन्ते, अर्थं विनाश्य मोग्यमुद्धते, मोगान्विनाश्य धर्मार्थौ न क्रियते इति भावः । पुनः कथंभूताः । मुकृतफलमूमयः मुकृतस्य यानि फलानि तेषां मूमयः स्थानानि । पुनः कथंभूता । कामितावाप्तिविनितामरोद्देशका कामितानां वाञ्छितफलमर्ता अवाप्तिः प्रसिद्धया मित्रिता अमरोद्देशकाः स्वगच्छेद्यं दैते तथा । संकरालक्ष्यरः ॥

अपि च यत्र करहातदेषे । सोत्सेधेस्याधि । यत्र कोद्य दिवापि च्यन्ताधनवाप्तिः सरसु रहन्ति परिस्रजन्ति । कम्पात् । संव्यागमादिषु यथा संव्यायमे कोद्य कोद्वीत्स्रजन्ति । किं कृत्वा पूर्वम् । मूयो नमः प्रविमान्य दृष्टा । कथंभूतं नमः । सोत्सेधसौधशिर

संध्यागमादिव दिवापि रहन्ति कान्ताः

कोकाः सरःसु कृतकूजितकण्ठपीठाः ॥

तत्र भवत इव सकलगोमण्डलाधिपतेर्गोधनाभिधानवसतेरस्ति खलु
गोकुलविशालं श्रीशालं नाम धनधान्यधामारामनेदिष्टं गोष्ठम् । यत्कचि-
दुन्नगलमण्डलवालाकुलितवस्तवर्करकम्, कचिद्गोपालपोतपारिप्लवोपदूयमा-
नवृद्धवृष्णिकम्, कचिद्वत्सेक्षणक्षरस्तनधेनुदुग्धधाराधाव्यमानधरापीठम्,
कचित्कालशेयकलशराशिविश्राणनप्रीयमाणातिथिपेटम्, कचित्पवनविनिवृ-
त्तनिचिकीनिटिलनिकटनिक्षिप्यमाणदधिदर्भदूर्वाक्षतप्रसवम्, कचिदलित-

राश्रयगातकुम्भशुम्भप्रभाप्रभु मोत्सेधा उन्नता ये संध्यान्तेषां शिखराश्रयगानकुम्भं
सुवर्णे तस्य शुम्भन्ती शोभमाना या प्रभा तस्याः प्रभु व्यापकं तत्तथोक्तम् । कथंभूताः
कान्ताः । कृतकूजितकण्ठपीठाः कृतकूजित कृतशब्दं कण्ठपीठं यासा तान्मया । कोकानामपि
इदमेव विशेषणम् । तदा कृतकूजितानि कण्ठपीठानि येया ते । हेतूपमालंकारः, भ्रान्ति-
मानलकारश्च ॥

हे राजन् हे मारदत्त महाराज, तत्र ऋहाट्टेगे गोधनाभिधानवसतेः गोविन्दस्य
गोधननाम्नः गोष्ठं श्रीशाल नाम गोकुलमस्ति । कथंभूतस्य गोधनाभिधानवसतेः । सक-
लगोमण्डलाधिपतेः सकल च तद्गोमण्डलं सुरभीनां नमूहस्तस्याधिपतिस्तस्य । कस्येव ।
भवत इव यथा भवान् सकलगोमण्डलाधिपतिः सर्वभूमण्डलस्य अधिपतिर्वर्तते ।
कथंभूतं गोष्ठम् । गोकुलविशालं अग्र्यानां नमूहैर्वहुलम् । पुनः कथंभूतम् । धनधान्यधाम
धनानां धान्यानां च धाम स्थानं वर्तते । पुनः कथंभूतम् । आरामनेदिष्टं आरामाणां
नेदिष्टं समीपवर्ति । यद्गोष्ठं कचित् कस्मिंश्चित्स्थाने उन्नगलमण्डलवालाकुलितवस्तवर्करकम्
उन्नगला वन्धनरहिता ये मण्डलवालाः शुनकशिशवस्तैराकुलिता विह्वलीकृता वस्तानां
छागानां वर्करकाः शिशवो यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । कचित् गोपालपोतपारिप्लवो-
पदूयमानवृद्धवृष्णिकम् गोपालपोतानां पारिप्लवेन उपदूयमाना वृद्धवृष्णिका यत्र तत्तथो-
क्तम् । अत्र पारिप्लवं मैथुनक्रियां ज्ञातव्या । पुनः कथंभूतम् । कचित् वत्सेक्षणक्षरस्तन-
धेनुदुग्धधाराभिर्धाव्यमानं प्रधाव्यमानं धरापीठं यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् ।
कचित् कालशेयकलशराशिविश्राणनप्रीयमाणातिथिपेटम् कालशेयस्य तस्य कलशराशीनां
विश्राणनेन प्रीयमाणो अतिथीनां पेटः समूहो यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । कचित्
पवनविनिवृत्तनिचिकीनिटिलनिकटेषु ललाटपरिभागेषु निक्षिप्यमाणाः दीयमानाः दधिदर्भ-
दूर्वाक्षतप्रसवा यत्र तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । कचित् दलितदामदासेरकार्मकभ्रान्तिशङ्कित-
शङ्कलरिखुरक्षुद्यमानाघनिदेशपल्लवम् दलितदामदासेरकार्मकाणां त्रुटितवन्धनोद्गूढवाल्कानां

दामदासेरकार्मकभ्रान्तिशङ्कितशङ्कृत्करिखुरक्षुधमानाभ्यनिवेशपल्लवम्, कचि-
त्तरुणतरामीरोद्गूर्णपनद्वुषणघोरघातभूर्ण्यमानरणरमसक्षोभसधुक्षितरक्षाक्षक-
क्षम्, कचिदुन्माधनायहरियुधयुद्धबाध्यमानप्रष्टोहीपक्षम्, कचिद्वक्त्रयणी-
क्षीरप्रतीक्ष्यमाणगृहगृहावग्रहणीगृहदेवताकुलम्, कचिद्वोमिधुनपरिणयो-
त्कुलपल्लवत्वावासिनीचनोच्चार्यमाणमङ्गलम्, कचिद्विमन्यमन्धानध्वनिवि-
निवर्त्यमानमवनर्वाहिणम्, कचिन्माहेयीवोद्द्व्याहाराह्वयमानपय पानपारप-
थिकगणम्, कचित्मदानवामिनीच्युतचपलतरतर्णकक्षोदरुदितदारकदीय-
मानजरतीरक्षाविधानम्, सुरसुरमिनिधानमिवैषमपराभिरपि गणतिथि-

भ्रान्त्या भ्रमयेन संहिता मीता ये शङ्कृत्करं वर्णयस्तेषां दूरं क्षुधमाना अभ्यनिदे-
शपल्लवं दृष्यमानशङ्कोर्माप्रशान्तमिति यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिन् तरुणतरा-
मीरोद्गूर्णपनद्वुषणघोरघातभूर्ण्यमानरणरमसक्षोभसधुक्षितरक्षाक्षकक्षम् तरुणतरां प्रौढयौ-
वना ये आभीरा मङ्गलप्राप्तंरुद्गूर्णा उग्रमिता ये यना प्रचुरा दृष्टया मुद्रास्तेषां घोरघाते-
र्निष्ठप्रहारैर्घूर्ण्यमाना मूर्च्छां प्राप्नुवन्तो रणरमसक्षोभेण सुद्वेगवर्धयन्नेन संधुक्षितं क्षेत्रं
मित्रं रक्षाधारां महिषाणां कक्षं समूहो यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिन्
उन्माधनायहरियुधयुद्धबाध्यमानप्रष्टोहीपक्षम् उन्माधा वल्लवस्तथा उन्मृता ये नायहरयो वृष-
भास्तेषां वृष समूहस्तस्य मुद्गेन संप्रहारेण बाध्यमानो स्तोत्र्यमान प्रष्टोहीनां वात्सर्गि-
र्जानां गवां पक्ष परिग्रहो यत्र गोष्ठे तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिद् वक्त्रयणीक्षी-
रप्रतीक्ष्यमाणगृहगृहावग्रहणीगृहदेवताकुलम् वक्त्रयणीनां प्रौढवत्सानां गवां क्षीरेण प्रती-
क्ष्यमानां पूज्यमानं गृहम् वा गृहावग्रहणीं देहली तस्या गृहदेवतात्मा कुलं यत्र तत्तथो-
क्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिद् गोमिधुनपरिणयोत्कुलपल्लवत्वावासिनीचनोच्चार्यमाण
मङ्गलम् गोमिधुनस्य धेनुरपभस्य च परिणयो विवाहस्तम्मिन् उत्सुकपल्लवा विकसितपु-
ष्पपल्लवसंहिता या स्वावाप्तिन्य अभिषेका क्रियस्तासां जनेन समूहेन उच्चार्यमाणं उग्रीयमा-
नं मङ्गलं मीतमवतले यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिन् अधिमन्यमन्धानध्वनि
विनिवर्त्यमानमवनर्वाहिणम् अधिमन्ये वल्लवलोदने योऽर्शा मन्धानध्वनिमैपनशब्दस्तेम
विनिवर्त्यमाना नर्वर्तमं चार्यमाणा मवनर्वाहिणे यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । क-
चिन् माहेयीवोद्द्व्याहाराह्वयमानपय पानपारपथिकगणम् माहेयीनां गवां वोद्द्व्याहारेण
वोद्द्व्यध्वनिना आह्वयमाना पय पानाय क्षीरपानाय पारपथिकानां परदेष्टमवाभ्यगानां
गण्य समूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिद् संशानशमिमीच्युतचपलत-
रतर्णकक्षोदरुदितदारकक्षीयमानजरतीरक्षाविधानम् संशानशमिनीच्युतो वग्धनागसन्निर्गत
ध्वनतरो योऽर्शा तर्णवो वत्सगणस्य क्षोदेन चूर्णेन ररिणो रोदने प्राप्तो योऽर्शा दारक-
वामकलास्य क्षीयमानं अर्च्यमाणं जरतीनां रक्षाविधानं रक्षणकरणं यत्र तत्तथोक्तम् । पुन

भिर्गृष्टिभिः पूगतिथिभिः परेष्टुकाभिः सङ्घतिथिभिः समांसमीनाभिः बहुति-
थिभिः सुव्रताभिः संख्यातीताभिः पलिक्रीभिः विगतवेहद्वसावतोकासंधि-
नीसृष्टिभिरुल्लाभिर्वाजिवेसरवालेयकारेयजातिभिश्च प्रभूतम्, दधिदुग्धघृ-
तोदधीनामिव समवायभूतम् । तत्र तस्य विक्रमासरालस्य ब्रजपालस्य
सद्धानि मृगदंशवंशे सा मदीया चन्द्रमतिर्माता जवस्थानरूपातिरेकरतिश-
यितसकलशालावृकलोकः कैलेयको वभूव जातयुवभावश्च । योग्यस्वभावः
खल्वयं श्वेतपिङ्गलपराक्रमो निसर्गान्मार्गायुकक्रमश्च विश्वकट्टूरवनीन्द्राणां

कथंभूतम् । प्रभूत प्रचुरम् । काभिः प्रभूतम् । एवं अपराभिरपि अन्याभिरपि गणतिथिभि-
र्बहुभिर्गृष्टिभिः सकृत्प्रसूताभिर्गोभिः । किमिव । सुरसुरभिनिधानमिव कामधेनूनां स्थान-
मिव । पुनश्च काभिः प्रभूतम् । पूगतिथिभिः बहुभिः परेष्टुकाभिः प्रचुरप्रसूतिभिर्गोभिः ।
पुनश्च काभिः प्रभूतम् । सङ्घतिथिभिर्बहुभिः समांसमीनाभिः प्रतिवर्षप्रभूतिभिर्गोभिः ।
समांसमान्यायैव(?)प्रतिवर्षे प्रभूयते । पुनश्च काभिः प्रभूतम् । बहुतिथिभिर्बहुभिः सुव्रताभिः
सुखसदोहाभिर्गोभिः । पुनश्च काभिः प्रभूतम् । संख्यातीताभिः बहुभिः पलिक्रीभिः अल्प-
दिनगर्भाभिर्गोभिः । कथंभूताभिर्गोभिः । विगतवेहद्वसावतोकासंधिनीसृष्टिभिः वेहच्च गलि-
तगर्भा गौः, वसा च बन्ध्या गौः, अवतोका च विपाणविकला गौः, संधिनी च गर्भिणी सती
वृषभेणाक्रान्ता गौः, तासां सृष्टिवेहद्वसावतोकासंधिनीसृष्टिः । विगता विनष्टा वेहद्वसावतोका-
संधिनीसृष्टिर्यासां गवां तास्त्वथोक्तास्ताभिः । एताभिर्दोषिणीभिर्गोभि रहितं गोष्टमित्यर्थः ।
उल्लाभिर्गोभिः प्रभूतम् । पुनः कथंभूतं गोष्टम् । वाजिवेसरवालेयकारेयजातिभिः प्रभूतम् वा-
जिनश्च, वेसराश्च द्विशरीराः, वालेयकाश्च गर्दभाः, आरेयाश्च मेपाः, तेषां जातिभिश्च प्रचुरम् ।
पुनः कथंभूतम् । दधिदुग्धघृतोदधीनामिव समवायभूतं दधिसागरक्षीरसागरघृतसागराणां
समुच्चयमिव भूतम् । तत्र तस्मिन् गोष्टे तस्य पूर्वोक्तस्य गोधननान्नो गोकुलपतेः सद्धानि
मृगदंशवंशे शुनककुले सा पूर्वोक्ता मदीया चन्द्रमतिर्माता कैलेयको वभूव कुङ्कुरः संजातः ।
कथंभूतस्य गोधननान्नः । विक्रमासरालस्य पराक्रमबहुलस्य । पुनः कथंभूतस्य । ब्रजपालस्य
गोकुलरक्षकस्य । कथंभूतः कैलेयकः । जवस्थानरूपातिरेकैः वेगयलरूपाधिकर्तृवैः कृत्वा
अतिशयितसकलशालावृकलोकः अतिशयितः अतिशयं प्राप्तः सकलशालावृकलोकानां
मध्ये कुङ्कुरजनानां मध्ये अतिशयवानित्यर्थः । पुनः कथंभूतः । जातयुवभावश्च संजातयौ-
वनश्च । तेन गोधननान्ना दम्पतिना गोकुलस्वामिना तस्यामेव उज्जयिन्यां पुर्यां दैवाद्
सोऽपि कैलेयकोऽपि यशोमतिमहाराजाय प्राश्रुतं आनायि प्राश्रुतीकृतः । किं कृत्वा पूर्वम् ।
इत्यमुना प्रकारेणानुध्याय चिन्तयित्वा । इतीति किम् । अयं विश्वकट्टः सारमेयः खलु अवनी-
न्द्राणां मृगयाविनोदस्य अच्छोदनक्रीडायाः योग्यस्वभावो वर्तते । कथंभूतः । श्वेतपिङ्गल-

मृगयाविनोदस्तेत्यनुध्याय तेन दम्पतिना तस्यामिव मालवीमुखेन्दुमण्डन-
रमण्यामुज्जयिन्यां यशोयतिमहारानाय देवात्सोऽपि प्राभूतमानायि । राजा
त नित्यबागरूढसुतमवलोक्य स्वगतम्—

‘निर्मासास्य कपिलनयन सत्यतीक्ष्णाग्रकर्ण-

कुक्षिधाम पृथुलजघन पूर्णवक्षःप्रदेश ।

दुग्धस्निग्धप्रतनुदशन सारमेयो महीशा-

मास्तेटाय प्रवचचरण किञ्चिदामुमवाल ॥

मन्ये चानेन शरमासुतेनाकुरङ्गमिव हरिणलान्ठनम्, अरक्षाक्षमिव
महिषबाहनम्, अदप्रायुधमिवादिवराहचरितम्, अहर्षक्षामिव सिंहवाहि-
नीम्, असत्त्वसंचाराश्च वनावनीधरधरा । मृगयामनोरयाश्चाथ मे कलि-
प्यन्ति कामितकथा ।’ प्रकाशम्—‘मद्दिनोदानन्दनमते पशुपते, इत

पराक्रमं श्वेतपित्तस्वत् सिंहवत् पराक्रम उद्यमो यस्य स तथा । पुन कथंभूत । निसर्गाद-
मार्गयुक्ता मारगयुक्त मृगयाकुशला क्रमाभ्यन्तारं पादा यस्य स तथा । कथंभूता
धामुज्जयिन्याम् । मासमीमुखेन्दुमण्डनरजन्त्याम् मासमीनाम देशमीनां मुखानि सान्येव
इन्दवस्तेषां मण्डने अन्तिचरणे रजनी पूर्णिमापत्रित्यस्याम् । राजा यशोधरमहर्षिर्न लिख
बागरूढसुतं श्वानं अवलोक्य स्वगतं आप्तमगतं विचारयति ॥

निर्मासास्य इत्यादि । महीशानां मास्तेटाय पापद्भये सारमेय ईरपो भवति ।
कथंभूत । निर्मासास्य दुर्बलमुख । पुन कथंभूत । कपिलनयन पीतरक्तस्नेहन ।
पुन कथंभूत । सत्यतीक्ष्णाग्रकर्ण अस्म्य मनाक् तीक्ष्णार्थं तीक्ष्णप्रान्तौ कर्णे यस्य स ।
पुन कथंभूत । कुक्षिधाम । पुन कथंभूत । पृथुलजघन ।
पुन कथंभूत । पूर्णवक्षःप्रदेश स्थूलहृदयस्वस । पुन कथंभूत । दुग्धस्निग्धप्रतनुद-
शन दुग्धवत् स्निग्धाभिज्ञा प्रतनव सुहृदा वधना यस्य स तथा । पुन कथंभूत ।
प्रवचचरण । पुन कथंभूत । किञ्चिदामुमवाल किञ्चिन्म
माकं आमुमो बभौ बास पुण्यो यस्य स तथा । स्पष्टजातिसमुच्चदानधर ॥

मन्येऽहमेवं जाने । अनेन शरमासुतेन हरिणलान्ठनं चन्द्र अकुरङ्गमिव मन्ये । चन्द्रस्य
चन्द्रमये मारयिष्यतीत्यर्थ । महिषबाहनं यम अरक्षाक्षमिव मन्ये । यमस्यापि महिष
मारयिष्यतीत्यर्थ । आदिवराहचरितं अदप्रायुधमिव मन्ये वराहरहितं जाने । सिंहवा-
हिनीं मवानां महयक्षामिव मन्ये सिंहरहितां जाने । वनावनीधरधरा वनमटवी, अवनी
धर पर्यट, धरा पृथ्वी, एता असत्त्वसंचाराश्च मन्ये । सत्त्वानां प्राणिनां मृगयाप्रवराह
भूयोधरप्राणिनः असंचारान् अप्रवेष्टान् मन्ये । मृगयामनोरयाश्च पापद्भिर्बोहदाश्च अथ मे
मम धामितकथा पन्थिप्यन्ति । प्रकाशं स्फुटमाह—मद्दिनोदानन्दनमते मस्त्रीणवध

इतः समानीयतामयं यक्षपुरुषः । पशुपतिः—‘यथाज्ञापयति देवः ।’ राजा प्राप्तमेतं श्वानं समं हस्ताभ्यां परामृश्य प्रलोभ्य तत्प्रियैस्तैर्वस्तुभिर्निष्ठीव्य च तदानने ‘यत्राहं कचिदवतिष्ठे तत्रायं वराहवैरी संयमनीयः’ इत्युक्त्वा वान्तादगणिमुख्यायाकाण्डमृत्यवे समर्पयामास ।

एवं स्वाचरितोपचितप्रयोगाद्विधिनियोगाद्वयोरप्यावयोस्तत्र पूर्वभवानुभूतभूमिव्यासे नृपनिवासे सह संवसतोरेकदा निशान्तनिवासाशयानामन्तः-पुरपुरंघ्रिकालंकारविकृतकायानां शम्भलीनाममृतमतिमहादेवीदर्शनायाशु प्रकाशितगतिकेलीनां गमनाभिनिवेशवशरसद्रसनानुक्तमणिकिङ्किणीजा-

ननुद्वे पशुपते हे शुनकपाल, इत इत एनस्मान् स्थानान् एतस्मिन् स्थाने अयमेव यक्ष-पुरुषः समानीयताम् । उपटोभ्यताम् । पशुपतिर्ब्रूते—यथा आज्ञापयति देवस्तदहं करोमि । राजा इत्युक्त्वा इति भणित्वा अकाण्डमृत्यवे नात्रे वान्तादगणिमुख्याय वान्तादानां शुनां च गणयः प्रतिपालकास्तेषां मुख्यः तस्मै तथोक्ताय समर्पयामास दत्तवान् । इतीति किम् । भो अकाण्डमृत्यो, यत्र क्वचिन् अहं अवतिष्ठे तिष्ठामि तत्र स्थाने अयं वराहवैरी श्वा संयमनीयो बन्धनीयः । किं कृत्वा पूर्वमकाण्डमृत्यवे चभाण । एनमेतं श्वानं प्राप्त सम हस्ताभ्यां परामृश्य स्पृष्ट्वा । पुनः किं कृत्वा पूर्वम् । तन्प्रियः तस्य यद्वर्त्मस्तैर्वस्तुभिः प्रलोभ्य लोभयित्वा । पुनः किं कृत्वा पूर्वम् । तदानने तस्य मुखे निष्ठीव्य च ॥

एवममुना प्रकारेण विधिनियोगान् कर्मवशान् द्वयोरपि मयूरशुनकपर्याययोरावयोर्यशो-धरचरमयूरचन्द्रमतिचरशुनकयोस्तत्र तस्मिन् त्रिभुवनतिलकनाम्नि नृपनिवासे सह सं-वसतोः सह तिष्ठतोः । एकदा एकस्मिन् प्रस्तावे सौधन्य अविरोहणाध्वना आरोहणमा-र्गेण सममं तलं अध्यास्तोऽस्मि अहं चढितोऽस्मि । कथंभूताद्विविनियोगात् । स्वाचरितो-पचितप्रयोगान् स्वनात्मना यदाचरितमुपाजितं कर्म तेनोपचितः पुष्टिं नीतः प्रयोगो व्यापारो यस्य स तथोक्तस्तस्मात् । कथंभूते नृपनिवासे । पूर्वभवानुभूतभूमिव्यासे पूर्व-भवे यशोधरचन्द्रमतिभवान्तरं अनुभूतो भुक्तो भूमिव्यासो भूमिविस्तारो यस्य नृप-निवासस्य स तथा तस्मिन् । अहं कथंभूतः सन् सप्तमं तलमारुहः । शम्भलीनां दासीनां नृपुरनादेन मर्षीरगच्छितेन विनोद्यमानमानसः विनोद्यमानं रम्यमाणं मानसं यस्य स तथा । कथंभूतानां शम्भलीनाम् । निशान्तनिवासाशयानां अन्तःपुरवसतिचेतयाम् । पुनः कथंभूतानां शम्भलीनाम् । अन्तःपुरपुरंघ्रिकालंकारविकृतकायानां अन्तःपुरस्य चा पुरं-घ्रिकालासामलंकारविकृतो विकारं प्राप्तः कायो यासां तान्नासाम् । पुनः कथंभूतानां शम्भलीनाम् । अमृतमतिमहादेवीदर्शनाय मेलनाय आशु प्रकाशितगतिकेलीनाम् । कथंभू-तेन नृपुरनादेन । गमनाभिनिवेशवशरसद्रसनानुक्तमणिकिङ्किणीजालकलकोलाहलेन गमन-स्याभिनिवेशोऽभिप्रायस्तस्य वशेन अर्धानतया रसञ्छन्दायमानं रसनायां कटिमेखलायां

उक्तकोलाहसेन सज्जलपरध्वनिनेव नूपुरनादेन विनोद्यमानमानस
सुमगकंदर्पाभिषम्य सौघस्याभिरोहणाध्वना सप्तमं सप्तमध्यास्तोऽस्ति ।

तत्र च क्षणमात्रमिव स्थित्वा प्रतिनिवृत्तासु प्रतीपदर्शिनीष्वहं
भूतमवानुभूतमयनभूमिसंभाषनाविभूतान्त करणतया मनाग्विलम्बमानम्रा-
ममृतमतिमहादेवी तेन कुञ्जेन सह विहितमोदनामवशेष्य प्रवृद्धानपधि-
क्रोधाविधुरपीलोचन कोपाटोपपुटत्रोटिशस्कोत्कावालयर्षमिष्यन्दनैस्तुण्ड-
तण्डनैः, निविडापेद्यवसाविदीर्यमाणवर्हविहिताकाशकेतुद्रुतिभिः पक्षप्रद-
तिभिः, कीकसावसानविधान्तनस्तमुममार्गोद्गच्छदुधिरषाराकाण्डताण्डवित-

मुक्तं बहं दन्मसिचिद्रूपीजालं अनकमिषमालिष्यपरितमुष्यधुप्रधिरगमूदनाय
कल्पे मधुरो योऽसौ कोलाहलः प्रचुराधरतेन । पुन कर्षभूतेन नूपुरनादेन । सज्जलजल
धरध्वनिना सज्जल जलेन सह बलमाना यो जलपरो मेघशम्य ध्वनिरेव दृष्ट्वा दम्य तेन
इव । कर्षभूतस्य संज्ञा । सुमगकंदर्पाभिषम्य सुमगकंदर्प इत्यभिधा नाम यस्य तथा तस्य ॥

तत्र तस्मिन् सुमगकंदर्पनामसौषगासप्तमये मनाग्विलम्बमान सप्त तेन धूर्तामनुना
चन्द्रमतिचरकुदरेम समवातवशां यमाधीनां दद्यां अहं आनिम्ये प्रापित । कथा कृत्वा
मनारिबलम्बमान । भूतमयानुभूतमयनभूमिसंभाषनाविभूतान्त करणतया भूतोऽतीत्यो
योऽसौ भवा बहोपरमवाप्तरं तस्मिन् अनुभूतं मुक्तं यद्रजनं एव तस्य भूमे संभाषना
संस्मरणं तथा आनिर्भूतं यदन्तःकरणं मनसस्य मावल्यात्वा तथा । किं कृत्वा पूर्वम् । तत्र
च सौघे क्षणमात्रमिव स्थित्वा इषाद्यस्तमुषो भूत्वा । वासु सतीषु मनाग्विलम्बमान ।
तासु प्रतीपदर्शिनीषु श्रीषु प्रतिनिवृत्तासु व्यापुटितासु । किं कृत्वा पूर्वम् । तां प्रतिष्ठां
अजिनमहापद्मपुत्रीममृतमतिमहादेवी तेन कुञ्जेन सह विहितमोदनां कृतमुरतकीडां अब
शोक्य दृष्ट्वा । अहं कर्षभूत संज्ञानं । प्रवृद्धानपधिष्येयविधुरपीलोचनं प्ररदोऽमव
धिरमयादीभूतो योऽसौ शेषस्तन विधुरं विकर्णभङ्ग(१) र्धाशोचनं यस्य मम स तपोष्कं ।
पुन कर्षभूतोऽहम् । तयो कुञ्जचयस्तमुषोरापरितमुरतमुगान्तराय कृतसंयोगमुख
विप्र । किं कृत्वा कृतान्तराय । तुण्डतण्डमेघशुधाते । कर्षभूतैस्तुण्डतण्डनैः । कोपाटोपपुट-
त्रोटिशस्कोत्कावालयर्षमिष्यन्दनैः कोपस्य योऽसावाटोपस्तन पुट-सी घतसङ्गीर्षजाय
माना या त्रोटिधनुशम्यां शम्भानि दण्डानि तान्येव उन्माराजसं पतत्सारमण्डलं तस्य
वर्षो वर्षसं तेन निष्कन्दानि शम्भानि संपु तुण्डनेषु तानि तथाछानि तै । पुन चमि-
हृत्वापरितमुरतमुगान्तराय । पक्षप्रदतिभिः नागदक्षिणपक्षप्रताडनैः । कर्षभूताभिः ।
निविडापेद्यवसाविदीर्यमाणवर्हविहिताकाशकेतुद्रुतिभिः निविडो गाढो योऽमी भाषेद्य श्वे
धस्यस वशात् विदीर्यमाणानि यानि बह्मणि विण्मनि त्रिपिहिता अक्षसे केतुद्रुति अक-

संध्यारागसंततिभिः कृकाहृतिभिश्च तयोराचरितसुरतमुखान्तरायः, संवा-
धविरिध्वावधानसविधशरीरिकाया कयाचित्परिवाग्दारिकाया सुप्रतिष्ठेन
कयाचिद्वेत्रलनया कयाचित्तालवृन्तेन कयाचित्प्रकीर्णदण्डिकाया कया-
चिद्वाङ्मुलीजालेन कयाचिदनुपदीनया, तथापराभिरपि समुत्साहितसौ-
विदलसदःशरीराभिरवरोधविलासिनीभिश्च तेन तेनोपकरणकलापेनाति-
निर्दयहृदयं प्राणप्रयाणपर्यन्तजर्जरितकायः, केकिनमेनमापादितामृतमति-
महादेवीद्रोहं धरत वध्नीताहन मारयतेति परिदेवनमुखरमुखीभिः सोपा-
नमार्गेण निलोठितः, शुनीमूनुना च तेन ममायमन्तन्मयूरमारणे प्रेरणोप-

स्माक्रेतुप्रहस्य उदनिः उदयो चाभिन्त्यक्षप्रहृतिभिः । पुनः काभिः कृन्वाचरितसुरत-
मुखान्तरायः । कृकाहृतिभिः शिरोग्रोवस्य आहृतिभिस्मादनः । कथंभूताभिः । क्रीकयावसान-
विश्रान्तनखसुप्तमार्गेद्रुलद्रुधिरधाराकाण्डताण्डविनसंध्यारागसंततिभिः क्रीकयानामम्भा-
मवसानेषु विश्रान्तानि तत्र लग्नानि यानि नवानि च सुखं च तेषां मार्गास्तेषु उद-
लन्त्य ऊर्ध्वसुच्छलन्त्यो या दधिरधाराच्छटान्ताभिरकाण्डे ताण्डविता विन्तारिता संध्या-
रागसंततयः पटलानि ग्राभिः कृकाहृतिभिस्तान्मयोक्तान्ताभिः । पुनः कथंभूतोऽहम् । कया-
चित् परिवारदारिकाया कुटुम्बदास्या अतिनिर्दयहृदयं यथा भवत्येव प्राणप्रयाणपर्यन्तज-
र्जरितकायः सुप्रतिष्ठेन पतद्बहेण ताम्बूलादिभाजननंपुटकेन । कथंभूतया दारिकाया । संवा-
धविरिध्वावधानसविधशरीरिकाया.....(?) । कयाचिद्धारि-
कया वेत्रलतया कृन्वा जर्जरितकायः, कयाचिदन्यया तालवृन्तेन व्यजनेन जर्जरितकायः,
कयाचिद्धारिकाया प्रकीर्णदण्डिकाया जर्जरितकायः, कयानिद्वाङ्मुलीजालेन पृगफलादिप्रसवकेन
जर्जरितकायः, कयाचित् अन्यतरया अनुपदीनया उपानहा कृन्वा जर्जरितकायः ।
तथा दारिकाया प्रकारेण अपराभिरपि अवरोधविलासिनीभिश्च अन्तःपुरनारीभिश्च
तेन तेन प्रसिद्धेन उपकरणकलापेन कर्पूरकरण्डव्यादिकेन जर्जरितकायः । कथं-
भूताभिरवरोधविलासिनीभिः । समुत्साहितसौविदलसदःशरीराभिः समुत्साहिता नि-
...नं प्रापिताः सौविदलानां स्थापलानां वुड्गाण्डकानां सदनः समूहस्य शरीरानि चाभि-
न्त्यास्तयोक्ताभिः । पुनः कथंभूताभिरवरोधविलासिनीभिः । इत्यमुना प्रकारेण परिदेवनमुख-
रमुखीभिः रौदनविलयनवाचालवकाभिः । इतीति क्रिम् । एनमेतं केकिनं मयूरं आपादिता-
मृतमतिमहादेवीद्रोहं आपादितो निष्पादितोऽमृतमतिमहादेव्या द्रोहो ववो येन स तथा
तम् । वरत गृहीत यूयम्, वध्नीत वन्धनं प्रापयत यूयम्, आहत ताडयत यूयम्,
मारयत जीवग्राहं गृहीत यूयम् । प्राणविनाशं प्रापयत यूयमित्यर्थः । एव कृत्वा सोपान-
मार्गेण निलोठितः । आरोहणमार्गेण आपित इत्यर्थः । शुनीमूनुना चन्द्रमतिचरकुङ्कुरेण तेन

क्रम इति मन्यमानेनापदान्तरेऽवसनक्षरीरतया समागतं समवर्तिवशां
दक्षामहमानिन्ये ।

क्षितिपतिना च तेन समीपसंपादितधूतेन मुञ्च मुञ्चेम चित्रपिङ्गलम-
तीवृत्तरगळ गिरता सारकेलिमपहायाकर्षेण शीर्षदेशे दृढदत्तप्रहारकल
सोऽपि मण्डिलस्तामेव दिवसकरात्मनाअयस्यामवस्थामनुससार ।

राजा गलनिर्गतप्राणयोरारवयोरकामकृतामुपसपन्नतामवेत्य शोकातङ्क-
सकुलकाम

प्रासादमण्डनमणौ रमणीविनोदे

श्रीदावनीधरशिलातरुचित्रछेदे ।

पूर्वोक्तेन इति हेतुसं मन्यमानेन मानता आपदान्तरे निकटे अवसनक्षरीरतया अहं समागत
घनं समवर्तिवशां यमवशां दक्षामवस्थां आनिन्ये आनीत । इतीति किम् । एतन्मयूरमारये
अयं मम प्रेरणोपक्रमो ज्ञात्वास्म उपक्रमः ॥

सोऽपि मण्डिलश्च आ तामेव अवस्थां अनुससार आश्रित । कथमूर्ता अवस्थां
आनिन्ये । दिवसकरात्मना दिवसकरात्मना सा भीमास्करात्मनस आश्रये तिष्ठतीति या
अवस्था सा ताम् । मरणवस्थां प्रापेत्तर्ष । मण्डिलः कथंभूत । क्षितिपतिना यस्तौ
मतिना नृपेण आकर्षेण फलकेन कृत्वा शीर्षदेशे मस्तकोपरि दृढदत्तप्रहारकलः दृढा
निष्ठुरा दत्ता विधायिता प्रहारस्य कलम अवस्था यस्य मण्डिलस्य च तथा । किं कृत्वा
पूर्वम् । सारकेलिमपहाया सारिप्रासश्रीर्षा परिसरस्य । कथंभूतेन क्षितिपतिना । समीप
संपादितधूतेन निकटतरनिष्पादितधूतोदरश्रीरेण । किं कृत्वा क्षितिपतिना । इममेतं
चित्रपिङ्गलं मयूरं मुञ्च मुञ्च अतीवृत्तरगळं अतिशयेन वेगवद्भस्मशब्दं यथा अवस्थेयं
गिरता श्रव्यायता ॥

राजा वशोमतिकुमार इत्येवमम्बसिद्धत्वाकार । किं कृत्वा पूर्वम् । आवयोर्मयूर
धनकयोरकामकृतामनिच्छोत्पन्नामुपसपन्नतां मयूरमवेत्य शिलाच । कथंभूतयोरारवयो ।
गलनिर्गतप्राणयो गलम्यां निगता नि-सृता प्राणा ययोस्त्री तजोः । कथंभूतो राजा ।
शोकवत्सङ्कुलमयः शोक एव आतङ्गो रोगस्तेन संकुलो भूत कथो यस्य स तथा ।
पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । इत्यमुना प्रकरेण संक्षोप्य शोर्षः कृत्वा । इतीति किम्—

प्रासादेत्यादि । हे मयूर, त्वयि भवति कीर्तिक्षेपे मृते सति वधूनां स्त्रीणां केकि-
करतासविभि श्रीदाह्यताडनविधामम् । नामेति संभावनायाम् । कं करिष्यति को विधा
सति । अपि तु न कथित् करिष्यतीति भावः । कथंभूतं केकिकरतासविधिम् । नृताजग

को नाम केलिकरतालविधिं वधूनां
 नृत्तानुगं त्वयि करिष्यति कीर्तिशेषे ॥
 सिंहः सुखं निवसतादचलोपकण्ठे
 सोत्कण्ठमेणनिचयश्चरतात्स्थलीषु ।
 सत्त्वाः परेऽपि विपिने विलसन्त्वशङ्कं
 नाकं गतोऽयमधुना ननु विश्वकद्वुः ॥

इति संशोच्य 'हंहो स्वपरजनपरीक्षणमायाकार मायाकार, कार्यन्तामनयो-
 भूदेवसंदोहसाक्षिणीः पितृलोकसत्रह्यचारिणीः पावकप्रदानवैहायिकान्वा-
 हार्यपुरःसरसमयाः क्रियाः । प्रदाप्यन्तामनयोर्नाम्ना जननीजनकयोरिव
 सर्वत्र सत्रसभामण्डपाधिपाः प्रपाः' इत्यन्वतिष्ठत् ।

नर्तनानुसारि । कथंभूते त्वयि । प्रासादमण्डनमणौ प्रासादस्य राजसदनस्य मण्डने भूपणे
 मणिः शिरोरत्नं तस्मिन् । पुनः कथंभूते त्वयि । रमणीविनोदे..... । पुनः
 कथंभूते त्वयि । क्रीडावनीधरशिलातलचित्रलेखे क्रीडावन्यां योऽसौ धरस्तस्य शिलातलं
 उपरितनभागस्तस्मिन् चित्रलेखायलेखा यस्माद्येन वा स तथा तस्मिन् । रूपकाक्षेपालंकारः ॥

सिंह इत्यादि । अयमेव विश्वकद्वुः श्वा नाकं गतः । ननु निश्चयेन । अधुना अचलो-
 पकण्ठे सिंहः सुखं यथा भवत्येवं निवसतात् । एणनिचयःसोत्कण्ठ यथा स्यात्
 तथा स्थलीषु वनस्थानेषु चरतात् चरतु ययेष्टं विचरतु वा । परेऽपि सत्त्वा विपिने
 अशङ्कं यथा भवत्येवं विलसन्तु विशेषेण क्रीडन्तु । हेत्वलंकारः ॥

पुनः इतीति किम् । हहो अहो स्वपरजनपरीक्षणमायाकार स्वश्च परश्च योऽसौ जनस्तस्य
 परीक्षणे मायाकार मानस्य श्रीनारायणवत्परीक्षक हे मायाकार हे प्रतीहार, कार्यन्तां विचा-
 प्यन्ताम् । काः । अनयोः क्रियाः । कथंभूताः क्रियाः । भूदेवसंदोहसाक्षिणीः ब्राह्मणसमू-
 हप्रत्यक्षाः । पुनः कथंभूताः । पितृलोकसत्रह्यचारिणीः पितृलोकसदृशा । पुनः कथंभूताः ।
 पावकप्रदानवैहायिकान्वाहार्यपुरःसरसमयाः पावकप्रदानं चाभिसंस्कारः, वैहायिकश्च
 कारटकः, अन्वाहार्यश्च मृतस्य मासिकक्रिया ते पुरःसराः प्रभृतयः पाण्मासिकसांवत्सरिका-
 दयः समया काला यासु तास्तथा ताः । अनयोर्मयूरशुनकयोर्नाम्ना निमित्तेन । एतादुद्दिश्येत्य-
 र्थः । प्रदाप्यन्तां प्रकर्षेण विप्राणनानि कार्यन्ताम् । काः प्रदाप्यन्ताम् । प्रपाः पानीयशालाः ।
 किं वन् । जननीजनकयोरिव चन्द्रमतिशयोचरयोरिव । प्रपाः क्व प्रदाप्यन्ताम् । सर्वत्र मम
 सर्वस्मिन्नपि देये । कथंभूताः प्रपाः । सत्रसभामण्डपाधिपाः सत्रं भोजनशाला, सभाश्च
 गोष्ठिशालाः, मण्डपाश्च छत्रादिनिलयाः, तेषां अधिपाः अधिकारिणो वियोगिनो यासु प्रपासु
 तास्तथोक्ताः ॥

समस्तसत्त्वसदयहृदय, शुभधामोदय, पुनरस्ति खलु श्वेचरीसगीत-
कमुखरचूलिकाचक्रवालात्सुवेलौलावपरदिग्देवताविनोदायतन शिखण्डि-
ताण्डवमण्डनं नाम वनम् । यदेव देहिनो वर्णनविषयतां नयन्ति ।
तथा हि—दुर्जनहृदयमिव दुःप्रवेशम्, प्रलयकालमिव भयानकम्,
निगद्यागममिव गहनावसानम्, बुद्धाण्डकमिवालब्धमध्यसंचारम्, रा-
जकुलमिव क्षुद्रलोकाभिष्ठितम्, वामेक्षणाचरितमिव स्वभावविषयम्,
निस्वामिकमिवामर्यादव्यवस्थम्, छत्रमङ्गमिव बहुकण्टकोपद्रवम्, खलोप-
देशमिव दुरन्तम्, नृपतिचित्तमिव दुःखोपसेव्यम्, समराङ्गणमिव सत्सङ्ग-

हे समस्तसत्त्वसदयहृदय हे सर्वजीवकल्याणमामस, हे शुभधामोदय हे पुष्पतेज-
प्राप्तुर्मास, हे मारुत महाराज, पुन पुनरपि मयूरमण्डनकमवाप्तारादनन्तरं द्वितीयं
भवान्तरं यज्यते । तथा हि—सुवेलौलात् अपरदिग्देवताविनोदायतनं अपरदिक्
पश्चिमदिक् सर्व देवता तस्मात् विनोदायतनं कीदृशमन्दिरं शिखण्डिताण्डवमण्डनं नाम
खलु वनमस्ति । कथंभूतात् सुवेलौलात् । श्वेचरीसगीतकमुखरचूलिकाचक्रवालात् श्वेच-
रीसगीतकं पीतवृक्षवादित्रयं तेन मुखरं चूलिकाचक्रवालं शिखरमण्डनं यस्य सुवैभवं-
सस्य स तथा तस्मात् । यदुनमेवं देहिनो निद्रातो वर्णनविषयतां नयन्ति वर्णनगोचरत्वं
प्रापयन्ति । तथा हि तदेव वर्णनं करोति—कथंभूतं शिखण्डिताण्डवमण्डनं वनम् । दुःप्रवेशं
दुःश्रेण प्रवेष्टुं शक्यम् । किमिव दुर्जनहृदयमिव यथा दुर्जनहृदयं दुःप्रवेशं भवति । दुर्जनहृदयं
प्रवेष्टुं कर्तुं न शक्यते । पुन कथंभूतम् । भयानकम् । किमिव । प्रलयकालमिव यथा कस्या
न्तर्काम्ये भयानकं भवति । पुन कथंभूतम् । गहनावसानं अवसाने गहनम् । किमिव ।
निगद्यागममिव गमितप्राप्तमिव । पुन कथंभूतम् । लब्धमध्यसंचारं न तज्जो मध्यसं-
चारो यस्य तत्तथोक्तम् । किमिव । बुद्धाण्डकमिव आत्मज्ञानमिव । पुन कथंभूतम् । क्षुद्र-
लोकाभिष्ठितं व्याघ्रादिशुद्धितम् । किमिव । राजकुलमिव यथा राजपुत्रं असहिष्णुसोऽसहि-
तं भवति । पुन कथंभूतम् । स्वभावविषयम् । किमिव । वामेक्षणाचरितमिव यथा दीर्णां आच-
रितं स्वभावेन विषयं वक्तुं भवति । पुन कथंभूतम् । अमर्यादव्यवस्थितं अपर्यन्तस्विति
कम् । किमिव । निस्वामिकमिव यथा निस्वामिकं भगवादिकं अमर्यादव्यवस्थं भवति अथ
पिनिषमेन कथंविचलति । पुन कथंभूतम् । बहुकण्टकोपद्रवं सूक्ष्मतीक्ष्णकण्टकोपद्रवस-
हितम् । किमिव । छत्रमङ्गमिव यथा छत्रमङ्गं छत्रप्रभूपद्रवसहितं भवति । पुन
कथंभूतम् । दुरन्तमन्तरहितम् । किमिव । खलोपदेशमिव यथा खलानामुपदेशो वज्रवर्णा
प्राप्तान्तरं दुष्टं स्वभावं भवति । पुन कथंभूतम् । दुःखोपसेव्यं दुःश्रेणोपाधमणीयम् । किमिव ।

संघट्टम्, वेतालकुलमिव महादेहभीषणम्, कलिङ्गवनमिव दन्तिदुर्गमम्,
स्वर्धुनीप्रवाहमिव कृताष्टापदावतारम्, नाटेरमिव सचित्रकम्, वर्पारात्र-
मिव घनमेघरावम्, रघुवंशमिव मागधीप्रभवम्, चन्द्रमिवामृतास्पदम्,
गिरिसुताचरितमिव विजयाविस्तृतम्, जलनिधिमिव जम्बुकाध्युषितम्,
रथचरणपाणिमिव सुदर्शनाधारम्, युधिष्ठिरमिव मरुद्भवार्जुननकुलसहदे-

नृपतिचित्तमिव यथा नृपतिचित्तमाराधयितु न शक्यते । पुनः कथंभूतम् । ससङ्गसंघट्टं
सह खङ्गसंघट्टेन गण्डकयुद्धेन वर्तते इति सख्यसंघट्टम् । किमिव । समराङ्गणमिव
..... । पुनः कथंभूतम् ।

महादेहभीषणम् । किमिव । वेतालकुलमिव व्यन्तरा-
दिशेषसमूहमिव । पुनः कथंभूतम् । दन्तिदुर्गमं दन्तिभिः पर्वतैर्दुर्गमम् । किमिव । कलिङ्ग-
वनमिव यथा कलिङ्गवनं दन्तिभिर्दुर्गमं भवति । पुनः कथंभूतम् । कृताष्टापदावतारं कृतः
अष्टापदैः शरभैरवतारः प्रवेशो यत्र वने तत् । किमिव । स्वर्धुनीप्रवाहमिव यथा स्वर्धुनीप्रवाहः
अष्टापदैः कैलासपर्वतैरवतरति । पुनः कथंभूतम् । सचित्रकं सह चित्रकैर्ब्राह्मविशेषैर्वर्तते इति
सचित्रकम् । किमिव । नाटेरमिव यथा नाटेरो नटः सचित्रकः आश्चर्यजनको भवति । पुनः
कथंभूतम् । घनमेघरावं घनमेघरावैर्घनैर्वहुलैर्मैघरावैर्मयूरैर्वर्तते इति घनमेघरावम् । किमिव ।
वर्पारात्रमिव यथा वर्पारात्रो वर्षाकालो घनमेघरावः प्रचुरमेघशब्दो भवति । पुनः कथं-
भूतम् । मागधीप्रभवं मागधीनां पिप्पलीनां प्रभवो यत्र तत्तथोक्तम् । किमिव । रघुवंशमिव
यथा रघुवंशः मागध्या दिलीपभार्यायाः सुदक्षिणानाम्न्याः प्रभवो वर्णनं अस्तित्वं यत्र स
तथा तम् । पुनः कथंभूतम् । अमृतास्पदं अमृताया गुरुच्या आस्पदं स्थानम् । किमिव । च-
न्द्रमिव यथा चन्द्रोऽमृतस्य सुधाया आस्पदं वर्णयन्ति । पुनः कथंभूतम् । विजयाविस्तृतं
विजयाभिर्हरीतकीभिर्विस्तृतम् । किमिव । गिरिसुताचरितमिव यथा गिरिसुताचरितं विज-
यया गौरीसख्या विस्तृतं भवति । पुनः कथंभूतम् । जम्बुकाध्युषितं शृगालैः सेवितम् ।
किमिव । जलनिधिमिव यथा जलनिधिः समुद्रः जम्बुकेन वरुणदिक्पालेन अध्युषितो
भवति । पुनः कथंभूतम् । सुदर्शनाधारं सुदर्शनानामौपधिविशेषाणामाधारं स्थानम् । किमिव ।
रथचरणपाणिमिव यथा नारायणः सुदर्शननाम्नश्चक्रस्य आधारो भवति । 'चक्रं सुदर्शने' इति
वचनात् । पुनः कथंभूतम् । मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवानुगं मरुद्भवो वातोत्पत्तिः, अर्जुनः केकी
अर्जुनो वृक्षविशेषः, नकुलः सर्पवैरी, सहदेवा वला, मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवास्तानुगच्छ-
तीति मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवानुगम् । किमिव । युधिष्ठिरमिव यथा युधिष्ठिरो मरुद्भवेन भी-
मसेनेन अर्जुनेन पार्थेन अनुगच्छति अनुगमनं करोति । अथवा मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवा

धानुगम्, सुमदानीकमिवाभीरुपतिष्ठितम्, दुग्धोदधिमयनमिव लक्ष्मी-
सनाथम्, छन्दशास्त्रमिव ज्ञातवृहतीकम्, समर्थस्थानमिव तपस्विनी
प्रचुरम्, धूर्जटिजटाजूटमिव चन्द्रकेखाध्यासितम्, युगत्रयावसानमिव
कलिपरिगृहीतम्, दिवसमिव सार्कमण्डलम्, अनम्बरिपमप्यरिमेव स्फा-
रम्, अमाहेश्वरमपि ज्ञातशिषप्रियम्, अवेदवचनमपि गायत्रीसारम्,

अनुगं यस्य स तथा सत् । पुन कथंभूतम् । अमीरप्रतिष्ठितं अमीरिन्दीवरी तया प्रति-
ष्ठितं संहितम् । उक्तं च—‘जातमूर्ध्नी बहुसुता अमीरिन्दीवरी स्तिरपत्रा’ इति यावत् ।
किमिव । सुमदानीकमिव यथा सुमदानीकं सुमदसेन्यं अमीरप्रतिष्ठितमक्षतरप्रतिष्ठितं भ-
वति । पुन कथंभूतम् । लक्ष्मीसनाथं लक्ष्म्या मरुत-ट्टीसहितं भवति । किमिव । दुग्धो-
दधिमयनमिव यथा क्षीरसागरमयने लक्ष्मीसनाथं भवति । पुन कथंभूतम् । ज्ञातवृहतीकं ज्ञा-
ता उत्पन्ना बृहदा ध्रुवार्तावयो वत्र तत्तथोक्तम् । किमिव । छन्द-शास्त्रमिव यथा छन्द-शास्त्र
ज्ञातवृहतीकं बृहदरण्यन्वो-जातिरहितं भवति । पुन कथंभूतम् । तपस्विनीप्रचुरं तपस्विनीमि-
सुग्रीकक्षारमि प्रचुरम् । किमिव । समर्थस्थानमिव आधमस्थानमिव यथा समर्थस्थानं तप-
स्विनीमि प्रजितामिबहुलं भवति । पुन कथंभूतम् । चन्द्रकेखाध्यासितं चन्द्रकेखामिवाङ्गुली-
मिरण्यासितमाधितम् । किमिव । धूर्जटिजटाजूटमिव धीमहादेवजटाबन्धमिव यथा धूर्जटिज-
टाजूटं चन्द्रकेखाध्यासितं चाशिकसासहितं भवति । पुन कथंभूतम् । कलिपरिगृहीतं
विभीतकतस्सहितम् । किमिव । युगत्रयावसानमिव युगानां कृतयुगत्रेताद्वापराणां त्रयं
तस्यावसानमिव पर्वन्तमिव यथा युगत्रयावसानं कलिपरिगृहीतं भवति दुग्धमण्ड-
लसहितं भवति । पुन कथंभूतम् । सार्कमण्डलं सह अर्कमण्डलेन विकीरजवनेन वर्तत
इति सार्कमण्डलम् । उक्तं च—‘अकाङ्क्षयुक्तास्त्र्योदगमप्यविकारण । मन्दारवा-
कंपर्जानि शुक्रेडलकप्रतापसौ ॥’ किमिव । दिवसमिव यथा दिवसं दिनं सार्कमण्डलं
धीसूर्यमण्डलसहितं भवति । पुन कथंभूतम् । अनम्बरिपमप्यरिमेव स्फारं ननु यत् अ-
नम्बरिपं अनुद्दं तत्कथं अरिमेव-स्फारं अरीणां मेदसा चतुर्थधातुना स्फारं प्रचुरं
कथं भवति । विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—अनम्बरिपं भूपरहितं अपि निधयेन अरिमेदो विदु-
राविरस्तेन स्फारं प्रचुरम् । पुन कथंभूतम् । अमाहेश्वरमपि ज्ञातशिषप्रियम् । ननु यत् अ-
माहेश्वरं द्दरहितं भवति तत् ज्ञातशिषप्रियं जाता उत्पन्ना शिषा पार्वती प्रिया
यस्य तज्ज्ञातशिषप्रियं कथं भवति । विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—मा च लक्ष्मीर्हि निधयेन
ईश्वर स्नाती साम्नां रक्षितं अमाहेश्वरं अपि निधयेन ज्ञातशिषप्रियं ज्ञातमुत्पन्नं शि-
षप्रियं तरुविशेषरुतायोक्तम् । उक्तं च—‘शिषमानी पाशुपत एकाटीत्ये उद्ये वसु ।’
शिषप्रियमिति । अथवा महेश्वरो देवता यस्य तत् माहेश्वरम्, न माहेश्वरं अमाहेश्वरम् ।
ननु यत् अमाहेश्वरं तत् ज्ञातशिषप्रियं कथं भवति तस्य शिष प्रियो न भवति ।

अकविलोकगणनमपि सकालिदासम्, अप्रथमाश्रममपि ब्रह्मचारिवहुलम्,
अस्याद्वादसमयमपि सर्वधर्मानम्, अदिग्गजकुलमपि सवामनम्, अ-
राकाननमपि ससोमम्, अराक्षसक्षेत्रमपि सपूतनम्, अमहानवमीदिनमपि

विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—न विद्यते मा लक्ष्मीर्हि निश्चयेन ईश्वरश्च यत्र अरण्यस्य । निः-
स्वामित्वात् प्रायेणति भावः । अपि निश्चयेन जातशिवप्रिय जाता शिवप्रिया धत्तूरवृक्षा
यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । अवैदवचनमपि गायत्रीसारम् । ननु यत् वैदवचनं न
भवति तत् गायत्रीभिः पठ्याभिदृष्टन्दोजातिभिः सारं कथं भवति । विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—
अवेदानां स्त्रीपुनपुंसकवैदरहितानां मुनीना वचनानि यत्र अरण्यवासित्वात् अवैदवचनं
निश्चयेन गायत्रीभिः स्तदिरवृक्षैः सारं मनोहरं कठिनं वा इति । पुनः कथंभूतम् । अक-
विलोकगणनमपि सकालिदासम् । ननु यत् कविलोकगणनारहितं तत् सकालिदासं कालि-
दासकविसहितं कथं भवति । विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—अकं कठं तस्य विलोकनस्य दर्श-
नस्य गणना यत्र तत्तथोक्तं अपि निश्चयेन सकालिदासं आप्रतस्सहितं भवति । पुनः
कथंभूतम् । अप्रथमाश्रममपि ब्रह्मचारिवहुलम् । ननु यत् प्रथमाश्रमरहितं भवति ब्रह्मचा-
र्याश्रमरहितं भवति तत् ब्रह्मचारिवहुलं कथम् । विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—अप्रथमान आम-
मन्तात् श्रमः कठं यत्र तत् अप्रथमाश्रमं ब्रह्मचारिवहुलं पलाशतरुप्रचुरं इति सुस्थम् ।
पुनः कथंभूतम् । अस्याद्वादसमयमपि सर्वधर्मानम् । ननु यत् स्याद्वादसमयं न भवति
एकान्तसमयं भवति तत् सर्वधर्मानं चरमतीर्थकरसहितं कथं भवति । विरुद्धमेतत् ।
परिह्रियते—अस्याद्वादसमयं शून्यारण्यत्वात् शब्दावसररहितं सर्वधर्मानं एरण्डतरुस-
हितम् । पुनः कथंभूतम् । अदिग्गजकुलमपि सवामनम् । ननु यत् अदिग्गजकुलं दि-
ग्गजेन्द्रकुलरहितं भवति तत् सवामनं यमदिग्गजसहितं कथं भवति । विरुद्धमेतत् ।
परिह्रियते—अविद्यमानदिग्गजकुलं शब्दममूहो यत्र अपि निश्चयेन सवामनं भुक्तं
सत् वसनं कारयति वामनो मदनवृक्षस्तत्सहितम् । उक्तं च—‘ऐरावणः पुण्डरीको वा-
मनः कुमुदोऽञ्जनः । पुष्पदन्तः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥’ ‘ऐरावणः पुण्डरीकः
पुष्पदन्तोऽथ वामनः । सुप्रतीकाञ्जनौ सार्वभौमः कुमुद इत्यपि ॥’ इति पञ्जिकाकारः ।
‘अग्रमुश्र्वं कपिला ताम्रकर्णा च वामना । अनुपाञ्जनवर्त्या च शुभ्रदन्ती च पिङ्गलाः ॥’
इति दिग्गजानां भार्याश्रिताः । पुनः कथंभूतम् । अराकाननमपि ससोमम् । ननु यत्
राकाया पूर्णिमाया आननं न भवति तत् ससोमं चन्द्रसहितं कथं भवति इत्यपि
विरुद्धम् । नैवम् । अविद्यमाना राकानना दृष्टरजःकन्या यत्र तत् अराकाननं अपि
निश्चयेन ससोमं हरीतकीवृक्षसहितम् । पुनः कथंभूतम् । अराक्षसक्षेत्रमपि सपूतनम् ।
.....
.....
..... । पुनः कथंभूतम् । अमहानवमीदिनमपि स-

समातृनन्दनम्, असौधतलमपि सन्निभेणीकम्, अरानसदनमपि सलेख-
पत्रम्, अध्यम्यकमपि सन्निनेत्रम्, असमलीपाटकमपि सलम्बस्वनीकम्,
असमनीकरसिकमपि सकवचम्, अक्षयकालदिनमपि नष्टदिग्दिनाधि-
पेन्दुदर्शनम् ।

मातृनन्दनम् । ननु यत् महामयीदिनं न भवति नवदुर्गादिवमानं मध्ये ग्रान्त्यदिवसे
महानयमीदिनं हिमादिनस्तन्महानयमीत्युच्यते, यत् महानयमीदिनं न भवति तत्
समातृनन्दनं समातृणामानन्दकरं कथं भवति इत्यपि विद्मः । नैवम् । अमेन रो
गेण ह्यहोकारशब्देन उपलक्षितं यमीदिनं अष्टादशानां नवमो रोग समातृनन्दन कर-
जससहितं इति सुखम् । पुन कथंभूतम् । असौधतलमपि सन्निभेणीकम् ।
ननु यत् असौधतलं राजसदनोपरिमाणं न भवति तत्सन्निभेणीकं अभिरोहिणी
सहितं कथं भवति इत्यपि विद्मः । परिह्रियते—मुखाया समूहं सौधं न सौधं
असौधतलं भूमितलं यस्य तत् असौधतलं प्रायेण निर्जसप्रदेशं सन्निभेणीकं यत्
रीहससहितम् । पुन कथंभूतम् । अरानसदनमपि सलेखपत्रम् । ननु यत् राजसदनं न
भवति सलेखपत्रं द्वावीनां लेखपत्रसहितं कथं भवति इदमपि विद्मः । परिह्रियते—
न विद्यते राज्ञां सदनं समीचीनजीवितं यत्र तदराजसदनं अपि निधयेन सलेख
पत्रं ताडतदसहितमिति सुखम् । पुन कथंभूतम् । अध्यम्यकमपि सन्निनेत्रम् । ननु
यत् अध्यम्यकं दूरसहितं भवति तत् सन्निनेत्रं त्रिलोचनसहितं कथं भवति । विद्मः
नेतत् । नैवम् । अत्रिकल्पादस्त्रियम्बकं गमनशीलमाहूकं न भवति व्युत्पत्तिसु यथा कथं
अन सन्निनेत्रं आत्तिकेतदसहितम् । पुन कथंभूतम् । असमलीपाटकमपि सलम्ब
स्वनीकम् । ननु यत् असमलीपाटकं न भवति तत् सलम्बस्वनीसहितं वृक्षनारीसहितं कथं
भवति । इदमपि विद्मः । परिह्रियते—न असमली समीचीनफल्का पाटवति निरा
करोति असमलीपाटकं अपि निधयेन सलम्बस्वनीकं जिह्वाहससहितम् । पुन कथंभूतम् ।
असमनीकरसिकमपि सकवचम् । ननु यत् असमनीकरसिकं संप्रमातुरागं न भवति यत्
सकवचं कपाससहितं कथम् । इदमपि विद्मः । नैवम् । असमा अद्भुतत्वात् वक्रा नीक
क्षुप्रमघो निर्दोषतया मधस्तादां रसिकं जलं यत्र तत् असमनीकरसिकं अपि निधयेन सकवचं
पर्यटसहितं इति सुखम् । पुन कथंभूतम् । अक्षयकालदिनमपि नष्टदिग्दिनाधिपेन्दुद-
र्शनम् । ननु यत् क्षयकालदिनं न भवति तत् नष्टदिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनं कथं भवति
दिनाधिपः सूर्य इन्द्रिय दिनाधिपेन्द्रोर्दर्शनं दिनाधिपेन्द्रुदर्शनं दिशश्च दिनाधिपेन्द्रुदर्शनं च
दिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनानि नष्टानि न ह्यनानि दिग्दिनाधिपेन्द्रुदर्शनानि यत्र तत् तपोष्णम् ,
इदमपि विद्मः । नैवम् । न इयत् कश्चिदक्षयकारणां सिद्ध्याप्राप्तिनां विनयवसरो यत्र
तत्तपोष्णम् । अपि निधयेन दिशो न सम्यक् पूर्वाद्यो दिशो न ज्ञायन्ते सयनवात्
चन्द्रसूत्रादयोऽपि न दृश्यन्ते इति सुखम् ॥

अपि च । कचिद्रक्ततुण्डकुटुम्बिनीलपनचापलच्युतोच्चिलिङ्गावचयवञ्चन-
संरब्धव्याधयुद्धमध्यागतसहचरीप्रणीतफृत्कारकोलाहलकुत्कीलकुञ्जकुहरम्,
कचिदुपलम्बाप्रलम्बस्तम्बविलम्बमानजानकोशाघ्रासितहरिणप्रयाणभरभीत-
भट्टकनिकरम्, कचिदनेकनाकुनिर्गतनिर्गोकालोकनकुपितकटापिनीपोतख-
रनखरमुखावलिल्यमानमेदिनीवदनम्, कचिदनवरतमृगमार्गमार्गणश्रमश्रा-
न्तविलातवेष्टिकोच्चुलुञ्चितचुरीवारिवीक्षणातुरतरक्षुचक्षुर्दुर्लक्ष्यनगनिम्नगापु-
लिनम्, कचिद्धामरिकनिकायसायकविद्वद्वराहविरसविरसितस्रवत्कुरङ्गा-

अपि च तथा च । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने । कथंभूत वनम् । रक्ततुण्डकुटुम्बिनीलप-
नचापलच्युतोच्चिलिङ्गावचयवनसंरब्धव्याधयुद्धमध्यागतसहचरीप्रणीतफृत्कारकोलाहलकु-
त्कीलकुञ्जकुहरम् रक्ततुण्डानां शुक्रानां कुटुम्बिन्यः प्राणवटभान्तायां लपनानि सुगानि
तेषां चापलेन च्युतानि अधःपतितानि उच्चिन्नानि टाडिमफलयानि तेषां अवचयो
रक्षणतस्य वञ्चने ग्रहणे संरब्धं प्रारब्धं चन् व्याधयुद्धं नस्य मध्ये आगता युद्धनिवारणार्थं
प्रविष्टा याः सहचर्यन्माभिः प्रणीतः कृतो योऽसौ फृत्कारस्तेन कोलाहलमव्यक्तगच्छ कुट्टी-
लस्य पर्वतस्य कुञ्जकुहर लनादिपिहितोदग्गहरमध्यं तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । कचिन्
कस्मिंश्चित् स्थाने उपलम्बाप्रलम्बस्तम्बविलम्बमानजानकोशाघ्रासितहरिणप्रयाणभरभीत-
भट्टकनिकरम् उपलम्बा लनास्तानां प्रलम्बः प्रतानस्तस्य स्तम्बा गुम्मानि तेषु विल-
म्बमाना ये जानका अरण्यशृंगभा वानरा वा तैरुग्रासिता भय प्रापिता ये हरिणास्तेषां
प्रयाणं पलायनं तस्य भरेण अनिशयेन भीतो भव प्राप्तो भट्टकानां शृंगालानां निकरः
समूहो यत्र वने तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने अनेकना-
कुनिर्गतनिर्गोकालोकनकुपितकटापिनीपोतखरनखरमुखावलिल्यमानमेदिनीवदनम् अनेके
वहवो ये नाकवो वरमीकानि तेभ्यो निर्गता निःसृता ये निर्मोकाः नर्पककुलिकास्तेषामा-
लोकनेन कुपिता ये कटापिनीपोता मयूरीवालकास्तेषां खराणि व्रणितानि नखरमुखाणि
चेत्यन्तविग्रहास्तरविलिल्यमान विदार्यमाणं मेदिनीवदनं भूमिमुखं यत्र तत्तथोक्तम् । भ्रान्ति-
मानलकारः । पुनः कथंभूतम् । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने अनवरतमृगमार्गमार्गणश्रमश्रा-
न्तविलातवेष्टिकोच्चुलुञ्चितचुरीवारिवीक्षणातुरतरक्षुचक्षुर्दुर्लक्ष्यनगनिम्नगापुलिनम् अनवरत
मृगाणां मार्गमार्गणेन पथान्वेषणेन चः श्रमः कष्टं तेन भ्रान्ता कष्टं प्राप्ता ये विलातवेष्टिका
भिन्नानां बालकास्तैरुच्चुलुञ्चिताश्रुण्डिताक्षुर्यो बालकावापिकास्तस्या वारिवीक्षणेन आतुरा
व्याकुला ये तरक्षवोऽरण्यशृङ्गकास्तैर्दुर्लक्ष्यसिख लोकायितुमशक्यं दुष्प्रवेशं नगनिम्नगानां
पुलिनं बालकाद्वीपं 'तोयोत्यितं तत्पुलिनम्' इति वचनात् तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् ।
कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने डामरिकनिकायसायकविद्वद्वराहविरसविरसितस्रवत्कुरङ्गा-
ङ्गनागर्भनिर्भरम् डामरिकनिकायस्य चारसमूहस्य सायका वाणास्तैर्विद्धास्ताडिता ये वृद्ध-

कृनागर्भनिर्भरम्, कचिदुन्मदमहिषमण्डलारब्धरणविषाणसपट्टोच्छ्रितस्फु-
लिङ्गमङ्गशीर्यमाणायमाग्रपञ्चमरम्, कचिद्विपसपन्नपादपाटितेमकुम्भस्थ-
लोत्प्रवाहवह्लोहितविधीयमानवियच्छत्रादणमणिदण्डम्बरम्, कचिदवि-
च्छिन्नविहारवानरनिकरविकीर्यमाणनीलक्रोडोद्गीनाण्डजच्छदच्छाम्बरम्,
कचिदग्रकपानोद्ग्रहप्रकाण्डमण्डलीक्रीडोद्गुमरडाकिनीकरालितोत्सर्गम्, क-
चिद्वनधूकपोरधूत्कारधूर्ण्यमाणपुराणविटपिकोटरमसूतबायसीवर्गम्, कचि-
द्वलवह्निलोन्मूढितद्रुमलाकुलकलमप्रचारम्, कचिच्छिलोच्चयनिकुञ्ज-

वाहा जरच्छ्रुतास्तेषां विरसमिगमितं कर्मक्षय्यितैः स्रवन्त पतन्त कुरङ्गाद्वनानां
ममां उपरस्रवाहैर्निर्भरे ज्यासम् । पुन कथंभूतम् । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने उन्म-
दमहिषमण्डलारब्धरणविषाणसपट्टोच्छ्रितस्फुलिङ्गसङ्गशीर्यमाणायमाग्रपञ्चमरम् उन्मदा
मदोन्मत्ता ये महिषा बाह्विपक्षेष्वां मण्डलं समूहस्तेन आरब्ध कृतो षोडशौ
रण संग्राम । 'अस्त्रियां समरानीकरणम्' इति वचनात् रणशब्दस्य पुनरुपेक्षितम् ।
तस्मिन् विषाणसंघट्टेन गृहप्रशारेण उच्छ्रयन्तो ये स्फुलिङ्गास्तेषां सङ्गेन शीर्यमाणो
विष्वम्बमानोऽयमानो वृक्षाणां अग्रपञ्चमर उपरितनप्रवाससमूहे यत्र तत्तयो-
क्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने द्विपसपन्नपादपाटितेमकुम्भस्थ
लोत्प्रवाहवह्लोहितविधीयमानवियच्छत्रादणमणिदण्डम्बरम् द्विपसपन्नपादं सिंहचरणै-
पाटितं विदारितं च्च इमकुम्भस्थलं तस्मान् उत्प्रवाहं ऊर्ध्वप्रवाहं सत् बहत् उच्छ्रयन्
यत् स्नेहितं इधिरं तेन विधीयमान विपच्छत्रस्य अदणमणिदण्डम्बरो रक्षरजदण्डोपो
बध्न तत्तयोक्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने अविच्छिन्नविहारवानरनि-
करविकीर्यमाणनीलक्रोडोद्गीनाण्डजच्छदच्छाम्बरम् अविच्छिन्नविहारा निरन्तरपवटना ये
वानरान्तेषां निकरेण समूहेन विधीयमाणा निष्णाम्यमाना उद्गीर्णमाना नीलक्रोडेभ्यो
मानघ्रेपरिधान् उद्गीना सिंहायसि गता ये मण्डला पक्षिणस्तेषां छदा पञ्चासि ई-
शप्रमम्बरमाकाशं बध्न तत्तयोक्तम् । पुन कथंभूतम् । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने अग्र-
कपानोद्ग्रहप्रकाण्डमण्डलीक्रीडोद्गुमरडाकिनीकरालितोत्सर्गम् अग्रकया असुप्रता ये अनो-
क्ता वृक्षान्तेषां प्रकाण्डा समूहान्तेषां मण्डली धेयिलस्यां क्रीडोद्गुमराक्रीडानयाचिकीर्णौ
काकिन्य पाकिन्यन्तामि करालितो रीतीरुत उत्सर्गं सृष्टिर्वत्र तत्तयोक्तम् । पुन
कथंभूतम् । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने धनधूकपोरधूत्कारधूर्ण्यमाणपुराणविटपिकोटरमसूत-
बायसीवर्गम् पना ये धूकान्तेषां धूत्कारा सप्तनिधोपास्तेधूर्ण्यमाणा(स्य) ये पुराणविटपिनो
शीर्णवृक्षान्तेषां कोटरेषु विवरेषु प्रसृता प्रसृतिं प्राप्ता बायसीनां क्रीडिनां वग समूहो
यत्र तत्तयोक्तम् । कचिन् कस्मिंश्चित् स्थाने धनवह्निलोन्मूढितद्रुमलाकुलकलमप्रचारम्
वप्यान् प्रवह्ने षोडशां वलाम्बो वायुलोन्मूढिता ये ह्रमसा ह्रमसमूहास्तैराकुला सिंह

कुञ्जरभज्यमानकुञ्जराजिकूजितजरस्त्वज्जनमनस्कारम्, कचिच्चित्रककुलाप्रा-
तपृपतखरखण्ड्यमानकदलीप्रवालान्तरङ्गम्, कचिदनन्यसामान्योदन्यानु-
दुतद्रवद्रङ्गुजिहावलिख्यमानमृगतृष्णिकातरङ्गम्, कचित्रचण्डगण्डकवदन-
विदार्यमाणरुरुरधिरदुरीक्षवृक्षानीकम्, कचिनिःशल्यशलकशलाकाजाल-
कील्यमानरल्लकलोकलोकम्, एवमपरैरपि सत्त्वैरनायकावकाशदेशमिव
वाध्यमानपरस्परजीवितम् ।

यत्र च वल्लयोऽपि मृगादनीप्रायाः, वीरुधोऽपि व्याघ्रीसमदर्शनाः,

लीभूता ये कलभा गजवालकास्तेषां प्रचारः पर्यटनं यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् ।
कचित् कस्मिंश्चित् स्थाने गिलोचयानिकुञ्जकुञ्जरभज्यमानकुञ्जराजिकूजितजरस्त्वज्जनमन-
स्कारम् गिलोचयानां ये निकुञ्जाः लतादिपिहितोदरान्तत्र कुञ्जरभज्यमाना तोयमाना या
कुञ्जराजिः वृक्षश्रेणिस्तत्र कूजितेन गच्छितेन उपलक्षितो जरस्त्वज्जनानां जराजीर्णरज्जु-
टानां मनस्कारश्चित्ताभोगो यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । कचित् कस्मिंश्चित् स्थाने
चित्रककुलाप्रातपृपतखरखण्ड्यमानकदलीप्रवालान्तरङ्गम् चित्रककुलैर्व्याघ्रविशेषसमूहैरा-
प्राता दन्तैर्धृता ये पृपता मृगास्तेषां खरः खण्ड्यमानं कदलीनां मृगविशेषाणां प्र-
कृष्टा बाला शिखरस्तेषां अन्तरङ्गं मनोहरं यत्र । अथवा कदलीनां बालद्रुमाणां प्रवालाः
पद्मवान्तेषां अन्तरङ्गं मध्यो यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । कचित् कस्मिंश्चित्
स्थाने अनन्यसामान्योदन्यानुदुतद्रवद्रङ्गुजिहावलिख्यमानमृगतृष्णिकातरङ्गम् अनन्य-
सामान्या अतिशयवती या उदन्या तृपा तथा अनुदुताः पीडिता द्रवन्तो धावन्तो
ये रङ्गवो मृगास्तेषां जिह्वाभी रसनाभिरवलिख्यमाना मृगतृष्णिकानामतरङ्गाः क-
ल्लोला यत्र तत्तथोक्तम् । कचित् कस्मिंश्चित्स्थाने प्रचण्डगण्डकवदनविदार्यमाणर-
रुरधिरदुरीक्षवृक्षानीकम् प्रचण्डा बलवत्तरा ये गण्डका वार्द्धांगस्तः खद्दिनो जी-
वायकशृङ्गा इति यावत्तेषां वदनैर्विदार्यमाणादिष्ठयमाना ये रुरवो मृगास्तेषां रुधिरैर्दु-
रीक्षं दुष्प्रेक्ष्यं वृक्षानीकं वृक्षसमूहो यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । कचित्
कस्मिंश्चित्स्थाने निःशल्यशलकशलाकाजालकील्यमानरल्लकलोकलोकम् निःशल्या निर्भया ये
शलकाः शललिनो जन्तुविशेषाः सर्वाङ्गशलकाः कण्टकाः सिद्धा इति देयात् सेधा इति
अनन्तनाथलाञ्छनविशेषजन्तवस्तेषां शलाका लोहतन्तुसदृशास्तासां जालानि समूहास्तैः
कील्यमाना विध्यमाना रल्लकाः मृगविशेषास्तेषां लोकलोका विश्वलोका यत्र तत्त-
थोक्तम् । एवमपरैरपि सत्त्वैः वाध्यमानपरस्परजीवितं वाध्यमानं मार्यमाण पर-
स्पराणां जीवितं यस्य तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । अनायकावकाशदेशमिव नृप-
रहितदेशमिव ॥

यत्र च वने वल्लयोऽपि वल्लयोऽपि मृगादनीप्राया मृगादनी लताविशेषः, पक्षे
मृगानदन्ति भक्षयन्ति मृगादन्यो लुब्धकभार्याः प्रायेण । यत्र च वीरुधोऽपि मित्यु-

तरबोऽपि निर्विघ्नपञ्चसमालोका, तृणान्यपि विषाणीव घ्राणादेव मनो-
मोहनकराणि । किं च ।

यदग्निमोद्गमस्थूलस्तम्भकामोगसंगमम् ।

सिंहस्रावकुलाकीर्णं महानीलनगोपमम् ॥

घसे यद्विकिराकीर्णकुम्भलाविस्रभूचयम् ।

करिवैरिप्रभिन्नेमकुम्भमुक्ताफलधियम् ॥

अपि च ।

ब्रह्माभिहितमण्डला हरिकुलव्यालोलसैलस्थली

साणुस्नानविस्तस्पुलापि समभूषित्र सभापीदृशी ।

अोऽपि ब्रह्मपोऽपि व्याघ्रीसमदर्शना व्याघ्री बृहती करण्डधारिका तत्सम दर्शनं यत्र
बीरस्तु, पक्षे व्याघ्री द्वीपिनी तत्समं दर्शनं यावु ता । यत्र च तरबोऽपि निर्विघ्नपञ्च
समाश्लेष निर्विघ्नपञ्चानां सेतुण्डवृक्षाणां समाश्लेषो दर्शनं यत्र तदपु पक्ष निर्विघ्नपञ्चानां
निर्दम्बाहनबीजानां समाश्लेषो यत्र । यत्र च तृणान्यपि लट्टा अपि विषाणीव विपसर
द्यानि घ्राणादेव तृणोपाशमादेव मनोमोहमकराणि वितस्य अचेतनजनकानि ।
मारकजीवर्ध ॥

किं । विघ्नेपञ्चावर्धनं करोति—यदित्यादि । तद्वत् कर्षभूतं वर्तते । अग्निमो
द्गमस्थूलस्तम्भकामोगसंगमम् अग्निमा प्रब्रमा ये उद्गमानां पुण्यानां स्थूलस्तम्भक बृहद्वृक्षश्च
स्तेषामामोग परिपूर्णता तस्य संगमो यत्र बने । पुन कर्षभूतम् । सिंहस्रावकुलकीर्णं
सिंहस्रावकुलमूहव्याप्तम् । पुन कर्षभूतम् । महानीलनगोपमं
भवति । उपमा ॥

घसे इत्यादि । यद्वत् विकिराकीर्णकुम्भलाविस्रभूचयं घसे विकिरे पक्षिभिराकीर्णानि
पतितानि यानि कुम्भलानि कोरकानि कलिकास्तैरामिले व्यासो भूचवो भूमिभागवत्या तं
घरति । कर्षभूतं घसे । करिवैरिप्रभिन्नेमकुम्भमुक्ताफलधियम् करिवैरिण सिंहाली प्रमिता
विदारिता ये इमकुम्भा यत्रकुम्भस्थलानि तेषां मुक्ताफलधौमौक्तिकशोभा यस्मिन् ॥

अपि च । ब्रह्मेत्यादि । वा अटवी ब्रह्माभिहितमण्डलस्य ब्रह्मण्या पलाशरक्षेप आ समन्तात्
विद्विष्ट विपमीकृत मण्डलं भूमिभागो यत्र सा लघोष्ठा । यत्र वा अटवी ब्रह्माभिहितमण्डलस्य
ब्रह्मण्या अवकप्रदेशा सा सव्याधा कर्ष भवति । विद्वमेतत् । परिहिबते—ब्रह्मणि पलाशह
क्षीरा समन्ताविद्वितमण्डलस्य विपमप्रदेशा । पुन कर्षभूता । हरिकुलव्यालोससैलस्थली
हरिकुलेन घादवर्षसेन व्यालोस्य मनोहरा सैलस्थली रैवतपर्वतस्थली सा समधूतवा
मप्रदेशोरतवसहिता कर्ष भवति । इत्यपि विद्वम् । भवम् । हरिकुले सिंहसमूहे व्यालोससैल-

सव्याधा समधूसवा समदनोत्सर्गा च सर्वाटवी

को नामैवमिहाखलः सह खलैर्वासो यदेपामपि ॥

तत्र चिह्नचिकिताणकैकलोचनायां वाढमवगाढमध्यमावस्थानायामेणान्वेष-
णधिपणनिपादपरिपत्संवाधप्रधावत्स्वलनखरखेदस्वज्ञाखिलखुरायामनेकमृ-
गशृङ्गसंघट्टोन्मृष्टलोमतया निस्त्रिंशनिशातशाणाकारायामिव परुषतरुतनुपृ-

स्थली लोकानां(?)तयोत्पादकत्वान् चपलपर्वतस्थला अत एव समधूसवा मह मधुभिः
क्षीर्द्रुत्सवो यस्या सा समधूसवा । मधुर्वसन्तोऽपि तत्र वर्तत एव इति सुस्थम् । पुनः
कथंभूता । स्थाणुस्थानविसंस्थुला स्थाणुस्थानेन श्रीमहादेवस्थानेन विसंस्थुला शिथिला
भवति सा समदनोत्सर्गा कदर्पसृष्टिसहिता कथं भवति । कंदर्पस्तु स्थाणुना भस्मी-
कृतः तस्योत्कृष्टः सर्गस्तस्य कथं इति विरुद्धम् । नैवम् । स्थाणूनां छिन्नाप्रभागानां तरुणां स्था-
नेन विशेषसंस्थुला व्याप्ता अपि निश्चयेन समदनोत्सर्गा मदनोत्सर्गाराट्टवृक्षसृष्टिसहिता
इति सुस्थम् । उक्तं च—‘चित्तस्थमप्यनवलम्ब्य हरेण जाड्या क्रुद्धा बहिः किमपि दग्ध-
मनद्बुद्धया । घोरामवापसहितेन कृतामवस्थां क्रोधोदयाद्रवति कस्य न कार्यहानिः ॥’
तथापि ईदृशी अभूत् । ईदृशी क्रीदृशी । सव्याधा समधूसवा समदनोत्सर्गा सर्वाटवी अभूत् ।
[अमुमेवायं अर्थान्तरन्यासेन द्रवयति—को नामेत्यादि । इह अस्मिन् संगारेऽखलः
खललोकरहितः एवं कः पुमान् । न कश्चिदित्यर्थः । नामेति संभावनायाम् । यद्यस्मात्
कारणात् एपामपि ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणामपि खलैर्दुर्जनैः सह सार्धं वासो वसतिर्वर्तते ।
यथासंख्यार्थान्तरन्यानालकारः ॥]

हे राजन्, तत्र वने परुषतरुतनुपृथ्वां सेहुल्या तथाविधेनैव परुषतरुतनुना पृथक्ते-
नैव सेहुलेन गर्भावासविषयतां नीतः । कथंभूतायां पृथलाम् । चिह्नचिकिताणकैकलोच-
नायां चिह्नं दूषिकोपहतं चिकितं अणक कुत्सित एकं एकमेव लोचन नेत्रं यस्याः सा
तथोक्ता तस्याम् । पुनः कथंभूतायां पृथलाम् । वाढमतिशयेन अवगाढमध्यमावस्थानायां अ-
वगाढं प्राप्तं मध्यमावस्थानं संकीर्णोदरस्थानं यया सा तस्याम् । पुनः कथंभूतायाम् । एणा-
न्वेषणधिपणनिपादपरिपत्संवाधप्रधावत्स्वलनखरखेदस्वज्ञाखिलखुरायाम् एणानां मृगाणां
अन्वेषणधिपणया अवलोकनबुद्ध्या निपादानां व्याधानां परिपदः समूहस्य योऽसौ संवाध-
प्रधावो निकटप्रधावनं तत्स्वलनं गमनभङ्गस्तस्मात् खरोऽतिशयवान् योऽसौ खेदः कष्टं
तेन खन्नाः खोटा अखिलाश्चत्तारोऽपि खुराः शफा यस्याः सा तथोक्ता तस्याम् । पुनः कथं-
भूतायाम् । अनेकमृगशृङ्गसंघट्टोन्मृष्टलोमतया निस्त्रिंशनिशातशाणाकारायामिव अनेके बह-
वो ये मृगास्तेषां शृङ्गाणि निशातशाणानि तेषां संघट्टेन भट्टभेटकेन उन्मृष्टानि घृष्टानि यानि
लोमानि शरीरकण्ठकास्तेषां भावस्तन्ना तया तत्कारणेन निस्त्रिंशानां निशातैस्तीक्ष्णकरणेन

यस्यां तथाधिषेनैव पृथतेन गर्भावासविषयता नीत , पुनरकाण्डचण्डतडि-
हण्डसघट्टमयप्रमाबादपरिपूर्णविषय एव प्रसवसमये लब्धात्मलाममात्र ,
सविम्या शून्यस्तन्यस्तनतयानुपशान्ताशनाश्रय , शय्याङ्कुरेषु च तृप्तिमलम-
मान , पवनाशनाशनाभयाश्रयतया शक्रशिरःप्रदेशान्विषाणमण्डलेनोच्चि-
समिपु ,

अन्यत्र कुरुते अन्तुर्यस्तुल्य दुःखमेव वा ।

तदुत्तमीनवस्त्रेभ्यो भूय फलवदात्मनि ॥

इति न्यायाद्यमाह पुरा जन्मनि शिखावलपर्यायस्तेनाभिजन्मना स्व-

यच्छायां शक्नोतेजनयश्च तस्या आकरो मूर्तिर्यस्या सा तथोक्ता तस्याम् । कर्माशयरीत्यामि-
स्त्वयं । तथाधिषेनैव कुरतेन शोडेन पृथगेच्छापृथतेन सेहुकेन गर्भावासविषयता नीत इति
संज्ञम् । हे राजन् पुन पुनरपि मयूरमरणावन्तरं अहं पृथत परासुरमर्षं मृतो बभूव ।
कर्ममृतोऽहम् । प्रसवसमये लब्धात्मलाममात्रो विषयमात्र एवाहं मृत । कर्ममृते प्रसवस-
मये । अपरिपूर्णविषये एव अम्यमाँरैरेव जनित इत्यर्थं । कम्मादपरिपूर्णविषये जनित ।
अकाण्डचण्डतडिहण्डसघट्टमयप्रमाबात् अकाण्डे अप्रकावे वर्षाक्षलं विनापि बण्डो व
सबसरो योऽसौ तडिहण्डाससंघनेन परं विपुता सह मटमेटकैः बहुत्पन्नं अर्धं तस्य प्रमाबात् ।
न्यूनमाँरैरित्यर्थं । पुन कर्ममृतोऽहं परासुरमर्षम् । सविम्याः सेहुस्या शून्यस्तन्यस्तनतया
क्षीररहितस्तन्यत्वेन अनुपशान्ताशनाश्रय अभिनश्युकाया । बुभुक्षित इत्यर्थं । पुन कर्म
मृतोऽहम् । शय्याङ्कुरेषु तृप्तिमलममान बाळान्तेषु मक्षितेषु तृप्तिमनानुबन् । पुनः
कर्ममृतोऽहम् । विषाणमण्डलेन दन्तसमूहेन शक्रशिरःप्रदेशान् बस्मीकशिरःप्रदेशान्
उपिचनिपुल्लक्षातुमिच्छु पवनाशनाशनाभयाश्रयतया पवनाशनाशना सर्पाणां अश्वनं भक्ष्यं
तस्याभवस्तत्संज्ञन्पी आशयचित्तं यस्य स पवनाशनाशनाभयाश्रयस्तस्य मावोऽमिप्राय
पवनाशनाशनाभयाश्रयता तया तथोक्तया । पुन कर्ममृतोऽहम् । इति न्यायात् यया येन
प्रकारेण पुरा जन्मनि मयूरमरान्तरे अहं शिखावलपराय मयूरपथायस्तेन अम्यमतिवरेण
अभिजन्मना शुना स्वकीयद्वाराकृञ्चकृद्दर्भ्यमानता नीतस्तथा तेनैव प्रकारेण एनमपि च
अम्यमतिवरेणपमपि स्वकीयद्वाराकृञ्चकृद्दर्भ्यमानता नीतवान् । 'अर्थवदादिभक्तिपरिणाम'
इति न्यायात् नीतो धातो कतरि परिणाम । इति न्यायादिति किमिच्छाह—

अम्यमेत्यादि । जन्तुर्जीवोऽन्यत्रान्यस्मिन् प्राणिनि यन् किमपि सुखं दुःखमेव वा
कुरुते तत् सुखं दुःखं च आत्मनि निजजीयेभूय पुन फलवद्वयति प्रचुरफलदायकं भवति ।
किञ्च । क्षेत्रे उत्तमीनवत् यथा क्षेत्रे संस्थाधिकरणे उत्तमाद्येपितं बीजं प्रचुरफलदायकं
भवति ॥

कीयदंष्ट्राककचकदर्थ्यमानतां नीतस्तथैनमपि कृष्णत्वं शनेरिव, कुटिलतां स्त्रीभ्यः, कौर्यं कृतान्तात्, वृषविध्वंसवुद्धिमसुरेभ्यः, विपाश्रयत्वं जलधेः, पिशितप्रियत्वं यातुधानेभ्यः, परोपद्रवं च दुर्जनेभ्यः समादायासादित-सरीसृपाकारं वामलूरविवरप्रविष्टार्धशरीरं बलादाकृष्य पुरीतत्प्रतानमिव मेदिनीकुरङ्गिकायाः, लाङ्गूलमिव महीसिंहिकायाः, मूलमिवानन्तालतायाः, मृणालमिव भूमिकमलिन्याः, वेणिदण्डमिव क्षमाराक्षस्याः, पौनःपुन्य-प्रवृत्तोत्फणप्रहारजर्जरितवदनमुत्कृत्यमानमिवासृग्वरायाम्, उच्छलन्तमिव क्षतजेषु, स्फुरन्तमिव तरसेषु, व्रुध्यन्तमिव सिरासु, स्फुटन्तमिवास्थिषु,

कथंभूतं एनम् । आसादितसरीसृपाकारं प्राप्तसर्पाकारम् । किं कृत्वा पूर्वम् । शनेः रविपु-
त्रात् कृष्णत्वं कालत्वं समादाय । पुनश्च किं कृत्वा । स्त्रीभ्यो नारीजनेभ्यः कुटिलतां वक्रत्वं
समादाय । पुनश्च किं कृत्वा । कृतान्तात् यमान् कौर्यं क्रूरत्वं समादाय । पुनश्च किं कृत्वा ।
असुरेभ्यः वृषविध्वंसवुद्धिं मृषिकविनाशमिति समादाय । यथा असुरा वेदोन्पादकत्वेन
वृषस्य धर्मस्य विध्वंसवुद्धिं समाददति । पुनश्च किं कृत्वा । जलधेः समुद्रात् विपाश्रयत्वं
हालाहलरक्षणमुखत्वं समादाय । यथा जलधिः समुद्रो विपस्य ब्रह्मपुत्रस्य वासमाश्रयो
भवति । पुनश्च किं कृत्वा । यातुधानेभ्यो राक्षसेभ्यः पिशितप्रियत्वं समादाय । यथा
यातुधानाः पिशितप्रिया भवन्ति । पुनश्च किं कृत्वा । दुर्जनेभ्यः परोपद्रवं परेषां दु-
खजननं समादाय कदर्थ्यमानतां अहं नीतवान् । बलादाकृष्य हठादुत्पाद्यं । पुनः
कथंभूतं एनम् । वामलूरविवरप्रविष्टार्धशरीरं वामलूरस्य बलमीकस्य विवरे प्रविष्टं मध्ये गतं
अर्धशरीरं यस्य स तथोक्तस्तम् । पुनः कथंभूतम् । मेदिनीकुरङ्गिकायाः भूमिमृग्याः
पुरीतत्प्रतानमिव अत्रोच्चयमिव । पुनः कथंभूतम् । महीसिंहिकायाः लोकभक्षिकत्वात् लाङ्-
गूलमिव पुच्छमिव । पुनः कथंभूतम् । अनन्तालतायाः अनन्ता पृथ्वी सा एव लता बल्ली बह्वा-
काशव्यापिकत्वात् तस्या मूलमिव जटामिव । पुनः कथंभूतम् । भूमिकमलिन्या भूमिरेव
कमलिनी लक्ष्मीनिवासस्थानत्वात् तस्या मृणालमिव पद्मिनीकन्दमिव । पुनः कथंभूतम् ।
क्षमाराक्षस्याः क्षमा पृथ्वी सा राक्षसी सर्वजनभक्षिकत्वात् तस्या वेणिदण्डमिव ग्रन्थितकेशय-
ष्टिमिव बलादाकृष्य कदर्थ्यमानतां अहं नीतवान् । पुनः कथंभूतं एनम् । पौनःपुन्यप्रवृत्तोत्फ-
णप्रहारजर्जरितवदनम् पुनः पुनर्भवः पौनःपुन्यम् । 'अव्ययानां स्वरादिलोपः' इति वचनात्
अलोपः । पौनःपुन्येन प्रवृत्ताः संजाता ये उत्फणप्रहारा उन्नतफणाघातास्तैर्जर्जरितं
क्षीण वदनं यस्य सरीसृपस्य स तथोक्तस्तम् । किं कुर्वन्तमेनम् । उत्कृत्यमानमिवासृग्व-
रायां अमृग्वरायां त्वचि विषये उत्पाद्यमानमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । क्षतजेषु रुधिरेषु
उच्छलन्तमिवोर्ध्वं गच्छन्तमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । तरसेषु मासेषु स्फुरन्तमिव चमत्कुर्व-

विबर्तेमानमिवाध्रेषु, समीपतरकदम्बस्तम्बशायिना प्रबलज्वाहलकवलाविछ-
गलगुहाघोरपुरुषुरारवप्रतिबोधितेन गतमेव श्लोकं तत्रैव अन्मनि सफल्यता
तरक्षुणा भक्ष्यमाणस्तेन पृथक्कुना समकालमेवाह परासुरमवम् ।

पुनरहो कविलोकपङ्कजविकासमास्कर, सौजन्यरत्नाकर, अस्ति खलु
तेष्वेव त्रिदिवनिवासोचितकिंवदन्तीषु अवन्तीषु इन्दुमणिमेखलेव पद्मा-
वतीविलासिन्या, अलकेलिदीर्घिकेव मालवावनीपालविलासिनीनाम्, नि-
त्योत्सवपताकेव मुजङ्गमलोकस्य, वरजमाखेव मार्गमहीधराणाम्, मुक्ताव-

न्तमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । सिरासु ल(१)लासु बुध्यन्तमिव बुध्यन्तमिव । पुनः किं
कुर्वन्तम् । अस्तिषु स्फुटन्तमिव कटफटावमापमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । अन्त्रेषु पुरीतस्तु
विबर्तेमानमिव अन्तः शरीरे बहिः कुर्वन्तमिव । कथंभूतोऽहम् । तरक्षुणा अरण्यक्षुणा
भक्ष्यमाणः । किं कुर्वता तरक्षुणा । गतमेव श्लोकं पूर्वोक्तमेवानुदृष्टं तत्रैव अन्मनि तन्मवे
एव सफल्यता सप्ताधतो भवता । कोऽसौ गणश्लोक इत्याह । अहं कथं परासुरमवम् ।
तेन पूर्वोक्तेन चन्द्रमसिचरेण पृथक्कुना दीर्घपृष्ठेन सह रामकालमेव मुगपदेव । अर्वा
द्रावपि मृताविसर्गः । सर्वो मया भक्षितोऽहं तरक्षुणा भक्षित इत्यर्थः । कथंभूतेन तर-
क्षुण्य । समीपतरकदम्बस्तम्बशायिना कम्पीकस्य समीपतरो योऽसौ कदम्बो घूर्णीकदम्बो
घाराकदम्बो वा तस्य स्तम्बः प्रकाण्डस्तत्र स्तेनो विघृष्टीत्येवंशीलस्तथा तेन । पुनः कथं
भूतेन । प्रबलज्वाहलकवलाविछगलगुहाघोरपुरुषुरारवप्रतिबोधितेन प्रबलं बरिष्ठं यज्वाहलं
सपमांसं तस्य कवस्ये प्रासस्तेन आविष्ठा मृता गलगुहा स्पृष्टस्त्व(१) कष्टकन्दरा तस्या
घोरो भवानन्त्रे योऽसौ पुरुषुरारवोऽप्यक्षयस्तेन प्रतिबोधितो जायतितस्तेन ॥

पुन पुनरपि पृथगतर्पणमवबर्त्तनादनन्तरम् । अहो कविलोकपङ्कजविकासमास्कर कविनां
स्नेहः समूहास्त एव पङ्कजानि कमलानि वैबुध्यसौगन्धगुणमुक्तत्वात् तेषां विक्रसे आन-
न्दो त्वादने मास्कर भीसुर्व स तथा तस्य संशोधनं हे तथोक्तः । हे सौजन्यरत्नाकर
सौजन्यं परोपकारस्तद्वत् रजमन्यमपि कथं तस्य आकर तस्य संशोधनं हे तथोक्तः । हे
भीमारहतमहाराज, तेष्वेवावन्तीषु विषये । खलु बाष्पाकलंकारे । सिन्धु नाम नदी अस्ति
वर्तते इति किन्नाकरकसंज्ञः च । कथंभूतेषु अवन्तीषु । तेष्वेव पूर्वोक्तेष्वेव । पुनः कथंभूतेषु ।
त्रिदिवनिवासोचितकिंवदन्तीषु त्रिदिवनिवासानां देवानां उचिता भोग्या किंवदन्ती
वार्ता येनावन्तीनां ते तथोक्तास्तेषु तथोक्तेषु । कथंभूता सिन्धु नाम नदी । पद्मावतीवि-
स्मयिण्या जम्बविनीपुरीकमनीषकामिन्या इन्द्रमणिमेखलेव चन्द्रचन्द्ररत्नमेखलेव ।
पुनः कथंभूता । मासवावनीपालविद्यसिनीनां मासमस्य ये अवनिपालस्तेषां विस्मयि-
नीनां जलकेलिदीर्घिकेव जम्बूदीपावपिकेव । पुनः कथंभूता । मुजङ्गमस्येकस्य पातालस्येकस्य
निसोरसवपताकेव निसमहोत्सवर्षजवन्तीषु । पुनः कथंभूता । मार्गमहीधराणां मार्गपर्व

लीव मेदिनीदेवतायाः, कीर्तिवैजयन्तीव प्रभवभूधरस्य, सेकसारणिरिव सिन्धुरत्नाङ्कुराणाम्, शरसृष्टिरिव च जगत्प्रसाधनमतीनां प्रजापतीनाम्, भोगवतीव पद्माधिष्ठिता भुजङ्गलोकोचिता च, राज्यलक्ष्मीरिव कुवलयोपगता द्विजभोगभूता च, काननश्रीरिव संवरप्रचुरा मुनिजनगोचरा च, सीतेव लक्ष्मणानुगता रामानन्दिता च, भारतकथेव धृतराष्ट्रावसाना जातव्यासाधिष्ठाना च, आस्फूर्जितमूर्तिरिव कान्तावलोकना प्रसाधितवलि-
 संतानां वरणमालेव । पुनः कथंभूता । मेदिनीदेवताया मुक्तावलीव मुक्ताफलमालेव । पुनः कथंभूता । प्रभवभूधरस्य एतदुत्पत्तिपर्वतस्य कीर्तिवैजयन्तीव कीर्तिपताकेव । पुनः कथंभूता । सिन्धुरत्नाङ्कुराणां समुद्ररत्नाङ्कुराणां सेकसारणिरिव सेचनकृत्रिमनदीव । पुनः कथंभूता । प्रजापतीनां नरेन्द्राणां शरसृष्टिरिव बाणसृष्टिरिव । कथंभूतानां प्रजापतीनाम् । जगत्प्रसाधनमतीनां पृथ्वीमण्डलयुद्धीनाम् । पुनः कथंभूता त्रिप्रा । पद्माधिष्ठिता कमलमण्डिता भुजङ्गलोकोचिता च कामुकश्लोकयोग्या च । केव । भोगवतीव अहिपुरीव । यथा भोगवती पद्माधिष्ठिता पद्मनामनागदेवतासहिता, भुजङ्गलोकोचिता सर्पसमूहयोग्या च भवति । पुनः कथंभूता । कुवलयोपगता उत्पलरूपमण्डिता द्विजभोगभूता च । केव । राज्यलक्ष्मीरिव । यथा राज्यलक्ष्मीः कुवलयोपगता पृथ्वीमण्डलमण्डिता, द्विजानां ब्राह्मणानां भोगभूता च भवति । पुनः कथंभूता । संवरप्रचुरा जलयहुला मुनिजनगोचरा च तापसपक्षिसहिता च । केव । काननश्रीरिव वनलक्ष्मीरिव । यथा काननश्रीः संवरप्रचुरा शृङ्गतरुसहितचतुष्पदजीववहुला आश्रयनिरोधमहिता, मुनिजनानां दिग्म्वराणां गोचरा च भवति । पुनः कथंभूता । लक्ष्मणानुगता सारसपङ्क्तिरहिता रामानन्दिता च रामाणां स्त्रीणां आनन्दकारिणी च । केव । सीतेव जनकतनयेव । यथा सीता लक्ष्मणेन सौमित्रिणा अनुगता, रामानन्दिता रामेण दशरथनन्दनेन आह्वयिता च भवति । पुनः कथंभूता । धृतराष्ट्रावसाना धृतराष्ट्रा हंसा अवसानयोरुभयतटयोर्यस्याः सा जातव्यासाधिष्ठाना च जातमुत्पन्नं व्यासस्य विस्तारस्य अधिष्ठानं मूलं यस्याः सा तथा च । केव । भारतकथेव भरतो नाम कौरवपाण्डवानां पूर्वजः कश्चित् तस्यापत्यानि भारताः कौरवपाण्डवास्तेषां कथेव पुराणसदृशी । यथा भारतकथा धृतराष्ट्रावसाना धृतराष्ट्रो नाम दुर्योधनपिता तस्य अवसानं मरणं यस्यां कथायां सा धृतराष्ट्रावसाना जातमुत्पन्नं व्यासेन सत्यवतीपुत्रेण अधिष्ठानं पीठवन्धो यस्याः सा जातव्यासाधिष्ठाना च भवति । पुनः कथंभूता । कान्तावलोकना कान्तं मनोहरं अवलोकनं यस्याः सा प्रसाधितवलि-
 संताना च प्रसाधितो वलिसंतानः पूजासमूहो यस्यां सा तथा च । केव । आस्फूर्जितमूर्तिरिव इन्दुमूर्तिरिव । यथा आस्फूर्जितमूर्तिः कान्तानां सुन्दरीणां अवलोकनसहिता, प्रसाधितवलि-
 संताना च प्रसाधितो वशीकृतो वलेर्दानवविशेषस्य संतानो यथा सा तथा च भवति ।

साना च, सुधासुष्टिरिव कुमुदावहा विहितदेवमहा च, विपणिवीथिरिव
सौगन्धिकवसथा प्राद्वकमठपत्रिसनाथा च, सकमलकल्लोलकल्लसामिपेक
तोपितोपान्ताध्रमाध्रमविप्रा सिप्रा नाम नदी ।

यत्र मद्योन्मुत्तमराजकुलकापिनीचरणचारचलद्विकचकञ्जकिञ्जल्कपुञ्जपि-
स्तरतरङ्गम्, अस्वर्गवर्षावर्षाधाटपेटकपर्यटनलुण्ठ्यमानपुटकिनीपुटपटलान्त-

पुन कथंभूता । कुमुदावहा कुमुदानि श्वेतोत्पलानि आवहति यतो सा विहितदेवमहा च
विन्म पमिन्मो हिता विहिता, देवानां नृपानां मह उत्तमोयसां सा देवमहा, विहिता
वाद्यौ देवमहा च विहितदेवमहा च । 'कर्मधारे च संगे तु पुनद्यावो विधीयते' इति वि
हिताशब्दस्य पुनद्याव । केव । सुधासुष्टिरिव । यथा सुधासुष्टिरिवसुष्टिः कुमुदावहा चै
पुष्टिर्वा मुदमात्रवति मुदं करोति तथा, विहितदेवमहा च विहित उत्पादितो देवानां
मह पूजा वसां सा तथा च भवति । देवपूजात्यागाद्यै कलं विस्मेक्यते तदेतत्त्वाद ।
पुन कथंभूता । सौगन्धिकवसथा सौगन्धिकानां रत्नकमलानां कञ्जरानां च आवसथ
निवासो यस्यां सा तथा प्राद्वकमठपत्रिसनाथा च प्राद्व मकरादय कमठा कच्छया
पत्रिण पत्रिणसौ सनाथा सहिता च । केव । विपणिवीथिरिव हस्तवलीव । यथा विपणिवी
थि सौगन्धिकानां सुगन्धिकस्तुपण्यानां आवसथ स्थाने यस्यां विपणिवीथौ सा तथा,
प्राद्वक्य सुगन्धतैलमदिकमका मठपत्रयो यद्वसां तै सनाथा सहिता च भवति । पुन
कथंभूता । सकमलकल्लोलकल्लसामिपेकतोपितोपान्ताध्रमाध्रमविप्रा सकमलकल्लेसा पुष्पसं-
मुत्तरङ्गास्त एव कल्लसा धरास्तेषाममिपेकेन सेचनेन तोपिता इयं प्रापिता उपान्ताध्र
माध्रवा नदीसमीपयुद्धे आभिता सिप्रा प्राद्वणा यथा सा तथोक्ता सिप्रा नाम नदी ॥

यत्र यस्यां सिप्रायां नगराजमानिबहैर्नगरवीसमूहे अलम्ब्यहावसरेषु पय पानीयं उत्क-
लिक्कमिसोदयं उत्कलिक्कमिस्तरङ्गी कुन्ता आविसोदयंअनच्छेदयं क्रियते विधीयते । कथं
भूतं पय । सुकाफलद्विचय सौक्तिकपूर्णसहसामिव आविसोदयं अनच्छे क्रियते । दि
मिव । मिरहिणीहृदयमिव निप्रसरणपुरेणीविषमिव । यथा मिरहिणीहृदयमुत्कलिक्कमिस्तरङ्गा-
भिराभिस्तेषमनच्छे भवति । पुन कथंभूतम् । मद्योन्मुत्तमराजकुलकापिनीचरणचारचलद्विक-
चकञ्जकिञ्जल्कपुञ्जपिस्तरतरङ्गम् मद्योन्मुत्ता मद्यमागता या मरालकुलकापिन्मो हंसमार्गीया
सा चरणवारे पादचेष्टितं यजन्ति प्रचलन्ति यानि विक्रान्ति विक्रितानि कञ्जानि कमलानि
तेषां किञ्जल्कपुञ्जः केसरगमूहस्तेन पिञ्जरा पीतरक्षात्तरङ्गा कञ्जोस्य यस्यपयसस्तप्तबोक्षम् ।
पुन कथंभूतम् । अस्वर्गवर्षावर्षाधाटपेटकपर्यटनलुण्ठ्यमानपुटकिनीपुटपटलान्तरङ्गम् अस्वर्गो
दीर्घतरो गर्भो येषां ते अस्वर्गवर्षास्ते च ते वर्षापाटा सारसास्तेषां पेटका समूहतास्य पर्यटनेन
संवरयेन लुण्ठ्यमानानां पुटकिनीनां कमलिनीनां पुटपटलानां पुटसमूहानामन्तरङ्गं मय्यो यत्र

रङ्गम्, उत्तरलतरतरत्कारण्डोच्चण्डतुण्डकाण्डखण्ड्यमानखरदण्डदोल्ल-
सत्कल्लोलम्, अनेकमल्लिकाक्षकुटुम्बिनीकदम्बचुम्ब्यमानजम्बालजालजटि-
लजलदेवतादोलम्, अनवरतरतिकलहमोदमेदुरमिथुनचरपतङ्गपक्षचापलो-
च्छलच्छीकरासारसिच्यमानतीरतरुनिकरम्, अन्योन्यापघनघनाघट्टकुपित-
कुम्भीरभयभ्राम्यत्कुम्भकुहूत्कारमुखरम्, आवाचाटवकोटचेष्टितचकित-
कमलमूलनिलीयमानपोताधानम्, अम्बुरुहकुहरविहरदवहारविघ्नितवैखान-
सकुसुमोज्जनविधानम्, उदीर्णदर्पदीवितुमुलकलिकोलाहलावलोकमूकम्-

तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । उत्तरलतरतरत्कारण्डोच्चण्डतुण्डकाण्डखण्ड्यमानखरदण्ड-
दोल्लसत्कल्लोलम् उत्तरलतराक्षपलतरा तरन्त उन्मृजन्तो ये कारण्डाः चक्रवाकास्तेषामुच्च-
ण्डानि मुखानि तान्येव काण्डा वाणास्तैः खण्ड्यमानानि कर्तमानानि यानि खरदण्डदलानि
कमलपत्राणि तैः सह उल्लसन्त उच्छलन्तः कल्लोला यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् ।
अनेकमल्लिकाक्षकुटुम्बिनीकदम्बचुम्ब्यमानजम्बालजालजटिलजलदेवतादोलम् अनेके व-
हवो ये मल्लिकाक्षाः हंसविशेषास्तेषां कुटुम्बिन्यो हंसीविशेषास्तासां कदम्बानि समूहास्तै-
श्चुम्ब्यमानानि मुखैः स्पृश्यमानानि यानि जम्बालजालानि सैवलसमूहाः तैर्जटिलाः कर्चुरा
जलदेवतानां दोलाः प्रेक्षा यत्र तत्तथोक्तम् । उक्तं च—‘रक्तैर्वक्त्रैः सचरणै राजहंसा
विभावयेत् । श्यामलैर्मल्लिकाक्षास्तु धार्तराष्ट्राः सितैर्तरैः ॥’ पुनः कथंभूतम् । अनवरतरति-
कलहमोदमेदुरमिथुनचरपतङ्गपक्षचापलोच्छलच्छीकरासारसिच्यमानतीरतरुनिकरम् अन-
वरतं निरन्तरं योऽसौ रतिकलहः रतियुद्धं तेन मोदो हर्षस्तेन मेदुराः सन्नेहा ये मिथुन-
चरपतङ्गाः चक्रवाकपक्षिणस्तेषां पक्षचापलेन पत्रचपलत्वेनोच्छलन्त उत्पतन्तो ये शी-
कराः जलकणसमूहास्तैः सिच्यमाना आर्द्राक्रियमाणास्तीरतरुनिकरास्तटवृक्षसमूहा यत्र
तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । अन्योन्यापघनघनाघट्टकुपितकुम्भीरभयभ्राम्यत्कुम्भकुहू-
त्कारमुखरम् अन्योन्यानां परस्परानां ये अपघनाः शरीराणि तेषां घनाघट्टो निविडम-
टभेदकस्तेन कुपिता ये कुम्भीरा नकास्तेषां भयान् भ्राम्यन्त उद्गीयमाना ये ककुभा वा-
लकुङ्कुटास्तेषां कुहूत्कारैरव्यक्तगर्जैर्मुखरं वाचालम् । पुनः कथंभूतम् । अवाचाटवकोटचेष्टि-
तचकितकमलमूलनिलीयमानपोताधानम् अवाचाट्य मौनिनः ये वकोटा वकास्तेषां चे-
ष्टितैः व्यापारैः चकितानि भीतानि कमलमूले निलीयमानानि पद्ममूलेषु प्रविशन्ति
पोताधानानि क्षुद्रमत्स्यसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । अम्बुरुहकुहरविहरदवहा
रविघ्नितवैखानसकुसुमोज्जनविधानम् अम्बुरुहाणां कुहरेषु विहरन्तः पर्यटन्तो ये अवहारा
जलव्यालाः । ग्राहा इत्यर्थः । तैर्विघ्नितमन्तरायं प्राप्तं वैखानसानां तापसानां कुसुमोज्जनवि-
धानं कमलादिचुण्टनविधानं यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । उदीर्णदर्पदीवितुमुलकलिको-
लाहलावलोकमूकमूककलोकम् उदीर्णदर्पा उत्कटमदा ये दीवयः जलसर्पास्तेषां तुमुलो रौद्रो

ककलोकम्, उन्मत्तमकरकरास्फालनोत्ताललहरिकोत्तालितारविन्दकन्दरद्र-
वन्मकरन्दविन्दुचन्द्रकायचयचट्टलवधरीकमेवकवीचिकानीकम्, उद्दामो-
दकद्विपदशनदृश्यमानमृणालिनीसकलसारप्रसरम्, अतुच्छकच्छपाच्छोटमू-
र्छत्पाटीनपृष्ठपीठील्लठदुद्गण्डटिण्डीरपिण्डशिसिण्डिततटिनीनिकटकर्करम्,
उपान्तसैकतोत्थोलवालीविहारवाचालवारलम्, अदूरबकुजकुञ्जकुलायक्री-
डत्कुररकूनितावहलम्, अमृतस्रोत इव सुसस्पर्शावदातम्, आमलक-
शिलातलमिव स्वच्छकलम्, इन्दुमणिनि स्वन्दनमिव सुमगावलोकनम्,

योऽसौ कसिर्बुद्धं तस्य कोत्साहस्य कसकलसदस्य अवलोकनेन दर्शनेन मूकवाप्रहिता
मूककम्बोद मङ्गलसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । उन्मत्तमकरकरास्फालनो
त्ताललहरिकोत्तालितारविन्दकन्दरद्रवन्मकरन्दविन्दुचन्द्रकायचयचट्टलवधरीकमेवकवीचि-
कानीकम् उन्मत्ता उत्कर्षेण मर्द प्राप्ता ये मकरा जलहस्तिनस्तेषां करानां मुण्डावधानां
आस्थान्मेनेन उत्तम उल्लुका वेगवस्रो या लहरिका वीचवस्त्रामिदतालितानि कम्पितानि
वानि अरविन्दानि तेषां कन्दौर्ग्य कोशेभ्यो ब्रह्मन्तो निर्गच्छन्तो ये मकरन्दविन्दवस्तेषां
चन्द्रमणि

-- --

--

लहरीसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । उद्दामोदकद्विपदशनदृश्यमानमृ-
णालिनीसकलसारप्रसरम् उद्दामा उत्सव्य ये उवकट्टिपा जलहस्तिनस्तेषां दशनैर्दृश्य-
मानावधौमाणा मृणालिनीनां पद्मिनीनां सकला समग्रा अभ्यग्रा सारप्रसरा कन्दवित्तारा
यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । अतुच्छकच्छपाच्छोटमूर्छत्पाटीनपृष्ठपीठील्लठदुद्गण्डटि-
ण्डीरपिण्डशिसिण्डिततटिनीनिकटकर्करम् अतुच्छा बृहता महान्तो गण्डशैलसरसा ये
कच्छपास्तेषां जलच्छोदेन आस्थान्मेनेन मूर्छन्तः संदीप्यमाना कृष्णन्तो ये पाटीना सह-
स्रदंष्ट्रा मत्स्यास्तेषां प्रसृतं पृष्ठं पृष्ठपीठी तत्र सृजन्तो ये उद्गणा प्रबन्धा टिण्डीरपिण्डा-
फेनराधवस्यै शिखण्डिता मुकुटवन्तः कृता तटिनीनां नदीनां निकटेषु उभयकूलसमीपेषु
ककरा पयतइस्ता वेग पयसा तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । उपान्तसैकतोत्थोलवालीवि-
हारवाचालवारलम् उपान्तेषु समीपेषु वानि सैकतानि विक्रतामयानि द्वीपानि पुलिनानि
तेषु उन्नोत्त स्येज वास्यो मह्यस्यायु विहारेण पर्यटनेन वाचासा धन्दवस्यो वारता
ईसमार्था यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । अदूरबकुजकुञ्जकुलायक्रीडत्कुररकूनिताव-
हलम् अदूरे जाता अदूरवा निकटवर्तिनो ये कुजा वृक्षास्तेषां कुत्रेषु ये कुलम्बा पक्षि-
पहा मासकास्तेषु वीहन्तो ये कुररा उत्क्रोशपक्षिणस्तेषां कूत्रितैरप्यक्षपक्षितैर्बहलं
प्रचुरम् । पुन कथंभूतम् । मुखसाधावदातम् मुखसर्पेण सौख्योत्पादकसर्पेण
अवदातमुज्ज्वलम् । किमिव । अमृतस्रोत इव पीयूषप्रवाह इव । पुन कथंभूतम् ।
स्वच्छकलम् स्वच्छा कला कायो यस्य तत्तथोक्तम् । किमिव । आमलकशिलातलमिव ।

अव्ययं ज्योतिरिव जनितजगत्प्रणयम्, अलकवल्लरीतरङ्गभङ्गिभि-
र्वदनारविन्दामोददुर्दिनैर्भुजलतावानीरसंततिभिः कुचकोकमिथुनमनोहरै-
र्वलिवञ्जुलवल्लीविलासिभिर्नाभिमण्डलावर्तोदात्तैर्नितम्बपुलिनस्थलश्लाघिभि-
रूरुकरिमकरकराभोगहृदयंगमैः पादनखमयूखफेनस्फीतैः प्रतिनदीप्रवा-
हैरिव नगराङ्गनानिवहैर्जलक्रीडावसरेषु विरहिणीहृदयमिवोत्कलिकावि-
लोदयं क्रियते मुक्ताफलद्रुतिचयः पयः । अपि च ।

करिमकरमुखोद्गीर्णं यस्यामर्णः पुनः पतद्भाति ।

सुरमिथुनकलहविगलितमुक्ताफलभूषणभ्रान्ति ॥

पुनः कथंभूतम् । सुभगावलोकनम् सुभग प्रीतिजनकं अवलोकनं यस्य पयसस्तत्तथोक्तम् ।
किमिव । इन्दुमणिनिःस्यन्दनमिव चन्द्रकान्तमणिद्रव इव । पुनः कथंभूतम् । जनित-
जगत्प्रणयम् उत्पादितसकललोकप्रीतिकम् । किमिव । अव्ययं ज्योतिरिव केवलज्ञानमिव ।
कथंभूतैर्नगराङ्गनानिवहैः । प्रतिनदीप्रवाहैरिव अपरनदीपरैरिव । पुनः कथंभूतैः । नदीधर्म-
विशिष्टानि विशेषणान्याह—अलकवल्लरीतरङ्गभङ्गिभिः अलकवल्लर्यस्तरङ्गभङ्गः कल्लोलरचना
येषु नगराङ्गनानिवहेषु ते तथा तैः । पुनः कथंभूतैः । वदनारविन्दामोददुर्दिनैः वदनान्ये-
वारविन्दानि तेषामामोदेन परिमलेन दुर्दिनाश्छन्नास्ते तथा तैः । पुनः कथंभूतैः । भुजलता-
वानीरसंततिभिः भुजलता बाहुवल्लयस्ता एव वानीरसंततयो वेतससमूहा येषु ते तथा
तैः । पुनः कथंभूतैः । कुचकोकमिथुनमनोहरैः कुचा एव कोकमिथुनानि चक्रवाकयुगलानि
तैर्मनोहरा मनोरञ्जनचतुरास्ते तथा तैः । पुनः कथंभूतैः । वलिवञ्जुलवल्लीविलासिभिः
वल्लयः उदररेखास्ता एव वञ्जुलवल्लयो लताविशेषास्ताभिर्विलसन्त्युद्गसन्तीत्येवंशीला
वलिवञ्जुलवल्लीविलासिनस्तैः । पुनः कथंभूतैः । नाभिमण्डलावर्तोदात्तैः नाभिमण्डलान्येव
आवर्ता भूषास्तैरुदात्ता मनोहरास्ते तथा तैः । पुनः कथंभूतैः । नितम्बपुलिनस्थलश्ला-
घिभिः नितम्बाः स्त्रीकटीपश्चाद्भागास्त एव पुलिनस्थलानि जले क्रमेणोत्थितं द्वीपं
पुलिनं प्रशस्तानि पुलिनानि पुलिनस्थलानि तेषां श्लाघा प्रशंसा विद्यते येषां ते तथा तैः ।
पुनः कथंभूतैः । ऊरुकरिमकरकराभोगहृदयंगमैः ऊरवः सक्थीनि त एव करिमकरकरा-
भोगा जलहस्तिजलग्राह्युण्डादण्डविस्तारास्तैर्हृदयंगमा मनोहरास्ते तथा तैः । पुनः कथं-
भूतैः । पादनखमयूखफेनस्फीतैः पादनखमयूखा एव फेना डिण्डीरपिण्डास्तैः स्फीता
प्रचुरास्ते तथा तैः ॥

अपि च तथा च । करीत्यादि । यस्यां सिप्रायां नयामर्णो जलं करिमकरमुखो-
द्गीर्णं जलहस्तिनक्रमुखैरुद्गीर्णं उद्रापितम् । पुनः पुनरपि आकाशात् अधः पतत् भाति
शोभते । कीदृश भाति । सुरमिथुनकलहविगलितमुक्ताफलभूषणभ्रान्ति सुराणां मिथुनानि

जलदेवीकरयन्त्रैरुपरिष्ठाप्य चारि विसिद्धम् ।
 दुर्वर्णदण्डदीप्तिं दधाति विपदातपत्रस्य ॥
 पद्मचरणचलितजलरुहमकरन्दस्यन्दबिन्दुकन्दलितम् ।
 यस्या पाव श्रवयति शुश्रूणमतिं पौरलोकस्य ॥
 चपलकलहसवालकपरिप्लुत पदपदोऽम्बुजे माति ।
 यस्या धर्ममयादिष पलायमानोऽघसघात ॥
 मध्यमशुलभ्यमशुकरकुलमाण्ड पुण्डरीकमुद्गण्डम् ।
 हरति हरिन्मणिकलशां सितातपत्रधियं यत्र ॥
 उद्गतमकरन्दरसं सिताम्बुजं यत्र मोदमन्यरितम् ।
 उपरिचलधूलिधूसरवलयच्छन्नच्छविं ह्रुपति ॥

श्रीपुरुषसुक्तानि तेषां कलहो मैयुन(१)ष्टस्तेन विगलितान्यधःपतितानि यानि मुखाफल-
 भूषणानि तेषां भ्रान्ति सादृश्यं यत्र तत्तत्तच्छब्दम् । उपमासंस्कारः ॥

जलदेवीत्यादि । यत्र यस्यां जलदेवीकरयन्त्रं कृत्वा उपरिष्ठाप्य आकाशे विसिद्धं
 विद्यैव चारि जलं विपदातपत्रस्य दुर्वर्णदण्डदीप्तिं दधाति रुच्यमयदण्डघोमां भरति ।
 रुच्योपमासंस्कारः ॥

पद्मचरणेत्यादि । यस्यां सिन्धुपात्रा पावो जलं पौरलोकस्य शुश्रूणमतिं कुङ्कुमद्रव-
 लोभ्यमभिषर्पं श्रवयति धिबिलयति । तत्पद्मचरणमिति विशेषणमाह—कर्मभूतं पापं ।
 पद्मचरणचलितजलरुहमकरन्दस्यन्दबिन्दुकन्दलितं पद्मचरणा भ्रमरां तैः चलितानि कम्पि-
 तानि यानि जलरुहानि कमलानि तेषां मकरन्दस्यन्दबिन्दवः पुष्परसक्षरजपलैः क-
 न्दलितं निमित्तम् । हेतुसंस्कारः ॥

चपलेत्यादि । यस्यां सिन्धुपात्रां अम्बुजे कमले पदपदो भ्रमरो भाति शोभते ।
 कर्मभूतो भाति । चपलसंघात इव पापसमूह इव । किं कुर्मोऽयं जलसंघात इव भाति ।
 धर्ममयात् पलायमानो नश्यत् । पदपदं कर्मभूतं । चपलकलहसवालकपरिप्लुतं चपल्ये
 योऽङ्गी कलहसवालकः कलहसंघिगुल्यस्य मुखेन परिप्लुत उपप्लुतः । प्रतिवस्तुपमासंस्कारः ॥

मध्येत्यादि । यत्र यस्यां पुण्डरीकं श्वेतकमलं कर्मभूतं सितातपत्रधियं हरति विर-
 त्करोति । कर्मभूतां सितातपत्रधियम् । हरिन्मणिकलशां हरिन्मणेरश्मयभरत्नस्य कमलं
 कुम्भो यस्यां सा तथा ताम् । पुष्परसक्षरजपलैः कर्मभूतं पुण्डरीकम् । मध्यम-
 शुलभ्यमशुकरकुलमाण्डं मध्यमशुलभ्यो मकरन्दक्षयत्रे योऽङ्गी मशुकरो भ्रमरस्यस्य
 कुलं जातिरस्य भाण्डमाधारः । पुनः कर्मभूतम् । उद्गण्डं जलनिर्गतम् ॥

उद्गतेत्यादि । यत्र यस्यां सिन्धुपात्रां यथा सिताम्बुजं श्वेतकमलं उपरिचलधूलिधूसर

संपन्नपुरच्छायं तलदेशे यत्र राजते वारि ।

उन्मीलितभुजगजगत्सुरलोकालोकदर्पणद्युति च ॥

ईशानशीर्षोचितविभ्रमाणि वैखानसावासनिरन्तराणि ।

नीराणि यस्याः सुरशेखराणि सरिद्वारावारिमनोहराणि ॥

देवार्चनासङ्गविधौ जनानां यस्यां प्रसूनाञ्जलिगन्धलुब्धः ।

विनिर्गलत्पूर्वभवाघसङ्घः समन्ततो भाति मधुव्रतौघः ॥

यस्याः प्रवाहः सरितः प्रकामं वलिप्रसूनप्रकराभिरामः ।

रत्नोत्करापूरितसत्रवृत्तेर्महाध्वजस्येव तनोति कान्तिम् ॥

धवलच्छत्रच्छविं द्युपति उपरितनभागे चला चपला या धूली रजः तथा धूसरं ईपत्पा-
ण्डुरं धवलमुज्ज्वलं यच्छत्र तस्य छविः शोभा तां द्युपति स्पृशति । 'द्युपतिस्पृशसंस्थः
शतुदादौ वर्तते ।' कथंभूतं सिताम्बुजम् । उद्गतमकरन्दरजः उद्गतमुज्ज्वलितमुपरिगतं
वा मकरन्देन पुष्परसेनोपलक्षितं रजः परागो यत्र सिताम्बुजे तत्तथोक्तम् । पुनः
कथंभूतम् । मोदमन्थरितं मोदेन परिमलभारेण मन्थरितं नम्रीभूतम् । हेतूपमालकारः ॥

संपन्नेत्यादि । यत्र यस्यां तलदेशे अधःप्रदेशे नगरस्याधोभागे वारिराजते । कथंभूत
वारि । सपन्नपुरच्छायं प्रतिविम्बितोज्जयिनीनगरप्रतिविम्बम् । पुनः कथंभूतम् । उन्मीलित-
भुजगजगत् उन्मीलितनागलोको यत्र वारिणि तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । सुरलोका-
लोकदर्पणद्युति सुरलोकस्य स्वर्गलोकस्य मध्यगता आलोकभूतास्य आलोकाय विलोकनाय
दर्पणस्य आदर्शस्य द्युतिः शोभा यस्य वारिणस्तत्तथोक्तम् । स्वर्गनगरदर्शनदर्पणसदृश-
मित्यर्थः । हेतूपमालकारः ॥

ईशानेत्यादि । यस्याः सिप्राया नीराणि । कथंभूतानि । सरिद्वारावारिमनोहराणि
गङ्गानदीजलसदृशानि । पुनः कथंभूतानि । ईशानशीर्षोचितविभ्रमाणि ईशानो महादेव-
स्तस्य शीर्षस्तस्मिन् उचितविभ्रमाणि योग्यशोभानि । पुनः कथंभूतानि । वैखानसावास-
निरन्तराणि वैखानसानां तापसानामावासैर्गृहैः निरन्तराणि अविच्छिन्नानि । पुनः कथं-
भूतानि । सुरशेखराणि सुराणां शेखराणि मुकुटानि । मस्तकेषु धारणीयानीत्यर्थः ॥

देवार्चनेत्यादि । यस्यां नद्यां मधुव्रतौघो भाति । कथम् । समन्ततः सर्वत्र । कथंभूतो
मधुव्रतौघः । देवार्चनासङ्गविधौ देवपूजावसरविधाने जनानां प्रसूनाञ्जलिगन्धलुब्धः पुष्पा-
ञ्जलिगन्धलम्पटः । पुनः कथंभूतः । विनिर्गलत्पूर्वभवाघसङ्घः विनिर्गलन् विनिर्गच्छन्
पूर्वभवानां जन्मान्तराणां अधसङ्घः पापसमूह इव । उपमालंकारः ॥

यस्या इत्यादि । यस्याः सरितः प्रवाहः प्रकामं महाध्वजस्य इन्द्रध्वजस्य यज्ञविशे-

चिळीचिमनिरीक्षणा सितसरोजहासोत्थणा

कलकणितवारलाविलसदावलीमेखला ।

उपान्तपुलिनाननोच्छ्रितवीचिनादानुगा

मन पुरजनस्य या हरति कामिनीवापगा ॥

तस्या प्रमादमालवीजलकेलिसरस्या सरितो जलक्रीडोत्तालजलदेवता-

पस्य अन्ति घोमां मनोसि । कथंमूतं प्रवाहं । अक्षिप्रसूतप्रकरामिराम बस्यै
पूजार्थं अग्निं प्रसूतानि तेषां प्रकृते अभिरामो मनोहर । कथंमूतस्य महत्त्वमस्य । एतौ
त्करापूर्वितसङ्गते रज्जोत्करापुरिता सङ्गस्य पृष्ठस्य दृष्टिर्वेन स तथा तस्य । उक्तं च—
'जिनपूजाया मेदा पञ्च भवन्ति । सत्र निस्समह, कथंमूतम्, कथंमूतम्, आयाहिक्कम्,
ऐन्द्रप्पज इति । सत्र निस्समह निजएहाव गन्धपुष्पासतादीनि जिनपृष्ठाय निवेदने
यैस्यैसात्म्यं च कृत्वा प्रामक्षेत्रादीनां शासनवानं मुनिजनपूजनं च निस्समह, मुकुटजट्टे
क्रियमाणा पूजा महामह । सर्वतोमप्रभवमुमुखमिति कथ्यते । कथंमूतम् अर्थिनं प्रार्थि
तानर्थं संतर्प्य कथंमूर्तिभिः क्रियमाणो महः कथंमूतम् उच्यते । आयाहिक्कं आपाहक-
तिरुपस्थानमासेषु मुख्येषु अष्टाङ्गा पूर्णिमापर्यन्तं अपनपूजादिकं क्रियमाणं आयाहि
कमुच्यते । ऐन्द्रप्पज इन्द्राग्निः क्रियमाणो महः समवसरणादी ऐन्द्रप्पज उच्यते ।
इत्यन्तार्त्तधर ॥

चिळीचिमेत्यादि । या आपया सिप्रमदी पुरजनस्य मनो हरति चोरयति । केव ।
कामिनीव बस्येव । कथंमूतम् आपगा । चिळीचिमनिरीक्षणा

। पुनः कथंमूतम् । सितसरोजहासोत्थणा

। पुनः कथंमूतम् । कलकणितवारलाविलसदावलीमेखला कलं मधुरं
कणितं शब्दितं वासां तां कलकणितवासां तां वारला इति मार्यासां विलसन्ती उल्ल-
सङ्गी या आबद्धी भेति' शैव मेखला कठिमेखला यस्या सा तयोक्ता । वेद्यापि कठि
मेखलासङ्किता मयति । पुनः कथंमूतम् । उपान्तपुलिनाननोच्छ्रितवीचिनादानुगा उपान्तेषु
समीपेषु वस्तुजिन तोयमध्ये बाह्यद्वीपे सदेवानने तत्रोच्छ्रिता उत्पत्तिता या वीचयो
बह्यस्तासां भावेन दृष्टेन अनुपगच्छति यलति या सा तयोक्ता । वेद्यापि उल्लसन्ती
गीतादिकं करोति । सुम्बिणीछन्दः । उपमार्त्तधर ॥

अहो मारदत्त महाराज, तस्या सरित सिप्रायाः मया संबन्धिनि महाहृदे अयाधज
त्मघये पुनरहं यशोभरं पृथुरोमा मत्स्यं सममूर्धं संजातोऽस्मि । कथंमूतावालास्या । प्रमा
दमाल्मवीजलकेलिसरस्या प्रमादेन अलसतया मालवीनां मासबैरोद्रवतीनां जलकेत्यर्थं
पतञ्जीश्वरं सरसी महासरोवरं तस्या । कथंमूते महाहृदे । जलक्रीडोत्तालजलदेवता-

हस्तोदस्तसलिलासारधारासहस्रसंपादितानेकगगनतलशतह्रदे महाह्रदे व्य-
तिक्रम्य तं पृषतपर्यायोदन्तमसरालशयालुप्रमाणदेहः पुनरहमहो महाराज,
रोहिताक्षनामा पृथुरोमा समभूवम् । यस्मिञ्जलक्रीडारते

कूलंकषा ममृतनौ मयि स्यादुन्ममकाये प्रतनुप्रवाहा ।

स्थिते तिरश्चीनतया च सिन्धुः सा सेतुबन्धश्रियमादधाति ॥

सापि मदीयाम्बा कृतकृष्णपन्नगतनुत्यागात्तत्रैव शिशुमारतया जन्मा-
सादयामास ।

एकदा नु तस्यामेव सीकरासारतारकितसकलहरिति सरिति निदाघ-
दाहदारुणरसेषु शुचिसमाशाखादिवसेषु

हस्तोदस्तसलिलासारधारासहस्रसंपादितानेकगगनतलशतह्रदे जलक्रीडायामुत्ताला या जल-
देवतास्तासां हस्तोदस्त ऊर्ध्वं क्षिप्तो योऽसौ सलिलासारो जलसमूहस्तस्य धाराभिः संपा-
दिता उत्पादिता अनेका च गगनतले शतह्रदा विद्युतो यस्मिन् महाह्रदे स तथा त-
स्मिन् । किं कृत्वा अहं पृथुरोमा समभूवम् । त पूर्वीकं पृषतपर्यायोदन्तं सहेलकपर्याय-
वार्ता व्यतिक्रम्य । अहं सहेलको मृत्वा पृथुरोमा संजात इत्यर्थः । कथंभूतः पृथुरोमा । अस-
रालशयालुप्रमाणदेहः असरालो महान् योऽसौ शयालुरजगरस्तेन प्रमाणस्तत्सदृशो देहो
यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः पृथुरोमा । रोहिताक्षनामा रोहिताक्ष इति नाम
यस्य स तथा । मुचुकुन्दपुष्पसदृशरक्तश्वेतशरीर इत्यर्थः । यस्मिन् रोहिताक्षे जलक्री-
डारते सति ।

कूलंकषेत्यादि । सा सिन्धुः सिन्धु नदी मयि रोहिताक्षे पृथुरोमि ममृतनौ सति
कूलंकषा तटमुद्रुजा स्याद्भवेत् । मयि उन्ममकाये सति वहिरुच्छलिते सति प्रतनुप्रवाहा
अल्पपूरा स्यात् । मयि तिरश्चीनतया तिर्यक्त्वेन स्थिते सति सेतुबन्धश्रियं सेतुबन्धशोभां
आदधात्याचरति । दीपकालंकारः, अतिशयश्च ॥

सापि पूर्वोक्ता मदीयाम्बा चन्द्रमतिः कृतकृष्णपन्नगतनुत्यागात् कालसपर्यायं परिहृत्य
तत्रैव सिन्धुयां महारुद्रे शिशुमारतया शिशुमारत्वेन रौद्रजलचरजन्मा जन्म भवान्तरं
आसादयामास प्राप्तवती ।

एकदा एकस्मिन्नवसरे नु पुनः शुचिसमाशाखादिवसेषु ज्येष्ठमासदिनेषु तस्यामेव
सरिति सिन्धुयां नद्यां पुराङ्गना नगरस्त्रियः क्रीडन्ति स्म क्रीडां चक्रुः । कथंभूतायां तस्यां
सरिति । सीकरासारतारकितसकलहरिति सीकरासारैरुच्छलितजलकणसमूहैस्तारकिताः
संजाततारकाः सकला अपि हरितो दिशो यया सा तथा तस्याः । कथंभूतेषु शुचिमास-
दिवसेषु । निदाघदाहदारुणरसेषु निदाघदाहेन धर्मसंतापेन दारुणो रसः सप्तमो रसो येषु

अश्वत्कर्णवतसकाः सरलितप्रान्तप्रलम्बालकाः

शीर्यत्कञ्जललोचनाः परिगलद्रुण्डस्थलीचन्दनाः ।

उत्कम्पस्वनमण्डलाः प्रविलसल्लीलाकाबाहाकुला

क्रीदन्ति स पुराङ्गना प्रियतमैरासेव्यमाना इव ॥

तत्रैवावसरेऽपहृक्षीणासोमसामनिद्रोत्रेकेणातुच्छपुच्छाच्छोटनोच्छलद-

विच्छिन्नच्छटस्वच्छसलिलफलोल्कल्पितनलदेवतानिकेतकेतुमालेन निम-
निरवधिप्रभावप्रारम्भैर्मध्यमानपयस्यां कलक्षीमिव केनाविलावर्तमण्डलां

ते तथोच्यस्तेषु । 'ज्येष्ठे ह्युद्विग्नचित्तवयम् । आपादे' इत्यमरकोपे वर्तते । पञ्चिककारेण
मिनदेवनाम्नाचार्येण ह्युविचन्दनेन ज्येष्ठे एव व्याख्यातः । तदभिप्रायेण अल्पभिरपि ह्युवि-
ज्येष्ठेन ज्येष्ठ एवोक्तः । एवंमिव निरावरीद्रक्तं ज्येष्ठ एव वर्तते, न त्वापादे । उपसंक्रान्ति
मासत्वात् । उक्तं च ब्राह्मणशास्त्रे—'गोमासे गोमवाक्यन्ते योरसे गगनं गते । योपदं
योरसं दत्त्वा गोसहस्रफलं भजेत् ॥' इति ।

कर्मभूताः पुराङ्गनाः । अद्ययदिति । अश्वत्कर्णवतसकाः प्रश्रयन्ति जलवेगेन
अथ पतन्ति कर्णानां अवतंसकानि कर्मपूरायासां तादृशोक्ताः । पुनः कर्मभूताः ।
सरलितप्रान्तप्रलम्बालकाः सरलिता अवशीभूता ग्राम्तेषु प्रलम्बा दीर्घा अलकाः केशा
यासां तादृशोक्ताः । पुनः कर्मभूताः । शीर्यत्कञ्जललोचनाः शीर्यत् गच्छत् कञ्जलं
मल्यङ्गनं येषां तानि शीर्यत्कञ्जलानि तत्सरलानि लोचनानि यासां तादृशोक्ताः । पुनः
कर्मभूताः । परिगलद्रुण्डस्थलीचन्दनाः परि समन्तात् गच्छन्ति पण्डस्थलीनां प्रशस्त
कपोलानां चन्दनानि विछेपनरचना यासां तादृशोक्ताः । पुनः कर्मभूताः । उत्क-
म्पस्वनमण्डलाः उत्कम्पानि उद्विग्नानि सोह्लासानि स्वनमण्डलानि कुचमण्डलां यासां
तादृशोक्ताः । पुनः कर्मभूताः । प्रविलसल्लीलाकाबाहाकुल्याः प्रविलसन्ती शोभमाना
लीला यासां ताः प्रविलसल्लीला अवज्रबाहा कमलबाह्वा मुखास्तास्ताभिराकुल्या अनवस्थिताः ।
पुनः कर्मभूताः । प्रियतमैर्निजबाह्वनैरासेव्यमाना इव मुखास्तीक्ष्णानि मुद्रयमाना इव । यथा
प्रियतमैरासेव्यमाना भङ्गना अद्यवदवतंसा सरलकेशा विसरत्कञ्जललोचनाः चन्दनपत्रद-
लीहिता अपमस्वनमण्डना मुखद्वारा इव भवन्ति । उपमासंस्कारः ॥

तत्रैवावसरे पुराङ्गनाः श्रीवासमये तेन शुक्लीसूनुना शिष्टयारीमुत्तेन ताम्रमयराङ्गनासु
मन्ये यशोमतिमहाराजमहादेव्या कुसुमावल्या संवन्धित्वेन कुञ्जलिङ्गदासी मदनम-
धरिण्य भाना अग्रहि जगदे । गृहीता इत्यर्थः । कर्मभूतेन शुक्लीसूनुना । अपहृक्षीणा-
सोमसामनिद्रोत्रेकेण अपहृक्षीणां भगवतां सोमेन भेषजवस्त्रेण क्षाम क्षीणः । उर्वीम
इत्यर्थः । निद्राणां प्रसीक्याः स्तूपस्य उत्रेक आधिपत्यं यस्य ॥ तथा तेन । पुनः कर्मभूतेन ।
अनुच्छपुच्छच्छोटनोच्छलदविच्छिन्नच्छटस्वच्छसलिलफलोल्कल्पितनलदेवतानिकेतकेतु-

कूलवन्तीं कुर्वता प्रतिक्षणसंधुक्ष्यमाणक्षुदाशुशुक्षणिक्षपितकुक्षिकक्षेण नीरे-
चरत्यक्षपक्षभक्षणाक्षिप्तक्षणेनेव शूलाक्षपतिना तेन चुलुकीसूनुना मां ग्र-
हीतुं प्रत्यावृत्तेन तासु जलकेलीसक्तस्वान्तासु मध्ये यशोमतिमहाराजमहा-
देव्याः कुञ्चलिका मदनमञ्जरिका नामाग्राहि ।

ततस्तद्वृत्तान्ताकर्णनकुपितमतिः स महीपतिराहूयादिदेश सकलजल-
व्यालविलोपनाय वैवस्वतसैन्यसंनिभं सत्वरं संचरद्भीवरनिकरम् । ते च
कैवर्तास्तदादेशादुत्तरलतरोत्तानकराचरितक्ष्वेलिताः सत्वरं लगुडगलजाल-

मालेन अतुच्छं प्रचुरं यत् पुच्छाच्छोटनं पुच्छस्य आस्फालनं तेनोच्छलत् ऊर्ध्वं गच्छत्
अविच्छिन्नच्छट अरुण्डधारं स्वच्छं निभेलं यत् सलिलं जलं तस्य कण्ठैः कल्पिता
रचिता जलदेवतानां जलाधिष्ठातृणां देवतानां निकेते गृहे केतुमाला सेतुज्ज्वला पङ्क्तिर्धनं
चुलुकीसूनुना स तथोक्तस्तेन । चुलुकीसूनुना किं कुर्वता सता कुञ्चलिका अग्राहि ।
कूलवन्तीं नदीं फेनाविलावर्तमण्डलं फेनैः डिण्डीरपिण्डीराविलं व्याप्तं आवर्तमण्डलं भ्रम-
णसमूहं यस्याः कूलिन्याः सा तथा तां कुर्वता विदधता । कूलवन्तीं कामिव । कलशीमिव
दधिमन्थिनीव । कथंभूतां कलशीम् । निजनिरवधिप्रधावप्रारम्भः निजो योऽसौ निरवधिप्र-
धाव आमर्यादभूतवेगवद्गतित्तस्य प्रारम्भः राभस्यैः मथ्यमानपयस्यां मथ्यमानं विलो-
ज्यमान पयस्य दधि यस्याः सा मथ्यमानपयस्या ताम् । पुनः कथंभूतेन चुलुकीसूनुना ।
प्रतिक्षणसंधुक्ष्यमाणक्षुदाशुशुक्षणिक्षपितकुक्षिकक्षेण क्षण क्षणं प्रति प्रतिक्षणं संधुक्ष्य-
माणः संदीप्यमानो योऽसौ क्षुदाशुशुक्षणिर्वुभुक्षाग्निस्तेन क्षपित पीडितं कुक्षिकक्षं उदरवनं
यस्य स तथा तेन । पुनः कथंभूतेन । नीरेचरत्यक्षपक्षभक्षणाक्षिप्तक्षणेन नीरेचरा म-
त्स्यास्तेषां(?)लक्षः समस्तोऽपि योऽसौ पक्षः पितृमातृपुत्रादिपरिग्रहस्तस्य भक्षणे आक्षिप्तः
प्रारब्धः क्षणोऽवसरो येन स तथा तेन । केनेव । शूलाक्षपतिनेव यमेनेव । कथंभूतेन । मां
रोहिताक्षं मत्स्य यशोधरं चरं ग्रहीतुं गृहीत्वा भक्षितुं प्रत्यावृत्तेन व्याघ्रुतितेन । कथंभूतासु
तासु पुराङ्गनासु । जलकेलीसक्तस्वान्तासु.....विचितानि यासां
तास्तथोक्तास्तासु ॥

ततस्तदनन्तरं तद्वृत्तान्ताकर्णनकुपितमतिः मदनमञ्जरिकाग्रहणश्रवणकुद्बुद्धिः स
महीपतिः यशोमतिमहाराजः सत्वरं संचरद्भीवरनिकरं संमुखमागच्छन्मत्स्यवेधिसमूहं
आहूय आकार्य सकलजलव्यालविलोपनाय सर्वजलदुष्टग्रहविनाशाय आदिदेश आदेशं
दत्तवान् आदिष्टवान् । कथंभूतं संचरद्भीवरनिकरम् । वैवस्वतसैन्यसंनिभं यमकटकसदृशम् ।
ते च कैवर्ताः संचरद्भीवरा तदादेशात् यशोमतिमहाराजस्यादेशात् तां प्रतिद्धां तरङ्गिणीं
सिप्रानदीं सत्वरं अवतेरुः अवतरन्ति स्म । कथंभूताः कैवर्ताः । उत्तरलतरोत्तानकराच-
रितक्ष्वेलिताः उत्तरलतरा वेगवत्तरा उत्ताना अनधोमुखा ये करा हस्ततलास्तैराचरि-

व्यग्रपाणयस्त्रीतर्पतुवरतरङ्गतरण्डवेडिकोदुपसंपन्नपरिकरास्तां तरन्निणीम-
वतेरु ।

उड्डीनाण्डजडिम्ममाकुलभवशालीकिनीकानन

कूलोच्चालनिळान्तरालचलनगलानलगार्दामकम् ।

प्राय पङ्क्तिगतगर्वरमिच्छहैलेयेयाळ मुहु

स्तत्स्रोत कलुपीचभूष विवशप्राह विगाहत्तत ॥

पुनरहमहमिकया तत्सरित्स्रोतसि तेषु विहितसकलचलचरग्रहणोपायेषु
तस्य चोलूकेयस्य यमदण्डाकोटिकुटिल पपात गलनाळे गल । तत्सगमान्मम

तानि कृतानि ह्वंसितानि आस्फोटितानि वरिधयैस्ते तथोक्ता । पुन कथंभूता ।
उगुडगलजालस्यप्रपाणम उगुडं लङ्कटदण्ड गलस्य मरम्यवेधनसोदकण्टक, पातं च
आनय्य स्मृङ्गलजालानि तेषु व्यग्र व्याकृता पाणयो येषां ते तथोक्ता । पुन कथ
भूता । तर्पतर्पतुवरतरङ्गतरण्डवेडिकोदुपसंपन्नपरिकरा तरीध नौका, तर्पय तृणमयथो
टक, तुवरतरङ्गय वैधिकफलतरणोपाय तरण्डय फलकम्, वेडिकय च धुरनौका, उडु
पय परितारनाका चमावनभातं संपन्न परिपूर्ण परिकरा परिवारो येषां ते तथोक्ता ॥

उड्डीनाण्डजेष्यादि । तत्तलदनन्तरं स्रोत सिप्रानदीचलपूर कलुपीचभूष अनच्छं
संजातम् । कथंभूतं स्रोत । उड्डीनाण्डजडिम्मम् उड्डीय यगने स्थिता अण्डजानां पक्षीणां
डिम्मा वासक्य यस्मिन् तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । आकुलभवशालीकिनीकाननम्
व्याकुलं भवन् कम्पमानं भवन् नापीकिनीनां पयिनीनां काननं यत्र तत्तथोक्तम् । पुन
कथंभूतम् । कूलोच्चालनिळान्तरालचलनगलानलगार्दामकं कूलबोडमथोदुपसंपन्नोदुपसंपन्न
उत्सुका विलान्तरालेषु विलम्बयेषु यत्नेन मगना निभमोक्षमा अस्मदानां जालसंपादां
अमय वासका यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथंभूतम् । प्रायपङ्क्तिगतगर्वरमिच्छहैलेयेयाळं
प्रायो बाहुव्येन पङ्क्ति सङ्गमा य गतास्तेषां मध्ये ये सर्वग मङ्गिपाळी निम्नत
एकश्रीमबन्तो र्देववासा कट्टयधिस्रबो यत्र तथोक्तम् । कथं कलुपीचभूष । मुहुर्वीर
वारम् । पुन कथंभूतं स्रोत । विवशप्राह विवशा परवशा प्राह मकरादयो यत्र तत्
थोक्तम् । स्यात् किं कुर्यत् । मियाहन् सिळोहम् । अतिजयासकार ॥

पुन पुनरपि नदीप्रवाहे अवागाहनालननं अहमहमिकया परसरार्द्धधरेण तत्सरि
स्रोतसि तत्रदीप्रवाहे तेषु कथंतेषु विहितो रचित सफलानां जलचराणां मकरादीनां
ग्रहणस्य उपायो यैरत तथोक्तास्तेषु तस्य तस्य चोलूकेयस्य तुल्यदीपुग्रस्य सिन्धुमा-
रस्य घटनाटं गल साहचण्टक, पपात पतित । कथंभूतो गल । यमदण्डाकोटिकु-
टिल यमस्य दण्ड दाटा तस्या कोटिरयं तद्वन् कुटिलो गल । तत्सगमात् सिन्धुमार

चोपरि भ्रमदकालचक्रकरालं जालम् । पुनरस्मद्द्रष्टृणानन्दितमनोभिस्सैर्मत्स्य-
वेधिभिरानीतं मां तं च स महीपतिरवलोक्य पितृसंतर्पणार्थं द्विजसमा-
जसन्नरसवतीकाराय समर्पयामास । तत्र च तदुपयोगमात्रतया प्रत्यहमु-
त्कृत्यमानकार्यैकदेशः

अहं पिता पूर्वभवेऽस्य राज्ञः पितामही चाम्बुचरोऽयमासीत् ।

इयं व्यवस्था ननु नाविदानीमस्मत्सुखार्थं च विधिः किलैषः ॥

इति विचिन्तयन्स चाहं च कथंकथमपि जीवितमत्यजाव ।

पुनरहो धर्मधनंजय, तामेव समस्ताद्भुतजननीमुज्जयिनीं निकषा-
तमताजिनजेणाजीवनोटजाकुले चम्बूलवदरीकरीरप्रायक्षुपाक्षिप्तपर्यन्तस्थले
कङ्काहिनामके ग्रामधामके स जलज्यालो महत्युरभ्रसंदर्भे छगली बभूव । अहं
संगमान् समोपरि च जालं पपातेत्येवम् । कथंभूतं जालम् । भ्रमदकालचक्रकरालं भ्रमत्
भ्रमण कुर्वन् यत् अकालचक्र अप्रस्तावे यमचक्रं तद्वत् करालं रादम् । पुनः पुनरपि
अस्मद्द्रष्टृणानन्दितमनोभिरन्याकं स्वीकरणेन हृष्टचित्तैः प्रसिद्धैर्मन्यवेधिभिः कर्तव्यैरानीतं
मां यशोधरवरं रोहिताक्षं मत्स्यं च तं चन्द्रमतिचरं शिशुमारं अवलोक्य सः यशोमति-
महाराजनामा महीपतिः पितृसंतर्पणार्थं द्विजसमाजसन्नरसवतीकाराय समर्पयामास तापि-
तवान् । द्विजसमाज इति ब्राह्मणसमूहस्य सन्नरसवतीकाराय । ब्राह्मणरूपकारायेत्यर्थः (?) ।
नमर्पयामास ॥

हे राजन् मारदत्त महाराज, स च शिशुमारोऽहं च रोहिताक्षमत्स्यः कथंकथमपि
महता कष्टेन जीवितं अत्यजाव त्यक्तवन्तां । अहं च किं कुर्वन् । इतीदृशं विचिन्तयन्
पर्यालोचयन् । कथंभूतोऽहम् । तत्र ब्राह्मणसन्नगालायां तदुपयोगमात्रतया ब्राह्मणभोजनमा-
त्रतया प्रत्यहं दिनं दिनं प्रति उत्कृत्यमानः उत्पाद्यमानद्वेष्ट्यमानः कार्यकदेशः सन् ।
नित्यं प्रतिद्वेष्ट्यमानः कार्यकदेशः नृतेति संवन्धः इति केचित् ॥

अहमित्यादि । अस्य राज्ञः यशोमतिमहाराजस्य पूर्वभवे अहं पिता वर्ते । अयमम्बुचरः
शिशुमारश्च पितामही पितृमाता आसीन् । इदानीं ननु निश्चयेन इयं ईदृशी व्यवस्था ना
आवयोरिदानीं वर्तते । किलैत्यर्था । एष विधिः कर्तव्यता ब्राह्मणभोजनेन अस्मत्सुखा-
र्थमस्मत्प्राणनार्थं च वर्तते । जाल्यलंकारः ॥

पुनः पुनरपि अहो धर्मधनंजय धर्मेण धनुषा धनजय अर्जुन । महाराजपक्षे धर्म एव
धनं धर्मधनं तेन जयति तज्जयति वा स्वीकरोतीति धर्मधनजयस्तस्य संबोधनं क्रियते—
हे धर्मधनंजय धर्मधनोपार्जक, ता पूर्वोक्तामेव उज्जयिनीं निकषा । उज्जयिनीनगर्याः समीप
इत्यर्थः । कङ्काहिनामके कङ्काहिरिति नाम यस्य एवंविधे ग्रामधामके ग्रामस्थाने स पूर्वोक्तो
जलज्यालश्चन्द्रमतिचरः शिशुमारः महती बृहती छगली अजा बभूव । कथंभूतां उज्जयिनीम् ।
समस्ताद्भुतजननीं अनेकाश्चर्योत्पत्तिस्थानम् । कथंभूते कङ्काहिनामके । तमताजिनजेणाजी-

च तत्रैव छगलः । पुनरावयोर्व्यतिक्रान्ते वर्करभाववृत्तान्ते जातस्मरस्मय-
स्थामेवाहमवामतिक्रामभस्विलोरणक्षोमक्षुमितचित्तेनाविकटाधिपतिनातीव-
तीक्ष्णविषाणविनिर्मितमर्मप्रहार सौम्यघातुपातानन्तरमेव प्रेतमाद्यमनुसर-
न्त्यभूरिवात्मनात्मानमुत्पादयामास । अभूव चातिक्रान्तेषु कतिचिद्विप-
क्षेषु प्राप्तप्रसवावसर ।

अत्रान्तरे स यक्षोमतिकुमार पापद्विप्रवृद्धमनस्कारस्वत्फलमिहैव
जन्मनि दर्शयन्निव विकूरितनिखिलराजलक्ष्मीचिह्न कूटशाल्मलितरू-

बनोटशकुले तमतं कर्णमियमाकारणम्, अविनयेन कर्मपट्टणम्, छद्ममाजीवनं उद्ग-
रणाभ्यवसायो येषां ते तमताविनयेणाजीवनास्तेषां उटजानि घृष्टानि शैरकुक्षं व्याप्तं त-
मताविनयेनजीवनोत्पन्नकुक्षं तस्मिन् । पुनः कर्ममूले कदाहिनामके । बम्बूलवद्रीकरीर-
प्रायस्तुपाक्षिप्तपर्यन्तस्थले बम्बूलाद्य किङ्किनीतरवः, वदयंथ गोटावृष्टा, करीर गूढपत्र-
वृष्टा । उक्तं च—'करीरं वक्षपत्रं च शाकपुष्पं मृदुप्रसम् । प्रन्विषी तीक्ष्णसारं ॥ बन्ध-
कीपण्डकम् ॥' से प्रायेण तुपायः स्रुष्टुसाण्यमप्राप्ति वैराक्ष्यं वेष्टितं पर्यन्तस्मर-
णस्य तत्तत्तत्तत् तस्मिन् । छमसी कस्मिन् बम्बू । उरप्रसंघर्मे मेवसमूहे । अहं च
यद्योवर रोहिताक्षमत्स्यस्तत्रैव कदाहिनामके उरप्रसंघर्मे छयब्जेडम्बम् । अर्थवशा-
द्विमक्षिपरिणाम उत्तमैकवचन प्रथमोत्तमसमानक्रियापदत्वात् । पुनः पुनरपि आ-
वयोत्तमक्षीछयल्लप्यावयो वर्करभाववृत्तान्ते छिद्युमारच्छगलं प्रपद्य कृके व्यतिक्रान्ते सति
अतस्मरस्मयोऽहं उत्पन्नकन्दपर्वकदम्ब सन् तामेव जन्ममतिक्रान्तीनां छगली अह-
व्यतिक्रमन् अमिषच्छन् उद्गीयमानः सन् भस्विलोरणक्षोमक्षुमितचित्तेन अविज्ञाय-
ते उरवाद्य मेपास्तेषां क्षोभेण चक्षनेन क्षुमितं क्षेत्रं प्राप्तं विष्टं यस्य स तथा तेन ईद-
गिषेन अविच्छादिपतिना अविना मेपाणां कटः कटकः समूहस्तस्य अधिपतिः ज्ञानी
तेन मेपसमूहस्थानिना कर्ममूलेन अतीवतीक्ष्णविषाणविनिर्मितमर्मप्रहार अतीव अ-
तिक्षयेव तीक्ष्णे सुक्ष्ममे विषाणे शब्दे ताम्नां विनिर्मितं मर्मप्रहारो जीवस्थावनिदुरघात-
एवंगुणविशिष्टोऽहं सौम्यघातुपातानन्तरमेव शृङ्खलराजमन्तरमेव प्रेतमाद्यं मरणं अनु-
सरन् प्राप्तुवन् सर्वभूरिव प्रहोष आत्मना आत्मानमुत्पादयामास । तस्मामेव अहं
यद्योवरच्छगल पुनरपि द्वितीय बारं छगलो भूत्वा गर्भे स्थित इत्यर्थः । न केवत्तं
गर्भे स्थित कतिचिद्विपक्षेषु कतिचिन्मासेषु अतिक्रान्तेषु सस्य प्राप्तप्रसवावसर लब्धज-
न्मसमवयव अहं अभूवं अवयवम् ॥

अत्रान्तरे अस्मिन्नवसरे मम जन्मप्राप्तिसमये स यक्षोमतिकुमारः कुतुसावक्षी-
महादेवीछन्त भृगुमार्ग आशेटकर्म निषकम निर्गतः । कर्ममूलो यक्षोमतिकुमारः ।
पापद्विप्रवृद्धमनस्कारः पापद्वौ आशेटकर्मिणां प्रवृद्धो मगस्कारवितामोमो यस्य स

ह्रस्वनवन्धनैरिव लताप्रतानैर्गाढोद्ग्रन्थितमौलिर्नरकान्धकारकालकार्दमि-
कांशुकाधिकृतकायकपरिकरः श्वभ्राटवीप्रवेशदण्डकसकाण्डकोदण्डोच्चण्ड-
दोर्दण्डमण्डलः कीनाशपाशाकारवागुरोत्तंसितांसः प्रादुर्भवदुरन्तपातक-
पातपिशुनैरिव श्वगणिभिः समाचरितपुर.प्रचारः कृतान्तानीकभीकरैरनणु-
कोणोत्कृणितपाणिभिः किरातैः परिवृतः पतिरिव सकलसत्त्वसंवाधसाधि-
तमतिः

तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । विदूरितनिखिलराजलक्ष्मीचिह्नः विदूरितानि निखिलानि
राजलक्ष्मीचिह्नानि छत्रचामरध्वजादीनि येन स तथोक्तः । यशोमतिकुमारः किं कुर्वन् ।
इहैव जन्मनि अस्मिन्नेव भवे तत्फलं आखेटफलं दर्शयन्निव लोकानां निशामयन्निव ।
आखेटकक्रियाकारकः पुमान् भविष्यद्रवे राजलक्ष्मीचिह्नच्युतो भवतीति अस्मिन्नेव
भवे दर्शयन्निव । पुनः कथंभूतः । लताप्रतानैः वल्लीसमूहैर्गाढमतिशयेनोद्ग्रन्थितः ऊर्ध्वं
वद्धो मौलिर्मस्तकं येन स तथोक्तः । कथंभूतैर्लताप्रतानैः । कूटशातमलितरुह्रस्वनवन्धनै-
रिव । पुनः कथंभूतः । नरकान्धकारकालकार्दमिकाशुकाधिकृतकायकपरिकरः नरकान्ध-
कारवत् कालं कार्दमिक कर्दमेण रक्तम् । कृष्णवर्णमित्यर्थः । अशुक वत् तेन अधिकृतो
नियुक्तः कायकपरिकरः शरीरवेपो यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । श्वभ्राटवी-
प्रवेशदण्डकसकाण्डकोदण्डोच्चण्डदोर्दण्डमण्डलः श्वभ्रो नरकः सः अटवी वेदम्वरं
तस्य प्रवेशाय तत्सवरणाय दण्डकः क्षुद्रमार्गस्तत्पदं सकाण्डं वाणसहितं कोदण्डं
धनुस्तत्रोच्चण्डं प्रकर्षेण प्रचण्डं दोर्दण्डमण्डलं यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । कीनाश-
पाशाकारवागुरोत्तंसितांसः कीनाशन्य यमस्य पाशो बन्धनं तस्याकारस्तदुपमा यस्याः
सा कीनाशपाशाकारा सा चासौ वागुरा मृगबन्धनी तथा उत्तंसितां मुकुटितां अंसां
भुजशिखरे यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । श्वगणिभिः कुर्कुराणां स्वामिभिः समा-
चरितः सम्यगनुष्ठितः पुरःप्रचारो अग्रेसरत्वं येन स समाचरितपुर.प्रचारः । कथंभूतः
श्वगणिभिः । प्रादुर्भवदुरन्तपातकपातपिशुनैः प्रादुर्भवत् प्रकटीभवत् यत् दुरन्तं दुष्टस्व-
भावं पातकं तस्य पात आगमनं तस्य पिशुनैरिव । पुनः कथंभूतः । किरातैः परिवृतः ।
कथंभूतैः । कृतान्तानीकभीकरैः कृतान्तानीकवत् यममन्यवद्भयानकैः । पुनः कथंभूतैः ।
अनणुकोणोत्कृणितपाणिभिः अनणुर्महती कोणा दण्डं तेन उत्कृणिताः संकुचिताः पाणयो
येषां ते तथा तैः । पुनः कथंभूतः । सकलसत्त्वसंवाधसाधितमतिः सकलसत्त्वानां सर्व-
जीवानां संवाधे सम्यग्लोटेन साधिता स्वीकृता मतिर्येन स तथोक्तः । क इव । पतिरिव
मृतक इव । किं कृत्वा पूर्वं मृगयार्थं निश्चक्राम । इतीदृशं नीतिं नीतिशास्त्रमधीतामपि
अवमत्य अनादृत्य । इतीति किम् ।

‘स्तेनद्विपद्विपव्यालुध्वापदप्रभवं भयम् ।

धर्मधर्मविरामश्च मृगयायां महीपते ॥’

इति नीतिमधीतामप्यवमत्य मृगयार्थं निश्चक्राम । प्रविवेश च वनदेवता-
विनिवेदिततदागमनमिव प्रशान्तसमस्तसत्त्वसंचार कान्तारम् । स्वस्तुविल-
ञ्चछान्तरालविहारिणां प्राणिनामद्यापि चित्रगुप्तेनापरिमृष्टमानत्वादनासा-
दितर्हिस कोपाश्रुणान्तरेरपाङ्गप्रसरे स्वामर्षदेवतायाः शोषितोपहारमिव
विकिरस्तस्य छगलाविकैलकसनायस्य यूयस्य मध्येन प्रत्यावर्तमानस्त्रिर्यग्गति

स्तेनेति । महीपतेनेरेन्द्रस्य मृगयायां भयमुत्पद्यते । कथंभूतं भयम् । स्तेनद्विपद्विप
व्यालुध्वापदप्रभवं स्तेनाद्यौरा , द्विपन्तश्च रात्रश्च विपश्च हाहाहूहम् , व्यालश्च सर्पा ,
श्वापदाश्च सिंहव्याघ्रादयः , तेभ्यः प्रभवमुत्पन्नम् । न केवलं महीपतेमृगयायां भयं भवति,
किं तु धर्मधर्मविरामश्च भवति । धर्मश्च मुक्तम् , धर्मश्च पूजादानोपपादादितल्लभः , धर्मधर्मौ
तयोर्विरामो विनाशः धर्मधर्मविरामः । कश्चर उक्तसमुच्चयार्थः । तेन स्त्रीलभः प्रजा-
विस्त्रेपादिकं च लभ्यते ॥

न केवलं मृगयार्थं निश्चक्राम, किं तु कान्तारं दुर्गमं बर्त्य प्रविवेश च प्रविष्टवाच ।
कथंभूतं कान्तारम् । प्रशान्तसमस्तसत्त्वसंचारं प्रशान्त उपशान्तः समस्तसत्त्वानां मृग-
दिग्दीवानां संचारं प्रवेशो यत्र कान्तारे तत्तद्योक्तम् । तदागमे सति सर्वे मृगादयो जीवाः
पक्ष्याचक्रिरे इत्यर्थः । पुनः कथंभूतम् । उत्प्रेक्ष्यते—वनदेवताविनिवेदिततदागमनमिव
वनदेवतामिर्विनिवेदित कथितं तदागमनं यत्र कान्तारे तद्वनदेवताविनिवेदिततदागमनम् ।
कान्तारप्रवेद्यानन्तरं किं कृतवानिच्छाह—तां मदीयां मा । ई मन्मासृचरीमजामासृष्टे बल-
नायं (!) निर्बिभेद विदारितवान् । केवलं मदीयां मातरं च उपसर्गं च निर्बिभेदः । कथंभूतं
सन् निर्बिभेदः । अनासादितर्हिस अश्रुतर्हिसाकर्मकः । अलम्पश्रुतादिक इत्यर्थः । कस्माद-
नासादितर्हिस । स्वस्तुविलञ्चछान्तरालविहारिणां स्वस्तुविहारिणः , विलविहारिणः , अल-
विहारिणो मरसादयः अन्तरालविहारिणः पारापतम्यबलवत्कृद्वा , स्वस्तुविलञ्चछान्तराल-
विहारिणस्तेषां तयोक्तानां प्राणिनां जीवानां अद्यापि वर्तमानकालेऽपि चित्रगुप्तेन
यमश्चरस्येन मरिमृष्टमामत्वात् गतायुष्कृतारहितत्वात् । अलम्पश्रुत इत्यर्थः । चित्र-
गुप्तादयोऽमी यमस्य आलपटलिकाः । यद्योमतिक्रुमारः किं कुर्यन् । कोपाश्रुणान्तरे-
भ्येन रक्षमर्ष्य अपाङ्गप्रसरेर्त्तवनशान्तवित्तारैः कटाक्षरक्षतेभ्योमि स्वामर्षदेवताया
निजभ्येदेवताया शोषितोपहारं दधिरपूजां विकिरमिव विक्षिपयति । किं कुर्यात् । तस्य
पूर्वोक्तस्य यूयस्य छगलसमूहस्य मध्येन कृत्वा अन्तरेण विधाय प्रत्यावर्तमानं पथाश्राधु-
रन् । कथंभूतस्य यूयस्य । छगलविकैलकसनायस्य छगलस्य छयस्य , अग्निनां मेघाणां
समूह आसिक्कम् , ऐलस्यनां गारुडकानां मूहच्छागानां समूहैर्यत्कं छगलाविकैलकानि ते

मार्गोल्लेखेन कपोलस्थलीचुम्बनोन्मुखपुङ्खेनायोमुखेन शरव्यीकृतवस्तवृन्दार-
रकस्तां मदीयां मातरं च निर्विभेद । तावता चापर्याप्तपरितोषः स्वयमेव तदुद-
रमवदारयत् । ददर्श च मामनलावलग्नशकलिनमिव विवर्तमानवपुषम् । आयु-
षः शेषत्वादविहितप्रमीतभावमवाप्तसमस्तसूपशास्त्राधिगमपाटवाय पौरोगवाय
पोषणार्थमर्पयत् । तदन्वहं गेह एव पोष्यमाणतनूनां छागलधेनूनां शून्यस्तनाव-
लेहलालोपदिग्धदेहस्तस्मिन्नेव रसवतीगृहे सकलरसप्रसाधनविधिव्यतिकराधि-
कविवेकेषु पाचकलोकेषु पिशितपाकोपदेशदानदुर्ललितहृदयामात्मदुष्कर्मो-

सनाथः सहितस्तस्य तथोक्तस्य । पुनः कथंभूतः । अयोमुखेन शरव्यीकृतवस्तवृन्दारकः...
..... । कथंभूतेन अयोमुखेन । तिर्यग्गतिमा-
गोल्लेखेन.....स तथा तेन । पुनः कथंभूतेन । कपो-
लस्थलीचुम्बनोन्मुखपुङ्खेन प्रशस्ता कपोलस्थली तस्याश्रुम्बनं मुखस्पर्शनं तस्मिन् उन्मुखः
संमुखीभूतः पुङ्खः पत्राग्रं यस्य स तथा तेन । स यशोमतिस्तावता छागलछगलीद्विखण्डी-
करणेन निर्भेदनेन अपर्याप्तपरितोषः परिपूर्णसतोपकरणार्थं स्वयमेव तदुदरं अजाकुक्षिं
अवदारयत् विदारयामास । न केवलमवदारयत्, विवर्तमानवपुषं कम्पमानशरीरं मां
यशोधरमजं ददर्श च दृष्ट्वांश्च । कथंभूत माम् । अनलावलग्नशकलिनमिव अङ्गारपुञ्जोपरि-
धृतमांममिव । न केवल मां ददर्श, पौरोगवाय अजपालाय पोषणार्थं प्रतिपालनार्थं
अर्पयच्च दत्त्वांश्च । उक्ता च पौरोगवस्य व्युत्पत्तिः—पुरोऽग्रे गोमासं जलं वा यस्याः सा
पुरागुस्तस्या अय पौरोगवः । सूपकार इत्यर्थः । कथंभूताय पौरोगवाय । अवाप्तसमस्तसूप-
शास्त्राधिगमपाटवाय अवाप्त प्राप्त समस्तसूपशास्त्रस्य सर्वपाकसिद्धान्तस्य अधिगमपाटवं
परिज्ञानपटुत्वं येन स तथोक्तस्तस्मै । कथंभूतं माम् । अविहितप्रमीतभावं अविर-
चितमृत्युम् । मा न मारितवानित्यर्थः । कस्मान्न मारितवान् । आयुषः शेषत्वात्
क्रियत् काल आयुरद्यापि वर्तते यस्मात् । तदनु तत्पश्चात् पौरोगवसमर्पणादनन्तरमहं
यशोधरच्छागो गेह एव राजमन्दिरे एव तस्मिन्नेव रसवतीगृहे महानसमन्दिरे कति-
चिन्निशान्नान् कतिचिन्मासान् अतिवाहयामास निर्गमितवान् । कथंभूतोऽहम् । पो-
ष्यमाणतनूनां वर्धमानशरीरिकाणां छागलधेनूनां छागलीनां शून्यस्तनावलेहलालोपदिग्ध-
देहः शून्यस्तनावलेहेन दुग्धरहितस्तनास्वादेनेन लालया सृणिकया सिंहिन्या उप-
दिग्धो लिप्तो देहो येन स तथोक्तः । किं कुर्वन् कतिचिन्मासान् अतिक्रान्तवान् ।
इति ईदृशं विचिन्तयन् । किं कृत्वा पूर्वं विचिन्तयन् । अमृतमतिमहादेवीं कथमपि
केनचित्प्रकारेणापि विदित्वा ज्ञात्वा । कथंभूताममृतमतिम् । पाचकलोकेषु रसायन-
पाचकसमूहेषु मध्ये पिशितपाकोपदेशदानदुर्ललितहृदयां पिशितस्य मांसस्य पाक-
स्तस्योपदेशदाने शिक्षादाने दुर्ललितमासक्तं हृदयं यस्याः सा तथोक्ता ताम् । कथंभूतेषु

दयात्तत्रैव मये सपञ्जसितश्वित्रगात्रीमनवरतदरद्देहद्रवास्वादासीदन्मन्दम-
क्षिकाक्षेपक्षोमपात्रीमतिपूतिपूयपिहितनासिकसविषसञ्चरत्परिवारां स्वकीयेन
दारिकाजनेन 'इय खलु हळे, पापकर्मा सकलदुराचारागारा अमृतमतिम-
हादेवी त निखिलमुवनमाननीयमनज्ञावतार यशोधरमहाराज गरलप्रयो-
गाष्ट्रान्तकीर्ति विधाय तत्फलैः संप्रति सजाता सकलकुष्ठाधिष्ठानम्' इति
द्वन्द्वमितस्ततो मन्त्रयमाणेन राजपरिजनलक्षिकासमाजेन च कृतभिक्षारप-
रम्परां कथमपि विटित्वा, कथं नाम

अलिकुलमिदं लूतातन्नुप्रतानविधूसर

मनसिबधनुर्जात मीर्यत्तनुस्यति पिञ्जनम् ।

पापकर्मकेषु । सकलरसप्रसाधनविधिव्यतिकराधिकविधेकेषु सकलाश्च ते रसा मनु-
राम्बद्धस्तिष्ठक्यायसवणमस्तथा आस्वादास्तेषां प्रसाधनविधिसस्य व्यतिकरे प्रपङ्गे
अभिघ्नेऽस्तिरिक्तो विधेकश्चातुर्ये येषां पापकर्मोक्त्या ते तथोक्तास्तेषु । पुनः कर्मभूताम्
मृतमतिम् । आत्मबुद्धमोक्षयात्तत्रैव मये संप्रसितश्वित्रगात्री आत्मन पापकर्मोदया
त्तत्रैव मये संपन्नं स्थितं श्वेतं श्वित्रं कुष्ठं गात्रे वासिरे बस्यां सा तथा ताम् । पुनः कर्म
भूताम् । अनवरतदरद्देहद्रवास्वादासीदन्मन्दमक्षिकाक्षेपक्षोमपात्रीम् अनवरतं ददन् विदा
यमाश्वे योऽसी देहस्य द्रवः पूयारिकं तस्य आस्वादाश्च आसीदन्त्य आगच्छन्त्यो मन्दा
प्रभुरा या मक्षिकास्तासां क्षेपे क्षोदे योऽसां क्षोम गद्यमोटनं तस्य पात्री भाजनं तां
तथोक्ताम् । पुनः कर्मभूताम् । अतिपूतिपूयपिहितनासिकसविषसञ्चरत्परिवारां अतिघयेन
पूतिपूयम्भं बन् पूयं मष्टरुधिरं तेन पिहिता नासिका येन सोऽस्तिपूतिपिहितनासिक
ईदृग्विष एविधे समीपे सञ्चरन् प्रविशन् परिवारो बस्यां सा ताम् । पुनः कर्मभूताम् ।
राजपरिजनलक्षिकासमाजैश्च मृपपरिवारवासीसमूहेन च चकारात् अन्येन च सोऽनेन इत्यमुना
प्रकारेण कृतभिक्षारपरम्परां विहिततिरस्कारधेयिम् । कर्मभूतेन राजपरिजनलक्षिकासमाजे
न । इतस्ततो यत्र तत्र द्वन्द्वं लीपुरुषपुग्मं मन्त्रयमाणेन आहूयता । इतीति क्रिम् । हळे सद्यि ।
उत्तिष्ठि बाक्यान्तधरेऽहमेपा अमृतमतिमहादेवी संप्रति सकलकुष्ठाधिष्ठानं अष्टावक्षकुष्ठको
ष्टागारं संजाता संजम्ब । केन । तत्फलैः पापफलैः । कर्मभूतेयम् । पापकर्मा पापिष्टा । पुनः
कर्मभूता । सकलदुराचारागारा सर्वबुद्धिसितमन्दिराया । किं कृत्वा पूर्वं कुष्ठाधिष्ठानं
जाता । तं यशोधरमहाराजं गरलप्रयोगात् शृष्टान्तकीर्ति विधाय मृतं कृत्वा । कर्मभूतं तम् ।
निखिलमुवनमाननीयं सर्वजगद्गन्दीयम् । पुनः कर्मभूतम् । अनज्ञावतारं कथमस्तरूपम् ।
म क्वचन राजपरिजनलक्षिकासमूहेन कृतभिक्षारपरम्परां च । अन्यम् स्वकीयेन दारिकाजनेन
च अमृतमतिमहादेवीदार्शित्यमूहेन च । इति निबन्धनम् कतिचिर्निबन्धनातिबाह्यामास
इत्यत्र इतीति क्रिम् । कथं केन प्रकारेण । नामेति संभाषणायाम् ।

अलिकुलमिति । इदमेतन् अलिकुलं केसकल्पः लूतातन्नुप्रतानविधूसरम् । कथम्

कुवलयवनं धत्ते दैन्यं दवाग्निसमाश्रयं

घुणदरभरभ्रस्यस्तम्भप्रभावमभूद्रपुः ॥

अथवा न चैतदाश्चर्यम् । यतः ।

स्वामिद्रोहः, स्त्रीवधो, बालहिंसा, विश्वस्तानां घातनं, लिङ्गभेदः, ।

प्रायेणैतत्पञ्चकं पातकानां कुर्यात्सद्यः प्राणिनः प्राप्तदुःखान् ॥

इति विचिन्तयन्कतिचित्रिंशद्वात्रानतिवाहयामास ।

इतश्च कलिङ्गविषयेषु महति महिषीसमुदये अहो स्वकीययशःकुसु-
मसौरभोन्मादितबुधमधुपसमाज महाराज,

रक्तप्रान्तविलोललोचनयुगः प्रोथप्रतिष्ठाननः

प्रोत्कूणाप्रविषाणभीषणवपुर्नीलाञ्जनान्द्रिप्रभः ।

भूदिति संबन्धः । लूतानां ऊर्णलताना मर्कटीना ये तन्तवो लालासूत्राणि तेषां प्रतानः
समूहस्तद्विधूसरं विरूपकमीपत्पाण्डुरम् । कथं जातमित्यर्थः । मनसिजधनुर्भूयुगलं पिञ्जनं
कर्पासविकारविखण्डनं कथं जातमभूत् । कथंभूतं पिञ्जनम् । जीर्यत्तनुस्थिति जीर्यन्ती
गतखण्डीभवन्ती तनोः कायस्य स्थितिः स्वरूपं यस्य तत्तथोक्तम् । इदं कुवलयवन
नेत्रयुगलं दैन्यं दीनत्वं शोभारहितत्वं धत्ते धरति । कथंभूतं दैन्यम् । दवाग्निसमाश्रयं
दावानलदग्धमिव । इदयत् इत्यर्थः । इदमेतद्रपुः शरीरं कथंमभूत् । घुणदरभरभ्रस्यस्त-
म्भप्रभावं घुणाः कीटकास्तेषां दरादिछिद्राणि तेषां भरः समूहस्तेन भ्रस्यन् अधः पतन्
योऽसौ स्तम्भः स्थूणास्तस्येव प्रभावः शोभा यस्य वपुस्तथोक्तम् ।

अथवा युक्तोऽयमर्थः । एतदाश्चर्यं न भवति । कुतः कारणात् । यतः ।

स्वामीति । एतदिदं पातकानां पञ्चकं प्राणिनो जीवान् सद्यस्तत्काल तस्मिन्नेव भवे
प्राप्तदुःखान् लब्धानेतान् कुर्यात् विदध्यात् । एतत् किम् । यतः स्वामिद्रोहो राजहत्या,
स्त्रीवधः, बालहिंसा, विश्वस्तानां घातनं दत्ताभयदानानां हननम्, लिङ्गभेदः शेषद्वेदनम् ।
कथम् । प्रायेण बहुलतया इति क्रियाकारकसंबन्धः ॥

अहो स्वकीययशःकुसुमसौरभोन्मादितबुधमधुपसमाज अहो मारदत्त महाराज, स्वकी-
ययशास्येव कुसुमानि तेषां सौरभेण सौगन्ध्येन उन्मादित उन्मत्तीकृतो हर्षं प्रापितो
बुधमधुपानां विद्वज्जनभ्रमराणां समाजः समूहो येन स तथोक्तस्तस्य सवोधनं क्रियते हे
तथोक्तं हे महाराजाधिराज । इतश्च एतस्मिन् प्रस्तावे कलिङ्गविषयेषु दन्तपुरोपलक्षितको-
टिशिलादेशेषु केचिदाहुः । महति महिषीसमुदये गर्वरीणा यूथमध्ये ।

रक्तेति । सा छागी चन्द्रमतिचरी अजा क्षुरप्रवाणेन खण्डिता सती मृत्वा पुनः
पुनरपि कासरो महिषः अभूद्रभूव । कथंभूतः कासरः । रक्तप्रान्तविलोललोचनयुगः
रक्तप्रान्तं लोहितपर्यन्तं विलोलं चपलं लोचनयुगं यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः ।

उत्कर्णं पृथुकम्बरो गुरुखुरं स्थूलत्रिकोर स्थल

सा मृत्वा कमनीयबालधिरभूच्छागी पुन कासरं ॥

पुनरसावशेषमहिषपरिषदतिष्ठायशरीरसनिवेश सार्धपार्थिवस्वीकारव-
शात्

मुखदुःखानुभवार्थं निजकर्मगलग्रहास्तुदुरोऽपि ।

बाष्ठावच्छप्रतिमिवज्जन्तुर्यमसमयमायासि ॥

यत्र मुखं वा दुःखं लिखितं निटिले यथास्य दैवेन ।

तत्रायाति प्राणी पाशाकृष्ट पतन्नीव ॥

प्रोषप्रतिष्ठानन प्रोषप्रतिष्ठं नासिक्कसमीपं आननं यस्य स तथा । पुन कथंभूत । प्रोत्कृ-
न्नाप्रविषाजमीपमवपुः प्रोत्कृन्नामे विषाणे शब्दे तान्मां मीपनं मयानकं वपुः शरीरं यस्य स
तथा । पुन कथंभूत । नीलस्रज्जनादिप्रम नीलस्रजिर्नीलपर्वतः, अज्जनादिरज्जनाज्ज, तद्वत्
प्रम्य अन्तियस्य स तयोक्कः । कृष्णवर्णं इत्यर्थः । पुन कथंभूत । उत्कर्णं ऊर्ध्वप्रबा-
पुन कथंभूत । पृथुकम्बरो विस्तीर्णधीव । पुन कथंभूत । गुरुखुर असपुशफः । पुन
कथंभूत । स्थूलत्रिकोरस्थल त्रिकं च पृथ्वसाधरप्रवैशः, उरस्थलं च अप्रतोभागा,
स्थले मांसले त्रिकोर स्थले यस्य स तथा । पुन कथंभूत । कमनीयबालधि कमनीयो
बालधि पुच्छे यस्य ॥ तथा । आस्युपमांश्वरः ॥

पुन पुनरपि अर्था अघर पूर्वोक्कचन्द्रमतिचरीमहिष सार्धपार्थिवस्वीकारवशात् सार्ध-
पार्थिव सार्धाधीणो नायकस्य स्वीकारवशात् कथवाधीनत्वात् । केनविद्विष्यत सार्ध
पार्थिवेन कीदृ इत्यर्थः । तद्वशात् । तां पद्ममसीमुज्जयिनीं पुरीं अनुप्राप्य पत्वा तस्यामेव
यस्यां वयां शिशुमारः पूर्वमभूतस्यामेवापगयां कथासेपतामवाप
कथंभूत कासर । असेपमहिषपरिषदतिष्ठायशरीरसनिवेशः

। इति ईरुं सुमाधितद्वयं सत्यतां नयन्निव सत्यार्थतां प्रापन्नमिव । इतीति किम् ।

मुखदुःखेत्यादि । जन्तुर्जीवो यमसमयं मृत्युप्राप्तने आवाति आगच्छति ।
किमयम् । मुखदुःखानुभवार्थं मुखं वा दुःखं वा तयोरनुभवार्थं भोगार्थम् । कथंभूतो
चन्तु । मुखदुरोऽपि अतिविप्रदुरोऽपि । कस्माद्यमप्राप्तनमायाति । निजकर्मफलप्रदात्
निजकर्मणा गते स्वीकृतात् । जन्तु किंचित् । यथा जाम्बवत्सम आनाये पतित तिग्मिर्न
रसो यमसमयं आवाति । उपमीव ॥

यत्रेत्यादि । प्राणी जीवस्तत्र तस्मिन् स्थाने आवास्यागच्छति । तत्र कुत्र । यत्र
तस्मिन् स्थाने सुखं वा दुःखं वा अव्य प्राप्तिनो निटिले सम्यगे दैवेन विपाप्रा यथा येन
प्रचारेण सिद्धितं विविमिषधीकृतम् । प्राप्ति क इव । पाशाकृष्ट पासेनातानित पतन्नीव
पक्षीव । उपमांश्वरः ॥

इति सत्यतां नयन्निव तां विलासिनीविलासहंसावतारसरसीमेकानसी-
मनुप्राप्य तस्यामेवोभयतीरावतीर्णतमालतरुपतितप्रसूनपरागपरवशवेगाया-
मापगायां प्रतिपन्नपयोवगाहविहरणः, अहिनकुलवज्जातिजनितामर्षोत्कर्षा-
न्धान्तःकरणः, यशोमतिमहाराजवाजिसंजनितदौर्जन्यप्रकरणः, तन्नृपति-
निर्दिष्टनैकटिकानीककरकीलितचतुश्चरणः, प्रस्फोटनस्फारमारुतस्फुरत्ख-
दिराङ्गारनिकरपूरितकरणः, समन्तादभीक्ष्णाशुशुक्ष्णिक्षतक्षिप्यमाणक्षारवा-
रिवर्षणः, कर्णकटुघोरारवरसनशल्यितपुरदेवताधिषणः, त्र्यूषणकषायोल्बणा-

कथंभूतामेकानसीम् । विलासिनीविलासहंसावतारसरसीं विलासिनीनां विलासहंसा भोग-
हंसास्तेपामवताराय अवतरणाय सरसीं महासरोवरसदृशीम् । कथंभूतायां आपगायाम् ।
उभयतीरावतीर्णतमालतरुपतितप्रसूनपरागपरवशवेगाया उभयतीरयोरवोक्तटे च अवती-
र्णा उत्तीर्णाः । स्थिता इत्यर्थः । ये तमालतरवः कालस्कन्धवृक्षास्तेभ्यः पतितः क्षरितो यः
प्रसूनपरागः पुष्परजस्तस्य परवशः पराधीनो वेगो रयो यस्याः सा तथोक्ता तस्या तथो-
क्त्याम् । कथंभूतः कासारः । प्रतिपन्नपयोवगाहस्य जलविलोडनस्य विहरणं पर्यटनं येन
स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । अहिनकुलवत् सर्पवन्धुवत् जातिजनितामर्षोत्कर्षा-
न्धान्तःकरणः जातिस्वभावेन जनित उत्पादितो योऽसावमर्षोत्कर्षः क्रोधोत्कृष्टता तेन
अन्धं अपश्यत् अन्तःकरणं मनो यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । यशोमतिमहाराज-
वाजिसंजनितदौर्जन्यप्रकरणः यशोमतिमहाराजस्य वाजिनः पट्वाहस्य संजनितं सम्यगु-
त्पादितं दौर्जन्यप्रकरणं मृत्युप्रस्तावो येन स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । तन्नृपतिनिर्दिष्टनै-
कटिकानीककरकीलितचतुश्चरणः तन्नृपतिना यशोमतिमहाराजेन निर्दिष्ट आदिष्टो यो-
ऽसौ नैकटिकानीकः किकरसमूहस्तस्य करैः कीलिताः कीलकशृङ्खलादिना निश्चलीकृता-
श्चतुश्चरणाः पादा यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । प्रस्फोटनस्फारमारुतस्फुरत्खदिरा-
ङ्गारनिकरपूरितकरणः प्रस्फोटनानां सूर्याणां ये स्फारमारुताः प्रचुरवायवस्तैः स्फुरन्तो
जाज्वल्यमाना ये खदिराङ्गारा वालपत्रकाष्ठान्निखण्डानि तेषां निकरैः पूरितानि आच्छा-
दितानि करणानि शरीरावयवा यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । समन्तादभीक्ष्णाशुशु-
क्ष्णिक्षतक्षिप्यमाणक्षारवारिवर्षणः समन्तात् सर्वतः अभीक्ष्णं निरन्तरं आशुशुक्ष्णेरग्नेः
क्षतेषु स्फुटितप्रहारेषु क्षिप्यमाणं प्रेयमाणं क्षारवारिवर्षणं लवणजलवर्षणं यस्मिन् स
तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । कर्णकटुघोरारवरसनशल्यितपुरदेवताधिषणः कर्णानां कटवः
स्फोटका घोरा रौद्रा ये आरवाः शब्दास्तेषां रसनेन आरटनेन शल्यिता दुःखीकृता
पुरदेवतानां धिषणा बुद्धिर्येन स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । त्र्यूषणकषायोल्ब-
णालन्दकोदकादानविनिरूढनिखिलगोर्वरगणः त्र्यूषणस्य शुण्ठीमरिचपिप्पलचूर्णस्य कषायः
क्वथितजलं तेनोल्बणमुत्कटं यत् अलन्दकोदकं अलन्दकः, मृत्तिकाकुण्डं तत्र घृतं

लन्दकोदकादानविनिरुद्धनिस्तिलगोर्धरगण , नरकदुःखवेदनादप्यसह्यया-
वेगमातङ्गसङ्गमनुभवभिरमददाहद्विपितविटप पादप इव कयाशेषतामवाप,
तथाहमपि तया जात्रलमक्षणक्षिप्तचित्तयामृतमतिमहादेव्या प्रत्यहवगद्ग-
गितीद्वोद्धानमध्यमटित्रीकृतैकचरणभरमाधिकरणां वक्षामसिधियम् ।

पुनरहो धर्मधौरेय, अस्ति सखिहैव रत्नाकरमेखलिम्यमरलोकोत्तम्भनस्त-
म्भेनेव मेरुपालकृतनामिमण्डले जम्बूलकमणि द्वीपे विजयार्थो नाम
पर्वत । यः

यदुदकं जलं तस्यादानं तृपाश्चस्तत्प्राप्त्य एव तेन निरुद्धो निगतः पश्चिमद्वारेण
निष्पन्नो निखिले गोर्धरपणो गोमबरारिष्यस्य कसारस्य स तथोक्तः । कसार
किं कुर्वन् । आतङ्गसङ्गं दुःखसङ्गतिमनुभवमुत्तमान् । कर्णभूतमातङ्गसङ्गम् । नरकदुःखं
वनादपि निरमासातर्पादनादपि असह्ययावेगेन असह्योऽसहनीयो न्यवावेगो दुःखवेगो
यस्य आतङ्गसङ्गस्य स तथा तं अनुभवन् । कसार क इव आतङ्गसङ्गमनुभवन् ।
पादप इव इव इव । कर्णभूतः पादपः । इरमबरारिष्यस्य विपितविटप इरमद्यो मेख-
लस्य दाहो ज्योतिः । रत्नागिरिलयं । तस्य दाहेन मस्तीकरणेन विपितो मस्तीकृतो विटप
कट्टु प्रासाद्येपो यस्य स तथोक्तः । हे राजन्, तथा तेनैव प्रकरेण अहमपि
बभूवोभरः वरावोनेति संभवः लग्नोऽपि वरमाधिकरणां वक्षां मरणावस्थां अक्षिधियं आ-
म्रितवानहम् । कर्णभूतोऽहम् । तथा अमृतमतिमहादेव्या प्रत्यहवगद्गगितीद्वोद्धानम-
ध्यमटित्रीकृतैकचरणः प्रसाहं विरमन्तरे भगद्गगिति आज्ञवस्यमानं इदं दीप्तं यदुद्धानं
असतं अधिधयणीं शुद्धी । अमृतक इति वाच्यम् । तन्मध्ये मटित्रीकृतं पाणित एकच-
रणं पश्चिमपादं स संहितोऽङ्गि यस्य स तथोक्तः । कर्णभूतना अमृतमति-
महादेव्या । आङ्गसमक्षगाक्षितचित्तया आङ्गस्य मासस्य अक्षणे आक्षिप्तं आसक्तं चित्तं
मनो यस्यां सा तथा ।

पुनः पुनरपि महिषच्छगमववर्गनादनन्तरं अहो धर्मधौरेय चर्महाप्रवर्तक, इहैव
अस्मिन्नेव जम्बूलकमणि द्वीपे जम्बूलक्षोपलक्षिते द्वीपे विजयार्थो नाम । एतत् वाक्यार्थक्यरे ।
पर्वतोऽस्ति । कर्णभूते जम्बूलद्वीपे । रत्नाकरमेखलिनि रत्नाकरो लक्षणसमुद्रो मेखला कटि
मेखला विद्यते यस्य स तथा तस्मिन् । पुनः कर्णभूते जम्बूलद्वीपे । मेखला पुरावक्त्रेण
अर्ककृतनामिमण्डले अर्ककृतं शोभितं पाभिमण्डलं पृथुप्रदेशो यस्य स तथा तस्मिन् ।
कर्णभूतेन मेखला । अमरलोकोत्तम्भनस्तम्भेनेव अमरलोकास्य सख्योत्तम्भनं अवष्टम्भं तेन
स्तम्भेनेव । यो विजयापावनीप्र यो विजयार्थपर्वतश्चक्षुःशोभते । कर्णभूतो विजयार्थो
वनीप्रः । नर इव नतको यथा अक्षति । तत्प्रकरणमस्मिताभि विज्ञेयम् इति आह—

गन्धर्वाखर्वपर्वानकनिनदनदत्कंदराभोगरम्यः

स्वर्गस्त्रीगीतकान्ताटनिरमरतरुश्लाघ्यशाखाक्षिपस्तिः ।

गङ्गातुङ्गोत्तरङ्गोच्छलदनणुकणासारहाराभिरामः

प्रोत्तालानर्तनीतिर्नट इव विजयार्धावनीध्रश्चकास्ति ॥

किं च ।

पादान्तलक्ष्मीरपरः पयोधिः पूर्वोऽम्बुधिर्यस्य शिरस्यदश्रीः ।

शय्यावकाशा च वसुंधरेयं जातामरस्त्रीजनसेवितस्य ॥

उल्लोलकल्लोलकरप्रचारात्पूर्वापरौ स्वमुमिव स्थितस्य ।

सीमन्तसंवाहनयोरिवाब्धी जातोद्यमौ यस्य गिरेश्चकास्तः ॥

गन्धर्वेति । गन्धर्वाखर्वपर्वानकनिनदनदत्कंदराभोगरम्यः गन्धर्वाणां देवगायकानां अखर्वा अहस्ता ये पर्वानकाः उत्सवपटहास्तेषां निनदा ध्वनयस्तेर्नदन्तः प्रतिशब्द कुर्वन्तो ये कंदराभोगा गुहानां परिपूर्णविस्तारास्ते रम्यो मनोहरः । यत्र नटो नृत्यति तत्रानकाः शब्दं कुर्वन्ति । पुनः कथंभूतः । स्वर्गस्त्रीगीतकान्ताटनिः स्वर्गस्त्रीणां गीतैः कान्ता मनोहरा अटनिः कटिनीतटं यस्य स तथोक्तः । यत्र नटो नृत्यति तत्र स्त्रियो गायनानि गायन्ति । पुनः कथंभूतः । अमरतरुश्लाघ्यशाखाक्षिपस्तिः अमरतरुणा श्लाघ्याः प्रशंसनीयाः शाखा लतास्ता एव क्षिपस्तयो भुजा यस्य स तथोक्तः । नटोऽपि भुजाभ्यां नृत्यति । पुनः कथंभूतः । गङ्गातुङ्गोत्तरङ्गोच्छलदनणुकणासारहाराभिरामः गङ्गायाः स्वर्गनद्यास्तुङ्गा उन्नता उत्तरङ्गा उत्कृष्टकल्लोलास्तेभ्य उच्छलन्त आकाशे उत्पतन्तो ये अनणुकणाः स्थूलजलविन्दवस्तेषामासारः समूहः स एव हारो मुक्ताफलमाला तेनाभिरामो मनोहरः । नटोऽपि हारशोभितो भवति । पुनः कथंभूतः । प्रोत्तालानर्तनीतिः प्रोत्ताला उत्सुका आनर्तस्य भ्रामर्या नीतिर्नयो यस्य स तथोक्तः । नटोऽप्युत्तालनर्तनो भवति । युग्मं श्लेषोपमा ॥

किं च विशेषोऽस्ति ।

पादान्तेत्यादि । यस्य विजयार्धावनीध्रस्य अपरः पयोधिः पश्चिमसमुद्रः पादान्तलक्ष्मीः पादपङ्क्तिशोभा वर्तते पदिकाविशेषो वर्तते । यस्य च पूर्वोऽम्बुधिः शिरस्यदश्रीः मस्तकोच्छीर्षं वर्तते । यस्य च इय वसुंधरा शय्यावकाशा शयनीयं जाता । तनुपत्यङ्गस्योपरि स्त्रीजनो विलोकते सोऽस्य को वर्तते इति । तत्कारणगर्भितं विशेषणमाह—कथंभूतस्य यस्य । अमरस्त्रीजनसेवितस्य अमरस्त्रीजनेन सेवितो भुक्तस्तस्य । रूपकहेललकारः ॥

उल्लोलेत्यादि । यस्य विजयार्धस्य गिरेः पर्वतस्य पूर्वापरौ अब्धी समुद्रौ सीमन्तसंवाहनयोः मस्तकसंमार्जने पादमर्दने च जातोद्यमाविव चकास्तः शोभेते । कस्मात् । उल्लोलकल्लोलकरप्रचारात् उल्लोलाश्चपलाः कल्लोला महान्तस्तरङ्गास्त एव करास्तेषां प्रचारः

यत्राम्बुधि पुष्करवस्त्रिताले तरङ्गहस्ताहतकदरास्य ।

शक्रप्रभेतःपुरकामिनीनां नृत्ताय वृत्त कुतपीव भाति ॥

तत्र विद्याधरसुन्दरीविलासमणिदर्पणद्वयदि वारणाहितमेखले सत-
तस्यन्ददुर्दिनदरीसरस्समीरसीकरासारिणि सुरतभ्रमसिञ्जलचरसहस्रीसे-
व्यमानसदानकच्छाये सुरानोकहकुहरविहरमाणमधुकरीकुलकलहगलत्रसू-

व्यापारं तस्मात् । यस्य कथंभूतस्य । स्मृतं स्थितस्त्रेव निराकर्तृव्यापृतस्त्रेव । यथासंख्यो-
त्प्रेक्षालेखर ॥

यत्रेत्यादि । यत्र तस्मिन् विजयाबावनीध्रे अम्बुधि कुतपीव मार्दविक इव
भाति । यत्र गिरौ कथंभूते । पुष्करवत् सुवहसुवहवत् स्थिताये व्यापृतकथ्ये । अम्बुधि
कथंभूत । तरङ्गहस्ताहतकदरास्य तरङ्गाद्येष इत्यां ताभ्यामाहते स्मरिते कदरास्ये शुद्ध
मुक्ते येनाम्बुधिना स तथोक्तः । मयु बावन मर्तननिमित्तं भवति, तत्किं मर्तनमित्याह ।
तत्कारणमिति तमम्बुधेर्विधेयममाह—अम्बुधि कथंभूत । शक्रप्रभेतःपुरकामिनीनां धृ-
त्ताय वृत्तः शक्य पूर्ववद्विषयाल इन्द्रः, प्रभेताय पथिमद्विषयालो बल्लः, तथो पुरे द्वे
नगरे तथो क्षमिन्य तासां तथोक्तानां नृत्ताय वर्तनाय वृत्तो व्यावृत्तः । स्मर्योपमा
लंकारः ॥

तत्र तस्मिन् विजयाबावनीध्रे मम्मममयनामिधानावसरधारणमहर्षि मम्ममममन
इति अमिधानम्य नाम्नः अवसरौ बोधयता यस्य स तथा वारणमहर्षिपक्षसगामी मुनि
सूर्यप्रतिमगतौ बभूव काव्योत्सर्गेण स्थितः । किं कृत्वा पूर्वम् । मिदरीकदेशं निर्ममप्रवेशं ज-
प्यास्य व्याधिस्य स्थितः । कथंभूते विजयाबावनीध्रे । विद्याधरसुन्दरीविलासमणिदर्पणद्वयदि
विद्याधराणां मगनचराणां वा सुन्दरं कमनीयकमिम्यस्यासां विजयो नेत्रविभ्रमव्यासा-
वस्त्रेकयव मणिदर्पणसदृशा इत्यवः पावाजश्लिखतस्य वस्मिन्स तथोक्तव्यस्मिन् । पुन
कथंभूते । वारणाहितमेखले । पुन कथंभूते ।

सततस्यन्ददुर्दिनदरीसरस्समीरसीकरासारिणि सततस्यन्देव जलप्रवणेन दुर्दिना मेघ-
च्छिन्ना वा दसौ शुद्धात्मासु सरस्समीरेण प्रवर्तमानायासुना ये सीकरासारा जलकनसमू-
हास्ते विद्यन्ते यत्र स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । सुरतभ्रमसिञ्जलचरसहस्री-
सेव्यमानसदानकच्छाये सुरतभ्रमेण मयुनकेवेल क्षिप्ता भान्ता ये जलचरसहस्रयो विद्या-
धराणां श्लिखामि सेव्यमाना आभिजमाना सदानकच्छाया देवहृद्यच्छाया यत्र स तथा
तस्मिन् । पुनः कथंभूते । सुरानोकहकुहरविहरमाणमधुकरीकुलकलहगलत्रसूनमकरम्बामो
भिनि सुरानोकहानां कण्ठहृष्टानां कुहरेषु विहरमाणानि मधुकरीकुलानि तेषां कलहेन
पुद्गेन गलत्रप्रसूनानां पतत्युष्णानां यो मकरन्दः पुष्परसस्यस्यामोदः परिमस्त्रे विद्यते यत्र स

नमकरन्दा।मोदिन्यभ्रंलिहशिखरोत्सङ्गसंगतगगनगणिकोपवीणनमनोहरे म-
युमिथुनसंगीतकानन्दिनि निर्दरैकदेशमध्यास्य किल चरमदेहधारी भगवा-
न्सरस्वतीसरिज्जलकेलिकुञ्जरो मन्मथमथनाभिधानावसरश्चारणमहर्षिः

मन्दस्पन्दीभवति हृदये बाह्यचिन्ताविदूर-

व्यापारेऽस्मिन्करणनगरे योगमग्रे च पुंसि ।

यत्रावृत्तिं भजति कुलिशं वज्रिणापि प्रयुक्तं

पुष्पास्त्राणां कुसुमधनुपस्तत्र का नाम वृत्तिः ॥

इति विचिन्त्य निष्पन्नयोगिलोकोदाहरणतपश्चर्यः सूर्यप्रतिमागतो बभूव ।

तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । अभ्रंलिहशिखरोत्सङ्गसंगतगगनगणिकोपवीणनमनोहरे
अभ्रंलिहानि उन्नतानि यानि शिखराणि तेषामुत्सङ्गेषु उपरितनभागेषु अद्रेषु संगता मि-
लिता या गगनगणिकाः गगनाङ्गना विद्याधराणां सवन्धित्वेन या गणिका वेद्यास्तासा-
मुपवीणनं वीणावादनं मनोहरो मनोज्ञः स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । मयु-
मिथुनसंगीतकानन्दिनि मयुमिथुनानां किंनरयुगलानां यत्संगीतकं नृत्ययादित्रयं तेन
आनन्दो हर्षो विद्यते यत्र स तथा तस्मिन् । कथंभूतो मन्मथमथनचारणर्षिः । किल
निश्चयेन चरमदेहधारी इव मुक्तिगामी भगवान् इन्द्रादीनामाराध्यः । पुनः कथंभूतः ।
सरस्वतीसरिज्जलकेलिकुञ्जरः सरस्वती द्वादशाङ्गनाश्च सैव नरित् पापमलप्रक्षालनत्वात्
तस्या जलं शब्दलक्षणं वारि तस्य या केलिरनुभवनक्रीडा तस्याः कुञ्जरो गजेन्द्रः स
तथोक्तः । किं कृत्वा पूर्वम् । इतीदृशं विचिन्त्य पर्यालोच्य । इतीति किम् ।

मन्दस्पन्दीत्यादि । यत्र यस्मिन् सूर्यप्रतिमागमने वज्रिणापीन्द्रेणापि प्रयुक्तं प्रेरितं कुलि-
शं वज्र आवृत्तिं अभिवृत्तिं न भजति न प्रवर्तते तत्र तस्मिन् प्रतिमागमने कुसुमधनुषः कन्द-
र्पपुष्पास्त्राणाम् । नामेति सभावनायाम् । का वृत्तिः का प्रवृत्तिर्भवति । अपि तु न कापीत्यर्थः ।
कन्दर्पवाणा न प्रवर्तन्ते इत्यर्थः । कस्मिन् सति । हृदये मनसि मन्दस्पन्दीभवति सति न
किञ्चिदपि चलति सति । स्थिरीभूते सतीत्यर्थः । पुनश्च कस्मिन् सति कामवाणा न प्रवर्तन्ते ।
अस्मिन् करणनगरे इन्द्रियलक्षणपत्तने बाह्यचिन्ताविदूरव्यापारे सति बाह्यस्पर्शरहिते सति
गन्धवर्णलक्षणाः पञ्च विषयास्तेषां चिन्ताया अभिलापस्य विदूरो विप्रकृष्टो व्यापारः प्रवृ-
त्तिर्यस्य करणनगरस्य तत्तथा तस्मिन् । पुनश्च कस्मिन् सति । पुंसि आत्मनि च योगमग्रे
धर्मशुक्लध्यानद्वये एकलोलीभावं सजाते सति । आक्षेपालकारोऽतिशयालंकारश्च । म-
न्दाकान्ता छन्दः ॥

कथंभूतो मन्मथमथनः । निष्पन्नयोगिलोकोदाहरणतपश्चर्यः निष्पन्ना समन्व्यस्तध्या-
नद्वया योगिलोका ध्यानिना समूहास्तेषामुदाहरणं दृष्टान्तवचनं तपश्चर्या तपश्चरणं यस्य
स तथोक्तः ॥

तस्मैव स्थितस्य महर्षेरलोकाकाशवस्त्रभावादेव सकलैरपि जन्तुभिरनु-
 छज्जनीयमाहात्म्यस्य हिमवन्महीभरस्य स्कन्धाधानानि काननानि विलो-
 कितुमुचलितः कन्दलविलासो नाम विद्याधरः कदर्पदर्पणायाम् प्रिय-
 तमाया समक्षं मदनविनोदं नाम विमानं स्वस्तिगमनमवेक्ष्य नातवै-
 चक्ष्यस्तत्तापुसमाधिविध्वसनधिया बहुरूपिणीं विषामनुध्याय विषाय च
 तद्विह्वलसघट्टस्फुटद्भ्रष्टाण्डखण्डैरिव धोरधोपप्रचण्डे, प्रलयकालप्रसू-
 तिविद्वसैरिव अनितसमस्तसत्त्वसाध्वसै, क्षयक्षपान्धकारैरिव भीषणाकारै,
 उत्सिष्टकृतान्तदृष्टिपातैरिवोल्कानालकरालघोतै, यमायुधनिर्द्धैरिव मुशल

तस्य महर्षेर्मन्मथमथनस्य एवमुना प्रचरेण सूयप्रतिमागमने प्रतिमाग-
 तप्रकारेण स्थितस्य कन्दलविलासो नाम विद्याधरः । कन्दर्पं युद्धं विभ्रसो
 विह्वारो यस्य स कन्दलविलास इति व्युत्पत्तिः । महति मानमुज्जो विद्याधरो
 विद्याधरः चण्डकर्म आचरन् उपसर्गं कुर्वन् रत्नशिखण्डिनाम्ना विद्याधरस्यैवार्तिना
 व्यस्येति दृष्टः । कथंभूतस्य मन्मथमथनस्य महर्षेः । स्वभावादेव सकलैरपि जन्तुभि-
 रनुछज्जनीयमाहात्म्यस्य अनुज्ञाप्य महिमा यस्य तस्य । किंनत् । अत्येकप्रकारवत् यथा
 अत्येकप्रकारस्य माहात्म्यं सकलैरपि जन्तुभिरनुछज्जनीयं भवति । कन्दलविभ्रसो
 नाम विद्याधरः कथंभूतः । हिमवन्महीभरस्य सुप्रहिमवत्पर्वतस्य पट्टकम्पवैतानां
 मध्ये प्रथमकुम्पपर्वतस्य स्कन्धाधानानि उपरिस्थितानि काननानि विबलेभितुं उचलितो
 विमानोत्पतितः । कथं चण्डकर्म आचरन् कथमुपसर्गं कुर्वन् । कदर्पदर्पणानाम्ना प्रियत-
 माया समक्षं प्रसक्तं यथा भवत्येवं चण्डकर्म आचरन् । किं कृत्वा पूर्वम् । मदनविनोदं नाम
 विमानं व्योमयानं स्वस्तिगमनं मवेक्ष्य दृष्ट्वा । कथंभूतः कन्दलविलासः । नातवैचक्ष्य
 समुत्पन्ननिश्चयतिपत्तिकः । किं कृत्वा पूर्वम् । तस्यापुसमाधिविध्वसनधिया मन्मथमथनमुनि-
 प्पागभिन्नकरमुद्रया बहुरूपिणीं विद्यां अनुध्याय विन्तयिष्या । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् ।
 यनाशर्मैर्षराहुतमाच्छादितं यगलं विषाव च कृत्वा । कथंभूतं यनाश्रयैः । धोरधोपप्र-
 चण्डैः मथानकस्यैवप्रचण्डैः । कैरिव । तद्विह्वलसघट्टस्फुटद्भ्रष्टाण्डखण्डैरिव तद्विह्वलानां
 संघेन भटभेटकेन स्फुटन्ति घातखण्डीभवन्ति द्रष्टाण्डखण्डानि त्रैलोक्यस्यैवमथनि देयु
 धोरधोपप्रचण्डेषु ते तथोक्तैः । पुनः कथंभूतः । अनितसमस्तसत्त्वसाध्वसै सत्पातितस्य
 रज्ज्वीयनीतिमि । कैरिव । प्रलयकालप्रसूतिविधैरिव संहारसमयोत्पत्तिदिनैरिव । पुनः
 कथंभूतः । भीषणाकारैः भयागकर्मूर्तिमि । कैरिव । क्षयक्षपान्धकारैरिव । पुनः कथंभूतः ।
 उत्सिष्टकृतान्तदृष्टिपातैरिवोल्कानालकरालघोतैः उत्सिष्टकृतानां तारापतनसमूहानां कलाभ्योऽतिरिक्तो घोतो येषां ते
 तथा ते । कैरिव । उत्सिष्टकृतान्तदृष्टिपातैरिव उत्सिष्टा उत्पत्तिता कृतान्तस्य दृष्टिपाता-
 धुरव्यस्येतिप्रानि ते तथा कैरिव । पुनः कथंभूतः । मुशलप्रमाणवारिषाचारवर्षिभिः मुसलप्रमाण

प्रमाणवारिधारावर्षिभिः, स्फुटितामरलोकशैलशिखरैरिवापतत्पृथ्वीयपापाणैः,
 असितशिलाधिष्ठानबन्धैरिव ज्योतिर्वसतीनाम्, असमयतमिस्रासमागमैरिव
 भुवनवल्यस्य, अकाण्डकपाटघटनैरिव दक्षकन्यानाम्, अनवसरसंहारवा-
 सरैरिव नेत्रवृत्तानाम्, अकालकालायसचूर्णोपहारैरिव क्षितेः, घनाघनैरावृतं
 गगनमाभरणभुजंगमाभीलैर्वेतालैराकम्पिताखिलभूगोलैर्वलालैश्च दुर्दशा दि-
 शः प्रसाध्य स्वयं च समाचरितमातङ्गवेपश्चण्डकर्मचरन्नेन योगिनमुपा-
 सितुमागतेन रत्नशिखण्डिनाम्ना विद्याधरचक्रवर्तिना व्यलोकि चुकुपे च ।

पुनः 'अरे कदाचाराचार पराकदुरात्मन् खलपुरोभागिन् विद्याधराधम

अतिस्थूला वारिधारा जलच्छट्टाः वर्षन्तीत्येवंशीलास्ते तथा तैः । कैरिव । उत्प्रेक्ष्यते—यमा-
 युधविद्धैरिव यमदण्डेन कृतच्छिद्रैरिव । पुनः कथंभूतः । आपतत्पृथ्वीयपापाणैः आपतन्तः
 आगच्छन्तः पृथ्वीयसो विस्तीर्णाः पापाणा येभ्यस्ते तथा तैः । कैरिव । उत्प्रेक्ष्यते—
 स्फुटितामरलोकशैलशिखरैरिव स्फुटिता भेदं प्राप्ता ये अमरलोकशैलाः स्वर्गपर्वतास्तेषां
 शिखरैरिव कूटैरिव । पुनः कथंभूतः । ज्योतिर्वसतीनां चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रताराग्रहाणां
 असितशिलाधिष्ठानबन्धैरिव असिता कृष्णवर्णा याः शिलास्तासामधिष्ठानबन्धैरिव गर्मा-
 पूरसमूहैरिव । पुनः कथंभूतः । भुवनवल्यस्य पृथ्वीमण्डलस्य असमयतमिस्रासमागमैरिव
 अकालकालरात्रिसमागमैरिव । पुनः कथंभूतः । दक्षकन्यानां तारकानां अकाण्डकपाटघ-
 टनैरिव अकालकवाटरचनैरिव । पुनः कथंभूतः । नेत्रवृत्तानां लोचनव्यापाराणां अन-
 वसरसंहारवासरैरिव अकाण्डप्रलयकालदिवसरैरिव । पुनः कथंभूतः । क्षितेः पृथिव्याः अ-
 कालकालायसचूर्णोपहारैरिव अकालेऽप्रस्तावे कालायस्य लोहस्य चूर्णोपहारैरिव क्षोद-
 प्रकारैरिव । पुनश्च किं कृत्वा चण्डकर्म समाचरन् । दिशो हरितो दुर्दशा दुरवस्थाः प्रसाध्य
 कृत्वा । कैः कृत्वा दिशो दुर्दशाः प्रसाध्य । वेतालैः कृत्वा । कथंभूतैर्वेतालैः । आभरणभुजंग-
 माभीलैः आभरणस्य संबन्धिनो ये भुजंगमाः सर्पास्तेराभीलैर्भाषणैः । पुनश्च किं कृत्वा
 दिशो दुर्दशाः प्रसाध्य । वलालैः प्रचण्डवातैः । कथंभूतैर्वलालैः । आकम्पिताखिलभू-
 गोलैः आकम्पितश्चालितोऽखिलः समग्रो भूगोलो पृथ्विमण्डलं यस्ते तथा तैः । पुनः
 कथंभूतः कन्दलविलासो विद्याधरः । स्वयं चात्मना समाचरितमातङ्गवेपः सम्यगाच-
 रितो गृहीतः मातङ्गस्य चाण्डालस्य वेप आकल्पो येन स तथोक्तः । कथंभूतेन विद्या-
 धरचक्रवर्तिना रत्नशिखण्डिनाम्ना । एनं मन्मथमथननामानं योगिनं ध्यानिनं उपासितुमा-
 गतेन सेवितुमुपढाकितेन । न केवलं कन्दलविलासो विद्याधरश्चण्डकर्म समाचरन् व्यलोकि
 दृष्टः । किं तु चुकुपे च तस्योपरि कोपश्चक्रे च ।

नमश्चरचक्रवर्ती इति वदन् तस्य कन्दलविलासस्य समस्ता अपि समग्रा अपि विद्या-

सेचरसेट विहायोगमयाप्य वियचरसेठ हेठ नरकनिवास पापाचार बहु-
कुमतिमृतचित्त गुणमटह मिहीन गन्धर्वलोकापसव माठरिपुरुष सकलस-
त्त्वानन्दनीयतपसि त्रिमुवनमान्ययष्टसि भगवति परंभ्रष्टासनमुपगतवति
किमेवमाचरित्तुमुचितम् । न चेह महामुनिसंनिधाने शास्त्राणामिवास्त्राणां
व्यापारस्यावसरः । त्वन्यथापि ते व्यपनयामि समुद्रमावम्' इति वदन्-
र्जनाविनयसमवर्ती स नमश्चरभ्रवर्ती तस्य समस्ता अपि विद्याधरलोकल-
क्ष्मीछान्दनाश्चिच्छेद विद्या । छशाप च 'भविष्यस्यनेन दुष्प्रेषितेनावन्तिपु

विच्छेद छेदितवान् । इतीति किं वदन् । पुन पुनरपि इति वदन् । इतीति किम् ।
अरे कदावाचचार अरे कुत्सितचार । अरे पराकपुरात्मन् पराकेन वनेन दुरात्मा तस्य
संबोधनं क्रियते अरे पराकपुरात्मन् । उक्तं च—'परं पराकं शश्वतं पोषणं तत्र बो-
वच' । अरे खलपुरोमागिन् खलानां दुर्जनानां पुरोमायी अमेसरः खलपुरोमागी तस्य
संबोधनं क्रियते अरे खलपुरोमागिन् । अरे विद्याधराय विद्याधराणां मध्ये अथमो
निकृष्टः विद्याधरायमस्तस्य तिरस्कारः क्रियते अरे विद्याधराय । अरे सेचरसेट
सेचराणां मध्ये सेटः कुत्सितः सेचरसेटस्य संबोधनं निर्वाटनं हे तयोक्त । उक्तं च—
'कुप्यन्कुत्सितोऽवयलेटगोपका समा' । अथवा 'चिद उग्रसने' इति भाठो प्रबोधात्
सेट उग्रासक इत्यर्थः । अरे विद्याबोममयाप्य विद्याबोगमनां विद्याधराणां मध्ये
निम्नः विद्याबोममयाप्यस्य संबोधनं हे तयोक्त । अरे विचरसेठ विचरराणां मध्ये
सेछे वयस्य संबोधनं हे तयोक्त । अरे हेठ अरे बाभाकर । अरे नरकनिवास नरके
निवासो वयस्य स तथा तस्य संबोधनम् । अथवा नरकस्य गृहस्य निवासस्य संबोधनम् ।
अशुक्तिर(१) इत्यर्थः । अरे पापाचार पापमेवाचारो वयस्य स तथा तस्य संबोधनं हे त-
योक्त । अरे बहुकुमतिमृतचित्त बह्वी कुमतिमाया तथा मृत परिपूर्ण चित्तं वयस्य स तथा ।
अरे गुणमटह गुणैर्मटहो लघुस्य संबोधनम् । अरे मिहीन अरे बीज । अरे गचवैस्त्रे
व्यपसद गन्धर्वस्त्रेके विद्याधरस्त्रेके अपसद । अथाद्वैवपसित इत्यर्थः । अरे माठरिपुरुष
मातृमैत्रुन । भगवति गुणे इन्द्रादीनामाचारानीये ध्वमाचरित्तुमुपघर्गं कर्तुं किं त्वचि-
तं मुक्तमेतत् । अपि तु बोधितम् । कथंभूते भगवति । सकलसत्त्वानन्दनीयतपसि धर्षणीया
हादकचरित्रे । पुनः कथंभूते । त्रिमुवनमान्ययष्टसि त्रिसोमयपूज्यपुण्यगुणधैर्येने । पुनः
कथंभूते । परं भ्रष्टासर्ष प्यार्न उपगतवति प्राप्ते । इह अग्निन् महामुनिसंनिधाने समीपे
शास्त्राणामिव अस्त्राणां सस्त्राणां व्यापारस्य प्रवृत्ते अवसरतो न च ईदं वर्तते । तत्तस्मात्
चरणात् अन्यथापि शस्त्रैर्हिनापि ते तत्र समुद्रमावम् इत्यर्थं व्यपनयामि इति वदन् । कथंभूतः
नमश्चरभ्रवर्ती । दुर्जनाविनयसमवर्ती दुर्जनागामविनयस्य समवर्ती हतान्तः स तथा ।
कथंभूता विद्याः । विद्याधरलोकलक्ष्मीछान्दना विद्याधरलोकसंप्रतिष्ठानि । न केवत्

राजधान्यां मातङ्गसमवृत्तिश्चण्डकर्मनामको दण्डपाशिकः । स खेचरः स्वयंकृतानर्थवशात्तच्छापेन भूगोचरतां प्रतिपद्यमानस्तं भगवद्विघ्नकर्तिनं चक्रवर्तिनमुपसृत्यावनतमुखाब्जः सन्नेवमवादीत्—‘नाथ, भवतु नमैवम् । कथमन्यथैतन्मदीयं दुष्कर्म विफलोदयं स्यात् । स एष निसर्गजन्माभावः सरसामिव स्वामिनाम्, यः खलु युक्तायुक्तकारिषु सेवकेषु स्वच्छकलुपभावो नाम । तत्क्षम्यतामिदमेकं स्खलितमपुण्यभाजोऽस्य जनस्य । अनुगृह्यतां च शापावसानमनीषया पुनर्विद्याधरलोकावाप्तिकरणवरेण’ इत्यभिधाय तत्पादयोरुपरि निपपात । स महामुनिगणवर्णनोदीर्णकीर्तिनर्तो विद्याधरचक्रवर्ती

विद्याश्चिच्छेद । शशाप च शापं दर्द । किं शशाप । अनेन दुश्चेष्टितेन दुरनुष्ठितेन अवन्तिषु राजधान्यां उज्जयिन्यां नगर्यां दण्डपाशिकः कोट्टपालो भविष्यसि । कथंभूतो दण्डपाशिकः । मातङ्गसमवृत्तिः चाण्डालसमानर्जाविकः । पुनः कथंभूतः । चण्डकर्मनामकः चण्डकर्मति कुत्सितं नाम यस्येति चण्डकर्मनामकः । स खेचरः कन्दलविलासिनामा स्वयंकृतानर्थवशान् स्वयमेव विहितार्थविघ्नान् तच्छापेन रत्नशिखण्डशापेन भूगोचरतां भूमिगोचरत्वं प्रतिपद्यमानोऽङ्गीकुर्वाणः तं रत्नशिखण्डचक्रवर्तिनं उपसृत्य पादयोः पतित्वा अवनतमुखाब्जः नम्रोभूतमुखकमलः सन् एवं अवादीत् एवं जगाद । कथंभूतं चक्रवर्तिनम् । भगवद्विघ्नकर्तिनं शुरुपसर्गविच्छेदकम् । एवं कथमिति चेत्, हे नाथ । नामेति संभावनायाम् । एव भवतु । कोट्टपालो भविष्यामि । अन्यथा यदि भूगोचरो न भविष्यामि तर्हि एतन्मदीयं दुष्कर्म पापकर्म विफलोदयं कथं स्यात् । अपि तु न कथमपि स्यादित्यर्थः । हे नाथ, स जगत्प्रसिद्धः एष प्रत्यक्षीभूतः स्वामिनां प्रभूणां निसर्गजन्माभावः स्वाभाविकपरिणामो वर्तते । केपामिव । सरसामिव सरोवराणां यथा । स कः । यः खलु भावः सेवकेषु युक्तायुक्तकारिषु स्वच्छकलुपभावो नाम स्वच्छत्वं कलुपत्वं च भवति । यथा सरोवराणां सेवकाः स्नानादिकर्तारः युक्ते जलभोगे स्वच्छतैव भवति । यदा तु अयुक्तं बहुतरं स्नानादिकं कुर्वन्ति तदा सरोवराणां कलुपत्वं भवति । तथा स्वामिनां सेवकाः यथा युक्ते कर्मणि वर्तन्ते तदा स्वामिनां स्वच्छभावो भवति । यदा तु सेवकाः अधिकतया प्रवर्तन्ते तदा स्वामिनां कलुपभावो भवत्येव । तत्तस्मात् कारणात् इदमेतदेकं स्खलितमेकोऽपराधः अपुण्यभाजः पापिष्ठस्य अस्य मल्लक्षणस्य जनस्य सेवकस्य क्षम्यतां त्वया सह्यताम् । न केवलं क्षम्यताम्, शापावसानमनीषया शापस्यान्तबुद्ध्या पुनरपि विद्याधरलोकावाप्तिकरणवरेण अनुगृह्यतां च अनुग्रहः कियतां च । इतीदृशं विज्ञापनं अभिधाय उक्त्वा तत्पादयोरुपरि रत्नशिखण्डचरणयोरुपरि निपपात कन्दलविलासः पतितवान् । स जगत्प्रसिद्धो विद्याधरचक्रवर्ती इतीदृशं परामृश्य सम्यक् चित्ते विचार्य उपजातानुकोशः संजातकारुण्यः सन् उवाच । कथंभूतो विद्याधरचक्रवर्ती । महामुनिगुणवर्णनोदीर्णकीर्तिनर्तो महामुनीनां परमदिगम्बराणां

दण्ड एव हि नीचानां विनयाय न सत्क्रिया ।

अनुत्वे निष्काष्टस्य मामेरसि परो विधिः ॥

य कोप सापराधेषु यः प्रसादोऽनुवर्तिषु ।

स्वामिनस्तेन लोकोऽयं गुणकार्यपरायण ॥

इति परासृश्य, उपयुज्य च तस्य भगवतः पर्युपासनविशेषाह्वयमवधिमुपजा-
तानुक्रोश 'स्वधर, मा ताम्य । उत्तिष्ठ । न खलु प्रमूणां देवानामिव तोपरो-
पयो सेवकेषु शुभमशुभ वा फलमसंपाद्य सर्वेव प्रत्यावर्तते द्वासनम् । तदा-
कर्णयान्यदेव तव तल्लोकावाप्ते कारणम् । तथा हि—अस्मि खलु सकल-
सासारिकमुत्तोपकरणरसाकरावधिसङ्केषु कलिङ्गेषु द्विरवमदामोदमन्दक-
न्दरोदरपरिसरत्पवनपानपरमधुकरालीनीलमणिमेखलाङ्कितनितम्बवसुधरस्य
गुणवर्धनेन उर्वारग उत्पन्ना उत्कृष्टा चासौ श्रीतिस्तथा कृत्वा नृस्यति इयमरनिर्भरो नर्तन-
करोतीत्येवंशील स तथा । इतीति किं परासृश्य ।

दण्डेत्यादि । नीचानां विनयाय शिष्टापणाव दण्डः प्रवर्तते । कथम् । हि निम्नयेन ।
न तु सत्क्रिया सत्कारो विनयायोपवर्तते । अनुमेयार्थ इत्यन्तेन प्रवयति—त्रिदशकष्टस्य
कदाचनस्य कृत्यत्वे सरसकरणे अमेवैश्वानरात् परो द्वितीयो विधिः कर्तव्यं नास्ति ॥

य इत्यादि । स्वामिनो नरेन्द्रस्य सापराधेषु सर्वोपेयु य कोपो भवति । अनुवर्तिषु
सानुक्रमेषु च प्रसादो दानादि वा समानो वर्तते । तेन कोपेन प्रसादेन च अयं लोकः
गुणकार्यपरायणो भवति गुणकर्तव्यतत्परो भवति ॥

पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । अवधिमुपयुज्य च अवधिप्रदानेन ज्ञात्वा च । कर्तव्यमूतं अथ
विम् । तस्य भगवतो मम्मममवनस्य मुने पर्युपासनविशेषाह्वयं सत्त्वाद् विशेषेण
प्राप्तम् । किं च हे स्वधर, मा ताम्य मा खेदं कुरु । उत्तिष्ठ उरयो भव ।
यतः प्रमूणां नरेन्द्रानां खलु निम्नयेन द्वासनमावेशस्यैव तस्मिन्नेव श्लाघावसरे न
प्रत्यावर्तते न व्यावृत्तिः । केयामिव । देवानामिव । किं कृत्वा पूर्वम् । तोपरोपयो
सेवकेषु तोपे सति शुभं रोपे सति अशुभं वा फलं असंपाद्य । तत्तस्मात् कारणस्य आक-
र्षणं यत्नं सन् अम्यदेव अपरमेव तव भवतस्तल्लोकावाप्ते विद्यापरव्येकप्राप्ते कारणं
नहि कथयामि । तथा हि—तदेव निरूपयति । अस्मिन्ति नाक्यायकारे । कलिङ्गेषु कलिङ्ग-
देशेषु शुद्धतो नाम राजास्ति । कर्णमूतेषु कलिङ्गेषु । सकलसासारिकमुत्तोपकरणरसा-
करावधिसङ्केषु सकलमणि च तानि सासारिकमुद्रानि इष्टममनितान्दनादीनि तेषां
उपकरणं आभारभूता या रत्नाकराणां रत्नखनीनां अवधि मृमिस्तस्या सशो मेमापको
येषु ते तथा तेषु । कर्णमूतं शुद्धतो नाम राजा । महेन्द्रमहीधरस्य महेन्द्रपर्वतस्य अधि-
पतिः । कर्णमूतस्य महेन्द्रमहीधरस्य । द्विरवमदामोदमन्दकन्दरोदरपरिसरत्पवनपानपरम-

महेन्द्रमहीधरस्याधिपतिः संजातमेदिनीरतचित्तोऽपि द्विजातिस्तूयमानवृत्तः
अकारणरोषप्रमत्तोऽपि निःशेषशिष्टाचारप्रवृत्तः मृदत्तो नाम राजा ।

यस्य विभवाभिवृद्धिस्तर्कुलोकसंतर्पणाय, विद्यावैशारद्यं विद्वज्जनो-
पचरणाय, शौर्यपर्यायः शरणागतरक्षणाय, राज्यावर्जनपरिग्रहः प्रजापरि-
त्राणाय, प्रभुत्वावलम्बनं समाश्रितभरणाय, क्षात्रचरित्रवृत्तिः परार्थकर-
णाय, देवताप्रसादनं सत्पुरुषवरवितरणाय, साहसोत्साहानुष्ठानं महामु-
निप्रत्यूहनिर्वहणाय, वीरविक्रमः साधकसाध्वसापहरणाय, सात्त्विकत्व-
मादिक्षत्रियधृतधर्मनिर्वहणाय ।

धुकरालीनीलमणिमेखलाङ्कितनितम्बवसुधरस्य द्विरदानां योऽसौ मदो दान तस्यामो-
दस्तेन मन्दाः स्यन्दा या कन्दरात्सासामुदरेषु मध्येषु परिसरन् समन्तात् पर्यटन्
योऽसौ पवनस्तस्य पानपरा आस्वादनलम्पटा या मधुकराली नैव नीलमणिमेखला क-
टिनी तथा अङ्किता नितम्बवसुधरा तदभूमिर्यस्य स तथा तस्य । पुनः कथंभूतः मुदत्तो
नाम राजा । संजातमेदिनीरतचित्तः म्लेच्छस्त्रीसंभोगमना अपि द्विजातिस्तूयमानवृत्तः । ननु
यो म्लेच्छभार्यारतचित्तः स द्विजातिस्तूयमानवृत्तः ब्राह्मणस्तूयमानाचारः कथं भवति ।
विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—मेदिनी आसमुद्रान्तपृथ्वी तस्यां रतचित्तः पालनमना अपि नि-
श्चयेन द्विजातिभिः श्रवणब्राह्मणैः श्लाघ्यमानः सद्भूत इति शुद्धम् । पुनः कथंभूतः । अकार-
णरोषप्रमत्तोऽपि अकारणरोषि अपि निःशेषशिष्टाचारप्रवृत्तः निर्हेतुकक्रोधेन प्रवृत्तः कथ-
मिति विरुद्धम् । नैवम् । अक्रो अकृत्सितः आममन्तात् योऽसौ रणरोषः संप्रामकोपस्तेन
प्रकर्षेण मत्तो हर्षे प्राप्तः अत एव निःशेषेषु शिष्टाचारेषु प्रवृत्त इति स्वस्थम् ।

यस्य मुदत्तस्य विभवाभिवृद्धिः धनवृद्धिः तर्कुलोकसंतर्पणाय याचकजनसम्यक्प्रीणनाय
वर्तते । यस्य विद्यावैशारद्यं शास्त्रचतुरता विद्वज्जनोपचरणाय विद्वज्जनानां पण्डितानां उप-
चरणाय पूजनाय वर्तते । यस्य शौर्यपर्यायः सुभटत्वानुक्रमः शरणागतरक्षणाय शरणागतानां
प्रतिपालनाय वर्तते । यस्य राज्यावर्जनपरिग्रहः राज्योपार्जनस्वीकारः प्रजापरित्राणाय प्रजा-
लोकरक्षणार्थं वर्तते । यस्य प्रभुत्वावलम्बनं सामर्थ्याश्रयणं समाश्रितभरणाय सेवकलोकपो-
षणाय वर्तते । यस्य क्षात्रचरित्रवृत्तिः क्षत्रियाणामिदं क्षात्रं क्षतत्राणलक्षणं तच्च तच्चरित्रं
च आचारस्तस्य वृत्तिः प्रवृत्तिः परार्थकरणाय परप्रयोजनपोषणार्थं वर्तते । यस्य देवताप्र-
सादनं देवानां प्रसन्नीकरणं सत्पुरुषवरवितरणाय सत्पुरुषाणां वरदानार्थं वर्तते । यस्य साह-
सोत्साहानुष्ठानं साहसस्याद्भुतकर्मणः उत्साहानुष्ठानमुद्यतमनिधानं महामुनिप्रत्यूहनिर्वहणाय
मुनीनां उपसर्गनिवारणार्थं वर्तते । यस्य वीरविक्रमः जयकुमारवत्पराक्रमः साधकसा-
ध्वसापहरणाय साधकानां विद्यादेवतावशकराणां साध्वसस्य भयस्य अपहरणाय निर्नाना-
र्थम् । यस्य सात्त्विकत्वं प्रसादलक्षणत्वं आदिक्षत्रियधृतधर्मेनिर्वहणाय निर्वाहनिमित्तम् ।

यस्य च जनन्य परकलत्राण्येव, बन्धुवर्गं समाश्रितलोक एव, कुटुम्बक सप्तसमुद्रावधि वसुधैव, जीवित सत्यप्रतिपालनमेव, महाव्यसनं परोपकारनिवृत्तैव, अताचरण क्षितिरक्षणमेव, योग्योद्योग प्रजाकार्यानुशासनमेव, दक्षिणादक्षत्वं जगद्यवहारव्यवस्थापनमेव, अवभृमन्नानं परब्रेहं च हितवृत्तिप्रवृत्तिषु स्वातन्त्र्यमेव, धीरत्वमरिपदुर्गविजय एव, अमिधाराप्रतमन्यायस्वण्डनमेव, ऐश्वर्यमाशानुष्ठानमेव ।

यस्य वासतोय क्षुत्तेषु, तर्प सत्पुरुषसंग्रहेषु, मूकमाव स्वकीयगुण स्तवनेषु, बधिरत्वं दुर्जनोपदेशेषु, दर्शनपरावृत्तिरनर्थसंगमेषु, कामोऽप्यार्जनेषु, अक्षमा परोपतापेषु, विद्वेषो व्यसनेषु, असत्पुत्तिं सुमापितश्रवणेषु, आसक्तिं पुन सद्रोषीषु ।

यस्य च परिमितत्वं वाचि, कालहरणं कलासु, आशादर्शनं दिग्विज-

यस्य च जनन्यो मातरः परकलत्राण्येव परसारा एव । यस्य बन्धुवर्गः सर्वसमूहो भ्रातृवर्गं समाश्रितलोक एव । यस्य कुटुम्बकं परिवारवर्गं सप्तसमुद्रावधि वसुधैव आस मुशन्ता भूमिरेव भूमिस्थितलोक एव । यस्य जीवितं सत्यप्रतिपालनमेव

। यस्य महाव्यसनं

परोपकारनिवृत्तैव

। यस्य अताचरणं

क्षितिरक्षणमेव

। यस्य योग्योद्योग उचितोद्यम प्रजाधर्मानुशासनमेव

यस्य प्रजानां कार्यं कर्तव्यं तस्य अनुशासनं शिक्षापण्यमेव । यस्य दक्षिणादक्षत्वं ज्ञानवा हुमै जगद्यवहारव्यवस्थापनमेव । पुष्पीमण्डलस्थितलोकत्रयविक्रियाविक्रियस्वीकरणमेव । यस्य अवभृमन्नानं ज्ञानान्तज्ञानं परब्रेहं च परलोके इहलोके च हितवृत्तिप्रवृत्तिषु पुण्य प्रवर्तनेषु स्वातन्त्र्यमेव स्वाधीनतेव । यस्य धीरत्वं सुमत्यं अरिपदुर्गविजय एव काम श्रेयस्सोममानसदुर्पणियेष एव । यस्य अमिधाराप्रतं तीक्ष्णचक्षुष्यं अम्यावस्वण्डन मेव । यस्यैश्वर्यं प्रमुत्वं आशानुष्ठानमेव आदेशप्रतिपालनमेव ।

यस्य मुदत्तम् । यः अनुकृतसुखये । असंतोषस्तृष्णास्तता क्षुतेषु वर्तते । तर्पो स्मेम-
वत्पुरुषसंग्रहेषु महापुरुषस्वीकरणेषु । मूकमावो मौनित्वं स्वकीयगुणस्तवनेषु निजगुणका-
पासु । बधिरत्वं दुर्जनोपदेशेषु सूक्ष्मवचनाकर्षनेषु । दर्शनपरावृत्तिर्भोजनाचरणं अनर्थ-
संगमेषु अत्यमसंगतिषु । कामोऽभिलाषः पुष्पार्जनेषु । अक्षमा क्रोध परोपतापेषु । परे-
परेषां यदा संताप क्रियते तदा क्षमा न करोतीत्यर्थः । विद्वेषो अशीपतत्वं व्यप्रीतिवा-
व्यसनेषु शूतारिसप्तव्यसनेषु । असत्पुत्तिरप्राणनं सुमापितश्रवणेषु । आसक्तिः अनुपगम्य-
पुन संतस्यावृत्तिः सद्रोषीषु निद्रुपम्यासेषु ।

यस्य मुदत्तस्य परिमितत्वं अप्यवाचित्वं वाचि बचने वर्तते । न तु दाने । कालहरणं

ययात्रायाम्, श्रवणगतत्वं पूर्वपुरुषचरितेषु, अवधीरणमात्मसुखानाम्, अन-
वसरोः कलिकालविजृम्भितस्य, महासात्त्विकं सकलजगदभ्युद्धरणेषु, ऐश्वर्यं
विश्वंभरतायाम्, न पुनरमीषां द्वन्द्वानि तस्य वदान्यतायां प्रत्युपकृतिषु
मान्यजनसंभावनायां स्वच्छन्दवृत्तिषु च विषयभावमाजग्मुः ।

यस्य चात्मसंधानविनीतवृत्तयः परविग्रहप्रशमनकुशलाः स्वभावगुणप्रण-

दिनगमन कलासु लिखितपठितादिषु वर्तन्ते । न तु रिरकालेन(?)दानम् । आशादर्शनं
दिश्यामवलोकन दिग्विजययात्रायां चाने वर्तते । न न्वाकाद्यापन तत्कालेन दान इत्यर्थः ।
श्रवणगतत्वं धुनिदानं पूर्वपुरुषचरितेषु पुराणपुण्यकथाकर्णनेषु । न तु विश्वमिकाया अनाक-
र्णनम् । अवधीरणमनादरोः आत्मसुखानाम् । आननं अर्थिजनानां अवधीकरणम् । अनवसरो-
ऽप्रस्तावः कलिकालविजृम्भितस्य दुष्टकालप्रसरस्य । न तु अर्थिजनानां अवसरो वर्तते दानस्य
सदा अवसरोऽस्तीत्यर्थः । महासात्त्विक प्रसन्नतायुक्तस्य सकलजगदभ्युद्धरणेषु सकललो-
कोपजीवनेषु वर्तते । ऐश्वर्यं भूमिपत्वं विश्वंभरतायां सर्वलोकपोषणतायाम् । न पुनरमीषां
द्वन्द्वानि युगलानि तस्य सुदत्तस्य वदान्यतायां प्रायपूर्वकन्यागतायाम् । अमीषां केषाम् । परि-
मितत्वं कालहरणं प्रथमं द्वन्द्वं स्वल्पेन ददानि तत्कालं ददाति च । आशादर्शनं अवगतत्वं
च द्वितीयं द्वन्द्वं तत्कालं ददाति । प्रथमं शृणोतीत्यर्थः । अवधारणमनवरतश्च तृतीयं द्वन्द्वं
दानमेव अनादरो नास्ति । अस्माकं वन्धुवर्गो मृतोऽस्ति । इदानीं दानन्यावसरो नास्ति ।
इत्यनवसरकथनं तद्वयं नास्ति । महासात्त्विकं ऐश्वर्यं चतुर्थं द्वन्द्वं सहार्थमित्वे पुमान् दाने
सावय मन्यते तेन दानं न ददाति ऐश्वर्यं प्रभुत्वे अर्थिजनं चेतसि नानयति मदामनं(?)
ददाति तद्वयमत्र नास्ति । उक्तं च—‘प्रियो वा दानशीलश्च वदान्यः परिकीर्तितः ।’
एतदुक्तं भवति—परिमितत्वं कालहरणं च दानतायां नास्ति महासात्त्विकत्वे ऐश्वर्यं च
स्वच्छन्दवृत्तिषु स्वच्छाचारेषु नास्तीति एतानि चत्वारि द्वन्द्वानि । तत्रेषु चतुर्मुन्यस्थानेषु
विषयभावं गोचरत्वं यस्य नाजग्मु रित्यर्थः । यथासंख्यालंकारः ॥

यस्य च सुदत्तमहाराजस्य बाणा एव शरा एव सचिवा मन्त्रिणो वर्तन्ते । परे
तु सचिवाः केवल सभाशोभार्थं संसद्विगजनाथम् अस्थावरानि जह्ममानि अलंकर-
णानि आभरणानि वर्तन्ते । ननु सचिवाः संधिविग्रहादिकार्यं कुर्वन्ति किं वर्तते किं
एव तत्कार्यगमितानि विज्ञेयान्याह—कथंभूता बाणाः । आत्मसंधानविनीतवृत्तयः आ-
त्मनः स्वस्य संधाने योजने विनीता प्रथिता वृत्तिर्येषां बाणानां ते तथोक्ताः । पुनः कथं-
भूताः । परविग्रहप्रशमनकुशलाः परेषां अत्रूणां विग्रहस्य संप्राप्तस्य प्रशमने कुशला
दक्षाः । सचिवा अपि विग्रहं प्रशमयन्ति । पुनः कथंभूताः । स्वभावगुणप्रणयिनः
स्वभावेन प्रकृत्वा गुणप्रणयिनः स्वप्रत्यक्षास्थायिनो भवन्ति । सचिवा अपि यद्गुणश्रेहिनी
भवन्ति । पुनः कथंभूताः । परिप्राप्तश्रवणाः परिप्राप्त श्रवणं कर्णे येषां कर्षणवेलायां

यिनः परिप्राप्तश्रवणा भाषा एवासाध्यसाधनोत्तमाः सन्निधा , परे तु केवलं
समाशोभार्थमस्वावराण्यलंकरणानि । स्वपरप्रज्ञानां संपत्त्यापत्तिफलमहाय
साहसमेव पुरोहित , परस्तु सर्वविषयेषु वस्तुवितरणस्थानम् । अशेषशात्र-
वस्त्यस्तलनहेतुरध्याजवर्थं शौर्यमेव सेनापति , परस्तु मृत्युमरणीयसम-
सूचनं चेतनम् । उपकरणमस्त्रिसमुद्रावधिषुघातले दुर्वारप्रसरपर्यमैश्वर्यमेव
द्विपङ्कधरः प्रतीहारः , परस्तु सेवकानामुपासनावसरनिवेदनस्तीर्थपुरुष ।
समराज्ञेषु परहृदयगमप्रवणानि शस्त्रसंप्रेषणान्येव वृत्तप्रमिषय , परे तु राज-
नीतिप्रपञ्चाः । त्रिवैश्वर्यप्रतिहता दोषाप्रपाता एव दुर्गभूमयः , परास्तु निमग-

ते तथोक्ताः । सन्निधा अपि कर्णे शक्तिः विद्वहन्ति । पुनः कर्मभूताः । असाध्यसा-
धनोत्तमा असाध्यस्य शत्रो साधने पञ्चत्वापत्ये उत्तमो उत्तमो येषां ते तथोक्ताः ।
सन्निधा अपि असाध्य साधयन्ति । यस्य सुदत्तमहाराजस्य साहसमेव अद्भुतं कर्मैव पुरो-
हितो राजगुरुवर्तते । परस्वपरः पुरोहितः सर्वविषयेषु अमाशास्त्रादिषु दिनेषु वस्तुवि-
रणस्थानं धनप्रदानपदं वर्तते । कर्मभूतं साहसम् । स्वपरप्रज्ञानां संपत्त्यापत्तिफलं स्वपर-
प्रज्ञानमापत्तिफलमापद्भिर्वाचकम् । पुरोहितः मन्त्रादिना स्वप्रज्ञानां संपत्तिं करोति । परप्रज्ञानां
निपदं विदधाति । पुनः कर्मभूतम् । असाध्यं अमर्(र) । पुरोहितोऽपि एक एव भवति । यस्य च
सुदत्तमहाराजस्य शौर्यमेव सुमहत्त्वमेव सेनापतिव्यमूनावको वर्तते । परस्तु सेनापति
मृत्युमरणीयसमसूचनं किंकरपोषणकालकथकं चेतनं सजीवमरणं वर्तते । साधनं
प्रियमस्ति । कर्मभूतं शौर्यम् । अशेषशात्रवस्त्यस्तलनहेतुः अशेषाणां विधेयां शात्रवाणां वै-
रीणां स्त्यस्तलनस्य सेवावहन्मनस्य हेतुः करणम् । पुनः कर्मभूतम् । अस्त्रात्मकं नि-
र्णयं मुक्तम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य ऐश्वर्यमेव प्रमुत्तमेव प्रतीहारो वर्तते । परस्तु
प्रतीहारः सेवकानामुपासनावसरनिवेदनः सेवावसरकथकस्तीर्थपुरुषो यात्रामृतो पुरुषो
वर्तते । कर्मभूतः प्रतीहारः । द्विपङ्कधरः द्विपत्यु सन्नुप दण्डो दण्डनिपादनं दण्डकारणं
धरति करोतीति द्विपङ्कधरः । कर्मभूतमैश्वर्यम् । अस्त्रिसमुद्रावधिषुघातले वस्तु-
समुद्रमवहन्मण्डले दुर्वारप्रसरपर्यं दुर्वारो दुर्निवारः प्रसरपर्यं प्रसृति पर्वतो यस्य
दुर्वारप्रसरपर्यम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य शस्त्रसंप्रेषणान्येव रक्तदिमोचनान्येव वृत्त
प्रमिषयः वृत्ताश्च संदिग्धसाधनहराः । संधिषिप्रहासंभिषिप्रमिषिणः प्रमिषयश्च हैरिश्च वृत्त
प्रमिषयो वर्तन्ते । परे उद्भूतप्रमिषयो राजनीतिप्रपञ्चा अप्रैसाप्रमिषाराः । कर्मभूतानि
शस्त्रसंप्रेषणानि । समराज्ञेषु परहृदयगमप्रवणानि शत्रुहृदयविदारकचतुराणि । वृत्तप्र-
मिषयोऽपि परचित्तोपलक्ष्य भवन्ति । यस्य सुदत्तमहाराजस्य दोषाप्रपाता एव दोषाणां
मप्रपात एव अनागता एव दुर्गभूमयो जलदुर्गनिपुणारिदुर्गसंरक्षणा वर्तन्ते । परास्तु

विनियोगद्वाराणि । वेधसाप्यनुलितं बाहुबलविजृम्भितमेव वप्रः, परस्तु
विनोदरदनिनामपाश्रयभूमिः । वनमृगैरप्यनुलङ्घनीयप्रभावाज्ञैव प्राकारः,
परस्तु पुरस्य पांशुस्पर्शविनिवारणपरिच्छेदः । सकलसपन्नव्याप्तिकदर्थनसमर्थ-
नावतारः सव्येतरः कर एव परिधा, परे तु दौवारिकाणां विश्रामविष्ट-
राणि । दुर्वृत्तारातिकुलनिमज्जनजलाधारा न्वद्गधारैव परिम्बा, परा तु नगरा-
ङ्गनानां जलक्रीडाधिकरणानि । समस्तक्षितिरक्षणक्षमः पराक्रम एव परिवारः,
परस्तु श्रीविलासाढम्बरः । निजकीर्तिमुधाधवलितापघनं त्रिभुवनमेव विहा-
रहर्म्याणि, पराणि तु राज्यलक्ष्मीचिह्नानि । चतुरुदधिमेखलावनमनोहरा
वसुंधरैव प्रियकलत्राणि, पराणि तु वंशाभिवृद्धिनिवन्कनानि धर्मक्षेत्राणि ।

दुर्गभूमयो विभवविनियोगद्वाराणि विभवानां लक्ष्मीणां विशेषेण नियोगद्वाराणि अधिकार-
द्वाराणि वर्तन्ते । कथंभूता दोषाप्रपाताः । त्रिदशरपि अप्रतिहता अविध्वन्ताः । यस्य च
सुदत्तमहाराजस्य बाहुबलविजृम्भितमेव भुजसामर्थ्यप्रसर एव वप्रो वर्तते । वप्रो दुर्गा-
धारोच्चयः । परस्तु वप्रो विनोदरदनिनां क्रीडागजानां अपाश्रयभूमिराश्रयस्थानम् । कथंभूतं
बाहुबलविजृम्भितम् । वेधसापि अनुलितमकलितम् । यस्य आङ्गैव शिष्टिरेव प्राकारो दुर्गो
वर्तते । परस्तु प्राकारः पुरस्य पांशुस्पर्शविनिवारणपरिच्छेदः पांशूनां रजसां स्पर्शस्य क्षुपनस्य
विनिवारणाय परिच्छेदो निषेधोपकरणवर्तते । कथंभूता आज्ञा । वनमृगैरपि अनुलङ्घनीयप्र-
भावा अनुलङ्घनीयो अलोपनीयः प्रभावो साहाय्यं यस्याः ना तथा । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य
सव्येतरौ दक्षिणः कर एव हन्त्रश्च परिधा अर्गला वर्तते । परे तु परिधा दौवारिकाणां विश्रा-
मविष्टराणि खेदापनोदात्तानि । कथंभूतः करः । सकलसपन्नव्याप्तिकदर्थनसमर्थनावतारः सक-
लसपन्नानां शत्रूणां व्याप्तेः प्रसरस्य कदर्थने भङ्गने समर्थनः अवसरः अवतारो यस्य करस्य
स तथोक्तः । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य न्वद्गधारैव परिम्बा वर्तते । परा तु परिम्बा नग-
राङ्गनानां जलक्रीडाधिकरणानि स्थानानि वर्तते । कथंभूता न्वद्गधारा । दुर्वृत्तारातिकुलनिम-
ज्जनजलाधारा दुर्वृत्तानां दुर्गचाराणामरातीनां कुलानामन्वयानां निमज्जने व्रुडने जला-
धारा दुर्वृत्तजलस्याधिष्ठानम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य पराक्रम एव बलमेव परिवारः
परिच्छेदो वर्तते । परस्तु परिवारः श्रीविलासाढम्बरो लक्ष्मीविभ्रमाद्योपः । कथंभूतः
पराक्रमः । समस्तक्षितिरक्षणक्षमः सर्वपृथ्वीपरिपालनसमर्थः । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य
त्रिभुवनमेव विहारहर्म्याणि क्रीडागृहाणि वर्तन्ते । पराणि तु विहारगृहाणि राज्यलक्ष्मी-
चिह्नानि राज्यलक्ष्म्याश्चिह्नानि वर्तन्ते । कथंभूत त्रिभुवनम् । निजकीर्तिमुधाधवलित-
ापघनं निजकीर्तिरेव मुधा श्वेनद्रव्यद्रवन्त्या धवलितानि उज्ज्वलीकृतानि अपघनानि
शरीराणि यस्य तत्तथोक्तम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य वसुंधरैव प्रियकलत्राणि

यस्य आहवाङ्मणरज्जेष्वनवरसमुक्तक्षरासारवर्षविकर्तरितमुखमण्डला-
नामहितकचम्बानां नर्तनक्रियासु परमेकान्तरसिक्ता, न पुनरितरास्वर्भदूप-
णपरासु । असमसमरावसरेष्वाश्चर्यक्षौर्यपरितोषितानाममरवृन्दारकाणामान-
न्दातोषवादनेषु प्रकर्षतृष्णालुता, न पुनरितरेषु शरीरायासकरोषु । त्रिवि-
ष्टपकुटीकोटरविहारिणा नरनिष्प्याम्बरचरलोकेन निबबिजयनामाङ्ग-
सुभगस्य गीतस्य गायने नितरां स्पृहयालुता, न पुनरितरस्य हृदयहरिण
हरस्य । कदनमेदिनीषु दुर्भारवैरिश्चिरोविदारणेषु महती भृगयाव्यसन-

वर्तन्ते । परास्मि तु प्रियकसत्राणि धर्मक्षेत्राणि दानादिकर्मस्थानानि । कर्मभूतानि धर्मक्षे-
त्राणि । वंशमिवृद्धिनिबन्धानि वंशस्य अन्वयस्य या अमिवृद्धि समस्तात् धर्मं तस्य
निबन्धानि कारणानि । क्षेत्रे हि वंशानां स्वविचारवृत्तानां अमिवृद्धिर्भवति । कर्मभूता वस्तुं
धरा । अतुल्यविभेदमात्रमनमोहरा चत्वार उदययः तेषां मेखसाधनानि तैर्मनोहरा ।

यस्य च सुदत्तमहाराजस्य अक्षितकचम्बानां अक्षितानां शत्रूणां कचम्बानि क्षिपेर-
हितकचयास्तेषां नर्तनक्रियासु वृत्तनेष्टासु परं केवलं एकान्तरसिक्ता एकान्तेन अक्षिपयेव
रसिकस्य रामहृदयता वर्तते । न पुनरितरासु अभिनीनां नर्तनक्रियासु रसिकता वर्तते ।
कर्मभूतासु इतरासु । अर्षदुष्णपरासु जनशोषतत्परासु । कर्मभूतानामहितकचम्बानाम् ।
आहवाङ्मणरज्जेषु संप्रमाङ्गनृक्षमूषिषु अनवरतमुक्ता प्रहिता ये शरा बाणस्तेषां
आसारस्तेषु वयं वेगवद्वर्षणं तेषु विकर्तरितामि विक्षेपेण खण्डितानि मुञ्चमण्डलानि
तेषां तथोक्तानाम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य असमसमरावसरेषु नियमसंप्रामादयेषु
अमरवृन्दारकाणां देवेषु प्रधानदेवानां संबन्धिषु आनन्दातोषवादनेषु वात्स्र्यसम्बन्धेषु
प्रकर्षतृष्णालुता प्रकर्षेणातिशयेन तृष्णाश्रुता तृष्णत्वं वर्तते । न पुनरितरेषु तत्तमित
तत्तममुदिरेष्वातोषवादनेषु तृष्णाश्रुता वर्तते । कर्मभूतेषु इतरेषु । शरीरायासकरोषु अय-
क्यकरोषु । कर्मभूतानाममरवृन्दारकाणाम् । आश्चर्यक्षौर्यपरितोषितानां आश्चर्य आश्चर्यो
त्पादकं यत् क्षौर्यं सीमव्यं तेन परितोषिता आनन्दं प्रापिता ये अमरवृन्दारकास्तेषां
स्तेषाम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य नरनिष्प्याम्बरचरलोकेन वराध मूमिपोषणं, निष्पि-
प्याध देवा, अम्बरचराश्च विद्याधरास्तेषां लोकः समूहस्तेन निजविजयभामाहृतुमगस्य स्वकी-
यविजयमितकृपानामाङ्गणं तेन सुभगस्य प्रीतिजनस्य गीतस्य गायने यानकरणे नितरामिति
धर्मेन स्पृहयालुता व्याकृष्टता वर्तते । न पुनरितरस्य गीतस्य शृङ्गारादेः स्पृहयालुता
वर्तते । कर्मभूतस्य इतरस्य । हृदयहरिणहरस्य मनोमृगमोहकस्य । कर्मभूतेन नरनिष्पि-
प्याम्बरचरलोकेन । त्रिविष्टपकुटीकोटरविहारिणा त्रिविष्टपं त्रिष्टोत्रकम् । ययाणां विष्टपानां
समाहारं त्रिविष्टपमिति वचनात् । तत्रैव कुटीकोटरं शङ्खम् तत्र विहरति इत्येवंहीनं त्रि-
विष्टपकुटीकोटरविहारी तेन तथोक्तम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य कदनमेदिनीषु दुर्भारवैरि-

परवशता, न पुनरितरेषु निरपराधेषु वनमृगेषु । नृपयज्ञाजिराष्टापदभूमि-
कायां चरगमगतिवन्धैररातिचतुरङ्गेषु प्रकामं द्यूतदुर्ललितता, न पुनरितरेषु
नरपालकुलकलङ्कधरेषु । सकलरत्नाकरमणिमेखलायां वसुमतीयोपायां
नितान्तं सक्तता, न पुनरितरेषु वपुर्धर्मधनविध्वंसनेषु विलासिनीजनेषु ।
अनन्यसामान्यजन्योपाजितजयानिलविजृम्भितेन सुभटकुटजाटवीविलुण्ठ-
नपटुनावलेपानलेन दुर्धर्षाणां विद्विषामशेषयशःपानेष्वतीवशौण्डता, न

शिरोविदारणेषु निवारशत्रुकुम्भस्थलच्छेदनेषु महतीं गुर्वीं मृगयाव्यसनपरवशता आलोटकनि-
र्वन्धनपराधीनता वर्तते । न पुनरितरेषु निरपराधेषु वनमृगेषु मृगयाव्यसनपरवशता वर्तते ।
यस्य च सुदत्तमहाराजस्य नृपयज्ञाजिराष्टापदभूमिकायां नृपयज्ञस्याजिरं संग्रामाङ्गणं तदेव अष्टा-
पदभूमिका तुरङ्गफलभूमिका तस्यां चरगमगतिवन्धैः चरगमो हरिकप्रेषणम्, गतिवन्धाः शत्रु-
सैन्यप्रदेशस्य अप्रदामानि, चरगमगतिवन्धास्तैः कृत्वा अरातिचतुरङ्गेषु अरातीनां हस्त्यश्व-
रथपदातिषु प्रकाममतिशयेन द्यूतदुर्ललितता विजिगीषया अविचारिता वर्तते । न पुनरि-
तरेषु चतुरङ्गेषु सारिपासक्रीडासु द्यूतदुर्ललितता दुरोदरस्य क्रीडाया अनिचारिता वर्तते । कैः ।
चरगमगतिवन्धैः चरः परगृहे सारिप्रवेशः । परसारिहननमित्यर्थः । गमः परगृहग्रहणम् ।
परगृहे यानमित्यर्थः । गतिवन्धो परसारावन्धनं चरगमगतिवन्धास्तैः । कथंभूतेषु
इतरेषु । नरपालकुलकलङ्कधरेषु नरपालानां नृपतीनां कुले अन्वये कलङ्कधरेषु ला-
ञ्छनकरेषु । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य वसुमतीयोपायां पृथ्वीवनितायां नितान्तं सक्तता
निर्वन्धता प्रवर्तते । न पुनरितरेषु विलासिनीजनेषु सक्तता वर्तते । कथंभूताया वसुमती-
योपायाम् । सकलरत्नाकरमणिमेखलायां.....

***रत्नकटिमेखला यस्या रत्नवतीयोपायाः सा तथा तस्याम् । कथंभूतेष्वितरेषु । वपुर्ध-
र्मधनविध्वंसनेषु वपुर्विध्वंसनं राजयक्ष्मादिरोगोत्पत्तिः, धर्मविध्वंसनं मैथुनक्रिया प्रामसंह्या
जीवहिंसनम्, धनविध्वंसनं राज्यदूषितापत्तिवत् तेषु । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य विद्विषां
शत्रूणां अशेषयशःपानेषु सर्वेषु पुण्यगुणकीर्तनास्वादनेषु अतीवशौण्डता मद्यपता वर्तते ।
न पुनरितरेषु आसवेषु मद्यपानेषु शौण्डता वर्तते । कथंभूतेषु आसवेषु । ऐहिकामु-
त्रिकफलविलोपनोद्धवेषु इहलोकपरलोकसुखफलविलोपने गर्विष्ठेषु । कथंभूतानां
विद्विषाम् । अवलेपानलेन दुर्धर्षाणां अवलेपो गर्वः स एवानलस्तेन दुर्धर्षाणां अना-
कलनीयानाम् । कथंभूतेन अवलेपानलेन । अनन्यसामान्यजन्योपाजितजयानिलविजृम्भि-
तेन अनन्यसामान्यं अनुपमं जन्यं संग्रामस्तस्मिन् उपाजितः स्वीकृतो योऽसौ जयः
शत्रुपक्षपराभवः स एवानिलो वातस्तेन विजृम्भितं स तथा तेन । पुनः कथंभूतेन अव-
लेपानलेन । सुभटकुटजाटवीविलुण्ठनपटुना सुभटा एव कुटजाः शक्रतरवस्तेषामटवी वनं

पुनरितरेष्वैहिकामुत्रिकफलविबोपनोद्भवेष्वासवेपु । अक्षण्डजगतुपद्रवदान-
 वेपु मानवेपु दण्डपारुष्ये वाढ मनोमनीषितानि, न पुनर्भूलतोच्छासवश-
 वर्तनेषु परिजनेषु । रणकेलिकुङ्कुलानामरीणामायोचनवसुषायामभिमुखीमाव-
 क्तरेषु वच कर्कशज्यवहारे परमं नैपुण्यम्, न पुनरवलोचनमात्रविनयपरि-
 प्वञ्चासु प्रजासु । अक्षण्डजक्षण्डहिम्बहमरकराळै प्रतिपक्षव्यालै संचितस्य
 कीर्तिकुलघनस्यापहारे गाढ गूञ्जता, न पुनरात्माभ्युदयप्रणयिभिरुपाजितस्य
 द्रविणोर्जितस्य । सपरायपरावारिषु क्षत्रशङ्कनीनगमङ्गमलोचनेन गजग्रहणेषु
 महान्ति कुतूहलानि, न पुनरितरेण चौरचारपाछाविनोपायव्यतिकरेण । आस-
 सारमवनैश्वर्यसुरमिषु यशश्चन्दनचन्दनेषु सामिन्तार्य मन, न पुनरितरेषु
 क्षममात्रपरिमलमनोहरानुचन्दनेषु गन्धेषु । अपरजनासाधारणेषु गुणमणि-
 विभूषणेषु महानामह, न पुनरितरेषु देहसेवावहेपूपलशकलनिवहेषु । नि-

तस्या विभूषणं भस्मीकरणं तत्र पशुना दक्षेण । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य अक्षण्डजमनुपद्र-
 वदानवेपु अक्षण्डे जगत् उपद्रवकरणे दानवेपु ईक्षप्राप्तेषु मानवेपु दण्डपारुष्ये कर्कशदण्डे
 वाढ मनोमनीषितानि जितमनोरथा वर्तन्ते । न पुन परिजनेषु दण्डपारुष्ये मनोमनीषितानि
 वर्तन्ते । कर्मभूतेषु परिजनेषु । भूलतोच्छासवशवर्तनेषु भूलोपमात्रेण स्थायीनेषु । दण्डपारुष्यं न
 वर्तत इक्षर्ष । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य रणकेलिकुङ्कुलानां संप्राप्तक्षीणवसुषुक्तव्यामरीणां
 आयोचनवसुषायां संप्राप्तभूमौ अभिमुखीमावक्रेषु संप्राप्तार्यमायतेषु वच कर्कशज्यवहारे
 अतिकठिनभापने परमं नैपुण्यं वर्तते । न पुन प्रजासु शापपारुष्यं वर्तते । कर्मभूतासु प्रजासु ।
 अवलोचनमात्रविनयपरिप्वञ्चासु संसृतावलोचनमात्रेण विनयवर्तीषु । यस्य च सुदत्तमहा-
 राजस्य अक्षण्डजक्षण्डहिम्बहमरकराळै अक्षुण्णं परिपूर्णं ब्रह्माण्डं पृथ्वीमण्डलं तस्य विम्बो
 पित्रयो मित्रास्तस्मात् समरो भव्यं तेन करात्कस्ते तथा ते । एवंविधैः प्रतिपक्षव्यालैः
 क्षत्रशङ्कतर्पैः कर्तृभूतैः संचितस्य रक्षितस्य कीर्तिकुलघनस्य कीर्तिरेव कुलघनं तस्य अपहारे
 उद्यम्ये पार्श्वे पशुता भोमिद्रता वर्तते । न पुनरात्माभ्युदयप्रणयिभिः आत्मनः लक्ष्म्ये अभ्यु-
 दये उन्नत्यां प्रणयिनीक्षितस्य प्रणिर्जितस्य प्रशस्तभमस्यापहारे पशुता न पुनर्वर्तते ।
 यस्य च सुदत्तमहाराजस्य संपरायपरावारिषु संग्रभूमिगजधरणमूमिगजधरणखातासु क्षत्र-
 शङ्कनीनगमङ्गमलोचनेन क्षत्रव एव क्षात्रकीर्त्या वृक्षास्तेषां मङ्गस्य प्रलोभनेन लोभदक्षिणेन
 कृता यमग्रहणेषु इक्षिमां लीक्रेषु महान्ति गुरुभिः कुतूहलानि विबोधा वर्तन्ते, न पुनरि-
 तरेण चौरचारपाछादिना उपायव्यतिकरेण चौराद्य भिक्षादयः, चाराद्य ईरिद्यः, पाशाद्य

खिलजगन्मङ्गलविधानामत्रेषु सच्चरित्रेष्वभीक्ष्णं रक्षणप्रयत्नः, न पुनः सर्व-
जनसाधारणाधिकरणेषु प्राणेषु ।

यस्य च सप्तसमुद्रमेखलावनिविलोकनजातकौतुकस्याभूदभिमुखीभावः
शत्रूणां प्राभूतेषु, न शस्त्राणाम् । विग्रहः प्रणतिषु, नापकारमनीषायाम् । द्विधा-
भावः सेवाकर्षकेषु, नोपचारकार्याणाम् । पतनं भृत्यभावेषु, न चामराणाम् ।
प्रसारणं सर्वस्वार्थेषु, नातपत्राणाम् । प्रवन्धः कण्ठकुठारेषु, न मदविजृम्भि-
तानाम् । प्रतापावलम्बनमसहायसाहसादेशविधिषु, नैश्वर्यसंभावनायाम् ।
आरोपणं शिरसि प्रणामाञ्जलिषु, न घनुषि मौर्वीणाम् ।

यस्य च निजप्रतापसंपादितोत्सवमरायां विश्वमरायामनन्यसामान्य-
मात्मैश्वर्यमवलोकमानस्य रयचमूचक्रचर्याचूर्णितनिःशेषशैलचूलेषु हयानी-
कोद्रेकखरखुरोद्भूतधूल्यीपटलपूरितसकलपातालमूलेषु करटिषटाकराटोप-
विलुण्ठितसमस्तमहाटवीगहनेषु सुभटसैन्यदोर्दण्डदलितनिखिलसालवलेषु
द्विषद्विषयेषु परं कात्यायनीप्रतिमास्वेव दुःप्रवृत्तमवतस्ये ।

एवं तस्य कलिङ्गाधिपतेः सप्तवापयोराशिरलालंकारपात्रं कुलकलत्रमिवा-
वनिवलयं निहालयतः स्वभावादेव दयार्द्रहृदयस्य धर्माभूतरसास्वादोहद-
विदूरितसंसारसुखोदयस्य 'शमलकलश इवायं कायो वहिष्कृतयत्ननिर्ने(र्णे)ज-
नोऽपि न जहाति निजां प्रकृतिम्, अत्याधानकाष्ठमिव देहिनां भवद्दुःखपरशुपा-
ताय विषयोपसेवनमाधुर्यमिति विदन्तोऽपि कथमनया वहिःप्रदर्शितापातसु-
न्दराडम्बरयावसानविरसया पांसुलयेव श्रिया प्रतार्यन्ते मुग्धबुद्धयः क्षोणी-
श्वराः' इति परामर्शश्लथसाम्राज्यसहाभिनिवेशस्य पूतिपुष्पमिव केवलं त्वचि
मनोहरं वर्णिनीजनं वितर्कयतः 'को नु खलु विश्वंभरेश्वरेषु विशांपतित्यौ

पाशमण्डनानि ते आदिर्यस्य उपायव्यतिकरस्य तथा तेन इंद्रगिधेन उपायव्यतिकरेण
उपायप्रघटकेन गजग्रहेषु महान्ति कुतूहलानि वर्तन्ते' ।

१. अनेकदेशीयेषु बहुषु पुस्तकेषु दृष्टेष्वापीतः परं टीकापाठो नोपलभ्यते. न जाने
टीकाकर्त्रास्थान एव पूर्तिर्विहिता, उत टीकासमाप्तिः पूर्वमेव नामशेषताम-
ञ्चीचकारेति महान्संदेहः. इत उत्तरं टिप्पण्यादलंकृतो मूलग्रन्थो मुद्रणीयो भविष्यति.

न विवेक्ष्य फीनाशनगरम्, यं चैव निसर्गचपला न तत्याज लक्ष्मी,
 येन सम जगामेय भूमि, यसौ न दुद्रोह प्रयत्नपरिपालितोऽपि स्त्रीलोक,
 यस्मादधरुहे मन्मजरामरणवर्गेण, यस्य न बभूवुराधिरास्य, यस्मिन्
 तेमेरे गोचरतां ससारारणिसमुत्थानोल्लोला प्रायेण दुःस्थानछज्जालाः' इ-
 त्यनादीनवोपदेशविस्तीर्यमाणमोहपाशस्य वित्तमप्यात्मनो विभवं परलो-
 कावलोकात्मतिसरमिवाकलयत 'हृदो सरसापराधगोचरस्तथर, एकदा प्रणा-
 मोन्मुखलेखवैखानसीमुखमण्डनभनपुसुष्वरसलोहितकरे विकचनिचुळ्मझरी-
 जालशेखरितसैखजिरोदयवि सिन्दूरपरागपिञ्जरितसुरवारणकुम्भस्थले हरि-
 रोहिणाश्रुपितगगनगमनाङ्गनाफपोलशालिनि प्रवालाङ्कुरोत्करनिकीर्णवि-
 च्चकवाले रविकान्तधिलासंचारितदहनवर्तिनि तमिस्ररज्ज्वलतया पुरस्त-
 दपसरन्तीषु नक्षत्रपङ्क्तिषु रक्ताम्बरशोभाभिव विभ्राणे धनवरस्रस्त्रचरसह-
 चरीकरविकीर्यमाणरक्तचन्दनद्रवद्विगुणस्रोणिनि सविद्युविम्बे, नृपजनोदा-
 हरणकयास्त्रिषु विशालतां गतासु दिभु, निर्मुक्तनीलनिचोलेष्विव प्रक-
 टाकृतिषु प्रासादशिखरेषु, क्षितीश्वरेष्विव राजहंसोपसेव्यमानकोशेषु पौ-
 ष्करेयकाननेषु, प्रफुल्लकमलकाननमधुपानमत्त इव मन्दमन्दसंचारिणि प्र-
 वाति वैमातिके मरुति, प्रत्यावृत्तेषु च दक्षदक्षिणेषु द्विजेष्विव राजकुलानां
 सेवावसरेषु कृतास्थानस्य प्रविश्य संतवर परिमुपितनगरनापितप्राणद्विज-
 सर्वस्यमेकमैकागारिकमानीया 'दर्शय वस...' । रामा तमवलोक्य
 धर्मस्त्रीयानां मुख्यानि विभोकिष्ठ धर्मस्त्रीया देशानेन मलिनात्मना मलि-
 न्मुचेन द्वितयसाहसमनुष्ठितमेकां तावद्वाग्निर्मुसिताम्यच्च सुपुसमनुप्यहिंसा
 कृता । तदस्य पाटशरस्य चक्रीवदारोहणोच्छिष्टशालाभिररामयन्धविहम्बन-
 पूर्वकश्चिन्नो बन्धः कर्तव्यो यथाम नक्षत्रवाणिज्यो दक्षमिद्वर्दशमिधो
 दिवसैरसुन्विद्युच्चति' ।

रामा स्वगतम् 'अहो कष्टं सल्ल प्राणिनां क्षत्रगोत्रेष्वयमाविर्भावः, यतो
 यदि न्यायनिष्ठुरतया क्षोणीश्वरा क्षितिरक्षासु दक्षन्ते तदावश्यं पापोप-
 निपातः परलोकक्षतिसपातश्च । तदुक्तम्—'नरकान्तं राज्यं बन्धनान्तो

नियोगः' इति । अथ न दक्षन्ते वर्णाश्रमव्यवस्थाविलोपः कापुरुषतोऽप्यथ ।
तथा हि ।

क्षीयेतायं क्षणाल्लोकः क्षतरक्षः क्षितीश्वरैः ।

लक्ष्मीक्षयः क्षये तस्य किं राजत्वं च जायते ॥

तदसाध्यव्याधिपरिग्रहीतदेहवदस्य राज्यस्य परित्याग एव स्वास्थ्यं नान्यथा' इत्यवधार्य ।

एषोऽहं मम कर्मशर्म हरते तद्वन्धनान्यास्त वै

ते क्रोधादिवशाः प्रमादजनिताः क्रोधादयस्त्वव्रतात् ।

मिथ्यात्वोपचितस्ततोऽस्मि सततं सम्यक्त्ववान्संयमी

दक्षः क्षीणकषाययोगतपसां कर्तेति मुक्तो यतिः ॥

इति च सुभाषितमाख्यनिते निधाय, तेषु कतिपयेषु गणरात्रेष्वनुजस्य राज्यश्रियं समर्प्य, प्रतिपन्नजिनरूपोचिताचरणश्चतुर्थमाश्रममशिश्रियत् ।

अस्तीदानीं तस्यामेवैकानस्याममरमिथुनमान्यमानमणिमयूरकूटं सहस्रकूटं नाम निजमहिमावधीरितामरावतीर्वसतिः या नयनीतिरिव नवभूमिका, योगास्थितिः विहितवृषभेश्वरावतारा, सांख्यजनतेव कपिलताल्यशालिनी, अमरगुरुभारतीव निवारितपरलोकदर्शना, मीमांसेव निरूप्यमाणनियोगभावनादिप्रपञ्चा, पिटकत्रयपद्धतिरिव योगाचारगोचरा, महापुरुषमैत्रीव स्थिराधिष्ठाना, सत्सचिवप्रयुक्तिरिव सुघटितसंधिः, अभिनवविलासिनीव सुकुतूहलविलोकना, कुचभारविधेव बहुविस्मयावहा, विजयसेनेव बाहुबलविदिता, रूपगुणनिकेव सुपार्श्वागता, कुबेरपुरीव यक्षमिथुनसनाथा, नन्दनवनलक्ष्मीरिवाशोकरोहिणीपेशला, शंभुसमाधिविध्वंसवेलेव प्रकटरा.....रतिजीवितेशा, सुकविकृतिरिव चित्रबहुला, मुनिमतगतिरिव चरणकरणानन्दिनी, भरतपदवीव विधिलयनाट्याडम्बरा, पुरंदरपुरीव संनिहितैरावता, हरपरिपदिवासीनसौरभेया, शिशिरगिरिदरीव निलीनोपकण्ठकण्ठीरवा, मन्थानाचलतटीव रमोपशोमिता, स्रक्पण्यसंस्थेव प्रलम्बितकुसुमशरा, सुरशैलाटनिरिव सविधवि-

धुन्नघ्नमण्डला, पाण्ड्यमुद्रेक शकुलियुगलाङ्किता, सच्छकुनसपत्तिरिव पूर्ण-
कुम्भामिरामा, कैटमारातिसनुरिव कमलाकरसेविता, समवसरणसमेव
प्रसाधितसिंहासना, अम्बदाक्षयानुगतापि जडनिधिमती, उन्मीलितादिहो-
कापि सकलज्जनोपमोग्या, अहोमक्षात्तापि प्रत्यक्षहुताशना, निस्पृहोप-
मोग्यापि समणिनिचया, विहितमर्त्यावतारापि प्रदर्शितदेवाख्या ।

यत्र चाभिप्रेक्ष्यसलिलेषु कलपता, मलयजेषु जडघर्षणम्, अक्षतेषु मुञ्चला-
भिषात, सक्षुप्ते गुणविमुखता, चरुषु रससंकर, प्रदीपेषु मलिनोद्धार, धूप-
धूमेष्ववमानवैरस्यम्, फलस्तककेषु पलाशोपरोच, कुसुमाञ्जलिषु विनिपात,
स्तुतिषु परलोकप्रार्थनम्, जपेषु गूढमन्त्रप्रयोग, प्रसरुमानेषु देहसज्जता,
अगुरुदहनशालाग्निषु मलीमसमुखत्वम्, मुनिषु धर्मगुणविजृम्भणम्, प्रसू-
नोपहारेषु शिलीमुखसपात, पटहेषु कराहति, नमसितेषु पदबन्ध, रङ्गव-
लिषु परमागच्छनम्, यत्तिचरित्रेषु विग्रहदण्डश्रुति, सोपानेषु विपमता,
देहिनीषु लङ्घनापराध, सपाटीषु करग्रहणम्, अररेषु द्विचामाव, शास्त्रेषु
परदूषणध्वजम्, उपन्यासयोग्यासु विगूढवाद, पर्वक्रियासु वर्णसंकीर्णता,
विनेयविनयेषु झुक्नुटिकरणम्, वातायनेषु बहुमार्गता, केतुकाण्डेषु स्वभाव-
लक्षणत्वम्, वैजयन्तीषु परप्रणयता, मणिवितानेषु गुणनिगूहनम्, रत्ननि-
मुत्तेषु गलमहोपदेश, शकुनाभासेषु विलयविच्छसितम्, लिपिकरेषु
चाङ्गनोपार्जनम् ।

यस्माच्च प्रतिदिवसं दिविजसमाब्जै पौरजनैरुपदिशानि भगवत
स्वकीयपादमुद्रितशुगप्रयपतेर्जिनपतेर्मज्जनमङ्गलानि विद्वं^(१)मानाया सकृ-
त्प्रकान्तामिपेकमहोत्सवमञ्जित इव जातस्वर्षतरभाव पुरो निवसति
मन्दुर । अपि च ।

यामेव प्रादुष्यदनस्पृक्षकल्पनो विनेयजनः ।

विद्वद्भावादुत्प्रेक्षापक्षता नयति ॥

भीरेषा स्वर्गमिन्धो किमु पवनमलोललोलकलोलवार

स्वर्णच्छायाप्रतानस्तदनु विमरति व्योमि कोऽय प्रफार ।

दुग्धघोतावदाता दिशि दिशि च ततः कान्तयो भान्ति मन्ये
स्थानेऽस्मिन्नैनसौधावलिरुपरि लसत्केतुसौवर्णकुम्भाः ॥

किं च ।

मेरुस्पर्धविवृद्धवन्ध्यशिखरोल्लेखस्वलज्ज्योतिपो
यस्या व्यस्यदुपान्तमित्तविलसद्रत्नासरालत्विषः ।
तुङ्गोत्सङ्गतमङ्गसङ्गविवशव्यापारसारादराः
स्वर्गावासनिवास.....सरसाः संजज्ञिरे नामराः ॥

या च

किं पुण्यपुञ्जनिकरस्त्रिजगज्जनानां
लोकेष्वमात्किमु यशः प्रथितं जिनानाम् ।
इत्थं वितर्कवसति.....विभाति
विश्वंभराम्बरदिशां प्रविभक्तभावा ॥

ततो महामुनिजनाराधनविनीतवनदेवताविकीर्णप्रसूनोपहारपरिसरत्परि-
मलोद्याने यदा तेन त्रिजगतीः स्तूयमानवृत्तेन भगवता मुदत्तेन सह तव
वादाविरोधस्य धर्मावबोधो भविष्यति, तदा भवतो भविष्यन्ति प्रेषणा-
नवद्याः पुनरपीमा विद्याः, भविष्यन्ति च भवान्नमश्चरप्रभुप्रभावः' इत्युक्त्वा
तदनुचानचरणार्चनोपचितागण्यपुण्यतया समस्तमहाभागभुवनचक्रवर्ती स
विद्याधरचक्रवर्ती जगामाभिलषितं विषयम् । अम्बरचरोऽप्याजगा-
मोज्जयिनीम् ।

इतश्च तस्यामेवोरगपुरीस्पाधिन्यामुज्जयिन्यामदूरदेशवर्तिनि भावि-
भवदुरितकन्दैरिवास्थिवृन्दैरुत्पाण्डुरितवाहिरिके, मूर्तिमद्भिः कर्मभिरिव
चर्मभिः कर्मीरगोपानसीपर्यन्ते, पुरोजन्मदुःखानलज्वालाभिरिव बल्लूरमा-
लाभिः पाटलोदजच्छदिपि, तमस्काण्डखण्डापसदैरिव कङ्कच्छदैर्धूसराङ्गणे,
कृष्णलेश्यापटलैरिव करटकुलैरुत्कलुषितगेहाग्रभागभुवि, निरयनिवासिभि-
रिव कुणपकलेवरेषु युद्धोद्धवान्ध(?)दूद्भिः मृगव्यद्भि(?)रुद्धेजनीयनिवेशे,
जनंगमावासोद्देशे, तस्मादमृतमतिमहादेवीकृतापराया प्रयोगाद्यशोमति-

महाराजवाजिविनाशोयोगाच्च व्यसीत्य स वस्तुकातराक्षभावमहं सा च
मदीयान्निका चरणायुधान्वये सहैव अन्म प्रत्यपद्यावहि । तदनन्तरमेव च
वृषदशद्वष्ट्राकचगोचरतयाधयोर्लोकान्तरगिरि मातरि पुन काकतालीय-
न्यायेन कृतकोणिकोत्कलिकामालवालिकासीव जरस्फुटीरनिकटे कुरट-
कुलामकोटेरे चिरादवहिता सती कर्णाम्प्यर्णवर्णनिर्णयेनावा निगृह्य परि-
गृह्य च तनूद्वहनिर्विशेष पोषयामास ।

व्यतीतस्वभावे च कदाचिदसावाससप्तविधाधरीजनकेलिनर्मा चण्डकर्मा
समाचरितसैरविहारस्तत्र स्वपचपाटकोपकण्ठमूमिकायामावामेकस्यां ता-
वसायिसुतस्य हस्तगतौ समालोक्यासहृषसपदालोकविसितमनस्कारस्तु-
ष्टिप्रदानोत्पादितदिवाकीर्तिनन्दनानन्दः समादायानीय च यशोमति-
महाराजायादीदृशत् । राजाप्यावामवेक्ष्य जाताश्चर्य 'अहो, अपर एव को-
ऽप्यनयो शकुनयो सकलताम्रचूडकुलातिशयी शरीरसंनिवेशः' इति दि-
शुभ्य 'चण्डकर्मन्, तिष्ठतु तावदेतत्तवैव हस्ते पञ्चरथमिधुनम् । अहमिदानी-
मेवेम पुष्परथ सनाथीकृत्यैतत्कर्णारमारूढविष्ठासिनीजनपरिवृतः सहान्त-
पुरेण पीठमर्दवित्तविवूपकनायकसामाजिकलोकानुगतः सहस्रकूटचैत्यालयो-
पवने मकरध्वजपूजार्थं ब्रजिष्यामि । तत्र पुनर्युद्धविनोदायेव प्रदर्शयित-
व्यम्' । चण्डकर्मा 'यथाप्रापमति देवः' इत्यभिधाय निश्चकाम । आगम्य च
गैरिकरसारुणितपटकुटीप्रभावालविराजमानकुमराजीकमनेकोपकार्यपर्या-
यपरिगतपर्यन्तावनीकं तदुद्यानम् । तत्र च शकुनसर्वज्ञेनासुरिणा माग-
वतेन नक्षत्रपाठकेन धूमध्वजेन द्विजातिना स्वन्यवादविदा हरमघोषेन
अटिना स्वरपटौषधुषेन सुगतकीर्तिना शाक्येन सह मुधा सवन्धसार्धक-
स्कन्धावलम्बितपतगपञ्जरः स चण्डकर्मा

मदनशरचित्रकान्तैर्वनदेवीपाणिपेक्षलप्रान्ते ।

अचरदम्बरागपटलश्लाघैरिव काननश्रीणाम् ॥

तरुणीचरणास्फालनसक्रान्ताल्लसकक्रबोद्रेकम् ।

विकिरत्रिरिव पलाशैरशोकमालोक्यत कान्तम् ॥

तन्मूलनिवासवन्तं सुदत्तभगवन्तं च । स्वगतम्—‘अहो कथमनेन
भगवता परलोकलाञ्छनकरावकाशः कथनीयतां नीतः शरीरसंभवाभि-
निवेशः क्लेशः । यतः ।

कार्श्यं क्षुत्प्रभवं कदन्नमशनं शीतोष्णयोः पात्रता
पारुष्यं च शिरोरुहेषु शयनं मद्यास्तले केवले ।
एतान्येव गृहे वहन्त्यवनतिं यान्त्युन्नतिं कानने
दोषा एव गुणीभवन्ति मुनिभिर्योग्ये पदे योजिताः ॥

तदलमत्र विकल्पपरम्परया । संभाषामहे तावदेनं संयमिनम् । न खलु
रत्नाकरकल्लोला इव प्रायेण भवन्ति मुनयः शून्यशीलाः ।’ ततः समुपसद्य
निषद्य च तत्र च विवादाध्येपणोत्कर्षकलुपधिपणः किलैवमाह सूरिः—

‘अहो विवेकशून्यानामात्मानार्थाश्रयाः क्रियाः ।

न ह्यङ्गोद्वेगतो मुक्तिर्नृणां मरुकुरङ्गवत् ॥

यस्मादेष खलु

अकर्ता निर्गुणः शुद्धो नित्यः सर्वगतक्रियः ।

अमूर्तश्चेतनो भोक्ता पुमान्कपिलशासने ॥

स यदा दुःखत्रयोपतप्तचेतास्तद्विधातकहेतुजिज्ञासोत्सेकितविवेकश्रोताः
स्फाटिकाश्मानमिवानन्दात्मानमप्यात्मानं सुखदुःखमोहावपरिवर्तैर्महद-
हंकारादिविवर्तैः कलुषयन्त्याः सत्त्वरजस्तमःसाम्यावस्थापरनामवत्याः
सनातनव्यापिगुणाधिकृतेः प्रकृतेः स्वरूपमवगच्छति, तदायोमयगोलका-
नलतुल्यवर्गस्य बोधवद्बहुधानकसंसर्गस्य सति विसर्गे सकलज्ञानज्ञेयसंबन्ध-
वैकल्यं कैवल्यमवलम्बते तदा द्रष्टुः स्वरूपेऽवस्थानमिति वचनात् । ततश्च
अनुभवत पिवत खादत विलसत मानयत कामितं लोकाः ।

आत्मव्यक्तिविवेकान्मुक्तिर्ननु किं वृथा तपत ॥’

धूमध्वजः—

‘घृष्यमाणो यथाङ्गारः शुक्लतां नैति जातुचित् ।

विशुद्ध्यति कुतश्चित्तं निसर्गमलिनं तथा ॥

न चापरमिपक्षाविः समर्थोऽस्ति यदर्थोऽयं तपः प्रायशः सफलायासः स्यात् ।
यतः ।

द्वादशवर्षा योषा षोडशवर्षोन्नितस्थितिः पुरुषः ।

प्रीतिः परा परस्परमनयोः स्वर्गः स्मृतः सद्भिः ॥

ततश्च—

विहाय देशस्य सुखानि येषां दुःखेन सौख्येषु मनीषितानि ।

ते क्रोरकैः कर्पणकारशीलाः शास्त्रीन्पुनर्नूनामुपाहरन्ति ॥'

हरमबोधः—

‘अन्यथा लोकपाण्डित्यं वेदपाण्डित्यमन्यथा ।

अन्यथा तत्पदं शान्तं लोकं क्षिप्नाति चान्यथा ॥

भगवतो हि गर्भस्य सकलजगदनुग्रहसर्गो दक्षिणो वामश्च । तत्र लोकस-
चारणार्थं दक्षिणो मार्गः । तदाह—

प्रपञ्चरहितं ज्ञानं प्रपञ्चरहितो गुरुः ।

प्रपञ्चरहितं ज्ञानं प्रपञ्चरहितं शिवः ॥

स्त्विदं शक्तिविनाशेन ये वाम्छन्ति नराधमाः ।

ते भूमिरहिताद्वीजात्सन्तु नूनं फलोत्तमाः ॥

मुक्तिमुक्तिप्रदस्तु वाममार्गः परमार्थतः । तदाह—

अमिवत्सर्वमक्षोऽपि भवमक्षिपरायणः ।

मुक्तिं नीबन्धवामोति मुक्तिं तु लभते मृतः ॥

इममेव च मार्गमाश्रित्यामापि भासेन महाकविना—

पेया मुरा प्रियतमामुसमीक्षणीयं

प्राज्ञः स्वभावललितोऽविकृतश्च वेपः ।

येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षवर्त्म

दीर्घायुरस्तु भगवान्स पिनाकपाणि ॥'

सुगनकीर्तिः—‘आत्मग्रहं पञ्च प्राणिनां तायन्महामोहावन्त्यान्ध्यम् ।

यतः ।

संपश्यत्यात्मानं तस्यात्मनि शाश्वतः स्नेहः ।

स्नेहात्पुखेषु तृप्यति तृष्णा दोषांस्तिरस्कुरुते ॥

आत्मनि सति परसंज्ञा स्वपरविभागात्परिग्रहद्वेषौ ।

अनयोः संप्रतिवद्धाः सर्वे दोषाः प्रजायन्ते ॥

विगलिताग्रहे चात्मग्रहे निराश्रवचितोत्पत्तिलक्षणो निरोधापरनामपक्षो
मोक्षः स्वलक्षणेऽक्षिणामक्षूणः । तदाह—

यथा स्नेहक्षयाद्दीपः प्रशाम्यति निरन्वयः ।

तथा क्लेशक्षयाज्जन्तुः प्रशाम्यति निरन्वयः ॥

एवं च सति केशोल्लुञ्चनतप्तशिलारोहणकेशदर्शनाशत्रह्यचर्यादयः केव-
लमात्मोपधातायैव । तदुक्तम्—

वेदप्रामाण्यं कस्यचित्कर्तृवादः स्नाने धर्मेच्छा जातिवादावलेपः ।

संतापारम्भः क्लेशनाशाय चेति ध्वस्तप्रज्ञानां पञ्चलिङ्गानि जाड्ये ॥

इदमेव च तत्त्वमुपलभ्यालापि नीलपटेन—

पयोधरभरालसाः सरविघूर्णिताध्वेक्षणाः

कचित्सलयपञ्चमोच्चरितगीतडङ्कारिणः ।

विहाय रमणीरमूरपरमोक्षसौख्यार्थिना-

महो जडिमडिण्डिमो विफलभण्डिपाखण्डिनाम् ॥

स्त्रीमुद्रां झपकेतनस्य महतीं सर्वार्थसंपत्कर्त्रीं

ये मोहादवधीरयन्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः ।

ते तेनैव निहत्य निर्दयतरं मुण्डीकृता लुञ्चिताः

केचित्पञ्चशिखीकृताश्च जटिनः कापालिकाश्चापरे ॥'

चण्डकर्मा—साध्वाह खलु सुगतकीर्तिः । यतः ।

पश्यन्ति ये जन्म मृतस्य जन्तोः पश्यन्ति ये धर्ममदृष्टसाध्यम् ।

पश्यन्ति येऽन्यं पुरुषं शरीरात्पश्यन्ति ते नीलकपीतकानि ॥

ततश्च प्राणापानसमानोदानव्यानव्यतिकीर्णैर्भ्यः कायाकारपरिणतिसंकी-
र्णैर्भ्यो वनपवनावनिपवनसख्येभ्यः पिष्टोदकगुडघातकीप्रमुखेभ्य इव मदश-

किं पर्णचूर्णक्रमुक्रम्य इव रागसपत्तिस्तदात्मकार्यगुणसमाधतया चैतन्य-
मुपजायते । तच्च गर्मादिभरणपर्यन्तपर्यायमतीत सत्पादपात्पतितं पत्रमिव न
पुनः प्ररोहति । तथा च परलोकभावे जलमुहुदस्यभावेषु जीवेषु मदशक्ति-
प्रतिष्ठाने किमर्थोऽयं लोकस्यात्मसपत्न प्रयत्नः । तदपह्नायामीषां जीवन्मृत-
मनीषाणां मनीषितमेतत्कुलाश्रयैराश्रेयम् ।

यावज्जीवेत्सुख जीवेन्नास्ति मृत्योरगोचर ।

मस्मीभूतस्य क्षान्तस्य पुनरागमनं कुत ॥

मगवन्,

रिक्तस्य ज्ञानोर्बातस्य गुणदोषावपश्यतः ।

विलम्बा भूत केनामी सिद्धान्तविषयमहा ॥

किं च ।

असमाधिकरो वादस्तत्त्वाख्यान विरुद्धबोधानाम् ।

भवति हि कोपाय पर शिक्षा व्याप्तेष्विव गन्त्रेषु ॥

अपि च ।

व्याक्रोशी व्यापहासी वा विपर्यस्तैः सदोदिते ।

स्वस्य मौर्ख्यमुपेक्षायामहो कष्टाविशिष्टता ॥

सौत्र निन्दतु वा लोको विवित्ररुचिनायकः ।

तथापि सज्जनैर्भाव्य यथा तत्त्वोपदेशनैः ॥

इत्यनुष्याय

दशनोसैर्विश कुर्वन्सपुण्याङ्कुरिता इव ।

सूरि सूनृतवागेव बभाषे स्वरितस्वर ॥

बन्धमोक्षौ सुख दुःखं प्रवर्तननिवर्तने ।

यथेप प्रकृतेर्धर्म किं स्यात्सुप्त प्रकल्पनम् ॥

अकर्तापि पुमान्भोक्ता क्रियाशून्योऽप्युदासिता ।

निस्पोऽपि आतसंसर्गः सबर्गोऽपि वियोगभाक् ॥

शुद्धोऽपि देहसन्नद्धो निर्गुणोऽपि शमुच्यते ।

इत्यन्योन्यविरुद्धोक्तं न युक्तं कापि सं वच ॥

किं च ।

विष्वग्व्यापी भवेदात्मा यदि व्योमवदङ्गसा ।

मुखदुःखादिसद्भावः प्रीतयेताङ्गवद्बहिः ॥

नित्ये मूर्ते सदा पुंसि कर्मभिः स्वफलैरिभिः ।

कुतो घटेत संवन्धो यथाकाशस्य रज्जुभिः ॥

घृप्यमाणाङ्गारवदन्तरङ्गस्य विशुद्ध्यभावे कथमिदमुदहारि कुमारिलेन—

विशुद्धज्ञानदेहाय त्रिवेदी दिव्यचक्षुषे ।

श्रेयःप्राप्तिनिमित्ताय नमः सोमार्धधारिणे ॥

कथं चेदं वचनमजर्यम्—

समस्तेषु वस्तुष्वनुस्यूतमेकं समस्तानि वस्तूनि यत्र स्पृशन्ति ।

वियद्वत्सदा शुद्धिमद्यत्स्वरूपं ससिद्धौपलब्धिः स नित्योऽहमात्मा ॥

कथं चेयं श्रुतिः समगंस्त—

न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति ।

अशरीरं वा वसन्तं प्रिया प्रिये न स्पृशते ॥

इति । ततश्च ।

मलकलुषतायातं रत्नं विशुद्धयति यत्नतो

भवति कनकं तत्पाषाणो यथा च कृतक्रियः ।

कुशलमतिभिः कैश्चिद्वन्धैस्तथासनयाश्रितै-

रयमपि गलक्लेशाभोगः क्रियेत परः पुमान् ॥

रागाद्युपहतः शंभुरशरीरः सदाशिवः ।

अप्रामाण्यादनुत्पत्तेः कथं तत्रागमोत्सवः ॥

तदुक्तम्—

वक्ता नैव सदाशिवो विकरणस्तस्मात्परो रागवा-

न्द्वैविध्यादपरं तृतीयमिति चेत्तत्कस्य हेतोरभूत् ।

शक्त्या चेत्परकीयया कथमसौ तद्दानसंवन्धतः

संवन्धोऽपि न जाघटीति भवतां शास्त्रं निरालम्बनम् ॥

एष च सतीद न संगच्छते—

अदृष्टविग्रहाच्छान्ताच्छिवात्परमकारणात् ।

नावरूप समुत्पन्न शास्त्र-परमदुर्लभम् ॥

रागादिभिरुपद्रुतस्यापि रुद्रस्यासत्तायां क्लेशकर्मविपाककपायैरपरामृष्ट
पुरुषविशेष ईश्वर इति

ऐश्वर्यमप्रतिहतं सद्भगो विराग-

स्तृप्तिर्निसर्गजनिता वशितेन्द्रियेषु ।

आत्यन्तिकं सुखमनावरणा च शक्ति-

ज्ञान च सर्वविषयं भगवंस्तवैव ॥

इति च विरुद्धते । अन्यथाभूतस्यासत्तास्याम्

आस्तां तवान्यदपि तावदतुल्यकक्ष-

मैश्वर्यमीश्वरपदस्य निमित्तभूतम् ।

त्वच्छेफ्तोऽपि भगवन्न गतोऽवसान

विष्णु पितामहयुत किमुतापरस्य ॥ इति,

रथक्षोणीयन्ता स्रतघृतिरगेन्द्रो धनुरथो

रथाङ्गे चन्द्रार्कौ रथचरणपाणि शर इति ।

विषलोत्ते कोऽयं त्रिपुरतृणमाहम्बरविधि-

विधेयै श्रीढन्त्यो न सल्ल परतन्त्रा प्रमुधिय ॥

इति च ग्रहिलमापितम् । तथेदमपि न प्राग्रहरम् ।

भग्नो भन्तुरनीक्षोऽयमात्मनः सुस्तदु-स्वयो ।

ईश्वरमेरितो गच्छेत्सर्गं वा श्वभ्रमेव वा ॥ इति,

मोग्यामाहु प्रकृतिमृषयश्चेतनां शक्तिशून्यां

मोक्षा नैनां परिणमयितुं बन्धवर्ती समर्थ ।

भोगेऽप्यस्मिन्मवति मिथुने पुष्कलस्तत्र हेतु-

नीलग्रीव त्वमसि भुवनस्थापनात्प्रधार ॥ इति च,

आकाशकल्पस्य सदाक्षिणस्य पर प्रतिमेरकता न युक्ता ।

स्वयं प्रापेयित एव, यमुर्भवेत्परप्रेरयितेति चिन्त्यम् ॥

जगत्कर्तृवादश्च पूर्वमेव चिन्ततः । तथा हि—

कर्ता न तावदिह कोऽपि धियेच्छया वा

दृष्टोऽन्यथा कटकतावपि सप्रसङ्गः ।

कार्यं किमत्र सद्नादिषु तत्क्षकाद्यै-

राहत्य चेन्निभुवनं पुरुषः करोति ॥

कर्मपर्यायत्वे चेश्वरस्य सिद्धसाध्यता । तदाह—

विधिर्विधाता नियतिः स्वभावः कालो ग्रहश्चेश्वरदैवकर्म ।

पुण्यानि भाग्यानि तथा कृतान्तः पर्यायनामानि पुराकृतस्य ॥

कथमचेतनं कर्म परोपभोगार्थं प्रवर्तत इति चेत्तत्र ।

रत्नायस्कान्तवातादेरचितोऽपि परं प्रति ।

यथा क्रियानिमित्तत्वं कर्मणोऽपि तथा भवेत् ॥

तदुक्तं रत्नपरीक्षायाम्—

न केवलं तच्छुभकृन्नृपस्य मन्ये प्रजानामपि तद्विभूत्यै ।

यद्योजनानां परतः शताद्धि सर्वाननर्थान्विमुखीकरोति ॥

विष्टि कर्मकरादीनां चेतनानां सचेतनान् ।

दृष्टो धेष्टः विधेयेषु जगत्त्रष्टरि सास्तु वः ॥

तस्मादिदं सुभाषितद्वयमत्रावसरवत् ।

स्वयं कर्म करोत्यात्मा स्वयं तत्फलमश्नुते ।

स्वयं भ्रमति संसारे स्वयं तस्माद्विमुच्यते ॥

नमस्यामो देवान्ननु ह्येतविधेस्तेऽपि वशगा

विधिर्निन्द्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मान्तफलदः ।

फलं कर्मायत्तं यदि किमपरैः किं च विधिना

नमः सत्कर्मभ्यः प्रमदति न येभ्यो विधिरपि ॥

सोऽहं तदेव पात्रं तान्येतानि च गृहाणि दातृणाम् ।

इति नित्यं विदुषोऽपि च दुराग्रहः कोऽस्य नैरात्ये ॥

संतानो न निरन्वये विसदृशे साहचर्यमेतन्न हि

प्रत्यासत्तिहिते कुतः समुदयः का वासना वास्थिरे ।

तत्त्वे वाचि समस्तमानरहिते सायागते सांप्रतं

धर्माधर्मनिबन्धनो विधिरय कौतस्कुतो वर्तताम् ॥

दृष्टात्ययासत्त्वमदृष्टमेव प्रसाधयेच्चैव चनासराल ।

तदा स्वरोऽङ्गो श्रुतितो निपाणे विधमिपेधैश्च जयी कुलाल (१) ॥

किं च ।

नाह नैव परो न कर्मगिरिह प्रायेण बन्ध कचि

द्रोक्ता प्रेत्य न सत्फलस्य च वदेदित्यं स धौद्रो यदि ।

कस्मादेव तप समुद्यतमनाश्चैत्यादिकं वन्दते

किं वा सत्र तपोऽस्ति केवलमय धूर्तर्जडो बद्धित ॥

तदहर्नस्तने हेतो रक्षो दृष्टैर्मवस्तुते ।

भूतानन्वयनाञ्जीव प्रकृतिज्ञः सनातन ॥

पृथिव्यादिवदात्मात्मनामनिधनात्मकः ।

मध्ये सत्त्वात्कुलस्तत्त्वमन्यथा तव सिद्ध्यति ॥

कायाकारेषु भूतेषु चित्तं व्यक्तमवाप्नुवत् ।

सदात्मगुणकार्यत्वे प्रकस्येत यदि स्वया ॥

जलान्मुक्तानल कष्टाच्चन्द्रकान्तात्पयःश्रव ।

भवन्व्यजनतो वायुस्तत्त्वसख्यां विहापयेत् ॥

अलादिषु तिरोभूता दुर्वरादेस्तदुद्भवे ।

धरादिषु तिरोभूता चित्तानि तमपीप्यताम् ॥

पुमि तिष्ठति तिष्ठन्ति शरीरेन्द्रियघातवः ।

यान्ति पातेऽन्यथैतासा सत्त्वे सत्त्व प्रसज्यताम् ॥

विरुद्धगुणससर्गावात्मा भूतात्मको न हि ।

भूमलानलवातानामन्यथा न व्यवमिति ॥

विशानमुन्वदुःखादिगुणलिङ्गः पुमानयम् ।

घारणे रणद्राहादिधर्माधाराभरादयः ॥

अथ मतम्—

पित्तप्रवृत्तिर्धीमान्मेधावी क्रोधनोऽल्पकामश्च ।

प्रखेद्यकालपलितो भवति नरो नात्र संदेहः ॥

तत्र प्रवर्हम् ।

वृद्धिहानी यथाग्नेस्तामेधौत्कर्षापकर्षतः ।

पित्ताधिको न भावाभ्यां बुद्धेः संप्रामुतस्तथा ॥

गुरूपासनमभ्यासो विशेषः शास्त्रनिश्चये ।

इति दृष्टस्य हानिः स्यात्तथा च तव दर्शने ॥

कुतश्चित्पित्तनाशेऽपि बुद्धेरतिशये क्षणात् ।

कुतः प्रभवभावोऽत्र स्याद्बीजाङ्कुरयोरिव ॥

बुद्धिं प्रति यदीष्येत पित्तस्य सहकारिता ।

का नो हानिर्भवत्वेवं नालवृद्धौ यथाम्भसः ॥

एवं च सतीदं न किञ्चित् ।

देहात्मिका देहकार्या देहस्य च गुणो मतिः ।

मतत्रयं समाश्रित्य नास्त्यभ्यासस्य संभवः ॥

तत्त्वज्ञानं च जलादिज्ञानमिवाविहितानुष्ठानं न भवति संसारतृष्णोपशान्ति-
करणम् । असंजाततदर्थक्रियारम्भः समधिगतेतिकर्तव्योऽपि कृषीवल इव न
संयुज्यते फलैः । अनायास्यकायं सेवक इवात्मवानपि न लभते परां पदवीम् ।
ततश्च

तत्त्वं गुरोः समधिगम्य यथार्थरूपं

तद्भावभावनमनोरथनिर्वृतात्मा ।

आयास्य कायमनवद्यतया तपोभि-

र्जन्तुः परं पदमुपैति यथा क्षितीशः ॥'

सविधविद्याधरविनोदकर्मा चण्डकर्मा—‘भगवन्, विदूरदूरागमवास-
नामानसां को नु खलूपायः सुमेधसामभ्युदयनिःश्रेयसाधिगमाय ।’ ‘धर्मः ।’
‘को नामायं धर्मः ।’ ‘अहिंसापूर्वकाग्रहस्तत्त्वपरिग्रह एव ।’ ‘ननु हिंसा-
स्माकं कुलधर्मः । सा कथं त्यजनीया ।’ ‘अहो महापुरुष, एवमेवैतत्कु-
कुटमिथुनं पुरा जन्मनि हिंसां कुलधर्ममनुमन्यमानं महतीं दुःखपरम्परा-
मनुबभूव ।’ चण्डकर्मा (सविस्मयः)—‘भगवन्, किं पुनः पुरा जन्मनीदं

किञ्चिदुपकृतमकार्षीत् । कथं वा तदन्वभूत् । 'मगयन्, समाकर्णय । अ
न्यामेवोज्जयिन्यामस्यैव यशोमति महाराजस्य वशे

आसीच्चन्द्रमतिर्यशोधरनृपस्यस्तनूजोऽभव-

त्तो चण्डव्या कृतपिष्टकुक्षुटबलीक्षेडप्रयोगान्मृतौ ।

इवा केकी पवनाशनश्च धृपतो ग्राहस्तिमिच्छगिका

मर्तास्यास्तनयश्च गर्वरपतिर्गतौ पुन कुक्षुदौ ॥

सप्त प्रधानाशयाशेषमलज्जालास्ते पञ्चापि लोकपाला इव त मुदत्तमग-
वन्त प्रणम्य अगृह्य पाण्डुतनया इव सदर्शनपूर्वकाणि त्रिवक्षैरपि दुरा-
पाणि श्रावकप्रतानि । प्रयुक्तलोकायतमतधर्मा अचिरसमाजं नमश्चरपदावा-
सिधर्मा चण्डकर्मणि धर्मावबोधात्परिपूर्णशापायनि पूर्वविधासंदोहासादसं-
पादितान्तरविहार समाचरितसद्वचराध्यैर्यन्पवहार प्रविचचार स्वेचरनि-
वेष्टं देशम् ।

तदनु आवाप्तमहोभारदसमहाराज, मुदत्तमगवद्भाषितपुरावृत्तवृत्तान्त-
भवणेनातीवजातनिर्वेदौ तद्गतपरिग्रहाचेदानीं स्वत्वावयोरमिष्टदृष्टीजवत्ता-
विर्भाव कर्मणामित्यानन्दनादोदीर्णनिगरणावदूष्यवपुषावपि दूष्याभ्यन्तर-
स्थितः स यशोमतिमहाराज शय्योत्सङ्गमागताया कुसुमावलीमहादेव्या
शब्दवेचित्यकौशलं दर्शयितु शयनासन्नशरकुरलीमध्यादकर्मणकायमेक सा-
यकमादाय विव्याध । ततश्च विधातु कल्मषशेषमनुविभावयिषोर्वसात्परित्य-
क्तकुक्षुटपर्याययोरशुचौ जालाहारे कृमिजालसमाकुले बभूव । तदेव्यारपर
इव निरयनिलये गर्भे पुनरावयोर्जन्म । आवाप्त्यामवाप्तापाना च सा किञ्च
यशोमतिमहीपालप्रणयपादपप्रथमकन्दली कुसुमावली महादेवी रहसि

मेघे विलासविरले धरपाकपाण्डु

गण्डद्वय हरितारत्नरुची कुचाग्रे ।

मध्यो बलिश्रयस्त्रिलस्तनुआवलीय-

मुत्तम्भितेव विकटा वनिता सुगर्भे ॥

आतस्यागताय तस्मै महीशाय निजदोहदाम्येवमाप्तशस—'देव, विभीषतां
विध्यगुप्रेन सर्वेषामपि सत्त्वानाममयप्रदानम् । देव, निवार्यतां फल्गपालापणेषु

मैरेयव्यवहारः । देव, प्रतिषिध्यतां महानसेषु क्रव्यागमः । देव, प्रस्तूयन्ता-
मेवमपरा अपि तास्ताः क्रिया यत्र नोपयोगो मकारादिपत्रयस्य । देव, श्रवण-
कुतूहलानि महान्ति मे जीवदयागमेषु । देव, खरमवलोकनाभिलाषः संय-
तोपास्तिषु । देव, परं मनोरथाः संयमपरायणीनां तापसीनां चरणाराधनेषु ।
राजा 'नूनमेवंविधप्रसादाद्देवीदोहदादस्मिन्गर्भेऽवतीर्णस्य कस्यचित्सुकृतिनो
भविष्यति महती खल्वार्हती वासना । भवतु नामैवम् । तथाप्येतदभिलाषः
पूरयितव्य एव । अन्यथा

गर्भिणीनां मनः खेदात्स्यादपत्येष्वकल्पता ।

लतानां फलसंपत्तिः कुतो मूलव्यथागमे ॥'

इति वितर्क्य, आहूय च यथायथाप्रसिद्धिप्रवृत्ताख्यान्नरान्मुखात्तथैवा-
न्वतिष्ठत् । सापि देवी व्यतिक्रम्य किल चिक्कसाकीर्णोरुपयोधरव्यवस्थाम-
वस्थामवाप्य चावीसमयमसूतावाममृतमथनवेलेव लक्ष्मीचन्द्रमसौ पुन-
रावयोः कृते यशस्तिलक इति मदनमतिरिति च वंशोचिते मातृदोह-
दाश्रिते चाभयरुचिरित्यभयमतिरिति च नामनि । व्यतिक्रान्तवति च
शैशवे, जातवति च सकलकलाकमलिनीकुलावतारसरसि कुमारवयसि, तव
सपत्नाननेष्विव समधिकमधिरूढवति कुन्तलेषु कृष्णत्वे, तव गुणेष्विव
विशीलतां प्रतिपन्नेषु लोचनेषु, तव यशसीव परिपूर्णवति वदनमण्डले,
तव वैरिवर्ग इव क्षामतामाश्रितवति मध्यभागे, तव पराक्रमेष्विव प्रकटतां
गतेषु समस्तेष्वपि निम्नोन्नतदेशेषु प्रदेशेषु, अस्य खल्वभयरुचिकुमारस्य
राजा करिष्यति भविष्यन्त्या पक्षतौ युवराजकण्ठिकावन्धमिमाश्चाभय-
मतिं भर्तृदारिकां दास्यत्यहिच्छत्राधिपतये क्षत्रियायेत्यमात्यपरिवारवनिता-
स्वाविर्भवन्तीषु जनश्रुतिषु, स यशोमतिमहीपालः स्वयं करार्पितदंशैर-
शृङ्खलामालः सह श्वगणिभिर्जोषधिषण्पुरुषालापोल्लास्यमतिरेकदा पापद्भिर्बु-
द्ध्या विधीतविषयमनुसरँस्तत्सहस्रकूटोद्यानप्रसूनपरिमलाघ्राणवलितलोचना-
लियुगलस्तं सुदत्तभगवन्तमवलुलोके । नर्मसचिवकुमारोऽजमारः 'क्षिति-
पते, दुष्करमस्य मुनेरमस्य मुनेरवलोकनादद्य भविष्यति पापद्भिः सफ-
लद्भिः । राजा मनागाविग्रमनाश्रुक्षोभ । अत्रावसरे सुदत्तभगवद्वन्द्वनार्थमा-

गतेन प्रणयप्रभयाभ्रयेण कल्याणमित्रनाम्ना वैदेहकेश्वरेण स विशापतिरे-
वमूचे—‘राजन्, किमकाण्डे मन्थुमस्त्रिनमाननम् ।’ अजमारः—‘राजश्रे-
ष्ठिन्, एतस्यामङ्गलीभूतस्य नमस्यावलोकनात् ।’ कस्याणमित्रः—‘रामन्,
मैषममिनिवेश कृथा । एष खलु भगवान्पुरा कलिङ्गाधिपतिस्तत्र पितुर-
न्वयसंधन्वादेव नितरां माननीय सकलद्विक्कविक्कमाक्रान्तविनतसामन्त-
मुखमुकुरुन्दीकृतचरणनखमण्डलोऽमिसारिकाभिः स्वयमागतां श्रियं वप-
लाङ्गनामिवावमत्य निखिललोकमहनीये तपसि वर्तमान परमेष्ठी कथ-
नामावैश्विकलोकलोचनानन्देन त्वया मनसाप्यवमन्तस्य । किं च ।

सुखानुमवने नमो नमो जन्मसमागमे ।

माल्ये नमः शिषो नमो नमश्छिन्नशित्तो यति ॥

नमस्व सहजं लोके विकारो वञ्चवेष्टनम् ।

नम्रा चैर्यं कथं धन्या सौरमेयी दिने दिने ॥

पापिष्ट पापहेतुर्वा यश्चानिष्टविचेष्टिनम् ।

अमङ्गलकर वस्तु प्रार्थितार्थविषार्ति च ॥

ज्ञानध्यानतप पूता सर्वसत्त्वहिते रता ।

किमन्यन्मङ्गलं लोके मुनयो यथमङ्गलम् ॥

भाव कापि भवेद्वाग्नां सर्वातिथ्यक्रम समः ।

किं व्योमापाश्रय पूषा पक्षपातात्प्रकाशते ॥

लोलेन्द्रिया दुराम्नाया परेच्छावशवृत्तम् ।

अशक्तास्तत्पद् गन्तुं ततो निन्दां प्रचक्रिरे ॥

धर्मकर्मोद्यतोऽप्येष मुनिर्लोकस्त्वया यथा ।

नीयेत धर्मात्तं देव तदा काम्य तप क्रिया ॥

वने वा नगरे वापि वपु श्रेया मुनीश्वरा ।

निर्विघ्नं यत्तपस्वन्ति तन्माहात्म्यं तव प्रभोः ॥

अथ दुराग्रहैर्नापि माम्यमेतन्मुनिं प्रति ।

प्रतिवध्नासि हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः ॥

तत्पर्याप्तमनया दुर्वासनया । गच्छ । वन्दामहे तपःप्रभावप्रणतनिखिलदि-

कपालमौलिमणिवेदिकाधिदेवतायमानचरणमेनं परमेष्ठिनम् । अतस्तौ द्वावपि
मेरुमिव सूर्याचन्द्रमसौ तं भगवन्तं प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामौ च पुरः
प्रत्यक्षोदयौ नयविनयाविवोपविविशतुः । भगवान्नरेश्वरमुररीकृत्योद्धृत्य च
भविष्यलक्ष्मीलतोलासप्रथमपल्लवोल्लेखमिव पञ्चशाखम्

कामधेनुरखिलोत्सवसङ्गे श्रीसमागमनसूचनदूती ।

देवमानवमनोरथसिद्धिर्धर्मवृद्धिरियमस्तु सदा वः ॥

अपि च ।

त्वं वीरवैरिवनितानयनेन्दुकान्त

निष्पन्दसंपदि मतोऽसि नरेश राजा ।

आदित्य एव च भवान्नहिताङ्गनाङ्ग-

निस्तोकशोकतपनोपलदीपनेषु ॥'

राजा 'क्वासाकमेवंविधानि मनोदुर्विलसितानि । क्व चेयं भगवतामस्तुङ्का-
रकल्याणपरम्पराशंसनपरायणता । तदत्रास्य दुश्चरितस्य निजशिरःकमलेन
भगवच्चरणार्चनमेव प्रायश्चेतनं नान्यत् ।' इति परमपराक्रमतया निःसीमसा-
हसतया च कृताभिनिवेशो मुनीशेन महीशः किलैवमादिदिशे—'विशांपते,
मैवं मंस्थाः । चित्तानि हि देहिनां स्वभावचञ्चलतयाकूपारकल्लोलजलानी-
वोच्चावचविषयवृत्तान्तानि भवन्ति । तदलं दुरभिनिवेशेन ।' यशोमतिमहा-
राजः सशिरःकम्पम्—'अहो, भगवतामतीन्द्रियेष्वपि पदार्थहृदयेषु सात्ति-
शया शेमुषी' इति क्षणमात्रं विस्मृत्य भगवन्तमापृच्छे—'भगवन्, किं नाम
मे मनो दुरभिनिवेशमध्यशेत् । भगवान्केत्याद्याश्रयं तदाशयमुपादिशत् ।
कल्याणमित्रः—'काश्यपीपते, नैतदाश्चर्यम् । अयं हि भगवान्महर्द्धिसंप-
न्नतयाष्टाङ्गमहानिमित्तनिलयः सर्वावधिसमक्षसाक्षात्कृतसकलवस्तुविषयः
करतलामलकमिव कालत्रयत्रिलोकोदरविवरवार्तिसमर्थमपि पदार्थसार्थं कलय-
ति । तदन्यदेव किंचिदेतत्सभासभाजनकरं नष्टमुष्टिचिन्तालाभालाभसुखदुःख-
जीवितमरणजन्मान्तरगोचरमापृष्टव्यः । क्षितिपतिः (सानुनयम्)—भगवन्,
मम पितामहो यशोर्ध्वमहाराजस्तादृशं लोकोत्तरं चरित्रमाचर्येदानीं किं नु

सल्लु सोकमग्यास्ते पितामही चन्द्रमणिः पिता यशोवरमहाराजोऽमृत-
मतिश्च माता ।' भगवान्—'समाकर्णय ।

रानन्यघोर्धनृपति पलितं विलोक्य

निर्विघ्नं ससुतिसुखेषु मुनिर्बभूव ।

राज्ये यशोवरनृपं तनयं निवेश्य

सत्याजं निस्पृहयया तुणवद्विभूतिम् ॥

जैनागमोचितमुपास्य सपश्चिराय

प्रायोपवेशनविधानविमुक्तकायः ।

ब्रह्मोत्तरं त्रितशबेक्षमवाप्य जात-

स्तत्कल्पलेखयस्त्रिरश्रुतमासमेत ॥

ब्रह्मपुत्रविधिना सह मात्रा तं यशोवरनृपं विनिपात्य ।

जातकुञ्जरतिरङ्गविरामास्पृष्टं निरयमाप सवाम्बा ॥

या च चन्द्रमतिक्रम्य पितामही यश्च यशोवरमहाराजस्तत्र पिता तौ
द्वावपि द्विजातिमिराम्बाविसकलसत्त्वोपहारफलस्य पिष्टताम्रचूलास्त्रास्त्र-
नवल्लनाभ्याममृतमतिप्रयुक्तसौलिकेयवशात्मेत्य निरवधीनि दुःखानि बहुपु-
मवान्तरेष्वनुभूय सांप्रतं तत्रैव यमलसयापत्यमाजग्मतु ।' राजा (स्वग-
तम्)—'पिष्टकुक्कुटपापोपयागाम्यामपि पितामही चैतावतीमवस्त्रामवापत् ।
नाकलेयमधुना ममाजन्म स्वयनिहितजलस्थठाकाशचरप्राणिपिशितरसपुष्ट-
वपु सरसं पुरुदण्डं इव सदैव हिंसाप्यवसायसकचेतसं के भविष्यन्ति
लोकाः । तत्पर्याप्तं मम सांसारिकसुखामिलापेण । (मकाशम्) भगवन्, अयं
जन्तुरमोघमघसघातघनतया पातालतलमुपनिपतनुद्विद्यतां दीक्षाप्रदानह-
स्तावलम्बनेन' इत्यभिधाय पपात भगवत्पादयोरुपरि । कृतपादपवनः
पराममर्शं चैवम् ।

महदपि पापं विधुन्यति पुण्यासिमनोरथं सुतुच्छोऽपि ।

किं नात्पो रविरेव त्रिभुवनमात्रं समो हन्ति ॥

अतः कर्ष्यं वा प्राणी स्य कृतैरेव कर्मभिर्याति ।

भूपस्य यथा खनिता यथा च कर्ता निकेतस्य ॥

ऊर्ध्वाधोगतिहेतुर्लघुगुरुकर्मप्रयोगतः स्वस्य ।

स्वयमेव भवति जन्तुस्तुलां तु तव किं विपादेन ॥'

भट्टारकः—अहो धर्मधौरेय, प्रधानगुणगन्धननिधान, उत्तिष्ठ । श्रूयतां तावदिदमुभयलोकव्यवहारसर्वस्वम् । इयं हि वहिःप्रदर्शितमनोरमागमार-
मास्रग्धारेव विमुच्यमाना भवति जीवितव्यसंदेहाय देहिनाम् । चिरपरिचि-
तालोकः प्रणयिलोकः काय इव परित्यज्यमानः करोति दूरे शरीरिणां
प्राणान् । समभ्यस्तधर्मणि कर्मणि विनियुज्यमानः पुमान्वारीगतः करीवाती-
वान्तर्मनायते सत्क्रियायु । तादात्विकापवापस्तनुभृतां स्वरालाप इव सुलभः
खल्वभिनिवेशो न निर्वाहेषु । दिव्यचक्षुःस्खलितावाकर्षकमिव सहसा कृते
कर्मणि शपन्ति लोकाः । पुरश्चारकं प्रतिश्रुत्य व्रताद्रणादिवापद्रवस्तु
भवति च लोकद्वयविधातिनी कौलीनता । अपि च ।

चित्तं स्वभावमृदु कोमलमेतदङ्ग-

माजन्मभोगसुभगानि तवेन्द्रियाणि ।

एतत्तु चित्तवपुरिन्द्रियवृत्तिरोधा-

दुःखं तपस्तदलमत्र नृपाग्रहेण ॥

कल्याणमित्रः—क्षितिपते, साध्वाह भगवान् ।

राजा—कल्याणमित्र, सत्यमेवैतत् । किं तु ।

मार्दवाधिकतरं कलधौतं तापताडनसहं च निसर्गात् ।

एवमेव वपुरुत्तमपुंसां संपदां च विपदां च सहिष्णुः ॥

ततस्तपश्चरणकरणपरिणतान्तःकरणः पुनरहो मारदत्त, समाहूय सप-
रिवारावावां पूर्वभववृत्तान्तमकथयत् । तदाकर्णनाच्च संजातजातिसरणौ
वन्धुत्राप्पाम्नुभिः सह मूर्छावशाद्भुवि निपतितकरणावनवरतजलजडांशुक-
व्यजनसीकरासारशीतलानलोपलालनशीलिभिः, मन्दचन्दनस्पन्दोपदेहसद-
यहृदयैः, आर्द्रार्द्रकमलदलमृणालनिचयसंचारणपरपाणिभिः, अविरलजम्बा-
लमञ्जरीजालपरिचर्यापादनपेशलाशयैः, सरसरम्भागर्भपरिरम्भसंभावनप्रण-
यिभिः, अपरिमितोसीरपरिषत्परिमलनकारणपरायणैः, घनघनसारपारीस्फा-
रपानीयसेचनचतुरचेतोभिः । एवमन्यासु च तासु तासु प्रत्युज्जीवनकरप्र-

क्रियासु क्रियासु महादरोदारैः परिवारैः कृतावाश्वासनादानन्दमङ्गलैः
सद्विमनसिचिरादेव कालादुत्थितावनवविबेलं पुनश्चिरबीषनवनोषिताशी-
र्वादैर्विहितसमोषनैः 'तात, तावदत्र मधुतामसत्कृतकर्मणो बन्मान्तरातङ्गम-
र्मणश्च समाकर्णनादिव मुहुर्लक्ष्मीपराभ्युक्त मनोऽभूत् । आवा पुनरप्यापि
तदातट्टपावकधुन्वितचिन्ताविधौ भवन्तौ कथं नामास्यामासन्वाव' इति
विहिताग्रहावपि सकृत्कुलपुद्गलसमक्षतया संस्ताने धिनिवेश्योचितमाचरत् ।

मायारामसमा रमा सुखमिदं दुःस्वावलेखोन्मुख

समालोकनय सुहृत्परिषय कान्ता कृतान्ते हिता ।

उत्साहोऽपि च देहगेहविषयो यः सोऽप्यनित्योदय-

स्तत्वालोकविभ्रतचित्तमसां पुसा भवेदुत्सवः ॥

इति चिन्तयवोगतिषु कतिपयेषु च दिवसेषु पुनर्नारयोर्मुनिबनमाभ्यप्र-
वृत्तेरन्वत्रासनाद्यभिनिवेश इति विहितसमग्रावमिषिच्य राज्ये यज्ञोपना-
मिधानरत्न सापन्नमनुजन्मानमङ्गस्य चाष्टवर्षदेशीयतमार्हद्रूपायोग्यत्वा-
दिमां देशयतिस्त्रायणीयाणां दक्षामाभिस्य तेन मगधता सह विहरमाणा-
वत्रागतौ मवद्गतानयनमरादेतत्समान्तराम् । यर्मावधानयन्नरत्नदीपदीप्तिविदू-
रितमतिमिथ्यात्वमहान्धकारवृत्तौ मारवत् प्रतिक्षण शुमाश्रयामृतप्रबाहम-
विगलभिलिखितान्न सपौरपुरवेवतापरिबन पुरा स्वयं दुर्वासनया च कृतेषु
निरवधिषु दुःस्मरिन्नेष्वशीवशीमत्समान्त'शालित इव कृतश्चरीरविभूतनस्तन्मु-
निकुमारमिषुनक्याकर्णनादिम समस्तमपि ससारसुखसगम स्वप्नेन्द्रालसमं
समाकर्णयन्करकमलमुकुलावचूळमौलिं सचहुमानमन'केलिस्त मुनिकुमारमे-
वममावत—'अहो विदग्धनाथ, नि'सामान्यसुकृतसुकृतमदर्शनसनाथ, दुरन्त-
पातालपतञ्जनुहस्तावलम्ब, निखिलमुवनमानसोल्लासनशर्मधर्माभूतवर्ष, प्र-
तिविन्ध्यहिताहितविवेकदिग्धमूढविवुरधान्यवलोकपीणनाचाराश्रय, श्रीमाध-
वस्त्रीकृतसकलवगजायाधरमारमुनिकुमार, मि'शेषलोकाम्युद्धरणजन्मना
परमाससमवर्त्मना देवाववासालोकनेन तत्रमवसानुग्रहजीय स्वत्वय जन
स्वकीयाचारणसमानभाजनतया मुनिकुमार' । निसर्गवृत्तिमानन्दमन्दर,
करुणारसस्पन्दकन्दर, समाकर्णय । स्वभावसत्यस्य विदितवेदितव्यस्य हि

भगवतः सर्वमुपपन्नमेतत् । किं त्वहमेवंविधे कर्मण्यद्यापि गुरुणाभ्यनुज्ञातस-
मावर्तनो न भवामि । तदेहि । गच्छावः शरणागतजनमनोरथानुकूलं
तत्पादमूलम् ।

राजा—(स्वगतम् ।) अहो आश्चर्यम् । यतः ।

अहं प्रजानां मम देवतेयमेतन्नयस्यैष तथास्य चान्यः ।

गुरुस्तदर्थान्तरगा महत्ता वेश्येव दूरं समुपागतेयम् ॥

(प्रकाशम् ।) मुनिकुमार, अलं विलम्बितेन । एतर्हि प्रतिष्ठावहे तं
भगवन्तं भदन्तमुपासितुम् ।

यः स्याद्वाद्यपि सर्वयौक्तिकनयक्षोदक्षमैतिह्यधी-

नैर्किञ्चन्यभराशयोऽपि जगतः सर्वार्थसिद्ध्याश्रयः ।

दृष्टादृष्टफलप्रसूतिचरितोऽप्याप्तश्च मध्यस्थता-

मात्मस्योऽपि समस्तगः स भवतः श्रेयस्कृते स्ताज्जिनः ॥

अरालकालव्यालेन ये लीढाः सांप्रतं तु ते ।

शब्दाः श्रीसोमदेवेन प्रोत्थाप्यन्ते किमद्भुतम् ॥

उद्धृत्य शास्त्रजलधोर्नितले निमग्नैः

पर्यागतैरिव चिरादभिधानरलैः ।

या सोमदेवविदुषा विहिता विभूषा

वाग्देवता वहतु संप्रति तामनर्घाम् ॥

इयता ग्रन्थेन मया प्रोक्तं चरितं यशोधरनृपस्य ।

इत उत्तरं तु वक्ष्ये श्रुतपठितमुपासकाध्ययनम् ॥

इति सकलतार्किकलोकचूडामणेः श्रीमन्नेमिदेवभगवतः शिष्येण सद्योनवद्यगद्य-

पद्यविद्याधरचक्रचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवचरणकमलेन श्रीसोमदेवसूरिणा

विरचिते यशोधरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरनान्नि महाकाव्ये

भवभ्रमणवर्णनो नाम पञ्चम आश्वासः ।

पष्ठ आश्वास ।

श्रीमानग्रान्तरे सूरि सुदत्तोऽवधिबोधत ।

बुद्धा तदागम तत्र ययौ समयधी स्वयम् ॥

तत्रागमान्मुनैर्मान्यान्समा बुभुक्षोम भूभुजः ।

रत्नाकरस्य घेलेव पार्वणेन्दुसमागमात् ॥

विषाय विषयत्सुरे सपयी तत्र भूपतौ ।

आसीने सस्युवाचेदमसौ मुनिकुमारक ॥

मगधन्, अस्ति खलु कैन्दरान्तरासल्लेखलिहानेशानकैर्पदचन्दनदुमा-
लघाकायमानमन्दाकिनीमलकेल्लिखल्लहसेन सुरसुन्दरीलोचनचकोरकुलसंत-
र्पणार्पितामृतासारसृष्टिना सेरस्वतीक्षवणतीर्थोपासनसापसेन धनोन्नविज-
यार्जनावर्जितजन्मना रत्ननिवलरीकुसुमस्तम्बकसुन्दरेण त्रिदिवदीर्घिकार्जु-
नान्बुलकुञ्जविषयमूर्तिना कौस्तुभैरावतपारिजातामृतेन्दिरासोदरेण सुगम-
दकर्ममालिखितललामलिपिविद्योपिना विदलच्छदातुच्छतापिच्छगुल्लच्छा-
विच्छिन्नच्छायाछुपा छान्छनेनालङ्कितमक्षीरोदनन्दनेन चन्द्रमसा मुद्रित
प्रतिपर्वसपन्नफरपरम्परोऽप्युदितोदितविभूतिरहितकीर्तिस्त्र्यम्भनिर्मेदभिदूनां
यदूना वध । तत्रामवलिलिखल्लोकचिन्तामणीयमानचरणो रणोत्सवतारसि-
कसपत्नाङ्गनालोचनचन्द्रकान्तमणिप्रणालम्बलप्रवाहिनीहारकिरणोदयो दयो
चिताचरणानन्दसविनीतावनीपाकदारको दारकोग्रतरकरवालविनिमिमा-
रीमकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलनिकरसारकितगगनतलो नतलोकपालधूडा-
मणिमरीचिवलयालवालविलसत्कमाशोकपल्लवध्री श्रीविरामसीमाश्रितश-

१ तेषां मारवतादीनामपमने श्रमिबधो मामूर्तिरि धी २ सुभ्रमात्ममध्ये
कीदृशसर्प ईदृश ईशानरुद्र ३ अद्यभूत एव चन्दनवृक्षस्य आलम्बयमानं
जन्ममन्दाकिनीमलं तत्र वा कीदा तत्र राजहंसेन चन्द्रेण मुद्रितो रुद्रितो बहुबन्ध
४ संतर्पणार्थम् ५ गथां छन्नं छरणमेव तीर्थं तत्र प्रतिबिम्बितत्वाच्चन्द्र एव
तापसस्तेन ६ दिग्विजयनिमित्तं सञ्चितं जन्म येन स तेन ७ गङ्गावदीधे-
ताम्बवन ८ विकसन्नत्र बहुकृतमाद्यपत्रकस्तूरिकायास्तिलक सरसतीसमादे धटते
९ कौस्तुभादीनां प्राता १० यदूनां वंशधर्ममसा मुद्रित आभ्यन्त्रमुपलक्षित उच्चै-
स्तरत्वाद् वंशधन्ने ज्ञान इव दृश्यते

त्रुसंतानतरूत्पाटनपटुर्दोर्दण्डमण्डलप्रचण्डश्चण्डमहासेनो नाम नरपतिः ।
 तस्यायं समस्तसाम्राज्यधुरोद्धारधौरेयः प्रजोपद्रवद्रुतक्षुद्रकार्दवेयवैनतेयः
 साक्षात्कुसुमधनुःसूनुरावयोश्च सवित्र्याः सकलजगद्यवहारप्रवृत्तिदत्तस्कन्धा-
 त्संसारसंबन्धादनुजपर्यः सोदर्यः । स एष संप्रति स्वभावतो मृदुमानसरस-
 प्रसरोऽपि दुरुपदेशावसरस्ताम्रणीपयःप्रवाह इव संजातशुक्तिसंपुटकोटरा-
 वगाहः कठिनतानीतमतिरस्सत्समागतिशलाकासादितसूत्रसूत्रप्रवेशमार्गो
 निकामं संपद्यमानधर्मसंसर्गो भवितुमिच्छतीति ।

तदनु राजा सवहुमानं धर्मद्रुमप्रथमोत्पन्नपल्लवायमानेन सकलसं-
 सारव्यसनदावानलप्रभापटलकान्तिना नखमयूखप्रसरोत्सर्पितश्रवणसमी-
 पसरस्वतीप्रवाहेण सीमन्तप्रान्तसरःसंजातजलेजकुञ्जलविडम्बिना करयुग-
 लेनोत्तंसितशिखण्डः प्रणम्यानाकुलमनाः प्रत्याक्षिसव्यापनाः परलोकोपायप-
 रामर्शपवित्रप्रकृतिः शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणविज्ञानोहापोहतत्त्वाभिनिवेशपे-
 शलमतिः सुदत्तभगवन्तमभयरुचिविरचितावसरोदन्तमेवं किलाभापत—
 ‘भगवन्,

धर्मात्किलैष जन्तुर्भवति सुखी जगति स च पुनर्धर्मः ।

किंरूपः किंभेदः किमुपायः किंफलश्च जायेत ॥’

भगवानाह—‘राजन्, समाकर्णय ।

यस्मादन्युदयः पुंसां निःश्रेयसफलाश्रयः ।

वदन्ति विदिताम्रायास्तं धर्मं धर्मसूरयः ॥

स प्रवृत्तिनिवृत्त्यात्मा गृहस्थेतरगोचरः ।

प्रवृत्तिर्मुक्तिहेतौ स्यान्निवृत्तिर्भवकारणात् ॥

राजाह—‘किं पुनर्भगवन्मुक्तेः कारणम्, किं च संसारस्य, को वा
 गृहाश्रमिणां धर्मः, कश्च संयमिलोकस्य ।’

भगवान्—

‘सम्यक्त्वज्ञानचारित्र्यं मोक्षस्य कारणम् ।

संसारस्य च भीमांस्यं मिथ्यात्वादिचतुष्टयम् ॥

सम्यक्त्वभावनामाहुर्युक्तियुक्तेषु वस्तुषु ।
 मोहसदेहविभ्रान्तिवर्जितं ज्ञानमुच्यते ॥
 कर्मादाननिमित्ताया क्रियाया परमं शमम् ।
 चारित्र्योचितचातुर्याभ्यारुचारिश्रमूषिरे ॥
 सम्यक्त्वज्ञानचारिश्रविपर्ययपरं मनः ।
 मिथ्यात्वं नृषु मापन्ते सूरयः सर्वदेहिनः ॥

अत्र दुरागमवासनाविलानीवासितचेतसां प्रवर्तितमाकृतलोकानोकहो-
 न्मूलनसमयस्रोतसां सदाचाराचरणचातुरीविदूरवर्तिनां परधादिनां मुक्ते-
 रूपाये काये च बहुवृत्तयः खलु प्रवृत्तयः । तथा हि—‘सकलनिष्कला-
 सप्राप्तमन्त्रसन्निपेक्षदीप्तालक्षणाच्छ्रद्धामात्रानुसरणान्मोक्षः’ इति सैद्धान्तवैश्वे-
 पिकाः, ‘द्रव्यगुणकर्मसामान्यसमवायान्त्यविशेषामावाभिधानानां पदार्थानां
 साधर्म्यवैधर्म्यावबोधतन्नाज्ञानमात्रात्’ इति तार्किकवैश्वेपिकाः, ‘त्रिका-
 लमसोद्भूतनेज्यागडुकप्रदानाप्रदक्षिणीकारणात्मविहम्बनादिक्रियाकाण्डमा-
 त्राविष्ठानादनुष्ठानात्’ इति पाशुपताः, ‘सर्वेषु पेयापेयमक्ष्यामक्ष्यादिषु
 नि शङ्खचित्वाद्भूतात्’ इति कुलाचार्यकाः । तथा च त्रिकमतोक्तिः—
 ‘भदिरामोदमेदुरवदनस्तरसरसप्रसन्नहृदयः सख्यपार्श्वविनिवेशितशक्ति-
 शक्तिमुद्रासनपरः स्वयमुमामहेश्वरायमाणः कृष्ण्या सर्वाणीश्वरमाराधये-
 दिति प्रकृतिपुरुषो विवेकमते ख्याते’ इति सांख्याः, ‘नैरात्म्यादिनि-
 वेदितसमावनातो भावनात्’ इति दृशबलशिष्याः, ‘भक्ताराजनादिव-
 त्त्वमावादेव कलुष्योत्कर्षप्रवृत्तस्य चित्तस्य न कुतश्चिद्विशुद्धचित्तवृत्तिः’
 इति जैमिनीयाः, ‘सति धर्मिणि धर्माश्चिन्त्यन्ते सतः परलोकिनो मावा-
 त्परलोकभावे कम्पासौ मोक्षः’ इति समवायसमस्तनास्तिकाधिपत्या धा-
 र्हेस्पत्याः, ‘परमब्रह्मवर्धनवशावक्षेपमेदसविदनाविधाविनाज्ञात्’ इति वेदा-
 न्तवादिनः,

‘नैवान्तस्तत्त्वमस्मीह न भदिस्तत्त्वमक्षसा ।

विचारगोचरातीतेः शून्यता श्रेयसी सतः ॥’

इति पश्यतोहराः प्रकाशितशून्यतैकान्तविमिरा श्रावयविशेषाः,

तथा 'ज्ञानसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्काराणां नव संख्यावसराणा-
मात्मगुणानामत्यन्तोन्मुक्तिर्मुक्तिः' इति काणादाः । तदुक्तम्—

वहिः शरीराद्यद्रूपमात्मनः संप्रतीयते ।

उक्तं तदेव मुक्तस्य मुनिना कणभोजिना ॥

'निराश्रयचित्तोत्पत्तिलक्षणो मोक्षः' इति मोक्षावसरास्ताथागताः । तदुक्तम्—

दिशं न कांचिद्विदिशं न कांचिनैवावनिं गच्छति नान्तरिक्षम् ।

दीपो यथा निर्वृतिमभ्युपेतः स्नेहक्षयात्केवलमेति शान्तिम् ॥

दिशं न कांचिद्विदिशं न कांचिनैवावनिं गच्छति नान्तरिक्षम् ।

जीवस्तथा निर्वृतिमभ्युपेतः क्लेशक्षयात्केवलमेति शान्तिम् ॥

'बुद्धिमनोऽहंकारविरहादखिलेन्द्रियोपशमावहात्तदा द्रष्टुः स्वरूपेऽवस्थानं-
मुक्तिः' इति कापिलाः, 'यथा घटाविघटने घटाकाशमाकाशीभवति तथा
देहोच्छेदात्सर्वः प्राणी परे ब्रह्मणि लीयते' इति ब्रह्माद्वैतवादिनः ।

अज्ञातपरमार्थानामेवमन्येऽपि दुर्णयाः ।

मिथ्यादृशां न गण्यन्ते जात्यन्धानामिव द्विषैः ॥

(स्वगतम् ।)

प्रायः संप्रति कोपाय सन्मार्गस्योपदेशनम् ।

निर्लूननाशिकस्येव विशुद्धादर्शदर्शनम् ॥

दृष्टान्ताः सन्त्यसंख्येया मतिस्तद्वशवर्तिनी ।

किं न कुर्युर्महीं धूर्ता विवेकरहितामिमाम् ॥

दुराग्रहग्रहग्रस्ते विद्वान्पुंसि करोतु किम् ।

कृष्णपापाणखण्डेषु मार्दवाय न तोयदः ॥

ईर्ते युक्तिं यदेवात्र तदेव परमार्थसत् ।

यद्भानुदीप्तिवत्तस्याः पक्षपातोऽस्ति न क्वचित् ॥

(प्रकाशम् ।)

श्रद्धां श्रेयोर्थिनां श्रेयः संश्रयाय न केवला ।

बुभुक्षितवशात्पाको जायेत किमुदम्बरे ॥

पात्रावेष्टादिबन्मन्नादात्मदोषपरिक्षय ।
 दृश्येत यदि को नाम कृती क्लिश्येत संयमै ॥
 दीक्षाक्षणान्तरात्पूर्वं ये दोषा भवसंभवाः ।
 ते पश्चादपि दृश्यन्ते तत्र सा मुक्तिकारणम् ॥
 ज्ञानादवगमोऽर्पणा न तत्कार्यसमागम ।
 तर्पापकर्षयोगि स्यादृष्टमेवान्यथा पय ॥
 ज्ञानहीने क्रिया पुंसि पर नारमते फलम् ।
 तरोऽश्वायेव किं लम्बा फलघ्नीर्नष्टदृष्टिभिः ॥
 ज्ञान पक्षौ क्रिया चान्ये नि श्रद्धे नार्पणद्वयम् ।
 ततो ज्ञानक्रियाश्रद्धा त्रय तत्पदकारणम् ॥

उक्तं च—

इत ज्ञान क्रियाद्यन्य इता चाज्ञानिन क्रिया ।
 धावन्नप्यन्वको नष्ट पश्यन्नपि च पङ्क्तः ॥
 निःशङ्कात्मप्रवृत्ते स्यादपि मोक्षसमीक्षणम् ।
 दृष्टसूनाकृतां पूर्वं पश्चात्कौलेष्वसौ भवेत् ॥
 अव्यक्तनरमोर्नित्य नित्यव्यापिसमावयो ।
 विवेकेन कथं स्वार्ति सांख्यमुख्या प्रवक्षते ॥
 सर्वं चेतसि मापेत वस्तु भावनया स्फुटम् ।
 तावन्मात्रेण मुक्तत्वे मुक्ति स्याद्विप्रलम्भिनाम् ॥

तदुक्तम्—

पिहिते कारागारे तमसि च सूचीमुस्ताग्रनिर्भेदे ।
 मयि च निमीलितनयने तथापि क्रान्ताननं व्यक्तम् ॥
 स्वभावान्तरसमूर्तिर्यत्र तत्र मलक्षय ।
 कर्तुं शक्य स्पष्टेष्टुम्यो मणिमुक्ताफलेष्विव ॥
 तदहर्षस्त्रनेहातो रक्षोदृष्टेर्भवस्यूते ।
 मूलानन्वयनाज्जीव प्रकृतिश्च सनातन ॥

भेदोऽयं यद्यविद्या स्याद्वैचित्र्यं जगतः कुतः ।
 जन्ममृत्युसुखप्रायौ विवर्तेर्मानवर्तिभिः ॥
 शून्यं तत्त्वमहं वादी साधयामि प्रमाणतः ।
 इत्यास्थायां विरुद्धेत सर्वशून्यत्ववादिता ॥
 बाधो वा यदि वानन्दो नास्ति मुक्तौ भवोद्भवः ।
 सिद्धसाध्यं तयास्माकं न काचित्क्षितिरीक्ष्यते ॥
 न्यक्षवीक्षाविनिर्मोक्षे मोक्षे किं मोक्षिलक्षणम् ।
 न ह्यज्ञावन्यदुष्णत्वाल्लक्ष्मलक्ष्यं विचक्षणैः ॥

किं च 'सदाशिवेश्वरादयः संसारिणो मुक्ता वा संसारित्वे कथमासता
 मुक्तत्वे क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरस्तत्र निरतिशयं
 सर्वज्ञबीजम्' इति पतञ्जलिजल्पितम् ।

ऐश्वर्यमप्रतिहतं सहजो विराग-
 स्तृप्तिर्निसर्गजनिता वशितेन्द्रियेषु ।
 आत्यन्तिकं सुखमनावरणा च शक्ति-
 ज्ञानं च सर्वविषयं भगवंस्तथैव ॥

इत्यवधूताभिधानं च घटेत ।

अनेकजन्मसंततेर्यावदद्याक्षयः पुमान् ।
 यद्यसौ मुक्त्यवस्थायां कुतः क्षीयेत हेतुतः ॥
 बाह्ये ग्राह्ये मलापापात्सत्यस्वप्न इवात्मनः ।
 तदा द्रष्टुः स्वरूपेऽस्मिन्नवस्थानममानकम् ॥

न चायं सत्यस्वप्नोऽप्रसिद्धः स्वप्नाध्यायेऽतीव सुप्रसिद्धत्वात् । तथा हि—
 यस्तु पश्यति राज्यन्ते राजानं कुञ्जरं हयम् ।
 सुवर्णं वृषभं गां च कुटुम्बं तस्य वर्धते ॥
 यत्र नेत्रादिकं नास्ति न तत्र मतिरात्मनि ।
 तन्न युक्तमिदं यस्मात्स्वप्नमन्धोऽपि वीक्षते ॥
 जिमिन्यादेर्नरत्वेऽपि प्रकृष्टेत मतिर्यदि ।
 पराकाष्ठाप्यतस्तस्याः कचित्त्वे परिमाणवत् ॥

तुच्छो भावो न कस्यापि हानिर्दीपस्तमोऽन्वयी ।
 घरादिषु चियो हानौ विस्लेपे सिद्धसाध्यता ॥
 तदा शृष्टिदत्तौ तस्य तपनस्येव दीधिति ।
 कथं न शेमुषी सर्व प्रकाशयति वस्तु यत् ॥
 नक्षैक यदि सिद्ध स्यान्निस्तरङ्ग कुतश्च न ।
 चटाकाशमिषाकाशे तत्रेदं लीयतां जगत् ॥

अथ मतम्—

एक एव हि मूलात्मा देहे वेहे व्यवस्थित ।
 एकधानेकधा चापि दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥

तदयुक्तम् ।

एक स्वेऽनेकधान्यत्र यथेन्दुर्वेषते जनै ।
 न तथा वेषते ब्रह्म मेदेभ्योऽन्यदमेदमाक् ॥

अलमतिविस्तरेण ।

आनन्दो ज्ञानमैश्वर्यं वीर्यं परमसूक्ष्मता ।
 एतदात्यन्तिकं यत्र स मोक्ष परिकीर्तित ॥
 ज्वालोत्प्लवक(१)शीघ्रादे स्तमावादूर्ध्वगामिता ।
 नियता च यथा दृष्टा मुक्तन्यापि तयात्मन ॥
 तथाप्यत्र तदावासे पुण्यपापात्मनामपि ।
 स्वर्गश्च आगमो न स्यादलं श्लोकान्तरेण ते ॥

इत्युपासकाम्यवने समस्तसमयसिद्धान्तावबोधनो नाम प्रथमः कथ्यः ।

अहो घर्मापराधनैकमते वसुमतीपते, सम्यक्त्व हि नाम नराणां महती
 सत्तु पुरुषदेवता । यत्सकृदेकमेव यथोक्तगुणप्रगुणतया समाप्तमज्ञेयकल्मष-
 कल्मुषधिपणतया नरकादिषु गतिषु, पुण्यदायुषामपि मनुष्याणां पदसु तल-
 पातालेषु, अष्टविधेषु व्यन्तरेषु, दशविधेषु भवनवासिषु, पञ्चविधेषु ज्यो-
 तिष्केषु, त्रिविधासु स्त्रीषु, विकल्परूपेषु पृथ्वीपय पावकप्रबनकायिकेषु धन-
 सतिषु च न भवति संभूतिहेतुः । सावधि विदधाति जवम्, जवीभाव नियमेन

सिद्धान्तेऽन्यत्प्रमाणेऽन्यदन्यत्काव्येऽन्यदीहिते ।

तत्त्वमाप्तस्वरूपं च विचित्रं शैवदर्शनम् ॥

एकान्तः शपथश्चैव वृथा तत्त्वपरिग्रहे ।

सन्तस्तत्त्वं न हीच्छन्ति परप्रत्ययमात्रतः ॥

दाहच्छेदकपाशुद्धे हेमि का शपथक्रिया ।

दाहच्छेदकपाऽशुद्धे हेमि का शपथक्रिया ॥

यदृष्टमनुमानं च प्रतीतिं लौकिकीं भजेत् ।

तदाहुः सुविदस्तत्त्वं रहः कुहकवर्जितम् ॥

निर्वाजतेव तन्नेण यदि स्यान्मुक्तताद्भिनि ।

त्रीजवत्पावकस्पर्शः प्रणयो मोक्षकाङ्क्षिणि ॥

विपसामर्थ्यवन्मन्त्रात्क्षयश्चेदिह कर्मणः ।

तर्हि तन्मन्त्रमान्यस्य न स्युर्दोषा भवोद्भवाः ॥

ग्रहगोत्रगतोऽप्येष पूषा पूज्यो न चन्द्रमाः ।

अविचारिततत्त्वस्य जन्तोर्वृत्तिर्निरङ्कुशा ॥

द्वैताद्वैताश्रयः शाक्यः शंकरानुकृतागमः ।

कथं मनीषिभिर्मन्यस्तरसासवजक्तधीः ॥

अथैवं प्रत्यवतिष्ठासवो भवतां समये किल मनुजः सन्नाप्तो भवति तस्य चासतातीव दुर्घटा । संप्रति संजातजववद्भवतु वा, तथापि मनुष्यस्याभिलपितत्वावबोधो न स्वतस्तथादर्शनाभावात् । परश्चेत्कोऽसौ परः । तीर्थकरोऽन्यो वा । तीर्थकरश्चेत्तत्राप्येवं पर्यनुयोगे प्रकृतमनुबन्धे । तस्मादनवस्था तद्वा वमाप्तसद्भावं च वाञ्छद्भिः सदाशिवः शिवापतिर्वा तस्य तत्त्वोपदेशकः प्रतिश्रोतव्यः । तदाह पतञ्जलिः—‘स पूर्वेषामपि गुरुः कालेनानवच्छेहात् ।’ तथा हि ।

अदृष्टविग्रहाच्छान्ताच्छिवात्परमकारणात् ।

नादरूपं समुत्पन्नं शास्त्रं परमदुर्लभम् ॥

तथाप्तैर्नैकेन भवितव्यम् । न ह्याप्तानामितरप्राणिवद्गणः समस्ति संभवे वा

चतुर्विंशतिरिति नियमः कौतस्तुत इति यन्ध्यास्तनधयधैर्यव्यावर्जनमुदीर्ण-
मोहार्णवविलयनं च परेषाम् । यतः ।

यच्छा नैव सदाशिवो विकरणस्तस्मात्परो रागवा-
न्द्वैविध्यात्परं तृतीयमिति चेत्तत्कस्य हेतोरभूत् ।
शक्त्या चेत्यरकीयया कथमसौ सद्वा न सधन्वत
संवन्धोऽपि न जायतीति भवतां शास्त्र निरालम्बनम् ॥

‘सवन्धो हि सदाशिवस्य शक्त्या सह न भिन्नस्य सयोगः शक्तेरद्रव्य-
त्वाद्द्रव्ययोरेव सयोगः’ इति योगसिद्धान्तः । ‘समवायलक्षणोऽपि न सवन्धः
शक्तेः पृथक्सिद्धत्वादयुतसिद्धानां गुणगण्यादीनां समवायसवन्धः’ इति
वैशेषिकमैतिह्यम् ।

तत्त्वमावनयोद्भूतं जन्मान्तरसमुत्पत्त्या ।
हिताहितविवेकाय यस्य ज्ञानत्रयं परम् ॥
दृष्टादृष्टमवैत्यर्थं रूपवन्तमथावचे ।
श्रुते श्रुतिसमाश्रेयः कासौ परमपेशता ॥

न चैतदसार्वात्रिकम् । कथमन्यथा । स्वत एव सजितयत्पदार्थावसायमसरे
कणचरे बाराणस्यां महेश्वरस्योत्कसायुज्यसरस्येदं यच्च संगच्छेत्—‘ब्रह्मा-
स्तुष्टा नामेदं दिवौकसां दिव्यमद्भुतं ज्ञानं प्रादुर्भूतमिह त्वयि तद्वद्विषयस्य
विप्रेभ्यः ।

उपाये सस्युपेयस्य प्राप्ते का प्रतिबन्धिता ।
पातालस्य जलं यन्प्रातःकरस्यं क्रियते यतः ॥
अश्मा हेम जलं शुक्ला वृषो वह्निः श्रित्तिर्मणिः ।
सत्तद्भेदस्तथा भावा मधन्त्यद्भुतसपदः ॥
सर्गावस्थितिमंहारग्रीष्मवर्षातृपावत् ।
अनाद्यनन्तपाषाणोऽयमासश्चुतसमाश्रयः ॥
नियतं न बहुस्य चेत्कथमेते स्याद्विधाः ।
तिथितारामहाम्भोभिर्मूर्त्त्यमृतयो मताः ॥

अनयैव दिशा चिन्त्यं सांख्यशाक्यादिशासनम् ।
 तत्त्वागमाप्तरूपाणां नानात्वस्याविशेषतः ॥
 जैनमेकं मतं मुक्त्वा द्वैताद्वैतसमाश्रयौ ।
 मार्गो समाश्रिताः सर्वे सर्वाभ्युपगमागमाः ॥
 वामदक्षिणमार्गस्थो मन्त्रीतरसमाश्रयः ।
 कर्मज्ञानगतो ज्ञेयः शंभुशाक्यद्विजागमः ॥

यच्चैतत्—

श्रुतिं वेदमिह प्राहुर्धर्मशास्त्रं स्मृतिर्मता ।
 ते सर्वार्थेष्वमीमांस्ये ताभ्यां धर्मो हि निर्वभौ ॥
 ते तु यस्त्ववमन्येत हेतुशास्त्राश्रयाद्विजः ।
 स साधुभिर्वहिः कार्यो नास्तिको वेदनिन्दकः ॥

तदपि न साधुः । यतः ।

समस्तयुक्तिनिर्मुक्तः केवललगमलोचनः ।
 तत्त्वमिच्छन्न कस्येह भवेद्वादी जयावहः ॥
 सन्तो गुणेषु तुप्यन्ति नाविचारेषु वस्तुषु ।
 पादेन क्षिप्यते ग्रावा रत्नं मौलौ निधीयते ॥
 श्रेष्ठो गुणैर्गृहस्थः स्यात्ततः श्रेष्ठतरो यतिः ।
 यतेः श्रेष्ठतरो देवो न देवादधिकं परम् ॥
 गेहिना समवृत्तस्य यतेरप्यधरस्थितेः ।
 यदि देवस्य देवत्वं न देवो दुर्लभो भवेत् ॥

इत्युपासकाध्ययने आप्तस्वरूपमीमांसनो नाम द्वितीयः कल्पः ।

देवमादौ परीक्षेत पश्चात्तद्वचनक्रमम् ।
 ततश्च तदनुष्ठानं कुर्यात्तत्र मतिं ततः ॥
 येऽविचार्य पुनर्देवं रुचिं तद्वाचि कुर्वते ।
 तेऽन्धास्तत्कन्धविन्यस्तहस्ता वाञ्छन्ति सद्गतिम् ॥
 पित्रोः शुद्धौ यथापत्ये विशुद्धिरिह दृश्यते ।
 तथाप्तस्य विशुद्धत्वे भवेदागमशुद्धता ॥

वाग्विशुद्धाणि दुष्टा स्याद्वृष्टिस्त्याग्रदोषत ।
 वन्द्यं वचस्तदेवोच्चैस्तोयवतीर्धसमयम् ॥
 दृष्टेऽर्थे वचसोऽध्यक्षादनुमेयोऽनुमानत ।
 पूर्वापराविरोधेन परोक्षे च प्रमाणत ॥
 पूर्वापरविरोधेन यस्तु युक्त्या च बाध्यते ।
 मत्तोन्मत्तवच प्रकृत्य सममाण किमागमः ॥
 हेयोपादेयरूपेण चतुर्वर्गसमाश्रयात् ।
 कालत्रयगतानर्थान्गमयन्नागम स्मृतः ॥
 आत्मानात्मस्वितिलोको बन्धमोक्षौ सहेतुकौ ।
 आगमस्य निगद्यन्ते पदार्थास्तन्ववेदिभि ॥
 उत्पत्तिस्थितिसंहारसारा सर्वे स्वभावत ।
 नयद्वयाध्यायेते तरङ्गा इव तोयधे ॥
 क्षयाश्रयैकपक्षत्वं बन्धमोक्षक्षयागम ।
 तात्त्विकैकत्वसद्भावे स्वभावान्तरहानितः ॥
 ज्ञाता दृष्टा महान्तस्त्व कृतिमक्षयो स्वय प्रभुः ।
 भागायतनमात्रोऽयं स्वभावादूर्ध्वग पुमान् ॥
 ज्ञानदर्शनशून्यस्य न भेद स्याद्वेतनात् ।
 ज्ञानमात्रस्य जीवस्य नैकधीश्चित्रमित्रवत् ॥
 प्रेर्यते कर्म जीवेन जीव प्रेर्येत कर्मणा ।
 एतयो प्रेरको नान्यो नौनाविक[वि]मानयो ॥
 मन्त्रवर्जियतोऽप्येपोऽभिनत्यशक्ति स्वभावत ।
 अत स्त्रीरतोऽप्यत्र न भावोऽस्य प्रमान्वित ॥
 असत्स्वावरमेवेन चतुर्गतिसमाधया ।
 जीवा केचित्तथान्ये च पञ्चमी गतिमाश्रिता ॥
 धर्माधर्मौ नम कालो पुद्गलश्चेति पञ्चम ।
 अजीवस्तद्वदनाद्या स्युरेते विविधपर्ययाः ॥

गतिस्थित्यप्रतीघातपरिणामनिबन्धनम् ।
 चत्वारः सर्ववस्तूनां रूपाद्द्वयात्मा च पुद्गलः ॥
 अन्योन्यानुप्रवेशेन बन्धः कर्मात्मनो मतः ।
 अनादिः सावसानश्च कालिकास्वर्णयोरिव ॥
 प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशप्रविभागतः ।
 चतुर्धा भिद्यते बन्धः सर्वेषामेव देहिनाम् ॥
 आत्मलाभं विदुर्माद्वं जीवस्यान्तर्भलक्षयान् ।
 नाभावो नाप्यचैतन्यं न चैतन्यमनर्थकम् ॥
 बन्धस्य कारणं प्रोक्तं मिथ्यात्वासंयमादिकम् ।
 रत्नत्रयं तु मोक्षस्य कारणं संप्रकीर्तितम् ॥
 आप्तागमपदार्थानामश्रद्धानं विपर्ययः ।
 संशयश्च त्रिधा प्रोक्तं मिथ्यात्वं मलिनात्मनाम् ॥

अथ वा ।

एकान्तसंशयाज्ञानं व्यत्यासविनयाश्रयम् ।
 भवपक्षाविपक्षत्वान्मिथ्यात्वं पञ्चधा स्मृतम् ॥
 अप्रतित्वं प्रमादित्वं निर्दयत्वमतृप्तता ।
 इन्द्रियेच्छानुवर्तित्वं सन्तः प्राहुरसंयमम् ॥
 कषायाः क्रोधमानाद्यास्ते चत्वारश्चतुर्विधाः ।
 संसारसिन्धुसंपातहेतवः प्राणिनां मताः ॥
 मनोवाक्कायकर्माणि शुभाशुभविभेदतः ।
 भवन्ति पुण्यपापानां बन्धकारणमात्मनि ॥
 निराधारो निरालम्बः पवमानसमाश्रयः ।
 नभोमध्यस्थितो लोकः सृष्टिसंहारवर्जितः ॥

अथ मतम्—

नैव लयं जगत्कापि भूम्भ्राम्भोधिनिर्मलम् ।
 धातारश्च न युज्यन्ते मत्स्यकूर्माहिपोत्रिणः ॥

एवमालोच्य लोकस्य निरालम्बस्य धारणे ।
 कल्प्यते पवनो जैनैरित्येतत्साहसं महत् ॥
 यो हि वायुर्न शक्नोऽत्र लोष्टकाष्टादिधारणे ।
 त्रैलोक्यस्य कथं स स्याद्धारणावसरक्षम् ॥

तदसत् ।

ये प्लावयन्ति पानीयैर्विष्टप सचराचरम् ।
 मेघास्ते वातसामर्थ्यात्किं न व्योम्नि समासते ॥

आप्तागमपदार्थेष्वपरं दोषमपश्यत्

अमज्जनमनाचामो नमत्स्व स्थितिभोबिता ।
 मिथ्यादृशो घदन्त्येतन्मुनेर्दोषचतुष्टयम् ॥

तत्रैव समाधि —

ब्रह्मचर्योपपन्नानामध्यात्माचारचेतसाम् ।
 मुनीनां खानमप्राप्त वेषे त्वस्य विधिर्मत ॥
 सङ्गे कापालिकात्रेयीचाण्डालशूबरादिभि ।
 आश्रुत्य दण्डवत्सम्यग्भूषेन्मन्त्रमुपोषित ॥
 एकान्तर त्रिरात्र वा कृत्वा स्नात्वा चतुर्थके ।
 दिने शुच्यन्त्यसेदेहमृतौ व्रतगता स्त्रिय ॥
 यदेवागमशुद्ध स्नादग्नि शोध्य तदेव हि ।
 अङ्गुलौ सर्पदष्टाया न हि नासा निकृष्यते ॥
 निष्पन्दादि विधौ बक्त्रे यद्यपूतत्वमिष्यते ।
 तर्हि बक्त्रापविश्रत्ये सौचं नारम्यते कुत ॥
 विकारे वितुषां द्वेषो नाविकारानुवर्तने ।
 तज्जगत्स्थे निसर्गोत्थे को नाम द्वेषकल्मष ॥
 नैर्ऋत्यन्यमहिंसा च कुतः सयमिनां भवेत् ।
 ते सङ्गाय गवीहन्ते धरुकलाविनयाससाम् ॥
 न स्वर्गाय स्थितेर्मुक्तिर्न श्वभ्रायास्थिते पुन ।
 किं तु सयमिलोकेऽसिन्सा प्रतिज्ञार्थमिष्यते ॥

पाणिपत्रं मिळत्येतच्छक्तिश्च स्थितिभोजने ।

यावत्तावद्दहं मुञ्जे रहाम्याहारमन्यथा ॥

अदेन्यासङ्गवैराग्यपरीपहकृते कृतः ।

अत एव यतीशानां केशोत्पाटनसद्विधिः ॥

इत्युपासकाध्ययन आगमपदार्थपरीक्षणो नाम तृतीयः कल्पः ।

सूर्यार्थो ग्रहणस्नानं संक्रान्तौ द्रविणव्ययः ।

संध्यासेवाग्निसत्कारो गेहदेहार्चनो विविः ॥

नदीनदसमुद्रेषु मज्जनं धर्मचेतसाम् ।

तरुस्तूपाग्रभक्तानां वन्दनं मृगुसंश्रयः ॥

गोपृष्ठान्तनमस्कारस्तन्मूत्रस्य निषेवणम् ।

रत्नं वाहनभूयक्षगन्धशैलादिसेवनम् ॥

समयान्तरपात्रण्डवेदलोकसमाश्रयम् ।

एवमादिविमूढानां ज्ञेयं मूढमनेकधा ॥

वरार्थं लोकवार्तार्यमुपरोधार्थमेव वा ।

उपासनममीषां स्यात्सम्यग्दर्शनहानये ॥

क्लेशायैव क्रियामीषु न फलावाप्तिकारणम् ।

यद्भवेन्मुग्धबोधानामूपरे कृषिकर्मवत् ॥

वस्तुन्येव भवेद्भक्तिः शुभारम्भाय भाक्तिके ।

न ह्यरत्नेन रत्नाय भावो भवति भूतये ॥

अदेवे देवताबुद्धिमव्रते व्रतभावनाम् ।

अतस्त्वे तत्त्वविज्ञानमतो मिथ्यात्वमुत्सृजेत् ॥

तथापि यदि मूढत्वं न त्यजेत्कोऽपि सर्वथा ।

मिश्रत्वेनानुमान्योऽसौ सर्वनाशो न सुन्दरः ॥

न स्वतो जन्तवः प्रेर्या दुरीहाः स्युर्जिनागमे ।

स्वत एव प्रवृत्तानां तद्योग्यानुग्रहो मतः ॥

इत्युपासकाध्ययने मूढतोन्मथनो नाम चतुर्थः कल्पः ।

शङ्काकाङ्क्षविनिन्दान्यक्षापा च मनसा गिरा ।
एते दोषा प्रजायन्ते सम्यक्स्थसुतिकारणम् ॥

तत्र—

अहमेको न मे कश्चिदस्ति प्राता जगज्जये ।
इति व्याधिब्रजोक्तान्तिभीतिं शङ्कां प्रचक्षते ॥
एतच्चस्त्वमिदं तत्त्वमेतद्भूतमिदं व्रतम् ।
एष देवश्च देवोऽयमिति शङ्कां विदु पराम् ॥
इत्थं शङ्कितचित्तस्य न स्यादर्शनशुद्धता ।
न चास्मिन्नीप्सितावासिर्यथैवोभयवेतने ॥
एष एव भवेद्देवस्तत्त्वमप्येतदेव हि ।
एतदेव व्रतं मुच्यै तदेव स्यादशङ्कवी ॥
तत्त्वे ज्ञाते रिपौ दृष्टे पात्रे वा समुपस्थिते ।
यस्य दोषायते चित्तं रिक्तं सोऽमुत्र वेह च ॥

धूम्रतामत्रोपाख्यानम्—इहैवानेकाश्चर्यसमीपे जम्बूद्वीपे जनपदा-
मिधानास्त्वे जनपदे भूमितिलकपुरपरमेश्वरस्य गुणमालामहादेवीरति-
कुसुमद्वारस्य नरपालनाम्नो नरेन्द्रस्य श्रेष्ठी मुनन्दो नाम । धर्मपत्नी चास्य
चनितनिष्ठिलपरिजनहृदयानन्दा मुनन्दा नाम । अनयो सूर्नुर्धनद-धनव-
न्धु-धनमिय धनपाल-धनदत्त-धनेश्वराणामनुजः सकलकूटकपटचेष्टि-
तहरिर्धन्वन्तरिर्नाम । तस्मा तत्पतिपुरोहितस्याग्निल्लावयितस्योदितोदित-
धर्मकर्मणः सोमशर्मणः सुतो विश्वरूप विश्वेश्वर-विश्वमूर्ति-विश्वा-
मित्र विश्वावसु-विश्वावल्लोकानामनवरञ्ज समस्तसदृष्टप्रतिलोमो वि-
श्वानुलोमो नाम । तौ ह्यावपि सहपांशुकीडितत्वात्समानशीकण्यसनत्वाच्च
क्षीरनीरवत्समाचरितसरूयौ धूम्रमदिरापरदारभौर्याधनार्यकार्यपर्यायमवर्त्त-
नमुख्यौ सन्तौ सेनावनीपतिनात्मीयनगरात्सनिष्कार निर्यासितौ कुरुजाङ्ग-
ख्येष्टेषु वीरमतिमहादेवीचरेण वीरनरेश्वरेणाभिष्ठितं यमदण्डतरपा-
लेनाश्रितमशेषससारसारसीमन्तिनीमनोहर इक्षिनागपुरमवाप्य संपादि-

तावस्थितौ कदाचिदस्तसमस्तकोत्तंसतपनातपनिश्चये संध्यासमये मदपक्षी-
मलिनकपोलपालीनिलीनालिकुलालिख्यमानमुख्यपटाभोगभङ्गीप्रसरात्नील-
गिरिकुञ्जरात्स्वच्छन्दतोऽभिमुखमागच्छतो निवृत्य श्रीधर्माचार्योच्चार्यमाण-
धर्मश्रवणोचितं नित्यमण्डितं नाम चैत्यालयमासादयामासतुः ।

तत्र च 'धन्वन्तरे, यदि सीधुपिणितोपदंशप्रमुखानि संसारसुखानि
स्वेच्छयानुभवितुमिच्छसि, तदा वायममीयामम्बराम्बरावृत्तवपुषां धर्मो
न श्रोतव्यः' इत्यभिधाय च श्रवणयुगलमतिनिर्भरं प्रमीलावलम्बिलो-
चनायामो विश्वानुलोमः सुप्वाप । धन्वन्तरिस्तु 'प्राणिना हि नियमेन
किमप्यचलितात्मतया व्रतमुपात्तं भवति । उदकैऽवश्यं स्वःश्रेयसि निमित्तम्'
इति प्रस्तावायातमाचार्योदितमुपश्रुत्य, प्रणिपत्य च 'यद्येवं तर्हि भगवन्, अय-
मपि जनोऽनुगृह्यतां कस्यापि व्रतस्य प्रदानेन' इत्यवोचत् । तदनु 'ततः सूरैः
खलतिविलोकनात्त्वयात्तथ्यम्' इति व्रतेन कुलालालुब्धनिधानः पयःपूरा-
विष्टपिष्टशकटपरित्यागाद्विगतोरगोद्रीर्णगरलजनितमृत्युसंगतिरज्ञातनामानो-
कहपरित्यागेन व्यतिक्रान्तकिंपाकफलादितापत्तिः पुनरविचार्य किमपि
कार्यं नार्यमिति गृहीतव्रतजातिरेकदा निशि नगरनायकनिलये नटनृ-
त्यनिरीक्षणात्कृतकालक्षेपणः स्वावासमनुसृत्य शनैर्विघटितकपाटपुटसंधि-
बन्धः स्वकीयया सविन्या विहितगाढावरुण्डनमात्मकलत्रं जातनिद्रातत्र-
मवलोक्योपपत्तिशङ्कया मुहुरुत्खातखड्गो भगवतोपपादितं व्रतमनुसस्मार ।
शुश्राव च दैवात्तदैव 'मनागतः परतः सर, खरं मे शरीरसंवाधः' इति गृहि-
णीगिरम् । ततश्च 'यदीदं व्रतमहमद्य नाग्रहीषम्, तदेमां मातरमिदं च प्रियक-
लत्रमसंशयं विशस्येह दुरपवादरजसाममुत्र च दुरन्तैनसां मागी भवेयम्'
इति जातनिर्वेदः सर्वमपि ज्ञातिलोकं यथायथं मत्तोरयोत्सेकमवस्थाप्य 'यत्रैव
देशे दुरपवादोपहतं चेत्तत्रैव देशे समाश्रीयमाणमाचरणं न भवति निर-
पवादम्' इति प्रकाशितोपदेशस्य तस्य भगवतो निदेशाद्धरणिभूषणभूष-
रोपकण्ठे तपस्यतः कान्तारदेवताविहितसपर्याद्विरधर्माचार्यात्सुरसुन्दरीकटा-
क्षविपक्षां दीक्षामादाय विदितवेदितव्यसंप्रदायः सन्नम्बरे स्तम्बाडम्बरितो-
पात्तपलाशिमालायामेतदचलमेखलायामातापनयोगस्थितोऽनवरतप्रवर्धमाना-

प्यारमध्यानावन्ध्यबोध्यनिरसः 'किमयं कर्कूरोत्कीर्णः', किं वासादेव पर्व-
तालिरुद्धः' इति वितर्काम्यर्णो बभूव ।

सजातमुद्भूतमालोकनकामो विश्वानुलोमोऽपि तत्परिजनात्परिश्रितै-
तत्प्रजननव्यतिष्ठर 'मित्रधेयस्य घन्वन्तरेर्या गति सा ममापि' इति प्रति-
ज्ञाप्रवरस्तत्रागत्य जैनजनसमवस्थितिमनवबुध्यमान 'दृहो मनोहर वयस्य,
धिरान्मिलिस्तोऽसि । किमिति न मे गाढामङ्गपाली वदसि, किमिति न
काममालापयसि, किमिति न सादर वार्तामाष्टुच्छसे' इत्यादि बहु सप्रश्र-
यमामाप्य निजनियमानुष्ठानैकतानमनसि निरागसि घन्वन्तरियतीश्वरे प्र-
रुप्य सविधाशिवताति प्रादुर्मधदमीतिर्भूतरमणीयचरणिघरसमीपसमुत्पादि-
तोदजस्य सहस्रजटस्य जटिनो निकटे शतजटोऽब्जनिष्ट । घन्वन्तरिरप्या-
त्तापनयोगान्ते तस्य संबोधनाय समन्ते समुपसद्य 'मत्प्रणयपान्धविश्रामाराम
विश्वानुलोम, विनयवर्मस्थितिमनवबुध्यमानः किमित्यकाण्डे चण्डभाव-
मादाय दुराचारप्रधानः समभू । तदेहि । विहायेम दुःपयकवासनार्थं क्षम-
यावसबमनोरथ सहैव तपस्याव' इति बहुशः कृतप्रयत्नप्रकाशोऽपि दुःशि-
क्षावशात्तमोत्तपोत्तरुतमीत्तपतङ्गपाकमिव मुषामौनमूकतोत्तराङ्गितचित्तोत्सेकं
विततपात्र इव तन्मनोमन्त्रेऽप्राप्तसदुपदेशपयोवस्थान प्रतिबोधयितुमश-
क्नुवन्गुरुपादमूलमनुशील्य कालेन प्रवचनोचित चरमाचरणाधिकृत विधिं
विधाय विबुधाङ्गनाजनोच्चार्यमाणमङ्गलपरम्परान्त्येऽच्युतकल्पे समस्तसुरस-
माजस्तूयमानमहातप परायणप्रतिमोऽमितप्रभो नाम देवोऽभवत् ।

विश्वानुलोमोऽपि पुरोषार्जितवीनितावसाने विपद्योत्पद्य च व्यन्त-
रेषु गजानीकमध्ये विमयनामधेयस्य विद्युत्प्रभास्वया बाह्वो बभूव ।
पुनरेकदा पुण्डरीपुरसरेण दिविजगन्देन सह नन्दीश्वरद्वीपात्तत्रयै-
त्यालयाभ्रयामष्टाद्वर्षक्रियां निर्वर्त्यागच्छन्नसावमितप्रभो देवस्य विद्युत्प्र-
भमिववेषेष्ट्याह्लादमानमानस प्रयुज्यावधिमवबुद्धपूर्ववृत्तान्त 'विद्युत्प्रभ,
किं करसि जन्मान्तरोद्यन्तम्' इत्यभाषत । विद्युत्प्रभः 'अयितप्रभ, मादं
करामि । किं तु सकलप्रचरित्राभिष्ठानादनुष्ठानान्ममैवविधः कर्मविपाकानु-
रोधः । तव तु प्रसन्नवर्षशस्त्राभ्यक्रेशादीदृशः । ये च मदीये समये जमदग्नि-

मतङ्ग-पिङ्गल-कपिञ्जलादयो महर्षयस्ते तपोविशेषादिहागत्य भवतोऽप्यभ्य-
धिका भविष्यन्ति । ततो न विसेतव्यम् । अमितप्रभः—‘विद्युत्प्रभ,
संप्रत्यपि न मुञ्चसि दुराग्रहम् । तदेहि । तव मम च लोकस्य परीक्ष्यावहे
चित्तम्’ इति विहितविवादौ तौ द्वावपि देवौ करहाटदेशस्य पश्चिम-
दिग्भागमाश्रित्य काश्यपीतलमवतेरतुः ।

तत्र च वनेचरसैन्यसौजन्याशून्ये तन्निकटदण्डकारण्यवने समित्काश-
कुशाशयप्रकाशे वदरिकाश्रमे बहुलकालकृतकृच्छ्रतपसं चन्द्रचण्डमरीचि-
रुचिपानपरायणमानसमूर्ध्वबाहुमेकपादावस्थानाग्रहराहुमनलोत्पलसत्पल्लवा-
विरलवल्लीगुल्मवल्मीकावरुद्धवपुषमतिप्रवृद्धवृद्धतामुधाभवलितशिरःश्मश्रु-
जटाजालत्विपमृपेः कश्यपस्य शिष्यं जमदग्निमवलोक्य पत्ररथमिथुनकथो-
चिताश्लेषं विषं विरचय्य तत्कूर्चकुलायकुटीरकोटरे निविष्टौ ‘कान्ते, काञ्च-
नाचलचमूमेखलायामशेषशकुन्तचक्रवर्तिनो वैनतेयस्य वातराजसुतया
मदनकन्दलीनामया सह महान्विवाहोत्सवो वर्तते । तत्र मयावश्यं गन्त-
व्यम् । त्वं तु सखि, समासन्नप्रसवसमया सती न शक्यसे नेतुम् । अहं पुनस्त-
द्विवाहोत्सवानन्तरमकालक्षेपमागमिष्यामि । यथा चाहं तत्र चिरं नावस्थास्ये
तथा मातुः पितुश्चोपरि महान्तः शपथाः । किं च बहुनोक्तेन । यद्यहमन्यथा
वदामि तदास्य पापकर्मणस्तपस्विनो दुरितभागी स्याम्’ इत्यालापं चक्रतुः ।
तं च जमदग्निः कर्णकटुमालापमाकर्ण्य प्रवृद्धक्रोधः कराभ्यां तत्कदर्पणार्थं
कूर्चं मलितवान् । अमरचरौ विकिरावप्युड्डीय तदग्रविटपिनि संनिविश्य
पुनरपि तं तापसमवलोललालापौ निकाममुपजहसतुः । तापसः साध्वसवि-
स्मयोपसृतमानसः ‘नैतौ खलु पक्षिणौ भवतः । किं तु रूपान्तरावुमामहे-
श्वराविव कौचिद्देवविशेषौ । तदुपगम्य प्रणम्य च पृच्छामि तावदात्मनः
पापकर्मत्वकारणम् । अहो मत्पूर्वपुण्यसंपादितावलोकनदिव्यद्विजोत्तमान्व-
यसंभवसदनपतङ्गमिथुन, कथयतां भवन्तौ कथमहं पापकर्मा’ इति ।
पतत्रिणौ ‘तपस्विन्, आकर्ण्य ।

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च ।

तस्मात्पुत्रमुखं दृष्ट्वा पश्चाद्भवति मिक्षुकः ॥

तथा—

अधीत्य विधिवद्वेदानुश्रौतोत्पाद्य मुक्तिम् ।

इष्टा यज्ञे यथाकारु ततः प्रव्रजितो भवेत् ॥

इति स्मृतिप्रकारकीर्तितमप्रमाणीकृत्य सपत्न्यसि' इति । 'कथं तर्हि मे शुभा-
परलोका' । 'परिणयनकरणादौरसपुत्रोत्पादनेन' । 'किमत्र दुष्करम्' इ-
त्यभिधाय मातुलस्य विजयामहादेवीपतेरिन्द्रपुरेश्वर्यमान काशिरानस्य
भूमुखो मवनभाग्मूत्वा तदुदितरं रेणुकां परिणीयाविरलकलापोलपातकृतपु-
लिनासराले मन्दाकिनीकूले महदाश्रमपदं सपाप परशुरामपिताभूत् ।

भवति चात्र श्लोक —

अतस्त्वविहीनस्य वृथा व्रतसमुद्यम ।

पुंसः स्यमावयीरो स्यान्न सौर्यायायुधग्रह ॥

इत्युपासकचम्पूके जगद्विजयः प्रकाशयति नाम पञ्चमः कल्पः ।

पुनस्तौ त्रिदशौ भगवद्वेदेषु कुशाग्रनगरोपान्तापातिनि पितृवने कृष्ण-
चतुर्वर्षीनिशि निशाम्प्रतिमाशयवदमेकाकिन जिनदत्तनामानमुपासकमव-
लोक्य साक्षेपम् 'अरे दुराचाराचरणमते निराकृते अविदितपरमपद मनुष्या-
पसद, शीघ्रमिमामूर्ध्वशोष शुष्कस्थाणुसर्मा प्रतिमा परित्यज्य पलायस्य । न
श्रेयस्कर खलु तवात्रावसर पदमाश्र । यस्मादावां श्वेतस्वा परेतपुरभूयस्या
भूमे पिशाचपरमेश्वरौ । तदलमत्र कालव्याघ्रावलोकनकरमस्थानेन । मा हि
कार्पीरन्तरायोत्कर्षाभाषमतुच्छस्वच्छन्दकेलिकृतहूलबहलान्त करणप्रसव-
योरावधौ' इत्युक्तमपि प्रकामप्रणिधानोद्युक्तमवेक्ष्य न्यस्ततः कीनाशकाश्र-
निकायकामाकारभोरधनयस्मराढम्बरप्रथमप्रारम्भावधौ प्रवण्डतटिदृष्टस-
पटोच्छलच्छन्दसदोहवुसहै निःसीमसमीरासरालसूत्कारसारप्रसरवलै-
करालवेतालकुलकादलकोलादलानुकूलैरन्यसामान्यैरन्यैश्च परिगृहीतगृहदा-
हमान्धवधनविष्वंसानुबन्धै प्रत्युद्भवन्धै सवसुमानैस्तत्तद्वरप्रदानैश्च निःशे-
षामप्युपामप्यात्मसमाधिनिरोधनिघ्नौ विहितविघ्नापि तमेकाग्रभावाम्भासा-
त्मसात्कृतान्त करण महि करणेहितं शर्महर्म्यनिर्माणकर्मणपरमाणुप्रबन्ध-
नाद्धर्मध्यानाच्छालपितु न श्रेयस्तुः । सज्जाते च स्वरकिरणविरोकनिकरनिरा-

कृतान्वकारोदये प्रभातसमये समुपहतोपसर्गवर्गौ प्रकाशप्रसन्नसर्गौ तैस्तैर्म-
हामोगोचितैः प्रणयोदितैराश्लाघ्य तस्मै जिनदत्ताय विहायोपविहाराय
पञ्चविंशद्वर्णानिविद्यां विद्यां वितेरेतुः । इयं हि विद्या तवान्मदनुग्रहादम्बर-
विहारायासं सावितापि भविष्यति परेषां त्वस्माद्विधेरिति जिनदत्तोऽपि
कुलगैलशिखण्डमण्डनजिनायतनालोकनकुतहृल्लितानयः समाचरितामरानु-
वर्तनसमयस्तां विद्यां प्रतिपद्य हृदयदर्शनोत्सवममानीतनिखिलनिलिम्बा-
चलचैत्यालयस्तदवलोकनकौतुकाय धरसेनाय परमाप्तोपासनपटवे गुण्यव-
टवे प्रादात् ।

पुनरप्यमितप्रभः 'विद्युत्प्रभ, जिनदत्तोऽयमतीवार्हदभिमतवस्तुपरि-
णतचित्तः स्वभावादेव च स्थिरमतिरशेषोपसर्गसहनप्रकृतिश्च । तदत्र मह-
दप्यकृतं कुलिशे धुणक्रीटचेष्टितमिव न भवति समर्थम् । अतोऽन्यमेव
काञ्चनाभिनवजिनोपासनायतनचैतन्यं निकषावः' इति विमृश्योच्चलिताभ्या-
मेताभ्यां मगधमण्डलमण्डनसनायो मिथिलापुरीनाथः पञ्चरथो नाम
नरपतिर्निजनगरनिकटतटीधरवृत्तदेहायां कालगुहायां निवासरसमनसो दी-
प्ततपसो निःशेषानिमिषपरिपन्निपेव्यमाणाचरणचानुर्यात्सुधर्माचार्यात्तदङ्गा-
द्भुतप्रभाप्रभावदर्शनोपशान्ताशयःसम्यग्दर्शनमणुव्रताश्रयमादाय तद्विवस
एव तदुपदेशान्निश्चितार्हत्परमेश्वरशरीरनिरतिशयप्रकाशमहिमः कृतनियमः
सकलभुवनपतिस्तूयमानगुणगणोदन्तं श्रीवासपूज्यभगवन्तमुपासितुं प्रति-
ष्ठमानः प्रमदनादमुन्दरं दुन्दुभिरवाकारितनिरवशेषपरिजनः समामृजत्स-
माप्तविष्टविशिष्टादृष्टचेष्टः । स च दृष्टः कदाचिदपि क्षुद्रोपद्रवाद्विप्रलब्धः
प्रारब्धश्च पुरष्टोषान्तःपुरविध्वंसवल्गुधिनीमथनप्रसमप्रभञ्जनोर्जितपर्जन्यपरु-
षवर्षोपलासारादिवसतिभिर्दुर्दमशार्दूलोत्तराकृतिभिर्विकृतिभिरुपद्रोतुं तथा-
प्यत्रिचलितचेतसमवसाय सनरवरं कुञ्जरं मायामयप्रतिवे(?)लावे व्याप्ता-
खिलदिगारामसंगमे कर्दमे निमज्जयद्भ्यां ताभ्यां 'नमः सुरासुरोपसर्गसङ्ग-
सूदनाभिधानमात्रमन्त्रमाहात्म्यसाग्राज्याय श्रीवासुपूज्याय' इति तत्र निम-
ज्जतो भूमृतो वचनमाकर्ण्य तद्वैर्योत्कर्षोन्मिपत्तोपमनीपाप्रसाराभ्यां लघु परि-
मुषिताशेषव्याप्रव्यतिकराम्यामाचरितसत्काराभ्याम् 'अहो नूतनस्य सम्य-

त्वरत्नस्याच्छयसमपय पद्मरय, नैसर्गिप्रमत्र यत्सपासत्त्वाम्यामसिलैरपि
श्रेकैरसदृशेषु मवादृशेषु न प्रभवन्ति प्रसमप्रसवा क्षुद्रोपद्रवा । यत ।

एकापि समर्थेय जिनमर्किर्दुर्गतिं निवारयितुम् ।

पुण्यानि च पूरयितुं दातुं मुक्तिश्चियं कृतिन ॥'

इति निगीर्य, वितीर्य च जिनसमयाराधनवशे भवद्वशे सर्वरुत्वापहारोऽयं
हार, सकलसपत्नसंतानोच्छेद्यमिदमातोष च प्रेषणं करिष्यतीति कृतशक्त-
ताम्यां तद्व्यममिमतावस्थानं स्यात् प्राप्तव्यम् । त्रिदशेश्वरवदनमृन्ममाणगु-
णसक्य पद्मरयोऽपि तत्तीर्थकृतो गणपरपदाधिकृतो भूत्वा कृत्वा चा-
त्मानमनुरक्तत्रयतन्त्र मोक्षामृतपात्रमनायत ।

भवति चात्र श्लोक—

उररीकृतनिर्वाहसाहसोचितचेतसाम् ।

उमौ कामदुघौ लोकौ कीर्तिश्चास्य जगन्नयम् ॥

इत्युपासकचम्पूयने जिनदत्तस्य पद्मरयपूष्पीनायस्य च प्रतिष्ठानिर्वाहसाहसो नाम
यष्टः कव्य ।

इतश्च सगमितसकलोपकरणसेनो धरसेनोऽप्यनुच्छमूच्छायाबन्धे
पर्वदिवसवासतेयीमध्ये सर्वतो यासुधानघावनप्रवर्धिनीषु स्मृष्टानमेदिनीषु
प्रवर्तिततदाराधनानुकूलमण्डलो न्यक्षासु दिक्षु निक्षिप्तस्रक्खलोऽवगण कृत-
सकलीकरणो मागधेयीविधानसमये वटविटपात्रे पतिवराकरकृतितसुप्रसहस-
संपादितमात्मासनसमानान्तरालोचितमन्तर्बल्यसकल्पितमग्नवाक्यं सिक्त्य
नियम्य प्रधन्वनाध्वस्तादूर्ध्वमुखविन्मस्तनिष्ठिताक्षेपशस्तो यथाशास्त्रं यहि-
निवेशिताष्टविधेष्टिसिद्धिस्तद्विधाराधनसमृद्धनुद्धिर्भूष ।

अत्रान्तरे निष्कारणकलिकार्याञ्जनमुन्दर्या निधीयपथवर्तिवीक्षणे सपा-
क्षणे मध्यदेशे प्रसिद्धविजयपुरस्वामिन मुन्दरीमहादेवीविलासिन
स्वकीयप्रतापबहुटवाहनाहुतीकृतारातिसमितेररिमन्यमहीपतेर्ललितो नाम
मुत्त समस्तव्यसनमिमृतत्वाद्यादकव्यादसपादितसाम्राज्यपदापाय पर-
मुपायमपश्यन्नदृश्याञ्जनावर्जितोर्जितप्रज्ञ प्रतीताञ्जनचोरापरसञ्च किष्टै-

वमुक्तः—‘कुशाग्रपुरपरमेश्वरस्याग्रमहिष्याः स्ताविष्याः सौभाग्यरत्नाकरं
 नाम कण्ठालंकारमिदानीमेव यदानीय प्रयच्छसि, तदा त्वं मे कान्तः,
 अन्यथा प्रणयान्तः’ इति । सोऽपि ‘क्रियद्गहनमेतत्’ इत्युदाहृत्य प्रियतमाम-
 नोरथमन्वर्थकं चिकीर्षुर्निजच्छायादृश्यताशीलकज्जलवहलं लोचनयुगलं वि-
 धाय प्रयाय च तन्महीश्वरगृहम् । गृहतस्तदलंकारस्तत्प्रभाप्रसरसमुल्लस्यमाण-
 चरणसंचारः शब्दशब्दौत्तालाननकरैस्तलवरानुचरैरभियुक्तो निम्नरीतुमशक्तः
 परित्यज्य तदाभरणमितस्ततो नगरबाहिरिकायां विहरमाणस्तं धर-
 सेनं प्रदीपदीप्तिवगादधस्तादस्त्रनिवेशमयावेगान्मुहुर्मुहुरारोहावरोहावहदे-
 हदीनमवलोक्योपदौक्य च तं देशमेवं निर्दिदेश—‘अहो प्रलयकाला-
 न्वकाराविलायामस्यां वेलायां महासाहसिकवृत्तपन्दुष्करकर्मकारिन्, को नाम
 भगवान्धरसेनः’ । ‘कल्याणवन्धो, महाभागवृत्तस्य जिनदत्तस्य विदित-
 पुष्पवटुनियोगसंबन्धोऽहमेतदुपदेशादाकाशविहारव्यवहारनिपद्यां विद्यां सि-
 साधयिपुरत्रापाशिक्षम्’ । अञ्जनचोरः—‘कथमयं साध्यते धरसेनः’ ।
 ‘कथयामि । पूजोपचारनिषेकेऽस्मिन्निःशङ्कमुपविश्य विद्यामिमामकुण्ठकुण्ठं
 पठन्नैकैकं शरप्रवेकं स्वच्छवीष्टिन्त्यादवसाने गगनगमने । न युज्यते
 यद्येवमपसरापसर’ । ‘त्वं हि तलोन्मुखनिखातनिशितशस्त्रसंजातभीतमतिर्न
 खलु भवसि । एतद्यज्ञोपवीतदर्शनेनार्थावर्जनकृतार्थः समर्थः । तत्कथय मे
 यथार्थवादहृद्यां विद्याम् । एनां साधयामि’ । ततस्तेनात्महितकटुना पुष्पव-
 टुना सावुसमर्पितविद्यः सम्यग्विदितवेद्यः संपत्त्यासन्नशिवागारोऽञ्जनचौरः
 स्वप्नेऽप्यपरवञ्चनाचारनिवृत्तचित्तो जिनदत्तः । स खलु महतामपि महान्प्रति-
 पन्नदेशयतिव्रततत्रो जन्तुमात्रस्याप्यन्यथा न चिन्तयति, किं पुनश्चिराय
 समाचरितोपचारस्य तनूद्भवति । निर्विशेषं पोषितस्यास्य धरसेनस्यान्यथा
 चिन्तयेत्’ इति निश्चित्य निविश्य च सौत्सुक्यं सिक्थे निःशङ्कशेमुषीकः
 स्वकीयसाहसव्यवसायसंतोषितसुरानुरानीकः सकृदेव तच्छरप्रसरं चिच्छेद,
 आससाद् च खेचरपदम् । पुनर्यत्र जिनदत्तस्तत्र मे गमनं भूयादिति विहि-
 ताशंसनः काञ्चनाचलमेखलानिलयिनि सौमनसवनोदयिनि जिनसन्ननि
 जिनदत्तस्य धर्मश्रवणकृतो गुरुदेवभगवतः समीपे तपो गृहीत्वावगाहित-

समस्तैतिष्ठतत्त्वो हिमवच्छैलचूलिकोन्मीलितकेवलज्ञान- कैलासकेसरका-
न्तारगतो मुक्तिश्रीसमागमसङ्गिमोगायतनो बभूव ।

भवति चात्र श्लोकः—

क्षमपुत्रोऽक्रविसिष्ठ शिशितादृश्यकञ्जल ।

अन्तरिक्षगतिं प्राप निःशब्दोऽञ्जनतस्कर ॥

इत्युपासकान्वयने नि शङ्कितस्त्वप्रकाशनो नाम सप्तमः कल्पः ।

स्यां देव त्यामह यक्ष स्यां वा वसुमतीपति ।

यदि सम्यक्त्वमाहात्म्यमस्तीतीच्छां परित्यजेत् ॥

उदधितेव माणिक्य सम्यक्त्व भवजै सुखै ।

विक्रीणान पुमान्स्वस्य वञ्चक केवल भवेत् ॥

चित्ते चिन्तामणिर्यस्य यस्य हस्ते सुरतुमः ।

कामधेनुर्ध्वने यस्य तस्य कः प्रार्थनाक्रम ॥

उच्यते स्नानके यस्य पितृवृत्तिरनाकुला ।

त श्रिय स्वयमायान्ति स्रोतस्विन्य इवाम्बुजिम् ॥

तत्कुटुम्बन्तरोद्भूतामिहामुत्र च सगवाम् ।

सम्यग्दर्शनशुद्ध्यर्थमाकाङ्क्षां त्रिविधा त्यजेत् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—अङ्गमण्डलेषु समस्तसपत्नसमरसमारम्भनिष्प्र-
कम्पायां चम्पाया पुरि लक्ष्मीपतिमहादेवीदयितस्य वसुवर्धनाभिधानो-
चितस्य वसुधापतेर्निरवशेषवैदेहकवरिष्ठ किल प्रियदत्तश्रेष्ठी धर्मपत्न्या
गृहलक्ष्मीसपत्न्या सकलकौगुणवाञ्छाङ्गवतीनाम्ना सहाहायप्रादेश्टादीक्रि-
माकाण्डकरणायार्त्रकपकूटकोटिघटितपताकापटप्रतानाञ्चलमालस्त्वलित-
निलिम्पविमानवलयं सहस्रकूटचैत्यालय यियासुः सक्रीमसुतावयस्यामनङ्गम-
सिमेधमपृच्छत्—‘वत्से, अभिनवविवाहभूषणसुमगहस्ते, कास्ते समुल्लिखित-
लाम्बनेन्दुमुन्दरमुत्ती प्रियसस्ती सवातीव केलिशीलप्रकृतिरनन्तमतिरनङ्ग-
मतिः’ । ‘तात, धनिग्वन्दारकदारिकोद्गीयमानमङ्गलाकृष्टिमपुत्रकवरन्याजे-
नात्मपरिणयनाचरणपरिणामपेक्षला पञ्जरासितशुक्सारिकावदनवापमुन्दरे

वासावासपरिसरे समास्ते । 'समाहूयतामितः' । 'यथादिशति तातः' । प्रिय-
दत्तश्रेष्ठी वृद्धभावात्परिहासालापनपरमेष्ठी समागतां सुतामवलोक्य 'पुत्रि,
निसर्गविलासरसोत्तरङ्गापाङ्गापहसितामृतसरणिविषये सदैव पञ्चालिकाकेलि-
किलहृदये संप्रत्येव तव मन्मथपथाः परिणयनमनोरथाः । तद्दृष्ट्वा तावत्स-
मस्तत्रैतैश्वर्यवर्यं ब्रह्मचर्यम् । अत्रैष ते साक्षी भगवानशेषश्रुतप्रकाशनाशयभू-
रिधर्मकीर्तिसूरिरनन्तमतिः' । 'तात, नितान्तं गृहीतवत्यसि । न केवलमत्र
मे भगवानेव साक्षी, किं तु भवानम्वा च' । अन्यदा तु

उद्भिन्ने स्तनकुब्जले स्फुटरसे हास्ये विलासालसे
किञ्चित्कम्पितकैतवाधर.....प्राये वचःप्रक्रमे ।
कन्दर्पाभिभवास्त्रवृत्तिचतुरे नेत्राश्रिते विभ्रमे
प्रादायेव च मध्यगौरवगुणं वृद्धे नितम्बे सति ॥

समायाते मुहुरुत्पथप्रमाणमन्मथोन्माथमन्थरसमस्तसत्त्वस्वान्ते सद्यःप्रसू-
तसहकाराङ्कुरकवलकपायकण्ठकोकिलकामिनीकुहारावासरालितमनोजवि-
जये मलयाचलमेखलानिलीनकिन्नरमिथुनमोहनामोदभेदुरपरिसरन्समीरस-
मुदये विकसत्कोशकुरवकप्रसवपरिमलपानलुब्धमधुकरीनिकरझङ्कारसार-
प्रसरे वसन्तसमयावसरे सा प्रसरत्स्मरविकारा स्मरस्खलन्मतिगतिरनङ्गमतिः
सह सहचरीसमूहेन मदनोत्सवदिवसे दोलान्दोलनलालसमानसा स्वकीय-
रूपातिशयसंपत्तिरस्कृतसकलभवनाङ्गनाङ्गविलासा मुकेशीप्रियतमानुगतेन
कृतकामचारप्रचारचेतसा पूर्वापराकूपारपालिन्द्रीसुन्दरीसनाथोत्सङ्गधरस्य
विजयार्धावनीधरस्य विद्याधरविनोदपादपोत्पादक्षोण्यां दक्षिणश्रोण्यां
किन्नरगीतनामनगरनरेन्द्रेण कुण्डलमण्डितनाम्नाम्बरचरेण निचायिता

शृङ्गारसारममृतद्रुतिमिन्दुकान्ति-
मिन्दीवरघुतिमनङ्गशरांश्च सर्वान् ।

आदाय नूनमियमात्मभुवा प्रयत्ना-

त्सृष्टा जगत्रयवशीकरणाय बाला ॥

इति विचिन्त्याभिलषिता च । ततस्तामपजिहीर्षुधिषणेन मुहुर्निवृत्य

निर्वर्तितनिबिलयमुकेशीनिवेशेन प्रत्यागत्यापहृत्य च पुनर्नभधरपुरं
 प्रत्यनुसरता गगनमार्गाद्वि प्रतिनिवृत्तकुपितसुकेशीदर्शनाशङ्किताशयेन
 तत्कामसंक्रमितावल्लोकिनीपर्णरुध्रविद्याद्वयेन शङ्खपुराम्यर्णमागिनि भीमवन-
 नामनि कानने मुक्ता । तत्र च मृगयामशसनमागतेन भीमनाम्ना किरात-
 राखलश्मीसीम्नावल्लोकिता, नीता चोपान्तप्रकीर्णैर्ह्रदीफलच्छलिं पल्लिम् ।
 एतद्रूपदर्शनदीप्तमदमदनेन च तेन स्वत परतश्च तैस्तैरुपायैरात्मसमो-
 गसहायै मार्घिताप्यसंजातकामिता हठात्कृतकठोरकामोपक्रमेण तत्परिगृही-
 तमवस्थैर्याश्चर्यितकान्तारदेवताप्रतिहार्यात्पर्याप्तपङ्कणहोषेण मृत्युहेतुकात-
 रूपावकपच्यमानशरीरेण च 'मात, कमलैकमिममपराधम्' इत्यभिधाय वने-
 चरोपचारोपचीयमानसहचरीचिसोत्कण्ठे शङ्खपुरपर्यन्तपर्वतोपकण्ठे परि-
 हृता तत्समीपसमावासितसार्धानीकेन पुष्पकनामकेन वणिक्पतिपाकेनाव-
 ल्लोकिता सती स्वीकृता च तेन तेन चार्धेन स्वस्य वञ्चमानेष्टुमसमर्थेन
 कोश्लदेशमप्यायामयोध्यायां पुरि ध्यालिकाभिधानकामपङ्कवकन्दल्या-
 शकृद्व्याः समर्पिता । तथापि मदनमदसपादनावसथाभि कम्पामि क्षोमयि-
 ष्टुमशक्या तद्वावधानीविनिवेशस्य सिंहमहीशस्थोपायनीकृता । तेनाप्यलम्ब-
 तन्मनःप्रवेशेन विरुद्धिस्ताक्षिसदुरभिसचिना तत्कन्यापुण्यप्रभावप्रेरितपुर-
 देवतापादितान्त'पुरपुरीपरिबनापकारविधिना साधु सञ्चोष्य नियमसमाहि-
 तहृदयनेष्टाविष्टा पितृलसु मुदेवीनामधेयाया पत्यु पितृभार्हृत्त-
 स्य गृहीतनामवृत्तस्य जिनेन्द्रदत्तस्योदवमितसमीपवर्तिनं विरतिचैत्याल-
 यमभाष्य तत्र निवसन्ती यमनियमोपवासपूर्वकैर्विधिभि स्तपितेन्द्रियमनो-
 वृत्तिर्मयन्ती तस्मादङ्गदेशनगराज्जिनेन्द्रदत्त पिरविरहोत्ताल इत्याल विछो-
 कितुमागतेन मियदत्तीमेष्टिना वीक्ष्य विषयामिच्छापमोपपरुषकथा सा
 विहितबहुशुषा पुनः प्रत्याप्य तस्मै जिनेन्द्रदत्तसुतायार्हृत्ताय दातुमुप-
 क्रान्ता—'सात, त मदन्तं भगवन्त पितरं सां प्रमाणीकृत्य कृतनिरवधिषु-
 र्धमतपरिमहा । सत कममहमिदानीं विवाहविधये परिकल्पनीया' इति
 निगीर्य कमलध्रीसकाष्ठे विरतिविशेषवन्धरसत्रयकोशमममत् ।

भवति चात्र श्लोकः—

हासातिनुश्चतुर्थेऽस्मिन्त्रतेऽनन्तमतिः स्थिता ।
 कृत्वा तपश्च निष्काङ्क्षा कल्पं द्वादशमाविशत् ॥
 द्युपासकाध्ययने निष्काङ्क्षितत्वावेक्षणो नामाष्टमः कव्यः ।
 तपस्तीव्रं जिनेन्द्राणां नेदं नवादिमन्दिरम् ।
 आर्द्रापवादि चेत्येवं चेतः स्याद्विचिकित्सना ॥
 स्वस्यैव हि स दोषोऽयं येन शक्तः श्रुताश्रयम् ।
 शीलमाश्रयितुं यन्तुस्तदर्थं वा निबोधितुम् ॥
 स्वतःशुद्धमपि व्योम वीक्षते यन्मलीमसम् ।
 नासौ दोषोऽस्य किं तु स्यात्स दोषश्चक्षुराश्रयः ॥
 दर्शनाद्देहदोषस्य यस्तत्त्वाय जुगुप्सते ।
 स लोहे कालिकालोकाद्भूतं मुञ्चति काञ्चनम् ॥
 स्वस्यान्यस्य च कायोऽयं बहिःश्लायामनोहरः ।
 अन्तर्विचार्यमाणः स्यादौदुम्बरफलोपमः ॥
 तदैतिह्ये च देहे च याथात्म्यं पश्यतां सताम् ।
 उद्वेगाय कथं नाम चित्तवृत्तिः प्रवर्तताम् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—मतिश्रुताविवोधमार्गात्रयप्रवृत्तमतिमन्दाकिनी-
 सान्द्रः सौधमेन्द्रः किल तत्कलनुरसेवासभावसरसमये सन्यक्तरत्नगुणानीर्वा-
 णानुग्रहायोदाहरन्निदानीमिन्द्रकच्छदेशेषु मायापुरीत्यपरनामावसरस्य प्र-
 भोः प्रभावतीमहादेवीविनोदायतनार्दाद्यायनान्मेदिनीपतेः सद्दर्शनशरीरग-
 दचिकित्सायामचिकित्सायामपरः कोऽपि क्षान्तिमतिप्रसरो मोकलङ्गीकटा-
 क्षावेक्षणाक्षूणपात्रे मर्त्यक्षेत्रे नाम्नीत्येतच्च वासवसंज्ञेशस्त्रिदशः पुरंदरोदितास-
 हमानप्रज्ञस्तत्र महानुनिसमूहप्रचारप्रचरे नगरेऽवतीर्य सर्वाङ्गाधिना प्रतिष्ठकु-
 ष्ठकोष्ठकं निष्ठचूतद्रवोद्रेकोपद्रुतदेहमखिलदेहिसंदोहोद्वेजनश्रवणेक्षणप्राण-
 गरणविनिर्गलदनर्गलदुर्गन्धपूयप्रवाहमूर्धस्फुटितस्फोटस्फुटचेष्टितानिष्ठमक्षि-
 काक्षिप्ताशेषशरीरमभ्यन्तरोच्छ्रयथुकोथोत्तरङ्गत्वगन्तरालप्रलीनाखिलनख-

नासीरमविच्छिन्नोन्मूल्यनुच्छलच्छूच्छन्नसुकसारिणीसरन्सततलालास्त्रावम-
नवरसस्रोत-स्रतातीसारसभूतधीमत्सभावमैकशो विशिखाशिस्रोत्पतनियता-
मिताशुचिराक्षिदुर्दर्शषपुपमृपिवेयमादायादनायावनीपतिभवनमभजत् । भूप-
तिरपि सप्ततत्तारव्वसौधमध्यमध्यासीनस्तमसाध्यव्याधिविधुरधिपणादाधीन-
विप्राणाध्येयणाय निजनिख्यमालीयमानमवलोक्य सौख्यमालोक्य स्वीकृ-
त्य च कृत्रिमातङ्गपावकपरवशास्यनित मुहुर्मुहुर्महीतले नियत तमनुद्विभमन-
श्चरित्र प्रकामदुर्जयस्वर्जनार्जनसर्जरितगात्र काश्मीरपद्मपिञ्जरेण भुजपञ्जरे-
णोद्गानीयानीय चाद्यनवेश्मोदरं स्वयमेव ममाचरितोचितोपचारस्तदभिला-
पोन्मेपसारंराहरैरुपशान्ताशयानोत्कण्ठमाकण्ठ भोजयामास ।

मायामुनिः पुनरपि तन्मनोविज्ञासमानमानस प्रसभमतिगम्भीरगल्लु-
हाकुहरोज्जिहानघोरघोषामिषातघनघूर्णितापघनमप्रतिघ चावमीत् । भूमीप-
तिरपि 'आ , कष्टमजनिष्ट, यन्मे मन्दमाग्यस्य गृहे गृहीताहारोपयोगस्यास्य मु-
नेर्मन स्नेदपादपवितर्दिच्छदि समभूत्' इत्युपकुष्ठानिष्टचेष्टितवर्त्मानमात्मान
विनिन्दन्मायामयमक्षिकामण्डलितकपोलरेखा तदेतन्मुखादसराललाछाङ्गि-
जमममिन्दिरारविन्दोदरसौन्दर्यनिकटेनाञ्जलिपुटेनादायादाय मेदिन्यामुद-
स्रजत् । पुनश्चोद्रीणोदीर्णदुर्बर्णकूरनिकरे मर्मिभ्रमिनिर्भरारम्मपतितशरीर स-
प्रयत्नकरस्यामसीम समुत्थाप्य जलजनितक्षालनप्रसङ्गमुत्तरीयदुकूलाञ्जलि-
तुप्तसलिलसक्तमङ्गसंवाहनेनानुकम्पनविधानोचितवचनरचनेन च साधु समा-
श्वासयत् । तदनु प्रमोदामृतामन्दहृदयालवालवलयोल्लसत्प्रीतिस्ततावनि सु-
रचरो मुनिर्यथैवाय सदृशनिधवणोत्कण्ठितहृदि यन्निदिबोत्पादि परिपदि पर-
गुणग्रहणाग्रहनिधानेन विनुषप्रधानेन प्राज्यगज्यसमज्यार्जुनसर्जितअगधयी-
निजनामधेयप्रसिद्धिर्यथोक्तसमत्वाधिगमाधेयबुद्धिरप्यर्णितस्तथैवाय मया
महामागो निर्बणित इति विचिन्त्य प्रकटितात्मरूपप्रसरस्तमवनीश्वरममरत-
रुप्रसूनवर्षानन्ददुन्दुभीनादोपपातशुचिभि साधुकारपरध्याद्वारावसरशुचि-
मिरुद्वारैरुपचारैरनिमिषधिपयसमूष्णुमिर्मनोमिरपितसपादमजिष्णुभिस्सैस्ते
पटितमात्रनिधेयविद्योपदेष्टागर्भससद्गर्भ्य अभान्य सुरसेव्य देष्टमाविवेक्ष ।

भवति चात्र श्लोकः—

बालवृद्धगदगलानान्मुनीनौदायनः स्वयम् ।

भजन्निर्विचिकित्सात्मा स्तुतिं प्रापत्पुरंदरात् ॥

इत्युपासकाव्ययने निर्विचिकित्सासमुत्सादनो नाम नवमः कल्पः ।

अन्तर्दुरन्तसंचारं बहिराकारसुन्दरम् ।

न श्रद्दध्यात्कुदृष्टीनां मतं किम्पाकसंनिभम् ॥

श्रुतिशाक्यशिवाम्नायः क्षौद्रमांसासवाश्रयः ।

यदन्ते मखमोक्षाय विधिरत्रैतदन्वयः ॥

भर्मिभस्मजटावोटयोगपट्टकटासनम् ।

मेखलाप्रोक्षणं मुद्रा वृसीदण्डः करण्डकः ॥

शौचं मज्जनमाचामः पितृपूजानलार्चनम् ।

अन्तस्तत्त्वविहीनानां प्रक्रियेयं विराजते ॥

को देवः किमिदं ज्ञानं किं तत्त्वं कस्तपःक्रमः ।

को बन्धः कश्च मोक्षो वा यत्तवेदं न विद्यते ॥

आप्तागमाविशुद्धत्वे क्रिया शुद्धापि देहिषु ।

नाभिजातफलप्राप्त्यै विजातिष्विव जायते ॥

तत्संस्तवं प्रशंसां वा न कुर्वीत कुदृष्टिषु ।

ज्ञानविज्ञानयोस्तेषां विपश्चिन्नं च विभ्रमेत् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—मुक्ताफलमञ्जरीविराजितविलासिनीकर्णकुण्ड-
लेषु पाण्ड्यमण्डलेषु पौरपुण्याचारविदूरितविधुरायां दक्षिणमथुरायामशे-
षश्रुतपारावारगमवधिवोधासुधिमध्यसाधितसकलभुवनभागम्, अष्टाङ्गम-
हानिमित्तसंपत्तिसमधिकधिषणाधिकरणम्, अखिलश्रमणसंघसिंहोपास्यमान-
चरणम्, अत्याश्चर्यतपश्चरणगोचराचारचातुरीचमत्कृतचित्तखचेश्वरविर-
चित्तचरणार्चनोपचारं श्रीमुनिगुप्तानामव्याहारं भदन्तं भगवन्तं गगनमन-
ङ्गनापाङ्गामृतसारणीसंवन्धवीध्रस्य विजयार्धमेदिनीध्रस्य रतिकेलिविलास-
विगलितनिलिम्पललनामेखलामणौ दक्षिणश्रेणौ मेघकूटपट्टनाधिपत्योपान्तः

मन्तिनीकान्त ससारसुखपराङ्मुखपतिमश्नन् श्रेष्ठरायः सुताय निबैभ्यै
 वितीर्य पर्यवसितदेष्टव्यतिरूप सकलाम्बरचरविद्यापरिमहसमीपः सप्रथम-
 मभिवन्द्यानवधविद्यामहन् भगवन्, पौराङ्गनाशृङ्गारोत्तरभाषाङ्गपुनरुक्तसर-
 शरायामुत्तरमधुरायां जिनेन्द्रमन्दिरवन्दारुद्धयदोहववर्ती वर्तेऽहम् ।
 अतस्तल्लगरीगमनाय तत्र भगवतानुशातोऽस्मि । किं च कस्य तस्यां पुरि
 कथयितव्यम् । अपृच्छन्मुनिसत्तम — 'प्रियतम, यथा ते मनोरथस्तथा-
 भिमत्तपस्य समस्तु । संवेष्टव्य पुनस्तत्रैतावदेव यदुत तत्पुरीपुरदरस्य
 वरुणवरणीश्वरस्य शचीदृश सुदृश पतिर्बिनपतिचिचचरणोपचारपदव्या
 महादेव्या रेवतीति गृहीतनामया मदीयाशीर्वाभ्या सयावश्यकविशेषव-
 द्यचित्तं सुप्रतभगवतो वन्दना च देशे यतिवर किमपरः । 'तत्र भगवन्,
 जैनो जनो नास्ति' । भगवान्—'देशमतिन्, अल विकल्पेन । तत्र गतस्य
 भविष्यति समस्त्याप्याहतेतरशरीरिसपक्षासमक्षा स्थितिः । 'स्वचरविद्या बीज-
 मरीहमल्लकं सुल्लको यथादिशति दिव्यज्ञानसङ्गवान्भगवान्' इति निगीर्य
 गगनचर्ययावतीर्य चोत्तरमधुरायां परीक्षेय तावदेकादशाङ्गनिधानं भव्य-
 सेनम् । तदनु परीक्षिष्ये सम्यक्स्वरस्रवन्तीं रेवतीमिति कृतकौतुक
 कलमकणिष्ठाकिष्ठाकमकाशकेसपेक्षलासरालूतमुत्तमकाञ्चनरुचिरचिरशरी-
 रगौरतानुकूलमरविन्दमकरन्दपरागपिङ्गलनयनमतिस्निग्धविकटवर्णवर्णनो-
 दीर्णवदनमेकादशवर्षदेशीयमतिविसयनीय कपटबद्धवेषमाकुर्य तन्मुनि
 मत्तमुदवसितमयासीत् ।

वेषमुनिस्तमीक्षणकमनीयं द्विनात्म्यसत्तातीयं विभोक्त्य किञ्चैव खेहा-
 धिक्यमालीलपत्—'दहो, निखिलद्विज्यशब्दतिरिक्तसुकृतकृतकल्याणप्र-
 कृतितया समस्तलोकलोचमानन्दोत्पादनपटो यतो, कुत खलु समागतोऽसि' ।
 'अभिनवजनमनोहादनयचनागदप्रयोग चरकमष्टारक, सकलकलाविलासा
 वासविद्वज्जनपवित्रात्पाटलिपुत्रात्' । 'किमर्थम्' । 'अध्ययनार्थम्' । 'काधि-
 जिगांसाधिकरणमन्तं करणम्' । 'वाष्पलक्षालनकरप्रकरणे व्याकरणे' । 'यद्येयं
 भवन्तिके स्वाध्यायध्यानमर्थस्यममा स्वपरवादिमद्विद्वारजवाक्प्रप्रमाणे' ।

‘भगवन्, साधु । समासे’ । तदन्वतीतवतीषु कियतीषु चित्कालकलामु
‘वटो, ललाटंतपो वर्तते मार्तण्डः । तद्गृहाणेमं कमण्डलुम् । पर्याद्याग-
च्छावः’ । वटुः—‘यथाज्ञापयति भगवान्’ । पुनर्नगरवाहिरिकायां निर्गते
ससूपसंयते स कपटवटुर्मयामयसस्याङ्कुरनिकरनिकीर्णा विहारावतीर्णमव-
निमकार्पीत् । तद्दर्शनादाकृतनियतिरपि मनाग्व्यलन्विष्ट । वटुः—‘भगवन्,
किमित्यकाण्डे विलम्ब्यते’ । ‘वटो, प्रवचने किल्लेते सस्याङ्कुराः स्थावराः
प्राणिनः पठ्यन्ते’ । ‘भगवन्, श्वासादिषु मध्ये कियति गुणः खल्वमीपां
प्राणः । केवलं रक्षाङ्कुरा इव धराविकाग खेते सस्याङ्कुराः’ । वेपमुनिः
‘साध्वयमभिदधाति’ इति विचिन्त्य विहृत्य च निःशङ्कं निष्पादितानाहारो
विरहितव्याहारः करेण किमप्यभिनयन्नेवमनेनोक्तः—‘भगवन्, किमिदं
मौनेनाभिनीयते जिनरूपाजीवोऽभिमानस्य रक्षार्थं प्रतीक्षार्थं श्रुतस्य च
ध्वनन्ति मुनयो मौनमदनादिषु कर्मसु’ इति मौनफलमविकल्पजातजल्पः
‘द्विजात्मज, समन्विष्य समानीयतामावा(?)यत्कायो गोमयो भसितपटल-
मिष्टकाशकलं वा’ । ‘भगवन्, अखिललोकगौचोचितप्रवृत्तिकायां मृत्ति-
कायां को दोषः’ । ‘वटो, प्रवचनलोचननिचायिकासत्तकायिकाः किल
तत्र सन्ति जीवाः’ । ‘भगवन्, ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षणो जीवगुणः’ । ‘न
च तेषु तद्वयमुपलभ्यते’ । ‘यद्येवमानीयतां मृत्ना कृत्वा द्रुमुमत्सेव्या’ ।
वटुस्तथाचर्य कुण्डिकामर्पयति । मुधामुनिर्जलविकलां कमण्डलुं करेणा-
कलय्य ‘वटो, रिक्तोऽयं कमण्डलुः’ । ‘भगवन्, इदमुदकमचिरवले तल्ले
समास्ते’ । ‘वटो, पटापूतपानीयादाने महदादीनवं किमिति यतो जन्तवः
सन्ति । तदसत्यमिह स्वच्छतया विहायसीव पयसि तदनवलोकनादिति
वचनात्तत्र वहिस्तत्रसंयमिनि तत्त्वाभिनिवेशवशिकाशयवेश्मनि तद्देशमुद्दि-
श्याश्रितगौचे स्वचरेण चिन्तितम् । अत एव भगवानतीन्द्रियपदार्थप्रका-
शनशेमुपीं प्राप्तः । श्रीमुनिगुण्योऽस्य किमपि न वाचिकं प्राहिणोत् ।
यस्मादस्मिन्प्रदीपवतिवद्वनमिवान्तस्तत्त्वसंघं निसर्गमलीमसं मानसं वहिः
प्रकाशनसरसं च ।

भवति चात्र श्लोक —

जले तैलमिवैतिष्ठ वृथा तत्र बहिर्युति ।

रसवत्स्याज यन्मान्तर्बोधो वेधाय धातुषु ॥

इत्युपासकचम्पूयने भवसेनगुर्विलसन्नो नाम दशमः कम्प ।

परीक्षितस्तावत्प्रसमाविर्भविष्यद्भवसेनो भवसेनस्तदानीं भगवदाशीर्षा-
दपादयोत्पादवसुमतीं रेवतीं परोक्ष इत्याक्षिसान्त करण पुरस्य पुरंवरदिशि
ह्रसांशोत्तंसावासवेदिकान्तरालकमलकर्णिकास्तीर्णमृगाभिनापर्यङ्कपर्यायम्,
अमरसर सजातसरोक्षसूत्रवर्तितोपवीतपूतफायम्, अमृतकरकुरङ्गकुलकृ-
ष्णसारकृत्तिकृत्तोत्तरासक्तसंनिवेशम्, अनवरतहोमारम्मसंभूतमसितपाण्डु-
पुण्ड्रकोत्कटनिटलदेशम्, अम्बरचरतरङ्गिणीबलक्षान्तकल्पकुञ्जवलकलव-
लितोत्तरीयमतानपरिवेष्टितजटाबलयम्, अमृतान्धसिन्धुरोष सजातकुतपा-
ङ्कुरोक्षमालाकमण्डलुयोममुद्राङ्कितकरचतुष्टयम्, उपासनसमामात-मत्तङ्ग-
भृशु भर्ग-भरत-गौतम-गर्ग-पिङ्गल पुलह-पुलोम-पुलस्ति पराश्वर-मरी-
चि-विरोचन-चन्द्ररीकानीकास्त्राद्यमानवदनारविन्दकन्दरविनिर्गलभिलिख-
वेदमकरन्दसंदोहम्, उभयपार्श्ववस्थितमूर्तिमभिलिखकलाविलासिनीसमा-
जसचार्यमाणचामरप्रवाहम्, उदारनादनारदमुनिना मन्यमानप्रसीहारव्यव-
हारम्, अम्मोद्भवाकारमासाद्य स विद्याघरः समस्तमपि नगूर कोमयामास ।
सापि बिनेश्वरचरणप्रणयमण्डपमण्डनमाधवीवरुणघरणीश्वरमहादेवी नृपति-
पुरोहिताद्यमुदन्तमाकर्ण्य त्रिपटिक्कलाकोन्मेपेषु पुरुषेषु मध्ये ब्रह्मा नाम न
कोऽपि ध्रूयते । तथा—

आत्मनि मोक्षे शाने वृत्ते ताते च भरतराजस्य ।

प्रसेति गी प्रगीता न चापरो विद्यते ब्रह्मा ॥

इति चानुस्मृत्य विस्मयमतिरतिष्ठत् ।

पुन क्रीनाश्रुद्विष्टि पवनशनेश्वरशरीरस्थयनाश्रितापथनमितस्ततः प्रका-
मप्रसरत्तदङ्गोत्तरङ्गकान्तिप्रकाशपरिकल्पितसमृताम्बुधिसंनिधानम्, उल्लेखोत्त-
सत्फणामणिमरीचिनिचयसिचयाचरितनिरालम्बाम्बरवितानभावम्, अमर्त्यो
धानप्रसूनमञ्जरीबलजटिलप्रस्तानवनमालामकरन्दमण्डितकौस्तुभप्रभावम्,

असितसितरत्नकुण्डलोद्द्योतसंपादिनोभयपक्षपक्षद्वयाक्षेयम्, अनेकमाणि-
 क्याधिकावटितकिरीटकोटिविन्यस्तास्तोकस्तवकपारिजातप्रसवपरिमलपान-
 परिचयचटुलचञ्चरीकचयरच्यमानापरेन्दीवरशेखरकलापमिति गम्भीरना-
 भीनदनिर्गतोन्नालनलनिलयनिलीनहिरण्यगर्भसंभाष्यमाणनामसहजकलमा-
 खण्डलजलधिसुतासंवाह्यमानकमकमलमनश्चरणशङ्खसारङ्गनन्दकसंकीर्णक-
 रम्, अंगुरवृन्दवन्दीकृतवृन्दरीसंपाद्यमानचामरोपचरव्यतिकरम्, अरुणा-
 नुजविनीयमानसेवागतयुरसमाजम्, अधोश्चजवेपं विशिष्य स विद्याधरः
 समस्तमपि नगरं क्षोभयामास । सापि जिनसमयरहस्यावसायसरस्वती रैवती
 कर्णपरम्परया किंवदन्तीमेतामुपश्रुत्य 'सन्ति खल्वर्धचक्रवर्तिनो नव कौमो-
 दक्रीप्रभवाः । ते तु संप्रति न विद्यन्ते । अयं पुनरपर एव कश्चिदिन्द्रजा-
 लिको लोकविप्रलम्भनायावतीर्णः' इति निर्णयाविचलितचित्ता समासीत् ।

पुनः पाशभृद्दिशि शिशिरगिरिशिखराकारकायशाङ्कराश्रितशरीराभोग-
 मन्वरमृतनगनन्दनानिविरीशस्तनतुङ्गिमस्तिमिनपृष्ठभागम्, अनिशवनविस-
 र्पिकर्पूरोद्भिदगर्भसंभवपरागपाण्डुरितपिण्डपरिकरम्, अचिरगोचरो नाभ-
 ङ्गरागपिङ्गलाम्बकपरिकल्पितमालसरःस्वर्णसरोजाकरम्, अवालकपालदल-
 कलापालवालवलयविलसन्मौलिमूलव्यतिकरम्, अतिविकटजटाजूटकोटर-
 पर्यटद्गगनाटनतटिनीतरङ्गकरकेलिकुतूहलितवालप्रालेयकरम्, आभरणभङ्गि-
 संदर्भितानर्भकभुजङ्गभोगसंगतानेकमाणिक्यविरोकनिकरातिशयसारशार्दू-
 लाजिनविराजमानम्, उड्डुमरडमरुकाजकावकृपाणपरशुत्रिशूलखटवाङ्गादि-
 सङ्गसंकटशकोटकोटिविस्तारम्, स्वप्नेरमासुरवर्मद्रवद्रुधिरदुर्दनीकृतनर्ता-
 वनीप्रतानम्, अनलोद्भव-निकुम्भ-कुम्भोदर-हेरम्ब-भिद्गिरिदि-प्रभृति-
 पारिषदपरिपत्परिकल्प्यमानवलिविवानम्, अहिर्बुधावतरनिवानमाकारमनु-
 कृत्य स विद्याधरः समस्तमपि नगरं क्षोभयामास । सापि स्याद्वादसरस्व-
 तीनुरभिसंभावनवल्लवीवरुणमहीशमहादेवी इमां जनश्रुतिं कुतश्चित्पश्चिम-
 प्रतोलिच्छताद्विपश्चितो निश्चित्य निशम्य ते खलु प्रवचने तपःप्रत्यवाय-
 वार्ता भद्रा रुद्रास्ते पुनः संप्रति स्वकीयकर्मणां विपाकात्कालिन्दीसोदरो-

वरगर्तवर्तिन सज्जाता । तदयमपर एव कश्चिन्नरेन्द्रविद्याविनोदाविदम्ब-
दयमर्दीति च प्रपद्य नि संदिग्धशोभा समासिष्टः ।

पुन स्वापतेशदिशि विश्वंमरातलादूर्ध्वम्, अयोमुखासनदक्षसहस्रार्धा-
वकृष्टम्, एकेन्द्रनीलशिलावर्तुलाधिष्ठानोत्कृष्टम्, अस्त्रिलगतिगतोत्तरण-
मार्गेरिष सोपानसर्गैश्चतुर्विधमुपाहितावतारम्, अनर्घद्विधमणिस्त्रायो-
ज्जतनवप्राकारान्तराचरितस्पष्टाष्टविधवस्तुधरम्, अनवधिनिर्माणमाभिव्य-
सृजितत्रिमेखलालङ्कारकण्ठीरवपीठप्रतिष्ठपरमेष्ठिप्रतिमक्षेपत समासीनह्वा-
दक्षसमान्तरालविलसन्निलम्पानकाशोकानोकह्रममुखप्रातिहार्योपशोभितम्,
ईषदुन्मिपदनिमिषोपानप्रसूनोपहारहरिचन्दनामोदसनायगन्धकुटीसमेतम्,
अनेकमानस्त्रम्भतढागसोरणस्तूपध्वजघूणनिपनिधाननिर्भरसुरगनरानिभिप-
नायकानीकानीतमहामहोत्सवप्रसरम्, अभितो भवसेनप्रभृत्यार्हतामास-
प्रभावितयात्राधिकरण समवशरण विस्तार्य स विद्याधर समस्तमपि नगर
क्षोमयामास । सापि जिनसमबोपदेशरसैरावसी रेवतीम व्रतान्तोपक्रमं
कुतोऽपि जैनामासप्रतिमातावबुध्य 'सिद्धान्ते खलु चतुर्विंशतिरेव तीर्थ-
करा, ते चाधुना सिद्धिबधूसौषमभ्यविहाराः, सदेपोऽपर एव कोऽपि
मायाचारी तद्वपवारी' इति चावधार्याविपर्यस्तमति पर्यात्मधामन्मेव प्रव-
र्तितप्रभर्कर्मचक्रे मुलेनासांचक्रे ।

पुनर्बहुकूटकपटमतिर्दृश्यतिस्त्रामिर्विषयप्रकृतिभिराकृतिभिस्तदास्त्र-
नितममुभितमवगत्योपाचमासोपवासिवेष क्रियामात्रानुमेयनिम्बिलकरणो-
न्मेषो गोचराय तदाख्यं प्रविष्टस्त्रया स्वयमेव यथाविधिप्रतिपन्नचेष्ट-
धापि विद्याधलादनलनाशबमनादिविकारप्रयत्नात्कृतानेकमानसोद्वेजनवै-
यात्यो रेवत्याः कश्चिदपि मनोमूढतामपश्यन् । 'अम्भ, सर्वाम्परचरचित्ता-
लङ्कारसम्यक्त्वरत्नाकरक्षोणि दक्षिणमधुरायां प्रसिद्धावसथ' सकलगुण-
मणिनिर्माणयिदूरावनि श्रीशुनिष्ठसमुनिर्भर्षांपतरर्षनर्षचने परिमुपितादे-
पकल्मपसवनैरस्त्रिरुक्पपरम्पराविरोचनेर्भवती रेवतीमभिनन्दयति । रे-
वती भक्तिरसवशोल्लसल्लपनरागाभिरामं सस्रभ्रमं च सप्तप्रचारोपसदैः पदैस्तां

दिशमाश्रित्य श्रुतविधानेन विहितप्रणामा प्रमोदमानमनःपरिणामा तद-
र्पितान्याशीर्वचनान्यापादितः ।

भवति चात्र श्लोकः—

कादम्बतार्क्ष्यगोसिंहपीठाधिपतिषु स्वयम् ।

आगतेष्वप्यभून्नैषा रेवती मूढतावती ॥

इत्युपासकाध्ययनेऽमूढताप्रौढिपरिवृढो नामैकादशः कल्पः ।

उपगूहस्थितीकारौ यथाशक्तिप्रभावनम् ।

वात्सल्यं च भवन्त्येते गुणाः सम्यक्त्वसंपदे ॥

तत्र—क्षान्त्या सत्येन शौचेन मार्दवेनार्जवेन च ।

तपोभिः संयमैर्दानैः कुर्यात्समयवृंहणम् ॥

सवित्रीव तनूजानामपराधं सधर्मसु ।

दैवप्रमादसंपन्नं निगूहेद्गुणसंपदा ॥

असक्तस्यापराधेन किं धर्मो मलिनो भवेत् ।

न हि भेके मृते याति पयोधिः पूतिगन्धताम् ॥

दोषं गूहति नो जातं यस्तु धर्मं न वृंहयेत् ।

दुष्करं तत्र सम्यक्त्वं जिनागमवहिस्थिते ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—सुराष्ट्रदेशेषु मृगेक्षणापक्षमलमूलावलोकिताप-
हस्तितानगास्तत्रे पाटलिपुत्रे सुसीमाकामिनीमकरध्वजस्य यशोध्वजस्य
भूभुजः पराक्रमाक्रमाक्रान्तसकलप्रवीरः सुवीरो नाम सूनुरनासादितवि-
द्यावृद्धसंयोगसमयत्वाद्विटविदूषदूषितहृदयत्वाच्च प्रायेण परद्रविणदारादा-
नोदारक्रियः क्रीडार्थमेकदा क्रीडावने गतः कितवकिरातपश्यतोहरवीरप-
रिषदमिदमवादीत्—‘अहो, विक्रमैकरसिकेषु महासाहसिकेषु भवत्सु
मध्ये किं कोऽपि मे प्रार्थनातिथिमनोरथसारथिरस्ति, यः खलु पूर्वदे-
शवेशावाप्तकीर्तने तामलिप्तिपत्तने पुण्यपुरुषकाराभ्यामात्मसात्कृतरत्नाकरस्य
जिनेद्रभक्तनामावतारस्य वणिक्पतेः सप्ततलगाराग्रिमभूमिभागिनि जि-
नसन्ननि छत्रत्रयशिखण्डमण्डनीभूतमद्भुतमद्भुतद्योतसनीडं वैदूर्यमणिमा-
नयति, तदानेतुः पुनरभिलाषविषयनिषेकमेव पारितोषिकम् । तत्र च

सदप्य सूर्यो नाम समस्तमलिनलुचाग्रेसरो वीर किलैवमलापीत्—‘देव,
 क्रियद्गहनमेतद्यतो योऽहं देवप्रसादाद्विजयादादवसानविरचितामरावतीपु-
 रस्य पुरवरस्यापि चूडालङ्कारनूतन रत्न पातालमूलनिखीनमोगवतीनगर-
 स्सोरगेश्वरस्यापि कण्ठगुम्फनाधिक्य माणिक्यमपहरामि, तस्य मे मनुष्य-
 मात्रपरित्राणधरणि मणिश्लोचनगोचरागारविहारमपहरत कियन्मात्रं महा-
 साहमम्’ इति शौर्यं गर्जित्वानिर्गत्यागत्य च गौडमण्डलमपरमुपायमप-
 श्यन्मणिमोपायाक्षितसुल्लङ्घयेपश्चान्द्रायणाचरणै पक्षपारणाकरणैर्मासोप-
 वासप्रारम्भैरपरैरपि तप सरम्भै श्लोभितनगनगरग्रामग्रामणीगण क्रमेण
 जिनेन्द्रभक्तभावाधिकरणतामममत् । एकान्तमकिञ्चनः स जि-
 नेन्द्रभक्तस्त मायात्मसात्कृतप्रियतमाकारमपरमार्थाचारमजानन्मार्गवर्त्या-
 वश्यमनेकानर्ध्वरत्नरचितजिनदेहसदोहेऽस्मादेवगृहे त्वया सावदासितव्य
 यावदहं बहिःत्रयात्रां विधाय समायामि’ इत्यवाचतोऽप्रकटकूटकपटकम
 ‘प्रियतम, श्रेष्ठिन्, मैव आपिष्टा, यदङ्गनाजनसंकीर्णेषु द्रविणोदीर्णेषु
 वेष्टेषु विहितौकसां प्रायेणामलिनमनसामपि सुलभोदाहारा खलु खलज-
 नतिरस्कारा’ । श्रेष्ठी—‘देक्षयतीश, न सत्यमेतत् । अपरिज्ञातपरलोकव्यव-
 हारस्यावशेन्द्रियव्यापारस्य हि पुत्पस्य यद्दि सप्ते स्वातं विकुरुतां नाम
 न पुनर्यथार्थदृष्टामनन्यसामान्यसयमस्पृष्टां भवादृष्टां यतीक्षानाम्’ इति
 ब्रह्माग्रहं देवग्रहपरिग्रहाय समयथार्थमुनिमभ्यर्थकलत्रपुत्रमित्रबान्धवेष्वकृत-
 विश्वासो मन परिजनदिनशकुनपवनानुकूलतया नगरवाहिरिकायां प्र-
 स्नानमकार्षीत् । मायामुनिस्तस्मिन्नेवावसरे तद्गारमाकुलपरिवारमवबु-
 ध्मार्थावक्षेपार्था निश्चि कृततरलापहारान्मन्त्रीधिप्रचारादारक्षिकैरनुव्रुतश-
 रीरः पलायितुमक्षक्तस्तस्यैव धर्महर्म्यनिर्माणपरमेष्ठिन श्रेष्ठिन प्रस्था-
 नायामनिवेष्टमाधिवेश । श्रेष्ठश्चपि दुरालापबदलासत्कोलाहलाद्वाग्बिद्राण-
 निद्रस्तर्द्वेव मृषामुमिमुद्रमवमाय स्वमावत शुद्धसागमपदार्थसमाचारन-
 यस्य नि शेषान्यदर्शनव्यतिरिक्तान्वयस्य समयस्याविदितपरमार्थजनापे-
 क्षया दुरपवादो माभूदिति च विचिन्त्य समस्तमप्यारक्षिकलोकमेवमभ-
 णीत्—‘महो दुर्वाणीकाः, किमित्येन तयमिनमभलेन सभावयन्ति

भवन्तः, यदेष खलु महातपस्विनामपि महातपस्वी परमनिःस्पृहाणामपि परमनिःस्पृहः प्रकृत्यैव महापुरुषो मायामोहरहितचित्तवृत्तिरस्मदभिमतेन मणिमेनमानयत्कथं नाम तेन भावेन भवद्भिः संभावनीयः । तत्प्रतूर्ण-मभ्यर्णीभूय प्रसन्नवपुषः सदाचारकैरवार्जनज्योतिषमेनं क्षमयत स्तुत नमस्यत वरिवस्यत च ।

भवति चात्र श्लोकः—

मायासंयमनोत्सूर्पे सूर्पे रत्नापहारिणि ।

दोषं निषूदयामास जिनेन्द्रो भक्तवाक्परः ॥

इत्युपासकाध्ययने धर्मोपबृहणार्हणो नाम द्वादशः कल्पः ।

परीषहन्नतोद्विग्नमजातागमसंगमम् ।

स्थापयेद्भ्रस्यदात्मानं समयी समयस्थितम् ॥

तपसः प्रत्यवस्यन्तं यो न रक्षति संयतम् ।

नूनं सदृशनाद्वाह्यसमयस्थितिलङ्घनात् ॥

नवैः संदिग्धनिर्वाहैर्विदध्याद्गणवर्धनम् ।

एकदोषकृते त्याज्यः प्राप्ततत्त्वः कथं नरः ॥

यतः समयकार्यार्थो नानापञ्चजनाश्रयः ।

अतः संबोध्य यो यत्र योग्यस्तं तत्र योजयेत् ॥

उपेक्षायां तु जायेत तत्त्वाद्दूरतरो नरः ।

ततस्तस्य भवो दीर्घः समयोऽपि च हीयते ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—मगधदेशेषु राजगृहापरनामावसरे पञ्चशै-लपुरे चेलिनीमहादेवीप्रणयक्रेणिकस्य श्रेणिकस्य गोत्राकलत्रस्य पुत्रः सकलवैरिपुराभिषेणो वारिषेणो नाम । स किल कुमारकाल एव संसार-सुखसमागमविमुखमानसः परमवैराग्योद्भूतः पूर्णनिर्णयरसः श्रावकधर्मा-राधनधन्यधिषणतया गुरुपासनसंवीणतया च सम्यगवसितोपासकाध्य-यनविधिराश्चर्यशौर्यनिधिरेकदा प्रेतभूमिषु भूतवासरविभावय्यां रात्रिप्र-तिमास्थितो बभूव । अत्रावसरे क्षपायाः परिणताभोगे खलु मध्यभागे मगधसुन्दरीनामया पण्याङ्गनयात्मन्यतीवासक्तचित्तवृत्तिप्रसरो मृगवेग-

नामा भीरुः शयनतलमापन्न सन्नेवमुक्त — 'रामश्रेष्ठिनो धनदत्तनाम-
निष्ठस्य कीर्तिपत्नीनामाया प्रियतमाया स्तनमण्डनोदारमलकारसार
हारमिदानीमेवानीय यदि विश्राणसि, तदा त्व मे रतिराम, अन्यथा
प्रणयविरामः' इति । सोऽप्यवधानरुवेगो मृगवेगस्तद्वचनादेव तदायत-
नाग्नि स्रत्यामिस्रत्य च निबकलाबलात्तस्य धनदत्तस्यागारमाचरितहारा-
पहारस्तत्किरणनिकरनिश्चितचरणचारस्तलारानुचरैरनुसृतो मृगायितुमस-
मर्थस्तस्य व्युत्सर्गवेगमुपेयुषो वारिपेणस्य पुरतो हारमपहाय तिरोदधे ।
तदनुचरास्तत्प्रकाशविशेषवशात् 'वारिपेणोऽयं ननु राजकुमारः' पला-
यितुमशक्त पित्रो आवकत्वादिमामर्हत्प्रतिमासमानाकृतिं प्रतिपद्य पुरो
निहितहारः ससास' इत्यवमृश्य प्रविश्य च विश्वमराधीश्वेशमनिवेशमेत-
त्पितु प्रतिपादितवृत्तान्ता

दण्डो हि केवलो लोक परं चेम च रक्षति ।

राज्ञा शत्रौ च पुत्रे च यथादोषं सर्वं धृत ॥

इति वचनात् 'नहि महीमुखा गुणदोषाभ्यामत्र मित्रामित्रव्यवस्थिति,
तदस्य रक्षापहारोपहतचरित्रस्य पुत्रशत्रोर्न प्राणप्रयाणादपरश्चण्डो दण्डः
समस्ति' इति न्यायनिष्ठुरतावेक्षास्तज्जनकादेशादागत्य त सदाचारम-
हान्त प्रहरन्त शरविशरान्मसूनशेखरतां अभिलमण्डलानि कर्णकुण्ड-
लतां कृपाणनिकरान्मुकाहारतामेवमपराण्यप्यस्त्राणि भूषणतामनुसरन्ति ।
निबुध्य तद्व्यानधैर्यप्रबुद्धप्रमोदसया स्वयमेव पुरदेवसाकरविकीर्णमाणा-
मरतरुप्रसवोपहारमन्वरचरकुमारास्फाल्यमानानेकनिकरमनिमिषनिकाय-
कीर्त्यमानानेकस्तुतिव्यतिकरमितस्ततो महामहोत्सवावतार च निष्पाप्य
सत्वरमतिभीतिविस्मितान्त फरण श्रेणिकघरणीभ्ररायेद निवेदयामासु ।
नरधर सोत्तल तत्रागत सन्कुमाराचारानुरागरसोत्सारितमृतिभीतिस-
ङ्गान्मृगवेगादवगतामूलवृत्तान्तं साधु तं कुमारं समयामास । नृपनन्द-
नोऽपि प्रतिज्ञातसमयावसाने 'प्राणिर्नां सुखमसंपातां स्वलु ससारे व्यसन-
विनिपाता । तदलमद्य कालकवलनावलम्बेन बिलम्बेन । एषोऽहमिदानीमवा-
प्तयधार्थमनीपोन्मेपलाभदात्महितस्योपस्फुरिष्ये' इति निश्चयमुपसिध्यामाप्य

पितरमापिष्य च बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहाग्रहमाचार्यस्य सुरदेवस्यान्तिके तपो
जग्राह ।

भवति चात्र श्लोकः—

विशुद्धमनसां पुंसां परिच्छेदपरात्मनाम् ।

किं कुर्वन्ति कृता विघ्नाः सदाचाराखिलैः खलैः ॥

इत्युपासकाध्ययने चारिषेणकुमारप्रवृज्यात्रजनो नाम त्रयोदशः कल्पः ।

पुनः 'इष्टं धर्मे नियोजयेत्, तथा आतुरस्यागदंकारोपयोग इवानिच्छतोऽपि
जन्तोर्धर्मयोगः कुशलैः क्रियमाणो भवत्यायत्यामवश्यं निःश्रेयसाय' इति जा-
तमतिस्तपःपरिग्रहेऽपि सह पांशुक्रीडितत्वाच्चिरपरिचयरूढप्रणयत्वाच्चात्मनः
प्रियनुहदं पुष्पवतीभट्टिनीभर्तुरमात्यस्य शाण्डिल्यायनस्य नन्दनमभिनव-
विवाहविहितकङ्कणवन्धनं पुष्पदन्ताभिधानभेतदायतनानुगमनेन स्वामिपु-
त्रत्वात्प्रतिपन्नमहामुनिरूपत्वाच्चाचरिताभ्युत्थानं हस्तेनावलम्ब्य पुनः 'अतो-
ऽतश्च प्रदेशान्मां व्यावर्तयिष्यत्ययं भगवान्' इति सहानुसरन्तमवाप्तवन्तं
च गुरुपान्तम्, 'भदन्त, एष खलु महानुभावतालतालम्बतरुः स्वभावेनैव
भवभीरुभोगानुभवने विरक्तिचित्तः सर्वसंयतवृत्तार्थो भगवत्पादमूलमायातः'
इति सूचयित्वा भगवतोऽभ्यर्णं कामकरिकदलिकावहीभारमिव मूर्धज-
निकरमपनाय्य दीक्षां ग्राहयामास । सोऽपि तदुपरोवाक्षेपादीक्षामादाय
हृदयस्याविदितवेदितव्यत्वादनङ्गग्रहग्रसितत्वाच्च पञ्जरपात्रः पतन्नीव मन्त्र-
शक्तिक्रीलितप्रतापः पृदाकुरिव गाढवन्धनालानितो व्यालशुण्डाल इव
चाहर्निशं वारिषेणऋषिणा रक्ष्यमाणोऽपि

अलकवलयरम्यं श्रूलतानर्तकान्तं

नवनयनविलासं चारुगण्डस्थलं च ।

मधुरवचनगर्भं स्मेरविम्बाधरायाः

पुरत इव समास्ते तन्मुखं मे प्रियायाः ॥

कर्णावतंसमुखमण्डनकं च भूषा

वक्षोजपत्रजघनाभरणानि रागात् ।

पादेष्वलङ्कारसेन च चर्चनानि
 कुर्वन्ति ये प्रणयिनीषु त एव धन्या ॥
 छीछाविलासविलसन्नयनोत्पलाया-
 स्फारसारोत्तरलिताधरपल्लवाया ।
 उचुङ्क्षुपीवरपयोधरमण्डलाया-
 स्तस्या मया सह कदा ननु संगम स्यात् ॥

किं च ।

चित्रालेखनकर्मभिर्मनसिजब्ध्यापारसारास्मृतै-
 र्गाढाभ्यासपुर म्भितप्रियतमापादप्रणामक्रमै ।
 स्वप्ने सगमविप्रयोगविषयप्रीत्यप्रमोदागमै-
 रित्यं वेपमुनिर्दिनानि गमयत्युत्कण्ठित कानने ॥

इति निर्धन्येन ध्यायन्ढादृष्टसमा समानैषीत् ।

शूरदेवमहारकोऽप्याभ्यां सह तेषु विषयेषु तीर्थकृतां पञ्च कल्याणम-
 ङ्गलानि स्नानानि धन्दित्वा पुनर्विहारवशात्तत्रैव विनायकनोत्तसितोपान्त-
 शैलचूले पञ्चशैलपुरे समागत्यात्मनो वारिपेणश्रयेष्व तदिवसे पर्युपासि-
 तोपवासत्वात् पुष्पदन्तमेकाकिनमेव प्रत्यवसानायाविदेश । तदर्थमादिष्टेन
 च तेन चिन्तित विरात्काळात्स्वल्केष्माक्षपसृत्योर्बीवक्षुद्धरितोऽस्मि ।
 सप्रति हि मे न्यूनानि पुष्पान्यवेक्ष्य वीक्षां मुमुक्षुणा मङ्गु पासपरिक्षेपश्च-
 रितेनेव पक्षिणा पलायितुमारब्धम् । वारिपेणस्तस्य तथा प्रस्थानात्कृतोदक
 वितर्क्य 'अवश्यमय जिनरूप निहासुरिव सौत्सुक्य विक्रमते, तदेव कपाय-
 मुष्ममाणधिपण समयप्रतिपालनाधिकरणैर्न भवस्युपेक्षणीयः' इत्यनुध्या-
 याध्यातमनुरुष्यैतत्स्थापनाय अनकनिकेतन नगाम । चेलिनीमहादेवी
 पुत्र मित्रेण सप्तसुपटौकमानमवेक्ष्य तदभिप्रायपरीक्षार्थं सरागं वीतराग
 चासनमयच्छत् । वारिपेणस्तेन सम चरमोपचार विष्टरमलकृत्य 'मम्ब,
 समाह्वयतां समल्लाप्यात्मीया स्तुषा' । तदनु वनदेवता इव प्रसूनोत्सो-
 चरङ्गितकुन्तलारामा, कल्पलता इव मणिभूषणरमणीयाङ्गनिर्गमा,
 प्रावृष इव समुल्लस्योधराविद्धमध्यमागा, सकलजगल्लावण्यलक्ष्मि-
 वि-

लिखिता इव सुभगभोगायतनाभोगाः, कङ्कलिकाननक्षितय इव पादपल्ल-
वोल्लासितविहारविषयाः, कमलिन्य इव मणिमञ्जरीमणितोन्मदमरालमण्ड-
लस्खलितचलनलेशयाः, स्वकीयरूपसंपत्तिरस्कृतत्रिभुवनरामारामणीयकाः
सलीलमहमहमिकोत्सुकाः समागत्य समन्तात्परिवत्रुः पुण्यदेवता इव ताः
स्ववासिन्यः । 'अम्ब, मञ्जातृजाया मुदत्यप्याकार्यताम्' । ततः संध्येव 'वातु-
रक्ताम्बरचराटोपा, तपसःश्रीरिव विलुप्तकुन्तकलापा, भव्यजनमतिरिव
विभ्रमभ्रंशिदर्शना, हिमोन्मथिता कमलिनीव क्षामच्छायापथना, शरदिव
दीनपयोधरभरा, खट्वाङ्गकरङ्गाकृतिरिव प्रकटकीकसनिकरा सकलसंसार-
सुखव्यावृत्तिनीतिर्मूर्तिमती वैराग्यस्थितिरिव विवेश ।

पुष्पदन्तहृदयकन्दलोल्लासवसुमती मुदती वारिपेणोऽवधार्य 'मित्र,
सेयं तव प्रणयिनी यन्निमित्तमद्यापि न संपद्यसे मनो नो मुनिरिति ।
एताश्चैवंविधकायास्तव भ्रातृजायाः, तथैते च वयं तव समक्षोदयं समाच-
रिताभिजातजनोचितचरिताः' । पुष्पदन्तः—

स्नानानुलेपवसनाभरणप्रसून-

ताम्बूलवासविधिनी क्षणमात्रमेतत् ।

आधेयभावसुमगं वपुरङ्गनानां

नैसर्गिकी तु किमिव स्थितिरस्य वाच्या ॥

इत्यसंशयमासय्य स्त्रैणेषु सुखकरणेषु विचित्सासज्जां लज्जामभिनीय
'हंहो निकामनिरुद्धमकरध्वजोद्धवविधुरवान्धव संसारसुखसरोजोत्सारनी-
हारायमाणचरण वारिपेण, पर्याप्तमत्रावस्थानेन । प्रकामं शकलितकुसुमा-
स्त्रसररंहस्य वयस्य, इदानीं यथार्थनिर्वेदावनिर्मनो मुनिरस्मीति चावधाय
विशुद्धहृदयौ द्वावपि तौ चेलिनीमहादेवीमभिनन्द्योपसद्य च गुरुपादो-
पशल्यं निःशल्याशयौ साधु तपश्चक्रतुः ।

भवति चात्र श्लोकः—

मुदतीसङ्गमासक्तं पुष्पदन्तं तपस्विनम् ।

वारिपेणः कृतत्राणः स्थापयामास संयमे ॥

इत्युपासकाध्ययने स्थितिकारकीर्तनो नाम चतुर्दशः कल्पः ।

चैत्यैश्चेत्यालयेर्ज्ञानैस्तपोभिर्विविधात्मकैः ।

पूजामहाध्वनाद्यैश्च कुर्यान्मार्गप्रभावनम् ॥

ज्ञाते तपसि पूजायां यतीनां यस्त्वसूयते ।

स्यर्गापवर्गमूर्च्छमीर्नूनं तस्याप्यसूयते ॥

समर्थश्चित्तवित्ताम्यामिहाशासनमासकः ।

समर्थश्चित्तवित्ताम्यां स्यस्यामुत्र न भासकः ॥

तद्दानज्ञानविज्ञानमहामहमहोत्सवैः ।

दर्शनघोतन कुर्यादैहिका (१)पेयोज्जित ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—पञ्चालदेशेषु धीमत्पार्श्वनाथपरमेश्वरयज्ञ-
प्रकाशनामत्रे अहिच्छत्रे चन्द्राननाङ्गनारतिकुमुमचापम्य द्विपंतपस्य भूप-
तेरुदितोदितकुलश्रील यदङ्गे वेदे दैवे निमित्ते दण्डनीत्यां चाभिविनीतम-
तिरापदा दैवीनां मानुषीणां च प्रतिकर्ता यज्ञदत्ता मट्टिनीमर्ता सोमदत्तो
नाम पुरोहितोऽमृतः । एकदा तु सा किल यज्ञदत्तान्तर्ध्वती सती माकन्दम-
ञ्जरीकर्णपुरेषु तत्परिणतफलाहारेषु च समासादितगोहला व्यतिक्रान्तरसा-
लबछरीफलकालतया कामितमनवासवती शिफासु व्यथमाना प्रतानि-
नीव सनुतानवमुपेयुषी तेन पुरोहितेन ज्ञातिजनेन च प्रबन्धेन पृष्टा हृद-
येष्टमभाषिष्ट । मट्टस्रजिशम्य 'कथमेतन्मनोरथमयथार्थपथमसन्मन्त्र(त)-
मव्यर्थप्रार्थनं कथं करिष्यामि' इत्याकुलमन परिच्छदच्छात्रतन्त्रानुपद सात-
पन्नपठत्राणस्तद्रवेपणधिपणापरायण सन्नितस्ततो ब्रजन् जलवाहिनी
नाम नदीतटनिकटनिविष्टप्रतनने महति कालिदासकानने परमतपश्चर-
णाचरणशुचिशरीरेण निःशेषश्रुतश्रवणप्रसूतमनस्कारेण समस्तसत्त्वनि-
रूपणस्वाध्यायध्वनिसिद्धौषधिसविषसाधितवनदेवतानिकरेण मूर्तिमतेव ध-
र्मेण विनेमदैर्धिकेयमित्रेण सुमित्रेण मुनिनालङ्कृतावालवल्लयमेतद्भस्मवर्षस-
माह्वी(१)त्स्यादामूलमाचूळ चैक श्रुतमुल्लसल्लवलीफलगुडुच्छस्फीतमव-
लोक्य ष्ठेकच्छात्रहस्ते फलत्रस्य पिकप्रियमसवफलप्रतोली प्रहृत्य ततो
भगवतोऽवधिपयोभिर्मय्यसनिवायमानसकलाकलापरस्ताद्धर्मश्रवणावसरप्रय-
ज्ञात्समायातं सहस्रारफले सूर्यविमानसमूह सूर्यचराभिधानानुगतमत्यल्प-

विभवपरिप्लुतमात्मगोचरं भवान्तरमाकर्ण्योदीर्णजातिसरभावः स्वप्नसमादि-
तसाम्राज्यसमानसारात्संसारद्विरज्य मनोजविजयप्राज्यां प्रव्रज्यामासज्य
प्रबुद्धासिद्धान्तहृदयो मगधविषये सोपारपुरपर्यन्तधाम्नि नाभिगिरिनाम्नि
महीधरे सम्यग्योगातापनयोगधरो बभूव ।

तदनु सा तद्वियोगातङ्कोदृत्तचित्ता यज्ञदत्ता तदन्तेवासिभ्यः सोम-
दत्तव्रतव्यतिकरमात्मखेदकरमनुभूय प्रसूय च समये स्तनंधयं पुनस्त-
मादाय प्रयाय च तं भूमिभृतम् 'अहो कृटकपटकपिकटमन्मानोवनदा-
हदावपावकनिःस्निग्ध दुर्विदग्ध, यदीमं दिगन्वरप्रतिच्छन्दमवच्छिद्य
स्वेच्छयेच्छयागच्छ । नो चेद्गृहाणैनमात्मनो नन्दनम्' इति व्याहृत्यास्यो-
र्ध्वज्ञो भगवतः पुरतः शिलातले बालकमुत्सृज्य विजहार निजं निवासम् ।
भगवानपि तेन सुतेन दृपदः श्लोपोत्कर्षकलुषत्वाद्विष्टरीकृतचरणवर्गः सो-
पसर्गस्तथैवावतस्थे ।

अत्रान्तरे सहचरानुचरसंचरत्खेचरीचरणालक्तकरक्तरन्ध्रस्य विजया-
र्धतटीध्रस्य दयिताविदूरविद्याधरीविनोदविहारपरिमलितकान्तारधरण्यामु-
त्तरश्रेण्याममरावतीपुरीपरमेश्वरः नुमङ्गलाबलावरः प्रकामनिखाताराति-
कान्ताशयशोकशङ्कुस्त्रिशङ्कुर्नाम नृपतिः समरावसराभिसरत्सपत्नसंतानाव-
सानसारशिलीमुखश्चिराय राज्यनुखमनुभूय जिनागमादवगतसंसारशरी-
रभोगवैराग्यस्थितिर्यतिर्बुभूभूगोचरसंचाराय हेमपुरेश्वराय समस्तमही-
शमान्यशासनाय बलवाहनाय सुतां मुदेवीं राज्यं च ज्येष्ठाय पुत्राय
भास्करदेवाय प्रदाय सुप्रभसूरिसमीपे संयमी समजनि । ततो गतेषु
कतिपयेषु चिद्विसेषु समुत्साहितात्मीयसमूहेन त्वदोर्दर्पविद्याबलव्यूहेन
दुर्विनीतवरिष्ठेन कनिष्ठेनानुजेन पुरंदरदेवेन विहितराज्यापहारः परि-
जनेन समं स भास्करदेवस्तत्र बलवाहनपुरे शिविरमधिनिवेश्य मणि-
मालया महिष्यानुगस्तं सोमदत्तभगवन्तमुपासितुमागतस्तत्पादमूले स्थ-
लकमलमिव तं बालकमवलोक्य 'अहो महदाश्चर्यम् । यतः कथमिदमर-
त्ताकरमपि रत्नम्, अजलाशयमपि कुशेयम्, अनिन्धनमपि तेजःपुञ्जम्,
अचण्डकरमप्युग्रत्विषम्, अनिलामातुलमपि कमनीयम्, अपि च कथमयं

वालपल्लव इव पाणिस्पर्शेनापि म्लायमानलावण्य , कठोरोष्मणि आवणि
वज्रघटित इव रिरसमानमानस , मातुरुत्सङ्गत इव मुखेन समास्ते'
इति कृतवति सति प्रियतमे 'काम स्तनधयघृतमनोरयायास्तवाम भग-
वत्प्रसादसपन्न सर्वलक्षणोपपन्नो वज्रकुमारो नामासदीयवशविशालता-
विधायिपात्रम्' इत्यभिधाय विधाय च यथायसस्य भगवत पर्युपासन
पुनरत एव महतोऽधिगतैतदपत्यवृत्तान्तो भावपुरमनुससार ।

भवति चात्र श्लोक—

अन्त सारशरीरेषु हितामैवाहिते हितम् ।

किं न स्यादभिसयोग स्वर्णत्वाय तदस्मिन् ॥

इत्युपासकप्रत्यये वज्रकुमारस्य विद्याधरसमागमो नाम पञ्चदशः कल्पः ।

पुनर्बाह्यभावाच्छोणच्छायाकाय कङ्क्रेष्ठिपल्लव इव घातकीमसव स्तवक
इवारुणमणिकन्दुक इव च बन्धूनामानन्दितनिरीक्षितामृतपीयमन्धरितमु-
ख सस्त्रेक करपरम्परया सचार्यमाण क्रमेणोत्तानक्षमदरहसितबानुचङ्क्रम-
णगद्गदालापस्पष्टक्रियापञ्चकस्थामवस्थामनुभूय मरुमार्ग इव छायापादपेन,
छायापादप इव जलाशयेन, जलाशय इव कमलाकरेण, कमलाकर इव
कलहंसनिबहेन, कलहंसनिबह इव रामासमागमेन, रामासमागम इव च
सरसीलायितेन, तरुणीजनमनोमृगप्रमदवनेन यौवनेनालङ्कणे ।

तदनु वादं प्ररूढप्रौढयौवनावतारसारो वज्रकुमारः पितुर्मतिश्च
वशनिवेशनवधामिर्विधामि प्रयलितप्रतापगुप्त प्राप्तस्वचरलोकाधिपत्याः
मुवाक्यमूर्तिनामभामस्य मामस्य मदनमदपण्यतारुण्यलावण्यारण्यवन-
देवतावतरकमुमतीमिन्दुमतीं दुहितर परिणीय मणिकुण्डल-रत्नश्रेख-
र माणिष्य शिखण्ड-किरीट-कीर्तित-कौस्तुभ-कर्णपूरपुर-सरैर्नभश्चरकुं-
मारैरनुसृतस्त पूर्वापरावारपारतरङ्गदन्तुरकन्दराधर श्रीहारसवर्धनोदुर
त्रिजयार्धमहीधरमध्यास्य विरहायश्चरीपरिमलनम्लानमृणालवलेज्यशोक-
रुक्षप्यादयितासाधविद्याधरीसुरतपरिमलबहलमिदमुपवनलतास्थान फन्दुक-
विनोदपरिमताम्बरचरीचरणालक्तकाङ्कितमदस्तामालमूलावलयमेवमिदं र-

मणीयं मन्मनोहरमदश्च सुन्दरमटनीध्रतटमिति निध्यायन् समाचरि-
 तस्त्रैरविहारः पुनः प्राप्तहिमवद्गिरिप्राग्भारः खेचरीलोचनचन्द्रस्य पुरेन्द्र-
 स्याङ्गवती युवतिप्रीतिधाम्नो गरुडवेगनाम्नो विद्याधरपतेरतिशयरूप-
 णपार्त्वा प्रियपत्नीं पवनवेगां नाम मद्भाप्रालेयाचलमेखलाखलतिक-
 लतालवनिलीनाङ्गां बहुरूपिणीं नाम निपद्यां विद्यामाराधयन्तीमनयैव
 विप्रविप्रया जाताजगररूपया विद्यया निर्गीर्णवदनामुपलक्ष्य परोपकार-
 विचक्षणस्ताक्ष्यविद्यया तमेतल्लपनाविलतानुं मायाशयानुं वित्रासयामास ।
 पवनवेगा तत्प्रत्यूहाभोगापगमानन्तरमेव विद्यायाः सिद्धिं प्रपद्य 'अवश्यमिह
 जन्मन्ययमेव मे कृतप्राणत्राणावेशः प्राणेशः' इति चेतस्वभिनिविश्य पुन-
 रस्यैव नीहारमहीधरस्य नितान्तं तीरिणीपर्यन्ते सूर्यप्रतिमां समाश्रित-
 वतो भगवतस्तपःप्रभावसंपादितसमस्तसत्त्वव्यापदं तस्य संयतस्य पादपी-
 ठोपकण्ठे पठतस्तवेयं सेत्स्यतीत्युपदेशावेशाभिनवमाराय वज्रकुमाराय
 गगनगमनाङ्गना जीवितभूतामभिमतार्थसाधनपर्याप्तिं प्रज्ञप्तिं विद्यां
 वितीर्य निजनगर्या पर्यटन् वज्रकुमारस्तथैव तत्सुरिसमक्षं फेनमालिनी-
 कूले विद्यां प्रसाध्यासाध्यसाधनप्रवृद्धपराक्रमस्तमक्रमविक्रमालपीभूतदैवं
 पुरंदरदेवं पितृव्यमव्याजमुच्छिद्य सद्यस्तां विजयोत्सवपरम्परावतीममरावतीं
 पुरमात्मपितरमखिलखचराचरितचरणसवं भास्करदेवं निवेद्य वक्ष्येन्द्रियः
 स्वयंवरव्याजेन विहितामिलपितकान्तसङ्गामनङ्गसङ्गसंगतशृङ्गारसुभगां प-
 वनवेगामपराश्रान्तरचरणतिवरां विवाह्य महाभागगृह्यो विहायश्चरचित्त-
 चिन्तामात्रायासैस्तैस्तैर्विलासैः कालमतिवाहयामास ।

अन्यदा पुनरिष्टदुष्टजातिप्रज्ञातिप्रज्ञावज्ञामात्मनः परैधित्वमवबुध्य नि-
 जान्वयनिश्चये सति शरीरेषूपचारेषु प्रवृत्तिरन्यथा निवृत्तिरित्याचरितसं-
 गरस्ताभ्यां महामुनिमाहात्म्यमन्त्रवित्रासितदूरितिनिज्ञाचरायां मथुरायां
 तपस्यतः सोमदत्तस्य भगवतः सनीडे नीतस्तदङ्गमुद्राप्रायमात्मकाय-
 मावसाय संजातानन्दनिकायस्तावुभावप्युपनेतारौ मातापितरौ सादरमुक्ति-
 युक्तिभ्यां प्रतिबोध्यावधीरितोभयग्रन्थो निग्रन्थश्चार्णकद्विवद्धिः समपादि ।

भवति चात्रार्या—

तृणकल्प श्रीकल्प कान्तालोकमिषो चितालोकः ।

पुष्पजनन स्वजन कामविदूरे नरे भवति ॥

इत्युपासकप्ययने धञ्जकुमारस्य तपोग्रहणो नाम पोषकः कल्पः ।

पुनर्महामहोत्सवोत्साहितातोषवाचनादमेदुरप्रासादकन्दराभामेतस्मामेव
मधुराया किञ्च गोचराय चारणश्रद्धियुगल नगरमार्गे सगतगतिसर्गं स
तत्र द्वित्रिपरिवत्सर एवावस्थावसरे बालिकामेकां विष्टचिकिनलोचन-
सनाचामनायामापजाङ्गणचारिणीं स्वलद्रमनविहारिणीं निरीक्ष्य प्रतीक्ष्य
पश्चाच्चरः सुनन्दनामिधानगोचरो भगवानेवमवादीत्—‘अहो, दुरालोक
स्वल्ल प्राणिनां कर्मविपाकः, यदस्यामेव दशायां क्लेशाय भवति’ इति ।
पुरश्चारी भगवानभिनन्दननामधारी—‘सप कल्पद्रुमोत्पादनन्दनसुनन्द-
मुने, मैव वादी । यद्यपीयं गर्भसमृता सती राजश्रेष्ठिपदप्रवृत्त समुद्रदत्तं
पितर जातमात्रतद्वियोगदुःखोपसदां धनदा मातर प्रवर्धमाना च धन्वु-
चनमकाण्ड एव दशमी दशमानीय इदमवस्थान्तरमनुभवन्ती तिष्ठति,
तथाप्यनया मौढ्यौवनयास्य मधुरानाथस्यौर्ध्विलादेवीविनोदावसयस्य
पूतिकवाइनस्य महीनस्याग्रमहिष्या भवितव्यम्’ इत्यवोचत् । एतच्च
तत्रैव प्रस्तावे पिण्डपाताय हिण्डमान धाक्यमिसुरूपश्रुत्य ‘नान्यथा मुनि-
भाषितम्’ इति निर्विकल्प सकल्प्य, स्वीकृत्य चैनामर्मिकामादितविहारवस-
तिकाममिलपिठानुहारैराहारैरवीकृतम् । जुहाव च बुद्धदासीति परिव-
नपरिहासतन्त्रेण गोत्रेण । सतो गतेषु केषुचिद्वर्षेषु अमरकमङ्गाभिनय-
नमरते भ्रूविभ्रमारम्भोपाध्यायस्थानि निम्नोचनविचारचातुर्याचार्ये चतु-
रोक्तिचातुरीप्रचारगुरुणि भिम्बाधरविकारसौन्दर्यकादम्बरीयोगे निम्नो-
त्ततप्रदेशप्रकाशनशिष्टिनि मनसिजगजमदोदीपनपिण्डपिण्डसे शृङ्गारग-
र्भगतिरहस्योपदेशिनि समस्तभुवनमनोमोहनसिद्धौषधे प्रतिदिनप्रादुर्भासि-
चिधे सति यौवने सा रूपसंपन्नहीयसी बुद्धदासी सोचालमुत्तुङ्गतमङ्गशृ-
ङ्गोत्सङ्गसंगता स अमणिकया कृतविहारोपान्तागमन पूतिकवाइन
राजानमदर्शत् । राजा—

‘अलकवलयवर्तभ्रान्ताविलोचनवीचिका

प्रसरविधुरा मन्दोद्योगा स्तनद्वयसैकते ।

त्रिवलिवलनश्रान्ता नामौ पुनश्च निमज्जना-

दिह हि सरिति प्रायेणैवं मतिर्मम वर्तते ॥’

इति विचिन्त्य, चेतोभूविजृम्भप्रारम्भं निवार्य च, ‘किमियं विहितविवाहो-
पचारा, किं वाद्यापि पतिवरा’ इति भिक्षूनापृच्छ्य तत्र ‘द्वितीयपक्षे
सर्वथास्तपक्षे कर्तव्या’ इति समर्पिताभिलाषमाप्तपुरुषं प्रेष्य रणरणकजडीतः
करणः शरणमगात् । आप्तपुरुषोऽप्यग्रमहिषीपदपणवन्धेन साध्यसिद्धिं वि-
धाय स्वामिनं तत्समागमिनमकरोत् ।

भवति चात्रार्या—

पुण्यं वा पापं वा यत्काले जन्तुना पुराचरितम् ।

तत्तत्समये तस्य हि सुखं च दुःखं च योजयति ॥

इत्युपासकाध्ययने बुद्धदास्याः पूतिकद्याहनवरणो नाम सप्तदशः कल्पः ।

अथ समायाते भव्यजनानन्दसंपादितकर्मणि नन्दीश्वरपर्वणि तथा
प्रतिप्रणयप्रेयस्या बुद्धदास्या प्रतिचातुर्मास्यमाविलादेव्याः स्यन्दनविनि-
र्गमेण भगवतः सकलभुवनोद्धरणस्थितोर्जिनपतेर्महामहोत्सवकरणमुत्सेतुमि-
च्छन्त्या शुद्धोदनतनयस्येष्टार्थमष्टाहा सकलपरिवारानुगतमेतदुचितमुपकर-
णजातमवनिपतिर्याचितस्तथैव प्रत्यपद्यत । ऊर्विलादेव्यपि सुभगभावात्सप-
त्नीप्रभवं दौर्जन्यमनन्वसामान्यमप्रतीकारमालप्य सोमदत्ताचार्यमुपसद्य
‘भदन्त, यद्येतस्मिन्निद्वित्रिदिनभाविन्यष्टाहामहे पूर्वक्रमेण जिनपूजार्थं मथुरायां
मदीयो रथो अमिष्यति, तदा मे देहस्थितिहेतुषु वस्तुषु साभिलाषं मनः,
अन्यथा निरभिलाषम्’ इति प्रतिजिज्ञासमाना तेन सोमदत्तेन भगवता तन्म-
नोरथसमर्थनार्थमवलोकितवक्त्रेण वज्रकुमारेण साधुना साधु संवोदिता
‘मातः, सम्यग्दृशामेणीदृशामवाप्तप्रथमकथे, अलमलमावेगेन । यतो न
खलु मयि तव समयविन्याश्चिन्तके पुत्रके सति भविताहतामर्हणायाः
प्रत्यवायः । तत्स्वस्थं पूर्वस्थित्यात्मस्थाने स्थातव्यम्’ इति हृद्यमनवद्यममृषोद्यं

च निगद्य, आसाय च श्रुतिगतिविद्याधरपुर महामुनितया बान्धवभिषण-
तया च निखिलेन भास्करदेवमुख्येनाम्बरद्वयेण क्रमशः कृतान्मुर्यानादि-
क्रिय सप्रश्रयमागमनायतनमाष्टष्ट स्पष्टमाचष्ट ।

सदनन्तरमानकदुन्दुभिनाद्योत्तालक्ष्वेदितमुत्तरमुखमण्डले, सामायि
कालकारसारसञ्चितगमवाजिविमानगमनप्रचलस्फूर्णकुण्डले, अनेकानणुम-
णिकिङ्किणीजालबटिलदुकूलकक्षितपात्रिध्वनरागिविराजितभुमपञ्जरैः, क-
रिमकरसिंहशार्दूलशरभकुम्भीरशरफरशकुन्तेश्वरपुर सराकारपताकासंसा-
नास्त्रमितकरैः, मानसाम्भस्तूपतोरणमणिविमानदर्पणसितातपत्रचामरविरो-
चनचन्द्रमद्रकुम्भसभूतशयैः, अतुच्छदेवच्छन्दाविच्छिन्नकर्णारथस्यन्दन-
द्विपद्वरगनरनिकीर्णशयननिषयैः, सञ्चयघण्टापटुपटहकरटामृदङ्गछङ्गाका-
हलत्रिविलतालस्रस्त्रीमेरिमम्मादिवाद्यानुगतगीतसंगसाङ्गनामोगमुमगसचा-
रैः, कुञ्जवामनकिरातकितवनटनर्तकबन्दिवारजीवनविनोदानन्दिसदिवि-
जमनस्कारैः, ससेलसेचरसहचरीहस्तविन्यस्तस्त्रस्तिकप्रदीपधूपनिपप्रभृति-
विभिन्नार्चनोपकरणरमणीयप्रसैः, पिष्टातकपटवासप्रसूनोपहारामिरामरम-
णीनिकरैः, अपरैश्च तैस्तैर्विभूतपूजापर्यायपरिवारैर्विहायोविहारैः सह त
वञ्जकुमारमगवन्तमम्बरादधतरन्तमुत्प्रेक्ष्य 'मिन्दुदीप्तापटीयसी पुण्यमूयसी
खलु बुद्धदासी, यस्या मुगतसपर्यासममे समायातं सकलमेतत्सुरसैन्यम्'
इति धृतधिषणे पौरवनान्त करणे सति स भगवान्गगनगमनानीकैः साक-
मौर्विलानिलये निलीय सावष्टम्भमष्टाङ्गी मथुरायां चक्रचरण परिभ्रमय्या-
ईत्यतिविम्बाकृतमेकं स्तूपं तत्रातिष्ठपत् । अत एवाद्यापि तत्तीर्थं देवनि-
र्मितास्यमा प्रयते । बुद्धदासी दासीबासीभ्रममनोरथा ।

भवति चात्र श्लोक —

और्विलयाया महादेव्या पूतिकस्य महीमुज ।

स्यन्दनं भ्रमयामास मुनिर्वज्रकुमारकः ॥

इत्युपासकव्ययने प्रभावनविभावने नामाश्रयः कथम् ।

अर्चित्व भक्तिसपत्तिः प्रयुक्तिः सत्क्रियाविधिः ।

सधर्मसु च सौचित्यकृतिर्देवस्य मता ॥

स्वाध्याये संयमे सद्धे गुरौ सन्नक्षचारिणि ।
 यथौचित्यं कृतात्मानो विनयं प्राहुरादरम् ॥
 आधिव्याधिनिरुद्धस्य निरवद्येन कर्मणा ।
 सौचित्यकरणं प्रोक्तं वैयावृत्यं विमुक्तये ॥
 जिने जिनागमे सूरौ तपःश्रुतपरायणे ।
 सद्भावशुद्धिसंपन्नोऽनुरागो भक्तिरुच्यते ॥
 चातुर्वर्ण्यस्य सङ्घस्य यथायोग्यं प्रमोदवान् ।
 वात्सल्यं यस्तु नो कुर्यात्स भवेत्समयी कथम् ॥
 तद्व्रतैर्विद्यया वित्तैः शरीरैः श्रीमद्राश्रयैः ।
 त्रिविधातद्व्यसंप्राप्तानुपकुर्वन्तु संयतात् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—अवन्तिविषयेषु सुधान्वःसौधस्पर्द्धिशालायां
 विशालायां पुरि प्रभावतीमहादेवीश्रितशर्मसीमा जयवर्मनामा काश्य-
 पीश्वरः शाक्यवाक्यवारिविविकान्तिनक्रेण शुक्रेण चार्वाकलोकदिवस्पतिना
 बृहस्पतिना रुद्रमुद्रानुद्रितविवेकेन प्रह्लादकेन चानुजेनानुगतेन वेदविद्याव-
 छिना सचिवेन चिन्त्यमानराज्यस्थितिरैकदा समस्तशास्त्रान्यासवर्षविस्फारि-
 तसरस्वतीतरङ्गपरम्पराप्लावनपवित्रितविनेयजनमनोनलिननिकुरुम्बस्य पर-
 मतपश्चरणगणग्रहणाजिह्वब्रह्मस्तम्बस्य महामुनिशतीव्र्यस्य भगवतोऽकम्प-
 नाचार्यस्य महद्भिषुषः सर्वजनानन्दनं नाम नगरोपवनमधितस्थुषश्वरणा-
 र्चनोपचाराय राजमार्गेषु महोत्सवोत्साहोत्सेकिपरिजनं पौरजनमग्रलिहगे-
 हाग्रभागावसरे दिग्विलोकानन्दमन्दिरे स्थितः समवलोक्य 'कोऽयमकाण्डे
 प्रचण्डः पौराणामुद्यानोद्योगे नियोगः' इति वितर्कयन्, सकलसमयसंभववि-
 प्रसूनस्तिमितहस्तपल्लवान्तरालाद्वनपालात् 'देव, भवद्दर्शनोत्सुकवनदेवतालो-
 चने भगवत्तपःप्रभावप्रवृत्तसमस्ततूर्न्मादितमेदिनीनन्दने निजलक्ष्मीविलक्ष्मी-
 कृतगन्वमादने पुरोपवने सद्गुणश्रीसंपादितसमूहेन महता मुनिसमूहेन सर्व-
 सत्त्वानन्दप्रदानोदाराभिधा सुधाप्रवन्धावधीरितामृतमरीचिमण्डलो निखि-
 लदिक्पालमौलिमणिनायकमुकुरन्दीभवत्पादनग्वमण्डलः पुण्यद्विषयवन्ध-

नवारिकम्पनसूरिः समायात । सतुपासनाय चास्योज्जयिनीजनस्य
महामहावहश्चित्तोत्साहः' इत्याकर्ष्य प्रतूर्णमेतत्पादबन्दनोद्यतद्वयस्तत्र
गमनाय त मित्यात्वप्रबलतालताश्रयकृतिं बलिमपृच्छत् ।

सद्धर्मधुरोदरपगलिर्बलिः—'देव,

न वेदादपर तत्त्वं न श्रद्धादपरो विधि ।

न यज्ञादपरो धर्मो न द्विजादपरो यति. ॥'

सन्मार्गसर्गोच्छेदकं महादकः—

'अद्वैतात् परं तत्त्वं न देव शंकरात्पर ।

सैवशास्त्रात्पर नास्ति मुक्तिमुक्तिप्रव वच ॥'

तथा नास्तिक्याभिन्यवानस्पती शृङ्गद्वयस्पती अपि राज्ञे स्वप्रज्ञां वि-
ज्ञापयामासतु । मनागन्त क्षुभितमति क्षितिपति —'महो दुर्जनतालताल-
म्बनकुब्जद्विजा, किं ममैव पुरतो भवता भारती प्रगल्भते । किं वा बुधप्रवे-
कस्य लोकस्यापि । सञ्जीविबसुमतीविदारणहर्षिर्बलिः—'इलापाल, यदि
तवासन्मनीषोत्कर्षविषये सेष्यं मन, तदास्त्वां तावदस्यस्तशास्त्रप्रवीणप्रज्ञ
परमज्ञ । किं न सर्वज्ञस्यापि वादेर्वादे पुरस्तात्परिगृहीतविधानवद्या एव' ।
स्त्रिप्रकृति क्षोभीपति —'यद्येव शूराणां कातराणां च रणे व्यक्तिर्भवि-
ष्यति' इत्यभिधायानन्ददुन्दुभिरवोपामितपरिवनपूजोपकरणो विनयशेखरं
नाम करिणमारुहान्त पुरानुगमग्राहोऽतिबाह्य नगरमार्गमुपगतारामसीमसं-
सर्गाः, सत करिणोऽवतीर्य गृहीतार्यवेषपरिहर कतिपयाप्तपरिवारपुर सरस्व
मृतविधानवध भगवन्त यथावदभिवन्द्य समाचरितनीचासनपरिमह सवि
नमामह स्वर्गोपवर्गस्वरूपनिरूपणपरायण सद्धर्मसभायां कथां प्रथयामास ।

सत्कर्मबक्षप्रभिदलिर्बलिः—'स्वामिन्, कोऽयं स्वर्गोपवर्गोऽस्ति त्वसमहे
देवस्य दुरामह, यतो ह्लादद्यवर्षा स्त्री पोटशवर्ष पुरुषः । तयोरेन्योन्यमन-
न्यसामान्ययेहरसोत्सेकप्रादुर्भूतिः प्रीति । प्रत्यक्षसमधिसर्ग स्वर्गो न पुनर-
दृष्ट । कोऽपीष्ट स्वर्ग समग्नि' । गुणभूरि गूरि —'सकले प्रमाणबले घले,
किं प्रत्यक्षताधिकरणमेकमेव प्रमाण समग्नि' । नास्तिवेन्द्रमनोरथरथमातलि-

वलिः—‘अखिलश्रुतधारोद्धारादिपुरुषविदुषः, एकमेव’ । भगवान्—‘कथं तर्हि भवतः पित्रोर्विवाहाद्यस्तित्वतन्त्रम्, कथं वा तवाद्दृश्यानां वंश्यानामवस्थितिः । स्वयमप्रत्यक्षप्रमेयत्वादातपुरुषोपदेशाश्रितौ स्वपक्षपरिक्षतिः परमतोत्सवकृतिश्च । वलिभट्टो भट्ट इवेतस्तटमितो मदोत्कटः करटीति संकटप्रघटकमायतितः परं समाजनकरमुत्तरमपश्यन्नश्लीलमसभ्यसर्गं निरर्गलमार्गं किमपि तं भगवन्तं प्रत्युवाच । क्षितिपतिरतीवमन्दाक्षविक्षितवीक्षणो मुमुक्षुसमक्षमासन्नाशिवताशनिसंघट्टं वलिभट्टं प्रतिष्ठाभङ्गभयात्किमप्यनभिलष्य ‘भगवन्, संपन्नतत्त्वसंबन्धस्य निजस्खलितप्रवृत्तचित्तमहामोहान्वस्य सद्धर्मध्वंसहेतोर्जन्तोर्निसर्गस्थैर्यमेरुषु गुणगुरुषु न खलु दुरपवादकरणात्परमवसाने प्रहरणमस्ति’ इति वचनपुरःसरं कथान्तरमनुवध्य साधु समाराध्य च प्रशान्तिहैमवतीप्रभवगिरिमकम्पनसूतिं विनेयजनसंभावनौचित्यज्ञया तदनुज्ञायात्मसदनमासाद्यापरेद्युरपरदोषमिषेण सनिकारकरणमनुजैः सह कर्मस्कन्धवन्धवाद्धलिं वलिं निजदेशान्निर्वासयामास ।

भवतश्चात्र श्लोकौ—

सन्नसंश्च समावेव यदि चित्तं मलीमसम् ।

यात्यक्षान्तेः क्षयं पूर्वः परश्चाशुमचेष्टितात् ॥

स्वमेव हन्तुमीहेतु दुर्जनः सज्जनं द्विषन् ।

योऽधितिष्ठेत्तुलामेकः किमसौ न ब्रजेदधः ॥

इत्युपासकाध्ययने वलिनिवासनो नामैकोनविंशः कल्पः ।

वलिद्विजः सानुजस्तथा सकलजनसमक्षमसूक्ष्मसूक्ष्मणपूर्वकं निर्वासितः सन्मुनिविपयरोपोन्मेषकलुषितः कुरुजाङ्गलमण्डलेषु तद्विलासिनीजलकैलिविगलितकालेयपाटलकल्लोलाधरसुरसरित्सीमन्तिनीचुम्बितपर्यन्तप्रसरे हस्तिनागपुरे साम्राज्यलक्ष्मीमिव लक्ष्मीपतीं महादेवीमवहाय सरस्वतीरसावगाहसागरस्य श्रुतसागरस्य भगवतोऽभ्यर्णे पितृविनयविष्णुना विष्णुना लघुजन्मना सूनुना सार्धं प्रवर्धितदीक्षापन्नस्य महीपतेर्महान्तं पद्मनामनिल्यं तनयमशिथ्रियत् । पद्मोऽपि चारसंचाराद्विदितवंशविद्याप्रभावाय तस्मै वलिसचिवाय सर्वाधिकारिकं स्थानमदात् । वलिः—‘देव, गृहीतोऽयमनन्य-

सामान्यसमावनाहाद प्रसादः । किं तु कर्णेनपवृषीनां छद्मलुषनोचितचेत -
 पवृषीनां च प्रायेण पुरुषाणां नियोगिपद हृदयास्पद न शौर्योर्बितचित्त-
 स्योदारवृत्तस्य च सदसाध्यसाधनेन, नन्वय जमो निदेशदानेनागृहीतव्यः ।
 पद्यः—‘सत्यमिदम्, किं तु स्वामिसमीहितसमनसवीणेपु मयद्विधेषु सचिवेषु
 सत्सु किं नामासाध्य समस्ति ।’ अन्यथा तु कुम्भपराधिकृतमूर्षि सिंहकीर्ति-
 नाम नृपतिरनेकयोधनलन्धयशःप्रसाधन संनद्धसारसाधनो हस्तिनागपुरा-
 वत्कन्दप्रदानायागच्छन्, पृथग्गरच्छन्नायसर्पनिषेदितागमन पद्मनिदेश-
 दम्यर्जमित्रिणीप्रयाजपरायणेन कूटप्रकामकदनकोविदधिपणेन बलिनाब्धि-
 मध्ये प्रवन्धेन युद्धघमान, नामनिर्गमविधानै प्रधानैर्युद्धसिद्धान्तोपान्तै
 सामन्तैश्च सार्धं प्रबध्य तस्मै हृदयस्त्योन्मूलनप्रमदमसये क्षितिपतये
 प्रामृतीकृत । क्षितिपतिः—‘शस्त्रसास्त्रविद्याधिकरणव्याकरणपतञ्जले षष्ठे,
 निसिंहेऽपि षष्ठे चिरकालमनेकशः कृतकृष्णवदनच्छायस्यास्य द्विष्टस्य
 विषयाजितान्तं द्रष्टोऽस्मि । तथाच्यतां मनोमिलापचरो वरः । बलिः—
 ‘अक(१)यदाह याचे तदार्य, प्रसादीकृतव्यः’ इत्युदारमुदीर्य पुनश्चतुरङ्गश-
 लप्रपञ्चं प्रतिफूलमूपालविनयाय पद्ममवनीपतिमादेश याचित्वा सत्वरमशो-
 पाशावन्ननिवेशनीकसूत्रितसफलमहीतलो दिग्बिजययात्रार्थमुच्चवाच ।

अध्रान्तरे विहारवशाद्भगवानकम्पनाचार्यसेन महता मुनिनिकायेन
 साकं हास्तिनपुरमनुसृत्योत्तरदिग्विलासिन्यवसत्कुसुमतरो हेमगिरौ म-
 हावगाहार्मा गुहायां चातुर्मसीनिमित्तं स्थितिं यवन्य । बलिरपि निसिल-
 जलधिरोधःसविभवनयिनोदितवीरवधूहृदयो दिग्बिजयं विधायागतस्त
 मगवन्तमवमुच्य चिरकालव्यवधामेऽप्यलर्कविषनिपेक इव आतप्रकोपोद्रेक-
 स्तदपराधविधानाय धराधीश्वर पुरावितीर्णवरव्यान्नेन समाधासार्धमात्मै-
 कशासनमास्य राज्यमन्त पुरप्रचारैश्वर्यमात्रसम्पत् पद्मतोऽम्यर्घ्यं मत्समिपेण
 मुनिसैन्याज्नोत्कर्षं धिक्कीर्णमदनद्रव्याधिकरणैरुपकरणैरभिहोत्रमारेभे ।

अत्रावसरे निजनिवासपवित्रिसमिपिल्लापुरे जिष्णुमूरेरन्तेवासी भ्रा-
 जिष्णुर्नाम तमीमध्यसमये बहिर्विहितविहार समीरमार्गे नक्षत्रवीथी

लोचनालोकनसनाथां विदधानश्चमूरुसंचारचकितगात्रं कुरङ्गकलत्रमिव,
 तरलतारकाश्रयणं श्रमणमवेक्ष्यान्तरिक्षे लक्ष्यं बध्वा किलैवमुच्चैरवोचत्—
 ‘अहो, न जाने क्वचिन्महामुनीनां महानुपसर्गो वर्तते’ इति । एतच्च
 श्रमणशरणगणी समाकर्ण्य प्रयुक्तावधिबोधस्तन्नगरगिरिगुहायामकम्पना-
 चार्यस्य वलिदुर्विलसितमवधार्याकार्यं च गगनगमनप्रभावं पुष्पकदेवं देश-
 त्रतसेवम् ‘हंहो पुष्पकदेव, तव विक्रयद्धैवेधुर्यान्न तदुपसर्गविसर्गे सामर्थ्य-
 मस्ति । ततस्तथाविधार्द्धिवृद्धिरोचिष्णवे विष्णवे तामदृष्टविशिष्टताभिवर्त्म-
 स्थितामप्यविदुषे निवेद्य तदुपसर्गापवर्गायास्तत्सर्गान्नियोजयितव्यः’ । पुष्प-
 कदेवस्त्रिदशोचितचरणसेवस्य तस्य महर्षेर्भाषितात्तं देशमासाद्य विष्णु-
 मुनये तथाविधार्द्धिवृत्तिं गुरुनिदेशवृत्तिं प्रतिपादयामास । विष्णुमुनिः
 प्रदीप इव स्फाटिकभीतिमध्यलब्धप्रसरेण किरणनिकरेण वारिधिवज्रवे-
 दिकानिर्भेदनेन मानुषोत्तरगिरिपर्यन्तसंवेदनेन मनुष्यक्षेत्रस्तत्र पातविडम्ब-
 नकरेण करेणोर्णनाभ इव तन्तुनिकाये काये स्ववशाश्रयया व्यासस-
 मासक्रियया च तामवगम्योपगम्य च हास्तिनपुरं ‘न खल्वनिवेद्य नि-
 खिलवर्णिवर्णाश्रमपालाय मध्यमलोकपालायामकर्षप्रवृत्ततन्त्रेण हुंकारमात्रे-
 णाप्यकम्पितजगत्रया असंख्यानवनविध्वंसदावे तपःप्रभावे दुर्जनविनय-
 नार्थमभिनिविशन्ते यतीशाः’ इति च परामृश्य, प्रविश्य च पुरैव चिरपरि-
 चितकञ्चुकिसूचितप्रचारोऽन्तःपुरं ‘पद्ममहीपते, राजधानीष्वरण्यानीषु वा
 तपस्यतः संयतलोकस्य न खलु नरेश्वरात्परः प्रायेणास्ति गोपायिता । तत्क्रथं
 नाम तृणमात्रेऽप्यनपराधमतीनां यतीनामात्मन्यशुभलोकनिषेकसर्गमुपसर्गं
 सहसा’ इत्युक्तम् । ‘भगवन्, सत्यमेवैतत् । किं तु कतिचिद्दिनानि बल्लिरत्र
 राजा, नाहम्’ इति प्रत्युक्तियुक्तस्थितिं पद्मनृपतिमवमत्य ‘छलेन खलु परेषु
 प्रायेण फलोल्लासनशीलास्तपःप्रभवार्द्धिलीलाः’ इति वावगत्य शालाजिरसंपु-
 टकोटरावकाशप्रदीपप्रकाश इव संजातवामनाकृतिः सप्ततन्तुवसुमतीमनु-
 सृत्य मधुरध्वनिवृत्तीयेन सवनेन प्राध्ययनं व्यधात् । वलिर्जलधरध्वान-
 वन्धुरं वाक्प्रसरं सिन्धुर इव निभृतकर्णो निर्वर्ण्य ‘कोऽयं खलु वेदवाचि
 विरिञ्च इवोच्चारचतुरः’ इति कुतूहलितहृदयः सत्रनिलयान्निर्गत्य वयसि च

निश्चिताभ्यर्थसौदर्यं द्विजधर्ममेनमवादीत्—‘मष्ट, किमिष्ट वस्तु चेतसि
निधाय प्राधीये’ । ‘बले, दयादविल्लसालयस्वाधर्षं पादप्रयप्रमाणकलमव-
वतितले द्विजोत्तमनिकाम वृत्तम्’ । ‘यथेष बहुमानयनमान, विधीयतामुदक-
धारोत्तरप्रवृत्ति वृत्ति’ । बलिः प्रबलामालूमादाय ‘द्विजाचार्य, प्रसार्यतां
हस्त’ इत्युक्तवति शुक्र संक्रन्दनमिव कुलिशनिकेतनम्, प्रासादमिव फल-
शाखावत्, चलाग्रमिव मत्स्याग्रम्, सरिताग्रमिव शङ्खसनाग्रम्, विरहि-
प्रीवासरगणनकुम्भप्रदेशमिवोर्ध्वरेखावकाशम्, नारायणमिव चक्रलक्षणम्,
यज्ञोपकरणमिव यवाधिकरणम्, जलानपात्रमिव निश्छिद्रतामत्रम्, सन्धे-
रमकरमिव दीर्घाङ्गुलिप्रसरम्, यशकिञ्चलयमिवानुपूर्वाप्रकृतपर्वसचयम्, क-
मलकोशमिषारुणप्रकाशनिवेशम्, विद्रुममङ्गामोगमिव खिग्वपाटलनक्षराग्रं
छमीलताविर्भावोदयं स्वयमुपलक्ष्य बलिना सन्त्वयमेवविषपाणितलसं-
बन्धो गोचरेषां याचिता किं तु आप्य इति वचनवक्त्रं शुक्रमवगणय्य
बलिः स्वकीयां वत्तिमुदकधारोत्तरामकार्षीत् ।

तदनु स विष्णुमुनिर्विरोचविरोकनिकर इव क्रमेणोर्ध्वमधश्चानवविबु-
द्धिपरः, सर्वतश्चोभयतः प्रवृत्तापगाप्रवाह इव तिरःप्रसरवेह, कायधरमेक-
मकूपारवज्रवेदिकाय निधाय परं च क्रम चक्रवालचूलिकायां पुनस्तृती-
यस्य मेदिनीमलममानस्तपनरश्मस्तलनसेतुना सुरसरितुरीयस्रोतोहेतुना(?)
सपादितदिविषमसुन्दरीचरणमार्गविभ्रमेण समाचरितस्त्रेचरीषेतसत्रमेण
भूगोलगौरवपरिच्छेदे तुलादण्डविहम्बनेन चरणेन क्षोमितान्तरिक्षचरपुर-
कस्य किन्नरामरसचरचारणादिवृन्दैर्वन्द्यमानपादारविन्दसंयतवनोपकार-
सारस्वकीयर्द्धिबुद्धिपरितोषितमनीषैर्यन्तरानिमिषैरकारणसल्लतास्थलिं धलिं
सबान्धवमबन्धयत् । प्रावेशयच्च सदेहं रसातलगेहम् ।

मवसि यात्र श्लोकः—

महापद्मसुतो विष्णुर्मुनीनां हासिने पुरे ।

बलिविभक्तं विभ्रं शमयामाम वत्सल ॥

इत्युपास्यन्त्यने वात्सल्यरचनो नाम विंशतितमः कण्ड ।

निसर्गोऽधिगमो वापि तदासौ कारणद्वयम् ।

सम्यक्त्वभाक्पुमान्यस्मादल्पानल्पप्रयासतः ॥

उक्तं च—

आसन्नभव्यताकर्महानिसंज्ञत्वशुद्धपरिणामाः ।

सम्यक्त्वहेतुरन्तर्वाह्योऽप्युपदेशकादिश्च ॥

एतदुक्तं भवति—कस्यचिदासन्नभव्यस्य तन्निदानद्रव्यक्षेत्रकालभावभव-
संपत्सेव्यस्य विधृतैतत्प्रतिबन्धकान्धकारसंबन्धस्याश्लिष्टशिक्षाक्रियालापनिपु-
णकरणानुबन्धस्य नवस्य भाजनस्थेवासंजातदुर्वासनागन्धस्य झटिति य-
थावस्थितवस्तुस्वरूपसंक्रान्तिहेतुभयात्स्फाटिकमणिदर्पणसगन्धस्य पूर्वम-
वसंभालनेन वा वेदनानुभवनेन वा धर्मश्रवणाकर्णनेन बार्हत्प्रतिनिधिनि-
ध्यानेन वा महामहोत्सवनिहालनेन वा महर्द्धिप्राप्तचार्यवाहनेन वा नृपु-
नाकिपु वा तन्माहात्म्यसंभूतविभवसंभावनेन वान्येन वा केनचित्कारण-
मात्रेण विचारकान्तारेषु मनोविहारास्पदं खेदमनापद्य यदा जीवादिषु
पदार्थेषु वा याथात्म्यसमवधानं श्रद्धानं भवति तदा प्रयोक्तुः सुकरक्रिय-
त्वाल्लूयन्ते शालयः स्वयमेव, विनीयन्ते कुशलाशयाः स्वयमेव, इत्यादिव-
चनिसर्गात्संजातमित्युच्यते । यदा त्वव्युत्पत्तिसशीतिविपर्यस्तिसमधिकयो-
धस्याधिमुक्तियुक्तिसूक्तिसंबन्धसविधस्य प्रमाणनयनिक्षेपानुयोगोपयोगावगा-
ह्येषु समस्तेष्वैतिह्येषु परीक्षोपक्षेपादतिक्लिश्य निःशेषदुराशाविनाशाविना-
शनांशुमन्मरीचिश्विरेण तत्त्वेषु रुचिः संजायते, तदा विधातुरायासहेतुत्वा-
न्मया निर्मापितोऽयं सूत्रानुसारो हारो मयेदं संपादितं रत्नरचनाधिकरण-
माभरणमित्यादिवत्तदाधिगमादाविर्भूतमित्युच्यते । उक्तं च—

अबुद्धिपूर्वपेक्षायामिष्टानिष्टं स्वदैवतः ।

बुद्धिपूर्वव्यपेक्षायामिष्टानिष्टं स्वपौरुषात् ॥

द्विविधं त्रिविधं दशविधमाहुः सम्यक्त्वमात्महितमतयः ।

तत्त्वश्रद्धानविधिः सर्वत्र च तत्र समवृत्तिः ॥

सरागवीतरागात्मविषयत्वाद्द्विधा स्मृतम् ।

प्रशमादिगुणं पूर्वं परं चात्मविशुद्धिभाक् ॥

यथा हि पुरुषस्य पुरुषशक्तिरियमतीन्द्रियाप्यङ्गनाजनाङ्गसमभोगेनापत्यो
 त्यादनेन च विपदि धैर्यावलम्बनेन वा प्रारब्धवस्तुनिर्वहणेन वा निश्चेतुं
 शक्यते, तथात्मस्वभावतयातिसूक्ष्मयत्नमपि सम्यक्त्वरत्न मशमसंवेगानुक-
 म्पास्तिक्यैरेव वाक्यैराकलयितुं शक्यम् । तत्र—

यद्वागादिषु बोधेषु चित्तवृत्तिनिर्बहणम् ।
 त प्राहुः प्रशमं प्राज्ञा समस्तत्रतभूपिणम् ॥
 शरीरमानसागन्तुवेदनाप्रमवाद्भयात् ।
 स्वमेन्द्रबालसकल्याद्गीतिसंवेगमुच्यते ॥
 सत्त्वे सर्वत्र चित्तस्य दयार्द्रत्व दयालव ।
 धर्मस्य परमं मूलमनुकम्पां प्रचक्षते ॥
 आधे क्षुतिव्रते तत्त्वे चित्तमस्ति त्वसस्तुतम् ।
 आस्तिक्यमास्तिकैरुक्त मुक्तियुक्तिधरे नरे ॥
 रागरोषधरे नित्यं निर्घटे निर्वयात्मनि ।
 ससारो दीर्घसारः स्यान्नरे नास्तिकनीतिके ॥
 कर्मणां क्षयतः शान्तेः क्षयोपशमवस्तथा ।
 यद्वा न त्रिविधं बोध्यं गतौ सर्वत्र जन्तुषु ॥

वक्ष्येति तदाह—

आज्ञामार्गसमुद्भवमुपदेशास्तूत्रबीजसंक्षेपात् ।
 विस्तारार्थाम्नां भवमवपरमावादिगाढं च ॥

अस्यायमर्थः—भगवद्दर्शसर्वज्ञप्रणीतागमानुज्ञासञ्ज्ञा आज्ञा, रत्नत्रयवि-
 चारसर्गो मार्गः, पुराणपुरुषचरिसञ्चरणाग्निनिवेश उपदेशः, यतिजनाचरण-
 निरूपणपार्श्वं सूत्रम्, सकलसमयदलसूचनाध्यानं धीमम्, आसद्भुतप्रतप-
 पार्श्वसमासाढापाक्षेप संक्षेपः, द्वादशाङ्गचतुर्विधपूर्वप्रकीर्णविस्तीर्णश्रुतार्थ-
 समर्पणप्रस्तारो विस्तारः, प्रवचनविषये स्वप्रत्ययसमर्थोऽर्थः, त्रिविधस्याग-
 मस्य निक्षेपसोऽन्यतमदेशावगाहालीढमवगाढम्, अवधिमनःपर्ययकेवला-
 यिकपुरुषप्रत्ययप्ररूढं परमावगाढम् ।

गृहस्थो वा यतिर्वापि सम्यक्त्वस्य समाश्रयः ।
 एकादशविधः पूर्वश्चरमश्च चतुर्विधः ॥
 मायानिदानमिथ्यात्वशल्यत्रितयमुद्धरेत् ।
 आर्जवाकाङ्क्षणाभावतत्त्वभावनकीलकैः ॥
 दृष्टिहीनः पुमानेति न यथा पदमीप्सितम् ।
 दृष्टिहीनः पुमानेति न तथा पदमीप्सितम् ॥
 सम्यक्त्वं नाङ्गहीनं स्याद्राज्यवत्प्राज्यभूतये ।
 ततस्तदङ्गसंगत्यामङ्गी निःसङ्गमीहताम् ॥
 विद्याविभूतिरूपाद्याः सम्यक्त्वरहिते कुतः ।
 नहि बीजव्यपायेऽस्ति सस्यसंपत्तिरङ्गिनि ॥
 चक्रिथ्रीः संश्रयोत्कण्ठा नाकिथ्रीर्दर्शनोत्सुका ।
 तस्य दूरे न मुक्तिथ्रीर्निर्दोषं यस्य दर्शनम् ॥
 मूढत्रयं मदाश्चाष्टौ तथानायतनानि षट् ।
 अष्टौ शङ्कादयश्चेति दृग्दोषाः पञ्चविंशतिः ॥
 निश्चयोचितचारित्रः सुदृष्टिस्तत्त्वकोविदः ।
 अव्रतस्थोऽपि मुक्तिस्थो न व्रतस्थोऽप्यदर्शनः ॥
 बहिःक्रिया बहिष्कर्म कारणं केवलं भवेत् ।
 रत्नत्रयसमृद्धेः स्यादात्मा रत्नत्रयात्मकः ॥
 विशुद्धवस्तुधीर्दृष्टिर्बोधः साकारगोचरः ।
 अप्रसङ्गस्तयोर्वृत्तं भूतार्थनयवादिनाम् ॥
 अज्ञाज्ज्ञानं रुचिर्मोहादेहाद्वृत्तं च नास्ति यत् ।
 आत्मन्यस्मिन्निश्वीभूते तस्मादात्मैव तत्रयम् ॥
 नात्मा कर्म न कर्मात्मा तयोर्यन्महदन्तरम् ।
 तदात्मैव तदा सत्ता वात्माद्योमेव केवलम् ॥
 क्लेशाय कारणं कर्म विशुद्धे स्वयमात्मनि ।
 नोष्णमम्बु स्वतः किञ्चिदुष्णं तु बहिसंश्रयम् ॥

आत्मा कर्ता स्वपर्याये कर्मकर्तृत्वपर्याये ।
 मिथो न चासु कर्तृत्वमपरश्रोपचारत ॥
 स्वत सर्व स्वभावेषु सक्रिय सचराचरम् ।
 निमित्तमाश्रमस्यत्र वार्गतेरिव सारिणि ॥
 जीवन्तु वा म्रियन्तां वा प्राणिनोऽभी स्वकर्मतः ।
 स्वं विशुद्ध मनो हिंसन्हिंसक पापभाग्यवेत् ॥
 शुद्धमार्गमसोद्योग शुद्धचेतो वषो वपुः ।
 शुद्धान्तरात्मसपक्षो हिंसकोऽपि न हिंसक ॥
 पुण्यायामिमवेद्दु खं पापायामिमवेत्सुखम् ।
 स्वसिन्नन्मत्र वा नीतमचिन्त्यं चित्तचेष्टितम् ॥
 सुख दुःखविधातापि भवेत्पापसमाश्रय ।
 पेटमध्यविनिक्षिप्त बास स्यान्मर्कितं न किम् ॥
 बहिष्कार्यासमर्थोऽपि हृदि हृषेव सस्मिते ।
 परं पारं पर पुण्य परम च पदं भवेत् ॥
 प्रकुर्वाण क्रियास्त्रास्ता केवलं क्लेशमाजन ।
 यो न चित्तप्रधारजस्तस्य मोक्षपदं कुत ॥
 यज्जानाति यमावर्त्तं वस्तुसर्वस्वमज्ञसा ।
 तृतीय लोचनं नृणां सम्यग्ज्ञानं तदुच्यते ॥
 मष्टिवज्रनुपान्वस्य तस्मात्सुकृतचेतस ।
 प्रवृत्तिचितिवृत्त्यङ्गं हिताहितविषेचनात् ॥
 मतिर्मागतिं हृष्टेऽर्थे हृष्टेऽहृष्टे तयागम ।
 भक्तो न दुर्लभ तन्त्रं यदि निर्मत्सर मन ॥
 यद्यर्थे वक्षितेऽपि स्वाज्जन्तो संतमसा मति ।
 ज्ञानमालोकवत्तस्य वृथा रविरिपोरिव ॥
 ज्ञातुरेव स दोषोऽयं यदभावेऽपि वस्तुनि ।
 मतिर्विपर्यय भक्ते यथेन्द्रौ मन्दबलप ॥

ज्ञानमेकं पुनर्द्वेधा पञ्चधा चापि तद्वेत् ।
 अन्यत्र केवलज्ञानात्तत्प्रत्येकमनेकधा ॥
 अधर्मकर्मनिर्मुक्तिर्धर्मकर्मविनिर्मितिः ।
 चारित्रं तच्च सागारानगारयति संश्रयम् ॥
 देशतः प्रथमं तत्स्यात्सर्वतस्तु द्वितीयकम् ।
 चारित्रं चारुचारित्रविचारोचिनचेतसाम् ॥
 देशतः सर्वतो वापि नरो न लभते व्रतम् ।
 स्वर्गापवर्गयोर्थस्य नास्त्यन्यतरयोग्यता ॥
 तुण्डकण्डूहरं शाखं सम्यक्त्वविधुरे नरे ।
 ज्ञानहीने तु चारित्रं दुर्भगामरणोपमम् ॥
 सम्यक्त्वात्पुगतिः प्रोक्ता ज्ञानात्कीर्तिरुदाहृता ।
 वृत्तात्पूजामवाप्नोति त्रयाच्च लभते शिवम् ॥
 रुचिस्तत्त्वेषु सम्यक्त्वं ज्ञानं तत्त्वनिरूपणम् ।
 औदासीन्यं परं प्राहुर्वृत्तं सर्वक्रियोज्झितम् ॥
 वृत्तमग्निरूपायो धीः सम्यक्त्वं च रसौपधिः ।
 साधुसिद्धो भवेदेव तल्लाभादात्मपारतः ॥
 सम्यक्त्वस्याश्रयश्चित्तमभ्यासो मतिसंपदः ।
 चारित्रस्य शरीरं स्याद्विज्ञं दानादिकर्मणः ॥

इत्युपासकाध्ययने रत्नत्रयस्वरूपनिरूपणो नामैकविंशतितमः कल्पः ।

इति सकलतार्किकलोकचूडामणेः श्रीमन्नेमिदेवभगवतः शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्य-
 विद्याधरचक्रचक्रवर्तिगिरिशण्डमण्डनीभवचरणकमलेन श्रीसोमदेवयूरिणा विरचिते
 यशोधरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्न्यपवर्गमार्गमहोदये

नाम पष्ठ आश्वासः ।

सप्तमं आश्वास ।

पुनर्गुणमणिकटकचेकटकमेव भाणिक्यस्य, सुधाविधानमिव प्रासादस्य,
पुरुषकारानुष्ठानमिव वैवसंपद, परक्रमावलम्बनमिव नीतिमार्गस्य, विशेष-
पदेदित्वमिव सेव्यत्वस्य, अत हि खलु सम्यक्त्वरत्नस्योपगृहकमाहु । तच्च
देशयतीनां द्विविध मूलोत्तरगुणाग्रयणात् । तत्र—

मघमांसमधुत्यागा सहोदुम्बरपद्मका ।
अष्टावेते गृहस्थानामुक्ता मूलगुणा श्रुते ॥
सर्वदोषोदयो मघान्महामोहकृतेर्मते ।
सर्वेषा पातकानां च पुर सरतया स्थितम् ॥
हिताहितविमोहेन देहिन किं न पातकम् ।
कुर्यु ससारकान्तारपरिभ्रमणकारणम् ॥
मघेन यातवा नष्टा नष्टा शूतेन पाण्डवा ।
इति सर्वत्र लोकेऽस्मिन्सुप्रसिद्ध कथानकम् ॥
समुत्पद्य विपद्येह देहिनोऽनेकधा किल ।
मघीभवन्ति कालेन मनोमोहाय देहिनाम् ॥
मघैकविन्दुसंपन्ना प्राणिन प्रचरन्ति चेत् ।
पूरयेयुर्न सदेहं समस्तमपि निष्टपम् ॥
मनोमोहस्य हेतुत्वाभिधानत्वाच्च दुर्गते ।
मघ सन्नि सदा त्याज्यमिहामुत्र च दोषकृत् ॥

श्रूयतामत्र मघप्रवृत्तिदोषस्योपाख्यानम्—सदुर्वीधरास्वर्गवर्वावानला-
हुतीमृताहितान्वयनकादेकचक्रारपुरादेकपाञ्चाम परिजानको जाह्नवीजलेषु
मज्जनाय ब्रजसिञ्जच्छायापरद्विपाशश्चातिकुद्रमदान्धगन्धसिन्धुरोत्तुरविषा-
णविदार्यमाणमेदिनीहृदये विन्ध्याटवीविषये प्ररूढप्रौढयौवनासबास्वाद-
पुनरुक्कादन्धरीपानप्रसूतासराखविलामग्रहिलाभिर्महिलाभि सह पक्षोप-
स्रवश्यक्रमासेवमानस्य महतो मातङ्गसमूहस्य मध्ये निपतित सन् सीघ्रसे-
नान्वदिषुरसङ्गैर्मोसङ्गैरुपचय्य असौ किलैवमुक्त्वा—‘स्वया मघमांसमहिलासु
मध्येऽन्यतमसमागम कर्तव्य, अन्यथा जीवन्न पश्यसि मन्दाकिनीम्’ इति ।

सोऽप्येवमुक्तस्तिलसर्पपप्रमितस्यापि हि पिशितस्य प्राशने स्मृतिषु महाव्रत
(?)विपत्तयः श्रूयन्ते । मातङ्गीसङ्गे च मृतिनिकेतनं प्रायश्चेतनम् । य
 एवंविधां सुरां पिबति न तेन सुरा पीता भवतीति निखिलमखशिखामणौ
 सौत्रामणौ मदिरास्वादाभिसंधिरनुमतविधिरस्ति । यैश्च पिष्टोदकगुडधातकी-
 प्रायैर्वस्तुकायैः सुरा संधीयते तान्यपि वस्तूनि विशुद्धान्येवेति चिरं
 चेतसि विचार्यानार्यविद्याविधानः कृतमद्यपानस्तन्माहात्म्यात्समाविर्भूतम-
 नोमहामोहः कौपीनमपहाय हारहरव्यवहारातिलङ्घितमातङ्गिकागीतानुग-
 तकरतालिकाविडम्बनावसरो ग्रहगृहीतशरीर इवानीतानेकविकारः पुनर्वु-
 भुक्षाशुशुक्षिणिक्षीणकुक्षिकुहरस्तरसमपि भक्षितवान् । प्रादुर्भवद्दुःसहोद्रे-
 कमदनो मातङ्गीं कामितवान् ।

भवति चात्र श्लोकः—

हेतुशुद्धेः श्रुतेर्वाक्यात्पीतमद्यः किलैकपात् ।

मांसमातङ्गिकासङ्गमकरोन्मूढमानसः ॥

इत्युपासकाध्ययने मद्यप्रवृत्तिदोषदर्शनो नाम द्वाविंशः कल्पः ।

श्रूयतां मद्यनिवृत्तिगुणस्योपाख्यानम्—अशेषविद्यावैशारद्यमदमत्तम-
 नीपिमत्तालिकुलकेलिकमलनाभ्यां बलभ्यां पुरि स्वात्रचरित्रशीलः कर-
 वालः, कपाटोद्धाटनपटुर्बुद्धः, महानिद्रासंपादनकुशलो धूर्तिलः, परगोपा-
 यितद्रग्विणदेशविशारदः शारदः, खरपटागमविलासः कृकिलासश्चेति
 पञ्च मलिम्लुचाः प्रतिपन्नपरस्परप्रीतिप्रपञ्चाः स्वव्यवसायसाहसाभ्यामी-
 श्वरशरीरार्धवासिनी भवानीमपि मुकुन्दहृदयाश्रयधियं श्रियमपि कात्या-
 यनीलोचनासज्जनमज्जनमपि हर्तुं समर्थाः, पश्यतोहराणामपि पश्यतोहराः,
 कृतान्तदूतानामपि कृतान्तदूताः, कदाचिदेकस्यां निशि चेलालोपं वर्षति
 देवे कज्जलपटलकालकायप्रतिष्ठासु सकलासु काष्ठासु विहितपुरसारापहाराः
 पुरबाहिरिकोपवने धनं विभजन्तस्तवेदं ममेदमिति विवदमानाः कन्द-
 लमपहाय समानायितमैरेयाः पानगोष्ठीमनुतिष्ठन्तः पूर्वाहितकलहकोपोन्मे-
 पकल्लपधिपणाः यष्टायष्टि मुष्टामुष्टि च युद्धं विधाय सर्वेऽपि ममुरन्यत्र

धूर्तिष्ठात् । स किल यथावर्धनसमव महाभुनिबिलोकनाचसिन्नहन्त्येक
मृतं गृह्णाति । तत्र च दिने सहर्शनादासवयसमग्रदीत् ।

तदनु धूर्तिलः समानशीलेषु कस्य वश्यं विनाशलेक्ष्यामात्मसमक्षमु-
पयुज्य विरज्यासव सवातसुखधीजादुत्पाद्य च मनोजकुजजटाजालनिवेश-
मिव केशपाशं चिरन्नाय(?)परग्राहितजैत्राय समीहांचक्रे ।

भवति चात्र श्लोक —

एकसिन्वासरे मद्यनिवृत्तेर्धूर्तिलः किल ।

एतद्दोषात्सहायेषु भूतेष्वपवनापवम् ॥

इत्युपासकान्धने मद्यनिवृत्तिगुणनिधानो नाम त्रयोविंशतितमः कस्य ।

स्वभावाशुचिदुर्गन्धमन्यापायदुरास्यदम् ।

सन्तोऽदन्ति कथं मांसं विपाके दुर्गतिमदम् ॥

कर्माकृत्यमपि प्राणी करोतु यदि चात्मन ।

हन्यमानविधिर्न स्यादन्यथा वा न जीवनम् ॥

धर्माच्छर्मभुजां धर्मे किं तु विद्वेषकारणम् ।

मार्थितार्थमद द्वेष्टु को नामामरपादपम् ॥

अक्ष्पात्केष्टात्सुखं सुष्टु सुधीश्चेत्स्वस्य वाञ्छति ।

आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥

स सुखं सेवमानोऽपि जन्मान्तरसुखाश्रय ।

य परानुपघातेन सुखसेवापरायण ॥

स पुमाननु लोकेऽसिन्नुदके दुःखवर्जित ।

यस्तदा स्वसुखासङ्गाजं मुञ्चेद्धर्मकर्मणि ॥

स भूभारं पर प्राणी जीवन्नपि मृतश्च स ।

यो न धर्मार्थकामेषु भवेदन्यसमाश्रय ॥

स मूर्खः स जहः सोऽश्च स पशुश्च पक्षोरपि ।

योऽश्नन्नपि फलं धर्माद्धर्मे भवति मन्दधी ॥

स विद्वान्स महाप्राज्ञः स धीमान्स च पण्डितः ।

यः स्वतो वान्यतो वापि नाधर्माय समीहसे ॥

तत्स्वस्य हितमिच्छन्तो मुञ्चन्तश्चाहितं मुहुः ।
 अन्यमांसैः स्वमांसस्य कथं वृद्धिविधायिनः ॥
 यत्परत्र करोतीह सुखं वा दुःखमेव वा ।
 वृद्धये धनवद्दत्तं स्वस्य तज्जायतेऽधिकम् ॥
 मद्यमांसमधुप्रायं कर्म धर्माय चेन्मतम् ।
 अधर्मः कोऽपरः किं वा भवेद्दुर्गतिदायकम् ॥
 स धर्मो यत्र नाधर्मस्तत्सुखं यत्र नासुखम् ।
 तज्ज्ञानं यत्र नाज्ञानं सा गतिर्यत्र नागतिः ॥
 स्वकीयं जीवितं यद्वत्सर्वस्य प्राणिनः प्रियम् ।
 तद्वदेतत्परस्यापि ततो हिंसां परित्यजेत् ॥
 मांसादिषु दया नास्ति न सत्यं मद्यपायिषु ।
 आनृशंस्यं न मर्त्येषु मधूर्दुवरसेविषु ॥
 मक्षिकागर्भसंभूतवालाण्डविनिपीडनात् ।
 जातं मधु कथं सन्तः सेवन्ते कललाकृति ॥
 उद्भ्रान्तार्भकगर्भेऽस्मिन्नण्डजाण्डकखण्डवत् ।
 कुतो मधु मधुच्छत्रे व्याधलुब्धकजीवितम् ॥
 अश्वत्थोदुम्बरप्लक्ष्म्यग्रोधादिफलेष्वपि ।
 प्रत्यक्षाः प्राणिनः स्थूलाः सूक्ष्माश्चागमगोचराः ॥
 मद्यादिस्वादिगेहेषु पानमन्नं च नाचरेत् ।
 तदमन्नादिसंपर्कं न कुर्वीत कदाचन ॥
 कुर्वन्नवृत्तिभिः सार्धं संसर्गं भोजनादिषु ।
 प्राप्नोति वाच्यतामत्र परत्रेह च सत्फलम् ॥
 दृतिप्रायेषु पानीयं स्नेहं च कुतपादिषु ।
 व्रतस्थो वर्जयेन्नित्यं योपितश्चाव्रतोचिताः ॥
 जीवयोग्या विशेषेण मयमेपादिकायवत् ।
 मुद्गमापादिकायोऽपि मांसमित्यपरे जगुः ॥

तदयुक्तम् । तदाह—

मांस जीवशरीरं जीवशरीर भवेन्न वा मांसम् ।

यद्वन्निम्बो वृक्षो वृक्षस्तु भवेन्न वा निम्ब ॥

किं च ।

द्विलाण्डचनिहन्तूणां यथा पाप विशिष्यते ।

जीवयोगाविशेषेऽपि तथा पलपलाशिनाम् ॥

स्त्रीत्वपेयत्वसामान्याहारवारिवदीहताम् ।

एष वादी वदन्नेव मद्यमातुसमागमे ॥

शुद्ध दुग्ध न गोर्मांस वस्तुवैचित्र्यमीदृशम् ।

विपन्न रत्नमाहेय विप च विपदे यत ॥

अथवा ।

हेय पल पय पेयं समे सत्यपि कारणे ।

विपद्रोरायुषे (?) पन्न मूल तु सूतये मतम् ॥

अपि च ।

शरीरावयवत्वेऽपि मांसे दोषो न सर्पिषि ।

बिह्वावन्न हि दोषाय पादे मद्य द्विजातिषु ॥

विविधेत्केवलं शुद्धचै द्विजै सर्वं निषेव्यताम् ।

शुद्धचै भेत्केवलं वस्तु भुज्यतां श्वपचाक्ये ॥

तद्व्यदातृपात्राणां विशुद्धौ विधिशुद्धता ।

यत्संस्कारशतेनापि नामातिद्विजतां ब्रमेत् ॥

संस्क्राम्यसांस्क्राम्यचार्वाकवेदवैष्णवपर्विनाम् ।

मत विहाय हातव्य मांस श्रेयोऽर्थिभि सदा ॥

यस्तु छौत्येन मासाश्री घर्माधि स द्विपातकः ।

परदारक्रियाकारी मात्रा सन्न यथा नरः ॥

श्रूयतामत्र मांसाशनाभिध्यानमात्रस्यापि पातकस्य फलम्—श्रीमत्पु-
ण्यदन्तमवन्तायसारावतीर्णत्रिदिवपतिसपादितो चावेन्दिरासधां काका-
न्यां पुरि चार्वाकान्वयसम्भूति सौरसेनो नाम नृपतिः कुरुषर्मानुरोच

बुद्ध्या गृहीतपिशितव्रतः पुनर्वेदवैद्याद्वैतमतमोहितमतिः संजातजाङ्ग-
लिजिघित्सानुमतिरङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणाज्जनापवादाज्जुगुप्समानो मनोवि-
श्रान्तिहेतुना कर्मप्रियनामकेतुना बल्लवेन रहसि विलस्थलजलान्तरालच-
रत्तरसमानाययन्नप्यनेकराजकार्यपर्याकुलमानसतया मांसभक्षणज्ञं नावाप ।

कर्मप्रियोऽपि तथा पृथिवीश्वरनिदेशमनुदिनमनुतिष्ठन्नेकदा पृदाकु-
पाकोपद्रुतः प्रेत्य स्वयंभूरमणाभिधानमुद्रे समुद्रे महादेवबलस्तिमिङ्गिलगिलो
वभूव । भूपालो चिरकालेन कथाशेषतामाश्रित्य पिशिताशनाशयानुबन्धात्त-
त्रैव सिन्धौ तस्यैव महामीनस्य कर्णविले तन्मलाशनशीलः शालिसिक्थकल-
कलेवरः शफरोऽभूत् । तदन्वेष पर्याप्तोभयकरणस्तस्य वदनं व्यादाय निद्राय-
त्तो गलगुहावगाहे वेलानदीप्रवाह इवानेकं जलचरानीकं प्रविश्य तथैव
निष्कामन्निरीक्ष्य पापकर्मा निर्भाग्याणां चाग्रणीधर्मा खल्वेष झपो
यद्वक्संपातनचेतांस्यपि न शक्नोति अशितुं यादांसि । मम पुनर्यदि हृदये-
प्सितप्रभावाद्वैवादेतावन्मात्रं गात्रं स्यात्तदा समस्तमपि समुद्रं विद्रुतसकल-
सत्त्वसंचारमुद्रं विदधामि' इत्यभिध्यानादल्पकायकलः शकुलो निखिलनक्र-
चक्रचाराच्च महादेहाधीनो मीनः कालेन विषद्योत्पद्य चोत्तमतस्त्रयस्त्रिंश-
त्सागरोपमायुर्निलये निरये भवप्रत्ययायत्ताविर्भूतज्ञानविशेषौ तावनिमिषचरौ
नारकपर्यायधरौ किलैवमालापं चक्रतुः—'अहो क्षुद्रमत्स्य, तथा निर्मित-
कर्मणो दुष्कर्मणो ममात्रागतिरुचितैव । तव तु मत्कर्णविले मलोपजीवनस्य
कथमत्रागमनमभून्महामत्स्यचेष्टितादपि दुरन्तदुःखसंबन्धनिबन्धनादशुभ-
ध्यानात् ।'

भवति चात्र श्लोकः—

क्षुद्रमत्स्यः किलैकस्तु स्वयंभूरमणोदधौ ।

महामत्स्यः कर्णस्थः स्मृतिदोषादधो गतः ॥

इत्युपासकाध्ययने मांसाभिलाषमात्रफलप्रलपनो नाम चतुर्विंशतितमः कल्पः ।

श्रूयतामत्र मांसनिवृत्तिफलस्योपाख्यानम्—अवन्तिमण्डलनलिनाभि-
निवाससरस्यामेकानस्यां पुरि पुरवाहिरिकायां देविलामहिलाविलासविशि-
खवृत्तिकोदण्डस्य चण्डनाम्नो मातङ्गस्यैकस्यां दिशि निवेशितपिशितोप-

दंष्टस्यापरस्यां दिशि विन्यस्तसुरासुरसमृतफलशस्य तां पछादक्षोदारां सुरां
 पाय पाय तदुभयान्तराले चर्मनिर्माणतद्वां वरत्रां वर्तयतो विमद्विहारोऽङ्गी-
 नाण्डज्जटिम्भतुण्डसण्डनविनिष्पन्दिषिपधरविषदोषावसरा सुरासीत् । अत्रै-
 वावसरे तत्समीपवर्त्मगोचरे चर्मश्रवणमन्मान्तरादिप्रकाशनपश्यामि कथा-
 मिर्बिनेयजनोपकाराय कृतकामचारप्रचारमम्बरान्मूर्तिमस्त्वर्गापवर्गमार्गयम-
 छमिवावतरश्चारण्यप्युगलमधलोक्त्य संजातकृतद्वलस्त देशमनुगम्य नगरे
 तद्दर्शनेन श्रावकलोक प्रतानि समाददानमनुस्मृत्य समाचरितप्रणाम मुन-
 न्दनाग्रे सरगमनमभिनन्दनं भगवन्तमात्मोचित व्रतमयाचत भोगवान् ।

उपकाराय सर्वस्य पर्जन्य इव धार्मिकः ।

तत्स्थानास्थानचिन्तेर्यं बुष्टिवत्त द्वितोक्तिषु ॥

इत्यवगम्य सम्यगवधिवोधोपायोगादधगतैतदासन्नपराप्नुतायोगस्तन्मात-
 र्ज्ञमेवमवोचत्—‘अहो मातङ्ग, तदुभयान्तरालसज्जां रज्जूं सृजतस्तन्मध्ये
 तव तस्मिन्निवृत्तिवतम्’ इति । मातङ्गस्तथा प्रतिपद्योपसद्य च तमवकाशं पिशित
 प्राप्त्य ‘यावदहमिदं स्थानकं नायामि तावन्मेऽस्य निवृत्तिः’ इत्यभिधाय
 समासादितमदिरास्त्रान् प्रतिपन्नपानस्तदुग्रतरगरमराहृष्टद्विषितमतिप्र-
 सरस्तन्निवृत्तिमलममानचितोऽपि प्रेत्य तावन्मात्रव्रतमाहात्म्येन यक्षकुले
 यक्षमुख्यत्वं प्रतिपेदे ।

भवति चात्र श्लोकः—

चण्डोऽवन्तिषु मातङ्ग पिशितस्य निवृत्तिः ।

अत्यल्पकालमाविन्या प्रपेदे यक्षमुख्यताम् ॥

इत्युपासकमन्त्रेण मोक्षनिवृत्तिपदमस्त्वानो नाम पञ्चविंशतितमः कल्पः ।

अयं के ते उत्तरगुणा —

अणुव्रतानि पञ्चैव त्रिप्रकारं गुणव्रतम् ।

शिक्षाव्रतानि चत्वारि गुणाः स्युर्द्वावशोत्तरे ॥

तत्र—

द्विसाक्षेयानूतनव्रतपरिग्रहविनिग्रहाः ।

पञ्चानि देशस्य पञ्चाणुव्रतानि प्रचक्षते ॥

संकल्पपूर्वकः सेव्यो नियमो व्रतमुच्यते ।
 प्रवृत्तिविनिवृत्ती वा सदसत्कर्मसंभवे ॥
 हिंसायामनृते चौर्यामन्नह्यणि परिग्रहे ।
 दृष्टा विपत्तिरत्रैव परत्रैव च दुर्गतिः ॥
 यत्स्यात्प्रमादयोगेन प्राणियु प्राणहापनम् ।
 सा हिंसा रक्षणं तेषामहिंसा तु सतां मता ॥
 विकथाक्षकपायाणां निद्रायाः प्रणयस्य च ।
 अन्यासाभिरतो जन्तुः प्रमत्तः परिकीर्तितः ॥
 देवतातिथिपित्रर्थं मन्त्रौषधिभयाय वा ।
 न हिंस्यात्प्राणिनः सर्वान्निहिंसा नाम तद्रतम् ॥
 गृहकार्याणि सर्वाणि दृष्टिपूतानि कारयेत् ।
 द्रवद्रव्याणि सर्वाणि पटपूतानि योजयेत् ॥
 आसनं शयनं मार्गमन्नमन्यच्च वस्तु यत् ।
 अदृष्टं तन्न सेवेत यथाकालं भजन्नपि ॥
 दर्शनस्पर्शसंकल्पसंसर्गत्यक्तभोजिताः ।
 हिंसनाक्रन्दनप्रायाः प्राशप्रत्यूहकारकाः ॥
 अतिप्रसङ्गहानाय तपसः परिवृद्धये ।
 अन्तरायाः स्मृता सद्भिर्ब्रतबीजविनिक्रियाः ॥
 अहिंसाव्रतक्षार्थं मूलव्रतविशुद्धये ।
 निशायां वर्जयेद्भुक्तिमिहामुत्र च दुःखदाम् ॥
 आश्रितेषु च सर्वेषु यथावद्विहितस्थितिः ।
 गृहाश्रमी समीहेत शारीरेऽवसरे स्वयम् ॥
 संधानं पातकं धान्यं पुष्पं मूलं फलं धनम् ।
 जीवयोनि न संग्राह्यं यच्च जीवैरुपद्रुतम् ॥
 अमिश्रं मिश्रमुत्सार्गं कालदेशदशाश्रयम् ।
 वस्तु किञ्चित्परित्याज्यमपीहास्ति जिनागमे ॥

मदन्त शुषिरप्राय हेय नाडीनलादि तत् ।
 अनन्तकायिकप्राय बल्लीकन्दादिक त्यजेत् ॥
 द्विदलं द्विदल प्राक्ष्यं प्रायेणानवतां गतम् ।
 सिद्धयं सकलास्त्याज्याः साधिता सकलाश्च याः ॥
 तत्रार्हिसा कुतो यत्र बह्वारम्भपरिग्रह ।
 बध्ने च कुशीले च नरे नास्ति दयालुता ॥
 शोकसत्तापसकन्दपरिवेदनदुःखधी ।
 भवन्स्वपरयोर्जनुरसद्वेधाय आयते ॥
 कषायोदयसीमात्मा भावो यस्योपजायते ।
 जीवो जायेत चारित्र्यमोहस्यासौ समाश्रय ॥
 मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाष्यस्मानि यथाक्रमम् ।
 सत्त्वे गुणाधिके क्लिष्टे निर्गुणेऽपि च भावयेत् ॥
 क्रायेन मनसा वाचा परे सर्वत्र वेदिनि ।
 अदुःखनननी वृत्तिमैत्री मैत्रीविदां मता ॥
 तपोगुणाधिके पुंसि प्रभयाश्रयनिर्भर ।
 ज्ञायमानो मनोराग प्रमोदो विदुषां मतः ॥
 दीनाभ्युद्धरणे बुद्धिः कारुण्यं करुणात्मनाम् ।
 हर्षमर्षोऽभिज्ञता वृत्तिर्माध्यस्थ्यं निर्गुणात्मनि ॥
 इत्थं प्रयतमानस्य गृहस्थस्यापि वेदिनः ।
 करस्यो जायते स्वर्गो नास्य दूरे च तत्पदम् ॥
 पुण्यं तेजोमयं प्राहुः प्राहुः पापं तमोमयम् ।
 तत्पापं पुंसि किं सिद्धेदयाधीभितिमाग्निनि ॥
 सा क्रिमा कापि नास्तीह यस्यां हिंसा न विद्यते ।
 विशिष्येते परं भाषावन्न मुस्यानुपक्षिप्तौ ॥
 अन्नमपि यवेत्पापी निम्नमपि न पापमाह ।
 अभिघ्नानविशेषेण यथा धीवरकर्षकौ ॥

कस्यचित्संनिविष्टस्य दारान्मातरमन्तरा ।
वपुःस्पर्शाविशेषेऽपि शेमुपी तु विशिष्यते ॥

तदुक्तम्—

परिणाममेव कारणमाहुः खलु पुण्यपापयोः कुशलाः ।

तस्मात्पुण्योपचयः पापापचयश्च सुविधेयः ॥

वपुषो वचसो वापि शुभाशुभसमाश्रया ।

क्रियान्यत्र क्रमेण स्यात्क्रियत्स्वेव च वस्तुषु ।

जगन्नयादपि स्फारा चित्ते तु क्षणतः क्रिया ॥

तथा च लोकोक्तिः—

एकस्मिन्मनसः कोणे पुंसामुत्साहशालिनाम् ।

अनायासेन संमान्ति भुवनानि चतुर्दश ॥

भूपयःपवनाग्नीनां तृणादीनां च हिंसनम् ।

यावत्प्रयोजनं स्वस्य तावत्कुर्यादयं तु यत् ॥

ग्रामस्वामिस्वकार्येषु यथालोकं प्रवर्तताम् ।

गुणदोषविभागेऽत्र लोक एव यतो गुरुः ॥

दर्पेण वा प्रमादाद्वा धीन्द्रियादिविराधने ।

प्रायश्चित्तविधिं कुर्याद्यथादोषं यथागमम् ॥

प्राय इत्युच्यते लोकस्तस्य चित्तं मनो भवेत् ।

एतच्छुद्धिकरं कर्म प्रायश्चित्तं प्रचक्षते ॥

द्वादशाङ्गधरोऽप्येको न कृच्छ्रं दातुमर्हति ।

तस्माद्बहुश्रुताः प्राज्ञाः प्रायश्चित्तप्रदाः स्मृताः ॥

मनसा कर्मणा वाचा यदुष्कृतमुपार्जितम् ।

मनसा कर्मणा वाचा तथैव.....विहापयेत् ॥

आत्मदेशपरिस्पन्दो योगो योगविदां मतः ।

मनोवाक्कायतस्त्रेधा पुण्यपापश्रवाश्रयः ॥

हिंसनात्रक्षचौर्यादि काये कर्माशुभं विदुः ।

असत्यासभ्यपारुष्यप्रायं वचनगोचरम् ॥

मदेर्प्यासूयनादि स्यान्मनोव्यापारसञ्चयम् ।
 एतद्विपर्ययाज्ज्ञेयं शुभमेतेषु तत्पुन ॥
 हिरण्यपशुभूमीनां कन्याशय्याशवाससाम् ।
 दानैर्बहुविधैश्चान्यैर्न पापमुपशाम्यति ॥
 लङ्घनौषसाध्यानां व्याधीनां बाह्यको विधि ।
 यथाकिञ्चित्करो लोके तथा पापोऽपि मम्यताम् ॥
 निहत्य निस्तिल पाप मनोबाग्देहदण्डनै ।
 करोतु सकल कर्म दानपूजादिक तत ॥
 आमवृत्तेर्निवृत्तिर्मे सर्वस्येति कृतक्रिय ।
 सस्मृत्य गुरुनामानि कुर्यान्निद्रादिक विधिम् ॥
 वैवादायुर्विरामे स्वात्प्रत्याख्यानफलं महत् ।
 भोगशून्यमत काल नावहेदमत प्रती ॥
 एका जीवदयैकत्र परत्र सकला क्रिया ।
 परं फलं तु पूर्वत्र कृपेभ्यन्तामणेरेव ॥
 आयुष्मान्मुमुग्धः श्रीमान्मुख्यः कीर्तिमाक्षर ।
 अहिंसाव्रतमाहात्म्यादेकसादेव आचरेत् ॥

श्रूयतामत्र हिंसाफलस्योपाख्यानम्—अवन्तिदेशेषु सकललोकमनो-
 हरागमारामे शिरीषग्रामे सुगसेनामिधानो मत्स्यबन्ध स्कन्धावलम्बित-
 गन्धालाघुपकरणः पृथुरोमसमानयनोपनीतविहारणः कल्लोलजलप्लावित-
 कूलशाल्यमालम्बप्रां सुग्रां सरितमनुसरन्नशेषमहर्षिपरिपद्वर्षमस्त्रिलोकमहाभाग-
 भूपतिपरिकल्पितसपर्यै मिथ्याविरहितधर्मचर्यं श्रीयस्रो(१)चार्यं निजाप्य
 समासकसुकृतासाधद्वयत्वाद्गुरादेव परित्यक्तपापसपादनोपकरणग्राम सस-
 त्तम सपादित(२)दीप्रणाम प्रकृतप्रगल्भदेना समाहितमनाः 'साधुसमाखस-
 त्तम, समस्तमहामुनिजनोत्तम, वैषादुपपन्नपुण्यगृहमावोऽनुगृह्यतां कस्यचिद्भ-
 तस्य प्रदानेनाय जन' इत्यभाषत । भगवान्—'ननु कथमस्य पयःपत्रस्तस्येव
 सदैव स्रज्जुलिविनाशनि सूकाशयवयस्य व्रतग्रहणोपदेशे प्रवीणमन्त करण-
 ममूत् । अस्ति हि लोके प्रवादः, न खलु प्रायेण प्राणिनां प्रकृतेर्विकृतिरापत्त्यां

शुभमशुभं वा विना भवति' इत्युपयुक्तावधिः सम्यगवबुद्धसविधैतज्जीविताव-
धिस्तमेवमवादीत्—'अहो शुभाशयायतन, अद्यतनादनि यस्तवादावेवानाये
मीनः समापतितः स त्वया न प्रमापयितव्यः । यावच्चात्मवृत्तिविषयमामिपं
प्राप्नोषि तावच्च तन्निवृत्तिः । अयं पुनः पञ्चत्रिंशदक्षरपवित्रो मन्त्रः सर्वदा सु-
स्थितेन दुःस्थितेन च त्वया ध्यातव्यः' इति मृगसेनः 'यथादिशति बहुमानस्त-
थास्तु' इत्यभिनिविश्य तां शैवलिनीमनुसृत्य जनितजालक्षेपो कालक्षेपमतनु-
कारणं वैसारिणमासाद्य स्मृतव्रतस्तस्य श्रवमि चिहाय चीरचीरां निवध्या-
त्याक्षीत् । पुनरपरावकाशे तीरिणीप्रदेशे तथैवादूरतरशर्मा समाचरितकर्मा
तमेवापडक्षीणमक्षीणायुपमवाप्यामुञ्चत । तदेवमेतस्मिन्ननणिष्ठे पाठीनवरिष्ठे
पञ्चकृत्वो लभे विपदमग्ने मुच्यमाने सति, असमस्तकमध्यास्त वनधुत्तणरसा-
रुणितवरुणपुरपुरंध्रीकपोलकान्तिशाली गभस्तिमाली । तदनु तं गृहीतव्र-
तापरित्यागमोदमानचेतनं मृगसेनमधार्मिकलोकव्यतिरिक्तं रिक्तमागच्छन्तं
परिच्छिद्य, अतुच्छकोपापरिहार्या तद्धार्या घण्टाख्या यमघटेव किमपि
कर्णकटुः कणन्ती कुटीरान्तःश्रितशरीरा निर्विवरमररं प्रदायास्थात् ।
मृगसेनोऽपि तया निरुद्धवेदमप्रवेशनस्तन्मन्त्रस्मरणसक्तचित्तः पुराणतर-
तरुमित्तमुच्छीर्षं विधाय सान्द्रं निन्द्रायन्नेतत्तरुमित्ताभ्यन्तरविनिःसृतेन
सरीसृपसुतेन दष्टः कष्टमवस्थान्तरमाविष्टो व्युष्टसमये घण्टया दष्टः ।
पुनरनेन सार्धमुपर्वुधमध्यानुमोचितनिश्चयात्मनि विहितबहुनिन्दया शोचि-
तश्च । ततः सा 'यदेवास्व व्रतं तदेव ममापि । जन्मान्तरे चायमेव मे
पतिः' इत्यावेदितनिदाना समित्समिद्धमहसि द्रविणोदसि हव्यसमस्तेहं देहं
जुहाव ।

अथ विलासिनीविलोचनोत्पलपुनरुक्तवन्दनमालायां विशालायां पुरि
विश्वगुणो महादेवीश्वरो विश्वंभरो विश्वंभरो नाम नृपतिः । धनश्री-
पतिः पिता च दुहितुः सुवन्द्योर्गुणपालो नाम श्रेष्ठी । तस्य किल
गुणपालस्य मनोरथपान्थप्रीतिप्रपालिकायामेतस्यां कुलपालिकायामनेन
मृगसेनेन समापन्नसत्त्वायां सत्याम्, असौ वसुधापतिर्विदकथासंसृष्टतया
प्रतिपन्नपाञ्चजनीनभावो नर्मभर्मनाम्नो नर्मसचिवस्य सुताय नर्मधर्मणे

गुणपालश्रेष्ठिनमस्तिलकलाकलापालकृतस्वरूपसमन्वितां सुतामयाचत । श्रेष्ठी
दुष्यहेन राज्ञा तथा याचित 'यदि नर्मसचिवसुताय सुतां वितरामि
तदावश्यं कुलक्रमव्यसिद्धिमो दुरपवादोपक्रमश्च । अयं स्वामिशासनमति-
क्रम्यात्रैवासे तवा सर्वसापहार प्राणसहारश्च' इति निश्चित्य प्रियसुहृद
श्रीदत्तस्य षण्णिकपतेर्निकेतने समणिमेखलकलत्र कलत्रमवस्थाप्य स्वप-
तेयसार दुहितर चात्मसात्कृत्य सुलभकेळिजनवनाशयनिवेश कौशाम्बी-
वेशमयासीत् ।

अत्रान्तरे श्रीमहरिद्रुमन्दिरनिर्विशेषमाचरितचर्यापर्यटनौ शिवगुप्त-
मुनिगुप्तनामानौ मुनी श्रीदत्तप्रतिवेशनिवासिनोपासकेन यथाविधिविहित-
प्रतिग्रहौ कृतोपचारविग्रहौ च तामह्मणाभ्यां धनधियमपश्यताम् ।

तत्र मुनिगुप्तमगवान्किल केशल्लखिस्त्रानपरुपमुद्रमनीयसंगताङ्गा-
भोगत्विपमवैभव्यचिह्नद्वारकमात्रालंकारजुष्टमासकान्तापत्यपरिजनविरहदे-
हसादां गर्भगौरवसेदां च शिधिरामसूयास्त्वशर्पतिर्नो स्मलमलिनी-
मिव मलिनच्छविमुदवसितपरिसरे परगृहवासविघ्नीर्यमाणमुल्लस्रियं धन-
ध्रिय निध्याय 'अहो, महीयसां खलु एनसामावाप्त कोऽप्यस्या कुशौ
महापुरुषोऽत्रतीर्णः, येनावतीर्णमात्रेणापि दुष्पुत्रेणेव बराकी इमदावेष्टां
दशामधिममत्' इत्यभाषत । मुनिवृषा शिवगुप्तः—'नैव भापिष्ठा । यतो
यद्यपीय श्रेष्ठिनी कानिचिद्दिनान्येवंमृता सती पराविष्ठाने तिष्ठति, तथा-
प्येतन्नन्दनेन सकलवणिक्पतिना राजश्रेष्ठिना निरवविश्लेषधीभरेण विश्व-
भरेश्वरसुतावरेण च भविष्यत्यम्' इत्यबोचत् ।

एतच्च स्वकीयमन्दिरास्त्रिन्दगत श्रीदत्तो निधम्य 'न खलु प्रायेणा-
सत्यमिदमुक्तं भविष्यति महर्षे' इत्यवधार्य सूचीमुखसर्पवहुरीहितदत्तचे-
तोवृत्तिरासीत् । धनधीश्च परिप्राप्तप्रसवदिवसा सती सुतमसूत ।

श्रीदत्तः—'विप्रमानुरिवायमाश्रयास्त खलु बाळिश । तदसत्वातस्नेहा-
याभेवास्त जनन्यामुपांशुदण्ड श्रेयान्' इति परामृष्य प्रसूतिदुःस्वेनामुच्छ-
मूर्छापाश्रयां धनधियमाकलय्य निवपरिजनजरतीमुखेन 'प्रमीत एवाय

तनयः संजातः' इति प्रसिद्धिं विधायाकार्यं चैकमाचरितोपचारप्रपञ्चं श्रुपञ्चं जिह्मब्राह्मीरहस्यनिकेतः कृनापायसंकेतस्तं स्तन्यपमेतस्मै समर्पयामास ।

सोऽपि जनंगमः स्वर्भानुप्रभेण करेण रामरश्मिमिव तं स्तनंधयमुपरुध्य निःशलाकावकाशं देशमाश्रित्य पुण्यपरमाणुपुञ्जमिव शुभशरीरभाजमे-
नमवेक्ष्य संजातकरुणारसप्रसरप्रसन्नमुखः सुखेन विनिधाय स्वकीयमटी-
कृत । पुनरस्यैवाधरभवभगिनिपतिरशेषापणिकपणपरमेष्ठी इन्द्रदत्तश्रेष्ठी
विक्रयाडम्बरितशण्डमण्डलाधीनं पेटोपकण्ठगोष्ठीनमनुल्लतो वत्सीयवि-
पयमनीडक्रीडागतगोपालवालकल्पनपरन्परालापद्वत्तमतरतानकसंतानपरिवृ-
तमनेकचन्द्रकान्तोपलान्तरालनिलीनमरुणमणिनिधानमिव तं जातमुप-
लभ्य स्वयमदृष्टनन्दनवदनत्वात्तद्बुद्ध्या साध्वनुरुध्य 'स्तनंधयावधानधृत-
बोधे राधे, तवायं गूढगर्भसंभवस्तनूद्भवः' इति प्रवर्धितप्रसिद्धिर्महान्तमप-
त्योत्पत्तिमहोत्सवमकार्षीत् ।

श्रीदत्तः श्रवणपरम्परया तमेनं वृत्तान्तमुपश्रुत्य शिशुविनाशनाश-
येन कीनाश इव तन्निवेशम् 'इन्द्रदत्त, अयं महाभागधेयो भागिनेयो ममैव
तावद्भाम्नि वर्धताम्' इत्यभिधाय सभागिनीकं तोकमात्मावासमानीय पुरा-
वत्कूरप्रज्ञः संज्ञपनार्थमन्तावसायिने प्रायच्छत । सोऽपि दिवाकीर्तिरु-
पात्तपुत्रभाण्डः सत्वरमुपहरानुसारी समीरवशविगलितधनाम्बरावरणं
हरिणकिरणमिव ईक्षणरमणीयं गुणपालतनयमालोक्य सदयहृदयः प्रवल-
विटपिसंकटे सरित्तटनिकटे परित्यज्य यथायथमश्वल्लीत्(?) ।

तत्राप्यसौ पुरोपार्जितपुण्यप्रभावादुपमातृभिरिव एतद्वीक्षणात्क्षरत्क्षी-
रस्तनाभिरानन्दोदीरितनिर्भरहंभाध्वनिभिः प्रचारायागताभिः कुण्डो-
ष्ठीभिर्वर्जलोकधेनुभिरुपरुद्धसविधभागोऽपदान्तरमागतेन तद्रक्षणदक्षेण
गोपालजनेन अस्तावतंसिभासिन्यशोकस्तवकसुन्दरे सरोजसुहृदि सति
विलोकितः । कथितश्च सकलगोष्ठज्येष्ठाय बल्लवकुलवरिष्ठाय निजाननापह-
सितारविन्दाय गोविन्दाय । सोऽपि पुत्रप्रेम्णा प्रमोदगरिम्णा चानीय
जनितहृदयानन्दायाः सुनन्दायाः समर्पितवान् । अत्येन्दिरामन्दिरस्य
धनकीर्तिरिति नाम । ततोऽसौ क्रमेण मकरन्दपरित्यक्तशैशवदशः कमलेश

इव युवजनमन पुण्यतारुण्योत्फुल्लवल्लीशोचनालिकुलावलेष्टलावण्यमकर-
न्दमन्दानन्दकामदमतिष्ठान्तरूपायतन यौवनमासादित पुनरपि प्राज्या-
न्यवणिज्योपार्जनसज्जागमनेन तेन श्रीदत्तेन दृष्टः । दृष्टश्च गोविन्द-
स्त्वदवाप्तिप्रपञ्चः । श्रीदत्तः—‘गोविन्द, मदीये सदने किमपि महत्कार्य-
मारम्भस्य निषेधमस्ति । तदयं प्रभुरिम लेख ग्राहयित्वा सत्वरं प्रहेतव्यः ।’
गोविन्दः—‘श्रेष्ठिन्, ण्वमस्तु ।’ लेखं चैवमलिखत्—‘अहो विदितसमस्त-
पौतवकल महाबल, एष खल्वसर्द्धशविनाशवैश्वानरोऽवश्यं विष्यो मुशन्व्यो
वा विधातव्यः’ इति । धनकीर्तिस्तथा तातवणिक्यतिभ्यामादिष्ट
सावष्टन्म गलालकारसख लेखं कृत्वा गत्वा च जन्मान्तरोपकाराधीनमी-
नावतारसरसीमेकानस्यां तत्प्रवेशपदिरपर्यन्तवर्तिनि बने बर्त्मभ्रमापनयनाय
पिङ्गप्रियालवालपरिसरे नि सज्जमत्वाप्सीत् ।

अत्रावसरे विहितपुण्यावचयविनोदा सपरिच्छिन्ना निखिलविधाविदग्धा
पूर्वभवोपकारस्त्रिधा सजीवनौपपिसमानाननङ्गसेनानामिका गणिका
तस्यैव सहकारतरोत्कलमुपदौक्यं विलोक्य च निस्पन्दशोचना धिराय
तमनङ्गमिव मुक्ककुसुमास्रतप्तं लोकान्तरमिभ्रमशेषलक्षणोपलक्षितमूर्तिं
धनकीर्तिं पुनरायुःश्रीसरस्यतीसमागमादेश(!)त्वा “अयेणेव प्रकटवित्त
कृतिकर्कोटप्रयेण चन्द्रुरमध्यप्रदेशात्कण्ठदेशादाद्यापायप्रतिपादनाक्षरा-
लेखं लेखमवाचयत् ।

लिलेख च तं वाणिसकापसदं हृदयेन विकुर्वती शोचनाजनकरण्या-
दुपात्तेन वनवल्लीपल्लवनिर्मासरसद्वृत्तेन कज्जलेनार्जुनशलाकया तत्रैव परि-
न्निष्टपुरातनसूत्रे पञ्चे लेखान्तरम् । तथा हि—‘यदि श्रेष्ठिनी मामयधेयवचनं
श्रेष्ठिनं मन्यते, महाबलश्च यदि मामनुलङ्घनीयवाक्प्रसरं पितरं गणयति,
तदास्मै निष्कामं सप्तपुरुषपर्यन्तपरीक्षितान्वयसप्तये धनकीर्तये रूपदप्रक-
मेण द्विजदेवसमक्षमविचारापेक्षं श्रीमतिर्दातव्या’ इति । ततो यथास्मात्-
विदितस्वमिमं लेखमामुख्यं समाभरितगमनायामनङ्गसेनायां धनकीर्तिश्चि-
रेण विद्राणसान्द्रनिद्रोद्रेकं सोत्सेकमुच्छ्वासं प्रयाय च श्रीदत्तनिकेतनं
जननीसमन्विताय महाबलाय प्रदर्शितलेखं श्रीमत्सिखोऽभवत् ।

श्रीदत्तो वार्तामिमामाकर्ण्य प्रतूर्णं प्रत्यावर्त्य निधाय च तद्वधाय
राजधानीवाहिरिकायां चण्डिकायतने कृतसंकेतं संनद्धवपुषं पुरुषं कच्च-
राचरणपिशार्चा देवद्रीर्चां च परिप्राप्तोदवसितो रहसि धनकीर्तिं मुहुरा-
हूय बहुकूटकपटमतिरेवमावभाषे—‘वत्स, मदीये कुले किलैवमाचारो
पटुतर्यामिनीमुखे कात्यायिनीप्रमुखे प्रदेशे प्रतिपन्नाभिनवकङ्कणवन्धेन
स्तनंधयागोधेन महारजनरसरक्तांशुकसमाश्रयः स्वयमेव मापमयमोर-
मौकुलिर्वलिरुपहर्तव्यः ।’ धनकीर्तिः—‘तात तात, यथा तातादेशः’ इति
निगीर्य गृहीतकुलदेवतादेयहन्तकारोपकरणस्तेन श्यालेन महावलेन पुर-
प्रदेशान्निःसरन्नवलोकितः । समालापितश्च—‘हंहो धनकीर्ति, प्रवर्धमानान्व-
कारावन्ध्यायामस्यां वेलायामवगणः कोच्चालितोऽसि ।’ ‘महावल, मातुल-
निदेशान्नमसितनिवेदनाय दुर्गालये ।’ ‘यद्येवं नगरजनासंस्तुतत्वात्तं निवासं
प्रति निवर्तस्व । अहमेतदुपयाचितमैशान्याः स्पर्शयितुं प्रगच्छामि । यद्यत्र
तातो रोचिष्यति तदा तद्रोषमहमपनेप्यामि ।’ ततो धनकीर्तिर्मन्दिरमगात्,
महावलश्च कृतान्तोदरकन्दरम् । श्रीदत्तः सुतमरणशोकातङ्कोपान्तः
प्रकाशिताशेषवृत्तान्तः ‘सकलनिकाय्यकार्यानुष्ठानपरमेष्ठिनि मन्मनोहाद-
चन्द्रलेखे विशाखे, कथमयं वैधेयो ममान्वयापायहेतुः प्रयुक्तोपायविलोप-
नकेतुः प्रवाशयितव्यः ।’ विशाखा—‘श्रेष्ठिन्, भेलभावात्सर्वमनुपपन्नं त्वया
चेष्टितम् । अतः कुरुण्डतो भीतः कुक्कुटपोत इव तूष्णीमास्व । भविष्यति
भवतोऽशेषं मनीषितम्’ इत्याभाष्य अपरेद्युर्दयितजीवितव्यतोदकेषु मोद-
केषु विषं संचार्य ‘सुते श्रीमते, य एते कुन्दकुमुदकान्तयो मोदकास्ते
स्वकीयाय कान्ताय देयाः, श्यावश्यामाकश्यामलरुचयश्च जनकाय’ इति
समर्पितसमया समासन्नमरणसमया सरिति सवनायानुससार । श्रीमतिः ‘य-
च्चोक्ष(?)भक्षन्तप्रतीक्षाय ताताय वितरीतव्यम्’ इत्यवगत्याविज्ञातसवित्रीचि-
त्तकौटिल्या निःशल्यहृदया तानेतयोर्विपर्ययेणावीवृधत् । विशाखा पतिशू-
न्यमरण्यसामान्यमगारमाप्य परिदेव्य च सुचिरं पुनः ‘पुत्रि, किमन्यथा
भवति महामुनिभाषितम् । केवलं तव चापेन मया च स्वेयात्मीयान्वयवि-
लोपायकृत्योत्थापनमाचरितम् । तदलमत्र बहुप्रलापेन । कल्पद्रुमेण कल्पयतेव

स्वमनेन देवदेयदेहरक्षाविधानेन धवेन सार्धभाकन्यमिन्द्रियैश्वर्यमुत्स्वमनुभव' इति समाविताशीर्वादा तमेक मोदकमास्वाद्य पत्यु पथि प्रतप्से ।

एव विहितदुरीहितवशादुपात्तामित्तोकशोकावतप्से दशमीत्से तस्मिन्ध-
शुरे श्वधूमने च सति स पुरातनपुण्यमाहात्म्यादुल्लङ्घितघोरप्रतिपन्नकापत्प्र-
तिदिनमुदीयमानसपदेकदा तेन विश्वभरेण क्षितीश्वरेण निरीक्षितः । तद्रूप-
संपत्तौ चातवहुविस्मयेन तनूजया सह उभयेन विद्यामाधिपत्यपदेन योवि-
तश्च । गुणपालः किञ्चदन्तीपरम्परया अस्य कल्याणपरम्परामुपधृत्य कौ-
शाम्बीदेशात्पद्मावतीपुरमागत्य अनेनाश्वर्यैश्वर्यमाजानुजा सह संनग्मे ।

अभान्यदा सकलत्रपुत्रमित्रतन्त्रेण धनकीर्तिना दर्शनायागतयानद्रसे-
नया चानुगतिनिष्ठो गुणपालश्रेष्ठी मतिभ्रुतावधिमन पर्ययविषयसम्राज
मल्लिमुनिमण्डलीराजं श्रीयशोष्यजानाममान्न भगवन्तमभिवन्द्य सव-
हुप्रश्रयमेवमपृच्छत्—'भगवन्, किं नाम जन्मान्तरे धर्ममूर्तिना धन-
कीर्तिना सुकृतमुपाखितम्, यने बालकालेऽपि तानि तानि वैवैकशरमती-
काराणि व्यसनानि व्यतिक्रान्त, येनास्मिन्मयसिरिकरसारूपसपत्नोऽभूत्,
येनादम्रात्रियविभावसुप्रभाससार इव देवानामप्यप्रतिहतमह समजनि, येन
चापरेपामपि तेषां तेषां महापुरुषकक्षाग्रहाणां गुणानां समवायोऽभवत् ।
तथा हि—स्नानं वदान्यताया, समाश्रयो वदात्म्यमावत्स, निरुत्तम-
वदानकर्मण, क्षेत्र मैत्रेयिकाया, स्वप्नेऽपि न स्वप्ननस्यात्मनि मनो मत्तु (१)
कन्सुरिव च कामिनीलोकस्य । तदस्य भदन्त, प्रापणिकपरिपत्नवत्स्य
नि.शेषशास्त्रप्रवीणान्त करणस्य निसर्गादेव निखिलपरिजनाष्टापनसक्तस्य
विनेयजनमनकुवलम्बानन्दिकभाषतारामृतभूते सुकीर्तेर्धनकीर्तेः पुरोपा-
खित सुकृत कथयितुमर्हसि ।' भगवान्—'श्रेष्ठिन्, श्रूयताम् ।' तत्सबन्धसक्त
पूर्वोक्त वृत्तान्तमवकथयत्—'या चास्य पूर्वभवनिकटा घण्टा वधूटी सा कृतनि-
दानादमूनसिप्रवेशादिय समति श्रीमतिः सजाता । यच्च स मीन स का-
ष्ठक्रमेण व्यतिक्रम्य पूर्वं पर्यायपर्वयमनद्रसेनाभूत् । अतोऽस्य महाभागस्यै-
कदिवसा हिंसाफलमेतद्विजृम्भते । धनकीर्तिरेतद्वपत्रपवित्रभोत्रवर्त्मा ।
तथा श्रीमतिरनङ्गसेना च पुरामय भव समास्योन्मूल्य च तम सत्तानतरु-

निवेशमिव केशपाशं तस्यैव दोषज्ञस्यान्तिके यथायोग्यताविकल्पं तपः-
कल्पमादाय जिनमार्गोचितेनाचरितेन चिरायाराध्य रत्नत्रयं विधाय च
विधिवन्निरजन्यमनोवर्तनं प्रायोपवेशनम् । तदनु धनकीर्तिः सर्वार्थसिद्धि-
माधनकीर्तिर्वभूव । श्रीमतिरनङ्गसेना च कल्पान्तरसंयोज्यं देवसायुज्य-
समजत् ।

भवति चात्र श्लोकः सर्वार्थः—

पञ्चकृत्वः किलैकस्य मत्स्यस्याहिंसनात्पुरा ।

अभूत्पञ्चापदोऽतीत्य धनकीर्तिः पतिः श्रियः ॥

इत्युपासकाध्ययने अहिंसाफलावलोकनो नाम पड्डिंशः कल्पः ।

अदत्तस्य परस्वस्य ग्रहणं स्तेयमुच्यते ।

सर्वभोग्यात्तदन्यत्र भावात्तोयतृणादितः ॥

ज्ञातीनामत्यये वित्तमदत्तमपि संमतम् ।

जीवतां तु निवेशेन व्रतक्षतिरतोऽन्यथा ॥

संक्लेशाभिनिवेशेन प्रवृत्तिर्यत्र जायते ।

तत्सर्वं राज्ञि विज्ञेयं स्तेयं स्वान्यजनाश्रये ॥

रिक्थं निधिनिधानोत्थं न राज्ञोऽन्यस्य युज्यते ।

यत्स्वस्यास्वामिकस्येह दायादो मेदिनीपतिः ॥

आत्मारजितमपि द्रव्यं द्वापरायान्यथा भवेत् ।

निजान्वयादतोऽन्यस्य व्रती स्वं परिवर्जयेत् ॥

मन्दिरे पदिरे नीरे कान्तारे धरणीधरे ।

तन्नान्यदीयमादेयं स्वापतेयं व्रताश्रयैः ॥

पौतवन्यूनताधिक्ये स्तेनकर्म ततो ग्रहः ।

विग्रहे संग्रहोऽर्थस्यास्तेयस्यैते निवर्तकाः ॥

रत्नरत्नाङ्गरत्नस्त्रीरत्नाम्बरविभूतयः ।

भवन्त्यचिन्तितास्तेषामस्तेयं येषु निर्मलम् ॥

परप्रमोषतोषेण तृष्णाकृष्णधियां नृणाम् ।

अत्रैव दोषसंभूतिः परत्रैव च दुर्गतिः ॥

मूयतामत्र स्वेयफलम्योपाख्यानम्—प्रयागवेशेषु निवासविलासवार-
लाप्रलापवाचालितविलासिनीनूपुरे सिंहपुरे समस्तमुद्रमुद्रितमेदिनीप्रसा-
धनसेन पराक्रमेण सिंह इव सिंहसेनो नाम नृपति । तस्य निखिलमुब-
नवनखवनोचितवृत्ता रामदत्ता नामाग्रमहिषी । सुतौ ज्ञानयोराश्चर्यसौ-
न्दर्यपरितोषितानिमियेन्द्रौ सिंहचन्द्र-पूर्णचन्द्रौ नाम । निःशेषशालविशा-
रदमति श्रीमूर्तिरस्य पुरोहित सुनृताधिकविषणतया सत्यघोषापरनाम-
धेय । धर्मपत्नी चास्य पतिहितैकचित्ता श्रीदत्ता नामाभूत् ।

स किल श्रीमूर्तिर्विश्वासरसनिर्विघ्नतया परोपकारनिघ्नतया च विम-
कानेकापवरकरचनाशालिनीभिर्महामाण्डबाहिनीभिर्गोशालोपशल्पाभि-
कुल्याभि समन्वितमत्तिमुलमञ्जलयवसेन्धनप्रचारं माण्डनारम्भोद्भटम-
रीरपेटकपक्षरक्षासार गोरुतप्रमाणधमप्राकारप्रतोषिपरिस्तासुत्रितप्राण प्रपा-
सन्नसमासनायवीधिनिवेशन पण्यपुटमेदन विदूरितकितवविटविदूषकपी-
ठमर्दावस्थान पेण्ठास्थान विनिर्माय नानादिग्देशोपसर्पणयुक्ता वणिजां
प्रशान्तशुक्लमाटकमागहारव्यवहारमचीकरत् ।

अत्रान्तरे पद्मिनीस्तेटपट्टनविनिविष्टावासतन्त्रस्य सुदत्ताकलत्रचरित्र-
पवित्रितगोत्रस्य वणिक्पते सुमित्रस्य निवासनाभिजनाम्भोजमानु सु-
नुर्मद्रमित्रो नाम समानधनचारित्र्यैर्वणिक्पुत्रै सर्वा बहित्रयात्रायां पियासु

‘यादमायान्निवि कुर्यात्पाद विधाय कल्पयेत् ।

धर्मोपभोगयो पाद पाद मर्तव्यपोषणे ॥’ इति पुण्यश्लोका ।

श्लोकार्धमवधार्य विचार्य चातिचिरमुपनिधिन्यासयोग्यमावाप्तम् उदिता-
चारसेव्योऽवधारितेति कर्तव्यस्तस्यास्थिलश्लोकश्चाध्यविश्वासप्रसूते श्रीमूते-
ईस्ते सत्पत्नीसमस्तमनर्थकसमनुगतासक रत्नसप्तक निधाय विधाय च जल
यात्रासमर्थमर्थमेकवर्णप्रज्ञाप्रलापसुवर्णद्वीपमनुससार ।

पुनरगण्यपण्यविनिमयेन सन्नत्यमचिन्त्यमात्माभिमतवस्तुस्कन्धमादाय
प्रत्यावर्तमानस्यादूरसागरावसानस्याकाण्डप्रचण्डयलादनिलात्परिवर्तितपो-
प्रस्य यद्गविष्यतया आयुष शेषत्वाद्यस्यैकस्य प्रमादफलकावलम्बनो-

द्यतस्य कण्ठप्रदेशप्राप्तजीवितस्य कथंकथमपि क्षणदायाः क्षपणिचरम-
ग्रामक्षणेऽब्धिरोधोपलब्धिरभवत् ।

ततोऽसौ सुखैधितशरीरत्वादपाराकूपारक्षारवारिवशवशिकाशयश्चिरा-
यापचितमूर्छोदयः करप्रचारचूर्णितचक्रवाकचिन्तामणौ प्रागचलचूलि-
काचक्रवालचूडामणौ कमलिनीकुलविकासाहितहंसवासिताशर्मणि विश्वक-
र्मणि दरन्नलिनान्तरालरुचिरे लोचनगोचरे संजाते सति वान्धवजमरणा-
द्भविणसंद्रवणाच्चातीवार्तमनस्तया छातच्छायकायः पटच्चरचेलचीरीनिचि-
ताङ्गशकटिः कर्पटिः परपस्त्योपास्तिनिरस्ताभिमानावनिरवर्तनिः सन्
क्रमेण सिंहपुरं नगरमागत्य गीर्मात्रावसेयपूर्वपर्यायस्तं महामोहरसो-
त्सारितप्रीतिं श्रीभूतिमभिज्ञानाधिकवाक्यो माणिकसप्तकमयाचत । पर-
प्रतारणान्यस्तश्रुतिगीतिः श्रीभूतिः

‘सुप्रयुक्तेन दम्भेन स्वयंभूरपि वञ्च्यते ।

का नामालोचनान्यत्र संवृत्तिः परमा यदि ॥’

इति परामृश्य महाघट्टाप्रातचेतास्तमायातशुचमेवमवोचत्—‘अहो दु-
र्दुर्लभ किराट, किमिह खलु त्वं केनचित्पिशाचेन छलितः, किमु मनो-
महानुरोधेन मोहनौषधेनातिलङ्घितः, किं वा कितव्यवहारेषु हारित-
समस्तचित्तवृत्तिः, उत अहो परचित्तवञ्चनपिशाचिकया कयाचिल्लिङ्गिकया
जनितदुष्प्रवृत्तिः, आहोस्वित्फलवतः पादपस्येव श्रीमतेः क्रियमाणोऽभि-
योगो न खलु किमपि फलमसंपाद्य विश्राम्यतीति चेतसा केनचिद्दु-
र्मेधसा विप्रलब्धबुद्धिर्येनैवमतिविरुद्धमभिधत्से । काहम्, क भवान्, क
मणयः, कश्चावयोः संबन्धः । तत्कूटकपटचेष्टिताकरपट्टनपाटच्चर, अणक-
पणिक, सकलमण्डलप्रतीतप्रत्ययिकशीलमतिवेलमेव मामकाण्डे चण्डकर्मन्प-
र्यनुयुञ्जानः कथं न लज्जसे’ । पुनश्चैनमर्थप्रार्थनपथमनोरथविशालं शब्दालं
बलात्पालिन्दमन्दिरमनुचरैरानाय्यानाय्यमतिः, ‘देव, अयं वणिग्निष्कारण-
मस्माकं दुरपवादमृदङ्गवन्मुखरमुखः सुखेनानस्तितस्नातक इवास्तितुं न
ददाति’ इत्यादिभिरुदितैरवाप्तप्रसरतयोत्तेजितराजहृदयस्तथैव पृथिवीनाथे-
नापि निराकारयत् । भद्रमित्रः ‘चित्रमेतन्ननु यन्मामपि परविप्रलम्भाय कुल-

क्रमायातास्त्रिलोकमलानिष्ठमनन्यसामान्यसाहसालम्बमोपमौपघिषणानिधिर-
पर इवापायबलविर्नगरमध्येऽपि मोषितुमभिलषति' इति आतामर्षोत्कर्षस्त-
न्यासार्पणेऽतिभिरुपचित निश्चित्य स्वाध्यायिपरिपदि महापरिपदि च तद-
न्यायोपविन्यासेन साध्यसिद्धिमनघबुद्धानधीनधी असङ्गशुक्रमतिर्महादेवी
धाम नेमनिवेशमम्बिकानोकहृदिस्वादेशमारुणापद्रुष कुररीविरहावसर कु-
रर इव तमसिनीप्रथमपश्चिमयामसमये 'सुहृत्तराहुति श्रीभूतिरेवविषकर-
ण्डविन्यस्तम्, इयस्सत्स्थानसदनम्, एतदूर्णम्, अद सख्याम्यर्णं च मदीय
मणिगणमुपनिधिनिधेय न प्रतिवदासीत्यत्र चास्यैव धर्मरमणी साक्षिणी च ।
यदि मद्बदस्यैतदन्यथा मनागपि भवति तदा मे चित्रबधो विधातव्यः' इति
दीर्घघोषधूर्जितमूर्धमध्यमूर्ध्वबाहु सर्वत्रपरिवर्तार्ध पूस्कुर्वन्नेकदा नगराङ्ग-
नाननस्य चन्द्रामृतपात्रयन्त्रधारागृहावगाहगौरितवगत्रय कौमुदीमहोत्स-
वसमयमालोकमानया तमङ्गोत्सङ्गसमासीनया निपुणिकामिषानोपस-
वित्रीसमेतया अनायलोकलोचनचकोरकौमुदीकल्पवृक्षया रामदत्तया करु-
णारसप्रचारपदव्या महादेव्याकर्णितानुकोशाभिर्वर्णितम् । तदनु 'सन्म-
नसंभात्रि धात्रि, न स्वल्पे मनुष्यः पिशाचपरिभ्रुतो नाप्युन्मत्ताचरितो
यत्तु दिवसमार्गं कृत्वा सकलमपि परिवस्तरदल्भमेकवान्यव्याहाराकण्ठ-
पाठकठोरनालः । तद्विचारयेय तावदचिरकाल शारविशारद्वयाम्बुजस्य
एतत्कीडाव्याजेन मग्नेरन्तःकरणम् । अम्बिके, स्वयापि भूतदेवनावसरे यद्यह-
मेनमेनककुचनाचारनिचितचित्तमतिबहुकुक्कुटिचेष्टित बकोटवृक्षमुदन्तजात
पृच्छामि, यद्यच्चास्य कटकोर्मिकाशुकादिकं बयामि, तच्चदेवामिज्ञानीकृत्य
मृगीमुखव्याघ्रीसमाचारकुट्टिनी श्रीदत्ता भट्टिनी सिन्धिणीकासरुमानोऽस्य
वणिजो विषमरुचिमरीचिसख्यासंपत्तानि रत्नानि याचयितव्या' इति निपु-
णिकाया कृतसगीति श्वस्त्येहानि 'सद्यैव मदीयद्वयानन्ददुन्दुमे दुन्दुमे,
स्वयापि भगवत्या साधु विनृम्मितव्यम्, यद्यस्य चिन्तापुरुषस्यासि सत्यता'
इत्यध्येष्य सद्यैवाचरिताचरणा सप्तसप्ततदमिशानशापनानुषन्वतप्रासत्फल-
श्रान्मणीनुपप्रणीय रात्रि समर्पयामास । रात्र्याद्युतांशौ स्यकीयरसराशौ
सानि सकीर्य आकार्य चैनमासजलक्ष्मीकल्पलताविस्मयनन्दन वैदेहकन-

न्दनम्, 'अहो वणिक्तनय, यान्यत्र रत्ननिचये तव रत्नानि सन्ति तानि त्वं विचिन्त्य गृहाण' इत्यभाषीत् । भद्रमित्रः 'चिरत्राय ननु दिष्ट्या वर्षे-
ऽहम्' इति मनस्यभिनिविश्य 'यथादिशति विशां पतिः' इत्युपादिश्य विमृश्य च तस्यां माणिक्यपुञ्जौ निजान्येव मनाग्विलम्बितपरिचयानि रत्नानि समग्रहीत् ।

ततः स नरवरः सपरिवारः प्रकामं विस्मितमतिः 'वणिकपते, त्वमेवान्त्रा-
न्वर्थतः सत्यघोषः, त्वमेव च परमनिस्पृहमनीषः, यत्तव चेतसि च न मनागप्यन्यथाभावः समस्ति' इति प्रतीतिभिः पारितोषिकप्रदानपुरःसरप्रकृ-
तिभिस्तत्तदौपयिकोपचितिवसतिभिश्च भणितिभिस्तमखिलब्रह्मस्तम्बस्तिनी-
विजृम्भमाणगुणगणस्तोत्रं भद्रमित्रं कथंकारं न श्लाघयामास । पुनरदूराशि-
वतार्तिं श्रीभूतिं निखिललोकलपनालवालमूलकौलीनतालताश्रयशाखिनं
न्युब्जाननं निसर्गेण हरिणीसमच्छायमपि महासाहसानुष्ठानात्सूमीसमान-
कायमनल्पवैलक्ष्यस्फुटदास्यनितमतीव भयाविर्भूतोत्पथवेपथुस्तिमितमवेक्ष्य
बह्वाक्षेपम्, 'आः सोमपायिनामपाङ्गेय वैधेय, विश्वासघातपातकप्रसवश्रो-
त्रिय, कितवदुराचारप्रवर्तितनूत्तरत्नापहार, कुशिककुलपांसन, वकानुष्ठानस-
दन, साधुजनमनःशकुनिवन्धनायातनुतन्त्रीजालमिव खलु तदेवं यज्ञोपवी-
तम् । असदाचारावधिक वेदवैवधिक, सद्धर्मधामध्यामलताविधानाय विश्व-
भोजः समेधन, अकृत्यचैत्यवात्यामात्यजरायमदूतिकोपपत्तिक दुर्गतिक, कि-
मात्मनो न पश्यसि चर्मितरुत्वचमिवातिप्रवृद्धविश्रो वात्योन्माथशिथिलितां
प्रभातप्रदीपिकामिवास्तासन्नजीवितरविमङ्गच्छर्विं येनाद्यापि वयोधसि वर्तमान-
इव चेष्टसे । तदिदानीं यदि घनाभिधारघोरतेजसि विश्ववेदसि निक्षिप्यसे,
तदा चिरोपचितदुरावारग्रहस्य स तवाचिरदुःखदायिपरिग्रहोऽनुग्रहोऽनुग्रह-
इव । ततो द्विजापसद, कदाचित्त्वयेदमतिदुर्गन्धगोर्वरोद्भवितमध्याशयं शा-
लाजिरत्रयमशितव्वम्, नो चेदशरालवलोत्फुल्लगल्लानां मल्लानां मल्लानां त्रय-
स्त्रिंशदपहस्तप्रदूतानि सहितव्यानि । ध्रुवमन्यथा तव सर्वस्वापहारः ।' प्राणा-
शावकाशविभूतिः श्रीभूतिराद्यनयं दण्डद्वयं क्रमेणातितिक्षमाणः पर्याप्तस-
मस्तद्रविणः किमिकिमीरपरिषत्परिकल्पितमार्ष्टिकृतकशलकपालमालावासि-

कचष्टिस्तृप्तसरावसन्परिष्कृत पुरादबालनालेयक्रमारोह सनिकार निष्का-
सित पापविपाकोपपन्नाप्रतिष्कृतो दुष्परिणामकनिष्ठ शुभाशयारण्यवि-
नाशमहसि हिरण्यरेतसि तनुविसर्गादतिरौद्रसर्गादाहयेऽन्वपामे प्रादुर्भूये
धिरामापराध्य च प्राणिषु ज्ञातबीवितावधिरधःप्रधानानिधिर्भव ।

भवति चात्र श्लोक —

धीभूतिः स्तेयदोषेण पत्यु प्राप्य पराभवम् ।

रोदिदश्यप्रवेशेन दक्षेर सज्जधोगत ॥

इत्युपासकपञ्चने स्तेयफलप्रकम्पनो नाम सप्तभिर्गणितितमः कल्प ।

अत्युक्तिमन्यदोषोक्तिमसम्बोक्तिं च वर्जयेत् ।

भाषेत वचन नित्यमभिधात हित मितम् ॥

तत्सत्यमपि नो वाच्य यत्स्यात्परविपक्षये ।

जायन्ते येन वा सत्य व्यापदश्च तुरास्पदा ॥

प्रियञ्जील प्रियाचारः प्रियकारी प्रियवद ।

स्यादानृशंसधीनित्य नित्य परहिते रत ॥

केवलभुतिसङ्घेषु देवधर्मतप सु च ।

अवर्णवादवाञ्छन्तुर्मवेहर्शनमोहवान् ॥

मोक्षमार्गं स्वयं ज्ञानमार्थने यो न भाषते ।

मदापहवमात्सर्यं स स्वादावरणद्वयी ॥

मन्त्रमेव परीवाद पैशून्य कूटलेखनम् ।

मुधासाक्षिपदोक्तिश्च सत्यस्यैते विघातका ॥

परस्त्रीरात्रविद्विष्टलोकविद्विष्टसद्ययाम् ।

अनायकसमारम्भा न कथां कथयेद्दुध ॥

असत्य सत्यं किञ्चित्किञ्चित्सत्यमसत्यगम् ।

सत्यसत्य पुन किञ्चिदसत्यासत्यमेव च ॥

अस्येदमैदपर्यमसत्यमपि किञ्चित्सत्यमेव, यथान्धांसि रन्धयति वयसि
यातांसीति । सत्यमप्यसत्यं किञ्चिद्यथार्थमासतमे दिवसे सवेद देयमित्या-

स्थाय मासतमे संवत्सरतमे वा दिवसे ददातीति । सत्यसत्यं किञ्चिद्वस्तु
यद्देशकालाकारप्रमाणं प्रतिपन्नं तत्र तथैवाविसंवादः । असत्यासत्यं किं-
चित्स्वस्यासत्संगिरते कल्पे दास्यामीति ।

तुरीयं वर्जयेन्नित्यं लोकयात्रात्रये स्थिता ।

सा मिथ्यापि न गीर्मिथ्या या गुर्वादिप्रसादिनी ॥

न स्तूयादात्मनात्मानं न परं परिवादयेत् ।

न सतोऽन्यगुणान्हिस्यान्नासतः स्वस्य वर्णयेत् ॥

तथा कुर्वन्प्रजायेत नीचैर्गोत्रोचितः पुमान् ।

उच्चैर्गोत्रमवाप्नोति विपरीतकृतेः कृती ॥

यत्परस्य प्रियं कुर्यादात्मनस्तत्प्रियं हि तत् ।

अतः किमिति लोकोऽयं पराप्रियपरायणः ॥

यथा यथा परेष्वेतच्चेतो वितनुते तमः ।

तथा तथात्मनाडीषु तमोधारा निपिञ्चति ॥

दोषतोयैर्गुणग्रीष्मैः संगन्तृणि शरीरिणाम् ।

भवन्ति चित्तवासांसि गुरुणि च लघूनि च ॥

सत्यवाक्सत्यसामर्थ्याद्वचःसिद्धिं समश्नुते ।

वाणी चास्य भवन्मान्या यत्र यत्रोपजायते ॥

तर्षेर्ष्यामर्षहर्षाद्यैर्मृषामापामनीषितः ।

जिह्वाच्छेदमवाप्नोति परत्र च गतिक्षतिम् ॥

श्रूयतामत्रासत्यफलस्योपाख्यानम्—जाङ्गलदेशेषु हस्तिनागनामाव-
नीश्वरकुञ्जरजनिजतावतारे हस्तिनागपुरे प्रचण्डदोर्दण्डमण्डलीमण्डन-
मण्डलाग्रखण्डितमण्डनकण्डूलारातिकीर्तितलानिवन्धनोऽभूदयोधनो नाम
नृपतिः । अनवरतवसुविश्राणनप्रीणितातिथिरतिथिर्नामा चास्य महादेवी ।
सुता चानयोः सकलकलावलोकानलसा मुलसा नाम । सा किल तया
महादेव्या गर्भगतापि ज्ञाते येनैकोदरशालिनोरम्यकदेशनिवेशोपेतपौदन-
पुरनिवेशिनो निर्विपक्षलक्ष्मीलक्षिताक्षूणमङ्गलस्य मधुपिङ्गलस्य गुणगीर्वा-

जाचलरत्नसानवे सूनवे दुर्वारवैरिवक्षःस्थलोदघनावदानोद्योगलाङ्गलाय मधु-
पिङ्गलाय परिणीता यभूव ।

भूमजा च महोदयेन तेन विदितमहादेवीहृदयेनापि 'यस्यकस्यचिन्म-
हामागस्य भाग्यैर्मोग्यसया योग्यमिदं स्त्रीण त्रविण तस्यैतद्भूयात् । अत्र
सर्वेषामपि वपुष्मतामचिन्तितमुल्लसु स्वागमानुमेयप्रभारं दैवमेव शरणम्'
इति विगणप्य स्वयवधार्य भीष-भीष्म-भरत-भाग-सङ्ग-सगर सुबन्धु-
मधुपिङ्गलादीनामवनिपत्तीनामुपदानं कृत् मूल प्रस्थापयान्बभूवे ।

अत्रान्तरे मगधमध्यप्रसिद्धाराध्यायामयोध्यायां नरवर सगरो नाम ।
स किल लास्यादिविलासकौञ्जलसरसाया सुलसाया कर्णपरम्परया
श्रुतसौरूप्यातिशयो मनागुपरमत्तारुण्यलावण्योदय प्रयोगेण तामात्मसा-
धिकीर्णुल्लौर्यत्रिकसूत्रे प्रतिकर्मविकल्पेषु समोगसिद्धान्ते विप्रभविद्यायां
स्त्रीपुरुषलक्षणेपु कयारूपायिकाद्यानप्रवाहीकास्वपरासु च तासु तासु
कलासु परमसवीणतालताभरित्री मन्दोदरीं नाम धार्त्री ज्योतिषादिशास्त्र-
निश्चितमतिप्रसूतिं विश्वभूतिं च बहुमानसमापितमनस पुरोधसं तत्र
पुरि प्रादिणोत् ।

विशिकाशयस्यार्द्धलदरी मन्दोदरी तां पुरमुपगम्य परप्रतारणप्रगल्भम-
नीषा कृतकाल्यायिनीवेषा तत्तत्कलावलोकनकुतूहलमयोधनवरापाळं निब-
नार्यार्पसिद्धिपरवती रञ्जितवती सती शुद्धान्तोषाध्यायी भूत्वा सुलसां
सगरे सगरं ग्राहयामास । तया वकोटवृत्तिवेषा स पुरोधाश्च वैस्तैरादेशै-
स्त्वस नृपस्य महादेव्याश्च वरीकृतवित्तवृत्तिः

कुण्डे(के) पटिरङ्गीति स्यादेकाक्षे वधिरे शतम् ।

वामने च शत विंश दोषाः पिङ्गे स्वसंस्थया ॥

मुखस्यार्धं धरीर म्याद्गुणार्धं मुखमुच्यते ।

नेत्रार्धं प्राणमित्याहुस्तत्तेपु नयने परे ॥

इत्यादिमि स्वयं विहितविरचनैर्मधुपिङ्गले विप्रीतिं कारयामास ।

तत्तद्वाम्येयमङ्गरीसौरमपयःपानलुब्धवोषस्तनधयेपु पुण्यधयेष्विव मिश्रि-

तेषु स्वयंवराह्वानशृङ्गारिताहंकारेषु महीश्वरेषु सा मन्दोदरीवशमानसा
मुलसा श्रुतिमनोहरं सगरमवृणीत्तन्निमग्नरोपगापगेव सागरम्

भवति चात्र श्लोकः—

अल्पैरपि समर्थैः स्यात्सहायैर्विजयी नृपः ।

कार्यायान्तो हि कुन्तस्य दण्डस्त्वस्य परिच्छदः ॥

इत्युपासकाध्ययने सुलसायाः सगरसंगमो नामाष्टाविंशः कल्पः ।

प्ररूढनिर्वेदकन्दलो मधुपिङ्गलः 'धिगिदमभोगायतनं भोगायतनं यदे-
कदेशदोषादिमासुचितसमागमामपि मामतनूद्वहामहं नालप्सि' इति मत्वा
विमुक्तसंसारपक्षः परिगृहीतदीक्षः क्रमेण तांस्तान्त्रामारामनिवेशान्निरनुको
जंघारिक इव लोचनोत्सवतां नयन्नशनायायुद्धायायोध्यामागत्यानेकोपवा-
सपरवशहृदयोत्साहस्तीव्रतयातिथ्रान्तदेहो वाष्पीह इव क्लमशुव्यपोहाय
सगरागारद्वारमन्दिरे मनाग्व्यलम्बत । तत्र च पुराप्रयुपरिणयापायनीति-
र्विश्वभूतिः प्रगल्भमतये शिवभूतये रुचिप्याय शिष्याय रहितरहस्य-
मुद्रकं सामुद्रकमशेषविदुषविचक्षणो व्याचक्षाणो बभूव । परामर्शवशा-
शीतिः शिवभूतिस्तं न्यक्षलक्षणपेशलं मधुपिङ्गलमवलोक्य उपाध्यायघन-
घृताहुतिवृद्धिमद्वामशालिनि क्ष्वालामालिनि 'दृष्टतामेतदैतिह्यस्वाध्यायो यदे-
वंविधमूर्तिरप्ययमीदृगवस्थाकीर्तिः सदाचारनिगृहीतिर्विश्वभूतिः । अपर्या-
सपूर्वापरसंगीते शिवभूते, मा गाः खेदम्, यदेव नृपवरस्य सगरस्य निदेशा-
देशादस्मदुपदेशादनन्यसामान्यलावण्यविनिवासां सुलसामलभमानस्तपस्वी
तपस्वी समभूत् । एतच्चासन्नारिष्टततेर्विश्वभूतेर्वचनमेकायतमनाः स यतिर्नि-
शम्य प्रवृद्धक्रोधानलः कालेन विपद्योत्पद्य चासुरेषु कालासुरनामा भव-
प्रत्ययमाहात्म्यादुपजातावधिसन्निधिस्तपस्याप्रपञ्चमसुरान्वयोदध्वं चात्मनो
विनिश्चित्य यदीदानीमेव महापराधनगरं सगरमकारणं प्रकाशितदोषजातिं
विश्वभूतिं च चूर्णपेषं पिनप्मि । तदानयोः सुकृतभूयिष्ठत्वात्प्रेत्यापि सुर-
श्रेष्ठत्वावाप्तिरिति न साध्वपराधः स्यात् । ततो यथेहानयोर्वहुविडम्बनावरोधो-
वधः, परत्र च दुःखपरम्परानुरोधो भवति, तथा विधेयम् । न चैकस्य बृहस्प-

तेरपि कार्यसिद्धिरस्ति' इत्यभिप्रायेणात्मवैकारिकर्द्धप्रदर्शनातिथिं वैरनिर्यात
नमनोरवरमसारयिमन्वेपणमतिरासीत् ।

अथ कामकोदण्डकारणकान्तारैरिवेषुषणावतारैर्विराजितमण्डलायां द-
हालायामस्ति स्वस्तिमती नाम पुरी । तस्यामभिचन्द्रापरनामवसुविश्वा-
वसुर्नाम नृपति । तस्य निखिलगुणमणिप्रसूतिर्वसुमती नामाग्रमहिषी । सन्-
रनयोः समस्तसपन्नभूरुहविभावसुर्वसुः । पुरोहितश्च निश्चिताशेषश्चाक्षरह-
स्यनिकुरम्ब क्षीरकदम्बः । कुटुम्बिनी पुनरस्य सती व्रतोपास्तिमती
स्वस्तिमती नाम । जन्पुरनयोरनेकनमसितपर्वतप्राप्तं पर्वतो नाम । स किल
सदाचारणमूरि क्षीरकदम्बकसूरि शिष्यशेमुष्यामिव स्वाध्यायसपादन-
विशालायां सुवर्णगिरिगुहाङ्गणक्षिलायामेकदा तस्मै मुदा गतस्त्रयाय यथा-
विधि समाधिगासवे वसवे प्रगलितपितृपाण्डित्यगर्वपर्वताय तस्मै पर्वताय
गिरिकूटपत्तनवसतेर्विश्वनाभो विश्वंभरापते पुरोहितस्य विहितानवध-
विद्याचार्यचरणसेवस्य विश्वदेवस्य नन्दनाय नारदामिषानाय च निखि-
लभुवनव्यवहारतन्त्रमागमसूत्रमतिमधुरस्वरापदेशमुपदिष्टश्रम्बरादवतरज्यां
सूर्याचन्द्रमोम्याममितगत्यनन्तगतिम्यामुपिम्यामीकांभके ।

तत्र समासजस्रगतिरनन्तगतिर्मगवान्किलैवममापत्—'भगवन्, अत
एव खलु विदुष्या शिष्या, यदेवमनवद्य ब्रह्मोद्यविद्यमेतस्माद्ग्रन्थार्थप्रयोगम-
ङ्गीषु मन्त्रार्थप्रदर्शनतया विधूतोपाध्यायादुपाध्यायादेकसर्गाधियोऽधीयते' ।
प्रयुक्तावबिबोषस्तिरमितगतिर्मगवान्—'मुनिवृषन्, सत्यमेवैतत् । किं
त्वेतेषु चतुर्षु मध्ये द्वाभ्यामसितगौरवोपेतपदार्थवद्वय प्रबोधोचितमतिम्या-
मिदमतिप्रविश्रमपि सूत्र विपर्यासयितव्यम्' । एतच्च प्रबचनलोचनालोकित-
प्रसस्तम्ब क्षीरकदम्बः सन्धुत्य 'नूनमस्मिन्महामुनिवाक्येऽर्धास्तत्तरुचिमरी-
चित्रद्वाम्यामूर्ध्वगाभ्यां भवितव्यमिति प्रसीयते । सग्राह तावदेकदेशयतिपूषा-
त्मानमधरधामसनिधान न सवयेयम् । नरकान्त राज्यम्, घनान्तो नियोगः,
मरणान्त स्त्रीषु विश्वासः, विपदन्ता सत्तेषु मैत्री, इति वचनादिन्दिराम-
दिरामदमलिनप्रचारे राज्यभरे प्रसरदमु बभुं च मोर्ध्व यियासुम् । उच्चारदप-
र्वतो परीक्षापिकृतौ' इति निश्चित्य समिधमयमूर्णागुद्वयं निर्माय प्रदाय च

ताभ्याम् 'अहो, द्वाभ्यामपि भवञ्चामिदमुरणयुगलं यत्र न कोऽप्यालोक्ते
तत्र विनाश्य प्राशितव्यम्' इत्यादिदेश । तावपि तदादेशेन हव्यवाहनद्वितयं
प्रत्येकमादाय यथायथमयासिष्टाम् । तत्र सत्ख्यातिखर्वः पर्वतः पस्त्यपा-
श्चात्यकुम्वासुपसद्याहस्यः संपाद्य च भट्टित्रगुरभ्रमुत्रमुदरानलपात्रमकार्षीत् ।
शुभाशयविशारदो नारदन्तु 'यत्र न कोऽप्यालोक्ते' इत्युपाध्यायोक्तं
ध्यायन् 'को नामात्र पुरे कान्तारे वा सद्गुणो योऽधिकरणं नात्मक्षणस्य
'व्यन्तरगणस्य महामुनिजनान्तःकरणस्य च' इति विचिन्त्य तथैव तं
वृष्णिमुपाध्यायाय समर्पयामास ।

उपाध्यायो नारदमप्यूर्ध्वगमवनुद्धच संसारतरुस्तम्बमिव कचनिकरम्ब-
मुत्पाद्य स्वर्गलक्ष्मीसपक्षां दीक्षामादाय नित्रिन्नागमसमीक्षां शिक्षामनुश्रित्य
चातुर्वर्ण्यश्रमणसङ्घसंतोषणं गणपोषणमात्मसात्कृत्य एकत्वादिभावनापुर-
स्कारमात्मसंस्कारं विधाय कायकपायकर्शनां सङ्केखनामनुष्ठाय निःशेषदो-
पालोचनपूर्वकाङ्गविसर्गसमर्थमुत्तमार्थं च प्रतिपद्य सुरमुखकृतार्थो बभूव ।
पूर्वमेव तदादेशादात्मदेशोपदेशः सकलसिद्धान्तकोविदो नारदः सद्गुणभूरेः
क्षीरकदम्बसूरेः प्रव्रज्याचरणं स्वर्गाविरोहणं चावगत्य 'गुरुवद्गुरुपुत्रं च पश्ये-
त्' इति कृतसूक्तस्मरणपर्याप्ततदाराधनोपकरणस्तद्विरहदुःखदुर्मनसमुपाध्या-
यानीं जननीं सह पांसुकीडितं पर्वतं च द्रष्टुमागतः । अपरेद्युस्तं पर्वतम्
'अजैर्यष्टव्यम्' इति वाक्यम् 'अजैरजात्मजैर्यष्टव्यं हव्यकव्यार्थो विधिर्विधा-
तव्यः' इति श्रद्धामात्रावभासिभ्योऽन्तेवासिभ्यो व्याहरन्तमुपश्रुत्य बृहस्प-
तिप्रज्ञः—'पर्वत, मैवं व्याख्यः । किं तु 'न जायन्त इत्यजा वर्षत्रयवृत्तयो
त्रीहयस्तैर्यष्टव्यं गान्तिपौष्टिकार्था क्रिया कार्या' इति परार्थेवाचार्यादिर्द
वाक्यमेवमश्रौष्व परुत्सजूल्लथैवाचिन्तयाव । तत्कथमैषम एव तव मतिर्द्वापर-
वसतिः समजनीति बहुविषयं मे मनः । आचार्यनिकेत पर्वत, यद्येवमद्य-
श्वीनेऽप्यश्रामिधाने भवानपरवानपि विपर्यस्यति, तदा पराधीने मादृग्वि-
धीने को नाम संप्रत्ययः' । पर्वतः—'नारद, नेदमस्तु कारं यदस्य पदस्य
मन्निरुक्त एवातिमूक्तोऽर्थः । यदि चायमन्यथा स्यात्तदा रसवाहिनीखण्ड-
नेमेव मे दण्डः' । नारदः—'पर्वत, को नु सत्त्वत्र विवदमानयोर्निकय-

भूमिः । पर्वतः—‘नारद, वसुः । कर्हि तर्हि त समयानुसर्तव्यम् । इदानीमेव नात्रोद्धारः’ इत्यभिधाय द्वावपि तौ वसु निकषा प्रास्विपाताम्, णेक्षिपातां च । तथोपस्थितौ तेन वसुना गुरुनिर्विशेषमाचरितसमानौ यथावत्कृतकसि-
पुषिषानौ विहितोचितोचितकाञ्चनदानौ समागमनकारणमाष्टौ स्याभिप्रा-
मममापिपाताम् । वसुः—‘यथाहत्तुस्तत्रमवन्तौ तथा प्रातरेवानुतिष्ठेयम्’ ।

अत्रान्तरे वसुलक्ष्मीश्रयक्षपेव क्षपायां सा किलोपाध्याया नारदपक्षा-
नुमत क्षीरकदम्बाचार्यकृत तद्वाक्यव्याख्यान सरन्ती स्वस्तिमती पर्व-
तपरिमवापाद्यनुच्या वसुमनुसृत्य ‘वत्स वसो, य पूर्वमुपाध्यायादन्तर्धा-
नापरावृत्तक्षणावसरो वरस्त्वयादायि, स मे सप्रति समर्पयिष्ये’ इत्युवाच ।
सत्यप्रतिपादनामुर्वसुः—‘किमन्व, सदेहस्तत्र । यद्येव यथा सहाध्यायी
पर्वतो वदति, तथा त्वया साक्षिणा भवितव्यम्’ । वसुस्तथा स्वयमाचार्या-
प्याभिहित —‘यदि साक्षी भवामि तदावश्य निरये पतामि । अयं न भवा-
मि तदा सत्यात्प्रचक्षामि’ इत्युभयाशयशार्दूलविद्रुतमनोमृगश्चिर विचिन्त्य
‘न मतमस्मिन्नहणं शाकपयोमूलभैक्षचर्या या ।

मत्तमेतदुज्जतधियामङ्गीकृतवस्तुनिर्बहणम् ॥’

इति च विमृश्य निरयनिदानदक्ष अगमपक्षमेव पञ्चमादोप्सीत् ।

तदनु मुमुदिपमाणारविन्दहृदयविनिन्देन्दिन्दिरचरणप्रचारोदधन्मकर-
न्दसिन्दूरितनीरदेवतासीमन्तान्तराले प्रमातृकाले, सेवासमागतसमस्तसा-
मन्तोपाक्षिपर्यन्तोत्तसकुसुमसपादितोपहारमहीयसि च सति सदसि मृगया-
व्यसनव्याजशरव्यीकृते कुरङ्गपोते, अपराद्धेषु प्रत्यापृत्यासादितस्पर्शमात्रा-
वशेषाकाशम्फटिकपटितनिलसन सिंहासनमुपगत्य ‘सत्यशौचादिमाहात्म्या-
वद् विहायमि गतो जगद्यवहार निहालयामि’ इत्यात्मानमुत्कुर्वाणो विवादस-
मये तेन विनतवरदेन नारदेन ‘अहो, मृषो योद्विदबिभावसो वसो, अद्यापि न
किञ्चित्कृत्यति । तत्सत्यं ब्रूहि’ इत्यनेन कृतोपदेश काश्यपीतरु यिया-
मुर्वसुः—‘नारद, यथैवाह पर्वतमर्थव सत्यम्’ इत्यसमीक्ष्य साध्य यदन्
‘देव, अद्यापि यथायथं वद’ इत्याज्ञापवदुक्ते समन्पुमानसविद्यासिनीस्तलितो-
त्तिष्ठोदये विपादासाधितद्वयप्रमाप्रजन्यकादृते स्फुटद्वसाण्डस्तण्डप्यनिकुनू-

हले समुच्छलति परिच्छदकोलाहले सत्यधर्मकर्मप्रवर्तनकुपितपुरदेवतावश-
दुर्विलसनः ससिंहासनः क्षणमात्रमप्यनासादितमुखकालं पाताळमूलं जगाहे ।
अत एवाद्यापि प्रथममाहुतिवेलायां प्रजा जल्पन्ति—‘उत्तिष्ठ वसो, स्वर्गं
गच्छ’ इति ।

भवति चात्र श्लोकः—

अस्थाने वद्धकक्षाणां नराणां मुलभं द्वयम् ।

परत्र दुर्गतिर्दीर्घा दुष्कीर्तिश्चात्र शाश्वती ॥

इत्युपासकाध्ययने वसो रसालासादनो नार्मकोनविंशः कथः ।

नारदस्तमेव निर्वंदमुररीकृत्य नतभ्रूविभ्रमम्रमरकुलनिलयनीलोत्पलस्तू-
पमिव कुन्तलकलापमुन्मूल्य परमनिर्घिकचनतानिरूपं जातरूपमास्थाय सक-
लसत्त्वाभयप्रदानामृतवर्षाधिकरणं संयमोपकरणमाकलय्य मुक्तिलक्ष्मीसमा-
गमसंचारिकामिवोदकपरिचारिकामादृत्य शिवश्रीवशीकरणाध्यायमिव स्वा-
ध्यायमनुवद्धच मनोमर्कटकीडाप्रकाममिन्द्रियाराममुपरम्य अन्तरात्महेमा-
श्मसमस्तमलदहनं ध्यानदहनमुद्दीप्य संजातकेवलस्तत्पदासिपेशलो बभूव ।

पर्वतस्तु तथा सर्वसभासमाजोदीरितोदीर्घदुरपवादरजसि मिथ्यासाक्षि-
पक्षविचक्षणवक्षसि दुराचारे क्षणशुभितसहस्राक्षानुचरीक्षितजीवितमहसि
कथाशेषतेजसि वासौ सति अहस्वहीणतया पौरापचिकीर्षया च निरन्त-
रोदध्वरोमाञ्चनिकायः शललशलाकानिकीर्णकाय इव निजागणेयदुरीहि-
तान्ध्मातोदरचर्मपुटः स्फुटन्निव च तैर्नृपतिविनाशयशामर्षिभिः संभूयोप-
दिष्टलोष्टवर्षिभिरतु च्छपिच्छोलदलत्फालनप्रकर्षिभिः प्रतिघातोच्छलच्छक-
लकषाप्रहारतर्षिभिर्नगरनिवासहर्षिभिर्जनैरगणितापकारं सरासमारोहणाव-
तारो महान्कण्ठप्रदेशप्राप्तप्राणः पुरुहूतोल्बणकाणः सकलपुरधीयिषु विश्व-
रघुष्ठानुजातो निष्काशितः श्वपचसशानांशुकपिहितमेहनो विपरीतश्रुधा-
राचरितमार्गमुण्डनः प्रकाशितशिखार्श्रीफलजालो गलनालावलम्बितशराव-
मालः प्रथीयसि वनगहनरहसि प्रविष्टः तुच्छोदकद्वीपिनीतटिनीतटनिक-
टोपविष्टस्तेन कालासुरेण दृष्टः । प्रत्यवमृष्टहृत्चेष्टेन चाहं तावद्वैकारिकद्वि-
प्रचिकाशयिपुशक्तिः ‘एवोऽपि स्वमतप्रतिष्ठीपयिषुमतिप्रशक्तिरतः । निष्प्र-

सिधं खलु मे कार्योच्छ्राय ' इति निभृतं वितर्क्य पर्याप्तपरिग्राहकवेपेण माया-
मयमनीषेण मापितम् । तथा हि—'पर्वत, केन खलु समासत्रकीनाशक्रेष्ति-
मर्मणा दुष्कर्मणा विनिर्मापितनिर्वरापकार ' । पर्वतः—'तात, को भवान्' ।
'पर्वत, यद्यपितुः खलु प्रियमुद्भवह सदाध्यायी श्लाण्डिल्य इति नामामि
घायी । यदा हि वत्स, भवान्समभवत्तदाह तीर्थयात्रायामगाम् । इदानीं
चागाम् । अतो न भवान्मा सम्यगवधारयति । तत्कथं हन्त कारणमस्य
व्यतिकरस्य' । पर्वतः—'मन्त्राणितपरिश्रापसन्नं भगवन्, समाकर्षय ।
समस्त्रागमरत्नसन्निधातरि सुकृतमणिसमाहर्तरि निजरूपानुजातरि पितरि
नाकळोकमिते समिते सति स्वातन्त्र्यादेकदा प्रदीप्तनिकामकामोद्गम
सपन्नपण्याङ्गनाम्नसमागमं कृतपिशिकापिस्त्रापनम्बाव पापकर्मप्रसाद-
चेतनप्यार्योपदिष्ट विशिष्ट व्याख्यानमह दुरात्माख्यान स्वव्यसनविबुद्धये
वर्मनुद्या साधुमध्ये अनैर्यष्टव्यमितीदं वाक्यमशेषकल्मषनिषेक्योऽभ्ययोप-
न्यस्वमानो नारदेनापादितवचनस्वरुन सन् एतावद्विपत्तिस्थामवस्था-
मवापम्' । कालासुरः—'पर्वत, मा शोच । शुभं त्वमशेषं पिपणाकलु-
पम् । अङ्ग, साधु सम्बोधयात्मानम् । न खलु निरीहस्य नरस्यास्ति काचिन्म-
नीयितावाप्तिः । तदर्थं हन्त हृदयदाहानुगेनावेगेन । हहो पुत्र पर्वत, यथा
लक्ष्मीसंकेताह ब्राह्मणोसवाद्वमेवसौश्रामणिवाचपेयराजसूयपुण्डरीकप्रभृ-
तीनां सप्ततन्तूनां प्रतिपादकानि वाक्यानि विरचय्य अन्तरान्तरा वेदवचनेषु
निवेद्य । वत्स, मयि भूर्भुवः स्वस्वमीविपर्यासनसमर्षमन्नमाहात्म्ये, त्वयि
च तरसासवसवित्रीप्रवृत्तिहेतुश्रुतिगीतिसमम्यस्तसात्म्ये, किं नु नामेहासा-
ध्यम्' इत्युत्साह स्वयं विद्यावष्टम्भसूष्टाभिरष्टाभिरपीतभिरुपद्रूयमाणजन-
पदहृदयमयोध्याविषयमागत्य नगरमाहिरिकायां स देवश्चतुराननोऽमूत् ।
अध्वर्यु पर्वतः समासीत् । मायामयसृष्टयं पिङ्गलं मनु-मतङ्ग-मरीचि-
गौतमादयश्च ऋत्विजोऽगनिपत । तत्र श्रुतिधृतिश्चतुर्भिर्वदनैरुपदिशति ।
पर्वतस्तु

यशार्थं पशवः सृष्टा स्वयमेव स्वयमुवा ।

यज्ञो हि मृत्युं सर्वेषां तस्माद्यज्ञे यजोऽवध ॥

ब्राह्मणो ब्राह्मणमालभेत इन्द्राय, क्षत्रियं मरुद्भ्यः, वैश्यं तमसे, शूद्रमूत्तमसे,
तस्करं आत्मने, क्लीवं कामाय, पुंश्चलमतिकुष्टाय, मागधं गीताय, सुत-
मादित्याय, स्त्रियं गर्भिणीं सौत्रामणौ । य एवंविधां सुरां पिबति, न तेन
सुरा पीता भवति । सुराश्च तिस्र एव श्रुतौ संमताः—पैष्टी, गौढी,
मागधी चेति । गोसवे ब्राह्मणो गोसवेनेष्ट्वा संवत्सरान्ते मातरमप्यभिलपति ।
उपेहि मातरम्, उपेहि त्वसारम् ।

पट्शतानि नियुज्यन्ते पशूनां मध्यमेऽहनि ।
अश्वमेधस्य कचनानि.....पशुभिलिभिः ॥
महोक्षो वा महाजो वा श्रोत्रियाय विशस्यते ।
.....तु दिव्याय स्रक्सुगन्धे निधिर्विधिः ॥
गोसवे सुरभिं हन्याद्राजसूये तु भूभुजम् ।
अश्वमेधे हयं हन्यात्पौण्डरीके च दन्तिनम् ॥
औषध्यः पशवो वृक्षास्तिर्यञ्चः पक्षिणो नराः ।
यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छ्रितां गतिम् ॥
मानवं व्यासवासिष्ठं वचनं वेदसंयुतम् ।
अप्रमाणं तु यो ब्रूयात्स भवेद्ब्रह्मघातकः ॥
पुराणं मानवो धर्मः साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ।
आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥

इति मनु-मरीचि-मतङ्गप्रभृतयश्च सवषट्कारमजद्विजगजवाजिप्रभृतीन्देहिनी
जुहति । तदेवं श्रुतिशस्त्रवाणिज्यजित्योपजीविनामीताः(?) पर्वतो व्यपो-
हति । कालामुरः पुनरालभ्यमानाः प्राणिनः साक्षाद्विमानारूढान्स्वर्गे
सांवर्या पर्यटतो दर्शयति । मनुप्रमुखाश्च मुनयः प्रभावयन्ति । ततो
मायाप्रदर्शितत्रिदशवेश्मप्रदेशादिलोभे संजाते सकलजनक्षोभे सप्रत्यास-
न्ननरकनगरः सगरः । स च श्वभ्रविभ्रमोचितस्थितिर्विश्वभूतिस्तदुपदे-
शात्तांस्तान्दत्त्वा प्सात्वा च दुरन्तदुरितचित्तचेतसौ मखमिपात्काला-
सुरेण स्मारितपूर्वभवागसौ वीतिहोत्राहुतिविहितविचित्रवधरहसौ विचित्रा-
या धरित्र्या द्राघीयो दुःखदवधुमन्थरं तलमगाताम् ।

पर्वतोऽप्यप्रायीपतिविभये अठरघनजये च हृष्यकव्यकर्मणि समाच-
रितसमस्तसत्त्वसंहारः कालामुरतिरोधानविधुरविषिसारस्तद्विरहातश्चो-
चि क्लेशकृश्यच्छरीरं काष्ठेन जीनजीवितप्रचार सप्तमरसावसर सम-
पादि ।

मयति चात्र श्लोकः—

मृषोद्यादीनबोभोगात्पर्वतेन समं वपु ।

जगाम जगतीमूलं ज्वलदातङ्कपावकम् ॥

इत्युपासकाव्ययमे असत्यकञ्जसूषनो नाम त्रिंशत्तमं कल्प ।

वधुविषस्त्रियौ मुक्त्वा सर्वत्रान्यत्र तज्जने ।

माता स्वसा तनूमेति मतिर्ब्रह्म गृहाममे ॥

धर्ममूमौ स्वभावेन मनुष्यो निमतस्मरः ।

यज्जात्वैव परा जातिमन्धुलिङ्गिस्त्रियस्त्यजेत् ॥

रक्ष्यमाणे हि बृंहन्ति यत्राहिसादयो गुणा ।

उदाहरन्ति तद्ब्रह्म ब्रह्मविद्याविशारदा ॥

मदनोद्दीपनैर्धृत्तैर्मदनोद्दीपनै रसै ।

मदनोद्दीपनै शालैर्मदमात्मनि नाचरेत् ॥

हृष्यैरिव हुतप्रीतिः पाषोभिरिव नीरधि ।

सोषमेति पुमानेष न भोगैर्धवसंभवै ॥

विपवद्विषमा पुंसामापाते मधुरागमा ।

अन्ते विपसिफलदास्तत्सतामिह को ग्रहः ॥

बहिस्ताप्ता क्रियाः कुर्वन्तरं सकल्पजस्पृहान् ।

मावासाषेव निर्वाति क्लेशस्तत्राधिकं परम् ॥

निकर्म कामकामात्मा तृतीया प्रकृतिर्भवेत् ।

अनन्तवीर्यपयौयस्तस्यानारतसेवने ॥

सर्वा क्रियानुलोमा स्यात्फलाय हितकामिनाम् ।

अपरत्रार्थकामाभ्यां यसौ स्ता ...सर्वधिषु ॥

क्षमामयसमः कामः सर्वदोषोदयद्युतिः ।
 उत्सूत्रे तत्र मर्त्यानां कुतः श्रेयःसमागमः ॥
 देहद्रविणसंस्कारसमुपार्जनवृत्तयः ।
 जितकामे वृथा सर्वास्तत्कामः सर्वदोषभाक् ॥
 स्वाध्यायध्यानधर्माद्याः क्रियास्तावन्त्रे कुतः ।
 इन्धे चित्तेन्धने यावदेष कामाशुशुक्षणिः ॥
 ऐदंपर्यमतो मुक्ता भोगानाहारवद्भजेत् ।
 देहदाहोपशान्त्यर्थमभिध्यानविद्वानये ॥
 परस्त्रीसंगमानङ्गक्रीडान्योपयमक्रियाः ।
 तीव्रता रतिकैतव्ये हन्युरेतानि तद्रतम् ॥
 मद्यं द्यूतमुपद्रव्यं तौर्यत्रिकमलंक्रियाः ।
 मदो विटा वृथाद्येति दशधानङ्गजो गणः ॥
 हिंसनं साहसं द्रोहः पैरे भाग्यार्थदूषणे ।
 ईर्ष्यावाग्दण्डपारुष्ये कोपनः स्याद्गणोऽष्टधा ॥
 ऐश्वर्यैर्दार्यशौण्डीर्यधैर्यसौन्दर्यवीर्यता ।
 लोभेताद्भुतसंचारांश्चतुर्थव्रतपूतधीः ॥
 अनङ्गानलसंलीढे परस्त्रीरतिचेतसि ।
 सद्यस्का विपदो ह्यत्र परत्र च दुरास्पदाः ॥

श्रूयतामत्रात्रह्यफलस्योपाख्यानम्—काशिदेशेषु सुरसुन्दरीसपत्न्यौ-
 राङ्गनाजनविनोदारविन्दसरस्यां वाराणस्यां संपादितसमस्तारातिसंतानप्र-
 कर्षकर्षणो धर्षणो नाम नृपतिः । अस्यातिचारप्ररूढप्रणयसहकारमञ्जरी
 मुमञ्जरी नामाग्रमहादेवी । पञ्चतन्त्रादिशास्त्रविस्तृतवचन उग्रसेनो नाम
 सचिवः । पतिहितैकमनोमुद्रा मुभद्रा नामास्य पत्नी । दुर्विलासरसरङ्गः
 कडारपिङ्गो नामानयोः सूनुः । अनवद्यविद्योपदेशप्रकाशिताशेषशिष्यः
 पुण्यो नाम पुरोहितः । सौरूप्यातिशयापहसितपद्मा पद्मा नामास्य धर्मपत्नी ।
 समस्ताभिजातजनवाह्यव्यवहारानुगः सकडारपिङ्गः स कडारपिङ्गः स्वाप-
 तेयतारुण्यमदमन्दमानवलाक्षापलाहुरालपनमण्डेन खिङ्गखण्डेन सह न-

तन्निविभ्रमाम्पर्यमानमुज्झातिधिषु वीधिषु संचरमाणस्तामेकदा प्रा-
सादतलोपसदामरालपक्ष्मेक्षणाक्षिप्तपर्णा पञ्चामवलोक्य

‘एवेन्द्रियद्वुमसमुल्लसनाम्बुवृष्टि-

रेषा मनोमृगविनोदविहारमूमि ।

एषा स्मरद्विरदबन्धनवारिवृष्टि-

किं सेचरी किममरी किमिय रतिर्वा ॥’

इति च विचिन्त्य मकरकेतुवशध्यापारनिधि प्रवृत्तदुरमिसधिः पुरुष-
प्रयोगेणामिमतसिद्धिमनवबुध्यमान पराश्रयशैलविदारणतडिततामिव त-
डिल्लतां नाम धात्रीं अपहृष्टीणे क्षरणे मुनयायतनादिभिः पादपतनादिभिः
प्रध्वनैरसदाशयाध्वनैरबन्ध्यसाध्यमुपरुष्य स्यकीमाकृतकान्तारप्रवर्धनधरि-
श्रीमकरोत् ।

तदुपारोधासविधविधिविधात्री धात्री—(स्वगतम् ।) ‘परपरिमहोऽन्य-
सरानुरागग्रहश्चेति दुर्घटप्रतिभास खलु कार्योपन्यासः । अथवा सुघट
एवाय कार्यघटः । यतस्तप्तासप्तप्लवमसोरसयसोरिव चेतसोः सगत्याय खलु
पण्डितैर्दातव्यं दौत्यमन्यवा सरसतरसोरम्मसोरिव द्वयोरपि द्रवस्वभावयोरे-
कीकरणे किं नु नाम प्रतिभाविजृम्भितम् । किं च ।

सा दूतिकामिमसकार्यविधौ बुधानां

चातुर्यवर्षवचनोचितचितवृत्तिः ।

या चुम्बकोपलकलेबन्धस्त्यमन्त-

श्चेतो निरुद्धमपरस्त्यबहिष्करोति ॥

सदल विलम्बेन । परिपक्वफलमिव न खलु व्यतिक्रान्तकालमद सर-
सवाधिष्ठानमनुष्ठानम् । किं त्वस्य साहसावलम्बनवर्जण कर्मण सिद्धाव-
सिद्धौ वा देवात्परेङ्गिताकारसर्वशैः प्राज्ञैः कथमपि बहुजनावकाशे कृते सति
पुरश्चारी हि शरीरी भवति । दुरपवाधपरागावसरो व्यसनगोचरश्च । तद्वत्
येयमिदमवसेयमद्वितीयापत्यप्रसवाय सविषाय तदुदाहरन्ति । न चानि-
वेष मर्तुं किंचिदारम्भं कुर्यादन्यत्रापत्प्रतीकोरेम्य ।’ इति । (प्रकाशम् ।)

‘प्राणप्रियैकापत्य अमात्य, ईदृश इव ननु भवादृशोऽपि जनो जातजी-
वितामृतानिपेकाय अचिरत्नं यत्नं कर्तुमर्हति ।’

अमात्यः—‘समस्तमनोरथसमर्थनकथास्मार्थे आर्ये, तज्जीवितामृतनि-
पेकाय मज्जीवितोचितविवेकाय च तत्रभवत्येवत्येव प्रभवति ।’

धात्री—‘अथ किम् । तथाप्यवलजनमनोतिरिक्तप्रतिभावता तत्रम-
वतापि प्रतियतितव्यम् ।’ इत्यभिधाय धृतकात्यायिनीप्रतिकर्मा करतला-
मलकमिवाकलितसकलसैणधर्मा तैस्तैः परचित्ताकर्षणमन्त्रैर्वचनैश्चक्षुश्चेतो-
ह्लादवास्तुभिश्च अतिचिरायाचरितोपचारा परिप्राप्तप्रणयप्रसरावतारा च
एकदा मुदा रहसीमं प्रस्तुतकार्यघटनासमसीमं तां पुण्यकान्तामुद्दिश्य
श्लोकमुदाहार्यत् ।

स्त्रीषु धन्यात्र गङ्गैव परमोगोपगापि या ।

मणिमालेव सोल्लासं ध्रियते मूर्ध्नि शंभुना ॥’

भट्टिनी—(स्वगतम् ।) इत्वरीजनाचरणहर्म्यनिर्माणाय प्रथमसूत्रपात
इवायं वाक्योपोद्धातः । तथा चाह येयं तावदेतदाकृतपरिपाकम् ।
(प्रकाशम् ।) आर्ये, किमस्य सुभाषितस्य ऐदंपर्यम् ।

धात्री—परमसौभाग्यमागिनि भट्टिनि, जानासि एवास्य सुभाषितस्य
कैपर्यम्, यदि न वज्रघटितहृदयासि ।

भट्टिनी—(स्वगतम् ।) सत्यं वज्रघटितहृदयाहम्, यदि भवत्प्रयुक्तो-
पघातघणजर्जरितकाया न भविष्यामि । (प्रकाशम् ।) आर्ये, हृदयेऽभि-
निविष्टमर्थं श्रोतुमिच्छामि ।

धात्री—वत्से, कथयामि । किं तु ।

चित्तं द्वयोः पुरत एव निवेदनीयं

ज्ञानाभिमानधनधान्यधिपा नरेण ।

यः प्रार्थितं न रह्यत्यभियुज्यमानो

यो वा भवेन्ननु जनो मनसोऽनुकूलः ॥

भट्टिनी—(स्वगतम् ।) अहो नभःप्रकृतिमपीयं पद्मैरुपलेभुमिच्छति ।
(प्रकाशम् ।) आर्ये, उभयत्रापि समर्थाहं न चैतन्मदुपज्ञं भवदुपक्रमं वा ।

प्रात्री—(स्वगतम् ।) अनुगुणेय सल्ल कार्यपरिणति, यदि निष्-
रततत्रस्य बहिर्गताप्रत्येव दुर्वातालीसनिपातो न भवेत् । (प्रकाशम् ।)
अत एव मद्मे, बदनन्ति पुराणविदः—

‘विष्णुर्गुरो कलत्रेण गोतमस्यामरेश्वर ।

सतनोभ्यापि दुश्चर्मा समर्गस्य पुरा किल ॥’

महिनी—आर्ये, एवमेव । यत् ।

स्त्रीणां बर्पुर्बन्धुभिरग्निसाक्षिक परत्र विक्रीतमिदं न मानसम् ।

स एव तस्याधिपतिर्मतः कृती विस्रम्भगर्मा ननु यत्र निर्वृति ॥

प्रात्री—पुत्रि, तर्हि श्रूयताम् । त्वं किलैकदा कस्यचित्कुसुमकिंसालनि-
विज्ञेयवपुषः पुराङ्गनाम्बनलोचनोत्पलोत्सवामृतरोचिषः प्रासादपरिसरवि-
हारिणी वीक्षणपयानुसारिणी सती कौमुदीव हृदयचन्द्रकान्तानन्दस्पन्दसं-
पादिनी अभू । तत्प्रभृति ननु तस्य भवनसुन्दरस्य यूनः प्रत्यक्षसितव-
सन्तश्रीसमागमसमयस्य पुष्पधयस्येव रसालमञ्जर्यामिव भवत्या महान्ति
सल्ल मन्दमकरन्दास्वादने दोहद्वानि, नितान्तं चिन्ताचक्रपरिक्रान्तं
स्नान्तम्, प्रसभं गुणस्मरणपरिणामाधिकरणमन्तःकरणम्, अनवरतं रामणी-
यकानुकीर्तनसंकेतं चेत्, प्रविकसत्कुसुमबिलासोचितसंनिहितेऽप्यन्यस्मि-
न्महाकान्तानने महानुद्वेगः, पिशाचछछितस्येवास्थानानुबन्धः, संनातोन्मा-
दस्येव विचित्रोपलम्भक्रियाप्रारम्भः, स्कन्धगदगृहीतस्येव प्रतिवासर
काश्चिदवतारः, सरारायनप्रणीतप्रणिधानस्येवेन्द्रियेषु सन्नता, प्राणेषु चाद्य-
श्चीनपयाक्या । अपि च ।

अनवरतमल्लाद्वान्दोलनस्पन्दमन्दै-

रतिसरसमृणालीकन्दलैश्चन्दनार्द्रैः ।

अमृतरुधिमरीचिप्रौढितार्या निशायां

मियसस्ति सुहृदस्ये किंपिदात्मप्रबोधः ॥

महिनी—आर्ये, किमित्यद्यापि गोपायसे ।

प्रात्री—(कर्णमाहमनुसृत्य ।) एवमेवम् ।

भट्टिनी—को दोषः ।

धात्री—कदा ।

भट्टिनी—यदा तुभ्यं रोचते ।

इतश्चानन्तरायतया तयानुमता हि मता हि मतिपाटवः सचिवोऽपि नृपतिनिवासोचितप्रचारेषु वासरेषु गुणव्यावर्णनावसरायातमेतस्य महीपतेः पुरस्ताच्छ्लोकमिममुपन्यास्यत्—

‘राज्यं प्रवर्धते तस्य किञ्जल्पो यस्य वेश्मनि ।

शत्रवश्च क्षयं यान्ति सिद्धाच्चिन्तामणेरिव ॥’

राजा—अमात्य, क तस्य प्रादुर्भूतिः, कीदृशी च तस्याकृतिः ।

अमात्यः—देव, भगवतः पार्वतीपतेः श्वशुरस्य मन्दाकिनीस्पन्दनिदानकन्दरनीहारस्य रमणसहचरखेचरीसुरतपरिमलमत्तमत्तालिमण्डलीविलिख्यमानमरकतमणिमेखलस्य वृक्षोत्पलखण्डमण्डितशिखण्डस्य रत्नशिखण्डनाम्नः शिखरस्याभ्यासे निःशेषकुन्तसंभवावहा गुहा समस्ति । यस्यां जटायुर्चैनतेयवैशम्पायनप्रभृतयः शकुन्तयः प्रादुरासन् । तस्यामेव तस्योत्पत्तिः । तां च गुहामहं पुण्यश्चानेकशो नन्दाभगवतीयात्रानुसारित्वात्साधु जानीवः । प्रकृतिश्चास्यानेकवर्णा मनुष्यसवर्णा च ।

भूपालः—(संजातकुतूहलः ।) अमात्य, कथं तद्दर्शनोत्कण्ठा ममानुकण्ठा स्यात् ।

अमात्यः—देव, मयि पुण्ये चागते सति ।

राजा—अमात्य, भवानतीव प्रवयाः । तत्पुण्यः प्रयातु ।

अमात्यः—देव, तर्हि दीयतामस्मै सरन्नालंकारप्रवेकं पारितोषिकम्, अगणेर्यं पायेयं च ।

राजा—वाढम् ।

स्वामिचिन्ताचारचञ्चुष्यः पुण्यस्तथादिष्टो गेहमागत्य ‘आदेशं न विकल्पयेत्’ इति मतानुसारी प्रयाणत्तामग्रीं कुर्वाणस्तया सतीव्रतपवित्रितसन्नया पद्मया पृष्टः—‘भट्ट, किमकाण्डे प्रयाणाढम्बरः ।

पुण्यः प्रस्तुतमाचष्टे ।

मट्टिनी—भट्ट, सर्वमेतत्सचिवस्य कूटकपटचेष्टितम् ।

भट्टः—मट्टिनि, किं नु सत्येतथेष्टितस्यायतनम् ।

मट्टिनी प्रक्रान्तममापिष्ट ।

भट्टः—किमत्र कार्यम् ।

मट्टिनी—कार्यमेतदेव । दिवा सप्रकाशमेतस्मात्पुरात्प्रस्थाय निश्चि नि-
मृत च प्रत्यावृत्त्य अत्रैव महावकाशे निश्चिनिवासनिवेशे सुप्तेन वस्तव्यम् ।
उत्तरब्राह्म जानामि ।

भट्टः—तथास्तु ।

ततोऽन्यदा तया परनिवृत्तिपात्र्या चाभ्या स दुराचाराभिपन्नः कटा-
रपिङ्गः सुप्तजनसमये समानीतः 'समम्यसन्तु तावदिहैवेयमय च मही-
मूलं यियासु पातालवासदुःखम्' इत्यनुध्याय तया पश्यया महावर्तस्य
पर्वस्योपरि कल्पितायामबानीयां खट्वायां क्रमेणोपवेशितवपुषौ तौ द्वावपि
दुरातङ्गावन्ये श्वभ्रमप्ये विनिपेततु । अनुषमूषतुश्च निखिलपरिजनो-
च्छिष्टसिक्क्यबीबिनौ कुम्भीपाकोपक्रमं पद्मसमाशास्त्रान्दुःखकमम् ।

पुनरेकदा 'स्वाम्यादेशविशेषविदुष्य पुण्यः तथाविषपक्षिप्रसवसमर्थय-
सिषीसहितं कृतपञ्जरपरिकल्प किञ्चल्पमादाम अगच्छंस्त्रिचतुरेषु वासरेष्व-
स्यां पुरि प्रविशति' इति प्रसिद्धम् । प्रवर्तिनी मट्टिनी विविधवर्णविढम्बितका-
येन चटकचक्रोरचापजातकादिछदच्छादितप्रसीकनिकायेन पञ्जरालयेन तद्व-
येन सह रुचिरप्रवासोचितवेषजोष्य पुण्यं पुरो बने विनिवेश्य भट्टोद्भूतार-
म्भसंभाषणसनायसस्त्रीजनसंकल्पा धृतप्रोषितभर्तृकाकल्पामिमुत्तमयासीत् ।
अपरेषु स निखिलगुणविणविशेष्य पुण्यः पृथिवीपतिमवनमनुगम्य 'देव,
अयं स किञ्चल्पः पक्षी, इयं च सत्प्रसवित्री पतत्रिणी च' इत्याचरत् ।

राजा—(चिरं निर्घर्ण्य निर्णीय च स्वरेण ।) पुरोहित, नैष सल्ल
किमस्य पक्षी, किं तु कटारपिङ्गोऽयम् । एषापि विहङ्गी न भवति, किं
तु तदिष्टतेयं कुट्टिनी ।

पुण्यः—देव, एतत्परिज्ञाने प्रगल्भमतिप्रसवः सचिवः ।

राज्ञा सचिवस्तथा पृष्टः क्षमातलं प्रविचिक्षुरिव क्षोणीतलमवालोक्त ।

राज्ञा—पुण्य, समास्ताम् । अयं भवानैतिह्यनिकरं कययितुमर्हति ।

पुण्यः—स्वामिन्, कुलपालिकात्र प्रगल्भते ।

भूपतिः भट्टिनीमाहूय 'अम्ब, कोऽयं व्यतिकरः' इत्यपृच्छत् । भट्टिनी दन्तमाख्यत्—काश्यपीश्वरः शैलूप इव हर्षामर्षोत्कर्षगतमुस्थामवस्था-
मनुभवन्निखिलान्तःपुरपुरंध्रीजनवन्द्यमानपादपद्मां पद्मां तैस्तैः सती-
जनप्रह्लादवचनैः संमानसंनिधानैरलंकारदानैश्चोपचर्य, प्रवेश्य च वेदवि-
द्विजोद्यमानकर्णोरिथारूढां वेश्म, पुनः 'अरे निहीन, किमिह नगरे
न सन्ति सकललोकसाधारणभोगाः सुभगाः सीमन्तिन्यः, येनैवमाचरः ।
कथं च दुराचार, एवमाचरन्नात्र विलायं विलीनोऽसि । तदिदानीमेव यदि
भवन्तं तृणाङ्कुरमिव तृणेक्षि तदा तव हुंकृतमपकृतं स्यात्' इति निर्वरं नि-
र्भर्त्स्य दुर्नयगरमुजङ्गं कटारपिङ्गं कुट्टिनीमनोरथातिथिसतृणमुग्रसेन-
मन्त्रिणं च निखिलजनसमक्षमाक्षारणापूर्वकं प्रावासयत् । दुष्प्रवृत्तानङ्गमा-
तङ्गः कटारपिङ्गस्तथा प्रजाप्रत्यक्षमाक्षारितः सुचिरमेतदेनःफलमनुभूय
दशमीस्थः सन् श्वभ्रप्रमवभाजनं जनममजत ।

भवति चात्र श्लोकः—

मन्मथोन्माथितस्वान्तः परस्त्रीरतिजातधीः ।

कटारपिङ्गः संकल्पात्रिप्पपात रसातले ॥

इत्युपासकाभ्ययनेऽत्रद्वयफलसाधारणो नामैकत्रिंशत्तमः कल्पः ।

ममेदमिति संकल्पो बाह्याभ्यन्तरवस्तुषु ।

परिग्रहो मतस्तत्र कुर्याच्चेतो निकुञ्चनम् ॥

क्षेत्रं धान्यं धनं वास्तु कुप्यं शयनमासनम् ।

द्विपदाः पशवो भाण्डं बाह्या दश परिग्रहाः ॥

समिथ्यात्वास्त्रयो वेदा हास्यप्रभृतयोऽपि षट् ।

चत्वारश्च कपायाः स्युरन्तर्ग्रन्थाश्चतुर्दश ॥

अथ वा ।

चेतनाचेतनासङ्गाहिषा माघपरिमह ।
 अन्त स एक एव स्याद्भवहेत्वाशयाश्रय ॥
 भनायाविद्वद्बुद्धीनामभना स्युर्मनोरथा ।
 न हनर्यक्रियारम्भा धीस्तदर्थेषु कामधुक् ॥
 सहस्रभूतिरप्येष देहो यत्र न क्षाभत ।
 द्रव्यदारकदारेषु तत्र कास्या महात्मनाम् ॥
 स श्रीमानपि नि श्रीक स नरश्च नराधम ।
 यो न धर्माय भोगाय विनयेत भनागमम् ॥
 प्राप्तेऽर्थे ये न माघन्ति न प्राप्तिस्पृहयालव ।
 लोकद्वयश्रितां श्रीणां स एव परमेश्वरा ॥
 चित्तस्य चित्तचिन्तायां न फल परमेनस ।
 अस्थाने ह्रिद्यमानस्य न हि क्लेशात्परं फलम् ॥
 अन्तर्बहिर्गते सङ्गे नि सङ्ग यस्य मानसम् ।
 सोऽगण्यपुण्यसपन्न सर्वत्र सुखमश्नुते ॥
 माघसङ्गरते पुंसि कुतश्चित्तविशुद्धता ।
 सत्तुपे हि बहिर्भान्ये दुर्लभान्तर्विशुद्धता ॥
 सत्पात्रविनियोगेन योऽर्थसमग्रहतत्परः ।
 लुब्धेषु स पर लुब्ध सहायुत्र धन न यत् ॥
 हृतप्रमाणाहोमेन भनादधिकसंग्रह ।
 पञ्चमाणुषसं अथानि करोति गृहमेधिनाम् ॥
 यस्य द्वन्द्वद्वयेऽप्यस्मिन्निस्पृह देहिनो मन ।
 स्वर्गोपवर्गलक्ष्मीणां क्षणास्पसे सदक्षते ॥
 अत्यर्थमर्थकाङ्क्षायामवश्य आगते नृणाम् ।
 अथ सघञित चेत ससारावर्तवर्तग ॥

श्रूयतामत्र परिग्रहामहस्योपास्थानम्—पञ्चालदेष्टेषु त्रिदशनिवेशा-
 नुकूलोपशत्ये काम्पिल्ये निजमतिमाहात्म्यापहसितामराचार्यप्रतिभो रत्न-

प्रभो नाम नृपतिः । आत्मीयकपोलकान्तिविजितामृतमरीचिमण्डला
मणिकुण्डला नामास्य महादेवी । कुलक्रमागतात्मोपार्जितामितवित्तः
सागरदत्तो नाम श्रेष्ठी । गृहस्य श्रीरिव धनश्रीर्नामास्य भार्या । सूनुरनयो-
न्याय्यार्थोपार्जनैकचित्तः सुदत्तो नाम । स महालोभविभावसुज्वलचित्त-
भित्तः सागरदत्तः पुरुषपरम्परायातायाः काञ्चनकोटेरेकस्याः स्वयमुपार्जिता-
र्धकोटेः पतिर्भवन्नपि शालीयादिभक्तभोजने द्वितयतुषापनीतिर्द्वावनाश्राव-
णकृतिश्च, शाकपाकविधाने संभारादिकृतिः प्रसभाम्यवहतिश्च, धार्तपूरपू-
रिमावेष्टिमादिमक्ष्योपक्षेपे महती स्नेहापहतिरिन्धनविरतिश्च, दुग्धदधिघो-
लरसाद्युपयोगे न विक्रयाय घृतं न च तक्रं कडङ्गरायेति च मन्य स्वयमेव
प्रतिदिवसवृद्धिग्रहणाय ध्वजलोकपाटके विहरमाणः प्रतिपितृप्रिययन्त्रमुप-
सृत्य 'आः, सुरभिः खल्वेष खलः संजातः' इति सस्मेरं व्याहरन्, गृहीत-
पिण्डखण्डः प्रत्यवसानसमये तद्गन्धमाजिघ्रन्सन्, सर्वलोकपरिहृतमनवधि-
कालोषितमतिसमर्धतां गतमकण्डितमेव च स्यालीविलयं भवति तत्केवलाव-
न्तिसोमसहायमाहरति । अत एवास्य महामोहानुबन्धस्य पिण्याकगन्ध इति
जगति नाम पप्रथे । 'मुखामोदमात्रेण च प्रयोजनम् । तदलं ताम्बूलार्थमर्थव्य-
येन' इति विचिन्त्य विष्णुतरुत्वचः कालवल्लीदलोत्तरास्वादरुचः कवल्यति ।
'अर्धघ्राणोदरः परिवारः कदाचिदपि देहे हृदये वा न मनागपि विकुरुते'
इति मत्वा न कमप्यूर्ध्वपूरं पूरयति । प्रतिचारकांश्चैवं शिक्षयति—'न तैलार्थं
लवणार्थं वित्तं व्ययितव्यम्, किं तु कार्पापणं मापं चादाय आपणमुपढौक्य
तदुभयं गृहीत्वा पुनरिदं साधु न भवतीति प्रतिसमर्पयंस्तत्र मापे किंचिल्ल-
भमायाति तेन शारीरो विधिर्विधातव्यः ।' परिजनार्भकान्स्वकीयांश्चैवमुपजय-
ति—'न भवद्भिरङ्गाम्यङ्गार्थं भवनमुपप्रोतव्यम्, किं तु सन्नेहदेहैः प्रातिवेशि-
कशिशुसंदोहैः सहाजिसंवाधं योद्धव्यम् । अतो भवतामनुपायसंनिधिः स्नान-
विधिः । क्षपायां च प्रतिवेशवेश्मप्रदीपप्रभाप्रज्वलितेन वलीकान्तावलम्बितेन
काचमुकुरेण गृहाङ्गणे प्रदीपकार्यं निकाय्य मध्ये च सणसरण्डप्रोतैर्विषम-
रुचिदीप्तैरुर्वृकवीजैः करोति । सकलजनसाधारणाश्च नवीनसङ्गा एव युगाः
सपरिच्छदः परिदधाति । मनाग्मलीमसरागाश्च विक्रीणाते । ततोऽस्य वसनधा-

वनार्यमपि न कपर्दक्रीपक्षय । पर्वाणि च पुराणपल्लवकचर्चरापनर्दनकरणो-
त्क्रेणातपतस्रस्रपाटस्नेहद्रवेण गुडगोणीक्षालनकषायेण च निवर्तयति । प्र-
त्यामग्नयेन द्रविष्ययात्परागारमोजनावलोकनेनाश्रितजनमनोविनाशमया-
न्नामश्रितो न कस्यापि निकेतने प्साति ।

—एवमतीवतपोत्कर्षरसहार्ये सकलकदर्याचार्ये तस्मिन्नीवत्यपि मृतकल्प-
मनसि वसति सति एकदा स लक्ष्मीकमलिनीपरिमलनकलमो रत्नप्रभो
राजसिन्धुरप्रनाचावसदर्शनप्रासादसपादनाय श्रवणाश्रयवृत्तस्य ब्रह्मदत्तस्य
महीपते- कालेन स्पण्डिततालुसावकाशे भवनप्रदेशे भूशोघन विधाय यत्ने
तदात्मानमण्डपामोगमन्वपुष प्रक्रमोपरदोषकलुषवपुष सपूर्णविस्तार-
युष प्रथिमगुणविशिष्टका सुवर्णेषका समालोक्य बहिर्निकाम कलङ्कम-
लिनत्वादितरेष्टकाविशिष्टत्वमाकलयन् 'एता सल्लु चैत्यालमनिर्माणाय
योग्याः' इति चेतसैकत्र स्तूपतामानयामास ।

अत्रान्तरे समस्रमितपञ्चपुरोगमसञ्चन्य पिण्याकगन्धः सरमसमपत-
तामिष्टकावहता वैवचिकनिवहानां सार्यसमये मार्गविषये पतिसामेकामिष्ट-
कामवाप्य चछनक्षालनदेशे न्यषात् । तत्र च प्रतिषस्रमङ्गिसषर्पादशेषकालु-
ष्यभोपे भर्मनिर्मितस्वमवेत्य तैस्तै प्रलोभनवस्तुभि काचवहानां विहितो-
पचारस्ता सगृह्णन् श्रुतस्वसीयापायोदन्त फायमानमनोमन्युकृतान्तः
पिण्याकगन्धः 'पुत्र, निखिलकलावदातचित्त सुदत्त, भवत्पितृस्वस्र'
सुतशोकमनास्य मयावश्य तत्र गन्तव्यमपस्नातव्य च । ततस्त्वय्यप्येता
परिस्कन्दलोकप्रलोभनेन साधु समहीतव्या' इत्युपहरे व्याहृत्य सकलज-
गदवहारावतारप्रिवेषां काकन्याा तोकशोकभूमिष्ठायास्तृणां कनिष्ठाया
दर्शनार्थमगच्छत् । असद्व्यवहारव्यावृत्त सुदत्तः ततोपदेशमनिधेयसमव-
श्यन् यतो रामपरिगृहीत तृणमपि काष्ठनीमवति संपश्ये च पूर्वोपा-
वितस्याप्यर्भस्यापहाराय प्राणसहाराय चेति जातमतिर्नैकामपीष्टकां स-
मग्रहीत् ।

महालोमलोलतान्त्र पिण्याकगन्धस्तस्या पुरोपस्नातायागत सुत-
मग्रासीत्—'वत्स, कियती सल्लु त्वमिष्टकातती पर्यग्रही ।'

स्तेययोगविनिवृत्तः सुदत्तः—‘तात, नैकामपि ।’

प्रादुर्भवद्दीर्घदुर्गतिदुरितबन्धः पिण्याकगन्धः समर्थे सदाचारकृतार्थे पुण्यभाजि तुजि परमुत्तरमपश्यन्, ‘यदीमौ क्रमौ परिक्रमणक्षमौ मम नाम-विप्यतां तदा कथंकारमहं मन्मनोरथबन्धां काकन्ध्यामगमिष्यम् । अत ए-तावेवात्र श्रीविरामावहो द्रोहौ’ इति विचिन्त्योद्धर्तनं वर्तयन्त्याः स्वया-सिन्याः करादाक्षिसशरीरेण शिलापुत्रकेण तौ जर्जरितावजीजनत् । एतच्च वैदेहकाव्यञ्जनपरिजनात्प्राचीनवर्हिनिभः क्षितिरमणीकरिणीभः रत्नप्रभः श्रुत्वा दासीवक्त्रेण शिल्पिभिर्विधापितेष्टकातक्षणः सुवर्णत्वं निर्णाय विहि-तसर्वस्वापहारं सनिकारं नगरजनोच्चार्यमाणदुरपवादप्रबन्धं पिण्याकगन्धं निरवासयत् । ‘इन्द्रियमस्थानं हि गुणदोषयोर्महीपतयः’ इति नीतिवाक्यम-नुस्मृत्य मूलधनप्रदानेनान्वयागतनिवासनिवेदनेन च परद्रव्यादाननिवृत्तं सुदत्तं साधु समाश्वासयत् । स तथा निर्वासितः संजातनरकनिबन्धः कृत-प्रक्राम मलोमसंबन्धश्चिरायोपार्जितदुरन्तदुष्कर्मस्कन्धः पिण्याकगन्धः प्रेत्य पातालमगात् ।

भवति चात्र श्लोकः—

पृथाः क्षितेस्तृतीयेऽस्मिन्नल्लुके दुःखमल्लुके ।

पेते पण्याकगन्धेन धनायाविद्धचेतसा ॥

इत्युपासकाध्ययने परिग्रहाग्रहफलफुल्लनो नाम द्वात्रिंशः कल्पः ।

दिग्देशानर्थदण्डानां विरतिस्त्रितयाश्रयम् ।

गुणत्रतत्रयं सद्भिः सागारयतिपु स्मृतम् ॥

दिक्षु सर्वास्वधःप्रोर्ध्वदेशेषु निखिलेषु च ।

एतस्यां दिशि देशेऽस्मिन्नियत्येवं गतिर्मम ॥

दिग्देशनियमादेवं ततो बाह्येषु वस्तुषु ।

हिसालोभोपभोगादिनिवृत्तेश्चित्तयत्रणा ॥

रक्षन्निदं प्रयत्नेन गुणत्रतत्रयं गृही ।

आज्ञैश्वर्यं लभेतेप यत्र यत्रोपजायते ॥

आश्रदेशममाणस्य गृहीतस्य व्यतिक्रमात् ।
 देशमती प्रभामेत प्रायश्चित्तसमाश्रयः ॥
 शिखण्डिकुट्टयेनविहालव्यालवभ्रवः ।
 विषकण्टकशस्त्रामिकपापाशकरज्ज्वरः ॥
 पापाख्यानाशुभाध्यानहिंसाक्रीडापूजाक्रिया ।
 परोपतापपैशून्यशोकाक्रन्दनकारिता ॥
 वधबन्धनसरोषहेतवोऽन्येऽपि चेदृशा ।
 मवन्त्यनर्थदण्डाख्या सांपरायमवर्धकात् ॥
 पोषण कूरसत्त्वानां हिंसोपकरणक्रियाम् ।
 देशमती न कुर्वति स्वकीयाचारचारुधी ॥
 अनर्थदण्डनिर्भोक्षादवश्यं देशतो यतिः ।
 सुदृतां सर्वभूतेषु स्वामित्वं च प्रपद्यते ॥
 वचनारम्भहिंसानामुपदेशात्प्रवर्तनम् ।
 माराधिकाधिकक्रेष्टौ तृतीयगुणज्ञानमे ॥

इत्युपासकप्रवचने गुणगतत्रयसूत्रयो नाम त्रयस्त्रिंशत्तमः कम्पः ।

इति सङ्कटार्तिककृतचम्पूकाव्ये श्रीमद्योगिदेवमणवत शिष्येण सद्योतदण्डगणपथ
 विद्याधरचक्रवर्तिशिष्यकृतमण्डनीमकरगणकमकेन श्रीसोमदेवसूत्रिणा विरचिते यशो-
 धरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरमाप्ति महाप्रम्ये सचरित्रविभूतामभिर्मान
 सप्तमः भाषासः ॥

अष्टम आश्वासः ।

आदौ सामायिकं कर्म प्रोषधोपासनक्रिया ।
 सेव्याथ नियमो दानं शिक्षाव्रतचतुष्टयम् ॥
 आससेवोपदेशः स्यात्समयः समयार्थिनाम् ।
 नियुक्तं तत्र यत्कर्म तत्सामायिकमूचिरे ॥
 आसस्यासन्निधानेऽपि पुण्यायाकृतिपूजनम् ।
 तार्क्ष्यमुद्रा न किं कुर्याद्विपसामर्थ्यसूदनम् ॥
 अन्तःशुद्धिं वहिःशुद्धिं विदध्याद्देवतार्चनम् ।
 आद्या दौश्चित्यनिर्मोक्षादन्या स्नानाद्यथाविधिः ॥
 नित्यस्नानं गृहस्थस्य देवार्चनपरिग्रहे ।
 यतेस्तु दुर्जनस्पर्शात्स्नानमन्यद्विगर्हितम् ॥
 वातातपादिसंस्पृष्टे भूरितोये जलाशये ।
 अवगाह्याचरेत्स्नानमतोऽन्यद्गालितं भजेत् ॥
 पादजानुकटिग्रीवाशिरःपर्यन्तसंश्रयम् ।
 स्नानं पञ्चविधं ज्ञेयं यथादोषं शरीरिणाम् ॥
 ब्रह्मचर्योपपन्नस्य निवृत्तारम्भकर्मणः ।
 यद्वा तद्वा भवेत्स्नानमन्यमन्यस्य तद्वयम् ॥
 सर्वारम्भविजृम्भस्य ब्रह्मजिह्वास्य देहिनः ।
 अविधाय वहिःशुद्धिं नाप्तोपास्त्यधिकारिता ॥
 अद्धिः शुद्धिं निराकुर्वन्मन्त्रमात्रपरायणः ।
 स मन्त्रैः शुद्धिभाङ् नूनं भुक्त्वा हत्वा विहृत्य च ॥
 मृत्स्त्रयेष्टकया वापि भस्मना गोमयेन च ।
 शौचं तावत्प्रकुर्वीत यावन्निर्मलता भवेत् ॥
 वहिर्विहृत्य संप्राप्तो नानाचम्य गृहं विशेषत् ।
 स्थानान्तरात्समायातं सर्वं प्रोक्षितमाचरेत् ॥
 आहुतः संभुतः स्वान्तः शुचिवासो विभूषितः ।
 मौनसंयमसंपन्नः कुर्याद्देवार्चनाविधिम् ॥

दन्तधावनशुद्धास्यो मुखवासोषिताननम् ।
 असखातान्यससर्गं सुधीर्देवानुपाचरेत् ॥
 होमभूतबलीपूर्वरुक्मौ मक्तयिशुद्धये ।
 मुक्त्यादौ सलिलं सर्पिरूषस्य च रसायनम् ॥
 एतद्विधिर्न धर्माय नाधर्माय तदक्रिया ।
 दर्मपुष्पाक्षतघ्नोन्नवन्दनादिविधानवत् ॥
 द्वौ हि धर्मो गृहस्थानां लौकिकः पारलौकिकः ।
 लोकाभयो भवेदाथ परः स्यादागमाभयम् ॥
 ज्ञातयोनादयः सर्वास्तत्क्रियापि तथाविधा ।
 श्रुतिः शास्त्रान्तरं वास्तु प्रमाणं कात्र न क्षितिः ॥
 स्वभात्यैव विशुद्धानां वर्णानामिह रत्नवत् ।
 तत्क्रियाविनियोगाय नैनागमविधिः परम् ॥
 यद्भवन्नान्तिनिर्मुक्तिहेतुधीस्तत्र दुर्लभा ।
 संसारव्यवहारे तु स्वतः सिद्धे वृथागमः ॥

तथा च ।

सर्व एव हि नैनानां प्रमाणं लौकिको विधिः ।
 यत्र सम्भवत्वहानिर्न यत्र न प्रतदूषणम् ॥

इत्युपासकस्ययने ज्ञानविधिनाम चतुर्विधतमः कल्पः ।

द्वये देवसेवाधिकृता सकल्पितासंपूज्यपरिमहा कृतप्रतिमापरिमहाश्च
 सकस्योऽपि दलफलोपलादिष्विव न समयान्तरप्रतिमास्तु विधेयः । यतः ।

शुद्धे वस्तुनि सकल्पं कन्याजन इषोषितः ।

नाकारान्तरसकान्ते यथा परपरिमदे ॥

‘तत्र प्रथमं प्रतिसमयसमाचारविधिमभिधास्यामः । तथा हि ।

अर्हन् सनुमप्ये दक्षिणतो गणधरस्तथा पश्चात् ।

मुतगी साधुस्तदनु च पुरोऽपि दृगवगमवृत्तानि ॥

मूर्धे फलके सिचये शिलातले सैकते क्षितौ व्योम्नि ।

इदमे चेति स्थाप्याः समयसमाचारवेदिभिर्नित्यम् ॥

रत्नत्रयपुरस्काराः पञ्चापि परमेष्ठिनः ।

भव्यरत्नाकरानन्दं कुर्वन्तु भुवनेन्दवः ॥

ॐ निखिलभुवनपतिविहितनिरतिशयसपर्यापरम्परस्य परानपेक्षापर्या-
यप्रवृत्तसमस्तार्थावलोकलोचनकेवलज्ञानसाम्राज्यलाञ्छनपञ्चमहाकल्याणा-
ष्टकमहाप्रातिहार्यचतुस्त्रिंशदतिशयविराजितस्य षोडशार्धलक्षणसहस्राङ्कित-
दिव्यदेहमाहात्म्यस्य द्वादशगणप्रमुखमहामुनिमनःप्रणिधानसंनिधीयमान-
परमेश्वरपरमसर्वज्ञादिनामसहस्रस्य विरहितारिरजोरहःकुहकभावस्य स-
मवसरणसरोवतीर्णजगत्रयपुण्डरीकखण्डमार्तण्डमण्डलस्य दुष्पाराजवज्रवी-
भावजलनिमज्जन्तुजातहस्तावलम्बपरमागमस्य भक्तिभरविनतविष्टपत्रयी-
पालमौलिमणिप्रभाभोगनभोविजृम्भमाणचरणनक्षत्रनिकुरुन्त्रस्य सरस्वती-
वरप्रसादचिन्तामणेर्लक्ष्मीलतानिकेतकल्पानोकहस्य कीर्तिपोतिकाप्रवर्धनि-
कामध्ये नीरवीचिपरिचयखलीकारकारणाभिधानपात्रमन्त्रप्रभावस्य सौभा-
ग्यसौरभसंपादनपारिजातप्रसवस्तवकस्य सौरूप्योत्पत्तिमणिमकरिकाघटन-
विकटाकारस्य रत्नत्रयपुरःसरस्य भगवतोऽर्हत्परमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करो-
मीति स्वाहा ।

अपि च ।

नरोरगसुराम्भोजविरोचनरुचिश्रियम् ।

आरोग्याय जिनाधीशं करोम्यर्चनगोचरम् ॥

ॐ सहचरसमीचीनचार्वात्रयविचारगोचरोचितहिताहितप्रविभागस्य
अतएव परनिरपेक्षतया स्वयंभुवः सलिलान्मुक्ताफलमिव उपलादिव
च कीचनमदेवात्मनः कारणविशेषोपसर्पणवशादाविर्भूतमखिलवलविल-
यलब्धात्मस्वभावमसमसहायमक्रममवधीरितान्यसंनिधिव्यवधानमनवधिमय-
त्नसाध्यमवसितातिशयसीमानमात्मस्वरूपैकनिबन्धनमन्तःप्रकाशमध्यासि-
तवन्तमनन्तदर्शनवैशद्यविशेषसाक्षात्कृतसकलवस्तुसर्वस्वमनवसानसुखस्रो-
तसमर्पयन्तवीर्यमचाक्षुषसूक्ष्मावभासमसदृशाभिनिवेशावगाहमलघुव्यपदेश-
मपगतवाधापराकारसंक्रममतिविशुद्धस्वभावतया निवृत्ताशेषशारीरद्वारतया
च मनाञ्छुक्तपूर्वावस्थान्तरमरूपरसगन्धशब्दस्पर्शमशेषभुवमाशिरःशेख-

रायमाणपदविश्वभरमुपशान्तसकलसंसारदोषप्रसर परमात्मानमुपेयुषो गु-
रुणापि प्रतिपन्नगुरुभावस्य रत्नत्रयपुरःसरस्य भगवतो सिद्धपरमेष्ठिनोऽष्टत-
थीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

मन्त्रकर्मविभिर्मुक्ताश्रुमन्त्रकर्मविषमिदितान् ।

यद्वत् सस्तु ये सिद्धान्तरत्नत्रयमहीयसः ॥

ॐ पूज्यतमस्य उविगेतोदितकुलशीलगुरुपरम्परोपात्तसमस्तैतिहरहस-
सारस्य अध्ययनाध्यायविनियोगविनयनियमोपनयनादिक्रियाकाण्डनिःस्ना-
तचित्तस्य चातुर्वर्ण्यसमप्रवर्धनाधुरधरस्य द्विविधात्मधर्मावबोधनविधूतैहिक-
व्यपेक्षासंबन्धस्य सकलवर्णाश्रमसमयसमाचारविचारोचितवचनप्रपञ्चमरी-
चिविविदलितनिखिलञ्जनसारविन्दनीमिष्यास्त्वमोहान्धकारपटलस्य ज्ञानतप-
प्रभावप्रकाशितचिन्तासनस्य शिष्यसंपदाश्लेषमिव भुवनमुद्धर्तुमुद्यतस्य भग-
वतो रत्नत्रयस्य पुर सगस्याचार्यपरमेष्ठिनोऽष्टतथीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

विचार्य सर्वमैतिह्यमाचार्यकमुपेयुष ।

आचार्यवर्यान्वामि सचार्य हृदयाम्बुजे ॥

ॐ श्रीमद्भगवद्द्वन्द्वद्वन्द्वनारविन्दविनिर्गतद्वादशाङ्गचतुर्दशपूर्वप्रकीर्णवि-
स्तीर्णश्रुतपारावारपारगमस्य अपारसपरायारण्यविनिर्गमानुपसर्गमार्गणनिरस-
विनेयमनशरण्यस्य दुरन्तैकान्तवादमदमपीमलिनपरवादिफरिकण्ठीरवोत्क-
ण्ठकण्ठारवायमाणप्रमाणनयनिर्लेपानुयोगवारण्यतिफरस्य श्रवणग्रहणाव-
गाहनावधारणप्रयोगवारिमत्स्यकवित्वगमकशक्तिविसृष्टपितविततनरनिष्ठिम्या-
म्बरचरचक्रवर्त्तिसीमन्तप्रीतपर्यस्तोत्तसत्सकसौरमाधिवासितपादपीठोपकण्ठ-
स्य प्रतविधानवद्यहृदयस्य भगवतो रत्नत्रयपुरःसरस्य उपाध्यायपरमेष्ठिनो-
ऽष्टतथीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

अपास्तैकान्तवादीन्द्रानपारागमपारगान् ।

उपाध्यायानुपासेहमुपायाय श्रुताप्तये ॥

ॐ विदितवेदितव्यस्य ब्रह्माभ्यन्तराचरणकरणत्रयविशुद्धिप्रपथगा-
पगाप्रवहनिर्मूलितमनोजकुजकुटुम्बाडम्बरस्य अमराम्बरचरनितम्बिनीक-
दम्बनदप्रादुर्भूतमदनमदमकरन्ददुर्दिनविनोदारधिन्दचन्द्रायमाणोदितोदि-
तत्रतत्रातापहसितार्वाचीयकामनचरित्रच्युतविरेञ्चविरोचनादिवैखानसरस-
स्य अनेकशस्त्रिभुवनक्षोभविधायिभिर्ध्यानधैर्यावधूतविश्वकप्रत्यूहव्यूहैरनन्य-
जनसामान्यवृत्तिभिर्मनोगोचरातिचरैराश्चर्यप्रभावभूमिभिरनवधारितविधानै-
स्तैस्तैर्मूलोत्तरगुणग्रामणीभिस्तपःप्रारम्भैः सकलैहिके सुखसाम्राज्यवरप्रदाना-
वहितायातावधीरितविसितोपनतवनदेवतालकालिकुलविलुप्यमानचरणस-
रसि सहपरागस्य निर्वाणपथनिष्ठितात्मनो रत्नत्रयस्य पुरःसरस्य भगवतः सर्व-
साधुपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

बोधपगाप्रवाहेण विध्यातानङ्गबहयः ।

विध्याराध्याङ्ग्यः सन्तु साध्यबोध्याय साधवः ॥

ॐ जिनजिनागमजिनधर्मजिनोक्तजीवादितत्त्वावधारणद्वयविजम्भित-
निरतिशयाभिनिवेशाधिष्ठानासु प्रकाशितशङ्काप्राकांम्यावह्लादनकुमतार्तिश-
ल्योद्धारासु प्रशमसंवेगानुकम्पास्तिक्यस्तम्भसंभृतासु स्थितिकरणोपगूहन-
वात्सल्यप्रभावनोपचरितोत्सवसपर्यासु अनेकत्रिदशविशेषनिर्मापितभूमिकासु
सुकृतिचेतःप्रासादपरम्परासु कृतक्रीडाविहारमपि च यन्निसर्गान्महामुनि-
मनःपयोधिपरिचितं अशेषभरतैरावतविदेहवर्षधरचक्रवर्तिचूडामणिकुलदैवतं
अमरेश्वरमतिदेवतावतंसकल्पवल्लीपल्लवं अम्बरचरलोकहृदयैकमण्डनं अ-
षवर्गपुरप्रवेशागण्यपण्यात्मसात्करणसत्यंकारं अनुलङ्घ्यचदुरघघनघटादुर्दि-
नेष्वपि जन्तुषु ज्योतिर्लौकादिगतिगर्तपातनमस्काण्डभेदनमामनन्ति मनी-
षिणः, तस्य संसारपादपोच्छेदप्रथमकारणस्य सकलमङ्गलविधायिनः पञ्च-
परमेष्ठिपुरःसरस्य भगवतः सम्यग्दर्शनरत्नस्याष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

मुक्तिलक्ष्मीलतामूलं युक्तिश्रीवलरीवनम् ।

भक्तितोऽर्हामि सम्यक्त्वं भुक्तिचिन्तामणिप्रदम् ॥

ॐ यस्मिन्निष्ठभुवनसार्तीयलोचनम्, आत्महिताहितभिवेकमायास्यावधो-
 घसमासादितसमीचीनभावम्, अधिगमसम्यक्त्वरत्नोत्पत्तिस्थानम्, अस्तिला-
 स्वपि वक्ष्यामि क्षेत्रज्ञस्वभाषसाम्राज्यपरमलान्छनम्, अपि च यस्मिन्निदानी-
 मपि नदीस्नातचेतोभिः सम्यग्गुणाहितोपयोगसंमार्गने शुभणिममिद्वर्षण इव
 साक्षाद्भवन्ति ते ते भावैकसमस्त्यमा स्वभावक्षेत्रसमयविप्रकार्पिणोऽपि भावा-
 स्त्वात्मकापनिबन्धमयहेतुविहितविचित्रपरिणतिमिर्मतिमुत्तावभिमतपर्यय-
 केवैते पञ्चतयीमवस्थामवगाहमानस्य सकलमङ्गलविधायिनः पञ्चपरमेष्ठि-
 पुर सरस्य भगवतः सम्यग्ज्ञानरत्नस्याष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्थाहा ।

अपि च ।

नेत्र हिताहितालोके सूत्र धीसौषसाधने ।

पात्र पूजाविधेः कुर्वे क्षेत्र लक्ष्म्या समागमे ॥

ॐ यत्सकललोकालोकावलोकनप्रतिबन्धकान्धकारविष्वसनम्, अनव-
 घविषामन्दाकिनीधरम्, अशेषसत्त्वोत्सवानन्दचन्द्रोदयम्, अस्तित्वतगु-
 तिस्रमितिष्ठतारामपुष्पाकरसमयम्, अनल्पफलप्रदायितरुः कल्पद्रुमप्रसवमू-
 मिमलयोः पञ्चमसौमनस्यवृत्तिवैर्यप्रधानैरनुष्ठीयमानमुद्यन्ति सद्दीमना
 परमपदप्राप्ते प्रथममिष सोपानम्, तस्य पञ्चतयात्मनः सर्वक्रियोपष्टमानि-
 पादनस्य सकलमङ्गलविधायिनः पञ्चपरमेष्ठिपुर सरस्य भगवतः सम्यक्ता-
 रित्ररत्नस्याष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्थाहा ।

अपि च ।

धर्मयोगिनेरेन्द्रस्य कर्मवैरिजयार्जने ।

धर्मकृत्सर्वसत्त्वानां धर्मधीवृत्तमाश्रये ॥

जिनसिद्धसूरिवेशकसाधुश्रद्धामनोहरत्नानाम् ।

कृत्वाष्टतयीमिष्टिं विदधामि ततः स्तव्यं युक्तया ॥

तत्त्वेषु प्रणम्य परोऽस्य मनसः श्रद्धानमुक्तजिनै-

रेतस्त्रिदशप्रभेदविषयं व्यक्तं चतुर्भिर्गुणैः ।

अष्टाङ्गं भुवनत्रयार्चितमिदं मूर्धेरपोटं त्रिमि-

थिते देव दधामि सद्यस्तिलक्तोलासावसानोत्सवम् ॥

ते कुर्वन्तु तपांसि दुर्धरधियो ज्ञानानि संचिन्वतां
 चित्तं वा वितरन्तु देव तदपि प्रायो न जन्मच्छिदः ।
 एषा येषु न विद्यते तव वचः श्रद्धावधानोद्धरा
 दुष्कर्माङ्कुरकुञ्जवज्रदहनद्योतावदाता रुचिः ॥
 संसाराम्बुधिसेतुबन्धमसमप्रारम्भलक्ष्मीवन-
 प्रोल्लासामृतवारिवाहमखिलत्रैलोक्यचिन्तामणिम् ।
 कल्याणाम्बुजखण्डसंभवसरः सम्यक्त्वरत्नं कृती
 यो धत्ते हृदि तस्य नाथ सुलभाः स्वर्गापवर्गश्रियः ॥

(इति दर्शनभक्तिः)

अत्यल्पा यतिरक्षजा मतिरियं बोधोऽवधिः सावधिः
 साश्चर्यः कचिदेव योगिनि स च स्वल्पो मनःपर्ययः ।
 दुष्प्रापं पुनरद्य केवलमिदं ज्योतिःकथागोचरं
 माहात्म्यं निखिलार्थगे तु सुलभे किं वर्णयामः श्रुते ॥
 यद्देवैः शिरसा धृतं गणधरैः कर्णावतंसीकृतं
 न्यस्तं चेतसि योगिभिर्नृपवरैराघ्रातसारं पुनः ।
 हस्ते दृष्टिपथे मुखे च निहितं विद्याधराधीश्वरै-
 स्तत्स्याद्वादसरोरुहं मम मनोहंसस्य भूयान्मुदे ॥
 मिथ्यातमःपटलभेदनकारणाय स्वर्गापवर्गपुरमार्गनिबोधनाय ।
 तत्तत्त्वभावनमनाः प्रणमामि नित्यं त्रैलोक्यमङ्गलकराय जिनागमाय ॥
 (इति ज्ञानभक्तिः)

ज्ञानं दुर्भगदेहमण्डनमिव स्यात्स्वस्य खेदावहं
 धत्ते साधु न तत्फलश्रियमयं सम्यक्त्वरत्नाङ्कुरः ।
 कामं देव यदन्तरेण विफलास्तास्तास्तपोभूमय-
 स्तस्मै त्वच्चरिताय संयमदमध्यानादिधाम्ने नमः ॥
 यच्चिन्तामणिरीप्सितेषु वसतिः सौरूप्यसौभाग्ययोः
 श्रीपाणिग्रहकौतुकं कुलवलारोग्यागमे संगमः ।

यत्पूर्वम्भरित समाधिनिधिभिर्मोक्षाय पञ्चात्मक
 तच्चारित्रमह नमामि विविध स्वर्गोपवर्गास्ये ॥
 हस्ते स्वर्गसुखान्यतर्कितमवास्ताश्चकवर्तिश्रियो
 देवा पादतले लुठन्ति फलति यौ कामित सर्वत ।
 कल्याणोत्सवसपद पुनरिमास्तस्यावतारात्म्ये
 प्रागेवावतरन्ति यस्य चरितैर्मनै पवित्र मन ॥

(इति चारित्रभक्ति)

बोधोऽवधि श्रुतमशेषनिरूपितार्पमन्तर्बहि करणजा सहसा मतिस्ते ।
 इत्थं स्वतः सकलवस्तुविवेकबुद्धे का स्याज्जिनेन्द्र भवत परतो व्यपेक्षा ॥
 ध्यानावलोकविगलचिमिरमताने तां देव केवलमयीं श्रियमावधाने ।
 आसीत्त्वयि त्रिभुवन मुहुस्तवाय व्यापारमन्त्ररमिवैकपुर महाय ॥
 छर्भ दधामि किमु चामरमुखिपामि हेमाम्बुजान्यय जिनस्य पदेऽर्पयामि ।
 इत्थं मुदामरपति स्वयमेव यत्र सेवापर परमह किमु वय्मि तत्र ॥
 त्व सर्वदोषरहितः मुनयं वचस्ते सत्त्वानुकम्पनपर सकलो विधिश्च ।
 शोकस्तयापि यदि मोक्षयति न त्वयीश कर्मास्य तन्ननु रवाविय कौशिकस्य ॥
 पुष्प त्वदीयचरणार्चनपीठसङ्गाच्छूडामणी भवति देव अगत्रयस्य ।
 अस्पृश्यमन्यशिरसि स्थितमप्यतस्ते को नाम साम्यमनुशास्त्रमनीश्वरायै ॥
 मिथ्यामहान्वतमसावृतमप्रबोधमेतत्पुरा जगदभूद्भवगर्तपाति ।
 तदेव दृष्टिद्वयाकाशविकासकान्तै स्याद्वातरदिमभिरधोऽदृतवाम्बुमेव ॥
 पादाम्बुजद्वयमिद तव देव यस्य स्वच्छे मन सरसि मनिहित ममास्ते ।
 स श्री स्वयं भजति स नियत वर्णीति स्वर्गोपवर्गजननीव रारस्यतीयम् ॥

(इत्यर्द्धदृष्टिः)

सम्यग्ज्ञानप्रयेण प्रविदितनिसिलज्ञेयतत्त्वप्रपञ्चा
 प्रोद्भूय ध्यानवातै सकलमथ रमःप्राप्तैकैवत्यरूपा ।
 कृत्वा सत्त्वोपकार त्रिभुवनपतिभिर्दत्तयात्रोत्सवा ये
 ते सिद्धा सन्तु शोकत्रयशिखरपुरीषामिन सिद्धये व ॥

दानज्ञानचरित्रसंयमनयप्रारम्भगर्भं मनः

कृत्वान्तर्बहिरिन्द्रियाणि मरुतः संयम्य पञ्चापि च ।

पश्चाद्वीतविकल्पजालमखिलं अस्यत्तमःसंतति

ध्यानं तत्प्रविधाय ये च मुमुक्षुस्तेभ्योऽपि ब्रह्मोऽञ्जलिः ॥

इत्थं येऽत्र समुद्रकन्दरसरःस्रोतस्विनीभूनभो-

द्वीपाद्रिद्रुमकाननादिषु धृतध्यानावधानोर्द्ध्वयः ।

कालेषु त्रिषु मुक्तिसंगमजुपस्तुत्यास्त्रिभिर्विष्टपै-

स्ते रत्नत्रयमङ्गलानि दधती भव्येषु रत्नाकरः ॥

(इति सिद्धभक्तिः)

भौमव्यन्तरमर्त्यभास्करसुरश्रेणीविमानाश्रिताः

स्वर्ग्योतिःकुलपर्वतान्तरधरारन्ध्रप्रवन्धस्थितीः ।

वन्दे तत्पुरपालमौलिविलसद्रत्नप्रदीपार्चिताः

साम्राज्याय जिनेन्द्रसिद्धगणभृत्स्वाध्यायिसाध्वीकृती ॥

(इति चैत्यभक्तिः)

समवसरणवासान्मुक्तिलक्ष्मीविलासा-

न्सकलसमयनाथान्वाक्यविद्यासनाथान् ।

भवनिगलविनाशोद्योगयोगप्रकाशा-

न्निरुपमगुणभावान्संस्तुवेऽहं क्रियावान् ॥

(इति पञ्चगुरुभक्तिः)

भवदुःखानलशान्तिर्धर्माभृतवर्षजनितजनशान्तिः ।

शिवशर्मास्रवशान्तिः शान्तिकरः स्ताज्जिनः शान्तिः ॥

(इति शान्तिभक्तिः)

मनोमात्रोचितायापि यः पुण्याय न चेष्टते ।

हताशस्य कथं तस्य कृतार्थाः स्युर्मनोरथाः ॥

येषां तृष्णातिमिरभिदुरस्तत्त्वलोकावलोक-

त्पारेवारे प्रशमजलधेः सङ्गवार्धेः परेऽस्मिन् ।

बाह्यातिप्रसरविधुरश्चिचृत्तिप्रचार-
 स्तेषामर्चाविधिषु भवताद्वारिपूर श्रियेव ॥
 दूरारुदे प्रणिधिसरणावन्तरात्माश्वरेऽसि
 लास्ते येषां हृदयकमलं मोदनिस्पन्दवृत्ति ।
 तत्स्थालोकावगमगलितध्वान्तबन्धम्विलीना
 मिष्टि तेषामहमुपनये पादयोश्चन्दनेन ॥
 तेषामन्तस्तदमृतरसास्यादमन्दप्रचारे
 क्षेत्रापीले विगतनिस्त्रिहारम्मसमोगभाव ।
 प्रामोक्षाणामुदुपित इवामाति योगीश्वराणां
 कुर्मस्तेषां कलमसदकै पूजन निर्ममाणाम् ॥
 देहारामेऽप्युपरतधिम सर्वसकल्पधान्ते-
 र्तेषामूर्मिस्मयविरहिता ब्रह्मधामामृतासे ।
 आत्मात्मीयानुगमविगमाद्भूष्य शुद्धबोधा
 स्तेषां पुष्पैश्चरणकमलान्यर्चयेय शिवाय ॥
 तेषामङ्गे मलयज्रसै सगमः कर्दमैर्वा
 स्त्रीविष्णोर्कैः पितृवनचितागर्भाभिवा समान ।
 मित्रे शत्रावपि च विषये मिस्त्ररङ्गोऽनुपन्न-
 स्तेषां पूजाव्यतिकरविभावस्तु भूत्यै हविर्व ॥
 योगामोगाचरणचतुरे दीर्घकन्दर्पद्वये
 स्यान्ते ध्वान्तोद्भरणसन्निधे व्योतिरुन्मेषभावि ।
 समोदेतामृतभृत इव क्षेत्रनाथोऽन्तरुचै-
 र्तेषां तेषु क्रमपरिचयात्स्यान्निष्क्ये व मदीप ॥
 तेषां ध्येमाद्ययजुषल्लयानन्दचन्द्रोदयानां
 बोधाम्मोधि प्रमत्तलिलैर्मासि नात्मावक्यशे ।
 लब्धाप्येताममिलभुयनैर्ध्वर्यलक्ष्मी निरीह
 तेषस्तेषामपमयचितौ श्रेयसे वोऽस्तु षूप ॥

चित्ते चित्ते विशति करणेष्वन्तरात्मस्थितेषु

स्रोतस्युते वहिरखिलतो व्याप्तिशून्ये च पुंसि ।

येषां ज्योतिः किमपि परमानन्दसंदर्भगर्भं

जन्मच्छेदि प्रभवति फलैस्तेषु कुर्मः सपर्याम् ॥

वाग्देवतावर इवायमुपासकानामागामितत्फलविधाविव पुण्यपुञ्जः ।

लक्ष्मीकटाक्षमधुपागमनैकहेतुः पुष्पाञ्जलिर्भवतु तच्चरणार्चनेन ॥

(इत्याचार्यभक्तिः)

इत्युपासकाव्ययने समयसमाचारविधिनाम पञ्चविंशत्तमः कल्पः ।

इदानीं ये कृतप्रतिमापरिग्रहास्तान्प्रति स्तूपनार्चनस्तवजपध्यानश्रुत-
देवताराधनविधीन् पट् प्रोदाहरिष्यामः । तथा हि—

श्रीकेतनं वाग्वनितानिवासं पुण्यार्चनक्षेत्रमुपासकानाम् ।

स्वर्गापवर्गागमनैकहेतुं जिनाभिषेकाश्रयमाश्रयामि ॥

भावामृतेन मनसि प्रतिलब्धशुद्धिः पुण्यामृतेन च तनौ नितरां पवित्रः ।

श्रीमण्डपे विविधवस्तुविभूषितायां वेद्यां जिनस्य सदनं विधिवत्तनोमि ॥

उदङ्मुखं स्वयं तिष्ठेत्प्राङ्मुखं स्थापयेज्जिनम् ।

पूजाक्षणे भवेन्नित्यं यमी वाचंयमक्रियः ॥

प्रस्तावना पुराकर्म स्थापना संनिधापनम् ।

पूजा पूजाफलं चेति पङ्क्तिं देवसेवनम् ॥

यः श्रीजन्मपयोनिधिर्मनसि च ध्यायन्ति यं योगिनो

येनेदं भुवनं सनाथममरा यस्यै नमस्कुर्वते ।

यस्मात्प्रादुरभूच्छ्रुतिः तुकृतिनो यस्य प्रसादाज्जना

यस्मिन्नेष भवाश्रयो व्यतिकरस्तस्यारभे स्थापनाम् ॥

वीतोपलेपवपुषो न मलानुपङ्गस्रैलोक्यपूज्यचरणस्य कुतः परोऽर्थ्यः ।

मोक्षामृते धृतधियस्तव नैव कामः स्नानं ततः कमुपकारमिदं करोतु ॥

तथापि स्वस्य पुण्यार्थं प्रस्तुवेऽभिषवं तव ।

को नाम रूपकारार्थं फलार्थी विहितोद्यमः ॥

(इति प्रस्तावना)

रसाम्बुभिः कुशकृशानुभिरात्तशुद्धौ भूमौ भुजङ्गमपतीनमृतैरुपास्य ।
 कुर्म प्रबापतिनिकेतनदिभ्यस्तानि कूर्वाततप्रसवदर्मविदभिर्गतानि ॥
 पाप पूर्णान्कुम्भान्कोणेपु सुपल्लवप्रसूनार्चान् ।
 दुग्धाब्धीनिव विदधे प्रवालमुक्तोस्वणाश्चतुर ॥

(इति पुराङ्गम्)

यस्य स्थानं त्रिभुवनशिरःशेखराग्रे निसर्गा-
 तस्यामर्त्यक्षितिभृति मधेभ्याद्भुत स्नानपीठी ।
 लोफानन्दाभृतजलनिधेर्वारि चैतस्त्रुधास्य
 धधे यत्ने सवनसमये सत्र चित्रीयते कः ॥

तीर्थोदकैर्मणिसुवर्णघटोपनीतैः पीठे पवित्रवपुषि प्रतिकरितार्थे ।
 लक्ष्मीधृतागमनबीजविदर्भगर्भे सस्थापयामि भुवनाधिपतिं जिनेन्द्रम् ॥
 (इति स्थापना)

सोऽयं विनः सुरगिरिर्ननु पीठमेतदेतानि दुग्धजलधे सलिलानि साक्षात् ।
 इन्द्रस्त्वह तव सवप्रतिकर्मयोगात्पूर्णा सप्त कथमियं न महोत्सवश्री ॥
 (इति संनिधापनम्)

योगेऽस्मिन्नाकनाभ ज्वलनपितृपते नैगमेय प्रचेतो
 बायो रैदेशशेषोऽपसपरिजना मयमेत्य महाप्रा ।
 मन्त्रैर्मु स सुधाधैरधिगतवलयः स्नासु दिक्षूपविष्टा
 क्षेपीय क्षेमदक्षा कुरुत विनमबोत्साहिन विभ्रशान्तिम् ॥
 देहेऽस्मिन्निहिताग्ने निनदति मारन्वगीतश्वना-
 वातोद्ये स्तुतिपाठमङ्गलरवैश्चानन्दिनि प्राज्ञणे ।
 मूर्त्त्यागोमयभूतिपिण्डहरितावर्मप्रसूमाक्षतै-
 रम्मोभिश्च सधन्दनैर्जिनपतेर्नाराजमां प्रभुषे ॥

पुष्पद्रुमश्चिरमयं नवपल्लवश्रीद्येत सर प्रमदमन्दसरोजगर्भम् ।
 वागापगा च मम दुस्तरतीरमार्गज्ञानामृतैर्जिनपतेस्त्रिगजप्रमोदै ॥
 द्राक्षाखर्जूरचोनेषुप्राचीनामलकोद्भवै ।
 राजादनाग्रपूगोत्थे आपयामि विन रसैः ॥

आयुः प्रजासु परमं भवतात्सदैव धर्मावबोधयुरभिश्चिरमस्तु भूयः ।
पुष्टिं विनेयजनता वितनोतु कामं हैयंगवीनसवनेन जिनेश्वरस्य ॥

येषां कर्मभुजङ्गनिर्विषविधौ बुद्धिप्रबन्धो नृणां

येषां जातिजरामृतिव्युपरमध्यानप्रपञ्चाग्रहः ।

येषामात्मविशुद्धबोधविभवालोके सतृष्णं मन-

स्ते धारोष्णपयःप्रवाहधवलं ध्यायन्तु जैनं वपुः ॥

जन्मस्तेहच्छिदपि जगतः स्नेहेहेतुर्निसर्गा-

त्पुण्योपाये मृदुगुणमपि स्तब्धलब्धात्मवृत्तिः ।

चेतोजाड्यं हरदपि दधिप्राप्तजाड्यस्वभावं

जैनस्नानानुभवनविधौ मङ्गलं वस्तनोतु ॥

एलालवङ्गकङ्कोलमालयागरुमिश्रितैः ।

पिष्टैः कल्कैः कपायैश्च जिनदेहमुपासहे ॥

नन्धावर्तस्वस्तिकफलप्रसूनाक्षताम्बुकुशपूलैः ।

अवतारयामि देवं जिनेश्वरं वर्धमानैश्च ॥

ॐ भक्तिभरविनतोरगनरसुरासुरेश्वरशिरःकिरीटकोटिकल्पतरुपल्लावा-
यमानचरणयुगलम्, अमृताशनाङ्गनाकरविकीर्यमाणमन्दारनमेरुपारिजात-
संतानकवनप्रसूनस्पन्दमानमकरन्दस्वादोन्मदमिलन्मत्तालिकुलप्रलोपोत्तालि-
तनिलिम्पालसिव्यापारगिलसः वरचरक्रमारहेलास्फालितवेणुवलकीपणवान-
कमृदङ्गशङ्खकाहलत्रिविलतालझल्लरीभेरीभम्माप्रभृत्यनवधिघनशुषिरतताव-
नद्धवादनादनिवेदितनिखिलविष्टिपाधिपोपासनावसरम्, अनेकामरविकिर-
त्रुलकीर्णकिशल्याशोकानोकहोल्सत्प्रसवपरागपुनरुक्तसकलदिक्पालहृदय-
रागप्रसरम्, अखिलभुवनैश्वर्यलाञ्छनातपत्रत्रयशिखण्डमण्डनमणिमयूखरे-
खालिख्यमानमखमुखरखेचरीभालतलतिलकपत्रम्, अनवरतयक्षविक्षिप्य-
माणोभयपक्षचामरपरम्परांशुजालधवलितविनेयजनमनप्रासादचरित्रम्, अ-
शेषप्रकाशितपदार्थातिशायीशारीरप्रभापरिवेषमुपितपरिषत्सभास्तारमति-
मिरनिकरम्, अनवधिवस्तुविस्तारात्मसात्कारासारविस्फारितसरस्वतीतरङ्ग-
सङ्गसंतर्पितसमस्तसत्त्वसरोजाकरम्, इभारातिपरिवृद्धोपवाह्यमानासनावसा-

नलमरसकरप्रसरपल्लवितथियत्पादपादपामोगम्, अनन्यसामान्यममवसरण-
समासीनमनुजदिविबभुजेन्द्रवृन्दबन्धमानपादारविन्दयुगलम्,

मङ्गाविलक्ष्मीलसिकावनस्य प्रवर्धनावर्जितवारिपूरै ।

जिन चतुर्भिः स्नपयामि कुम्भैर्नम सदो धेनुपयोधरामै ॥

लक्ष्मीकल्पलते समुल्लस जनानन्दै पर पल्लवै-

धर्माराम फलै प्रकामसुमगस्त्व मध्यसेव्यो भव ।

बोधाधीश्वर तिमन्त सप्रति मुहुर्दुष्कर्मधर्मक्लम

त्रैलोक्यप्रमदावहैर्बिनपतेर्गन्धोदकैः स्नापनात् ॥

शुद्धैर्विशुद्धबोधस्य निनेशस्योत्तरोदकै ।

करोम्यवमृयस्नानमुत्तरोत्तरमपदे ॥

अमृतकृतकर्णिकेऽसिञ्जिनाङ्गुलीषे कलादले कमले ।

सस्त्राप्य पूजयेय त्रिभुवनवरदं विन विधिना ॥

पुष्पोपार्जनशरणं पुराणपुरुष स्वबोधिताचरणम् ।

पुरुहूतविहितसेव पुरवेव पूजयामि तोयेन ॥

मन्दमदमदनदमन मन्दरगिरिस्थित्वरमज्जनाधसरे ।

कन्दमुमालसिकायाश्चन्दनचर्चार्चितं विनं कुर्वे ॥

अवम तरुगहनदहनं निकासमुलसमवामृतस्थानम् ।

आगमदीपालोकं कलममवैस्तन्बुलैर्भजामि जिनम् ॥

सररसविमुक्तसूक्तिं विज्ञानसमुद्रमुद्रिताशेषम् ।

श्रीमानसकलहर्षं कुसुमक्षरैरर्चयामि विननायम् ॥

अर्हन्तममितनीतिं निरस्तन मिहिरमाधिदायाग्रे ।

आराधयामि हविषा मुक्तिस्त्रीरमितमान[स]मनङ्गम् ॥

भक्त्या नेतमराशयकमलवनारालतिमिरमार्तण्डम् ।

जिनमुपचरामि दीपैः सकलसुखारामकामदमकामम् ॥

अनुपमकेवलवपुषं सकलकलाविलयवर्तिरूपस्यम् ।

योगावगम्यनिलयं यजामहे निखिलगं विन धूपै ॥

स्वर्गापवर्गसंगतिविधायिनं व्यस्तजातिवृत्तिदोषम् ।

व्योमचरामरपतिभिः स्मृतं फलैर्जिनपतिमुपासे ॥

अम्भश्चन्दनतन्दुलोद्गमहविदीपैः सधूपैः फलै-

रचित्वा त्रिजगद्गुरुं जिनपतिं स्नानोत्सवान्तरम् ।

तं स्तौमि प्रजपामि चेतसि दधे कुर्वे श्रुताराधनं

त्रैलोक्यप्रभवं च तन्महमहं कालत्रये श्रद्धये ॥

यज्ञैर्मुदावभृथभागिरुपास्य देवं पुष्पाञ्जलिप्रकरपूरितपादपीठम् ।

श्वेतातपत्रचमरीरुहदर्पणाद्यैराराधयामि पुनरेनमिनं जिनानाम् ॥

(इति पूजा)

भक्तिर्नित्यं जिनचरणयोः सर्वसत्त्वेषु मैत्री

सर्वातिथ्ये मम विभवधीर्बुद्धिरध्यात्मतत्त्वे ।

सद्विधेषु प्रणयपरता चित्तवृत्तिः परार्थे

भूयादेतद्भवति भगवन्धाम यावत्त्वदीयम् ॥

प्रातर्विधिस्तव पदान्बुजपूजनेन मध्याह्नसंनिधिरयं मुनिमाननेन ।

सायंतनोऽपि समयो मम देव यायान्नित्यं त्वदाचरणकीर्ति(र्त)नकामितेन ॥

धर्मेषु धर्मनिरतात्मसु धर्महेतोर्धर्मादिवाप्तमहिमास्तु नृपोऽनुकूलः ।

नित्यं जिनेन्द्रचरणार्चनपुण्यधन्याः कामं प्रजाश्च परमां श्रियमाप्नुवन्तु ॥

(इति पूजाफलम्)

आलस्याद्वपुषो हृषीकहरणैर्व्याक्षेपतो वात्मन-

श्चापल्यान्मनसो मतेर्जडतया मान्द्येन वाक्सौष्टवे ।

यः कश्चित्तव संस्तेवेषु समभूदेव प्रमादः समे

मिथ्यास्तास्तनुदेवताः प्रणयिनां तुष्यन्ति भक्त्या यतः ॥

देवपूजामनिर्माय मुनीननुपचर्य च ।

यो भुञ्जीत गृहस्थः सन्स भुञ्जीत परं तमः ॥

इत्युपासकाध्ययने स्नपनार्चनविधिर्नाम पद्मत्रिंशः कल्पः ।

नमदमरमौलिमण्डलविलग्नरत्नांशुनिकरगगनेऽस्मिन् ।

अरुणायतेऽद्विद्युगलं यस्य स जीयाजिनो देवः ॥

सुरपतिर्युवतिश्रवणसाममरतरुमरमञ्जरीरुचिरम् ।

चरणनखकिरणजालं यस्य स अयसाञ्जिनो अगति ॥

वर्णविभिन्नकुञ्जरमौलिमन्दारमकरन्दस्यन्दकरविस्तरसारधूसरपदाम्बुज
वैदग्धापरमपद प्राप्तबादजय विजितमनसिद्ध,

मात्रा—

यस्त्वामतितगुण विन कश्चित्सावधिबोध सौति विपश्चित् ।

नूनममौ ननु काञ्चनशैल मुल्यति हस्तेनापिरकाळम् ॥

स्रोत्रे यत्र महामुनिपता सकलैतिद्याम्बुविधिविदक्षा ।

मुमुक्षुश्चिन्तामनवधिबोधास्तत्र कथं ननु सादृश्वेषां ॥

तदपि च देव किमपि विन त्वयि यद्यपि शक्तिर्नास्ति तस्मा मयि ।

यदियं मक्तिर्मां मौनस्य देव नमस्करुते ॥ स्वस्वम् ॥

चतुष्पदी—

सुरपतिविरचितसत्तव वलितासिलमव परमधामलब्धोदय ।

कस्तव जन्तुर्गुणमघहरण चरणप्रवितनुतां हतनतमय ॥

अयं निलिलनिलिम्पाछापकल्प जगतीस्तुतकीर्तिकछत्रतल्प ।

अयं परमधर्महर्म्यावतार लोकत्रितयोद्धरजैकसार ॥

अयं लक्ष्मीकरकमलार्चिताङ्ग सारस्वतरसनदनाधरङ्ग ।

अयं बोधमध्यसिद्धासिलार्थ मुक्तिधारीमणीरतिवृत्तार्थ ॥

नमदमरमौलिमन्दरतटान्त राग्यत्पदनस्य ॥ प्रकान्त ।

विजुषस्त्रीनेत्राम्बुजविशेष मकरध्वजधनुर्द्वयनिरोध ॥

बोधत्रयविदितविधेयतन्त्र का नामापेक्षा तव परत्र ।

दधत प्रबोधममुमुज्जनस्य गुरुरस्ति कोऽपि किमिहारुणस्य ॥

निजधीजबलान्मस्तिनापि महति धीं शुद्धिं परमामयव मज्जति ।

युक्ते कनकादमा भवति हेम किं कोऽपि तत्र विवदेत नाम ॥

परिणाममिवातिश्रयेण विपति मतिरुष्यैर्नरि गुरुतामुपैति ।

तद्विश्ववेदिनिन्दा द्विजस्य विभ्राम्यति पितो देव ॥ स्व ॥

कपिलो यदि बाञ्छति वित्तिमचिति सुरगुरुगीर्गुम्फेष्वेप पतति ।
 चैतन्यं वाद्यग्राह्यरहितमुपयोगि कस्य वद तत्र विदित ॥
 भूपवनवनानलतत्वे(?)पु धिपणो निगृणाति विभागमेषु ।
 न पुनर्विदितद्विपरीतधर्म धाम्नि ब्रवीति तत्तस्य कर्म ॥
 विज्ञानप्रमुखाः सन्ति विमुचि न गुणाः किल यस्य न योऽत्र वाचि ।
 तस्यैप पुमानपि नैव तत्र दाहाद्हनः क इहापरोऽत्र ॥
 धरणीधरधरणिप्रभृति सृजति ननु नियमगृहादि गिरिशः करोति ।
 चित्रं तथापि यत्तद्वचांसि लोकेषु भवन्ति महायशांसि ॥
 पुरुषत्रयमबलासक्तमूर्त्तिं तस्मात्परस्तु गतकायकीर्ति ।
 एवं सति नाय कथं द्विजसूत्रमामाति हिताहितविषयमत्र ॥
 सोऽहं योऽभूवं बालवयसि निश्चिन्वन्क्षणिकमतं जहासि ।
 संतानोऽप्यत्र न वासनापि यद्यन्वयभावस्तेन नापि ॥
 चित्तं न विचारकमक्षजनितमखिलं सविकल्पं स्वांशयति ।
 तमुदितानि वस्तु नैव स्पृशन्ति शाक्याः कथमात्महितान्युशन्ति ॥
 अद्वैतं तत्त्वं वदति कोऽपि मुधियां धियमातनुते न सोऽपि ।
 यत्पक्षहेतुदृष्टान्तवचन संस्थाः कुतोऽत्र शिवशर्मसदन ॥
 हेतावनेकधर्मप्रवृद्धिराख्याति जिनेश्वर तत्त्वसिद्धि- ।
 मन्यत्पुनरखिलमतव्यतीतमुद्गाति सर्वमुरुनयनाङ्कित ॥
 मनुजत्वपूर्वनयनायकस्य भवतो भवतोऽपि गुणोत्तमस्य ।
 ये द्वेषकलुषधिपणा भवन्ति ते जडजं मौक्तिकमपि रहन्ति ॥
 नासेषु बहुत्वं यः सहेत पर्यायविभूतिष्वपि महेत ।
 नूनं द्रुहिणादिषु दैवतेषु कं तस्य स्फुटति तथाविधेषु ॥
 दीक्षासु तपसि वचसि त्व[यी] न यदिहैक्यं सकलगुणैरहीन ।
 तस्माद्ब्रवीमि जगतां त्वमेव नाथोऽसि बुधोचितपादसेव ॥
 देव त्वयि कोऽपि तथापि विमुख चित्तो यदि विदलितमदनविशिख ।
 निन्द्यः स एव धूके दिवापि विदृशीनमुपालभते न कोऽपि ॥

निष्किल्लनोऽपि अगतेन कानि जिन दिशसि निकाम कामितानि ।
नैवात्र चित्रमथवा समस्ति शृष्टि किमु स्वादिह नो चकास्ति ॥

पद्धतिका—

इति तदमृतनाथ स्मरशरमाथ त्रिभुवनपतिमतिकेतन ।
मम दिश जगदीश प्रसन्ननिवेश त्वत्पदनुतिहृदयं जिन ॥

घटा—

अमरतरुणीनेशानन्दे महोत्सवचन्द्रमा
स्मरमदमयध्वान्तध्वसे मत् परमोऽर्यमा ।
अदयहृदय कर्मारातौ न ते च कृपास्मवा-
नित विसहस्रव्यापारस्त्व तथापि भवान्महान् ॥
अनन्तगुणसन्निधौ नियतबोधसपत्निधौ
श्रुताग्निबुधसंभूते परिमितोक्तवृत्तस्थिते ।
जिनेश्वर सतीदृशे त्वयि मयि स्फुट तादृशे
कथं सदृशनिश्चय तदिदमस्तु वस्तुद्वयम् ॥
तदलमद्बलत्वाद्गवाणीपथस्तवनोचिते
त्वयि गुणगणापात्रे स्वोत्रैर्नेहस्य हि मादृश ।
प्रणतिविषये व्यापारेऽस्मिन्पुन सुखमे जन-
कथमयमवागास्ता स्वाभिज्ञतोऽस्तु नमोऽस्तु ते ॥
जगन्नेत्र पात्रं निस्त्रिभुविषयज्ञानमहर्षा
महान्त त्वां सन्तं सकलनयनीतिस्मृतगुणम् ।
महोदारं सार जिनतद्दयानन्दविषये
ततो याचे नो चेद्भवसि भगवन्निविमुक्त ॥
मनुजदिविषयलक्ष्मीलोचनालोकलाला-
भिरमिह चरितार्थास्त्यस्त्रसादास्पृगाताः ।
हृदयमिदमिदानीं स्वामिसेवोत्सुकत्वा-
त्सह वसति सनार्थ छात्रमित्रे विदेहि ॥
इत्युपासकाध्ययने स्तवनविधिनाम सप्तत्रिंशत्तमः कथः ।

सर्वाक्षरनामाक्षरमुख्याक्षराद्येकवर्णविन्यासात् ।
 निगिरन्ति जयं केचिदहं तु सिद्धक्रमैरेव ॥
 पातालमर्त्यखेचरसुरेषु सिद्धक्रमस्य मन्त्रस्य ।
 अधिगानात्संसिद्धेः सगवाये देवयात्रायाम् ॥
 पुष्पैः पर्वभिरम्बुजबीजस्वर्णार्किकान्तरत्नैर्वा ।
 निष्कम्पिताक्षवलयः पर्यङ्कस्थो जपं कुर्यात् ॥
 अङ्गुष्ठे मोक्षार्थी तर्जन्यां साधु वहिरिदं नयतु ।
 इतरास्वङ्गुलिषु पुनर्वहिरन्तश्चैहिकापेक्षी ॥
 वचसा वा मनसा वा कार्यो जाप्यः सव्याहितस्वान्तेः ।
 शतगुणमाद्ये पुण्यं सहस्रसंख्यं द्वितीये तु ॥
 नियमितकरणग्रामः स्थानासनमानसप्रचारज्ञः ।
 पवनप्रयोगनिपुणः सम्यक्सिद्धो भवेदशेषज्ञः ॥
 इममेव मन्त्रमन्ते पञ्चत्रिंशत्प्रकारवर्णस्थम् ।
 मुनयो जपन्ति विधिवत्परमपदावाप्तये नित्यम् ॥
 मन्त्राणामखिलानामयमेकः कार्यकृद्भवेत्सिद्धः ।
 अस्यैकदेशकार्यं परे तु कुर्युर्न ते सर्वे ॥
 कुर्यात्करयोन्यासं कनिष्ठिकान्तः प्रकारयुगलेन ।
 तदनु हृदाननमस्तककवचास्रविधिर्विधातव्यः ॥
 संपूर्णमतिस्थपुसो नादमानन्दमुन्दरं जपतः ।
 सर्वसमीहितसिद्धिर्निःसंशयमस्य जायेत ॥
 मन्त्रोऽयमेव सेव्यः परत्र मन्त्रे फलोपलम्भेऽपि ।
 यद्यप्यग्रे विटपी फलति तथाप्यस्य सिच्यते मूलम् ॥
 अत्रामुत्र च नियतं कामितफलसिद्धये परो मन्त्रः ।
 नाभूदस्ति भविष्यति गुरुपञ्चकवाचकान्मन्त्रात् ॥
 अभिलषितकामधेनौ दुरितद्रुमपावके हि मन्त्रेऽस्मिन् ।
 दृष्टादृष्टफले सति परत्र मन्त्रे कथं सजतु ॥

इत्थं मनोमनसि वाद्यमवाद्यवृत्तिं कृत्वा हृषीकनगर मरुतो नियम्य ।
सम्यग्जप विदधत सुखिय प्रयत्नाल्लोकप्रयेऽस्य कृतिन किमसाध्यमस्ति ॥

इत्युपासकप्रपञ्चने अपविधिर्नामाष्टत्रिंशत्तमः कथः ।

आदिध्यायु परज्योतिरीप्सुस्तद्धाम प्राश्वतम् ।

इम ध्यानविधिं यस्मादभ्यस्यतु समाहित ॥

तत्त्वचिन्तामृताम्भोषौ हृदमन्नातया मन ।

महिव्याप्तौ ब्रह्म कृत्वा द्वयमासनमाचरेत् ॥

सूक्ष्मप्राणयमायाम सप्तसर्वाङ्गसचर ।

प्राबोत्कीर्णं इषासीत ध्यानानन्दसुभां लिङ्गम् ॥

यदेन्द्रियाणि पञ्चापि स्यात्सम्भानि समासते ।

तदा ज्योति स्फुरत्यन्तश्चित्ते निमज्जति ॥

चित्तस्यैकाग्रता ध्यान ध्यातात्मा तत्फलप्रभुः ।

ध्येयमात्माग ज्योतिस्तद्विधिवेदेहयातना ॥

तैरभ्यमामर मार्यं नामसं भौममङ्गवम् ।

सदेतुसमधी सर्वमन्तराय द्रयातिग ॥

बालमित्रमविघ्नाय न क्लीबत्वममृत्यवे ।

तस्मादक्लिश्यमानात्मा पर ब्रह्मैव चिन्तयेत् ॥

यत्रायमिन्द्रियग्रामो व्यासङ्गस्तेन विष्ठवम् ।

नाशुषीत तमुद्देश भवेत्साध्यात्मसिद्धये ॥

फलगुणन्माप्यथ देहो यदलानुफलायते ।

ससारसागरोत्तारे रसस्वसाध्रयव्रत ॥

नरे धीरे वृथा वर्मक्षेत्रे सखे वृतिर्वृथा ।

यथा तथा वृथा सर्वो ध्यानशून्यस्य तद्विधिः ॥

महिरन्तल्लभोवातैरस्पन्द दीपवन्मनः ।

यत्तत्वाल्लोकनोल्लासि तत्साध्यान् सधीजकम् ॥

निर्विचारावतारासु चेत् श्रोतःप्रवृत्तिषु ।

आत्मन्येव स्फुरन्नात्मा भवेद्ध्यानमधीजकम् ॥

चित्तेऽनन्तप्रभावेऽस्मिन्प्रकृत्या रसवच्चले ।
 तत्तेजसि स्थिरे सिद्धे न किं सिद्धिं जगत्रये ॥
 निर्मनस्के मनोहंसे पुंहंसे सर्वतः स्थिरे ।
 नोवहंसोऽखिलालोक्य सरोहंसः प्रजायते ॥
 यद्यप्यस्मिन्मनःक्षेत्रे क्रियां तां तां समादधत् ।
 किञ्चिद्वेदयते भावं तथाप्यत्र न विभ्रमेत् ॥
 विपक्षे क्लेशराशीनां यस्मान्नैष विधिर्मतः ।
 तस्मान्न विस्मयेतास्मिन्परं ब्रह्मसमाश्रितः ॥
 प्रभावैश्वर्यविज्ञानदेवतासंगमादयः ।
 योगोन्मेपाद्भवन्तोऽपि नामी तत्त्वविदां मुदे ॥
 भूमौ जन्मेति रत्नानां यथा सर्वत्र नोद्भवः ।
 तथात्मजमिति ध्यानं सर्वत्राङ्गिनि नोद्भवेत् ॥
 तस्य कालं वदन्त्यन्तमुद्भूतं मुनयः परम् ।
 अपरस्पन्दमानं हि तत्परं दुर्धरं मनः ॥
 तत्कालमपि तद्धानं स्फुरदेकाग्रमात्मनि ।
 उच्चैः क्रमोच्चयं भिन्द्याद्वज्रं शैलमिव क्षणात् ॥
 कल्पैरप्यन्वुभिः शक्यश्चुल्लङ्घनोच्चुल्लम्पितुम् ।
 कल्पान्तभूः पुनर्वातस्तं मुहुः शोपमानयेत् ॥
 रूपे मरुति चित्ते च तथान्यत्र.....यो विशेषः ।
 लभेत कामितं तद्वदात्मना परमात्मनि ॥
 वैराग्यं ज्ञानसंपत्तिरसङ्गः स्थिरचित्तता ।
 ऊर्मिसयसहत्वं च पञ्च योगस्य हेतवः ॥
 आधिव्याधिविपर्यासप्रमादालस्यविभ्रमाः ।
 अलामः सङ्गितास्थैर्यमेते तस्यान्तरायकाः ॥
 यः कण्टकैस्तुदत्यङ्गं यश्च लिम्पति चन्दनैः ।
 रोपतोषाविशिक्षात्मा तयोरासीत् लोष्ठवत् ॥

ज्योतिर्विन्दुः कळानादः कुण्डलीवायुसञ्चर ।
 मुद्रामण्डलबोधानि निर्वीचीकरणादिकम् ॥
 नामौ नेत्रे ललाटे च ब्रह्मग्रन्थौ च साक्षुनि ।
 अग्निमध्ये रवौ चन्द्रे लूतातन्तौ हृदङ्कुरे ॥
 मृस्युल्लस्य भदन्तेषु सत्तत्त्व क्लृप्त मुक्तये ।
 अहो मूढधियामेष नयः स्रपरवस्त्रनः ॥
 कर्माण्यपि यदीमानि साध्यान्वेवविधैर्नयैः ।
 अरु तपोमपाप्मेष्टिदानाध्ययनकर्मभिः ॥
 यो विचारितरम्येषु क्षण देहार्तिहारिषु ।
 इन्द्रियार्थेषु वक्ष्यात्मा सोऽपि योगी क्लिष्टेष्वेते ॥
 यन्मेन्द्रियार्थतृष्णापि जर्बरीकुरुते मनः ।
 तन्निरोधमुबो धाम्नः स ईप्सीत(६)कथं नरः ॥
 आत्मज्ञं सचित्तं दोष यातनायोगकर्मभिः ।
 कालेन क्षययन्तेति योगी रोगी च कल्पताम् ॥
 कामेऽस्त्रामे धने वासे मित्रेऽमित्रे प्रियेऽप्रिये ।
 सुखे दुःखे समानात्मा भवेत्तद्विद्वानधीः सदा ॥
 परे ब्रह्मण्यनूचानो धृतिमैत्रीदयान्वितः ।
 अन्यत्र सन्नृताद्वाक्यान्वित्य धार्ढ्ययमी भवेत् ॥
 सयोगो विप्रलम्भे च निदाने परिदेवने ।
 हिंसात्यामनृते स्त्रेये भोगरक्षासु तत्परे ॥
 बन्तोरनन्तससारभूमैनोरयवर्त्मनी ।
 आर्तरोद्रे त्वजेद्विधाने दुरन्तफलदायिनी ॥
 बोध्यागमकपाटे ते मुक्तिमार्गगिल्बि परे ।
 सोपाने श्वम्रलोकस्य तत्स्वेष्टावृत्तिपक्ष्मणी ॥
 लेष्टतोऽपि मनो यावदेते समधितिष्ठतः ।
 एष जन्मतदुक्तावदुष्टैः समधिरोहति ॥

ज्वलन्नल्लनमाधत्ते प्रदीपो न रविः पुनः ।
 तथाशयविशेषेण ध्यानमारम्भते फलम् ॥
 प्रमाणनयनिक्षेपैः सानुयोगैर्विशुद्धधीः ।
 मतिं तनोति तत्त्वेषु धर्मध्यानपरायणः ॥
 अरहस्ये यथा लोके सती काञ्चनकर्मणी ।
 अरहस्यं तथेच्छन्ति सुधियः परमागमम् ॥
 यः स्खलत्यल्पबोधानां विचारेष्वपि मादृशी ।
 स संसारार्णवे मज्जज्जन्त्वाल्म्वः कथं भवेत् ॥

(इत्याज्ञा ।)

अहो मिथ्यातमः पुंसां युक्तिद्योतैः स्फुरत्यपि ।
 यदन्वयति चेतांसि रत्नत्रयपरिग्रहे ॥
 आशासहे तदेतेषां.....यत्रास्तकल्मषाः ।
 इदमेते प्रपश्यन्ति तत्त्वं दुःखनिवर्हणम् ॥

(इत्यपायः ।)

अकृत्रिमो विचित्रात्मा मध्ये च त्रसराजिमान् ।
 मरुत्रयीवृतो लोकः प्रान्ते तद्धामनिष्ठितः ॥

(इति लोकः ।)

रेणुवज्जन्तवस्तत्र तिर्यगूर्ध्वमधोऽपि च ।
 अनारतं भ्रमन्त्येते निजकर्मानिलेरिताः ॥

(इति विपाकः ।)

इति चिन्तयतो धर्म्यं यतात्मेन्द्रियचेतसः ।
 तमांसि द्रवमायान्ति द्वादशात्मोदयादिव ॥
 भेदं विवर्जिताभेदमभेदं भेदवर्जितम् ।
 ध्यायन्सूक्ष्मक्रियाशुद्धो निष्क्रियं प्रतिपद्यते ॥
 प्रक्षीणोभयकर्माणं जन्मदोषैर्विवर्जितम् ।
 लब्धात्मगुणमात्मानं मोक्षमाहुर्मनीषिणः ॥

मार्गसूत्रमनुप्रेक्षा सप्ततत्त्व विनेश्वरम् ।
 ध्यायेदागमचक्षुष्मान्प्रसरुमानपरायण ॥
 ज्ञाने तत्त्व यथैतिष्ठ ब्रह्मे सदनन्यधी ।
 मुष्टेऽह सर्वमारम्भमात्मन्यात्मानमादधे ॥
 आत्माय बोधिसपत्तेरात्मन्यात्मानमात्मना ।
 यदा सूते तदात्मान लभते परमात्मना ॥
 ध्यातात्मा ध्येयमात्मैव ध्यानमात्मा फल तथा ।
 आत्मा रक्तप्रयात्मोक्तो यथा युक्तिपरिग्रह ॥
 सुखामृतमुपासतिस्तद्रवेरुदयाचल ।
 पर ब्रह्माहमप्राप्ते सम पाशवशीकृत ॥
 यदा चक्रास्ति मे चेतस्तद्ब्रह्मानोदमगोचरम् ।
 तदाह जगतां चक्षु स्वामादित्य इवातमा ॥
 आदौ मध्वमधुमान्ते सर्वमिन्द्रियम सुखम् ।
 प्रातःकायिषु हेमन्ते सोयमुष्णमिवाङ्गिषु ॥
 यो दुरामयदुर्देशे बद्धयासो यमोऽङ्गिनि ।
 स्वभावमुभगे तस्य स्पृहा केन निवार्यते ॥
 जन्मयौवनसंयोगसुखानि यदि देहिनाम् ।
 निर्बिषक्षाणि को नाम मुषी सप्तारमुत्सजेत् ॥
 अनुयाचेत नायूषि नापि मृत्युमुपाहरेत् ।
 मृतो मृत्य इवासीत् कालावधिमविस्मरन् ॥
 महामोगोऽहमद्यास्मि यत्तत्त्वरुषितेजसा ।
 सुविशुद्धान्तरात्मासे तमःपारे प्रतिष्ठित ॥
 तस्मास्ति यदह लोके सुख दुःख च नाप्तवान् ।
 स्वमेऽपि न मया प्राप्तो जैनागममुधारस ॥
 सम्यगेतत्सुभाम्योर्धेर्बिन्दुमप्यालिहन्मुहु ।
 अन्तुर्न जातु वायेत जन्मज्वलनभाजन ॥

देवं देवसमासीनं पञ्चकल्याणनायकम् ।
 चतुस्त्रिंशद्गुणोपेतं प्रातिहार्योपशोभितम् ॥
 निरञ्जनं जिनाधीशं परमं रमयाश्रितम् ।
 अच्युतं च्युतदोषौघमभवं भवभृद्गुरुम् ॥
 सर्वसंस्तुत्यमस्तुत्यं सर्वेश्वरमनीश्वरम् ।
 सर्वाराध्यमनाराध्यं सर्वाश्रयमनाश्रयम् ॥
 प्रभवं सर्वविद्यानां सर्वलोकपितामहम् ।
 सर्वसत्त्वहितारम्भं गतसर्वमसर्वगम् ॥
 नम्रामरकिरीटांशुपरिवेपनभस्तले ।
 भवत्पादद्वयद्योतिनखनक्षत्रमण्डलम् ॥
 स्तूयमानमनूचानैर्ब्रह्मोद्यैर्ब्रह्मकामिभिः ।
 अध्यात्मागमवेधोभिर्योगिमुख्यैर्महर्द्धिभिः ॥
 नीरूपं रूपिताशेषमशब्दं शब्दमिष्टितम् ।
 अस्पर्शं योगसंस्पर्शमरसं सरसागमम् ॥
 गुणैः सुरभितात्मानमगन्धगुणसंगमम् ।
 व्यतीतेन्द्रियसंवन्धमिन्द्रियार्थावभासकम् ॥
 भुवमानन्दसस्यानामम्मस्तृष्णानलार्चिषाम् ।
 पवनं दोषरेणूनामग्निमेनोवनीरुहाम् ॥
 यजमानं सदर्थानां व्योमालेपादिसंपदाम् ।
 भानुं भव्यारविन्दानां चन्द्रं मोक्षामृतश्रियाम् ॥
 अतावकगुणं सर्वं त्वं सर्वगुणभाजनः ।
 त्वं सृष्टिः सर्वकामानां कामसृष्टिनिमीलनः ॥
 खसुप्तदीपनिर्वाणे प्राकृते वा त्वयि स्फुटम् ।
 खसुप्तदीपनिर्वाणं प्राकृतं स्याज्जगत्रयम् ॥
 त्रयीमार्गं त्रयीरूपं त्रयीमुक्तं त्रयीपतिम् ।
 त्रयीव्याप्तं त्रयीतत्त्वं त्रयीचूडामणिस्थितम् ॥

जगतां कौमुदीचन्द्र कामकरूपावनीरुहम् ।
गुणचिन्तामणिक्षेत्र कल्याणागमनाकरम् ॥
प्रणिधानप्रदीपेषु साक्षादिष चकास तम् ।
ध्यायेज्जगन्नयार्चाहिर्महन्त सर्वतोमुखम् ॥
आहुस्तस्मात्पर ब्रह्म तस्मादैन्द्रं पद करे ।
इमास्तस्मादयमाप्याश्चक्राश्च क्षितिपथिय ॥
य यमध्यात्ममार्गेषु भावमस्रयमत्सरा ।
तत्पदाय दधत्यन्त' स स तत्रैव लीयते ॥
अनुपायानिलोद्भ्रान्त पुंस्वरूपां मनोदलम् ।
तद्भूमावेव मज्ज्येत लीयमानं चिरादपि ॥
अयोतिरेक वेप करीपास्मसमित्सम ।
तस्मात्सुपायविश्वरूपा अमन्ति भवकानने ॥
परापरपर देवमेव चिन्तयतो यते ।
भवन्त्यतीन्द्रियास्ते ते भावा लोकोत्तरमिय ॥
ध्योमन्त्राया नरोत्सङ्गि यथामूर्तमपि स्वयम् ।
योगयोगात्तयात्मार्यं भवेत्प्रत्यक्षबीक्षण ॥
न ते गुणा न तज्ज्ञान न सा दृष्टिर्न तत्सुखम् ।
यद्योगद्योतनेन स्थावात्मन्यस्ततमश्चये ॥
देव जगन्मयीनेत्र ध्यन्तराद्याश्च देवता ।
सम पूजाविधानेषु पश्यन्दूर भवेदध (म्) ॥
ता शासनाधिरक्षार्थं कल्पिता परमागमे ।
अतो यज्ञाशदानेन माननीया मुदृष्टिभिः ॥
सञ्ज्ञासन्नैकभक्तीनां मुदृष्टां मुमतात्मनाम् ।
स्वयमेव प्रसीदन्ति ता पुसां सपुरदरा ॥
तद्वामवदक्षणां रत्नत्रयमह्वीयसाम् ।
उमे कामदुघे स्पर्ता यावाभूमी मनोरथै ॥

कुर्यात्तपो जपेन्मन्त्रान्नमस्येद्वापि देवताः ।
 सस्पृहं यदि तच्चेतो रिक्तः सोऽमुत्र चेह च ॥
 ध्यायेद्वा वाङ्मयं ज्योतिर्गुरुपञ्चकवाचकम् ।
 एतद्धि सर्वविद्यानामधिष्ठानमनश्वरम् ॥
 ध्यायन्विन्यस्य देहेऽस्मिन्निदं मन्दरमुद्रया ।
 सर्वनामादिवर्णाहं वर्णाद्यन्तं सवीजकम् ॥
 तपःश्रुतविहीनोऽपि तद्ध्यानाविद्धमानसः ।
 न जातु तमसां सृष्टा तत्तत्स्वरुचिदीप्रधीः ॥
 अधीत्य सर्वशास्त्राणि विधाय च तपः परम् ।
 इदं मन्त्रं स्मरन्त्यन्ते मुनयोऽनन्तचेतसः ॥
 मन्त्रोऽयं स्मृतिधाराभिश्चित्तं यस्याभिवर्षति ।
 तस्य सर्वे प्रशाम्यन्ति क्षुद्रोपद्रवपांसवः ॥
 अपवित्रः पवित्रो वा सुस्थितो दुःस्थितोऽपि वा ।
 भवत्येतत्स्मृतिर्जन्तुरास्पदं सर्वसंपदाम् ॥
 उक्तं लोकोत्तरं ध्यानं किञ्चिल्लौकिकमुच्यते ।
 प्रकीर्णकप्रपञ्चेन दृष्टादृष्टाफलाश्रयम् ॥
 पञ्चमूर्तिमयं बीजं नासिकाग्रे विचिन्तयन् ।
 निधाय संगमं चेतो दिव्यज्ञानमवाप्नुयात् ॥
 यत्र यत्र हृषीकेऽस्मिन्निदधीताचलं मनः ।
 तत्र तत्र लभेतायं बाह्यग्राह्याश्रयं सुखम् ॥
 स्थूलं सूक्ष्मं द्विधा ध्यानं तत्त्वबीजसमाश्रयम् ।
 आद्येन लभते कामं द्वितीयेन परं पदम् ॥
 पद्ममुत्थापयेत्पूर्वं नाडीं संचालयेत्ततः ।
 मरुच्चतुष्टयं पश्चात्प्रचारयतु चेतसि ॥
 दीपहस्तो यथा कश्चित्किञ्चिदालोक्य तं त्यजेत् ।
 ज्ञानेन ज्ञेयमालोक्य पश्चात्तं ज्ञानमुत्सृजेत् ॥

सर्वपापाश्रये क्षीणे ध्याने भवति भावना ।
 पापोपहतबुद्धीनां ध्यानवार्तापि दुर्लभा ॥
 दधिमावगत क्षीरं न पुनः क्षीरतां भजेत् ।
 तत्त्वज्ञानविशुद्धात्मा पुनः पापैर्न लिप्यते ॥
 मन्द मन्द क्षपेद्वायुर्मन्द मन्द विनिक्षिपेत् ।
 न कचिद्धार्यते वायुर्न च शीघ्रं प्रमुच्यते ॥
 रूपं स्पर्शं रसं गन्धं शब्दं चैव विदूरतः ।
 आसन्नमिषं गृह्णन्ति विचित्रा योगिनो गतिः ॥
 दग्धे वीजे यथात्यन्तं प्रादुर्भवति नाङ्कुरः ।
 कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति मषाङ्कुरः ॥
 नामौ चेतसि नासाग्रे दृष्टौ भाले च मूर्धनि ।
 विहारयेन्मनो हस सदा कायसरोवरे ॥
 यायाद्योमि अले तिष्ठेतिषीदेदनलार्चिपि ।
 मनोमरुत्प्रयोगेण शस्त्रैरपि न बाध्यते ॥
 जीव शिव शिवोर्मि किं भेदोऽस्त्यत्र कश्चन ।
 पाशबद्धो भवेज्जीव पाशमुक्तः शिवः पुनः ॥
 साकारं नश्वरं सर्वमनाकारं न दृश्यते ।
 पञ्चद्वयविनिर्मुक्तं कथं ध्यायन्ति योगिनः ॥
 अत्यन्तं मलिनो देहः पुमानत्यन्तनिर्मलः ।
 देहादेन पृथक्त्वा तस्मान्नित्यं विचिन्तयेत् ॥
 तोयमध्ये यथा तैलं पृथग्भावेन तिष्ठति ।
 तथा शरीरमध्येऽस्मिन्पुमानास्ते पृथक्कया ॥
 दध्ना सर्पिरिवात्मायमुपायेन शरीरसः ।
 पृथक्स्थितः तत्त्वज्ञैश्चिरं ससर्गज्ञानपि ॥
 पुष्पामोदौ तरुच्छाये यद्वत्सकलनिष्कले ।
 तद्वत्तौ देहदेहसौ यद्वा लपनबिम्बवत् ॥

एकस्तम्भं नवद्वारं पञ्च पञ्चजनाश्रितम् ।
 अनेककक्षमेवेदं शरीरं योगिनां गृहम् ॥
 ध्यानामृतान्न तृप्तस्य क्षान्तियोषिद्रतस्य च ।
 अत्रैव रमते चित्तं योगिनो योगवान्धवे ॥
 रज्जुभिः कृष्यमाणः स्याद्यथा पारिप्लवो हयः ।
 कष्टस्तथेन्द्रियैरात्मा ध्याने लीयेत न क्षणम् ॥
 रक्षां संहरणं सृष्टिं गोमुद्रामृतवर्षणम् ।
 विधाय चिन्तयेदासमाप्तरूपधरः स्वयम् ॥
 धूमवन्निर्वमेत्पापं गुरुबीजेन तादृशा ।
 गृहीयादमृतं तेन तद्वर्णेन मुहुर्मुहुः ॥
 संन्यस्ताभ्यामधोद्विभ्यामूर्वोरुपरि युक्तितः ।
 भवेच्च समगुल्फाभ्यां पद्मवीरसुखासनम् ॥

तत्र सुखासनस्येदं लक्षणम्—

गुल्फोत्तानकराङ्गुष्ठे रेखारोमालिनासिकाः ।
 समदृष्टिः समाः कुर्युर्नातिस्तब्धो न वामनः ॥
 तालत्रिभागमध्याङ्घ्रिः स्थिरशीर्षशिरोऽधरः ।
 समनिष्पन्दपाण्यग्रजानुभ्रूहस्तलोचनः ॥
 नखाकृतिर्न कण्डूतिर्नौष्टभक्तिर्न कम्पति ।
 न पर्वगणितिः कार्या नोक्तिरन्दोलितः स्मितिः ॥
 न कुर्याद्दूरदृक्पातं नैव केकवदीक्षणम् ।
 न स्पन्दं पक्ष्ममालानां तिष्ठेन्नासाग्रदर्शनः ॥
 विक्षेपाक्षेपसंमोहदूरीहरहिते हृदि ।
 लब्धतत्त्वे करस्थोऽयमशेषो ध्यानजो विधिः ॥
 इत्युपासकाध्ययने ध्यानविधिर्नामैकोनचत्वारिंशः कल्पः ।

यस्यां पदद्वयमलंकृतियुग्मयोग्यं लोकत्रयाम्बुजसरः प्रविहारिहारि ।
 तां वाग्विलासवसतिं सलिलेन देवीं सेवे कविद्युतरुमण्डनकल्पवल्लीम् ॥
 (इति तोयम् ।)

यामन्तरेण सकलार्थसमर्थनोऽपि बोधोऽयकेषितरुक्म फलार्थिसेव्य ।
 सोऽत्य "वेषपि ययानुगततिलोक्या सेव्य सुरद्वुरिष त प्रप्रजेयगन्धै ॥
 (इति गन्धम् ।)

या स्वल्पवस्तुरभनापि मितप्रवृत्तिः संस्कारतो भवति तद्विपरीतलक्ष्मी ।
 स्वर्वल्लरीवनलतेव सुधानुबन्धासामद्भुतस्यितिमह सवकैः अयामि ॥
 (इत्यक्षतम् ।)

यद्भोजनमपि सज्जनधीधरायां लब्धप्रवृद्धिविविधानवधिप्रवन्धै ।
 सस्यैरपूर्वरसवृत्तिभिरेव रोहत्याश्चर्यगोचरविधिं प्रसवैर्मन्त्रिताम् ॥
 (इति पुष्पम् ।)

यास्पष्टताधिकविधि परतन्त्रनीतिः प्रायः कलापरिगतापि मन प्रसूते ।
 स्पष्ट स्यतन्त्रमुपशान्तकल नृणां च चित्रा हि वस्तुगतिरक्षविधैर्यजेत ॥
 (इति चरुम् ।)

एक पद बहुपदापि वदासि तृष्टा वर्णात्मिकापि च करोषि न वर्णमाजम् ।
 सेवे तत्रापि भवतीमथवा जनोऽर्थी दोष न पश्यति तदस्तु तवैष दीप ॥
 (इति दीपम् ।)

चक्षुः पर करणकन्दरवूरितेऽर्थे मोहान्धकारविधुतौ परम प्रकाश ।
 तद्भामगामिपयवीक्षणरत्नदीपस्थं सेव्यसे तदिह देवि जनेन धूपै ॥
 (इति धूपम् ।)

चिन्तामणित्रिविधेनुसुरद्वुमाया पुसा मनोरथपथप्रथितप्रमावा ।
 मावा भवन्ति नियत तव देवि सम्यक्सेवाविधेस्तद्विदमस्तु भुवे फल ते ॥
 (इति फलम् ।)

कलघौतकमलमौक्तिकदुकूलमणिजालधामरमायै ।

आराधयामि देवीं सरस्वतीं सकलमङ्गलैर्मायै ॥

स्याद्वाद्भूधरमवा मुनिमाननीया देवैरनन्यशरणैः समुपासनीया ।

स्वाम्ताभिताखिलकलङ्कहरप्रवाहा वागापगास्तु मम बोधगन्धगाहा ॥

मूर्वाभिपिक्तोऽभिषेकाज्जिनानामभ्योऽर्धनात्सस्त "वास्तवार्ह ।

जपी जपाद्भानविभेरवाध्य श्रुताभितथी श्रुतसेवनाद्य ॥

दृष्टस्त्वं जिन सेवितोऽसि नितरां भावैरनन्याश्रयैः

स्निग्धस्त्वं.....तथापि यत्समविधिर्भक्ते विरक्तेऽपि च ।

मच्चैतः पुनरेतदीश भवति प्रेमप्रकृष्टं ततः

किं भाषे परमत्र यामि भवतो भूयात्पुनर्दर्शनम् ॥

इत्युपासकाध्ययने श्रुताराधनविधिर्नाम चत्वारिंशत्तमः कल्पः ।

पर्वाणि प्रोषधान्याहुर्मासे चत्वारि तानि च ।

पूजाक्रियाव्रताधिक्याद्धर्मकर्मात्रं ब्रूयेत् ॥

रसत्यागैकभक्तैकस्थानोपवसनक्रियाः ।

यथाशक्तिविधेयाः स्युः पर्वसन्धौ च पर्वणि ॥

तन्नैरन्तर्यतिथि.....तीर्थनक्षत्रपूर्वकः ।

उपवासविधिश्चित्रश्चिन्त्यः श्रुतसमाश्रयः ॥

स्नानगन्धाङ्गसंस्कारभूपायोपाविपक्तधीः ।

निवृत्तिसर्वसावद्यक्रियः संयमतत्परः ॥

देवागारे गिरौ चापि गृहे वा गहनेऽपि वा ।

उपोषितो भवेन्नित्यं धर्मध्यानपरायणः ॥

पुंसः कृतोपवासस्य बह्वारम्भरतात्मनः ।

कायक्लेशः प्रजायेत गजस्नानसमक्रियः ॥

अनवेक्षाप्रतिलेखनदुष्कर्मारम्भदुर्मनस्काराः ।

आवश्यकविरतियुताश्चतुर्थमेते विनिव्रन्ति ॥

विशुद्धेन्नान्तरात्मायं कायक्लेशविधिं विना ।

किमग्रेरन्यदस्तीह काश्चनाश्मविशुद्धये ॥

हस्ते चिन्तामणिस्तस्य दुःखद्रुमदवानलः ।

पवित्रं यस्य चारित्रैश्चित्तं सुकृतिजन्मनः ॥

इत्युपासकाध्ययने प्रोषधोपवासविधिर्नामचत्वारिंशत्तमः कल्पः ।

यः सकृत्सेव्यते भावः स भोगो भोजनादिकः ।

भूपादिपरिभोगः स्यात्पौनःपुन्येन सेवनात् ॥

परिमाणं तयो कुर्याच्चित्तव्याप्तिनिवृत्तये ।
 प्राप्ते योग्ये च सर्वसिद्धिच्छया नियम भवेत् ॥
 यमश्च नियमश्चेति द्वे स्याज्ये वस्तुनी स्मृते ।
 यावज्जीव यमो ज्ञेय सावधिर्नियम स्मृतः ॥
 पलाण्डुकेतकीनिम्बसुमन सूरणादिकम् ।
 त्यजेदाबन्ध तद्रूपबहुप्राणिसमाश्रयम् ॥
 दुष्पक्त्व निषिद्धस्य जन्तुसम्बन्धमिच्छयो ।
 अवीक्षितस्य च प्राप्तस्तत्संख्याश्रुतिकारणम् ॥
 इत्थं नियतवृत्तिं स्वावनिच्छोऽप्याश्रयाश्रय ।
 नरो नेरेषु देवेषु मुक्तिग्रीसविभागम् ॥

इत्युपासकपद्मने मोगपरिमोगपरिमाणविधिनाम द्विचत्वारिंशत्तमः कण्डः ।

यथाविधि यथादेश यथाद्रव्य यथागमम् ।
 यथापात्रं यथाकालं दानं देयं गृहाश्रमैः ॥
 आत्मनः श्रेयसेऽन्येषां रत्नत्रयसमृद्धये ।
 स्वपरानुग्रहायेत्य यस्मात्तद्दानमिष्यते ॥
 दातृपात्रविधिद्रव्यविशेषात्तद्विशिष्यते ।
 यथा धना धनोद्गीर्णं तोयं भूमिसमाश्रयम् ॥
 दातानुरागसपक्षं पात्रं रत्नत्रयोचितम् ।
 सत्कारं स्याद्विधिद्रव्यं तपःस्याध्यायसाधकम् ॥
 परलोकधिया कश्चिद्दैहिकचेतसा ।
 औचित्यं मनसा कश्चित्सतां वित्तव्ययस्त्रिधा ।
 परलोकैहिकौचित्येऽप्यस्ति येषां न धीः समा ॥
 धर्मं कार्यं यश्चक्षेति सेवामेतन्नयं कुतः ।
 अमयाहारमैषज्यस्तमेवाद्यतुर्विधम् ॥
 दानं मनीषिणि प्रोक्तं गच्छति श्रुतिसमाश्रयम् ।
 सौख्यमभयादादुराहाराद्भोगवान्भवेत् ॥

आरोग्यमौषधाज्ज्ञेयं श्रुतात्स्याच्छ्रुतकेवली ।
 अभयं सर्वसत्त्वानामादौ दद्यात्सुधीः सदा ॥
 तद्धीने हि वृथा सर्वः परलोकोचितो विधिः ।
 दानमन्यद्भवेन्मा वा नरश्चेदभयप्रदः ॥
 सर्वेषामेव दानानां यतस्तद्दानमुत्तमम् ।
 तेनाधीतं श्रुतं सर्वं तेन तप्तं तपः परम् ॥
 तेन कृत्स्नं कृतं दानं यः स्यादभयदानवान् ।
 नवोपचारसंपन्नः समेतः सप्तभिर्गुणैः ।
 अन्नैश्चतुर्विधैः शुद्धैः साधूनां कल्पयेत्स्थितिम् ॥

प्रतिग्रहोच्चासनपादपूजाप्रणामवाक्यायमनःप्रसादाः ।
 विधाविशुद्धिश्च नवोपचाराः कार्या मुनीनां गृहसंश्रितेन ॥
 श्रद्धा तुष्टिर्मक्तिर्विज्ञानमलुब्धता क्षमा शक्तिः ।
 यत्रैते सप्त गुणास्तं दातारं प्रशंसन्ति ॥

तत्र विज्ञानस्येदं लक्षणम्—

विवर्णं विरसं विद्धमसात्म्यं प्रभृतं च यत् ।
 मुनिभ्योऽन्नं न तद्देयं यच्च भुक्तं गदावहम् ॥
 उच्छिष्टं नीचलोकार्हमन्योद्दिष्टं विगार्हितम् ।
 न देयं दुर्जनस्पृष्टं देवयक्षादिकल्पितम् ॥
 ग्रामान्तरात्समानीतं मन्त्रातीतमुपायनम् ।
 न देयमापणक्रीतं विरुद्धं वा यथर्तुकम् ॥
 दधिसर्पिपयोर्भक्ष्यप्रायं पर्युषितं मतम् ।
 गन्धवर्णरसस्रष्टमन्यत्सर्वं विनिन्दितम् ॥
 बालग्लानतपःक्षीणवृद्धव्याधिसमन्वितान् ।
 मुनीनुपचरेन्नित्यं यथा ते स्युस्तपःक्षमाः ॥
 शाठ्यं सर्वमवज्ञानं परिप्लवमसंयमम् ।
 वाक्पारुष्यं विशेषेण वर्जयेद्भोजनक्षणे ॥

अमक्तानां कदर्याणामग्रतानां च सद्यसु ।
 न मुक्तीत तथा साधुर्वैन्यकारुण्यकारिणाम् ॥
 नाहरन्ति महासत्त्वाभिधे नाप्यनुकम्पिता ।
 किं तु ते वैन्यकारुण्यसंकल्पोचितवृत्तयः ॥
 धर्मेण स्यामिसेवायां सुतोत्पत्तौ च कः सुधीः ।
 अस्यत्र कार्यदैवाम्या प्रतिहस्त समाधिश्चेत् ॥
 आत्मविषयपरित्यागात्परैर्धर्मविधायने ।
 निःसंदेहमवाप्नोति परमोगाय तत्फलम् ॥
 भोक्तृ भोक्तृनशक्तिश्च रतिशक्तिर्वरस्त्रिय ।
 विमर्शो दानशक्तिश्च स्वयं धर्मकृते फलम् ॥
 शिष्ट्यकारुण्यवाक्पण्यसंभलीपतितादिषु ॥
 देहस्यति न कुर्वीत लिङ्गिच्छोपजीविषु ।
 दीक्षायोग्यास्तयो वर्णाश्वत्वारश्च विधोचिता ॥
 मनोवाङ्मायधर्माय मता सर्वेऽपि जन्तवः ।
 पुष्पादिरशनादिर्वा न स्वयं धर्म एव हि ॥
 सित्यादिरिव चान्यस्य किं तु भावस्य कारणम् ।
 युक्तं हि अद्वया साधु सकृदेव मनो नृणाम् ।
 परां शुद्धिमवाप्नोति ओह भिद रसैरिव ।
 तपोदानार्चनादीनं मनः सदपि देहिनाम् ।
 तत्फलप्राप्तये न स्यात्कुशलसितपीजवत् ।
 आवेशिकाभितज्ञातिदीनात्मसु यथाक्रमम् ।
 यथौचित्य यथाकालं यज्ञपञ्चकमाचरेत् ॥
 काले कलौ चले निचे देहे चाभादिकीटके ।
 एतच्चित्रं यदद्यापि निनरूपधरा नरा ।
 यथा पूज्यं जिनेन्द्राणां रूप लेपादिनिर्मितम् ॥
 तथा पूर्वमुनिच्छाया पूज्या समप्ति संयता ॥

तदुत्तमं भवेत्पात्रं यत्र रत्नत्रयं नरे ।
 देशत्रयी भवेन्मध्यमन्यच्चासंयतः सुदृक् ॥
 यत्र रत्नत्रयं नास्ति तदपात्रं विदुर्बुधाः ।
 उत्तं तत्र वृथा सर्वमूखरायां क्षिताविव ॥
 पात्रे दत्तं भवेदन्नं पुण्याय गृहमेधिनाम् ।
 शुक्तावेव हि मेधानां जलं मुक्ताफलं भवेत् ॥
 मिथ्यात्वग्रस्तचित्तेषु चारित्राभासभागिषु ।
 दोषायैव भवेद्दानं पयःपानमिवाहिषु ॥
 कारुण्यादथवौचित्यात्तेषां किञ्चिद्दिशन्नपि ।
 दिशेदुद्धृतमेवान्नं गृहे भुक्तिं न कारयेत् ॥
 सत्कारादिविधावेषां दर्शनं दूषितं भवेत् ।
 यथा विशुद्धमप्यम्बु विषभाजनसंगमात् ॥
 शाक्यनास्तिकयागज्जटिलजीवकादिभिः ।
 सहावासं सहालापं तत्सेवां च विवर्जयेत् ॥
 अज्ञाततत्त्वचेतोभिर्दुराग्रहमलीमसैः ।
 युद्धमेव भवेद्गोष्ठ्यां दण्डादण्डि कचाकचि ॥
 भयलोभोपरोधाद्यैः कुलिङ्गिषु निपेवणैः ।
 अवश्यं दर्शनं म्लान्येन्नीचैराचरणे सति ॥
 बुद्धिपौरुषयुक्तेषु दैवायत्तविभूतिषु ।
 नृषु कुत्सितसेवायां दैन्यमेवातिरिच्यते ॥
 समयी श्रावकः साधुः सूरिः समयदीपकः ।
 तत्पुनः पञ्चधा पात्रमामनन्ति मनीषिणः ॥
 गृहस्थो वा यतिर्वापि जैनं समयमास्थितः ।
 यथाकालमनुप्राप्तः पूजनीयः सुदृष्टिभिः ॥
 ज्योतिर्मग्ननिमित्तज्ञः सुप्रज्ञः कार्यकर्मसु ।
 मान्यः समयिभिः सम्यक्परोक्षार्थसमर्थधीः ॥

दीक्षायात्राप्रतिष्ठाया क्रियास्तद्विरहे कुतः ।
 तदर्थं परपृच्छाया कर्म च समयोन्नति ॥
 मूलोत्तरगुणस्राप्यैस्तपोभिर्नेष्टितस्थिति ।
 साधु साधु भवेत्पूज्यः पुण्योपार्जितपण्डितैः ॥
 ज्ञानकाण्डे क्रियाकाण्डे चातुर्वर्ण्यपुर सर ।
 स्मरिद्वेष्ट इवाराध्य ससाराब्धितरण्डक ॥
 लोकवित्त्वकविस्वाधैर्बादवाग्गमत्वकौशले ।
 मार्गप्रभावनोद्युक्ता सन्त पूज्या विशेषतः ॥
 मान्य ज्ञानं तपोहीनं ज्ञानहीनं तपोर्हितम् ।
 द्वयं यत्र स देव स्याद्विहीनो गुणपूरण ॥
 अर्हद्रूपे नमोऽस्तु स्याद्विरतौ विनयक्रिया ।
 अन्योन्यकुलके चार्हमिच्छाकारधच सदा ॥
 अनुवीचीवचो भाष्य सदा पूज्यादिसनिधौ ।
 यथेष्ट हसनालापान्मर्जयेद्गुरुसनिधौ ॥
 मुक्तिमात्रप्रदाने हि का परीक्षा तपस्विनाम् ।
 ते सन्त सन्तवसन्तो वा गृही दानेन शुद्ध्यति ॥
 सर्वारम्भप्रवृत्तानां गृहस्थानां धनव्यय ।
 बहुधास्ति ततोऽत्यर्थं न कर्तव्या विचारणा ॥
 यथा यथा विशिष्यन्ते तपोज्ञानादिभिर्गुणैः ।
 तथा तथाधिकं पूज्या मुनयो गृहभेषिभिः ॥
 दैवालम्भं धनं धन्यैर्विषय्य समयाश्रिते ।
 एको मुनिर्मवेष्टभ्यो न लभ्यो वा यथागमम् ॥
 उच्चावचजनप्रायः समयोऽयं विनेशिनान् ।
 नैकमिन्पुरुषे तिष्ठेदेकस्तम्भ इवालय ॥
 ते नामस्यापनाद्रव्यभाषन्यासैश्चतुर्विधा ।
 भवन्ति मुनयः सर्वे दानमानादिकर्मसु ॥

उत्तरोत्तरभावेन विधिस्तेषु विशिष्यते ।
 पुण्यार्जनगृहस्थानां जिनप्रतिकृतिष्विव ॥
 अतद्रुणेषु भावेषु व्यवहारप्रसिद्धये ।
 यत्संज्ञाकर्म तन्नाम नरेच्छावशवर्तनात् ॥
 साकारे वा निराकारे काष्ठादौ यन्निवेशनम् ।
 सोऽयमित्यवधानेन स्थापना सा निगद्यते ॥
 आगामिगुणयोग्यार्थो द्रव्यन्यासस्य गोचरः ।
 तत्कालपर्ययाक्रान्तं वस्तुभावो विधीयते ॥
 यदात्मवर्णनप्रायं क्षणिकाहार्यविभ्रमम् ।
 परप्रत्ययसंभूतं दानं तद्राजसं मतम् ॥
 पात्रापात्रं समावेक्ष्यमसत्कारमसंस्तुतम् ।
 दासभृत्यकृतोद्योगं ज्ञानं तामसमूचिरे ॥
 अतिथेयं स्वयं यत्र यत्र पात्रनिरीक्षणम् ।
 गुणाः श्रद्धादयो यत्र दानं तत्सात्त्विकं विदुः ॥
 उत्तमं सात्त्विकं दानं मध्यमं राजसं भवेत् ।
 दानानामेव सर्वेषां जघन्यं तामसं पुनः ॥
 यद्दत्तं तदमुत्र स्यादित्यसत्यपरं वचः ।
 गावः पयः प्रयच्छन्ति किं न तोयतृणाशनाः ॥
 मुनिभ्यः शाकपिण्डोऽपि भक्त्या काले प्रकल्पितः ।
 भवेदगण्यपुण्यार्थं भक्तिश्चिन्तामणिर्यतः ॥
 अभिमानस्य रक्षार्थं विनयायागमस्य च ।
 भोजनादिविधानेषु मौनमूचुर्जिनेश्वराः ॥
 लौल्यत्यागात्तपोवृद्धिरभिमानस्य रक्षणे ।
 ततश्च समवाप्नोति मनःसिद्धिं जगन्नये ॥
 श्रुतस्य प्रश्रयाच्छ्रेयः समृद्धेः स्यात्तमाश्रयः ।
 ततो मनुजलोकस्य प्रसीदति सरस्वती ॥

शारीरमानसागन्तुव्याधिसबाधसंगवे ।

साधुसयमिना कार्यं प्रतीकारो गृहाधितैः ॥

तत्र दोषघातुमलविकृतिजनिता शारीरा , दौर्मनस्वदुःखसमाध्वसादि-
सपादिता मानसा , क्षीतकृताभिघातादिकृता आगन्तव ।

मुनीनां व्याधियुक्तानामुपेक्षायामुपासकैः ।

आवासपुस्तकाहारसौकार्यादिविधानकैः ॥

अङ्गपूर्वप्रकीर्णोक्तं सूक्तं केवलिमापितम् ।

नश्येन्निर्मूलत सर्वं श्रुतस्कन्धचरात्यये ॥

प्रश्नयोत्साहतानन्दस्वाध्यायोचितवस्तुभिः ।

श्रुतवृद्धान्मुनीन्कुर्वन्नायते श्रुतपारगः ॥

श्रुतात्तत्त्वपरिज्ञानं श्रुतात्समयवर्चनम् ।

भेयोर्बिना श्रुताभावे सर्वमेतत्तमस्यते ॥

अस्त्रधारणवद्वाणे क्लेशे हि सुखमा नरा ।

यथार्थज्ञानसपत्नाः सौख्यीरा इव दुर्लभाः ॥

ज्ञानभावनया हीने कायक्लेशिनि केवलम् ।

कर्मवाहीकवत्किंचिद्येति किंचिदुदेति च ॥

सृणिवज्ज्ञानमेवास्मिन् वशायाशयदन्तिनः ।

तद्वदे च बहिः क्लेशः क्लेश एव पर भवेत् ॥

बहिस्तपः स्थितोऽभ्येति ज्ञानमावयतः सतः ।

क्षेत्रज्ञे यन्निममेऽत्र कुतः स्युरपरा क्रिया ॥

यदज्ञानी युगे कर्म बहुभिः क्षपयेन्न वा ।

तज्ज्ञानी योगसपत्नः क्षपयेत्क्षप्यतो भ्रुवम् ॥

ज्ञानी पटुस्तदेव स्याद्बहिः क्लेष्टुर्मतेऽसिले ।

ज्ञातुर्ज्ञानलये यस्मान्न पटुस्त्वयुगैरपि ॥

शम्भ्वैसिद्धेर्न गीः शुद्धा यस्य शुद्धा न धीर्नये ।

स परप्रत्ययात्किञ्चिदप्यन्मवेदन्वसमं पुमान् ॥

स्वरूपं रचना शुद्धिर्भूषार्थश्च समासतः ।

प्रत्येकमागमस्यैतद्वैविध्यं प्रतिपद्यते ॥

तत्र स्वरूपं च द्विविधम्—अक्षरम्, अनक्षरं च । रचना द्विविधा—
गद्यम्, पद्यं च । शुद्धिर्द्विविधा—प्रमादप्रयोगविरहः, अर्थव्यञ्जनविकल-
तापरिहारश्च । भूषा द्विविधा—वागलंकारः, अर्थालंकारश्च । अर्थो
द्विविधः—चेतनोऽचेतनश्च, जातिर्व्यक्तिश्चेति वा ।

सार्धं सचित्तनिक्षिप्तवृत्ताभ्यां दानहानये ।

अन्योपदेशमात्सर्यकालातिक्रमणक्रियाः ॥

नतेर्गोत्रं श्रियो दानादुपास्ते सर्वसेव्यताम् ।

भक्तेः कीर्तिमवाप्नोति स्वयं दाता यतीन्भजन् ॥

इत्युपासकाध्ययने दानविधिर्नाम त्रिचत्वारिंशत्तमः कल्पः ।

मूलव्रतं व्रतान्यर्चापर्वकर्माकृषिक्रियाः ।

दिवा नवविधं ब्रह्म सचित्तस्य विवर्जनम् ॥

परिग्रहपरित्यागो भुक्तिमात्रानुमान्यता ।

तद्धानौ च वदन्त्येतान्येकादश यथाक्रमम् ॥

अवधिव्रतमारोहेत्पूर्वपूर्वव्रतस्थितः ।

सर्वत्रापि समाः प्रोक्ता ज्ञानदर्शनभावनाः ॥

पडत्र गृहिणो ज्ञेयास्त्रयः स्युर्ब्रह्मचारिणः ।

भिक्षुकौ द्वौ तु निर्दिष्टौ ततः स्यात्सर्वतो यतिः ॥

तत्तद्गुणप्रधानत्वाद्यतयोऽनेकधा स्मृताः ।

निरुक्तिं युक्तितस्तेषां वदतो मन्निबोधत ॥

जित्वेन्द्रियाणि सर्वाणि यो वेत्त्यात्मानमात्मना ।

गृहस्थो वानप्रस्थो वा स जितेन्द्रिय उच्यते ॥

मानमायामदामर्षक्षपणात्क्षपणः स्मृतः ।

यो न श्रान्तो भवेद्भ्रान्तेस्तं विदुः श्रमणं बुधाः ॥

यो हताशः प्रशान्ताशस्तमाशाम्बरमूचिरे ।

यः सर्वसङ्गसंत्यक्तः स नमः परिकीर्तितः ॥

रेपणात्केशराश्रीनामृषिमाहुर्मनीषिणः ।
 माम्यत्वादात्मविधानां महद्भिः कीर्त्यते मुनि ॥
 यः पापपाप्मनाश्रय यतते स यतिर्मयेत् ।
 योऽनीहो देहगेहेऽपि सोऽनगार सतां मत ॥
 आत्माशुद्धिकरैर्यस्य न सङ्गः कर्मदुर्मनैः ।
 स पुमान्शुचिराख्यातो नाम्नुसप्ततमस्तकः ॥
 धर्मकर्मफलेऽनीहो निवृत्तो धर्मकर्मणः ।
 त निर्मममुशन्तीह केवलात्मपरिच्छदम् ॥
 यः कर्मद्वितयातीतस्तु मुमुक्षु प्रचक्षते ।
 पाशैर्लोहस्य हेम्नो वा यो बद्धो बद्ध एव स ॥
 निर्ममो निरहकारो निर्माणमदमत्सरः ।
 निन्दायां सख्ये चैव समधी शसितयत ॥
 योऽवगम्य यथा नाख्य तत्त्व तत्त्वैकमावनः ।
 नाचयमः स विज्ञेयो न मौनी पशुवन्तर ॥
 श्रुते ऋते प्रसङ्गान्ने सयमे नियमे यमे ।
 यन्मोक्षैः सर्वदा चेतो सोऽनुधानः प्रकीर्तितः ॥
 योऽश्रुस्नेनेष्वविद्वस्तः शाश्वते पथि तिष्ठितः ।
 समस्तसत्त्वविश्वात्स्य सोऽनाश्वानिह गीर्यते ॥
 तत्त्वे पुमान्मनः पुंसि स सुप्यस्तकवम्बकम् ।
 यस्य युक्तः स योगी स्यान्न परेच्छादुरीहितः ॥
 कामः क्रोधो मदो माया लोभश्चेत्यग्निपञ्चकम् ।
 येनेदं साधितं स स्यात्कृती पञ्चाग्निसाधकः ॥
 ज्ञानं ब्रह्मयानं ब्रह्मसकामविनिग्रहः ।
 सम्यग्गत्र वसन्नात्मा ब्रह्मचारी भवेन्नरः ॥
 क्षान्तिर्योषितिः यो सक्तः सम्यग्ज्ञानातिथिप्रियः ।
 स गृहस्थो यवेशून मनोदैवतसाधकः ॥

ग्राम्यमर्थं वहिश्चान्तर्यः परित्यज्य संयमी ।
 वानप्रस्थः स विज्ञेयो न वनस्थः कुटुम्बवान् ॥
 संसाराग्निशिखाच्छेदो येन ज्ञानासिना कृतः ।
 तं शिखाच्छेदिनं प्राहुर्ननु मुण्डितमस्तकम् ॥
 कर्मात्मनोर्विवेक्ता यः क्षीरनीरसमानयोः ।
 भवेत्परमहंसोऽसौ नासिवत्सर्वभक्षकः ॥
 ज्ञानैर्मनो वपुर्वृत्तैर्नियमैरिन्द्रियाणि च ।
 नित्यं यस्य प्रदीप्तानि स तपस्वी न वेपवान् ॥
 पञ्चेन्द्रियप्रवृत्ताख्यास्तिथयः पञ्च कीर्तिताः ।
 संसारे श्रेयहेतुत्वात्ताभिर्मुक्तोऽतिथिर्भवेत् ॥
 अद्रोहः सर्वसत्त्वेषु यज्ञो यस्य दिने दिने ।
 स पुमान्दीक्षितात्मा स्यान्नत्वजादियमाशयः ॥
 दुष्कर्मदुर्जनास्पर्शी सर्वसत्त्वहिताशयः ।
 स श्रोत्रियो भवेत्सत्यं न तु यो बाह्यशोचवान् ॥
 अध्यात्माग्नौ दयामग्नैः सम्यक्कर्मसमिच्चयम् ।
 यो जुहोति स होता स्यान्न बाह्याग्निसमेधकः ॥
 भावपुष्पैर्यजेद्देवं त्रतपुष्पैर्वपुर्गृहम् ।
 क्षमापुष्पैर्मनोवहिं यः स यष्टा सतां मतः ॥
 षोडशानामुदारात्मा यः प्रभुर्मावर्तित्वजाम् ।
 सोऽध्वर्युरिह वोद्धव्यः शिवशर्माध्वरोद्भुरः ॥
 विवेकं वेदयेदुच्चैर्यः.....शरीरिणोः ।
 स प्रीत्यै विदुषां वेदो नाखिलक्षयकारणम् ॥
 जातिर्जरा मृतिः पुंसां त्रयी संसृतिकारणम् ।
 एषा त्रयी यत्स्रग्याः क्षीयते सा त्रयी मता ॥
 अहिंसः सद्गतो ज्ञानी निरीहो निष्परिग्रहः ।
 यः स्यात्स ब्राह्मणः सत्यं न तु जातिमदान्धलः ॥

सा जातिः परलोकाय यस्याः सद्धर्मसम्भवः ।
 न हि सम्याय जायेत शुद्धा भूर्वाभ्वर्जिता ॥
 स शैबो यः शिवज्ञात्मा स शैबो योऽन्तरात्मभृत् ।
 स सांख्यो यः प्रसख्यावान्स द्विजो यो न जन्मवान् ॥
 ज्ञानहीनो दुराचारो निर्दयो लोलुपाशयः ।
 दानयोग्यः कथं स स्याद्यश्वाक्षानुमतक्रियः ॥
 अनुमान्या समुद्देश्य त्रिशुद्धा आमरी तथा ।
 भिक्षा चतुर्विधा भेदा यतिद्वयसमाश्रया ॥

इत्युपासकप्यवने यतिनामनिर्णयनमनुषत्परिषत् कथम् ।
 तरुदलमिव परिपक्व श्लेहविहीनं मदीपमिव वेहम् ।
 स्वयमेव विनाशोन्मुखमवबुध्य करोतु विधिमन्त्यम् ॥
 गहनं न शरीरम्य हि विसर्जनं किं तु गहनमिह घृतम् ।
 तप्तं म्यास्तु विनाश्य न नश्वरं श्लोच्यमिदमाहुः ॥
 प्रतिद्वियमं विजहद्वलमुज्जगच्छति त्वज्जलपतीकारम् ।
 यपुरेव नृणां निगिरति चरमचरिप्रोदय समयम् ॥
 सविधा पापकृतेरिव अनिताम्लिकायकम्पनातडा ।
 यमदूतीव जरा यदि समागता जीवितेषु क्लृप्तम् ॥
 कर्णान्तकेन्द्रपाशग्रहणविधियोऽपि धितोऽपि यदि जरया ।
 तस्य हितेषी न भवति तं किं मृत्सुर्न सप्रमते ॥
 उपवासादिभिरङ्गे कृपायदोषे च बोधिमावनया ।
 घृतसत्तेज्जनकर्म प्राणायामायसेत गणमप्ये ॥
 यमनियमस्याध्यायास्तपांसि धेवार्चनाविधिर्दानम् ।
 ण्तरमर्थं निष्कर्ममवसाने चेन्मनो मलिनम् ॥
 द्वादशवर्षाणि नृप क्षिप्तिशस्त्रो रणेषु यदि युजेत् ।
 किं स्यात्सस्यात्मविधेर्यथा तथान्ते यते युगचरितम् ॥
 श्लेहं विधाय चतुर्षु मोहं विभवेषु क्लृप्तता मदिते ।
 गणिनि च निवेद्य निस्तिलं दुर्गादिर्षतयनु मज्जगु विधिमुचितम् ॥

अशनं क्रमेण हेयं स्निग्धं पानं ततः खरं चैव ।
 तदनु च सर्वनिवृत्तिं कुर्याद्गुरुपञ्चकस्मृतौ निरतः ॥
 कदलीघातवदायुषि कृतिनां सकृदेव विरतिमुपयाति ।
 तत्र पुनर्नैष विधिर्यदैवे क्रमविधिर्नास्ति ॥
 सूरौ प्रवचनकुशले साधुजने यत्नकर्मणि प्रवणे ।
 चित्ते च समाधिरते किमिहासाध्यं यतेरस्ति ॥
 जीवितमरणाशंसे सुहृदनुरागः सुखानुबन्धविधिः ।
 एते सनिदानाः स्युः सल्लेखनहानये पञ्च ॥
 आराध्य रत्नत्रयमित्थमर्थां समर्पितात्मा गणिने यथावत् ।
 समाधिभावेन कृतात्मकार्यः कृती जगन्मान्यपदप्रभुः स्यात् ॥
 इत्युपासकाध्ययने सल्लेखनाविधिर्नाम पञ्चचत्वारिंशः कल्पः ।

अथ प्रकीर्णकम् ।

विप्रकीर्णार्थवाक्यानामुक्तिरुक्तं प्रकीर्णकम् ।
 उक्तानुक्तामृतस्यन्दविन्दुस्वादनकोविदैः ॥
 अदुर्जनत्वं विनयो विवेकः परीक्षणं तत्त्वविनिश्चयश्च ।
 एते गुणाः पञ्च भवन्ति यस्य स आत्मवान्धर्मकथापरः स्यात् ॥
 असूयकत्वं शठता विचारो दुराग्रहः सूक्तविमाननी च ।
 पुंसाममी पञ्च भवन्ति दोषास्तत्त्वावबोधप्रतिबन्धनाय ॥
 पुंसो यथा संशयिताशयस्य दृष्टा न काचित्सफला प्रवृत्तिः ।
 धर्मस्वरूपेऽपि विमूढबुद्धेस्तथा न काचित्सफला प्रवृत्तिः ॥
 जातिपूजाकुलज्ञानरूपसंपत्तपोवले ।
 उत्वान्त्यहं(?)युतोद्रेकं मदमस्मयमानसाः ॥
 यो मदात्समयस्थानामवहादेन मोदते ।
 स नूनं धर्महा यस्मान्न धर्मो धार्मिकैर्विना ॥
 देवसेवागुरुपास्तिः स्वाध्यायः संयमस्तपः ।
 दानं चेति गृहस्थानां षट् कर्माणि दिने दिने ॥

रूपेण पूजनं स्तोत्रं अपो ध्यानं श्रुतस्तथा ।
 पोषा क्रियोदिता सद्भिर्देवसेषामु गेहिनाम् ॥
 आचार्योपासनं श्रद्धा द्वाभ्यामर्थस्य विधेभिः(च)नम् ।
 तत्क्रियाणामनुष्ठानं श्रेयं प्राप्तिं करो गण ॥
 शुचिर्धनयसपन्नस्तनुचापलवर्धित ।
 अष्टदोषविनिर्मुक्तमधीत गुरुसन्निधौ ॥
 अनुयोगगुणस्थानमार्गणास्थानकर्मसु ।
 अध्यात्मतत्त्वविद्याया पाठं स्नाध्याय उच्यते ॥
 गृही यत स्वसिद्धान्तं साधुबुद्धेन धर्मधी ।
 प्रथमं सौऽनुयोगं सात्पुराणचरिताश्रय ॥
 अहो मध्योर्ध्वलोकेषु चतुर्गतिविचारणम् ।
 शास्त्रकरणमित्यादुरनुयोगपरीक्षणम् ॥
 ममेव स्यादनुष्ठानं तस्याय रक्षणक्रमः ।
 इत्यमात्मा चरित्रार्थोऽनुयोगश्चरणाश्रित ॥
 जीवाजीवपरिज्ञानं धर्माधर्मावबोधनम् ।
 बन्धमोक्षजज्ञता चेति फलं द्रव्यानुयोगतः ॥
 जीवस्थानगुणस्थानमार्गणास्थानगो विधिः ।
 चतुर्दशविधो बोध्यः प्रत्येकं यथागमम् ॥
 आदितः पञ्च तिर्यक्षु चत्वारि दशभ्रमाकिनो ।
 गुणस्थानानि मन्यन्ते नृपु चैव चतुर्दश ॥
 अनिगूढितवीर्यस्य कायक्लेशस्तपः स्मृतम् ।
 तच्च मार्गाविरोधेन गुणाय गदितं विनै ॥

अथवा ।

अतर्हर्हिर्मलश्लोषादात्मन शुद्धिकारणम् ।
 क्षारीरं मानसं कर्म तपः प्रादुक्ष्यपोषणा ॥
 कृपायेन्द्रियदण्डानां विजयो श्रतपाश्रनम् ।
 सयमं सयतैः प्रोक्तं श्रेयं श्रयितुमिच्छताम् ॥

मुनिकुमारकयुगलमपि क्रमेण व्यतिक्रान्तबालकालं सुधाशनवेशमाधिरो-
हणं यतिविरतिवेषभाषितानल्पविकल्पप्रासादकलशाधिरोहणमतिचिरं चरि-
त्रमाचर्य

अभयरुचिरवापत्सानुजस्तत्र देवी-

वनरहसि विधाय प्रायमैशानकल्पम् ।

धृतयतिपतिवृत्तो मारदत्तोऽपि भूयः

समभजत तथैव स्वर्गलक्ष्मीविलासम् ॥

रत्नद्वयेन समलंकृतचित्तवृत्तिः

सा देवतापि गणिनो महमाचरय्य ।

द्वीपान्तरद्युनगजातजिनेन्द्रसन्न-

वन्दारुतानुमतकामपरायणाभूत् ॥

ध्यानं सिद्धगिरौ विधाय स मुनिः सम्यक्सुदत्ताह्वयः

कल्पे लान्तवनान्मन्यजायत सुरः सर्वामरग्रामणीः ।

अन्ये ये च यशोमतिप्रभृतयस्तेऽपि प्रकृतसत्रताः

संजातास्त्रिदशेश्वराः सुकृतिभिः संकीर्त्यमानश्रियः ॥

जयतु जगदानन्दस्पन्दी जिनोक्तिमुधारस-

स्तदनु जयतात्कामारामः सतां फलसंगमैः ।

जयतु कवितादेवी शश्वत्ततश्च यदाश्रया-

त्कृतिमतिरियं सूते सूक्तिं जगन्नयभूषणम् ॥

अभिधाननिधानेऽसिन्यशस्तिलकनामनि ।

यशोधरमहाराजचरिते स्तान्मतिः सताम् ॥

एतामष्टसहस्रीमजस्रमनुपूर्वशः कृती विमृशन् ।

कवितारहस्यमुद्रामवाप्नुयादासमुगं(?) च यशः ॥

श्रीमानस्ति सदैव सङ्घतिलको देवो यशःपूर्वकः

शिष्यस्तस्य वभूव सद्गुणनिधिः श्रीनेमिदेवाह्वयः ।

तस्याश्चर्यतपःस्थितेस्त्रिनवतेजोर्मुहावादिनां

शिष्योऽभूदिह सोमदेव इति यस्तस्यैष काव्यक्रमः ॥

विद्याविनोदवनवासितकच्छुकेन
 पुस्तक्यलेसि विलसद्विपिरच्छुकेन ।
 श्रीसोमदेवरचितस्य यशोधरस्य
 सल्लोकमान्यगुणरत्नमहीधरस्य ॥

अपि च ।

यस्याक्षरावलिर्धीरविलोचनामि-
 राकाङ्क्ष्यते मदनशासने लेखेपु(१) ।
 तस्मै विवेकिपु न यच्छति रञ्छकाय
 को नाम लेखकशिसामणिनामधेयम् ॥

शक्रनृपकाष्ठातीतसवत्सरशतेष्वष्टस्येकाशीत्यधिकेपु गतेषु(अद्भुत ८८१)
 सिद्धार्थसवत्सरान्तर्गतचैत्रमासमदनत्रयोदश्यां पाण्डवसिंहलोचचेरमम-
 मृतीन्महीपतीन्प्रसाध्य मेल्याटीप्रवर्धमानराज्यप्रभावे श्रीकृष्णराजदेवे
 सति सत्यादपद्मोपजीविन समधिगतपद्ममहाशब्दमहासामन्ताधिपतेष्वा-
 ल्लुक्यकुलबन्धन सामन्तचूडामणे श्रीमदरिक्तसरिणः प्रथमपुत्रस्य
 श्रीमद्भागरानप्रवर्धमानवसुधारायां गङ्गाधारायां विनिर्मापितमिदं का-
 व्यमिति ॥

इति सङ्कलितार्थिकश्लोकचूडामणे श्रीमद्येमिद्वेद्यमगवत शिष्येण सद्योनवद्यगक्षप-
 मियाधरपद्मकवर्तिशिसङ्कलितगीमवर्णकमसेन श्रीसोमदेवसरिण
 विरचिते यशोधरमहाराजचरिते यशस्तिरुक्कापरनामि
 महाकाव्ये अमाभूतवर्षमहोत्सवो गामाहम आश्वास ।

वर्णं पद वाक्यविधि समासो लिङ्ग क्रिया कारकमन्यतन्त्रम् ।
 छन्दो रसो रीतिरलक्रियार्थो श्लोकस्थितिश्चात्र चतुर्दश स्यु ॥

अब्दे सुधांशुयुगमिद्विधरायुतेऽस्मि-
 न्शुक्लानुजन्मनि शुभे युगपद्मके च ।
 दर्शातिषौ गुरुदिने वरकाव्यमेत-
 दाशोधरीयमगमरसुसमग्रतां हि ॥